వేమూరీ దుర్గానాగేశ్వర రావుగారు స్మృతి గ్రన్థావలీ
శాస్త్ర శృఙ్ఖలా

శ్రీః। లలితాసహస్రనామ।

భాస్కరరాయప్రణీతసౌభాగ్యభాస్కరభాష్యోపేతమ్।
ఉపోద్ఘాతాఖ్యా ప్రథమా కలా।

శ్రీలలితామ్బాయై నమః।

శ్రీగమ్భీరవిపశ్చితః పితురభూద్యః కోనమామ్బోదరే
  విద్యాష్టాదశకస్య మర్మభిదభూద్యః శ్రీనృసింహాద్గురోః।
యశ్చ శ్రీశివదత్తశుక్లచరణైః పూర్ణాభిషిక్తోఽభవ-
  త్స త్రేతా త్రిపురా త్రయీతి మనుతే తామేవ నాథత్రయీమ్॥౧॥

గురుచరణసనాథో భాసురానన్దనాథో వివృతిమతిరహస్యాం వీరవృన్దైర్నమస్యామ్।
రచయతి లలితాయా నామసాహస్రికాయా గురుకృతపరిభాషాః సంవివృణ్వన్నశేషాః॥౨॥

అష్టాభిర్వాఙ్మయానామధిపతిభిరమోఘోక్తిభిర్దేవతాభి-
  ర్మాత్రాజ్ఞప్తాభిరగ్ర్యం యదరచి లలితా దివ్యనామ్నాం సహస్రమ్।
యద్బ్రహ్మేణీరమేశప్రభృతిదివిషదాం విస్మయాధానదక్షం

తత్రైకస్యాపి నామ్నః కథమివ వివృతిం మాదృశః కర్తుమీష్టే ॥౩॥

తథాపి శ్రీమాత్రా దహరకుహరే సూత్రధరయా
సమాదిష్ట వాచామధిపతిషు కాప్యన్యతమికా।
మదీడ్యశ్రీనాథత్రయచరణనిర్ణేజనజలైః
పవిత్రే జిహ్వాగ్రే నటతి మమతా సా మమ మతా ॥౪॥

ఆ ప్రాచః కామరూపాద్ద్రుహిణసుతనదప్లావితాదా ప్రతీచో
గాన్ధారాత్సిన్ధుసార్ద్రాద్రఘువరరచితాదా చ సేతోరవాచః।
ఆ కేదారాదుదీచస్తుహినగహనతః సన్తి విద్వత్సమాజా
యే యే తానేష యత్నః సుఖయతు సమజాన్కశ్చమత్కర్తుమీష్టే ॥౫॥

ఇహ ఖలు నిఖిలపురుషార్థసాధనే భగవత్యారాధనేఽభ్యర్హితతమస్య రహస్యనామసహస్రకీర్తనస్య రహస్యతరసద్గురుసంప్రదాయైకవేద్యస్వరూపత్వేన తాన్సంప్రదాయాన్ శిష్యానుజిఘృక్షయ

త్రిపురాం కులనిధిమీడేఽరుణశ్రియం కామరాజవిద్ధాఙ్గీమ్।
త్రిగుణైర్దేవైర్నినుతామేకాన్తాం విన్దుగాం మహారమ్భామ్॥౧॥

దిదర్శయిషవః శ్రీమన్నృసింహానన్దనాథనామానోఽస్మద్గురుచరణాః నిరన్తరనిరన్తరాయా అపి శిష్యశిక్షాయై మఙ్గలమాచరన్తి — త్రిపురేతి। త్ర్యాత్మకం పురం భూపురం మణ్డలకోణరేఖామన్త్రాదిసమూహో వా యస్యాః సా త్రిపురా। తదుక్తం కాలికాపురాణే — 'త్రికోణం మణ్డలం చాత్యా భూపురం చ త్రిరేఖకమ్। మన్త్రోఽపి త్ర్యక్షరః ప్రోకస్తథా రూపత్రయం పునః॥ త్రివిధా కుణ్డలీశక్తిస్త్రిదేవానాం చ సృష్టయే। సర్వం త్రయం త్రయం యస్మాత్తస్మాత్తు త్రిపురా మతే'తి। కులస్య సజాతీయసమూహస్య నిధిం

మాతృమానమేయరూపత్రిపుట్యా ఏకజ్ఞానవిషయత్వేన సాజాత్యాత్, ఘటమహం జానామీత్యేవ జ్ఞానాకారాత్ 'జానామీతి తమేవ భాన్తమను భాత్యేతత్సమస్తం జగ'దితి శ్రీమదాచార్యభగవత్పాదోక్తేః, తదేవ హి కులమ్। 'సజాతీయైః కులం యూథ'మితి కోశాత్। పరమశివాదిస్వగురుపర్యన్తో వంశో వా కులమ్। 'సంఖ్యా వంశ్యేనే'తి పాణినిసూత్రే 'వంశో ద్వివిధా విద్యయా జన్మనా చే'తి మహాభాష్యాత్! ఆచారో వా కులమ్। 'న కులం కులమిత్యాహురాచారః కులముచ్యతే। ఆచారరహితో రాజన్నేహ నాముత్ర నన్దతీ'తి భవిష్యోత్తరపురాణాత్। సుషుమ్నా మార్గో వా కులమ్। కుః పృథివీతత్త్వం లీయతే యస్మింస్తదాధారచక్రం తస్య శక్యస్య సంబన్ధాత్। అరుణా రక్తా శ్రీః కాన్తిర్యస్యాస్తామ్। కామరాజేన కామేశ్వరాఖ్యపరమశివేన విద్ధం సామరస్యాపన్నం అఙ్గం యస్యాః। త్రిగుణైః సత్వరజస్తమోమయైర్దేవైర్విష్ణుబ్రహ్మరుద్రైః నితరాం నుతాం స్తుతామ్। ఏకాన్తాం రహోదేవతాం, ఏకాం ముఖ్యాం తాం ప్రసిద్ధాం వా। అశ్చాసావిశ్చేతి కర్మధారయే శివకామ ఇత్యర్థాత్తసున్దరీం వా। 'అకారో బ్రహ్మవిష్ణ్వీశకమఠేష్వి'తి విశ్వః। 'ఇకారో మన్మథః ప్రోక్త' ఇత్యనేకార్థధ్వనిమఞ్జరీ చ। బిన్దుం సర్వానన్దమయం చక్రం గచ్ఛతీతి తథా। మహాన్బ్రహ్మణ్డాదిరూప ఆరమ్భో యస్యాస్తామీడే స్తౌమీత్యర్థః। అథాత్రైవం నామోద్ధారః ప్రదర్శ్యతే — త్రిపురేత్యత్ర పకార ఏకసంఖ్యయా వాచకో రేఫస్తు ద్విత్వసంఖ్యాయాః। యదాహ వరరుచిః — 'కటపయవర్గభవైరిహ పిణ్డాన్త్యైరక్షరైరఙ్కాః॥ నేఞే శూన్యం జ్ఞేయం తథా స్వరే కేవలే కథితే'తి। పిణ్డాన్త్యైరిత్యస్య వ్యఞ్జనసమూహే చరమ ఏవ సాంకేతిక ఇత్యర్థః। 'అఙ్కానాం వామతో గతి'రితి న్యాయాత్పురేత్యనేనైకవింశతిసంఖ్యా కథితా భవతి। ఏవముత్తరత్రాపి। తేన త్రి ఇత్యాకారకపదారబ్ధాని నామాని త్రినయనేత్యారభ్య త్రికోణగేత్యన్తాన్యేకవింశతిరేవేత్యర్థః। నిధయో నవ 'నవ గ్రహద్వారనిధిప్రజేశా' ఇతి ఛాన్దసీయవచనాత్। కులపదారబ్ధాని నామాని నవ కులామృతైకరసికేత్యారభ్య కులరూపిణీత్యన్తాని। అరుణాః సూర్యా ద్వాదశ శ్రీపదారబ్ధాని శ్రీమాతేత్యారభ్య శ్రీశివేత్యన్తాని। కామపదారబ్ధాని రాజసంఖ్యాకాని షోడశ కామేశబద్ధమాఙ్గల్యేత్యారభ్య కామకేలితరఙ్గితేత్యన్తాని। విద్ధాఙ్గీ విఇత్యక్షరారబ్ధాన్యేకోనచత్వారింశత్ విశుక్రప్రాణాం హరణేత్యారభ్య విరాగిణీత్యన్తాని। త్రిగుణైర్గుణనిధిర్గుణప్రియా గుణాతీతేతి త్రీణి। నినుతాం నికారారబ్ధాని షష్టిః నిజారుణేత్యారభ్య నిరాలమ్బాన్తాని। ఏకాన్తతామ్బూలపూరితముఖీత్యేకం నామ। బిన్దుగాం బిన్దుమణ్డలవాసినీ బైన్దవాసనా బిన్దుతర్పణ-

లలితానామసహస్రే ఛలార్ణసూత్రానుయాయిన్యః।

పరిభాషా భాష్యన్తే సంక్షేపాత్కౌలికప్రమోదాయ॥౨॥

పఞ్చాశదేక ఆదౌ నామసు సార్ధద్వ్యశీతిశతమ్।

షడశీతిః సార్ధాన్తే సర్వే వింశతిశతత్రయం శ్లోకాః॥౩॥

దశభూః సార్ధనృపాలా అధ్యుష్టం సార్ధనవషడధ్యుష్టమ్।
మునిసూతహయామ్బాశ్వామ్బాశ్వోక్తిర్ధ్యానమేకేన॥౪॥

అగస్త్య ఉవాచ।

అశ్వానన మహాబుద్ధే సర్వశాస్త్రవిశారద।
కథితం లలితాదేవ్యాశ్చరితం పరమాద్భుతమ్॥౧॥

సంతుష్టేతి త్రీణి। మహారమ్యాం మహాపదారబ్ధాని ద్విచత్వారింశత్ మహాలావణ్యేత్యారభ్య మహేశ్యన్తాని॥౧॥ ఛలాక్షరనామసూత్రేభ్యో నామవిభాగాదేర్విలమ్బేన క్లిష్టతయా జ్ఞాయమానత్వాత్తత్రత్యా ఏవ పరిభాషాః సులభోపాయేన సుబోధా ఇతి విద్యోపాసకానాం తోషాయ కథ్యన్త ఇత్యర్థః। ఛలాక్షరసూత్రాణాం విలమ్బితార్థబోధజనకత్వం తత్రతత్ర ప్రకటీకరిష్యామః॥౨॥ ఆదౌ ప్రథమభాగే పఞ్చాశదేకశ్చ। ఏకపఞ్చాశచ్ఛ్లోకా ఇత్యర్థః। వక్ష్యమాణస్య సహస్రభోజనప్రయోగస్య బహుదినక్రియమాణత్వపక్షే ప్రథమదిన ఏకపఞ్చాశచ్ఛ్లోకపాఠః। ధ్యానశ్లోకస్తు ప్రత్యహం పఠనీయ ఇతి వైషమ్యధ్వననాయ విభజ్య కథనమ్। నామసు విషయే ద్వ్యశీత్యుత్తరం శతమర్ధశ్లోకశ్చ అన్తే ఫలశ్రుత్యాదిప్రకరణే। సంహత్య తు త్రీణి శతాని వింశతిశ్చ శ్లోకా ఇత్యర్థః॥౩॥ అథ ప్రథమభాగం విభజ్య దర్శయతి — భూః ఏకః। నృపాలాః షోడశ। అధ్యుష్టం సార్ధత్రయమ్। మునిరగస్త్యః। హయాశ్వపదాని హయగ్రీవపరాణి। దశశ్లోకా అగస్త్యోక్తిరూపా ఇత్యాదిరీత్యా యథాక్రమమన్వయః। అగస్త్యాఖ్యో హి మహామునిః శ్రీవిద్యోపాసకాగ్రేసరస్తత్రభగవతో హయగ్రీవస్య దేశికేన్ద్రస్య ముఖాద్బ్రహ్మాణ్డపురాణీయైర్మన్త్రన్యాసపూజాపురశ్చరణహోమరహస్యస్తోత్రాఖ్యైః సప్తభిః ఖణ్డైః శ్రీమాతుః ప్రాదుర్భావాదిరహస్యజాతమాకర్ణ్య ఇతోఽపి పరమరహస్యం నామసహస్రమస్తీతి తపోబలాదేవ నిశ్చిత్య తద్భక్తాయాపి మహ్యం కిమితి గురుభిర్న దత్తమిత్యనుపదేశనిమిత్తాంశే సన్దిహానః పృచ్ఛతీత్యాహ భగవాన్ సూతః॥౪॥ న గచ్ఛతీత్యగః పర్వతస్తం విన్ధ్యనామానం స్త్యాయతీత్యగస్త్యః। స్త్యానం స్తమ్భనమ్। సాచ కథా కాశీఖణ్డే ద్రష్టవ్యా। అసఙ్గతత్వాపనోదాయ పూర్వకథాప్రసఙ్గం సామాన్యేన స్మారయతి — అశ్వేతి।

దేవీభాగవతే ప్రథమస్కన్ధే తావదియ కథా స్మర్యతే। పురా కిల భగవాన్ విష్ణుర్యజ్ఞసంరక్షణాదిఘనతరకార్యార్థం కృతబహుజాగరః శ్రాన్తః శార్ఙ్గధనుషః కోటిం గ్రీవయావలమ్బ్య నిద్రాణోఽభూత్। తదా బ్రహ్మరుద్రాదయః కార్యవిశేషసిషాధయిషయా తజ్జాగరణాయ వన్నినామకకృమిభ్యో యజ్ఞభాగమిచ్ఛద్భ్యో దత్త్వా తన్ముఖాత్ప్రత్యఞ్చామత్రోటయన్। తేన కోటేరుచ్చలనాచ్ఛిరోఽత్యుడ్డీనం క్వాపి గతమభూత్। తతః శోకావిష్టాః సురాస్తచ్ఛిరో లభమానాస్త్రిపురసున్దరీం తుష్టువుః। సా తుష్టా సతీ హయశిరోయోజనేనైనం జీవయతేత్యాజ్ఞాప్య భగవత్యన్తరధత్త। తతస్తథా

పూర్వం ప్రాదుర్భవో మాతుస్తతః పట్టాభిషేచనమ్।

భణ్డాసురవధశ్చైవ విస్తరేణ త్వయోదితః॥౨॥

వర్ణితం శ్రీపురం చాపి మహావిభవవిస్తరమ్।

శ్రీమత్పఞ్చదశాక్షర్యా మహిమా వర్ణితస్తథా॥౩॥

జీవితో విష్ణుర్హయగ్రీవో భూత్వా హయగ్రీవాఖ్యం దైత్యం హతవాన్। రహస్యజాతమఖిలం దేవీముఖాదేవ లబ్ధవానిత్యాది। సోఽయమశ్వాననో విష్ణురేవ। తదిదం విశేష్యముక్తవృత్తాన్తస్మారణేన దేవ్యనుగృహీతత్వాభిప్రాయగర్భమ్। అతఏవ మహాబుద్ధే ఇత్యాదివిశేషణద్వయం న స్తుతిమాత్రమ్। లలితేతి। పద్మపురాణే హి 'లోకానతీత్య లలతే లలితా తేన చోచ్యత' ఇతి నిర్వచనశ్లోకే చకారాదన్యదపి సంభవన్నిర్వచనమనుమతమ్। పరాశక్తిసదాశివాదిరూపాణి శక్తిశివయోరుత్తరోత్తరాపకర్షవన్తి బహూని సన్తి। తేషాం చ లోకా అపి బహువిధాః। పరశివాభిన్నమహాశక్తిస్తు సర్వలోకాతీతా మహాకైలాసాపరాజితాదిపదవాచ్యే సర్వలోకోత్తమే లోకే తిష్ఠతి। తస్యాశ్చ శరీరం ఘనీభూతఘృతవద్రజస్తమఃసంపర్కశూన్యశుద్ధసత్త్వఘనీభావరూపమ్। అన్యాసాం శివశక్తీనాం కతిపయానాం సాత్త్వికశరీరాణ్యపి సత్త్వాధిక్యగుణాన్తరాల్పత్వయుక్తాని న పునః శుద్ధసత్త్వాని। అతః సర్వోత్తమైవైషా పరబ్రహ్మమూర్తిః। అస్యా అపి సన్తి రహస్యభూతా బహవో భేదాస్తేషు కామేశ్వర్యాత్మకమూర్తిరేవేహ గ్రన్థే ప్రతిపాద్యేతి లలితాపదేన సూచితమ్। లలితం శృఙ్గారహావజన్యః క్రియావిశేషః తద్వతీ లలితా। తేన శృఙ్గారరసప్రధానేయం మూర్తిరితి సూచితమ్। సైవ దేవీ క్రీడావిజిగీషాదిశీలత్వాత్। తస్యాశ్చరితం ప్రాదుర్భావాదిస్తోత్రసముదాయాన్తం కథితం భవతేతి శేషః। పరమాద్భుతం

అత్యుత్తమత్వాత్పూర్వమశ్రుతచరత్వాదనుపమత్వాచ్చేత్యర్థః ॥౧॥ అథైతదేవ విశినష్టి సప్తభిః పూర్వమిత్యాదిభిః। ప్రాదుర్భావః। 'అసద్వా ఇదమగ్ర ఆసీత్', 'సదేవ సోమ్యేదమగ్ర ఆసీత్', 'నాఽసదాసీన్నో సదాసీది'త్యాదిశ్రుత్యేకవాక్యతయా నిర్ణీతస్య సృష్టిప్రాక్కాలికస్య నిర్విశేషచిన్మాత్రస్య ప్రాథమికః కామకలారూపపరిణామో గురుముఖైకవేద్యః। సచ పూర్వం ఇతః ప్రాక్, పట్టాభిషేకాదిభ్యః ప్రథమం వా। త్వయోదిత ఇతి సర్వత్రాన్వేతి। అగ్నికుణ్డాత్సముద్భవరూపో వాఽవతారవిశేషాత్మా ప్రాదుర్భావః। పట్టం సకలభువనసామ్రాజ్యాధికారస్తస్య విషయేఽభిషేచనం స్వాయత్తీకరణేతికర్తవ్యతారూపోఽఙ్గవిశేషః। ఉదితమితి తు నపుంసకత్వేన పరిణమనీయమ్। భణ్డాఖ్యోఽసురో లలితోపాఖ్యానే యో విస్తరేణ వర్ణితస్తస్య వధో యుద్ధే హననం విస్తరేణ బహునా శబ్దరాశినా। 'ప్రథనేవావశబ్దే' ఇతి పర్యుదాసాచ్ఛబ్దభిన్న ఏవ విస్తార ఇతి రూపమ్॥౨॥ నిరుపపదస్య పురపదస్య ప్రవృత్తినిమిత్తభూతధర్మాణాం పౌష్కల్యాద్దేవ్యాః పురమేవ ముఖ్యం పురపదవాచ్యమ్ 'అభియుక్తానాం నామ శ్రీపదపూర్వం ప్రయుఞ్జీతే'తి వచనాచ్ఛ్రీకారపూర్వకమిహ ప్రయుక్తమ్। తచ్చ రుద్రయామలే 'అనన్తకోటిబ్రహ్మాణ్డకోటీనాం బహిరూర్ధ్వతః' ఇత్యాదినా పఞ్చవింశతిప్రాకారైరనన్తయోజనవిస్తృతైః పరివేష్టితత్వేన వర్ణితమేకమ్। మేరోరుపరి తత్సమానయోగక్షేమం సంక్షిప్తం లలితాస్తవరత్నే భగవతా దుర్వాససా దేశికేన్ద్రేణ వర్ణితమపరమ్। క్షీరసముద్రమధ్యే తృతీయమితి తు విద్యారత్నభాష్యకారాః। మహావిభవవిషయకః శ-

షోఢాన్యాసాదయో న్యాసా న్యాసఖణ్డే సమీరితాః॥౪॥

అన్తర్యాగక్రమశ్చైవ బహిర్యాగక్రమస్తథా।

మహాయాగక్రమశ్చైవ పూజాఖణ్డే ప్రకీర్తితః॥౫॥

పురశ్చరణఖణ్డే తు జపలక్షణమీరితమ్।

హోమఖణ్డే త్వయా ప్రోక్తో హోమద్రవ్యవిధిక్రమః॥౬॥

చక్రరాజస్య విద్యాయాః శ్రీదేవ్యా దేశికాత్మనోః।

రహస్యఖణ్డే తాదాత్మ్యం పరస్పరముదీరితమ్॥

స్తోత్రఖణ్డే బహువిధాః స్తుతయః పరికీర్తితాః॥౭॥

మన్త్రిణీదణ్డినీదేవ్యోః ప్రోక్తే నామసహస్రకే।

బ్ధరాశిర్యత్రేతి తు వర్ణనక్రియాయా విశేషణమ్। శ్రీబీజయుక్తా యా పఞ్చదశాక్షరీ పఞ్చదశానాం స్వరాణాం సమాహారః కాదివిద్యా హాదివిద్యా వా తస్యాః। తస్యాం శ్రీబీజయోగస్తు 'చత్వార ఈం బిభ్రతి క్షేమయన్తః' ఇతి శ్రుతిసిద్ధో రహస్యతరః సాంప్రదాయికైకవేద్యోఽస్తీతి కశ్చిత్। తత్తన్త్రేషు క్వాప్యదర్శనాత్ప్రామాణికా న మన్యన్తే। ఉక్తశ్రుతిస్తు 'కామరాజాఖ్యమన్త్రాన్తే శ్రీబీజేన సమన్వితా। షోడశాక్షరవిద్యేయం శ్రీవిద్యేతి ప్రకీర్తితే'తి హయగ్రీవోద్ధృతమన్త్రాన్తరపరేత్యప్యాహుః। తేన శ్రీశబ్దః శోభాదిపరః। వక్ష్యమాణవ్యాడికోశేన బహ్వర్థత్వావగమాత్॥౩॥ షోఢేతి। గణేశగ్రహనక్షత్రయోగినీరాశిపీఠాఖ్యన్యాసషట్కజన్యావాన్తరాపూర్వషట్కైకపరమాపూర్వసాధనీభూతో న్యాసః షోఢా న్యాస ఉచ్యతే। సచ భూషణమాలిన్యాదిభేదాదనేకవిధః। ఆదినా చక్రన్యాసాదిపరిగ్రహః। న్యాసఖణ్డే సమస్తన్యాసైకప్రతిపాదకే గ్రన్థశకలే। న్యాసో నామ తత్తద్దేవతానాం తత్తదవయవేష్వవస్థాపనమ్। అవస్థితత్వేన భావనేతి యావత్॥౪॥ అన్తరితి। అన్తర్యాగో నామాధారాద్రాజదన్తాన్తం తేజస్తన్తోర్విభావనమ్, మానసీ దేవపూజా వా తస్య క్రమ ఇతికర్తవ్యతా। బహిర్యాగః పాత్రాసాదనాదిశాన్తిస్తవాన్తః కర్మసమూహః। సఏవాష్టాష్టకాదిఘటితో మహాయాగః। ఏతే చాస్మాభిర్వరివస్యాప్రకాశే పూజాప్రకరణ ఏవ నిరూపితాః॥౫॥ పురశ్చరణేతి। పురః మన్త్రోపాస్తేరాదౌ దీక్షోత్తరకాలం చరణం పరిచర్యా। జపస్య లక్షణమవస్థాపఞ్చకశూన్యషట్కవిషువత్సప్తకచక్రనవకవిభావనాదిరూపం చిహ్నమ్। తచ్చాస్మాభిర్వరివస్యారహస్యే ప్రథమేంశ ఏవోక్తమ్। హోమేతి। హోమానాం తద్ద్రవ్యాణాం చ తద్విధీనాం ద్రవ్యపరిమాణాదిరూపాణాం చ క్రమః శబ్దమధ్యే పాదవిక్షేపః। నిబన్ధనమితి యావత్॥౬॥ చక్రరాజస్యేతి టచ్ప్రత్యయాన్తమ్। బిన్ద్వాదినవచక్రాత్మకస్యేతి తదర్థః। విద్యాయాః పఞ్చదశ్యాః షోడశ్యా వా। శ్రీదేవ్యాః త్రిపురసున్దర్యాః। దేశికాత్మనోః గురుశిష్యయోః తాదాత్మ్యం తత్ బ్రహ్మైవ ఆత్మా స్వరూపం యస్య తత్తదాత్మ 'ఓం తత్సదితి నిర్దేశో బ్రహ్మణస్త్రివిధః స్మృతః' ఇతి వచనాత్। తస్య భావ ఇత్యర్థే బ్రాహ్మణాదిత్వాత్ష్యఞ్। సర్వేషామేకబ్రహ్మరూపతా। అభేద ఇతి యావత్। మన్త్రస్య నిగమార్థవర్ణనావసరే వరివస్యారహస్యేఽస్మాభిరుక్తోఽస్య ప్రకారః। స్తోత్రేతి। బహు-

నతు శ్రీలలితాదేవ్యాః ప్రోక్తం నామసహస్రకమ్॥౮॥

తత్ర మే సంశయో జాతో హయగ్రీవ దయానిధే।
కింవా త్వయా విస్మృతం తజ్జ్ఞాత్వా వా సముపేక్షితమ్॥౯॥

మమ వా యోగ్యతా నాస్తి శ్రోతుం నామసహస్రకమ్।
కిమర్థం భవతా నోక్తం తత్ర మే కారణం వద॥౧౦॥

విధాః పఞ్చమీస్తవరాజాదిరూపాః॥౭॥ మన్త్రిణీ మన్త్రో రాజాధికారోపయోగినీ మననక్రియా సాస్యాస్తీత్యర్థే ఇనిః। నాన్తత్వాన్ఙీప్। అమాత్యేత్యర్థః। సా తన్త్రేషు రాజశ్యామలేత్యుచ్యతే। సా చ తన్త్రేషు వారాహీతి ప్రసిద్ధా, తే చ తే దేవ్యౌ చ తయోః॥౮॥ తత్రేతి। తత్ర అనుక్తౌ ధర్మిభూతాయామ్। లలితాసహస్రనానోక్త్యభావవిశేష్యకః సంశయ ఇత్యర్థః। స చ చతుష్కోటిక ఇత్యాహ — కింవేత్యాదినా సార్ధేన। విస్మృతిప్రయుక్తత్వమేకః ప్రకారః। సర్వజ్ఞస్య విస్మరణాసంభవాత్ప్రకారాన్తరమాహ — జ్ఞాత్వా వేతి। ఉపేక్షా ఇష్టానిష్టోమయవిషయకప్రవృత్తినివృత్త్యోదాసీన్యేనావస్థానమ్॥౯॥ మిత్రశత్రుమృత్యోదాసీనభేదేన చతుర్విధేషు జీవేషు భృత్యకోటిప్రవిష్టస్య శిష్యస్యోదాసీనత్వాయోగో భక్తిజిజ్ఞాసితార్థోపేక్షాయాం దేశికేన్ద్రస్య కృపాలుత్వహానిచేత్యతస్తృతీయం ప్రకారమాహ — మమ వేతి। నాస్తీత్యనేన సామయికాభావ ఉక్తో నాత్యన్తాభావః। తథాత్వే చతుర్థకోటేరుత్థానాయోగాత్। అనధికారిణం ప్రత్యనుక్తేర్మృత్యత్వవిఘటకతాయాః కృపాలుత్వవిఘటకత్వస్య చ యోగాదితి భావః। తదుక్తం బోధసారే — 'తత్తద్వివేకవైరాగ్యయుక్తవేదాన్తయుక్తిభిః। శ్రీగురుః ప్రాపయత్యేవ నపద్మమపి పద్మతామ్। ప్రాపయ్య పద్మతామేనం ప్రబోధయతి తత్క్షణాత్। తస్మాత్సర్వప్రయత్నేన సేవ్యః శ్రీగురుభాస్కరః' ఇత్యుక్తమ్। తత్ర నపద్మమిత్యేకం పదం। నకారేణాయం సమాసః। అయోగ్యేపి యోగ్యతామాపాద్య శ్రీగురుసూర్యో బోధయతీతి సముదాయార్థః। అతో యోగ్యతామపి గురుర్దద్యాదేవేత్యాశయేన కోటిత్రయం స్వయమేవ నిరస్య కా పునశ్చతుర్థీ కోటిరిత్యనవధార్య పృచ్ఛతి — కిమర్థమితి। భవత్కర్తృకోక్త్యభావః కింప్రయుక్త ఇత్యర్థః। కారణం చతుర్థీ కోటిం। ఇతరకోటీనాం స్వేనైవ నిరస్తత్వాదితి భావః॥౧౦॥ అర్థైకశ్లోకః సూతోక్తిరూపః। భారతే 'నాపృష్టః కస్యచిద్బ్రూయాదితి వేదానుశాసనమి'తి నిషేధాత్పృచ్ఛకాయ కిమపి న వక్తవ్యమ్। యత్తు 'అపృష్టస్తస్య తద్బ్రూయాద్యస్య నేచ్ఛేత్పరాభవ'మితి తదుత్తరార్ధం తదపి

శ్రద్ధాలుప్రశ్నాసమర్థశిష్యపరమ్। శ్రద్ధాభావే హానిస్మరణాత్। యదాహ బోధాయనః — 'అశ్రద్ధా పరమః పాప్మా శ్రద్ధా హి పరమం తపః। తస్మాదశ్రద్ధయా దత్తం హవిర్నాశ్నన్తి దేవతాః। ఇష్ట్వా దత్త్వాపి వా మూర్ఖః స్వర్గం నహి స గచ్ఛతి। శఙ్కావిహితచారిత్రో యః స్వాభిప్రాయమాశ్రితః। శాస్త్రాతిగః స్మృతో మూర్ఖో ధర్మతన్త్రోపరోధనాది'తి। శ్రుతిరపి 'శ్రద్ధయాగ్నిః సమిధ్యతే శ్రద్ధయా హూయతే హవి'రిత్యాది। తతశ్చ శ్రద్ధాభావే పృచ్ఛకాయాపి న వక్తవ్యం కిముతాపృచ్ఛకాయ। తత్సత్త్వే తు యది శిష్యః ప్రశ్నే న సమర్థః తదా ప్రశ్నమప్రతీక్ష్యైవ గురుర్వదేదితి స్థితిః। ప్రకృతే త్వగస్త్యః శ్రద్ధాలుః ప్రశ్న సమర్థశ్చ అథాపి కిమితి న పృచ్ఛతీతి చిన్తయానో నాపృష్ట ఇతి నిషేధాద్భీతో దేశికసార్వభౌమో భగవాన్ హయ-

సూత ఉవాచ।

ఇతి పృష్టో హయగ్రీవో మునినా కుమ్భజన్మనా।

ప్రహృష్టో వచనం ప్రాహ తాపసం కుమ్భసంభవమ్॥౧౧॥

లోపాముద్రాపతేఽగస్త్య సావధానమనాః శృణు।

నామ్నాం సహస్రం యన్నోక్తం కారణం తద్వదామి తే॥౧౨॥

గ్రీవః శిష్యకృతశుశ్రూషయా వశీకృతో వివక్షురపి భక్తిపూర్వకప్రశ్నాభావకృతవిలమ్బాదియన్తం కాలం దుఃఖిత ఇవాభూత్। అధునా తు న తథేత్యాహ సూతః — ఇతి పృష్ట ఇతి। చతుర్థకోటివిషయకప్రశ్నకర్మీభూత ఇత్యర్థః। ప్రచ్ఛధాతోర్ద్వికర్మకతయా కోటివద్గురోరపి కర్మత్వాత్। ప్రహృష్టః విలమ్బాపగమాదితి శేషః। తపోభిర్యజ్ఞాదితి పాపక్షయే సత్యఙ్కురితవివిదిషాకత్వాదస్తి శ్రద్ధేతి యోగ్యతాం ప్రదర్శయతి — తాపసమితి। చిత్తవృత్తినిరోధకారణీభూతవాయువృత్తినిరోధశీలత్వాదపి యోగ్యతామాహ — కుమ్భసంభవమితి। కుమ్భస్య కుమ్భకస్య సమ్యక్ చిరకాలం భవః స్థితిర్యస్మింస్తమిత్యర్థః। రేచకపూరకయోః సార్వజనీనతయా సులభత్వాన్నిరోధపదవాచ్యత్వాభావాచ్చ తత్పరిత్యాగేన కుమ్భకస్యైవ గ్రహణమ్॥౧౧॥ అథ సార్ధైః షోడశభిః శ్లోకైర్హయగ్రీవోక్తిః। పూర్వశ్లోక ఏవ హయగ్రీవః ప్రాహేత్యుక్తత్వాన్నైతదారమ్భే హయగ్రీవ ఉవాచేత్యుక్తిః। ఏవమమ్బావచనేఽప్యుత్తరత్ర జ్ఞేయమ్। భర్త్రభిమతదేవ్యారాధనం గృహిణ్యా

క్రియమాణమప్యనుకూలదాంపత్యఘటకం సత్త్వాత్స్యా ఉపాస్తియోగ్యతాపాదకమితి వ్యఞ్జయన్ వివక్షితమర్థం ప్రతిజానీతే— లోపాముద్రాపత ఇతి। అతఏవ భగవత్త్యైవ త్రిశత్యాం వక్ష్యతే 'పత్న్యస్య లోపాముద్రాఖ్యా మాముపాస్తేఽతిభక్తితః। అయం చ నితరాం భక్తస్తస్మాదస్య వదత్వ త'దితి। అత్ర భర్తృనిష్ఠభక్తేః పత్న్యానుకూల్యస్య సముచ్చయార్థకశ్చాకార ఇతి తత్రైవ వక్ష్యామః। అథవా న కేవలం భక్తిప్రశ్నా వేవ యోగ్యతావచ్ఛేదకౌ। విద్యోపాస్తివిరహే తయోః సత్త్వేఽప్యపదేష్టుర్యోగినీశాపామ్నానాత్। అతస్తత్సాహిత్యద్యోతనాయేదం విశేషణమ్। అథవా లోపాముద్రాశబ్దస్తద్విద్యాపరస్త్రిపురసున్దరీపరో వా। సైవ పతిరుపాస్యా యస్యేత్యర్థః। నచాగస్త్యవిద్యోపాసకస్య కథం తథాత్వవ్యపదేశః। శాఖాన్తరాధికరణన్యాయేన విద్యయోరభేదాభిప్రాయేణోపపత్తేః। నచ విద్యాపదవాచ్యయోరుపాస్త్యోరభేదేఽప్యగస్త్యలోపాముద్రాసంజ్ఞయోర్మన్త్రయోర్భేద ఏవేతి వాచ్యమ్। అగస్త్యోపాసితేత్యాదియౌగికశబ్దైకదేశానాం తేషాం సంజ్ఞాత్వాభావేన భేదకత్వాయోగాత్। నచాక్షరన్యూనాధికభావాభ్యాం సుపిసుషిరయోరివ భేదః। తయోః పదభేదకత్వేఽపి మన్త్రభేదకత్వాభావాత్। అతఏవ 'అప్స్వన్తరమృత'మితి మన్త్రస్య యాజుషాథర్వణబహ్వృచైర్భిన్నచ్ఛన్దస్కత్వేన పాఠేఽపి భేదానఙ్గీకారస్తాన్త్రికాణాం సంగచ్ఛతే। అతఏవ చ భూతశుద్ధ్యన్తర్గతజలమణ్డలశోధనే వికల్పేన వినియోగో న్యాయసిద్ధః। తదుక్తమ్ — 'అప్స్వన్తరితి మన్త్రేణ శోధయేదమ్బుమణ్డలమ్। ఆర్ష్యుష్ణిహా పురస్తాచ్చ బృహత్యా పురఉష్ణిహే'తి। ఏవం 'యుఞ్జన్తి హరీ ఇషిరస్యే'తి మన్త్రో బహ్వృచ చ్ఛన్దోగాభ్యాం ఛన్దోభేదేన పఠ్యమానోఽపి న భిద్యతే। అనేనైవాశయేన నామైధాఖ్యసామాధికారే 'అథ పురఉష్ణిగనుష్టుభేనానుష్టుభో నయన్తీ'తి శ్రుతౌ ద్వయోరపి ఛన్దసోరుల్లేఖః। అథవా

రహస్యమితి మత్వాహం నోక్తవాంస్తే న చాన్యథా।

పునశ్చ పృచ్ఛసే భక్త్యా తస్మాత్తత్తే వదామ్యహమ్॥౧౩॥

బ్రూయాచ్ఛిష్యాయ భక్తాయ రహస్యమపి దేశికః।

భవతా న ప్రదేయం స్యాదభక్తాయ కదాచన॥౧౪॥

న శఠాయ న దుష్టాయ నావిశ్వాసాయ కర్హిచిత్।

శ్రీమాతృభక్తియుక్తాయ శ్రీవిద్యారాజవేదినే॥౧౫॥

తేన తన్త్రరాజే హాదివిద్యాధికారే పఠితానాం కాలనిత్యామన్త్రాణాం పారాయణానాం చ కాదివిద్యాఙ్గత్వేనాపి లేఖః పద్ధతికారాణాం సంగచ్ఛత ఇతి దిక్। అవధానం విషయాన్తరసంచారాభావస్తత్సహితం మనో యస్య తాదృశః సన్। ఇతరకోటీనాం తేష్వరసానాం చ తవైవ స్ఫురితత్వేఽపి తద్విలక్షణాయాః కోటేర్వివక్షితాయాం ఝటితి త్వద్బుద్ధౌ స్ఫురణాయోగ్యత్వాదితి భావః। యత్ యేన కారణేన 'నిమిత్తపర్యాయప్రయోగే సర్వాసాం ప్రాయదర్శన'మితి వార్తికే సర్వవిభక్తీనాం సాధుత్వాభిధానాత్॥౧౨॥ ప్రకటార్థస్యోక్తౌ ప్రశ్నభక్తిసదసద్భావాపేక్షా నావశ్యకీ, కింతు రహస్యవిషయ ఏవోక్తరూపా వస్తుస్థితిరిత్యుపసంహారం ద్యోతయన్ భక్తిపూర్వకప్రశ్నస్యోపదేశస్య చాన్వయవ్యతిరేకావుపదిశతి — రహస్యమితీతి। తే తుభ్యమ్। అపృష్టవతే ఇతి శేషః। అన్యథా న త్వదుత్ప్రేక్షితనిమిత్తాని న భవన్తి। అస్వరసానాం తవైవ స్ఫురితత్వాదితి భావః। భక్త్యా భక్తిపూర్వకమ్। తస్మాత్ భక్తియుక్తప్రశ్నాభావకృతప్రతిబన్ధస్యాపగమాత్। తత్ లలితానామసహస్రమ్॥౧౩॥ ఉక్తార్థే సంమతిమాహ — బ్రూయాదితి। వక్త్రా పృచ్ఛకేన శ్రోతృభిశ్చ తత్త్వబుభుత్సూనాం సభా భవతి తత్ర వక్తృభిన్నాః సర్వేఽపి యద్యపి శిష్యాస్తథాపి రహస్యపదార్థస్య రహసి జనబాహుల్యాభావే సత్యేవ వక్తవ్యత్వాదత్ర శిష్యశబ్దేన పృచ్ఛక ఏవావశిష్యత ఇత్యాశయేన శిష్యాయేత్యుక్తం। త్వయాప్యేవం వర్తితవ్యమిత్యాశయేనాహ। శిష్యాయేత్యనువర్తతే। అభక్తాయ పృచ్ఛకాయాపి న దేయమిత్యర్థః। తేనాపృచ్ఛకాయాపి ప్రశ్నాసమర్థాయ భక్తాయ దేయమితి సిధ్యతి॥౧౪॥ అభక్తతావివరణార్థం శ్రుతిమర్థతోఽనువదతి — న శఠాయేతి। 'విద్యా హ వై బ్రాహ్మణమాజగామ గోపాయ మా శేవధిష్టేఽహమస్మి। అసూయకాయానృజవేఽయతాయ న మాం బ్రూయా వీర్యవతీ తథా స్యా'మితి హి శ్రుతిః। తత్ర గురూక్తిసమనన్తరమేవ జాతనిశ్చయోఽపి యః పూర్వమేవైతదజ్ఞాతచరమితి వా ఇదానీమపి న జ్ఞాతమితి వా ప్రదర్శయితుం యతతే స శఠోఽయతశ్చ జాతం నిశ్చయం గురవే ప్రదర్శ్య తద్దూషణార్థమేవైదంపర్యేణ యతమానో హేత్వాభాసోపన్యాసశీలో దుష్టోఽసూయకశ్చ। గురుభక్తిః సర్వాపి యథార్థైవేతి జ్ఞానం విశ్వాసః స నాస్తి యస్య సోఽవిశ్వాసోఽనృజుశ్చ। యద్వా అయతోఽన్తఃశుద్ధిహీనః స చేహ దుష్టపదేన సంగృహీతః। ఏవంసతి సంప్రదాయో మావిచ్ఛేదీత్యత ఆహ — శ్రీమాత్రితి। భక్తితన్త్రే 'సా పరానురక్తిరీశ్వరే' ఇత్యధికరణాదిషు నిర్ణీతలక్షణశ్చిత్తవృత్తివిశేషో భక్తిః తయా యుక్తాయ। అనేనాభక్తనిరాసః। న కేవలం భక్తిమాత్రమధికారితావచ్ఛేదకమితి ద్యోతనాయ విశేషణద్వయమ్। విద్యారాజః పఞ్చదశీ తద్వేదనం గురుముఖాదుపదేశః॥౧౫॥ నిత్యనైమిత్తికకర్మాచరణపూర్వకం సర్వత్ర దేవ్యమేద-

ఉపాసకాయ శుద్ధాయ దేయం నామసహస్రకమ్।

యాని నామసహస్రాణి సద్యఃసిద్ధిప్రదాని వై ॥౧౬॥

తన్త్రేషు లలితాదేవ్యాస్తేషు ముఖ్యమిదం మునే।
శ్రీవిద్యైవ తు మన్త్రాణాం తత్ర కాదిర్యథా పరా॥౧౭॥

భావనాఖ్యా మానసీ క్రియోపాస్తిః తద్వానుపాసకః। శుద్ధ ఇతి శాఠ్యాదిదోషరహితాయ। అథైతదుపదేశే ఈదృశో నిర్బన్ధోఽస్య రహస్యత్వాత్తచ్చ ముఖ్యత్వాత్తచ్చ దేవతాప్రీతికరత్వేనావశ్యకత్వాదితి ప్రదర్శయితుముత్తరో గ్రన్థసందర్భో నామారమ్భావధికః — యానీతి। యాని కోటిసంఖ్యాకాని తేషు యాని సద్యఃసిద్ధిప్రదాని దశసంఖ్యాకాని 'ఏతే దశ స్తవా గఙ్గాశ్యాలకావాలరాసభే'తి సంగృహీతాని॥౧౬॥ లలితాదేవ్యా నామసహస్రాణి తన్త్రేషు చతుఃషష్టిసంఖ్యాకేషు పురాణేషు చ కథితాని తేష్వపీదం లలితానామసహస్రం ముఖ్యతమమితి యోజనయార్థః। 'దేవీనామసహస్రాణి కోటిశః సన్తి కుమ్భజే'త్యుత్తరగ్రన్థానుసారాత్। పుందేవత్యా మన్త్రాః స్త్రీదేవత్యా విద్యా ఇతి మన్త్రవిద్యయోర్లక్షణభేదేఽప్యస్యాః శివశక్తిసామరస్యరూపత్వాదుభయాత్మతేతి ద్యోతనాయ మన్త్రాణాం మధ్యే విద్యేత్యుక్తమ్। అతఏవ దేవతాధ్యానే ఐచ్ఛికో వికల్పః స్మర్యతే। 'పుంరూపం వా స్మరేద్దేవి స్త్రీరూపం వా విచిన్తయేత్। అథవా నిష్కలం ధ్యాయేత్సచ్చిదానన్దలక్షణ'మితి మాలామన్త్రేఽపి స్త్రీపుంసభేదేన భేదః। ఏతదభిప్రాయేణైవ గుణనిధిః శ్రీమాతా పరంజ్యోతిరిత్యాదీని నామాని త్రిలిఙ్గకాని సంభవన్త్యన్తే। అథవా కూటత్రయాత్మకత్వేఽపి పఞ్చదశస్వరఘటితత్వాత్పఞ్చదశాక్షరశాలిత్వసూచనాయ మన్త్రాణామిత్యుక్తమ్। పిణ్డకర్తరీబీజమన్త్రమాలాభేదేన పఞ్చవిధేషు మన్త్రేషు పఞ్చదశాక్షరాణాం మన్త్రరూపత్వాత్। తదుక్తం నిత్యాతన్త్రే — 'మన్త్రా ఏకాక్షరాః పిణ్డాః కర్తర్యో ద్వ్యక్షరా మతాః। వర్ణత్రయం సమారభ్యనవార్ణా విధిబీజకాః। తతో దశార్ణమారభ్య యావద్వింశతిమన్త్రకాః। తత ఊర్ధ్వం గతా మాలాస్తాసు భేదో న విద్యతే' ఇత్యాది। కాదిః కకార ఆదిర్యస్యాం సా కాదిః కాలీశక్తిః త ఇతి తన్త్రరాజప్రసిద్ధకాదినామకశక్త్యభిన్నా వా। అతఏవ 'కాదిసంజ్ఞా భవద్రూపా సా శక్తిః సర్వసిద్ధయే' ఇత్యాది తత్రైవ దేవీం ప్రతి శివవాక్యమ్। సాచ 'కామో యోనిః కమలా వజ్రపాణిర్గుహా హసా నాతరిశ్వాభ్రమిన్ద్రః। పునర్గుహా సకలా మాయయా చ పురూచ్యేషా విశ్వమాతాదివిద్యా' ఇత్యాథర్వణైః పఠ్యమానత్రైపురసూక్తస్థాయామృచ్యుద్ధృతా। తన్త్రభేదేనోద్ధృతానాం విద్యానాం సర్వవేదాన్తప్రత్యయన్యాయేనైక్యేఽప్యుపాసకరుచ్యనుసారేణ కల్పితం తారతమ్యమప్యస్తీత్యాహ — పరేతి। భావార్థప్రభృత్యర్థానాం సర్వేషాం తత్రైవ సామఞ్జస్యాత్।

సప్తత్రింశదక్షరైః షట్త్రింశత్తత్త్వాతీతరూపాయాః కాదివిద్యాతిరిక్తాస్వసంభవాచ్చేతి భావః। తదిదమస్మాభిర్వరివస్యారహస్య ఏవ విద్యాన్తరేషు తదసామఞ్జస్యప్రదర్శనపూర్వం నిరూపితమ్। 'అజ్వ్యఞ్జనబిన్దుత్రయనాదత్రితయైర్విభావితాకారా। షట్త్రింశత్తత్త్వాత్మా తత్త్వాతీతా చ కేవలా విద్యా' ఇతి। కించ 'యదక్షరైకమాత్రేఽపి సంసిద్ధే స్పర్ధతే నరః। రవితార్క్ష్యేన్దుకందర్పశంకరానలవిష్ణుభిః। యదేకాదశమాధారం బీజం కోణత్రయాత్మకమ్। బ్రహ్మాణ్డాదికటాహాన్తం జగదద్యాపి దృశ్యతే' ఇత్యాదేర్గురుముఖైకవేద్యో రహస్యార్థో న హాదివిద్యాసు సమఞ్జసః। 'చత్వార ఈం విభ్రతి క్షేమయన్త' ఇత్యత్రాపి కాది-

పురాణాం శ్రీపురమివ శక్తీనాం లలితా యథా।

శ్రీవిద్యోపాసకానాం చ యథా దేవో వరః శివః॥౧౮॥

తథా నామసహస్రేషు వరమేతత్ప్రకీర్తితమ్॥౧౯॥

యథాస్య పఠనాద్దేవీ ప్రీయతే లలితామ్బికా।

అన్యనామ సహస్రస్య పాఠాన్న ప్రీయతే తథా।

శ్రీమాతుః ప్రీతయే తస్మాదనిశం కీర్తయేదిదమ్॥౨౦॥

విల్వపత్రైశ్చక్రరాజే యోఽర్చయేల్లలితామ్బికామ్।

పద్మైర్వా తులసీపత్రైరేభిర్నామసహస్రకైః॥౨౧॥

పక్ష ఏవ స్వరస ఇత్యేకే। హాదిపక్షేఽపి తుల్యేతి తు రహస్యమ్। కించ త్రిపురోపనిషద్యపి 'అథైతస్య పరం గహ్వరం వ్యాఖ్యాస్యామః' ఇత్యాదినా గాయత్రీ పఞ్చదశ్యోరేకరూపత్వం వక్తుం తత్పదకకారయోరేవైకార్థత్వముక్తమ్। తన్మూలకత్వేనైవాన్యా ఉద్ధృతాః। త్రిశత్యాం కామేశ్వరాభ్యామప్యస్యా ఏవాదరః క్రియమాణో దృశ్యతే। తన్త్రరాజే తు తృతీయకూటస్యైవ ప్రథమముద్ధారేణ తత్రైవైకాక్షరనివేశేనాన్యయోః కూటయోర్లాఘవేనోద్ధారాయ హాదివిద్యైవాదృతేతి జ్ఞేయమ్। అతఏవ త్రైపురసూక్తే 'షష్ఠం సప్తమమథ వహ్నిసారథిమ్'

ఇత్యృచా కాదేః పశ్చాదేవ హాదేరుద్ధారః కృతః। 'శివః శక్తిః కామః' ఇతి సౌన్దర్యలహరీస్థశ్లోకద్వయం ద్వేధాపి వ్యాఖ్యాయత ఇతి దిక్॥౧౭॥
ఉపాసకానామిత్యన్తాశ్చతస్రో నిర్ధారణే షష్ఠ్యః। ఉపాస్తేః పరమం ఫలముపాస్యానేదః। సచ పరశివే సార్వకాలిక ఏవాస్తీత్యుపాసకత్వం తస్యాప్యవిశిష్టమ్। కథమన్యథా తస్యాదినాథత్వం తదభేదానుసంధానమస్మదాదీనాం చ సంగచ్ఛతే।
దేవ్యభేదానుసంధానదార్ఢ్యబలలబ్ధాభేదేన గురుణా సహ శిష్యస్యాప్యభేదానుసంధానాద్దేవ్యభేదలాభస్య నాథైకద్వారకతాయాః సిద్ధాన్తరహస్యత్వాదిత్యాశయేనాహ — వరః శివ ఇతి। పరమశివ ఇత్యర్థః। తేన గణరుద్రాదినిరాసః॥౧౮॥ తథేతి స్పష్టమ్। అర్ధశ్లోకోఽయమ్॥౧౯॥ ముఖ్యత్వే హేతుమాహ — యథాస్యేతి। యథా నిరవధికమిత్యర్థః। అన్యేషాం శివవిష్ణ్వాదీనాం నామసహస్రమన్యచ్చ తన్నామసహస్రం చ తస్యేతి వా। అథైతత్పారం విధత్తే। ప్రీతయ ఇతి తాదర్థ్యచతుర్థ్యా సర్వేభ్యః కామేభ్య ఇత్యాదావివ కీర్తనకరణకభావనాభావ్యత్వప్రతీతిః। ఇదమితి తు ధాత్వర్థః కర్మ సక్తూనితివత్। అతఏవ తేన న్యాయేనైవ వినియోగభఙ్గేన మత్వర్థలక్షణయా నామసహస్రకీర్తనేన శ్రీమాతృప్రీతిం భావయేదితి విధేః పర్యవసితోఽర్థః। అథవా సోమాదిద్రవ్యాణాం యాగసాధనత్వేన తృతీయాశ్రుతేః ప్రత్యక్షత్వాచ్చ తత్ర తథా వాక్యార్థవర్ణనేఽపి ప్రకృతే నామ్నాం వర్ణానిత్యత్వవాదే తాల్వోష్ఠపుటవ్యాపారరూపకీర్తనజన్యత్వాత్తన్నిత్యత్వవాదేఽపి ధ్వనేరనిత్యత్వేన కీర్తనజన్యధ్వన్యభివ్యఙ్గ్యతాయా వర్ణాత్మకద్రవ్యేషు స్వీకారాదనుత్పన్నస్యానభివ్యక్తస్య వా కీర్తనజనకత్వాయోగాన్నామాభివ్యఞ్జకకీర్తనేనేష్టం భావయేదిత్యేవార్థః। కీర్తనం చేహ వాచికమానసోభయసాధారణమ్। నామపఠనవన్నామస్మరణస్యాపి వచనాన్తరేషు ఫలశ్రవణాత్। తస్మాదితి హేత్వధికరణన్యాయేనార్థవాదః। అనిశం యావజ్జీవమ్। తేనాగ్నిహోత్రవన్నిత్యకామ్యోభయరూపమిదం కర్మేతి సిధ్యతి॥౨౦॥ అథ కీర్తనస్యాన్యాశ్రయేణాపి ఫలసంబన్ధమాహ — బిల్వపత్రైరితి సార్ధేన। వచనాన్తరేణ ప్రాప్తమన్తర్యాగబహిర్యాగభేదేన

సద్యః ప్రసాదం కురుతే తత్ర సింహాసనేశ్వరీ।

చక్రాధిరాజమభ్యర్చ్య జప్త్వా పఞ్చదశాక్షరీమ్॥౨౨॥

జపాన్తే కీర్తయేన్నిత్యమిదం నామసహస్రకమ్।

జపపూజాద్యశక్తోఽపి పఠేన్నామసహస్రకమ్॥౨౩॥

సాఙ్గార్చనే సాఙ్గజపే యత్ఫలం తదవాప్నుయాత్।
ఉపాసనే స్తుతీరన్యాః పఠేదభ్యుదయో హి సః॥౨౪॥

ద్వివిధమపి పూజనం బిల్వపత్రాద్యన్యతమకరణకం చక్రరాజాధికరణకమర్చయేదిత్యేకేన పదేన యచ్ఛబ్దయోగాదనూద్యతే। తత్ర తాత్పర్యగ్రాహకాణి పదాన్తరాణీతి య ఇష్ట్వేత్యాదివాక్య ఇవ నోద్దేశ్యానేకత్వప్రయుక్తో వాక్యభేదః। నామసహస్రకైరితి తు కీర్త్యమానాభిప్రాయం కీర్తనపర్యవసాయి। తేనార్చనవిశేషాశ్రితేన నామకీర్తనేన (యద్యపి రుద్రయామలే 'తులసీబిల్వపత్రాణి ధాత్రీపత్రాణి పార్వతి। అర్చనే చక్రరాజస్య నోచితాన్యేవ సర్వథే'తి నిషేధః ప్రతీయతే తథాపి సహస్రనామకరణకార్చనే విశిష్య బిల్వపత్రాణాం విధానాన్నిషేధస్తదితరకరణకార్చనపరో వ్యవతిష్ఠతే)॥౨౧॥ సద్యః ప్రసాదం భావయేదిత్యర్థః। అథ యావజ్జీవవాక్యేన ప్రాప్తం జీవనావచ్ఛిన్నం కాలసామాన్యం విశేషేణోపసంహరతి — చక్రాధిరాజమితి। అర్చనోత్తరం యః క్రియమాణో నిత్యజపస్తదుత్తరకాలే నిత్యం సకృత్కీర్తయేదిత్యర్థః। 'దర్శపూర్ణమాసాభ్యామిష్ట్వా సోమేన యజేతే'తివదయం కాలార్థః సంయోగః। అర్చనజపకీర్తనానాం ప్రత్యేకం విధిభిః ఫలే వినియోగేన కృతార్థత్వాత్। అతఏవ జపపూజాదేః కాలోపలక్షణార్థత్వాత్ 'అనపాయో హి కాలస్య లక్షణం హి పురోడాశా'వితి న్యాయేన తదభావేఽపి కర్తవ్యతాం ప్రాప్తామనువదతి — జపేతి। ఆదినా న్యాసాదిపరిగ్రహః॥౨౨॥ ఉపాస్తిం ప్రతి జపాదీనాం సర్వేషామఙ్గత్వాన్నిత్యకర్మాఙ్గేషు యథాశక్త్యుపబన్ధస్య సిద్ధాన్తసిద్ధత్వాదశక్త్యా జపాద్యకరణే తదుత్తరకాలత్వాభావేఽపి తదుపలక్షితకాలస్యానపాయాదేకపురోడాశాయామిష్టా-వుపాంశుయాజవన్నామసహస్రకీర్తనం కర్తవ్యమేవేత్యర్థః॥౨౩॥ నను కిమిదం కీర్తనం శక్తస్యోచ్యతే తదశక్తస్య వా। నాద్యః। నిత్యకర్మత్వాదేవ శక్తంప్రతి తత్ప్రాప్తేః పునరనువాదవైయర్థ్యాత్। నాన్త్యః। అశక్తంప్రతి విధేరప్యయోగాత్ కిముతానువాదస్య। 'ఆఖ్యాతానామర్థం బ్రువతాం శక్తిః సహకారిణీ'తి న్యాయాదిత్యత ఆహ—సాఙ్గేతి। అఙ్గైః సహితం సాఙ్గం। ఆవరణపూజనసహితప్రధానదేవతాపూజనస్య కుల్లుకాసేతుమహాసేతుజపసహితవిద్యాజపస్య చ న్యాసాదేశ్చ యత్ఫలం తదుద్దేశేనాపి పఠేదిత్యర్థః। అయం భావః — యది న్యాసార్చనజపకీర్తనేష్వన్యతమస్యైకస్యైవ కరణే శక్తిస్తదా న్యాయతో వికల్పే ప్రాప్తే తదపవాదేన కీర్తనమేవ విధీయతే। తేన 'యది సత్రాయ దీక్షితానాం సామ్యుత్తిష్ఠాసేత్సోమమపభజ్య విశ్వజితా యజేతే'త్యత్ర సత్రాభావే విహితవిశ్వజిద్యాగవదస్య ప్రతినిధిత్వం, పరంతు వచనబలాత్పూజాదిఫలమపి। విశ్వజితస్తు న సత్రఫలం

మానాభావాదితి। ఇదానీముపాసనాంప్రత్యవైకల్పికమఙ్గత్వం కీర్తనస్యేత్యాహ — ఉపాసనే ఇతి। సప్తమ్యా 'తత్ర జయాన్ జుహుయా'దిత్యత్రేవాఙ్గిత్వ-

ఇదం నామసహస్రం తు కీర్తయేన్నిత్యకర్మవత్।
చక్రరాజార్చనం దేవ్యా జపో నామ్నాం చ కీర్తనమ్॥౨౫॥

భక్తస్య కృత్యమేతావదన్యదభ్యుదయం విదుః।
భక్తస్యావశ్యకమిదం నామసాహస్రకీర్తనమ్॥౨౬॥

తత్ర హేతుం ప్రవక్ష్యామి శృణు త్వం కుమ్భసంభవ।
పురా శ్రీలలితాదేవీ భక్తానాం హితకామ్యయా॥౨౭॥

వాగ్దేవీర్వశినీముఖ్యాః సమాహూయేదమబ్రవీత్।
వాగ్దేవతా వశిన్యాద్యాః శృణుధ్వం వచనం మమ॥౨౮॥

బోధః। తదఙ్గత్వేనేతరేషాం త్రైలోక్యమోహనకవచాదిరూపాణాం స్తోత్రాణాం పాఠేఽభ్యుదయః ఫలే విశేషః। అపాఠే తు నాఙ్గన్యూనత్వకృతో దోషః। తేన తేషాం క్రత్వఙ్గత్వబోధకానాం తత్తత్ప్రకరణస్థవచనానాం వికల్పే పర్యవసాయకమిదం వాక్యమ్। తేన షోడశిగ్రహవదితరేషామఙ్గత్వం 'నవలక్షప్రజప్తాపి తస్య విద్యా న సిధ్యతీ'త్యాదితత్తత్ప్రకరణస్థవాక్యేషుసిద్ధిపదం తత్తత్పాఠజన్యాభ్యుదయవిశిష్టవిద్యాఫలపరమిత్యదోషః॥౨౪॥ ఇదం తు న తాదృశమఙ్గం అపితు నిత్యకర్మవత్ సంధ్యావన్దనవత్। స్వాభావికప్రతియోగికవికల్పాసహ్యత్వమాత్రార్థకోఽయం వతిః। తతశ్చ సంయోగపృథక్త్వన్యాయేన కీర్తనం క్రత్వర్థపురుషార్థోభయరూపమితి మన్తవ్యమ్। అర్చనాదిప్రాయపాఠేనాప్యుపాసనాఙ్గత్వమేవ ద్రఢయతి। దేవ్యా విద్యాయాః। కాకాక్షిన్యాయేనోభయత్రాన్వేతి॥౨౫॥ భక్తస్య ఉపాసకస్య। అభ్యుదయం అభ్యుదయకరం।

మత్వర్థీయోఽచ్। శ్రేయస్కరమిత్యర్థః। అర్చనాదిప్రాయపాఠాదర్చనాదితుల్యత్వం మాప్రసాఙ్క్షీదత ఆహ — భక్తస్యేతి। జపపూజాపేక్షయాపీతి శేషః। తత్ఫలజనకస్యోక్తత్వాదితి భావః॥౨౬॥ తత్ఫలజనకత్వమస్య కథమిత్యాశఙ్క్య తత్ర నిమిత్తం వక్తుం స్తోత్రప్రతిపాద్యాయా దేవతాయా నిఖిలశివశక్తిగణోపాస్యత్వముఖేన సర్వోత్తమత్వద్యోతికాం కథాముపక్రమతే — తత్రేత్యాదినా। నహ్యత్ర 'అనూయాజాన్యక్ష్యన్నవతీ'తి హేతువాదవత్స్వార్థతాత్పర్యకత్వద్యోతనాయ ప్రకర్షేణ వక్ష్యామీతి ప్రతిజ్ఞా। అతఏవార్థవాదధియా నోపేక్షస్యేతి ద్యోతయితుం శృణు త్వమితి స్వాభిముఖీకరణాత్। అవాప్తసకలకామత్వేన దేవ్యాః స్వార్థకామనాభావాదాహ — భక్తానామితి॥౨౭॥ ముఖే ఆదౌ గణనీయా ముఖ్యా। వశిన్యేవాద్యా ముఖ్యా యాసాం తా వశిన్యాద్యాః। ఆదినా కామేశ్వర్యాదికౌలిన్యన్తసప్తకపరిగ్రహః। తాసామేవాహ్వానే పరికరాలంకారేణ హేతుగర్భం విశేషణం వాగ్దేవీరితి। క్రీడావిజిగీషాద్యుతిస్తుతివ్యవహారమోదమదకాన్తిగతయోఽత్ర సర్వే దీవ్యతేరర్థాః నతు స్వప్నః। దేవతానామస్వప్నత్వాత్। వాచా క్రీడన్తి విజిగీషన్తి ద్యోతన్తే స్తువన్తీత్యాదిరీత్యా వా వాగ్దేవ్యః। వాఙ్మయమాత్రే స్వాతన్త్ర్యం తాసామేవ చికారయిషిసితస్తోత్రార్థమాహ్వానమితి భావః। ఇదం వక్ష్యమాణవృత్తాన్తరూపమ్। అథాధ్యుష్టశ్లోకైరమ్బావచనమ్। హే వశిన్యాద్యాః, యతో యూయం వాగ్దేవతాస్తతో మమ వచనం శృణుధ్వమితి యోజనా। యుష్మాకం వాగీశ్వరీత్వాన్మద్వచనశ్రవణేఽపి భవతీనామేవాధికార ఇతి ప్రోత్సాహనం వ్యఙ్గ్యమ్॥౨౮॥ నను వశిన్యాద్యుపాసకా దేవతా

భవత్యో మత్ప్రసాదేన ప్రోల్లసద్వాగ్విభూతయః।

మద్భక్తానాం వాగ్విభూతిప్రదానే వినియోజితాః॥౨౯॥

మచ్చక్రస్య రహస్యజ్ఞా మమ నామపరాయణాః।

మమ స్తోత్రవిధానాయ తస్మాదాజ్ఞాపయామి వః॥౩౦॥

కురుధ్వమఙ్కితం స్తోత్రం మమ నామసహస్రకైః।

యేన భక్తైః స్తుతాయా మే సద్యః ప్రీతిః పరా భవేత్॥౩౧॥

అపి వాగీశ్వర్యః సంపతితాః కిం త్వదాజ్ఞావాక్యశ్రవణే నాధికారిణ్య ఇత్యాశఙ్క్యాహ — భవత్య ఇతి। తతశ్చేతి శేషః సర్వత్రాధ్యాహృత్య యోజ్యః। ప్రకర్షేణోత్కర్షేణ ఉల్లసన్త్యో వాచో విభూతయ ఐశ్వర్యం యాసాం తాః। ఇతరవైలక్షణ్యం ప్రకర్షః। సర్వోత్తమత్వముత్కర్షః। తేన సర్వోత్తమదేవతాప్రసాదలబ్ధాయా విద్యాయా ఏవ సర్వవిద్యోత్తమత్వాత్తద్వత్య ఏవ సర్వోత్తమస్తోత్రకరణేఽధికారిణ్య ఇతి ధ్వనిః। నను నకులీదేవ్యాదయోఽపి భగవతీప్రసాదలబ్ధవాగైశ్వర్యశీలా ఏవేతి తా ఏవ స్తోత్రకరణాయ వినియుజ్యతామత ఆహ — మద్భక్తానామితి। నకులీవాగీశ్వర్యాదయస్తు లలితాభక్తైః సహ వివదమానానాం పరేషాం వాచస్స్తమ్భనాదిషు వినియుక్తాః। తతశ్చ సహస్రనామస్తోత్రస్యాపి వాగ్విభూతిరూపత్వేన తస్య లలితామ్బాభక్తేభ్య ఏవ దిత్సితత్వేన నకుల్యాదేస్తత్కరణే వినియోజనే వశిన్యాద్యధికారభఙ్గాపత్తిరితి ధ్వన్యమ్॥౨౯॥ నను వశిన్యాదిభిరపి స్తోత్రాణి కృతాని సన్త్యేవ కిమనేన నూతనేనేత్యత ఆహ — మచ్చక్రస్య రహస్యజ్ఞా ఇతి। చక్రస్య బిన్ద్వాదిభూపురాన్తస్య రహస్యం వాసనామయం శరీరం జానన్తీతి తథా। అథవా! అస్తి విమర్శరూపా స్వసంవిద్విషయాన్తరానవభాసినీ। తస్యా ఝుటిత్యుచ్చలనాకారప్రతిభోన్మజ్జనాత్మకోఽన్తఃపరిస్పన్దః పూర్ణాహంభావనామకస్తుర్యావస్థానామకశ్చ। తస్య చ శక్తయోఽనన్తవిధాస్తాసాం సమూహశ్చక్రం తస్యానుసన్ధానం గురుముఖైకలభ్యం రహస్యం, తస్మిన్ సతి స్వభిన్నస్య సర్వస్యాపి స్వస్మిన్నేవోపసంహారో భవతి। తథాచ శివసూత్రం 'శక్తిచక్రానుసన్ధానే విశ్వసంహారః' ఇతి। 'గురురుపాయ' ఇతి చ। తదిదం జానన్తీతి తథా। తతశ్చేతరేషు స్తోత్రేషు చక్రరహస్యం న ప్రకాశితమస్తి। చికారయిషితే తు తదపి ప్రకాశ్యమస్తీతి వ్యఙ్గ్యమ్। నన్వరుణోపనిషద్గుహ్యోపనిషత్త్రిపురోపనిషదాదిషు చక్రరహస్యమపి ప్రకాశితమేవాస్తీతి కిమనేనేత్యత ఆహ —మమ నామపరాయణా ఇతి। నామశబ్దో దేవతావాచకప్రాతిపదికపరో మన్త్రపరశ్చ। సౌన్దర్యలహర్యాం 'శివః శక్తిః కామః' ఇతి మన్త్రోద్ధారశ్లోకే మన్త్రాక్షరాణ్యుద్ధృత్య అన్తే 'భజన్తే వర్ణాస్తే తవ జనని నామావయవతా'మితి ప్రయోగాత్ ద్వివిధయోః శబ్దయోరేకశేషః। తేన నామోపదేశేన చక్రరహస్యకథనం మన్త్రాణాముద్ధారశ్చోపనిషత్సు న లభ్యతే। తాదృశాపూర్వస్తోత్రకరణే తు భవతీనామేవ నామజ్ఞత్వాదధికార ఇతి వ్యజ్యతే। తస్మాదుక్తహేతుపఞ్చకాత్ వో యుష్మానేవాహమాజ్ఞాపయామి నాన్యాః ఇతి యోజనా॥౩౦॥ ఆజ్ఞప్త్యర్థమేవాహ — కురుధ్వమితి। నామసహస్రైరితీత్థంభూతలక్షణే తృతీయా। సహస్రనామోపలక్షితం మమ స్తోత్రం కురుధ్వమిత్యన్వయః। స్తోత్రం విశినష్టి — మమాఙ్కితమితి। మమ నామ్నా చిహ్నితమిత్యర్థః। అఙ్కనం నామ

హయగ్రీవ ఉవాచ।

ఇత్యాజ్ఞప్తా వచోదేవ్యః శ్రీదేవ్యా లలితామ్బయా।

రహస్యైర్నామభిర్దివ్యైశ్చక్రుః స్తోత్రమనుత్తమమ్॥౩౨॥

రహస్యనామసాహస్రమితి తద్విశ్రుతం పరమ్।
తతః కదాచిత్సదసి స్థిత్వా సింహాసనేఽమ్బికా॥౩౩॥

స్వసేవావసరం ప్రాదాత్సర్వేషాం కుమ్భసంభవ।
సేవార్థమాగతాస్తత్ర బ్రహ్మాణీబ్రహ్మకోటయః॥౩౪॥

లక్ష్మీనారాయణానాం చ కోటయః సముపాగతాః।
గౌరీకోటిసమేతానాం రుద్రాణామపి కోటయః॥౩౫॥

చరమశ్లోకే నామప్రక్షేపః — యథా కామదేవాఙ్కే రాఘవపాణ్డవీయే కావ్యలక్ష్మ్యఙ్కే కిరాతార్జునీయే చ। ప్రకృతే చ యద్యప్యమ్బాయా అనన్తాని నామాని తథాపి లలితేత్యసాధారణం నామ। గుణైరుద్రేశ్వరాదిపత్నీష్వపి భవాన్యాదినామప్రయోగేణ తేషాం సాధారణ్యాత్। త్రిపురసున్దరీతి నామ్నోఽపి తన్త్రాన్తరే ప్రతిపత్తిథినిత్యాయాః సత్త్వాత్। అతః సహస్రనామసమాప్తిశ్లోకే ఫలశ్రుతిచరమశ్లోకే చ లలితామ్బికేతి నామ్న ఉల్లేఖః॥౩౧॥ అథ సార్ధనవభిః శ్లోకైః పునరపి హయగ్రీవవాక్యమ్। అత్ర పూర్వశ్లోకార్ధేన పౌనరుక్త్యాభావాదేవముక్తమ్। రహస్యైశ్చక్రరాజస్య మన్త్రోద్ధారరహస్యాభ్యాం సహితైః। మత్వర్థీయోఽచ్ప్రత్యయః॥౩౨॥ స్తోత్రనామ్నోఽన్వర్థకతాప్రదర్శనాయ తన్నిరుక్తి — రహస్యనామసాహస్రమితి। తద్విశ్రుతం పరం ఇతి పదస్య వారద్వయమన్వయః। రహస్యగర్భితత్వాద్ధేతోః రహస్యనామసాహస్రమితి పరం అతిశయేన విశ్రుతం ప్రసిద్ధమిత్యర్థః। సింహాసనేఽవస్థానం సర్వేషాం దర్శనార్థమ్॥౩౩॥ సేవావసరః సేవార్థమవకాశః। బ్రహ్మాణీతి నాయం బ్రహ్మశబ్దాన్ఙీష్ 'ఇన్ద్రవరుణే'త్యాదిసూత్రే బ్రహ్మశబ్దపాఠాభావేనానుగాగమాయోగాత్। అపితు బ్రహ్మ వేదానణతి శబ్దాయతే వ్యాహరతీతి యావత్। స బ్రహ్మాణః। చతుర్భిర్వదనైశ్చతుర్వేదవక్తా బ్రహ్మేత్యర్థః। తస్య స్త్రీత్యర్థే పుంయోగలక్షణో ఙీష్। తథాచ స్వచ్ఛన్దశాస్త్రయోగః 'బ్రహ్మాణీత్యపరా శక్తిర్బ్రహ్మణోత్సఙ్గగామినీ'తి। బ్రహ్మాణమానయతి జీవయతీతి వా బ్రహ్మాణీ। అతో న

'పుమాన్స్త్రియే'త్యేకశేషప్రసక్తిః। అథవా బ్రహ్మాణీశబ్దో భారతీకోటిపరః తత్సమేతా బ్రహ్మకోటయ ఇతి శాకపార్థివాదేరాకృతిగణత్వాన్మధ్యమపదలోపీ సమాసః। బహువచనం కోటిసంఖ్యాపరమ్। తేన ప్రకృతిప్రత్యయాభ్యాం మిలిత్వా కోటిగుణితా కోటిరితి సిద్ధ్యతి। జలధిసంఖ్యాకా బ్రహ్మాణ్యస్తావన్త ఏవ బ్రహ్మాణశ్చేత్యర్థః। అతఏవ రుద్రయామలే సర్వమఙ్గలాధ్యానప్రకరణే 'ఆవృతాం బ్రహ్మసహితబ్రహ్మాణీకోటికోటిభి'రిత్యాది స్మర్యతే॥౩౪॥ లక్ష్మీకోటిసమేతా నారాయణకోటీనాం కోటయ ఇత్యర్థః। రుద్రాణామిత్యపి రుద్రకోటీనామిత్యర్థకమ్। యథాశ్రుతే తావదేకైకస్య రుద్రస్య కోటికోటిగౌరీసమేతత్వావగతిః స్యాత్, పూర్వాభ్యాం శక్తిభ్యాం సహ సంఖ్యాయాం వైషమ్యం చ। యది పునర్బహుకోటిసంఖ్యాకరుద్రసముదాయస్యైవ విశేష్యత్వాభిప్రాయేణ గౌరీకోటిసమేతత్వరూపం విశేషణం నత్వేకైకరుద్రస్య విశేష్యత్వాభి-

మన్త్రిణీదణ్డినీముఖ్యాః సేవార్థం యాః సమాగతాః।

శక్తయో వివిధాకారాస్తాసాం సంఖ్యా న విద్యతే॥౩౬॥

దివ్యౌఘా మానవౌఘాశ్చ సిద్ధౌఘాశ్చ సమాగతాః।

తత్ర శ్రీలలితాదేవీ సర్వేషాం దర్శనం దదౌ॥౩౭॥

ప్రాయేణేతి పర్యాలోచ్యతే తదా యథాశ్రుతమేవ సాధు। సర్వాణి బహువచనాని పునరనన్తసంఖ్యాపరాణి బ్రహ్మాణ్డానామానన్త్యంప్రతి బ్రహ్మాణ్డసృష్ట్యధికారిషు త్రయస్యావశ్యకత్వేన తేషామానన్త్యే వివాదాభావాత్। తేషాం యుగపదాహ్వానం తు సర్వబ్రహ్మాణ్డేష్వస్య ప్రసిద్ధిసంపాదనాయేత్యాకూతమ్॥౩౫॥ వివిధాకారా ఇతి। 'పరా శక్తిశ్చాదిశక్తిరిచ్ఛాజ్ఞానక్రియా బలా। బాలాన్నపూర్ణా బగలా తారా వాగ్వాదినీ పరా॥ గాయత్రీ చైవ సావిత్రీ సిద్ధలక్ష్మీః స్వయంవరా। నకులీ తురగారూఢా కురుకుల్లా చ రేణుకా॥ సంపత్కరీ చ సామ్రాజ్యలక్ష్మీః పద్మావతీ శివా॥ దుర్గా భద్రాకృతిః కాలీ కాలరాత్రిః సుభద్రికా। ఛిన్నమస్తా భద్రకాలీ కాలకణ్ఠీ సరస్వతీ॥' ఇత్యాద్యా రుద్రయామలాదౌ ప్రసిద్ధాః। యద్యపి పూర్వత్రాపి కోటయ ఇతి బహువచనేనాసంఖ్యాతత్వమేవోక్తం తథాపి తత్తత్సమానసంఖ్యాకా ప్రత్యేకం బాలాదయః సజాతీయా ఏవ। పరస్పరవిజాతీయా అప్యనన్తా ఇత్యాశయేన తాసాం నామ్నాం విశిష్య నిర్దేష్టుమశక్యత్వాత్సంఖ్యా న విద్యత ఇత్యుక్తమ్। అథవా అసంఖ్యా అసంఖ్యనామధేయమిత్యర్థః। న విద్యతే। న శక్యతే వక్తుమితి శేషః। 'సమ్యక్ ఖ్యాతీతి సంఖ్యా

నామనిర్దేష్టేత్యర్థో వా॥౩౬॥ దివి భవా దివ్యా దిక్పలాద్యా దేవాః। మానవాః పుణ్యా బ్రహ్మర్షయో విశ్వమిత్రాద్యాః। సిద్ధాః సనకనారదాద్యా యోగినః। తేషామోఘాః సంఖ్యావిశేషాః। తథాచ రుద్రయామలే 'అనేకకోటిదిక్పాలైశ్చన్ద్రార్కవసుకోటిభిః। సనకాద్యైశ్చ యోగీన్ద్రైః సప్తర్షీణాం చ కోటిభిః॥ నారదాదిమహౌఘానాం కోటిభిః పరివారితా'మితి। తేనౌఘా ఇతి బహువచనమనేకకోటిపరమ్। యద్యప్యోఘో నామ సంఖ్యావిశేషో న జ్యోతిఃశాస్త్రే ప్రదృశ్యతే। యదుక్తం 'ఏకదశశతసహస్రాయుతలక్షప్రయుతకోటయః క్రమశః। అర్బుదమబ్జం ఖర్వం నిఖర్వమహాపద్మశఙ్కవస్తస్మాత్॥ జలధిశ్చాన్త్యం మధ్యం పరార్ధమితి దశగుణోత్తరాః సంజ్ఞాః॥' ఇతి। నాపి వాయుపురాణే। తత్రహి "శృణు సంఖ్యాం పరార్ధస్య పరస్యాప్యపరస్య చ' ఇత్యాది 'కోటికోటిసహస్రాణి పరార్ధమితి కీర్త్యతే' ఇత్యన్తం యథాపూర్వముక్త్వోక్తం 'పరార్ధద్విగుణం చాపి పరమాహుర్మనీషిణః। శతమాహుః పరివృత్తం సహస్రపరిపద్మకమ్॥ తతోఽయుతం చ నియుతం ప్రయుతం చార్బుదం తతః। న్యర్బుదం ఖర్బుదం ఖర్వం నిఖర్వం శఙ్కుపద్మకౌ॥ సముద్రం మధ్యమం చైవ పరార్ధమపరం తతః। ఏవమష్టాదశైతాని స్థానాని గణనావిధౌ॥ శతానీతి విజాతీయాన్యర్ధిష్టాని మనీషిభి'రితి, తథాపి రామాయణే యుద్ధకాణ్డే 'శతం శతసహస్రాణాం కోటిమాహుర్విపశ్చితః' ఇత్యారభ్య 'శతం సముద్రసాహస్రం మహౌఘ ఇతి విశ్రుత'మిత్యన్తే శఙ్కుమహాశఙ్కువృన్దమహావృన్దపద్మమహాపద్మఖర్వమహాఖర్వసముద్రమహౌఘాఖ్యా ఉత్తరోత్తరం లక్షలక్షగుణితా దశసంఖ్యా ఉక్తాస్తత్ర 'నామైకదేశే నామగ్రహణ'మితిన్యాయేనౌఘపదమాత్రం ప్రయుక్తమ్। అథవా పరప్రకాశానన్దనాథాద్యాః సప్త పరమగురవో గగనానన్దనాథాద్యా అష్టౌ పరాపరగురవో భోగానన్దనాథాద్యాశ్చత్వారోఽపరగురవ ఇత్యోఘత్రయం దివ్యాదిపదవాచ్యమ్। ఇదంచ కామరాజసంతానాభిప్రా-

తేషు దృష్ట్వోపవిష్టేషు స్వే స్వే స్థానే యథాక్రమమ్।
తత్ర శ్రీలలితాదేవీకటాక్షాక్షేపనోదితాః॥౩౭॥

ఉత్థాయ వశినీముఖ్యా బద్ధాఞ్జలిపుటాస్తదా।
అస్తువన్నామసాహస్రైః స్వకృతైర్లలితామ్బికామ్॥౩౮॥

శ్రుత్వా స్తవం ప్రసన్నాభూల్లలితా పరమేశ్వరీ।
సర్వే తే విస్మయం జగ్ముర్యే తత్ర సదసి స్థితాః॥౪౦॥

తతః ప్రోవాచ లలితా సదస్యాన్దేవతాగణాన్।

మమాజ్ఞయైవ వాగ్దేవ్యశ్చక్రుః స్తోత్రమనుత్తమమ్॥౪౧॥

యేణోక్తమ్। లోపాముద్రాసంతానభేదేన విద్యాభేదేన చ మిత్రేశానన్దనాథాదీని బహూన్యోఘత్ర్యాణి జ్ఞానార్ణవాదిషు ద్రష్టవ్యాని। దివ్యాదిగురుక్రమస్తు గురూపదేశాదవగన్తవ్యః। తత్ర సర్వేషామితి సంఖ్యావిశేషో మహౌఘపర్యాయః। బహువచనమప్యనన్తానన్తపరమ్। యజుర్వేదసంఖ్యాప్రాయపాఠే పరార్ధాయస్వాహేత్యస్యోత్తరముషసేస్వాహేత్యారభ్య సర్వస్మైస్వాహేత్యన్తా అష్టౌ మన్త్రాః శ్రూయన్తే। తత్రతత్యాశ్చోషఆదయః శబ్దాః సంఖ్యాః ప్రాయపాఠాల్లక్షలక్షగుణోత్తరసంఖ్యావాచకా వక్తవ్యాః। తదయం సంగ్రహః — 'ఉషోవ్యుష్టిస్తథోదేష్యన్నుద్యన్నుదిత ఏవ చ। స్వర్గో లోకశ్చ సర్వశ్చేత్యేవమామ్నాయతే శ్రుతౌ। ఏతాః పరార్ధాత్పరతః సంఖ్యా లక్షగుణోత్తరాః॥' ఇతి। ఏవంసతి రామాయణైకవాక్యతాపి లభ్యతే। రామాయణీయమహాశఙ్కోర్జ్యోతిఃశాస్త్రీయపరార్ధపర్యాయత్వాత్। సతిసంభవే స్మృతేర్మూలాన్తరం గవేషణాయా అయోగాత్। నచైవం సర్వపదస్య సంజ్ఞారూపత్వేన సర్వనామతానాపత్తిః। సర్వనామపదస్యాన్వర్థకతయా చరమసంఖ్యావాచకస్యాపి సర్వపదస్య సమస్తవాచకతయా తదుపపత్తేః। అతఏవ శ్రుతావపి స్మాయాదేశచతుర్థ్యా ఉపపద్యతే। తస్య ఛాన్దసత్వే తు ప్రకృతే సుడాగమోఽపి తథైవేతి జ్ఞేయమ్॥౩౭॥ విశ్వకర్మశాస్త్రే 'నృపస్య దక్షపుత్రస్య వామభాగేఽష్టమన్త్రిణః' ఇత్యాదిరీత్యోక్తం క్రమమనతిక్రమ్య యథాక్రమమ్। అత్ర స్వశబ్దం ఆత్మని వాచ్యే పుంలిఙ్గ ఏవేతి ప్రకృతే వాగ్దేవతాత్మపరోఽపి స్వకృతైరిత్యత్ర పుంలిఙ్గ ఏవ భవతి, సర్వనామ్నో వృత్తిమాత్రే పుంవద్భావో వా॥౩౮॥౩౯॥ తే సర్వే బ్రహ్మణీప్రభృతయోఽపి। ప్రసాదవిస్మయయోర్మూలం తు శబ్దార్థయోరలంకారాదిపుష్టిరదోషతా। యథా విష్ణుసహస్రనామాదిషు 'క్షేత్రజ్ఞోఽక్షర ఏవచే'త్యాదౌ నిరర్థకావ్యయప్రయోగః శతావధినామ్నాం ద్విరుక్తిః కేషాంచిత్త్రిరుక్తిశ్చతురుక్తిశ్చ న తథేహ స్తోభప్రయోగః పునరుక్తిర్వా। యద్యపి భగవత్పాదైర్భాష్యే తత్రార్థభేదో వర్ణితస్తథాప్యర్థభేదేన నామ్నాం భేదాఙ్గీకారో నానార్థోచ్ఛేదాద్యాపత్త్యాఽనన్యగతికః। అర్థభేదేఽప్యుచ్చారణాభేదాదపి భేదాపత్తిశ్చ। తథా చక్రరహస్యమన్త్రోద్ధారాదిరూపరహస్యార్థాన్తరాణామపి చమత్కృతానీతి। తానిచ యద్యపి గురుముఖాదేవ వేద్యాని తథాపి విద్వచ్చిత్తచమత్కారార్థం క్వచిత్క్వచిదర్థాన్తరాణి తత్రతత్ర దిఙ్మాత్రేణ ప్రదర్శయిష్యామః॥౪౦॥ సదసి స్థితాన్సదస్యాన్ప్రతి ప్రోవాచ। విస్మయనిరాసార్థమితి శేషః॥౪౧॥ అథ షడ్భిః శ్లోకైరమ్బావాక్యమ్। మమాజ్ఞయైవ నతు స్వప్రతిభామాత్రేణ। అతో నాత్ర విస్మయః కర్తవ్య ఇతి

అఙ్కితం నామభిర్దివ్యైర్మమ ప్రీతివిధాయకైః ॥౪౨॥

తత్పఠధ్వం సదా యూయం స్తోత్రం మత్ప్రీతివృద్ధయే।
ప్రవర్తయధ్వం భక్తేషు మమ నామసహస్రకమ్॥౪౩॥

ఇదం నామసహస్రం మే యో భక్తః పఠతే సకృత్।
మమ ప్రియతమో జ్ఞేయస్తస్మై కామాన్దదామ్యహమ్॥౪౪॥

శ్రీచక్రే మాం సమభ్యర్చ్య జప్త్వా పఞ్చదశాక్షరీమ్।
పశ్చాన్నామసహస్రం మే కీర్తయేన్మమ తుష్టయే॥౪౫॥

మామర్చయతు వా మా వా విద్యాం జపతు వా న వా।
కీర్తయేన్నామసాహస్రమిదం మత్ప్రీతయే సదా॥౪౬॥

మత్ప్రీత్యా సకలాన్కామాఁల్లభతే నాత్ర సంశయః।
తస్మాన్నామసహస్రం మే కీర్తయధ్వం సదాదరాత్॥౪౭॥

హయగ్రీవ ఉవాచ।

ఇతి శ్రీలలితేశానీ శాస్తి దేవాన్సహానుగాన్॥౪౮॥

తదాజ్ఞయా తదారభ్య బ్రహ్మవిష్ణుమహేశ్వరాః।
శక్తయో మన్త్రిణీముఖ్యా ఇదం నామసహస్రకమ్॥౪౯॥

పఠన్తి భక్త్యా సతతం లలితాపరితుష్టయే।

తస్మాదవశ్యం భక్తేన కీర్తనీయమిదం మునే॥౫౦॥

భావః॥౪౨॥ అయం ప్రాథమికో విధిః। పూర్వోక్తస్త్వేతదనువాదరూపోఽపి వక్తృశ్రోతృభేదాద్విధిరేవ। అతఏవ పునఃశ్రవణస్యానన్యపరత్వాభావేన శాఖాభేదేన పునఃశ్రుతాగ్నిహోత్రవిధీనామివ న కర్మభేదకత్వమ్। సంప్రదాయః ప్రవర్తనీయ ఇతి విధత్తే। భక్తేషు శ్రీవిద్యాదీక్షితేషు॥౪౩॥ వక్ష్యమాణేషు కామ్యప్రయోగేషు సతిసంభవే స్తోత్రావృత్తిః కర్తవ్యేతి విధత్తే—ఇదమితి। యః సకృదేకవారమపి పఠతి తస్మై కామాన్దదామి కిముత బహువారమిత్యనయా భఙ్గ్యా కామ్యప్రయోగేష్వావృత్తివిధానాభావేఽప్యస్యైవావృత్తివిధానే తాత్పర్యం దాక్షాయణయజ్ఞవిధివత్। అన్యథా హోమవిధేరబిన్దునిపాతమాత్రేణ శాస్త్రార్థసిద్ధివత్సకృత్పాఠేనైవ తత్సిద్ధిరావృత్తౌ మానాభావాత్పరిసంఖ్యాద్యర్థం సకృత్త్వవిధానస్య వైయర్థ్యాపాతాత్॥౪౪॥ ప్రథమవిధావుక్తస్య సదాతనత్వస్యోపసంహారార్థమాహ—శ్రీచక్ర ఇతి। 'ఉపలక్షణాపాయేఽప్యుపలక్ష్యానపాయః' ఇతి న్యాయబలలభ్యమర్థమాహ॥౪౫॥ అశక్తస్య జపార్చనాదేః ఫలమితఏవ లభ్యమిత్యాహ॥౪౬॥ స్పష్టమ్॥౪౭॥ అథ అధ్యుష్టశ్లోకైర్హయగ్రీవవాక్యమ్। యద్యప్యాన్త్యశ్లోకాన్తమేతద్వాక్యమేవ, తథాపి మధ్యే ధ్యానశ్లోకః ప్రక్షిప్త ఇతి వదన్తీత్యేవముక్తమ్। అమ్బాయా వచనముపసంహరతి। భగవతీచ్ఛారూపాయాః శాసనాజ్ఞాపరపర్యాయప్రవర్తనాయ నిత్యత్వాచ్చాస్తీతి ప్రవర్తమాననిర్దేశోఽప్యుపపద్యతే। ‘ఆక్రుశ్య పుత్రమఘవాన్యదజామిలోఽపి నారాయణేతి మ్రియమాణ ఇయాయ ముక్తి'మితివత్॥౪౮॥ నిగమయతి—తదాజ్ఞయేతి॥౪౯॥ తత్ర హేతుం ప్రవక్ష్యామీత్యుపక్రాన్తమర్థముపసంహరన్నేవ సంగతిదర్శనపూర్వకశిష్యావధానాయ ప్రతిజానీతే॥౫౦॥

ఆవశ్యకత్వే హేతుత్వే మయా ప్రోక్తో మునీశ్వర।

ఇదానీం నామసాహస్రం వక్ష్యామి శ్రద్ధయా శృణు॥౫౧॥

అథ ధ్యానశ్లోకః।

సిన్దూరారుణవిగ్రహాం త్రినయనాం మాణిక్యమౌలిస్ఫుర-

త్తారానాయకశేఖరాం స్మితముఖీమాపీనవక్షోరుహామ్।

పాణిభ్యామలిపూర్ణరత్నచషకం రక్తోత్పలం బిభ్రతీం

సౌమ్యాం రత్నఘటస్థరక్తచరణాం ధ్యాయేత్పరామమ్బికామ్॥౫౨॥

ఆవశ్యకత్వ ఇతి॥౫౧॥ అస్య శ్రీలలితాసహస్రనామస్తోత్రమాలామన్త్రస్య। వశిన్యాదిభ్యో వాగ్దేవతాభ్య ఋషిభ్యో నమః శిరసి ౧। అనుష్టుప్ఛన్దసే నమః ముఖే ౨। శ్రీమహాత్రిపురసున్దర్యై దేవతాయై హృదయే ౩। క బీజాయ నాభౌ ౪। స శక్తయే గుహ్యే ౫। హ కీలకాయ పాదయోః ౬। చతుర్విధపురుషార్థసిద్ధ్యర్థే జపే వినియోగాయ సర్వాఙ్గే ౭। కూటత్రయం ద్విరావృత్య బాలావా షడఙ్గద్వయమ్। అథ 'ఋషిర్గురుత్వాచ్ఛిరసి ధ్యేయత్వాద్దేవతా హృది। ఛన్దోఽక్షరత్వాజ్జిహ్వాయాం న్యస్తవ్యం మన్త్రవిత్తమై'రిత్యాదిరీత్యా ఋషిన్యాసస్థానాని ప్రపఞ్చసారోక్తాని। శైవశాక్తాదిభేదేన న్యాసే ముద్రావిశేషాః పదార్థాదర్శోక్తాస్తత్తద్వ్యాసనాశ్చ జపప్రకరణ ఏవాస్మాభిర్వివృతా ఇతి నేహ లిఖ్యన్తే। మాణిక్యశబ్దాత్తస్యేదమిత్యణి అర్శఆద్యచ్। తతశ్చ మాణిక్యకిరీటవతి మౌలౌ స్ఫురన్ శోభమానస్తారానాయకశ్చన్ద్ర ఏవ శేఖరః శిరోభూషణం యస్యాస్తామ్। ఉత్తమపరో వా మౌలిశబ్దః। మాణిక్యశ్రేష్ఠవత్స్ఫురన్నిత్యాది పూర్వవత్। ఆసమన్తాత్పీనౌ పుష్టౌ వా 'ఊధస్తు క్లీబమాపీన'మితి కోశాదూధోవద్వా 'వక్షోరుహౌ యస్యాస్తామ్। అలిభిర్భ్రమరైః పూర్ణం రత్నమయం చషకం వాటీమ్। 'చషకం చ కటోరీ చ వాటికా ఖారికా తథా। కచోలీ గాధికా చేతి నామాన్యేకార్థకాని వై॥' ఇతి రత్నసముచ్చయేఽభిధానాత్ తదన్తర్గతస్య మధునః సుగన్ధిత్వాన్మధురపూర్ణతా। యద్వా 'అలిః సురాపుష్పలిహో'రితి హైమకోశాన్మద్యమలిపదవాచ్యం రత్నం ఘటే తిష్ఠతి ఏతాదృశో రక్తచరణః పఞ్చమో ద్రవో యస్యాస్తామితి ఏవం పరిభాషాయాం చతుర్భిః లోకైః సహస్రనామ్నః ప్రథమో భాగో వివృత ఇతి శివమ్॥౫౨॥

ఇతి శ్రీభాసురానన్దకృతే సౌభాగ్యభాస్కరే। ఉపోద్ఘాతపరైః శ్లోకైః ప్రథమా తపినీకలా॥౧॥

ఇతి శ్రీమత్పదవాక్యప్రమాణపారావారపారీణధురీణసర్వతన్త్రస్వతన్త్రశ్రీమన్నృసింహ-

యజ్వచరణారాధకేన భారత్యుపనామకశ్రీమద్గంభీరరాయదీక్షితసూరిసూనునా

భాస్కరరాయేణ భాసురానన్దనాథేతిదీక్షానామశాలినా ప్రణీతే

సౌభాగ్యభాస్కరే లలితానామపరిభాషామణ్డలభాష్యే

ఉపోద్ఘాతప్రకరణం నామ ప్రథమా కలా।

అథ ప్రథమశతకం నామ ద్వితీయా తాపినీకలా

అథ పరిభాషామణ్డలే నామారమ్భకవర్ణానేవ విభాజకోపాధీకృత్య ద్వాత్రింశద్విధాని వక్ష్యమాణాని నామాని వివేచయితుమేకపఞ్చాశన్మాతృకాసు గ్రాహ్యవర్ణాన్విచినోతి—అక్షు శరాచ్చరవర్ణాంస్తతః సమానన్తిమౌ కచయోః। అథ మధ్యాన్యాంస్తపయోర్ద్వితీయమన్త్యే త్యజేన్నవమమ్॥౫॥ అక్షు షోడశత్వరాణాం మధ్యే శరాత్ ప్రాథమికపఞ్చాక్షరాణి గృహీత్వా। ల్యబ్లోపే పఞ్చమీ। శరవర్ణాన్ షష్ఠాదిదశమాన్తాన్ పఞ్చవర్ణాంస్త్యజేత్। తతః అవశిష్టానామేకాదశాదిషోడశాన్తానాం మధ్యే సమాన్ ద్వాదశచతుర్దశషోడశాన్। కచయోః కవర్గచవర్గయోః అన్తిమౌ ఘకారఝకారౌ ఝకారఞకారౌ చ। అథానన్తరే టవర్గే మధ్యాన్యాన్ డకారభిన్నాంశ్చతురో వర్ణాన్। తపయోః తవర్గయోః ద్వితీయం థకారం ఫకారం చ। అన్త్యే యవర్గీయదశాక్షరేషు నవమం లకారం త్యజేత్। తత్తదక్షరాదినామధేయానామభావాదితి భావః॥౫॥ అతఏవ 'ద్వాత్రింశద్భేదభిన్నా యా తాం వన్దేఽహం పరాత్పరా'మితి సూతసంహితోక్తిరేతత్పరేత్యాశయేనాహ—ఇత్థం శిష్టానుష్టువర్ణారభ్భేషు నామసు తు సంఖ్యాః। అర్వనటత్రిద్విష్వేకద్వీచతుఃకంజపానవరధీరాః॥౬॥ ఇత్థం ఏకోనవింశతివర్ణానాం త్యాగేనావశిష్టా అనుష్టుబ్వర్ణాః ద్వాత్రింశత్సంఖ్యాన్యక్షరాణి తైరారబ్ధేషు నామసు సంఖ్యాం వచ్మ ఇత్యర్థః। తదేవాహ సార్ధేన। అత్రైకైకం పదమేకైకాక్షరాదినామ్నాం సంఖ్యేతి క్రమః। తథాహి। అర్వ, అకారాదీని నామాని చత్వారింశత్॥౪౦॥ నట, ఆకారాదీని దశ ౧౦॥ త్రి, ఇకారాదీని త్రీణి 3॥ ద్వి, ఈకారాదీని ద్వే ౨॥ ఇషు ఉకారాదీని పఞ్చ ౫॥ ఇషుశబ్దస్య బాణపరత్వేన తదర్థకత్వాత్॥ ఏక, ఏకారాది నామైకమ్ ౧॥ ద్వి, ఓకారాదీని ద్వే॥ చతుః, అంకారాదీని చత్వారి ౪॥ కంజ కకారాదీన్యేకాశీతిః ౮౧॥ పాన, ఖకారాద్యేకమ్ ౧॥ పకారాత్పూర్వం నకారీయబిన్దులేఖస్తు ఛన్దోనుసారాదనిష్టాభావాచ్చోక్తః॥ వర, గకారాదీని చతుర్వింశతిః ౨౪॥ ధీరః, చకారాదీన్యేకోనత్రింశత్ ౨౯॥—

కింధూపద్విస్తమ్భఛలభయమాంసే పదే వరః సఙ్ఘః॥ ప్రకటగయాజలవాటీధుసిధర్మే మాఖఖోల్కటీకాధీః॥౭॥ కిం, ఛకారాద్యమేకం నామ ౧॥ ధూప, జకారాదీన్యేకోనవింశతిః ౧౯॥ ద్వి, డకారాదీని ద్వే ౨॥ స్తమ్భ, తకారాదీని షట్చత్వారింశత్ ౪౬॥ ఛల, దకారాదీని

సప్తత్రింశత్ ౩౭ ॥ భయ, ధకారాదీని చతుర్దశ ౧౪ ॥ మాంసే, నకారాదీని పఞ్చసప్తతిః ౭౫ ॥ పదే, పకారాదీన్యేకాశీతిః ౮౧ ॥ వరః, బకారాదీని చతుర్వింశతిః ౨౪ ॥ సఙ్ఘః, భకారాదీని సప్తత్రింశత్, ౩౭ ॥ ప్రకట, మకారాదీని ద్వాదశోత్తరశతమ్ ౧౧౨ ॥ గయా, యకారాదీని త్రయోదశ ౧౩ ॥ జల, రేఫాదీని నామాన్యష్టత్రింశత్ ౩౮ ॥ వాటీ, లకారాదీని చతుర్దశ ౧౪ ॥ ధుసి, వకారాదీన్యేకోనాశీతిః ౭౯ ॥ ధర్మే, శకారాదీన్యేకోనషష్టిః ౫౯ ॥ మా, షకారాదీని పఞ్చ ౫ ॥ ఖఖోల్క, సకారాదీని ద్వావింశత్యుత్తరశతమ్ ౧౨౨ ॥టీకా, హకారాదీన్యేకాదశ ౧౧ ॥ ధీః, క్షకారాదీని నవ ౯ ॥ నామానీత్యర్థః ॥౭॥—ఇత్థం నామసహస్రం సాధకలోకోపకారకం విహితమ్। గుణగణసదసద్భావాభావావాశ్రిత్య బ్రహ్మణోఽమ్బాయాః ॥౮॥ ఇత్థం పూర్వోక్తప్రకారేణ। సాధకానాం తత్తన్మాతృకాభిమాన్యమృతాకర్షిణీర్వాణ్యాదిక్షమావత్యన్తదేవతాః సిసాధయిషూణాం లోకానాముపకారకమస్మాభిర్విహితముక్తమిత్యర్థః। తత్తదక్షరారబ్ధనామసంఖ్యాజ్ఞానేన సద్యః పాపాద్విముచ్యత ఇతి। అత్ర శ్రీమాతృశబ్దేన లలితామ్బాయా ఇవ మాతృకాసరస్వత్యాస్తదభిన్నానామమృతాదీనామపి సంగ్రహ ఇతి సువచమ్। అథవా దేవ్యా అనన్తేషు నామసు శీఘ్రం సాధకోపకారకత్వేన క్లృప్తాన్యేవ నామాని వాగ్దేవతాభిరిహ సంగృహీతానీత్యర్థః। నను నిర్గుణే బ్రహ్మణి ధర్మలేశరాహిత్యాద్గుణక్రియాజాతిరూఢీనాం శబ్దప్రవృత్తినిమిత్తానామసంభవాచ్చతుష్టయ్యాపి శబ్దానాం ప్రవృత్తిర్న తత్ర యుజ్యత ఇత్యత ఆహ—గుణగణేతి। బ్రహ్మణోఽమ్బాయా ఇతి సమానాధికరణే షష్ఠ్యౌ ॥౮॥ అయం భావః—బ్రహ్మ ద్వివిధం। సకలం నిష్కలం చేతి। 'ద్వే బ్రహ్మణీ వేదితవ్యే పరం చాపరం చే'తి శ్రుతేః స్మృతేశ్చ। తత్ర సకలమపరమ్। తద్ద్వివిధం। జగన్నియామకం జగదాత్మకం చేతి। తదుక్తమ్ 'జగన్నియన్తా జగదాత్మకశ్చే'తి। అన్యత్రాపి—'శివః కర్తా శివో భోక్తా శివః సర్వమిదం జగత్' ఇతి। 'దేవీ దాత్రీ చ భోక్త్రీ చ దేవీ సర్వమిదం జగదితి చ। 'స్థితిసంయమకర్తా చ జగతోఽస్య జగచ్చ స' ఇతి చ। 'సోఽకామయత బహు స్యాం ప్రజాయేయే'తి శ్రుతిశ్చ। అకామయతేతి నిమిత్తతాయా బహు స్యామితి పరిణామ్యుపాదానతాయాశ్చ ప్రతీతేః। 'ప్రకృతిశ్చ ప్రతిజ్ఞాదృష్టాన్తానుపరోధా'దిత్యధికరణే 'ఆత్మకృతేః పరిణామాది'తి బ్రహ్మసూత్రం చ। తత్ర జగదాత్మకం బ్రహ్మ చరాచరభేదాద్ద్వివిధమ్। ద్వివిధమపి హిరణ్యగర్భాదిభేదాద్ద్వ్యయదాదిభేదాచ్చానేకవిధమ్। జగన్నియన్త్రపి నియమనస్య సృష్టిస్థితిలయతిరోధానానుగ్రహభేదేనానేకవిధత్వాద్బ్రహ్మవిష్ణురుద్రాదిభేదేనానేకవిధమేవ। తేష్వప్యేకైకస్య భక్తానుజిఘృక్షయా తత్తద్వాసనానుసారేణ కార్యభేదేన చ గృహీతానాం రూపాణామనన్తత్వాత్తత్తద్విశిష్టవేషేణానన్త్యమేవ। తదుక్తం సుప్రభేదే—'యతీనాం మన్త్రిణాం చైవ జ్ఞానినాం యోగినాం తథా। ధ్యానపూజానిమిత్తం హి తనూర్గృహ్ణాతి మాయయా' ఇతి। కాలికాపురాణే 'మాయైకా భిన్నరూపేణ కమలాఖ్యా సరస్వతీ। సావిత్రీ సా చ సంఖ్యా చ భూతా కార్యస్య భేదతః' ఇతి। బృహన్నారదీయేఽపి జగత్కర్త్రీం శక్తిం ప్రకృత్య 'ఉమేతి కేచిదాహుస్తాం శక్తిం లక్ష్మీం తథా పరే। భారతీత్యపరే చైనాం గిరిజేత్యమ్బికేతి చ॥ దుర్గేతి భద్రకాలీతి చణ్డీ మాహేశ్వరీతి చ। కౌమారీ వైష్ణవీ చేతి వారాహీతి తథా పరే॥ బ్రాహ్మీతి

విద్యావిద్యేతి మాయేతి చ తథా పరే। ప్రకృతిశ్చ పరా చేతి వదన్తి పరమర్షయః' ఇతి। శ్రుతిశ్చ—'ఏకధా బహుధా చైవ దృశ్యతే జలచన్ద్రవ'దితి। దేవీపురాణే 'దేవ్యా వా ఏష సిద్ధాన్తః పరమార్థో మహామతే। ఏషా వేదాశ్చ యజ్ఞాశ్చ స్వర్గశ్చ సకలం జగత్॥ దేవ్యా వ్యాప్తమిదం విశ్వం జగత్స్థావరజంగమమ్। ఇజ్యతే పూజ్యతే దేవైరన్నపానాత్మికా చ సా॥ సర్వత్ర శాంకరీ దేవీ తనుభిర్నామభిశ్చ సా। వృక్షేషూర్వ్యాం తథా వాయౌ వ్యోమ్న్యప్స్వగ్నౌ చ సర్వశః' ఇతి। నిష్కలం త్వేకవిధమేవ। తదేతత్సర్వం కూర్మపురాణే హిమవన్తంప్రతి దేవీవాక్యేన స్పష్టీకృతమ్—'అశక్తౌ యది మాం ధ్యాతుమైశ్వరం రూపమవ్యయమ్। తదా మే సకలే రూపే కాలాద్యేఽనన్తభేదిని॥ యదేవ రూపం మే తాత మనసో గోచరస్తవ। తన్నిష్ఠస్తత్పరో భూత్వా తదర్చనపరో భవ॥ యత్తు మే నిష్కలం రూపం చిన్మాత్రం కేవలం శివమ్। సర్వోపాధివినిర్ముక్తమేకమేవామృతం పరమ్॥ జ్ఞానేనైకేన తల్లభ్యం క్లేశేన పరమం పద'మితి। ఏవం స్థితే సగుణే బ్రహ్మణి శక్త్యా శబ్దానాం ప్రవృత్తిర్నిరాబాధైవ। ప్రవృత్తినిమిత్తభూతానాం ధర్మాణాం సత్త్వాత్। నిర్ధర్మకే తు శబ్దా లక్షణయా ప్రవర్తన్తే। విశిష్టకేవలయోస్తాదాత్మ్యరూపస్య శక్యసంబన్ధస్య సంభవాత్। నిర్గుణే మిథ్యారూపస్య సంబన్ధస్య స్వీకారేఽపి స్వసమానసత్తాకధర్మశూన్యత్వరూపనిర్ధర్మకతాయా బ్రహ్మణోఽనపాయాత్। అతీతానాగతఘటాదివిషయకజ్ఞానీయవిషయతా–సంబన్ధస్యేవాన్యతరస్మిన్నసంస్పృష్టత్వమాత్రేణైవ తాదాత్మ్యస్యాపి సంబన్ధత్వాఙ్గీకారసంభవాద్వా। అతఏవ త్రిశత్యాం వక్ష్యతి చ 'లక్ష్యార్థలక్షణాగమ్యే'తి। అనయా చ రీత్యా భగవత్యా నామాన్యనన్తాన్యేవ। వక్ష్యతిచ హయాస్యః ‘దేవీనామసహస్రాణి కోటిశః సన్తి కుమ్భజే'తి। సౌరసంహితాయాం యాజ్ఞవల్క్యం ప్రతి మాయాం ప్రకృత్య సూర్యవచనమ్ 'అస్యా నామాన్యనన్తాని తాని వర్ణయితుం మయా। న శక్యాని మునిశ్రేష్ఠ కల్పకోటిశతైరపీ'తి। దేవీభాగవతేఽపి 'అసంఖ్యాతాని నామాని తస్యా బ్రహ్మాదిభిః సురైః। గుణకర్మవిధానాద్యైః కల్పితాని చ కిం బ్రువే'ఇతి। కింబహునా శబ్దమాత్రం బ్రహ్మపరమ్। అతఏవ ప్రకృతేఽపి కానిచిన్నామాని జీవావస్థాభేదపరాణి దృశ్యన్తే విశ్వరూపా తైజసాత్మికేత్యాదీని। కానిచిత్తు జీవవిశేషణపరాణి మాలిన్యాదీని। స్థావరవిశేషణపరాణి మహ్యాదీని। సగుణబ్రహ్మవిశేషణపరాణి ముకున్దేత్యాదీని। తత్తచ్ఛక్తిపరాణి రమేత్యాదీని। తత్తదవతారవిశేషకృతగుణక్రియాదిఘటితాని భణ్డాసురేన్ద్రనిర్ముక్తశస్త్రప్రత్యస్త్రవర్షిణీత్యాదీని। నిర్గుణబ్రహ్మపరాణి పరంజ్యోతిరిత్యాదీని దృశ్యన్తే। ఏవమన్యేఽపి బహవో భేదా ఊహ్యాః। ఏవం సతి యద్యపి శబ్దజాతం సర్వమపి దేవీనామైవేతి సహస్రనామగణనప్రయాసో వ్యర్థ ఏవ, తథాపి తేషు యైర్యైర్నామభిస్తావత్పురాతనా మహామహిమానో దేవీభక్తా దేవీం స్తుత్వా ప్రసాదితవన్తః స్వాన్మనోరథాన్ సాధితవన్తో దేవీముఖాన్నామ్నోఽస్య మాహాత్మ్యం భవత్వితి వరాన్స్థాపితవన్తః స్వయమేవ వా వరాన్ దత్తవన్తస్తాన్యేవ నామాని సంగ్రహీతుం గణనాప్రయాసః సార్థకః। సచాన్యేష్వపి సహస్రనామసు తుల్య ఏవ। అస్య తు తేభ్యోఽపి మహత్త్వమధికజనపరిగ్రహదాచ్ఛీఘ్రఫలకత్వేతరాసాధ్యఫలకత్వాదిభిర్బహుభిర్హేతుభిరితి

తు పూర్వమేవ వ్యక్తీకృతముత్తరత్రాపి కరిష్యతే। తదేతత్సర్వమభిప్రేత్యోక్తం విష్ణుధర్మోత్తరే 'ఏకస్యైవ సమస్తస్య బ్రహ్మణో ద్విజసత్తమ। నామ్నాం బహుత్వం లోకానాముపకారకరం శృణు॥ నిమిత్తశక్తయో నామ్నాం భేదిన్యస్తదుదీరణాత్। విభిన్నాన్యేవ సాధ్యన్తే ఫలాని ద్విజసత్తమ॥ యచ్ఛక్తిమన్నామ యస్య తత్తస్మిన్నేవ వస్తుని। సాధకం పురుషవ్యాఘ్ర సౌమ్యక్రూరేషు వస్తుష్వితి। తేనేదమపి సిద్ధ్యతి। అన్నకామోఽన్నదాయై నమ ఇతి, వసుకామో వసుదాయై నమ ఇతి భీతో భయాపహాయై నమ ఇతి, వద్ధో బన్ధమోచిన్యై నమ ఇతి జపేదిత్యాది। యద్యపి వాయుపురాణే 'అరణ్యే ప్రాన్తరే వాపి జలే వాపి స్థలేఽపి వా। వ్యాఘ్రకుమీభ్రచోరేభ్యో భయస్థానే విశేషతః॥ స్వపంస్తిష్ఠన్వ్రజన్మార్గే ప్రజపన్భోజనే రతః। కీర్తయేత్సతతం దేవీం స వై ముచ్యేత బన్ధనాది'తి దేవీనామకీర్తనసామాన్యస్యైవ బన్ధనివర్తకత్వముక్తమ్। వామకేశ్వరతన్త్రేఽపి 'మనసా సంస్మరత్యస్యా యది నామాపి సాధకః। తదైవ మాతృచక్రస్య విదితో భవతి ప్రియే' ఇతి నామస్మరణసామాన్యస్య మాతృచక్రాన్తం ప్రసిద్ధిః ఫలముక్తమ్। తథాపి చతుర్థాకరణన్యాయేన విష్ణుధర్మోత్తరవచనేనైతేషాముపసంహారాదత్రత్యో నామశబ్దో భయాపహేత్యాదినామవిశేషపరత్వేన వ్యవతిష్ఠతే। అతఏవ నామవిశేషాశ్రయేణ ఫలవిశేషః కాశీఖణ్డే స్మర్యతే 'ఉమానామామృతం పీతం యేనేహ జగతీతలే। న జాతు జననీస్తన్యం స పిబేత్కుమ్భసంభవ॥ ఉమేతి ద్వ్యక్షరం మన్త్రం యోఽహర్నిశమనుస్మరేత్। న స్మరేచ్చిత్రగుప్తస్తం కృతపాపమపి ద్విజే'త్యాది। నన్వేవంసతి ఫలశ్రుతౌ సర్వఫలకత్వోక్తేరప్యనేనైవ న్యాయేనోపసంహారః ప్రసజ్జతే। తతశ్చ సర్వరోగప్రశమనీమిత్యాదినా వక్ష్యమాణస్య సర్వఫలప్రదత్వవచనస్య నాతీవ సార్థక్యమ్। నచార్థవాదత్వేన సార్థక్యమ్। వేదే తథా సువచత్వేఽపి పురాణేష్వసంభవాత్। తదుక్తం బృహన్నారదీయే 'పురాణేష్వర్థవాదత్వం యే వదన్తి ద్విజాధమాః। తైరర్జితాని పుణ్యాని తద్వదేవ భవన్తి వై॥ సమస్తకర్మనైర్మల్యసాధనాని నరాధమః। పురాణాన్యర్థవాదాని బ్రువన్నరకమశ్నుతే' ఇత్యాదీతి చేత్। మైవమ్। తత్తన్నామ్నాం శక్తిభేదేన ఫలభేదే సిద్ధే తత్సమష్ట్యనువాదకత్వేన తత్సార్థక్యసంభవాత్। నచానువాదస్యాప్యర్థానువాదాన్తఃపాతిత్వేనోక్తనిషేధవాక్యవిరోధః। తత్రత్యార్థవాదపదస్యాత్మవపోత్ఖేదనాదివాక్యసమానయోగ– క్షేమగుణవాదపరత్వాత్। 'ప్రతిమాసు శిలాబుద్ధిం కుర్వాణో నరకం వ్రజే'దిత్యాదౌ శిలాత్వే సత్యేవ శిలాబుద్ధినిషేధస్య శిలాన్తరసాధారణదేవతానావిర్భావబుద్ధినిషేధపరత్వవత్। వస్తుతస్తు 'సర్వేభ్యః కామేభ్యో దర్శపూర్ణమాసా'వితి వాక్యస్య 'దర్శపూర్ణమాసాభ్యాం స్వర్గకామో యజేతే'త్యనేన ఫలాంశే నోపసంహారః। 'న హింస్యాత్సర్వా భూతానీ'తి నిషేధస్య 'న బ్రాహ్మణం హన్యా'దిత్యనేనాపి నోపసంహార ఇతి సిద్ధాన్తః। విశేషాకాఙ్క్షాయాం సత్యామేవోపసంహారావతారాత్। అనయోర్విధినిషేధయోః సర్వపదఘటితత్వేన విశిష్యవిశిష్యైవ సర్వేషాం ఫలానాం ప్రాణినాం చోపస్థిత్యా భావనాన్వయే కీదృశం ఫలం కింజాతీయః ప్రాణీతి విశేషాకాఙ్క్షాయా అనుదయాత్। తదుక్తం తన్త్రవార్తికే 'సామాన్యవిధిరస్పష్టః సంహ్రియేత విశేషతః। స్పష్టస్య తు

విధేర్నాన్యైరుపసంహారసంభవః' ఇతి। తథాచ ప్రకృతేఽపి సర్వేభ్యః కామేభ్య ఏకైకం నామేతి విధిపర్యవసానస్యావశ్యకత్వాత్ 'యచ్ఛక్తిమన్నామ యస్యే'తి విష్ణుధర్మోత్తరవచనస్య పాద్మవాయవీయదేవీనామసామాన్యాశ్రితవిధ్యుపసంహారకతాయా నామాంశే స్వీకారేఽపి ఫలాంశే తదస్వీకారః। సర్వపదఘటితస్యైవ విధిపర్యవసానస్య బహుభిర్వచనైః సిద్ధత్వాత్। తథాచ దేవీవచనమ్ 'కీర్తయేన్నామసాహస్రమిదం మత్ప్రీతయే సదా। మత్ప్రీత్యా సకలాన్కామాంల్లభతే నాత్ర సంశయః' ఇతి। కాలికాపురాణేఽపి 'యే స్తువన్తి జగన్మాతర్భవతీమమ్బికేతి చ। జగన్మయీతి మాయేతి సర్వం తేషాం ప్రసిద్ధ్యతి' ఇతి। విష్ణుపురాణే దేవీం ప్రతి విష్ణువచనమ్। 'యే త్వాం మాయేతి దుర్గేతి వేదగర్భామ్బికేతి చ। భద్రేతి భద్రకాలీతి క్షేమ్యా క్షేమంకరీతి చ। ప్రాతశ్చైవాపరాహ్ణే చ స్తోష్యన్త్యానమ్రమూర్తయః। తేషాం హి ప్రార్థితం సర్వం మత్ప్రసాదాద్భవిష్యతీ'తి। యాజ్ఞవల్క్యస్మృతౌ 'వినాయకస్య జననీముపతిష్ఠేత్తతోఽమ్బికామ్। దూర్వాసర్షపపుష్పాణాం దత్త్వార్ఘ్యం వినివేదయేది'తి విధాయోపస్థానమన్త్రం లిఙ్గం చ స్మర్యతే 'రూపం దేహి యశో దేహి భగం భగవతి దేహి మే। పుత్రాన్దేహి ధనం దేహి సర్వాన్కామాంశ్చ దేహి మే' ఇతి। దేవీభాగవతేఽపి 'న తదస్తి పృథివ్యాం వా దివి ప్రాప్యం సుదుర్లభమ్। ప్రసన్నాయాం శివాయాం యదప్రాప్యం నృపసత్తమ॥ తే మన్దాస్తేఽతిదుర్భాగ్యా రోగైస్తే సముపద్రుతాః। యేషాం చిత్తే న విశ్వాసో భవేదమ్బార్చనాదిష్వి'తి। హరివంశేఽపి 'బ్రహ్మా విష్ణుశ్చ రుద్రశ్చ చన్ద్రసూర్యాగ్నిమారుతాః। అశ్వినౌ వసవశ్చైవ విశ్వే సాధ్యాస్తథైవ చ। మహేన్ద్రః సహపర్జన్యో ధాతా భూమిర్దిశో దశ। గావో నక్షత్రవంశాశ్చ గ్రహా నద్యో హ్రదాస్తథా। సరితః సాగరాశ్చైవ నానావిద్యాధరోరగాః। తథా నాగాః సుపర్ణాశ్చ గన్ధర్వాప్సరసాం గణాః। కృత్స్నం జగదిదం ప్రీతం దేవీనామానుకీర్తనాది'తి। నచైవం పర్యవసన్నస్య విధేరన్నదా-వసుదాదినామభేదేన బహురూపత్వాత్సర్వేభ్యః కామేభ్యోఽన్నదేతి నామ కీర్తయేదితి విధినైవ సిద్ధే విష్ణుధర్మోత్తరీయస్య 'అన్నకామోఽన్నదేతి నామ కీర్తయే'దితి విశేషవిధేర్వైయర్థ్యాపత్తిరితి వాచ్యమ్। అస్య పర్యనుయోగస్య స్వర్గకామవిధావపి తుల్యత్వాత్। అనేన విధినైవ స్వర్గఫలకత్వం జ్ఞాత్వానుష్ఠానే స్వర్గో నాన్యథేత్యభ్యుదయశిరస్కత్వాదిరూపసమాధానస్యాపి తుల్యత్వాత్। పరమార్థతస్తు తన్త్రాణాం స్మృతిత్వావిశేషేఽపి మన్వాదిస్మృతీనాం కర్మకాణ్డశేషత్వం తన్త్రాణాం తు బ్రహ్మకాణ్డశేషత్వమితి సిద్ధాన్తాదుత్తరమీమాంసీయదేవతాధికరణన్యాయేన దేవతావిగ్రహాదేస్తాన్త్రికైరఙ్గీకారాత్తత్తత్కామనా– పూరకత్వాదిగుణకం బ్రహ్మ ధ్యాతవ్యమితి ద్యోతనమేవ విశేషవిధేః ప్రయోజనమ్। తథాచ శ్రుతిః 'అన్నాదో వసుదానో విన్దతే వసు య ఏవం వేదే'తి। అన్నమాసమన్తాదత్త ఇత్యన్నాదః। వసునో ధనస్య దానం యస్మాత్స వసుదానశ్చ పరమేశ్వరస్తమేవంప్రకారేణ యో వేదోపాస్తే స వసు అన్నం చ విన్దత ఇతి తదర్థాత్। కించ। అన్నదాయై నమ ఇతి మన్త్రేణ సార్వకామ్యవచనేన భయహరణకామప్రయోగే క్రియమాణే గౌణముఖ్యాధికరణన్యాయేన తస్య మన్త్రస్య జఘన్యవృత్త్యా భయాపహత్వప్రకారకస్మృతిజనకతాయాః సిద్ధత్వేఽప్యన్నకామప్రయోగే ముఖ్యవృత్త్యైవాన్నప్రదత్వప్రకారకస్మృతిజనకతయా దేవతాయా అపి

ఝుడిత్యర్థోపస్థితిస్తత్ప్రసాదోఽపి ఝుడిత్యేవ స్యాదితి విశేషద్యోతనమపి ప్రయోజనమ్। అతఏవ స్కాన్దే సూతగీతాయాం నామసు గౌణముఖ్యభేదేన ఫలభేదః స్మర్యతే 'నామాని సర్వాణి తు కల్పితాని స్వమాయయా నిత్యసుఖాత్మరూపే। తథాపి ముఖ్యాస్తు శివాదిశబ్దా భవన్తి సంకల్పనయా శివస్య॥ ముఖ్యశబ్దజపతో మునీశ్వరాః సత్యమేవ పరమేశ్వరో భవేత్। తస్య వక్త్రకమలే సదాశివో నృత్యతిస్మ పరమేశయా సహే'త్యలం విస్తరేణ॥ ఇదానీం ఛలాక్షరసూత్రోక్తరీత్యైవ ప్రతినామధేయమక్షరాణి సంచిఖ్యాసుః శ్లేషేణ గురుం ప్రణమయతి—మన్త్రాద్యో జయతి గుణీ నవచరణస్త్రింశదర్ధాభః। ఏకార్ధత్రయదేహో భూమదహారీతసప్తపాల్లేశః॥౯॥ మన్త్రాణామాద్యో మూలకారణం శ్రీగురుసార్వభౌమో జయతి సర్వోత్కర్షేణ వర్తతే। 'మోక్షస్య మూలం యజ్జ్ఞానం తస్య మూలం మహేశ్వరః। తస్య పఞ్చాక్షరో మన్త్రో మన్త్రమూలం గురోర్వచః' ఇతి వచనాత్। తమేవ విశేషణైర్విశినష్టి। గుణీ పరమార్థతో నిర్గుణోఽపి విద్యావతారసిద్ధ్యర్థం స్వీకృతానేకవిగ్రహః। నవే నిత్యనూత్నే చరణే రక్తశుక్లాఖ్యే యస్య సః। తదుక్తం 'వన్దే గురుపదద్వన్ద్వమవాఙ్మనసగోచరమ్। రక్తశుక్లప్రభామిశ్రమతర్క్యం త్రైపురం మహః' ఇతి। అథవా 'పవిత్రం చరణం చక్రం లోకద్వారం సుదర్శనమి'తి కోశాన్నవచక్రాత్మకః। త్రైలోక్యమోహనాదిసర్వానన్దమయాన్తచక్రరాజాభిన్న ఇతి యావత్। త్రింశతామర్ధం పఞ్చదశాక్షరాణి శ్రీవిద్యాన్తర్గతాని తదాభస్తత్తుల్యః। తద్రూప ఇత్యర్థః। 'నిరఞ్జనః పరమం సామ్యముపైతీ'ది శ్రుతావభేదేఽపి తుల్యతోక్తిదర్శనాత్। ఏకో ముఖ్యశ్చాసావర్ధత్రయదేహశ్చ అర్ధం చ త్రయం చ। అధ్యుష్టమితి యావత్। తాదృశీ సార్ధత్రివలయాకారా కుణ్డలిన్యేవ సర్వదేవతారూపా దేహ ఆత్మా యస్య సః। భూతుల్యో మదో మహామద ఇత్యర్థస్తం హరతి। యద్వా భూమా బ్రహ్మానన్దస్తం దత్తేఽతఏవ హారీ మనోహరః। 'యో వై భూమా తత్సుఖ'మితి శ్రుతేః। ప్తా జటాః తాభిః సహితః సప్తః పరమశివస్తత్పాదౌ లాతి ఆదత్తే విషయీకరోతీతి సప్తపాల్లా శివపదభక్తిః ఇతా ప్రాప్తా సప్తపాల్లాం యేన సః అతఏవేశః పరమశివః శివభక్తివలలభ్యతదభేద ఇతి సముదితార్థః। ప్తా ఇత్యేకాక్షరస్య జటావాచకత్వం 'స ప్తాః సప్తాశ్వసున్నారుణకిరణనిభాః పాతు విభ్రత్త్రినేత్రః' ఇతి ప్రయోగే ప్రసిద్ధమ్। ఆదిత్యపురాణప్రసిద్ధపశ్చిమోదధితీరస్థసప్తకోటీశ్వరనామనిర్వచనశ్లోకేఽపి। 'అద్యాప్యస్తి విపశ్చితామపి మహత్సందేహకోటిద్వయం యః శ్రుత్వా జగదీశ్వరో నిగదితః సప్తః కిమప్తోఽథ రాః। తత్రేశః ప్రథమైవ కోటిరితి కిం నిశ్చాయనాయ స్ఫుటం నామ్నైవ ప్రథితోఽభవత్పరశివః శ్రీసప్తకోటీశ్వరః' ఇతి। అత్ర సప్తాప్తశబ్దౌ సజటనిర్జటవాచినౌ సన్తౌ శివవిష్ణుపరౌ। ఈదృశ్యా చ రీత్యోత్తరశ్లోకానామపి ప్రకృతోఽప్రకృతో వార్థో వర్ణయితుం శక్యోఽపి గ్రన్థవిస్తరభయాత్సుధీభిరూహితుం శక్యత్వాన్నిష్ప్రయోజనత్వాచ్చ తముపేక్ష్య నామవిభాగపరత్వేనైవ వ్యాఖ్యాన్తరం ప్రస్తూయతే। మన్త్రాద్యో జయతి మన్త్రాణామాదావుచ్చారణీయః ప్రణవో జయతి। 'ఓంకారో వర్తులస్తారో మన్త్రాద్యః ప్రణవో ధ్రువః' ఇతి మాతృకాకోశాత్। కాలికాపురాణే 'స్రవత్యనోంకృతం పూర్వం పరస్తాచ్చ విశీర్యతే' ఇత్యనేనాదావన్తే చోచ్చార్యత్వేన ప్రణవస్య విధానాత్। అతఏవ శాట్యాయనః

'దానయజ్ఞతపఃస్వాధ్యాయజపధ్యానసంధ్యోపాసనప్రాణాయామహోమదైవపిత్ర్య- మన్త్రోచ్చారణబ్రహ్మరమ్భాదీని ప్రణవముచ్చార్య ప్రవర్తయే'దితి। కాత్యాయనోఽపి ప్రణవం ప్రకృత్య 'బ్రహ్మరమ్భే విరామే చ యాగహోమాదిషు శాన్తిపుష్టికర్మసు చాన్యేష్వపి కామ్యనైమిత్తికాదిషు సర్వేషు వినియోగోఽస్యే'తి। దాల్భ్యపరిశిష్టేపి 'బ్రహ్మయజ్ఞో జపో హోమో దేవర్షిపితృకర్మ చ। అనోంకృత్య కృతం సర్వం న భవేత్సిద్ధికారక'మితి। అతఏవ 'ఓంకారేణ సర్వా వాక్ సంతృణ్ణే'తి శ్రుతిః। సర్వో మన్త్రః సంపుటిత ఇతి తదర్థః। 'ఉతృదిర్ హింసానాదరయో'రితి ధాతోః సముపసృష్టత్వే ఉభయమేలనార్థకతయా దీర్ఘసోమే సంతృష్ణావితివిధౌ 'న సంతృణత్త్యసంతృష్ణేహి హను' ఇతి నిషేధేఽపి ప్రయోగదర్శనాత్। నను సహస్రనామస్తోత్రస్య మన్త్రత్వే ప్రణవపుటితత్వం యుజ్యేత తదేవ తు న సంభవతి మానాభావాత్। అతఏవ త్రిశత్యాం మన్త్రత్వస్యాహత్య విధిః। 'కేవలానామబుద్ధిస్తే న కుమ్భజ। మన్త్రాత్మకత్వమేతేషాం నామ్నాం నామాత్మతాపి చే'తిచేత్ న। 'తచ్చోదకేషు మన్త్రాఖ్యే'త్యధికరణే మన్త్రప్రసిద్ధివిషయత్వస్యైవ మన్త్రలక్షణత్వోక్తేః। అత్ర చ తాన్త్రికాణాం మాలామన్త్రత్వవ్యవహారదర్శనాత్ 'శివశంకరరుద్రేశమహేశ్వరమృడావ్యయే'తిసందర్భే తు మన్త్రప్రసిద్ధభావేన నామత్వమాత్రం। 'కేవలం నామబుద్ధిస్తే' ఇతి త్వీదృశసందర్భస్య పరిసంఖ్యాపకం న పునః సహస్రనామసమాఖ్యాతస్య। అతఏవ 'సహస్రనామమన్త్రోఽయం జపితవ్యః శుభాప్తయే' ఇత్యాదివచనాని గణేశసహస్రనామాదిషు దృశ్యన్తే ఇత్యాద్యన్తయోః ప్రణవ ఆవశ్యకః। తస్య వర్ణభేదేన స్వరభేదేన స్వరభేదాదయః కాలికాపురాణే స్మర్యన్తే 'స ఉదాత్తో ద్విజాతీనాం రాజ్ఞాం స్యాదనుదాత్తకః। ప్రచితశ్చోరుజాతానాం మనసాపి తథా స్మరేత్॥ చతుర్దశస్వరే యోఽసౌ శేష ఔకారసంజ్ఞకః। స చానుస్వారచన్ద్రాభ్యాం శూద్రాణాం సేతురుచ్యతే॥ శూద్రాణామాదిసేతుర్వా ద్విసేతుర్వా యదృచ్ఛయా। ద్విసేతవః సమాఖ్యాతాః సర్వథైవ ద్విజాతయః' ఇతి। ద్విజాతీనాం బ్రాహ్మణానాం రాజ్ఞాం క్షత్రియాణాం। ఊరుజాతానాం వైశ్యానాం। మనసాపీతి వైశ్యమాత్రాన్వయి। చన్ద్రో నాదః। సేతుః ప్రణవః। ద్విసేతవ ఆద్యన్తప్రణవోచ్చారణశీలాః। ద్విజాతయస్త్రైవర్ణికా ఇతి తదర్థః। యత్త్వాథర్వణబ్రాహ్మణే వేదభేదేన స్వరవ్యవస్థా శ్రూయతే 'స్వరితోదాత్త ఏకాక్షర ఓంకార ఋగ్వేదే, త్రైస్వర్యోదాత్త ఏకాక్షర ఓంకారో యజుర్వేదే, దీర్ఘప్లుతోదాత్త ఏకాక్షర ఓంకారః సామవేదే, హ్రస్వోదాత్త ఏకాక్షర ఓంకారోఽథర్వవేదే స సామవేదవిషయిష్వేవేతి నాత్రోపయుజ్యతే॥ ఏవం ప్రణవం ప్రదర్శ్య శ్రీమాతేత్యాదీని త్రిషష్టినామాని విభజ్యన్తే— గుణీత్యాదినా। యద్యప్యత్ర మూలకారైః స్వశాస్త్రోపయుక్తపరిభాషా న్యాయమూలత్వేన విదుషాం సులభా ఇత్యాశయేనైకీకృత్య న దర్శితాస్తథాపి శిష్యానుజిఘృక్షయాస్మాభిరత్ర కథ్యన్తే। 'కటపయవర్గభవైరి'తి (పృ. ౨ పం. ౨౩) పూర్వోక్తశ్లోకం ఙకారఞకారయోః శూన్యసంకేతః కృతః, ఇహతు దశత్వసంఖ్యాయాం క్రియతే, తస్యా ఏవోపేక్షణాత్ శూన్యస్యానపేక్షణాచ్చ। కకారాదిభిర్ద్యోతితసంఖ్యయా ఆశ్రయాస్త్వేకైకనామాన్తర్గతాక్షరాణి స్వరరూపాణి। 'చతురశ్చయతావాద్యక్షరలోపశ్చే'తి పాణినిసూత్రే 'ఏష వై సప్తదశః ప్రజాపతి'రిత్యాదిశ్రుతిషు చ సంఖ్యాయాః స్వరమాత్రాశ్రయత్వదర్శనాత్। ఏకద్విత్ర్యాదిసంఖ్యావాచకపదాని తు

యత్ర పాదోఽర్ధో వా విశేష్యత్వేన నిర్దిశ్యతే తత్ర తాని పాదార్థాత్మకనామసంఖ్యాపరాణి। యత్ర చ విశేష్యనిర్దేశమన్తరేణ ప్రయుజ్యన్తే తత్ర సమసంఖ్యాకాక్షరనామసంఖ్యాపరాణి। తత్రాప్యర్ధస్యార్ధయోరర్ధానాం వా సమాప్తిపర్యన్తం యాని నామాని తత్పరాణ్యేవ న పునస్త్రిపాదపఞ్చపాదాన్తర్గతనామపరాణి। ఏకద్విత్రిచతుః పాదాద్యన్తర్గతవర్ణానాం న సాంకేతికార్థం ప్రయోగ ఇతి। ఏతదుదాహరణాని న్యాయాశ్చావసర ఏవ వ్యక్తీభవిష్యన్తి। గుణీ గకారణకారౌ త్రిత్వపఞ్చత్వసంఖ్యాపరౌ తస్యాశ్చ నామవిశేష్యకత్వే త్రీణి పఞ్చ చ నామానీతి పర్యవసానాత్తావతా కతిభిరక్షరైరేకైకం నామేత్యాకాఙ్క్షాయా అనిరాసేనాకాఙ్క్షితవిధానం జ్యాయ ఇతి సోమచయనేష్ట్యధికరణన్యాయేనాక్షరాణ్యేవ విశేష్యాణి స్వీక్రియన్తే। తేషాం చ నామాన్తరసాంకర్యేణ విశేష్యత్వస్వీకారేఽవ్యక్తదోషతాదవస్థ్యాదేకస్య నామ్నస్త్రీణ్యేవాక్షరాణీత్యాదిరేవార్థః సిధ్యతి।
చతురక్షరాన్తర్గతాక్షరత్రయస్యావయుత్యానువాదే వైయర్థ్యాత్। ఏతేన అజ్రాట్ ఇతి ఛలాక్షరసూత్రేఽచాం షోడశసు సంకేతః। ఇయం చ సంఖ్యాఽక్షరనిష్ఠా, హల్భిరుక్తా సంఖ్యా తు నామనిష్ఠా। తతశ్చ ఇత్యుక్తే ఏకం నామ త్ర్యక్షరమిత్యర్థ ఇతి భ్రమో నిరస్తః। ప్రకృతే వర్ణైకత్వాదేవైకం నామేత్యర్థస్య లాభాత్। ప్రథమం నామేతి తు వర్ణప్రాథమ్యాదేవ సేత్స్యతీత్యంశస్తు సూత్రేష్వత్రాపి సమానః। నవ చరణా యస్మిన్వ్యాకస్మూహే స నవచరణః। తస్య నవధా విభజ్య నిర్దేశబలాదేకైకస్య చరణస్యైకైకనామాత్మకత్వం ధ్వన్యతే। తథాచ నవశబ్దోదితా సంఖ్యా నామస్వేవాన్వేతి నాక్షరేషు। అత్ర నవశబ్దాన్నవత్వసంఖ్యాయా ఇవ నకారవకారోదితదశచతుఃసంఖ్యయోర్బోధితి న ప్రతీతిః। అతః ప్రతీతిశైఘ్ర్యమాన్థర్యాభ్యాం సంఖ్యావాచకపదాక్షరాణామిహ సంభూయైకార్థప్రత్యాయకత్వమేవ। ఏకత్ర చరణాదిశబ్దసమవధానమహిమ్నా సంఖ్యావాచకశబ్దానాం నామధేయాన్వితస్వార్థకత్వమేవ నాక్షరాన్వితస్వార్థకత్వమితి సిద్ధే చరణాదివిశేష్యసమర్పకపదాభావేఽపి నామాన్వితస్వార్థకత్వం క్లృప్తం న దణ్డేన పరాణుద్యతే। 'ఏకత్ర నిర్ణీతః శాస్త్రార్థోఽసతి బాధకేఽన్యత్రాపీ'తి న్యాయాత్। 'ఆదిత్యః ప్రాయణీయః పయసి చరు'రితి విధేరస్థాలీవచనస్యాపి చరుశబ్దస్యాదితిమోదనేనేతి వాక్యశేషవశాదోదనార్థకత్వే నిర్ణీతే సౌర్యం చరుమిత్యాదౌ వాక్యశేషాభావేఽప్యోదనార్థకత్వానపాయాత్।
ఈదృశాసాంకార్యసిద్ధ్యర్థమేవ చాక్షరసంఖ్యాయాం వాచ్యాయాం గుణాదిశబ్దాన్తరాణామేవ ప్రయోగో న పునర్నవదశాదిసంఖ్యాపదాక్షరాణామితి వ్యవస్థాపి సిధ్యతి। త్రింశదర్ధాః। సమాంశస్యాప్యంశత్వమాత్రవివక్షాయామనియతలిఙ్గోఽర్ధశబ్దః। 'అర్ధం నపుంసక'మితి సూత్రే కః పునః పుంలిఙ్గ ఇతి భాష్యస్యానియతలిఙ్గపరత్వేనైవ కైయటేన వ్యాఖ్యానాత్ వా, 'పుంస్యర్ధః' ఇతి కోశాచ్చ। తేన షోడశషోడశాక్షరాణి త్రింశన్నామానీత్యర్థః। భకారస్య చతురక్షరాత్మకమేకం నామేతి ఏకపదస్య తదుత్తరమేకనామేత్యర్థే సిద్ధన్యాయాత్ ద్వాదశాక్షరమితి సిధ్యతి। ఏకస్మిన్నర్ధే తావత ఏవ పరిశేషాత్। అర్థాత్పరతోఽర్ధాన్తరగ్రహణే తన్మధ్యే నామసమాప్త్యయోగాత్। 'యతిర్విచ్ఛేదః' ఇతి పిఙ్గలసూత్రేణార్ధాన్తేఽవసానవిధానాత్। అవసానస్య చ పదసమాప్తివ్యాప్యత్వాత్।

నచార్థాన్న్యూనమేవ నామ సమాప్యతామితి వాచ్యమ్। తథాత్వే ఏకపదవైయర్థ్యాత్। రూపపదేన ద్వాదశసంఖ్యాయా। ఉక్తపరిభాషానుసారేణ వక్తుం శక్యత్వేఽపి ద్వ్యక్షరైకాక్షరే నామనీ ఇతి భ్రమో మాప్రసఞ్జీతి తథా నోక్తమ్। అతఏవ దశాధికా సంఖ్యా పారిభాషికానేకాక్షరసాధ్యత్వాన్నేహ పరిభాషయా నిర్దిశ్యత ఇత్యపి నియమో ద్రష్టవ్యః। తతోఽర్ధత్రయం త్రీణి నామాని। తతోఽష్టాభిరష్టాభిరక్షరైర్ద్వే। తతశ్చతుర్భిః పఞ్చభిరష్టాభిర్ద్వాభ్యాం షడ్భిశ్చాక్షరైః షణ్ణామాని। తతః సప్తభిశ్చరణైః సప్త। తతస్త్రిభిః పఞ్చభిర్ద్వే నామనీ ఇత్యేవం శ్లోకార్థః॥౭॥ అథ నామ్నామర్థః ప్రస్తూయతే—తేషు స్త్రీపుంనపుంసకలిఙ్గానాం నామ్నాం విశేషణరూపత్వేన తేషాం క్రమేణ చిదాత్మా బ్రహ్మేత్యాదీని విశేష్యసమర్పకపదాని నిర్దిష్టాని। పదానుసారీణ్యేవ హి లిఙ్గాని నతు వాస్తవికం బ్రహ్మణ్యేకమపి లిఙ్గం 'న స్త్రీ న షణ్ఢో న పుమానజేశితు'రితి విష్ణుభాగవతాత్। 'న త్వమమ్బ పురుషో న చాఙ్గనా చిత్స్వరూపిణి న షణ్ఢతాపి తే। నాపి భర్తురపి తే త్రిలిఙ్గతా త్వాం వినా న తదపి స్ఫురేదయ'మితి కాలిదాసోక్తేశ్చ। అతఏవ దేవతాయా ధ్యానేఽప్యైచ్ఛిక ఏవ వికల్పః స్మర్యతే। 'పుంరూపం వా స్మరేద్దేవి స్త్రీరూపం వా విచిన్తయేత్। అథవా నిష్కలం ధ్యాయేత్సచ్చిదానన్దలక్షణ'మితి విశేష్యనిర్దేశాయైవ వా లిఙ్గత్రయసాధారణస్య ప్రణవస్యాదౌ ప్రయోగః। తస్య చ సమస్తస్య బ్రహ్మైవార్థః। 'ఓంతత్సదితి నిర్దేశో బ్రహ్మణస్త్రివిధః స్మృతః' ఇతి భగవద్వచనాత్। అకారోకారమకారనాదబిన్దుభిర్వ్యస్తైర్బ్రహ్మవిష్ణురుద్రేశ్వరసదాశివానాం కథనాత్తత్పఞ్చకరూపమితి వా। తదుక్తం బృహన్నారదీయే 'అకారం బ్రహ్మణో రూపముకారం విష్ణురూపవత్। మకారం రుద్రరూపం స్యాదర్ధమాత్రం పరాత్మకమ్॥ వాచ్యం తత్పరమం బ్రహ్మ వాచకః ప్రణవః స్మృతః। వాచ్యవాచకసంబన్ధస్తయోః స్యాదౌపచారికః॥' ఇత్యత్ర। రూపపదం వాచ్యవాచకయోరభేదాభిప్రాయేణాభిన్నపరమ్। అతఏవ భేదఘటితో వాచ్యవాచకభావసంబన్ధ ఔపచారికోఽముఖ్యః। వ్యావహారిక ఇత్యర్థః। అనేనైవాశయేన పుష్పదన్తోఽప్యాహ 'సమస్తం వ్యస్తం త్వాం శరణద గృణాత్యోమితి పద'మితి। యజ్ఞవైభవఖణ్డే తు నానావిధా అర్థా వర్ణితాః 'జ్ఞాతార్థం జ్ఞాతమిత్యేవం వక్తవ్యే సతి తద్వినా। ఓమితి ప్రాహ లోకోఽయం తేన జ్ఞాతస్య వాచకః॥ అజ్ఞాతార్థే తథాఽజ్ఞాతమితి ప్రాప్తే తు వాచకే। ఓమితి ప్రాహ లోకోఽయం తేన జ్ఞాతస్య వాచకః॥ సందిగ్ధార్థం తు సందిగ్ధమితి ప్రాప్తే తు వాచకే। ఓమితి ప్రాహ లోకోఽయం తేన సందిగ్ధవాచకః॥ ఆకాశాదిపదార్థానాం యే శబ్దా వాచకా భువి। వినా తానఖిలాఞ్శబ్దాన్ లోక ఓమితి భాషతే॥ అతః ప్రయోగబాహుల్యాత్ ఘటకుడ్యాదిశబ్దవత్। ఆకాశాదిపదా-

శ్రీమాతా శ్రీమహారాజ్ఞీ శ్రీమత్సింహాసనేశ్వరీ।

ర్థానాం వాచకః ప్రణవః స్మృతః। సర్వావభాసకత్వేన బ్రహ్మణా సదృశః స్మృతః॥ సర్వావభాసకం మన్త్రమిమం జపతి యో ద్విజః। సర్వమన్త్రజపస్యోక్తఫలం స లభతేఽచిరాత్॥' ఇతి। బృహత్పారాశరస్మృతిరపి 'ప్రణవో హి పరం తత్త్వం త్రివేదం త్రిగుణాత్మకమ్। త్రిదేవతం త్రిధామం చం త్రిప్రజ్ఞం త్రివస్థితమ్॥ త్రిమాత్రం చ త్రికాలం చ త్రిలిఙ్గం కవయో విదుః। సర్వమేతత్త్రిరూపేణ వ్యాప్తం హి ప్రణవేన తు॥ అగ్నిః సోమశ్చ సూర్యస్య త్రిధామేతి ప్రకీర్తితమ్। అన్తఃప్రజ్ఞం బహిఃప్రజ్ఞం ఘనప్రజ్ఞముదాహృతమ్॥ హృత్కణ్ఠే తాలుకే చేతి త్రిస్థానమితి కీర్త్యతే। అకారోకారమకారైస్త్రిమాత్ర ఉచ్యతే స తు॥ కర్మారమ్భేషు సర్వేషు త్రిమాత్రం తం ప్రకీర్తయేత్। స్థిత్వా సర్వేషు శబ్దేషు సర్వం వ్యాప్తమనేన హి॥ న తేన హి వినా కించిద్వక్తుం యాతి గిరా యతః' ఇతి। గోపథబ్రాహ్మణేఽపి 'ఓంకారం పృచ్ఛామః కో ధాతుః కిం ప్రాతిపదికం కిం నామాఖ్యాతం కిం లిఙ్గం కా విభక్తిః కః స్వరః' ఇత్యాదినా మహతా ఖణ్డేన తత్స్వరూపనిర్ణయః పఞ్చసారే ప్రణవపటలే వ్యాఖ్యాతృభిః పద్మపాదాచార్యైరపి ప్రణవార్థదీపికాదిగ్రన్థాన్తరే చ కృతో భూయానస్య విస్తరో ద్రష్టవ్యః॥౯॥

లోకే హి దుఃఖదశాయాం మాతుః స్మరణం ప్రసిద్ధమ్। అనుభూతాస్తు మాతరో న తాపత్రయహరణసమర్థాః। తదుక్తమభియుక్తైః నానాయోనిసహస్రసంభవవశాజ్జాతా జనన్యః కతి ప్రఖ్యాతా జనకాః కియన్త ఇతి మే సేత్స్యన్తి చాగ్రే కతి। ఏతేషాం గణనైవ నాస్తి మహతః సంసారసిన్ధోర్విధేర్భీతం మాం నితరామనన్యశరణం రక్షానుకమ్పానిధే॥' ఇతి। అతో దురన్తదుఃఖహరణక్షమాసు సర్వోత్తమా జగన్మాత్రైవ స్వస్మిన్దయావత్త్వాపాదనాయ మాతృత్వేనైవ స్తోతవ్యా స్తోత్రసందర్భప్రయోజనమోక్షాదిరూపఫలత్వేనాపి స్తోతవ్యేత్యాశయేనాహ — శ్రీతి। శ్రియో లక్ష్మ్యా మాతా। శ్రీరితి గీరుపలక్షణం తద్వాచకమేవ వా। తథాచ వ్యాడికోశః 'లక్ష్మీసరస్వతీధీత్రివర్గసంపద్విభూతిశోభాసు। ఉపకరణవేషరచనావిద్యాసు శ్రీవిద్యే ప్రథితే'తి। తథాచ శ్రీగీర్జనకత్వాన్నేయం తత్సమానకోటిభూతా రుద్రాణీ కింతు తత్త్రితయజనయిత్రీ పరమశివమహిషీ పరా భట్టారికేత్యుక్తం భవతి। యద్వా శ్రియం లక్ష్మీం మాతి పరిచ్ఛినత్తి। పరిచ్ఛేద్యాపేక్షయా పరిచ్ఛేదస్యాధిక్యావశ్యంభావాదనవధికశ్రీరూపో మోక్ష ఇత్యర్థః। 'సా హి శ్రీరమృతా సతా'మితి శ్రుతిప్రసిద్ధమ్। త్రయీం మాతి బ్రహ్మణే బోధయతి పరిచ్ఛేదేన వ్యవసృజతి వా। 'యో బ్రహ్మణం విదధాతి పూర్వం యో వై వేదాంశ్చ ప్రహిణోతి తస్మై' ? ఇతి శ్రుతేః। ప్రాథమికాభివ్యక్తిరూపా వ్యాసరూపా వేత్యర్థః। శ్రియం విషం మాతి కణ్ఠే స్థాపితయతీతి వా। అనయోః పక్షయోర్నామ పుంలిఙ్గం భవతి। శివశక్త్యోరమేదాత్ప్రకాశో విమర్శో వా విశేష్యః। శ్రీమాత్రేనమ ఇతి మన్త్రే విశేషాభావేఽప్యర్థానుసంధానే విశేషః। అథవా 'అభియుక్తానాం నామ శ్రీపదపూర్వం ప్రయుఞ్జీత। శ్రీచక్రశ్రీశైలశ్రీవిద్యాశ్రీఫలాదికవ'దిదత్యాభియుక్తప్రసిద్ధేర్మాతేతి పదమాత్రస్యోత్పాదికేత్యర్థః। వినిగమనావిరహాత్సర్వేషామితి లాభాత్। 'యతో వా ఇమాని

భూతాని జాయన్తే' ఇత్యవిశేషశ్రుతేశ్చ। అతఏవ నిరూపదా ఏవేశ్వరేశానాదిశబ్దాః పరశివవాచకాః। అతశ్చ 'ఈశానో భూతభవ్యస్యే'త్యాదావివ జగన్మాతేతి క్వచిత్ప్రతిసంబన్ధినిర్దేశేఽపి మాతృపదమాత్రస్య త్రిపురసున్దరీవాచకత్వం న విహన్యతే। యద్వా హసకలరడేతి వ్యఞ్జనషట్కస్య బాలాయాః స్వరత్రయేణాన్తే యోజనే కూటత్రయాత్మకో జాయమానో మన్త్రో మాతేత్యుచ్యతే। 'మాయా కుణ్డలినీ క్రియా మధుమతీ'తి మన్త్రపారాయణోద్ధారశ్లోకే మాతృపదస్య తథా వృద్ధైర్వ్యాఖ్యానాదితి మన్త్రోద్ధారపరా వ్యాఖ్యావగన్తవ్యా। రాజశబ్దాన్నాన్తత్వాన్ఙీపి కృతే పశ్చాన్మహచ్ఛబ్దేన సమాసే 'ఆన్మహతః' ఇత్యాత్వే శ్రీయుక్తా మహారాజ్ఞీతి మధ్యమపదలోపసమాసే రూపం నతు మహారాజశబ్దాట్టిత్వాన్ఙీప్। తథాత్వే మహారాజీత్యాపత్తేః। సకలప్రపఞ్చజాతపాలనేఽధికృతేత్యర్థః। రాజశబ్దశక్యతావచ్ఛేదకనృపత్వకోటౌ పాలనస్య నివిష్టత్వాత్। తథాచ శ్రుతిః 'యేన జాతాని జీవన్తీ'తి। అత్ర శ్రీవిద్యాయాం నిగూఢస్యాక్షరత్రయస్యోద్ధారః। తత్రైకం తావత్షోడశీకలేత్యుచ్యతే। 'సచ్చిష్యాయోపదేష్టవ్యా గురుభక్తాయ సా కలే'తి వచనాత్ప్రాయేణాధునికైర్బహుభిర్గురుముఖాజ్జ్ఞాతమ్। తచ్చ 'శివః శక్తిః కామః' ఇతి విద్యోద్ధారశ్లోకే సౌన్దర్యలహరీవ్యాఖ్యానోల్లేఖనే ప్రకటీకృతం చతుర్లక్ష్మీమనుషు ప్రాథమికో మన్త్ర ఇతి। ఇతరద్వయం ప్రకాశవిమర్శరూపమ్। తదుక్తం సంకేతపద్ధతౌ 'అకారః సర్వవర్ణాగ్ర్యః ప్రకాశః పరమః శివః। హకారోంత్యః కలారూపో విమర్శాఖ్యః ప్రకీర్తితః॥' ఇతి। అనయోరపి రహస్యత్వాదేవ 'మధ్యబిన్దువిసర్గాన్తః సమాస్థానమయే పరే। కుటిలారూపకే తస్యాః ప్రతిరూపం వియత్కలే'త్యాదిభిర్గుఢార్థైరేవ శ్లోకైర్యోగినీహృదయే స్వరూపనిష్కర్షః కృతః। తత్ప్రకాశనం చాస్మాభిర్వరివస్యారహస్యసేతుబన్ధ ఏవ కృతమితి నేహ ప్రతన్యతే। రాజ్ఞీత్యంశేన మాయారాజ్ఞీమన్త్రోద్ధారః। అతఏవ న టచ్ప్రత్యయాన్తత్వేన ప్రయోగః। నృపాధిష్ఠితమాసనం సింహాసనముచ్యతే। ఆసనేషు సింహః శ్రేష్ఠ ఇత్యర్థే రాజదన్తాదిత్వాత్పూర్వనిపాతః। శ్రీమత్ప్రపఞ్చసామ్రాజ్యలక్ష్మీవచ్చ తత్సింహాసనం చ తస్యేశ్వరీ ఈశిత్రీ। సింహాభిన్నమాసనమితి వా। దేవ్యాః సింహాసనారూఢత్వాత్। తదుక్తం దేవీపురాణే నామనిర్వచనాధ్యాయే 'సింహమారుహ్య కన్యాత్వే నిహతో మహిషోఽనయా। మహిషఘ్నీ తతో దేవీ తథా సింహాసనేశ్వరీ'తి। యద్వా సింహశబ్దో హింసార్థకః। తదుక్తం। వైయాకరణైః 'హిసిధాతోః సింహశబ్దో వశకాన్తౌ శివః స్మృతః। వర్ణవ్యత్యయతః సిద్ధౌ పశ్యకః కశ్యపో యథే'తి। తేన సింహేన హింసయా అసనం క్షేపణం నిరాస ఇతి యావత్। 'అసు క్షేపణే' ఇతి ధాతోర్ల్యుట్। సంహార ఇతి సముదాయార్థః। తత్రేశ్వరీ సమర్థా। తథా చ శ్రుతిః 'యత్ప్రయన్త్యభిసంవిశన్తీ'తి। యద్వా మకారః పఞ్చసంఖ్యాపరః। సన్తి సింహాసనసమాఖ్యాతాశ్చైతన్యభైరవ్యాదిసంపత్ప్రదా భైరవ్యన్తా అష్టౌ మన్త్రాః। తేషు త్రయం యుగ్మరూపం ద్వయమేకైకరూపమిత్యేవం పఞ్చైవ దిఙ్మధ్యభేదేన సింహాసనాని జ్ఞానార్ణవే కథితానేి 'పఞ్చసింహాసనగతా కథం సా త్రిపురా పరా। కథయస్వ మహేశాన కథం సింహాసనం భవే'దితి పృష్టే 'ప్రథమం శృణు దేవేశి బ్రహ్మ సృష్టికరో యదా। నిశ్చేతనోఽథ దేవేశీం తదా త్రిపురసున్దరీమ్। సమారాధ్యాభవత్కర్తా సృష్టేస్తు పరమేశ్వరి। బ్రహ్మాణం తం

సమారాధ్య తపసా మహతా ప్రియే। శక్రోఽభూద్దేవరాజోఽయం పూర్వస్యాం దిశి పాలకః। తదా ప్రసన్నా త్రిపురా పూర్వసింహాసనే స్థితే'త్యాదినా। తేషాం పఞ్చసింహాసనానామీశ్వరీమిత్యనేన మన్త్రోద్ధారః। ఏవం త్రిభిర్నామభిః సృష్టిస్థితిలయకర్తృత్వేన బ్రహ్మ లక్షయిత్వా ప్రకృతపురాణోక్తమాతృప్రాదుర్భావాదికథాక్రమం ప్రా-

చిదగ్నికుణ్డసంభూతా దేవకార్యసముద్యతా॥౪॥

ఉద్యద్భానుసహస్రాభా చతుర్బాహుసమన్వితా।

యేణాశ్రయన్నేవ తిరోధానానుగ్రహాపరపర్యాయబన్ధమోక్షప్రదత్వేనాపి సప్రపఞ్చం లక్షయితుముపక్రమతే — చిదగ్నీత్యాదినా శివశక్త్యైక్యరూపిణీత్యన్తేన। చిత్ కేవలం బ్రహ్మ తదేవాగ్నికుణ్డం అవిద్యాలక్షణతమోవిరోధిత్వాత్। 'అన్తర్నిరన్తరనిరిన్ధనమేధమానే మోహాన్ధకారపరిపన్థిని సంవిదగ్నా'విత్యాదౌ చిద్వహ్నిరూపకప్రయోగదర్శనాత్। శక్తిసూత్రమపి 'చిద్వహ్నిరవరోధపదే ఛన్నోఽపి చిన్మాత్రయామేయేన్ధనం పుష్యతీ'తి। తద్భాష్యం చ చితిరేవ విశ్వగ్రసనశీలత్వాద్వహ్నిరితి। తత్ర సమ్యక్ అభేదేన భూతా స్థితా చైతన్యాఖ్యధర్మరూపేణావస్థితా నతు జాతా। 'తత్ర జాతః' 'తత్ర భవః' ఇతి పాణినినా భూజనిధాత్వోర్భేదేన కీర్తనాత్ శక్తిశక్తిమతోరభేదాచ్చ। తదుక్తం సంక్షేపశారీరకాచార్యైః 'చిచ్ఛక్తిః పరమేశ్వరస్య విమలా చైతన్యమేవోచ్యతే' ఇతి। యద్వా ప్రసిద్ధమగ్నికుణ్డమేవ చిత్। చిదగ్నిపదయోరేవ వోపమితసమాసః। 'జ్ఞానాగ్నిః సర్వకర్మాణి భస్మసాత్కురుతేఽర్జునే'త్యాదౌ రూపకదర్శనాత్। తస్య కుణ్డాత్సంభూతా ప్రాదుర్భూతా ఉత్పన్నేత్యర్థః। 'ధుంధుమారస్తతోఽభవది'త్యాదౌ భవతేరుత్పత్తావపి ప్రయోగాత్। తదుక్తం రేణుకాపురాణే 'రేణునామాభవత్పుత్ర ఇక్ష్వాకుకులవర్ధనః' ఇత్యారభ్య తస్య తపో దేవీవరం చ వర్ణయిత్వా 'ఏతస్మిన్నన్తరే యజ్ఞే వహ్నికుణ్డాచ్చనైర్ద్విజ। దివ్యరూపాన్వితా నారీ దివ్యాభరణభూషితే'త్యారభ్య 'వహ్నేః శీతాంశుబిమ్బాభా సహసా నిర్గతా బహిః। ఏకైవ తు జగద్ధాత్రీ ద్వితీయా నాస్తి కాచనే'త్యన్తేన। బ్రహ్మణ్డపురాణేఽపి భణ్డాసురపీడితం శక్రం నిర్వర్ణ్య 'కుణ్డం యోజనవిస్తారం సమ్యక్కృత్వాతిశోభన'మిత్యాదినా చిదగ్నికుణ్డే దేవైః కృతం స్వస్వమాంసహోమముక్త్వోక్తమ్ 'హోతుమిచ్ఛత్సు దేవేషు కలేవరమనుత్తమమ్। ప్రాదుర్బభూవ పరమం తేజఃపుఞ్జమయం మహత్। కోటిసూర్యప్రతీకాశం చన్ద్రకోటిసుశీతలమ్। తన్మధ్యతః సముదభూచ్చక్రాకారమనౌపమమ్। తన్మధ్యతో

మహాదేవీముదయార్కసమప్రభా'మిత్యారభ్య 'తాం విలోక్య మహాదేవీం దేవాః సర్వే సవాసవాః। ప్రణేముర్ముదితాత్మానో భూయోభూయోఽఖిలాత్మికా'మిత్యన్తమ్। నిత్యాయా ఉత్పత్త్యసంభవమాశఙ్క్య సమాధత్తే — దేవకార్యేతి। దేవానాం కార్యాణి భణ్డాసురమహిషాసురవధాదీని తదర్థముద్యతా ఆవిర్భూతా। ప్రకృతివికృతిభావాభావేన తాదర్థ్యచతుర్థ్యన్తేన సహ సమాసాయోగేఽపి శేషషష్ఠ్యా సమాసః। తదుక్తం మార్కణ్డేయపురాణే 'దేవానాం కార్యసిద్ధ్యర్థమావిర్భవతి సా యదా। ఉత్పన్నేతి తదా లోకే సా నిత్యాప్యభిధీయతే॥' ఇతి। కూర్మపురాణేఽపి హిమవన్తం ప్రతి భగవత్యోక్తం 'అహం వై యాచితా దేవైః సంస్మృతా కార్యగౌరవాత్। వినిన్ద్య దక్షం పితరం మమేశ్వరవినిన్దకమ్। ధర్మసంస్థాపనార్థాయ తవారాధనకారణాత్। మేనాదేహాత్సముత్పన్నా త్వామేవ పితరం శ్రితే'త్యాది॥౫౨॥ ఏవం చిద్రూపత్వేన ప్రకాశాత్మకతాముక్త్వా విమర్శాత్మకం రూపమాహ — ఉద్యదితి। భానూనాం కిరణానాం సహస్రం యస్య స భానుసహస్రః సూర్యః। తస్యోద్యత్త్వం విశేషణం। వర్తమానకాలికోదయవత్త్వం తదర్థః। వర్తమానే లటః శతృశానచోర్విధానాత్। తేన లౌహిత్యం ధ్వన్యతే। ఉద్యతాం భానూనాం రక్తసూర్యాణాం యత్సహస్రమానన్త్యం తేన తుల్యేతి వా। అతిలోహితేతి ఫలితోఽర్థః। ఉక్తం హి స్వతన్త్రతన్త్రే 'స్వాత్మైవ

రాగస్వరూపపాశాఢ్యా క్రోధాకారాఙ్కుశోజ్వలా॥౫౩॥

మనోరూపేక్షుకోదణ్డా పఞ్చతన్మాత్రసాయకా।

నిజారుణప్రభాపూరమజ్జద్బ్రహ్మాణ్డమణ్డలాం॥౫౪॥

దేవతా ప్రోక్తా లలితా విశ్వవిగ్రహా। లౌహిలం తద్విమర్శః స్యాదుపాస్తిరితి భావనే'తి। వామకేశ్వరతన్త్రేఽపి 'స్వయం హి త్రిపురా దేవీ లౌహిత్యం తద్విమర్శన'మితి। ఈదృశప్రకాశవిమర్శసామరస్యాపన్నాయా దేవ్యాస్త్రీణి రూపాణి స్థూలం, సూక్ష్మం, పరం చేతి। కరచరణాదివిశిష్టం స్థూలం, మన్త్రమయం సూక్ష్మం, వాసనామయం పరమ్। తదుక్తం యోగవాసిష్ఠే భగవతా 'సామాన్యం పరమం చేతి ద్వే రూపే విద్ధి మేఽనఘ। పాణ్యాదియుక్తం సామాన్యం యత్తు మూఢా ఉపాసతే॥ పరం రూపమనాద్యన్తం యన్మమైకమనామయమ్। బ్రహ్మాత్మపరమాత్మాదిశబ్దేనైతదుదీర్యతే॥' ఇత్యాది। 'సామాన్యం ద్వివిధం ప్రోక్తం స్థూలసూక్ష్మవిభేదత' ఇత్యన్యత్రాపి। యత్తు గఙ్గాదీనాం జలాదిమయం రూపం తత్స్థూలతరం చతుర్థమ్। సూక్ష్మస్యాపి పునస్త్రైవిధ్యం వక్ష్యతే। తేషు స్థూలం నిర్దిశతి—

చతురితి। ధ్యానోక్తావయవమన్త్రోపలక్షణమేతత్। బాహుమాత్రపరమేవ వా। బాహుప్రసఙ్గాదాయుధానాం త్రివిధం రూపమాహ — రాగేతి చతుర్భిః। రాగోఽనురక్తిశ్చిత్తవృత్తివిశేషః ఇచ్ఛైవ వా। రాగ ఏవ స్వం వాసనామయం రూపం యస్య స్థూలస్య పాశస్య తేనాఢ్యా వామాధఃకరేత్యుక్తా। క్రోధో ద్వేషాఖ్యా చిత్తవృత్తిః। ఆకారశబ్దాదర్శఆద్యచి ఆకారం సవిషయకం జ్ఞానమిత్యర్థః। ఘటోఽయమిత్యాకారకం జ్ఞానమిత్యాదౌ విషయపరత్వేనాకారపదప్రయోగాత్। క్రోధపదమేవ జ్ఞానపరమితి తు కశ్చిత్। తత్ 'క్రోధోఽఙ్కుశఙ్కుః' ఇతి శ్రుతివిరోధాద్వక్ష్యమాణస్మృతావేవ జ్ఞానపదస్య క్రోధపరత్వసంభవాదయుక్తమ్। తస్మాత్ ద్వేషజ్ఞానోభయాత్మకేనాఙ్కుశేనోజ్వలా శోభమానదక్షాధఃకరా। తథాచోక్తం పూర్వచతుఃశతీశాస్త్రే 'పాశాఙ్కుశౌ తదీయౌ తు రాగద్వేషాత్మకౌ స్మృతా'వితి। తన్త్రరాజేఽపి వాసనాపటలే 'మనో భవేదిక్షుధనుః పాశో రాగ ఉదీరితః। ద్వేషః స్యాదఙ్కుశః పఞ్చతన్మాత్రాపుష్పసాయకాః॥' ఇతి। ఉత్తరచతుఃశతీశాస్త్రే తు 'ఇచ్ఛాశక్తిమయం పాశమఙ్కుశం జ్ఞానరూపిణమ్। క్రియాశక్తిమయే బాణధనుషీ దధదుజ్వల'మిత్యుక్తమ్॥౯౩॥ సంకల్పవికల్పాత్మకక్రియారూపం మన ఏవ రూపం యస్య తాదృశమిక్షురూపం పుణ్డ్రేక్షుమయం కోదణ్డం ధనుర్యస్యా వామోర్ధ్వకరే సా తథోక్తా। పఞ్చసంఖ్యాని తన్మాత్రాణి శబ్దాదీని విషయాః తదేవ తన్మాత్రమ్। పఞ్చభూతానామేతదేవ రూపమిత్యర్థః। తదుక్తం మహాస్వచ్ఛన్దసంగ్రహే 'భూతమాత్రస్వరూపోఽర్థవిశేషాణాం నిరూపకః। శబ్దస్తు శబ్దతన్మాత్రం మృదూష్ణకవినిశ్చయః॥ విశిష్టస్పర్శరూపశ్చ స్పర్శతన్మాత్రసంజ్ఞకః। నీలపీతత్వశుక్లత్వవిశిష్టం రూపమేవ చ॥ రూపతన్మాత్రమిత్యుక్తం మధురత్వామ్లతాయుతమ్। రసతన్మాత్రసంజ్ఞం తు సౌరభ్యాది విశేషతః॥ గన్ధః స్యాద్గన్ధతన్మాత్రం తేభ్యో భూతపఞ్చక'మితి। ఏతాని తన్మాత్రాణ్యేవ సాయకా బాణా యస్యా దక్షోర్ధ్వకరే సా తథోక్తా। తదుక్తం వామకేశ్వరతన్త్రే 'శబ్దస్పర్శాదయో బాణా మనస్తస్యాభవద్ధను'రితి। కాదిమతేఽపి 'బాణాస్తు త్రివిధాః ప్రోక్తాః స్థూలసూక్ష్మపరత్వతః॥ స్థూలాః పుష్పమయాః సూక్ష్మా మన్త్రాత్మానః సమీరితాః। పరాశ్చ వాసనాయాం తు ప్రోక్తాః స్థూలాన్ శృణు ప్రియే॥ కమలం కైరవం రక్తం కహ్లారేన్దీవరే తథా। సహకారక-

చమ్పకాశోకపున్నాగసౌగన్ధికలసత్కచా।

కురువిన్దమణిశ్రేణీకనత్కోటీరమణ్డితా॥౯౯॥

మిత్యుక్తం పుష్పపఞ్చకమీశ్వరీ'తి। తేషాం నామాని తు కాలికాపురాణే 'హర్షణం రోచనాఖ్యం చ మోహనం శోషణం తథా। మారణ చేత్యమీ బాణా మునీనామపి మోహదాః॥' ఇతి। జ్ఞానార్ణవే తు

'క్షోభణం ద్రావణం దేవీ తథాకర్షణసంజ్ఞకమ్। వశ్యోన్మాదౌ క్రమేణైవ నామాని పరమేశ్వరీ'తి। తన్త్రరాజే తు 'మదనోన్మాదనౌ పశ్చాత్తథా మోహనదీపనౌ। శోషణశ్చేతి కథితా బాణాః పఞ్చ పురోదితాః॥' ఇతి॥ అథాయుధమన్త్రోద్ధారః। రశ్చ అగశ్చ స్వం చ తేషాం సమాహారో రగస్వమ్। అగశబ్దేన స్థాణుర్వకారః। 'హః శివో గగనం స్థాణు'రితి కోశాత్। స్వం సబిన్దుక ఈకారః। తేన రేఫహకారేకారబిన్దుసమాహారో రూపం సూక్ష్మాఖ్యం యస్య పాశస్యేత్యాది। హకారోత్తరమిహ రేఫోఽవగన్తవ్యః సంప్రదాయాత్। క్రో చ ధశ్చ ఆ చ క్రోధాః। తదుపరి శ్రూయమాణః కారప్రత్యయో ద్వన్ద్వాన్తత్వాత్ప్రత్యేకం సంబధ్యతే। క్రోకారధకారాకారా ఇత్యర్థః। తేఽఙ్కుశేనోజ్వలాః అనుస్వారేణ శోభమానాః। కౌ శేత ఇతి కుశః అంకారాభిన్నః కుశోఽఙ్కుశః। మన ఇతి థకారస్య సంజ్ఞా। థకారాధికారే 'దక్షనాసాధిపో మన' ఇతి కోశాత్। కోదణ్డోఽనుస్వారః 'అకారశ్చంచుకోదణ్డ' ఇతి కోశాత్। మనోరూపః కోదణ్డః థకారాభిన్నోంకారః క్రోధాకారేత్యాదినామసు దకారరేఫకకారలకారయకారసకారవకారా ఆ ఈ ఊ స్వగః సబిన్దుకా వివక్షితాః। ఇతరదవివక్షితమ్। తేషాం యథాసంప్రదాయం యోగే బాణబీజాని సిద్ధ్యన్తీతి। ఆయుధబీజవిభాగస్తు గురుముఖాదవగన్తవ్యః। నిజః స్వకీయో యోఽరుణప్రభాయా రక్తిమకాన్తేః పూరః ప్రవాహస్తస్మిన్మజ్జన్తి తదభేదేన భాసమానాని బ్రహ్మాణ్డానాం మణ్డలాని యస్యాః సా। ప్రాతఃకాలే సౌభాాగ్యాదిన్యాసవిశేషేషు యాదృశం ధ్యానం విహితమస్తి తాదృశరూపవతీత్యర్థః॥౧౪॥ ఇదానీం అగ్నికుణ్డాపాదానకస్థూలరూపప్రాదుర్భావే శీర్షస్య ప్రథమత్వాద్దేవీముఖాభిన్నవాగ్భవకూటస్య పఞ్చదశ్యాం ప్రథమత్వాచ్చ శీర్షమారభ్యైవ పాదపద్మాన్తం వర్ణయితుమారభతే। చమ్పకాదిశబ్దా వృక్షే శక్తా అపి తత్తత్పుష్పేష్వపి నిరూఢలాక్షణికాః। 'ద్వీహీనం ప్రసవే సర్వ'మిత్యగ్నిపురాణకోశాత్। చమ్పకాని చేత్యాది ద్వన్ద్వః। సౌగన్ధికాని కహ్లారాణి తైః పుష్పైః లసన్తః శోభమానాః కచాః శిరోరుహా యస్యాః సా। లసచ్ఛబ్దోఽన్తర్భావితణ్యర్థో వా। తేన పుష్పేషు స్వీయపరిమలాపాదకాః కచా ఇతి ఫలతి। తదుక్తమ్ 'జానాసి పుష్పగన్ధాన్భ్రమర త్వం బ్రూహి తత్త్వం మే। దేవ్యాః కేశకలాపే గన్ధః కేనోపమీయేతే'తి। కురువిన్దమణయః పద్మరాగాఖ్యాః। శోణాః కామానురాగాదిబహుగుణశీలా రత్నవిశేషాః। తదుక్తం గరుడపురాణే రత్నాధ్యాయే 'తస్యాస్తటేషూజ్జ్వలచారురాగా భవన్తి తోయేషు చ పద్మరాగాః। సౌగన్ధికోత్థాః కురువిన్దజాశ్చ మహాగుణాః స్ఫాటికసంప్రసూతాః॥' సౌగన్ధికకురువిన్దస్ఫటికాద్యన్తర్గతపాషాణాదిప్రభేదాస్తద్గర్భే పద్మరాగమణీనాముత్పత్తిః। తేషు కురువిన్దోద్భవేష్వేవ 'బన్ధూకగుఞ్జాశకలేన్ద్రగోపజపాశశాసృక్సమవర్ణశోభాః। భ్రాజిష్ణవో దాడిమయీజవర్ణాస్తథాపరే కింశుకవర్ణభాసః॥' ఇతి। అత్ర తరయా ఇత్యస్య రావణగఙ్గాయా ఇత్యర్థః। 'యే తు రావణ గఙ్గాయాం జాయన్తే కురువిన్ద-

అష్టమీచన్ద్రవిభ్రాజదలికస్థలశోభితా।

ముఖచన్ద్రకలఙ్కాభమృగనాభివిశేషకా॥౧౬॥

వదనస్మరమాఙ్గల్యగృహతోరణచిల్లికా।
చక్రలక్ష్మీపరీవాహచలన్మీనాభలోచనా॥౧౭॥

నవచమ్పకపుష్పాభనాసాదణ్డవిరాజితా।
తారాకాన్తితిరస్కారినాసాభరణభాసురా॥౧౮॥

కదమ్బమఞ్జరీక్లృప్తకర్ణాపూరమనోహరా।
తాటఙ్కయుగలీ భూతతపనోడుపమణ్డలా॥౧౯॥

కాః। పద్మరాగా ఘనాకారం విభ్రాణాః సుస్ఫుటార్చిషః॥' ఇత్యుపక్రమాత్। గుణాతిశయోఽపి తత్రైవ కథితః 'కామానురాగః కురువిన్దజేషు శనైర్న తాదృక్ స్ఫటికోద్భవేషు। మాఙ్గల్యయుక్తా హరిభక్తిదాశ్చ వృద్ధిప్రదాస్తే స్మరణాద్భవన్తీ'తి। ఈదృశానాం శ్రేణ్యా పఙ్క్త్యా కనతా దీప్యమానేన కోటీరేణ ముకుటేన మణ్డితా। ఈదృశవిశేషణవిశిష్టాం దేవీం ధ్యాయతాం భక్త్యాద్యభివృద్ధిర్భవతీతి ధ్వనిః॥ కురువిన్దాశ్చ మణయశ్చేతి ద్వన్ద్వ ఇతి తు కశ్చిత్। తద్రత్నోత్పత్త్యజ్ఞానాత్॥౧౪॥ చన్ద్రస్యాష్టమీ కలా యస్యాం తిథౌ వర్ధతే హ్రసతి వా సా తిథిరష్టమీత్యుచ్యతే। తత్సంబన్ధీ యశ్చన్ద్రోఽష్టకలాయుక్తః సమచన్ద్రార్ధమితియావత్। తద్వద్విభ్రాజతా విరాజమానేన అలికస్థలేన లలాటదేశేన శోభితా। 'లలాటమలికం గోధి'రిత్యగ్నిపురాణీయకోశాత్। ముఖమేవ చన్ద్ర ఇతి రూపకం తత్కలఙ్కత్వేన తుల్యో మృగనాభేః కస్తూర్యా విశేషకః తిలకో యస్యాస్తథోక్తా। కలఙ్కతిలకయోరుపమానోపమేయభావః॥౧౬॥ వదనమేవ స్మరస్య కామరాజస్య మాఙ్గల్యగృహం తస్య తోరణో బహిర్ద్వారమేవ చిల్లికా భ్రూలతా యస్యాః। 'చిల్లికా భ్రూలతాయాం స్యాదితి నామకల్పద్రుమః। 'ఆభుగ్నమసృణచిల్లీ'తి లలితాస్తవరత్నం చ। పరమ్పరితరూపకమ్। ప్రాచీనపాఠప్రయోగాచ్చిల్లీశబ్ద ఏవ భ్రూపరో జ్ఞేయః। వక్రలక్ష్మ్యా ముఖకాన్తేః పరీవాహే జలపూరే చలద్భ్యాం చఞ్చలాభ్యాం మీనాభ్యాం తుల్యే లోచనే యస్యాః। మీనస్యేవేక్షణం యస్యా ఇతి వా। మీనానాం వీక్షణమాత్రే శిశూనామభివృద్ధిర్నతు స్తన్యదానాదినేతి ప్రసిద్ధేః। తేన కటాక్షమాత్రేణ భక్తపోషకేత్యర్థః॥౧౭॥ నవం నూతనం చమ్పకస్య పుష్పం నతు కేవలకలికా। ఈషద్వికసితా గన్ధఫలీతి యావత్। తేన తుల్యో యో నాసాదణ్డస్తేన విరాజితా। తారా మఙ్గలాఖ్యా శుక్లాఖ్యా చ తారకాదేవీవిశేషో వా తయోః కాన్తిం

తిరస్కరోతి జయతీతి తథా తాదృశేన నాసాభరణేన మాణిక్యమౌక్తికాదిభ్యాం ఘటితేన భాసురా శోభమానా॥౫౮॥ కదమ్బమఞ్జర్యా నీపవల్లర్యా క్లృప్తః కల్పితః కర్ణపూరః కర్ణోపరిభాగే అవస్థాప్యమానః శేఖరస్తేన మనోహరా రమణీయా। తాటఙ్కయుగలం కర్ణాభరణద్వయం తస్య స్వర్ణాదిభవస్య ప్రకృతేఽభావాత్ అభూతతద్భావే చ్విః। తథా సంపద్యమానే తపనస్య సూర్యస్యోడుపస్య చన్ద్రస్య చ మణ్డలే యస్యాః। తదుక్తమ్ 'సూర్యచన్ద్రౌ స్తనౌ దేవ్యాస్తావేవ నయనే స్మృతౌ। ఉభౌ తాటఙ్కయుగలమిత్యేషా వైదికీ శ్రుతి'రితి॥౫౯॥ పద్మరాగశిలా-

పద్మరాగశిలాదర్శపరిభావికపోలభూః।

నవవిద్రుమబిమ్బశ్రీన్యక్కారిరదనచ్ఛదా॥౬౦॥

శుద్ధవిద్యాఙ్కురాకారద్విజపఙ్క్తిద్వయోజ్జ్వలా।

కర్పూరవీటికామోదసమాకర్షిదిగన్తరా॥౬౧॥

వాతినిర్మలత్వాత్ప్రతిబిమ్బగ్రాహిత్వాచ్చాదర్శో దర్పణం తం పరిభవత్యవజానాతి। తతోఽప్యతిశయేన "కామేశ్వరప్రతిబిమ్బగ్రాహిత్వాచ్ఛోణత్వాచ్చ। ఈదృశీ కపోలభూర్గణ్డభిత్తిర్యస్యాః। నవాం నూతనాం విద్రుమబిమ్బయోః పక్వప్రవాలతుణ్డీఫలయోః శ్రియం కాన్తి న్యక్కురుతోఽధః కురుతస్తతోఽప్యధిక్యేనౌన్నత్యాత్। తాదృశౌ రదనచ్ఛదావోష్ఠౌ యస్యాః॥౬౦॥ 'సా భవతి శుద్ధవిద్యా యేదన్తాహన్తయోరభేదమతి'రిత్యుక్తేర్దత్తాత్రేయసంహితాదిషు శ్రీవిద్యాయాస్తాదృశాభేదపరత్వేన వ్యాఖ్యానాత్సైవ శుద్ధవిద్యోచ్యతే। శుద్ధాయా అవిద్యామలప్రతిస్పర్ధిన్యా విద్యాయాః షోడశీరూపాయా అఙ్కురాణామివాకారః స్వరూపం యస్య తేన ద్విజపఙ్క్తిద్వయేన దన్తపఙ్క్తియుగలేనోజ్జ్వలాశోభమానా। శ్రీమాతుర్హి మూలాధారాదిభ్యః పరాపశ్యన్త్యాదిక్రమేణ వైఖర్యాత్మనా ముఖాన్నిఃసృతాసతీ షోడశీవిద్యా పశ్చాత్కర్ణాకర్ణోపదేశేన విస్తృతాభూత్। తత్ర శబ్దబ్రహ్మరూపస్య బీజస్యోచ్ఛూనతావస్థా పరా, స్ఫుటితావస్థా పశ్యన్తీ, ముకులితావ్యక్తం దలద్వయం మధ్యమా, సమ్యగ్వికాసేన ప్రసృతం మిథః సంసృష్టమూలం దలద్వయం వైఖరీ। తదేవ చాఙ్కురపదవాచ్యమ్। తద్దశాయాం దన్తసామ్యమప్యస్త్యేవ। షోడశాక్షరాఙ్కురాణాం ప్రత్యఙ్కురం దలద్వయాద్ద్వాత్రింశద్దన్తసంఖ్యాసంపత్తిరపి। అతస్తాన్యఙ్కురాణ్యేవ మూర్తిమన్తి దన్తరూపాణీతి తాత్పర్యమ్। ద్విజశబ్దశ్లేషేణ సమాసోక్త్యలంకారేణార్థాన్తరమపి। వేదాదయో

విద్యా హి బ్రాహ్మణమేవాశ్రిత్య తిష్ఠన్తి 'విద్యా హ వై బ్రాహ్మణమాజగామే'తి శ్రుతేః। తేనాఽప్రతిష్ఠాః సత్యోఽన్యత్ర విస్తరం ప్రాప్నువన్తి। అతో హేతోర్బ్రాహ్మణా ఏవ విద్యాఙ్కురరూపాః। తతశ్చ శుద్ధా నిర్మలా విద్యాఙ్కురాకారా చ సతీ యా ద్విజానాం బ్రాహ్మణానాం పఙ్క్తిస్తద్ద్వయేనోజ్జ్వలా। బ్రాహ్మణానామప్యమ్బాముఖాన్నిఃసృతత్వేన త ఏవ మూర్తిమన్తో దన్తా ఇతి తాత్పర్యమ్। యద్వా 'శుద్ధవిద్యా చ బాలా చ ద్వాదశార్ధా మతఙ్గినీ'త్యాదిక్రమేణానుత్తరపర్యన్తా ద్వాత్రింశద్దీక్షాస్తన్త్రేషు ప్రసిద్ధాస్తా ద్విజపఙ్క్తిపదేనోచ్యన్తే। దీక్షాయా అపి జన్మరూపత్వాత్। ఉపనయనాపేక్షయా ద్వితీయత్వాచ్చ। 'దీక్షా జన్మ తృతీయం స్యా'దితి వచనస్య మాతురుదరాజన్మమేలనాభిప్రాయకత్వేనావిరోధాత్। శుద్ధవిద్యా త్ర్యక్షరీ సైవాఙ్కురమారమ్భో యస్యాః సా శుద్ధవిద్యాఙ్కురా। అకారేత్యత్రాజః పరతోఽకారప్రశ్లేషేణాఙ్కురయోరభివిధ్యనుత్తరవాచకత్వేనానుత్తరపర్యన్తేత్యర్థః। శుద్ధవిద్యాఙ్కురా చ సా ఆకారా చ సా ద్విజపఙ్క్తిశ్చేతి కర్మధారయోత్తరం తస్యా ద్వయేనోజ్జ్వలా భాసమానేతి విగ్రహః। సంప్రదాయక్రమాయాతద్వాత్రింశద్దీక్షితాన్తఃకరణైః పురుషధౌరేయైరేవ లభ్యా నాన్యైరితి భావః। 'ఏలాలవఙ్గకర్పూరకస్తూరీకేసరాదిభిః। జాతీఫలదలైః పూగైర్లాఙ్గల్యూషణనాగరైః। చూర్ణైః ఖదిరసారైశ్చ యుక్తా కర్పూరవీటికే'తి లక్షణలక్షితస్య తామ్బూలస్యామోదం పరిమలం సమాకర్షన్తి స్వస్వాభిముఖ్యేన ప్రసారయన్తి యా దిశః ప్రాచ్యాద్యా దశ దేవతాస్తా ఏవాన్తరం పరిధానం యస్యాః సా। తాభిర్దైవతాభిరమ్బాముఖకమలవిగలత్తామ్బూలకవలనాపేక్షిణీభిరపి తదలభాత్ప్రథమనిఃసృ-

నిజసంలాపమాధుర్యవినిర్భర్త్సితకచ్ఛపీ।

మన్దస్మితప్రభాపూరమజ్జత్కామేశమానసా॥౬౨॥

అనాకలితసాదృశ్యచిబుకశ్రీవిరాజితా।

కామేశబద్ధమాఙ్గల్యసూత్రశోభితకన్ధరా॥౬౩॥

కనకాఙ్గదకేయూరకమనీయభుజాన్వితా।

తపరిమల ఏవాహంపూర్వికయా యౌగపద్యేన సమాకృష్య సర్వాభిర్గృహ్యతే। తల్లిప్సయైవ హి తా ఆవృత్త్యా పరితోఽదృశ్యవేషేణ స్థితా ఇతి తాత్పర్యగత్యోత్ప్రేక్షాధ్వననాదిహ వస్తునాలంకారధ్వనిః। అథవా యస్యా వీటికామోదేన పరిమలాతిశయేన సమాకర్షిణి

సురభిలాని దిగన్తరాణి సేతి। 'ఆమోదః సోఽతినిర్హారీ వాచ్యలిఙ్గత్వమాగుణాత్। సమాకర్షీ తు నిర్హారీ సురభిర్ఘ్రాణతర్పణః' ఇత్యమరః॥౬౧॥ నిజస్య స్వీయస్య స్వతఃశోభనస్య బ్రహ్మవిషయకస్య వాలాపస్య వర్ణాత్మకశబ్దస్య మాధుర్యేణ మఞ్జులతయా విశిష్య నిఃశేషేణ భర్త్సితా తిరస్కృతా కచ్ఛపీ వీణా యయా సా। సమాసాన్తవిధేరనిత్యత్వాత్ 'నద్యృతశ్చే'తి న కప్। కచ్ఛపస్య స్త్రీ కచ్ఛపీతి తు కశ్చిత్। తత్ 'కచ్ఛపీ మహతీ వీణే'త్యాదికోశదర్శనాత్। అమరకోశశేషోఽపి వీణామధికృత్యాహ 'విశ్వావసోః సా బృహతీ తుమ్బురోస్తు కలావతీ। సా నారదస్య మహతీ సరస్వత్యాస్తు కచ్ఛపీ'తి। లోకే హి వర్ణాభివ్యక్తేరభావేఽపి షడ్జాదిస్వరాభివ్యక్తిమాత్రేణ జ్ఞాతచరానేవ వర్ణానునీయ మాఞ్జుల్యమాత్రలిప్సయైవ హి వీణానాదే రుచిరిత్యనుభవః। కచ్ఛప్యాస్తు సారస్వతత్వాదేవ శుకసారికాదివదీషత్స్పష్టవర్ణాభివ్యక్తిరప్యస్తి। స్పష్టతరవర్ణాభివ్యక్తితదధికమాధుర్యశాలినః సంలాపస్య తు సర్వాతిశయత్వే నాస్తి వివాద ఇతి। అతఏవ సౌన్దర్యలహర్యాం 'విపఞ్చ్యా గాయన్తీ వివిధమపదానం పశుపతేస్త్వయారబ్ధే వక్తుం చలితశిరసా సాధువచనే। తదీయైర్మాధుర్యైరపలపితతన్త్రీకలరవాం నిజాం వీణాం వాణీం నిచులయతి చోలేన నిభృత'మితి స్మితమీషద్ధాసః సోఽపి మన్దః తస్య ప్రభాపూరే లావణ్యప్రవాహే మజ్జతీతి మజ్జత్ నతు నగ్నమ్। ఏకత్ర మగ్నస్యావయవాన్తరసంచారవిలోపాపత్తేః। ఇదం త్వవయవాన్తరసంచారార్థం యతతే తస్మాన్నిఃసర్తుం నాభివాఞ్ఛతి చేతి వర్తమాననిర్దేశేన ధ్వనితమ్। కామః కలాశరీరఘటకో బిన్దురగ్నిషోమాఖ్యో రవిః। తదుక్తం కామకలావిలాసే 'బిన్దురహంకారాత్మా రవిరేతన్మిథునసమరసాకారః। కామః కమనీయతయా కలా చ దహనేన్దువిగ్రహౌ బిన్దు'రితి। స ఏవేశ్వరో రాజరాజేశ్వరస్తస్య మానసం యస్యాః సా తథోక్తా। మీమాంసకమతే విభునోఽపి మనసో మజ్జనకథనేన ప్రభాపూరస్య నిరవధికాధికాధిక్యం ధ్వన్యతే॥౬౨॥ వాగ్దేవతామారభ్యాద్య యావద్వర్ణయితుం ప్రవృత్తైః కవిభిరనాకలితం ఆసమన్తాదభివ్యాప్య న కల్పితం సమ్యక్ న లబ్ధం సరసోపమానస్యాలాభాత్। అపితు ముఖముకురవృన్తరూపయత్కించిదుపమానేన లబ్ధప్రాయం యత్సాదృశ్యమౌపమ్యం యస్యాస్తాదృశ్యా చిబుకశ్రియా విరాజితా। కామేశేన పరమశివేన బద్ధం యన్మాఙ్గల్యసూత్రం కామోజ్జీవనహేతుభూతం సౌభాగ్యాభరణం తేన శోభితా కన్ధరా శిరోధిర్యస్యాః॥౬౩॥ అఙ్గం దదాతీత్యఙ్గదం శరీరఘటకమిత్యర్థః। కనకమేవాఙ్గదం యేషాం తైః సువర్ణైకశరీరకైః। కేయూరైర్దో-

రత్నగ్రైవేయచిన్తాకలోలముక్తాఫలాన్వితా॥౬౪॥

కామేశ్వరప్రేమరత్నమణిప్రతిపణస్తనీ।

నాభ్యాలవాలరోమాలిలతాఫలకుచద్వయీ॥౬౫॥

లక్ష్యరోమలతాధారతాసమున్నేయమధ్యమా।
స్తనభారదలన్మధ్యపట్టబన్ధవలిత్రయా॥౬౬॥

ర్భూషణైశ్చతుర్భిః కమనీయా రమణీయా యే భుజాస్తైరన్వితా యుక్తా। అఙ్గదకేయూరయోరాకృతివైలక్షణ్యమాశ్రిత్యాభరణద్వయపరం వా వ్యాఖ్యేయమ్। అతఏవ బ్రహ్మోత్తరఖణ్డే సప్తమేఽధ్యాయే శివధ్యానప్రకరణే ప్రయోగః 'దధానం నాగవలయకేయూరానఙ్గదముద్రికాః' ఇతి। అన్యత్రాపి 'కేయూరాఙ్గదహారకఙ్కణముఖాలంకారవిభ్రాజితా'మితి। 'కేయూరమఙ్గదం దోర్భూషే'త్యగ్నిపురాణం తు భుజభూషణత్వేనానుగమయ్య కథనపరమ్। తదనుసారిత్వాదమరసింహోఽపి తత్పర ఏవేత్యదోషః। రత్నఖచితగ్రైవేయేణ గ్రీవాభరణచిన్తాకేన చార్థాత్సౌవర్ణేన లోలైశ్చఞ్చలైర్హారభావమాపన్నైర్ముక్తాఫలైశ్చాన్వితా। రత్నమయం గ్రీవాసంబన్ధి యచ్చిన్తాకం తదధస్తిర్యక్పఙ్క్తిరూపేణ లమ్బమానైర్ముక్తాఫలైరిత్యేకాభరణపరం వా। చిన్తాకమాన్ధ్రదేశేషు ప్రసిద్ధమ్। లలాటికాపర్యాయ ఇతి తు కశ్చిత్। తత్తాదృశకోశాలేఖనాచ్చిన్త్యమ్। గ్రీవాయామేవ చిన్తా ధ్యానం యేషాం తే గ్రైవేయచిన్తాకాః। ఉపర్యుపర్యాపాతత ఏవ ధ్యానం యే కుర్వన్తి న పునర్ధహరాన్తర్దేవానాం ద్రఢయితుం క్షమాస్తే మధ్యమాధికారిణ ఇత్యర్థః। లోలాః సతృష్ణా అధమాధికారిణః। 'లోలశ్చలసతృష్ణయో'రిత్యగ్నిపురాణానుయాయ్యమరః। ముక్తా ఉత్తమాధికారిణ ఇత్యర్థః। ఏషాం త్రయాణామపి యాని రత్నభూతాన్యాఫలాని అల్పఫలాన్యధికఫలాని చ। 'ఆజీషదర్థేఽభివ్యాప్తా'వితి కోశాత్। తైరన్వితా తద్దానే తత్పరా ఇతి ప్రకృతాప్రకృతోభయవిషయకశ్లేషః॥౬౪॥ కామేశ్వరస్య ప్రేమైవ రత్నమణిః రత్నోత్తమః తత్పణనవిషయే ప్రతిపణభూతౌ స్తనౌ యస్యాః। మణిశబ్దో రత్నపరః సన్ స్తనయోరేవ విశేషణం వా। స్తనరత్నే విక్రీయ ప్రేమరత్నం క్రీతవతీతి భావః। తేన ద్విగుణమూల్యదానేన క్రయవిక్రయాభ్యాం చ సుతరాం పరస్పరస్వతాపాయేన ప్రేమపరావృత్త్యభావః పాతివ్రత్యాతిశయశ్చేతి వినిమయాలంకారేణ వస్తుధ్వనిః నాభిరేవాలవాలో లతావాపశ్వభ్రో యస్యా రోమావల్యభిన్నలతాయాస్తస్యాః ఫలభూతా కుచద్వయీ యస్యాః సేతి పరమ్పరితరూపకముత్ప్రేక్షాసంబన్ధాతిశయోక్తిశ్చేతి సంకరః॥౬॥ లక్షయితుం యోగ్యా లక్ష్యా జ్ఞాప్యమానేతి యావత్। జ్ఞాయమానస్యైవ లిఙ్గస్యానుమితిం ప్రతి కారణత్వాత్। లిఙ్గజ్ఞానమాత్రస్య కారణతావాదేఽపి లిఙ్గజ్ఞానయోర్విశేష్యవిశేషణభావే వినిగమనావిరహేణోభయతోఽపి కారణతాయా దుష్పరిహరత్వాత్। అనాగతాదేరపి

బౌధాకారస్య సత్త్వాత్। తథాచ గౌతమసూత్రం 'బుద్ధి' సిద్ధిం తదస'దితి। లక్ష్యా యా రోమలతాధారతా రోమావలిరూపవల్యావాపస్థానత్వమ్। ఆధారతాసంబన్ధేన రోమలతైవ లిఙ్గమితి యావత్। తయా సమ్యగున్నేయం ప్రమానుమితివిషయో మధ్యమం వలగ్నం యస్యాః। నాభ్యధః ప్రదేశో మధ్యమాఖ్యఘనావయవవాన్ రోమలతాత్వాదితి ప్రయోగః। మధ్యమస్య రోమలతయా సమర్థనాత్కావ్యలిఙ్గాలంకారః। యద్యపి 'నిరాధారో హా రోదిమి కథయ కస్యాద్య పురత' ఇత్యాదావివ స్వాన్యతరభాగానేకవర్ణాయాః పదమధ్యయతేః సాధుతాయాః సముద్రాద్యన్తస్థాపరత్వేనైవ వ్యవస్థితత్వాత్పాదాన్తయతేః 'ప్రణ-

అరుణారుణకౌసుమ్భవస్త్రభాస్వత్కటీతటీ।

రత్నకిఙ్కిణికారమ్యరశనాదామభూషితా॥౬౭॥

కామేశజ్ఞానసౌభాగ్యమార్దవోరుద్వయాన్వితా।

మాణిక్యముకుటాకారజానుద్వయవిరాజితా॥౬౮॥

ఇన్ద్రగోపపరిక్షిప్తస్మరతూణాభజఙ్ఘికా।

గూఢగుల్ఫా కూర్మపృష్ఠజయిష్ణుప్రపదాన్వితా॥౬౯॥

నఖదీధితిసంఛన్ననమజ్జనతమోగుణా।

పదద్వయప్రభాజాలపరాకృతసరోరుహా॥౭౦॥

మత భవబన్ధక్లేశనాశాయ నారాయణచరణసరోజద్వన్ద్వమానన్దదాయి'త్యాదావివాధారతేత్యస్య మధ్యే న సాధుత్వం తథాపి రాతమాణ్డవ్యాదిమునీనాం ఛన్దఃశాస్త్రప్రవర్తకానాం ప్రాచామాచార్యాణాం చ మతే యతేరనఙ్గీకారాత్తద్రీత్యా సాధుత్వముపపద్యతే। పైఙ్గలం తు కలియుగీయగ్రన్థమాత్రపరమితి ప్రదర్శితం ఛన్దోభాస్కరేఽస్మాభిః। స్తనయోర్భారేణ గౌరవేణ దలత ఇవ మధ్యస్య దార్ఢ్యార్థం కృతః పట్టబన్ధః కనకపట్టికాభిర్బద్ధ ఏవ వలిత్రయం యస్యాః

సేత్యుత్ప్రేక్షాతిశయోక్తీ॥౬౬॥ అతిశయేనారుణమరుణారుణం 'కాన్తాయాః కరతలరాగరక్తరక్త' ఇతివదతిశయస్య వీప్సయా ద్యోతనాత్। అరుణవదనూరువదరుణం వా। కుసుమ్భేన రక్తం కౌసుమ్భం చ యద్వస్త్రం తేన భాస్వతీ భాసురా కట్యాస్తటీ యస్యాః। రత్నమయీభిః కిఙ్కిణికాభిః క్షుద్రఘణ్టికాభీ రమ్యేణ రశనాభిన్నేన దామ్నా సౌవర్ణమేఖలాసూత్రేణ భూషితా॥౬౭॥ కామేశేనైవ జ్ఞాతే తదేకసాక్షికే సౌభాగ్యమార్దవే లావణ్యకోమలత్వే యయోస్తయోరూర్వోర్ద్వయేనాన్వితా। మాణిక్యముకుటం అఖణ్డమాణిక్యేన నిర్మితం ముకుటం టోపికానామకం న్యుబ్జం శిరఃప్రావరణం యత్తస్యేవాకారో యయోస్తయోర్జానునోరూరుపర్వణోర్ద్వయేన విరాజితా॥౬౮॥ ఇన్ద్రగోపాః ప్రావృషేణ్యా ఆరక్తతమాః కృమివిశేషాస్తైః పరితః క్షిప్తౌ ఖచితౌ యౌ స్మరస్య కామరాజస్య తూణౌ నిషఙ్గౌ తాభ్యాం తుల్యే జఙ్ఘే ఏవ జఙ్ఘికే యస్యాః। యది తైః ఖచితౌ స్యాతాం తదోపమా సంభావ్యేతేత్యుపమాయామభూతత్వాంశధ్వనిః। గూఢౌ మాంసలౌ గుల్ఫౌ పార్ష్ణీ యస్యాః। కూర్మయోః పృష్ఠే జయత ఇతి జయిష్ణునీ యే ప్రపదే పాదాగ్రే తాభ్యామన్వితా। జయిష్ణుపదమిష్ణుచ్ప్రత్యయాన్తమ్ నతు 'గ్లాజిస్థశ్చ గ్స్నుః'రితి గ్స్నుప్రత్యయాన్తం జిష్ణురిత్యాపత్తేః। ఇష్ణుచో విధానం తు 'భువశ్చే'తి సూత్రే చకారస్యానుక్తసముచ్చయార్థకత్వేన వృత్తికృతా వ్యాఖ్యానాత్। తత్సూత్రే ఛన్దసీత్యనువృత్తిస్తు న కార్యా। 'భూష్ణుర్భవిష్ణుర్భవితే'త్యమరకోశే ప్రయోగాత్। ప్రయోగశరణా వైయాకరణా ఇతి న్యాయాత్। తస్మాద్విష్ణుభ్రాజిష్ణువజ్జయిష్ణురపి సాధురేవ॥౬౯॥ నఖానాం పాదనఖచన్ద్రాణాం దీధితిభిః కిరణైః సమ్యక్ ఛన్నో లోపితో నమతాం బ్రహ్మవిష్ణ్వాదిజనానాం తమోగుణోఽజ్ఞానం యస్యాః। పాదధ్యానేనాజ్ఞాననాశ ఇతి భావః। యద్వా అస్యాశ్చరణయుగస్య నఖచన్ద్రస్య నమజ్జనకిరీటమణిగణచ్ఛాయాప్రతిబిమ్బబాహుల్యేన దీధితీనాం విశిష్యభానాభావే తాసాం తమోనాశాయ నమజ్జనహృదయాన్తఃప్రవేశ ఉత్ప్రేక్షతే కవిరితి భావః। తథాచ మత్స్యపురాణపద్మపురాణయోః పార్వత్యాః సాముద్రికలక్షణాని దృష్టవతో నారదస్య వాక్యమ్ 'న జాతోఽస్యాః

సిఞ్జానమణిమఞ్జీరమణ్డితశ్రీపదామ్బుజా।

మరాలీమన్దగమనా మహాలావణ్యశేవధిః॥౭౦॥

సర్వారుణాఽనవద్యాఙ్గీ సర్వాభరణభూషితా।

శివకామేశ్వరాఙ్కస్థా శివా స్వాధీనవల్లభా॥౭౧॥

పతిర్భద్రే లక్షణైశ్చ వివర్జితా॥ ఉత్తానహస్తా సతతం చరణైర్వ్యభిచారిభిః। స్వచ్ఛాయయా భవిష్యేయం కిమన్యద్బహు భాష్యతే॥' ఇతి మేనాంప్రత్యుక్తైర్దుర్లక్షణాన్యేవేమాని కథితానీతి భ్రామ్యతా హిమవతా సదుఃఖం పృష్టో నారద ఉవాచ — 'హర్షస్థానేఽపి మహతి త్వయా దుఃఖం నివేద్యతే। అపరిచ్ఛిన్నవాక్యార్థే మోహం యాసి మహాగిరే॥' ఇత్యాదినా 'న జాతోఽస్యాః పతి'రిత్యాదివాక్యానామర్థం నిర్వర్ణ్యాన్తే కథితం 'యత్తు ప్రోక్తం మయా పాదౌ స్వచ్ఛాయావ్యభిచారిణౌ। అస్యాః శృణు మమాత్రాపి వాచోఽర్థం శైలసత్తమ॥ చరణౌ పద్మసంకాశావస్యాః స్వచ్ఛనఖోజ్వలౌ। సురాసురాణాం నమతాం కిరీటమణికాన్తిభిః॥ విచిత్రవర్ణైర్భాస్యన్తి స్వచ్ఛాయాం ప్రతిబిమ్బితైః। ప్రవిశ్య నాశయిష్యన్తి తేషాం హార్దం తమోగుణ'మితి। పదద్వయస్య చరణయుగలస్య ప్రభాజాలేన సౌష్ఠవాదిగుణసమూహేన పరాకృతే నిరస్తే సరోరుహే కమలే యస్యాః సా॥౭౦॥ సిఞ్జానాః భూషణజన్యశబ్దవిశేషం కుర్వాణా మణయో యయోస్తాభ్యాం మఞ్జీరాభ్యాం పాదకటకాభ్యాం మణ్డితా శ్రీర్యయోస్తాదృశే పదామ్బుజే యస్యాః। 'నద్యృతశ్చే'త్యవికల్పితోఽపి కప్రత్యయః శ్రీశబ్దస్య నదీసంజ్ఞానిషేధాదేవ న భవతి। 'హ్రస్వో నపుంసక' ఇతి హ్రస్వస్తు సంజ్ఞాపూర్వకవిధేరనిత్యత్వాన్నేహ భవతి। మణ్డితే శ్రీయుక్తే పదామ్బుజే యస్యా ఇతి త్రిపదబహువ్రీహిర్వా। మరాలో హంసః స్వభావాదేవ మన్దగతిః। తత్రాపి స్త్రీజాతీయా విశేషత ఇతి మరాల్యేవోపాత్తా। తస్యా ఇవ మన్దగమనం యస్యాః। మహతో లావణ్యస్యాతిశయితసౌన్దర్యస్య శేవధిర్నిధిః। 'నిధిర్నా శేవధి'రిత్యగ్నిపురాణకోశాత్। అతఏవ 'పరవల్లిఙ్గం ద్వన్ద్వతత్పురుషయో'రితి పాణినీయసూత్రాత్పుంలిఙ్గమిదం నామ। తేన శేవధయేనమ ఇత్యేవ ప్రయోగో న పాక్షికః శేవధ్యైనమ ఇతి॥౭౧॥ వసనాభరణకుసుమకాన్త్యాదికం సర్వమేవారుణం యస్యాః। అవద్యాని నిన్ద్యాని న భవన్తీత్యనవద్యాని సులక్షణాన్యఙ్గాని అవయవా యస్యాః। సర్వైశ్చూడామణిప్రభృతిపాదాఙ్గులీయకాన్తైః కాలికాపురాణోక్తైశ్చత్వారింశతా కల్పసూత్రోక్తైరన్యైరపి వాభరణైర్భూషితా। ఏవం స్థూలం రూపముక్త్వా తదవస్థితిస్థానాన్యాహ — శివకామేత్యాదినా। కమనీయత్వాత్కామః 'కామః కమనీయతయే'త్యుక్తేః। కామం యథేచ్ఛం రూపమస్యేతి వా కామః। ఈదృశవ్యుత్పత్త్యైవ మన్మథే కామపదప్రవృత్తేః కాలికాపురాణే ప్రదర్శనాత్। 'జగత్సు కామరూపత్వే త్వత్సమో నైవ విద్యతే। అతస్త్వం కామనామ్నాపి ఖ్యాతో భవ మనోభవే'తి। ప్రజ్ఞానమేవ వా కామః। తథాచ శ్రుతిః 'యదేతద్ధృదయం మనశ్చైతత్సంజ్ఞానమజ్ఞానం విజ్ఞానం ప్రజ్ఞానం మేధా దృష్టిర్ధృతిర్మతిర్మనీషా జూతిః స్మృతిః సంకల్పః క్రతురసుః కామో వశ ఇతి సర్వాణ్యేవైతాని ప్రజ్ఞానస్య నామధేయాని భవన్తీ'తి। అత్ర ప్రజ్ఞానశబ్దేన శివ ఏవోచ్యతే। స్కాన్దే బ్రహ్మగీతాయాం తథైవోపబృంహణదర్శనాత్ శంకర — విజ్ఞానం బహుధా శబ్ద్యతే బుధైః। కేచిద్ధృదయమిత్యాహు'రిత్యారభ్య 'వశపూర్వకషట్కా ముక్తిసర్వాణ్యేతాని సంతతమ్। ప్రజ్ఞానస్య శివస్యాస్య నామధేయాన్యసంశయ'మిత్యన్తమ్। జగత్సిసృక్షావానీశ్వరః కామపదవాచ్యః। తథాచ బృహదారణ్యకే శ్రూయతే 'ఆత్మైవేదమగ్ర

ఆసీదేక ఏవ సోఽకామయత' ఇత్యాది 'ఏతావాన్వై కామ' ఇత్యన్తమ్। శివశ్చాసౌ కామశ్చాసావీశ్వరశ్చేతి కర్మధారయః। గుణిరుద్రమదనయోర్నిరాసాయ పదత్రయీ। తస్యాఙ్కే వామోత్సఙ్గే తిష్ఠతి నిషణ్ణా। అతఏవాహ శివా। 'వశ కాన్తౌ శివః స్మృతః' ఇతి। కాన్తిరిచ్ఛా। పరశివేచ్ఛారూపేత్యర్థః। ఇచ్ఛారూపాయాః శక్తేః శివాధారకత్వాదితి భావః। శివాభేదాద్వా శివా। తత్ర శివపదనిరుక్తిస్తు శైవాగమే 'వృత్తేః సాక్షితయా వృత్తిప్రాగభావస్య చ స్థితః। బుభుత్సాయాస్తథా జ్ఞోఽస్మీత్యాపాతజ్ఞానవస్తునః॥ అసత్యాలమ్బనత్వేన సత్యః సర్వజడస్య తు। సాధకత్వేన చిద్రూపః సదా ప్రేమాస్పదత్వతః॥ ఆనన్దరూపః సర్వార్థసాధకత్వేన హేతునా। సర్వసంబన్ధవత్త్వేన సంపూర్ణః శివసంజ్ఞితః॥ జీవేశత్వాదిరహితః కేవలః శివ ఏవ సః॥' ఇతి। శివం కరోతీతి వా। శివశబ్దాత్ 'తత్కరోతీ'తి ణ్యన్తాత్పచాద్యచి టాప్। శేతేఽస్మిన్సర్వమితి వా। 'సర్వనిఘృష్వరిష్వే'త్యాదినా కర్తృభిన్నేఽర్థే ఔణాదికనిపాతనాత్। శివాః శోభనా గుణా అస్యాం సన్తీతి వా। అర్శఆదిత్వాదచ్। జైనేన్ద్రవ్యాకరణే తు 'శివాదయశ్చే'తి సూత్రం తత్సుభూతిచన్ద్రేణ వ్యాఖ్యాతమ్। శామ్యతీతి శివః 'క్వన ఇత్వమఙ్గలోపశ్చ నిపాత్యత' ఇతి। 'సమేధయతి యం నిత్యం సర్వార్థానాముపక్రమమ్। శివేతి యన్మనుష్యాణాం తస్మాదేవ శివః స్మృతః॥' ఇతి। భారతే 'సమా భవన్తి మే సర్వే దానవాశ్చామరాశ్చ యే। శివంకరోఽస్మి భూతానాం శివత్వం తేన మే సురాః॥' ఇతి చ। 'యో యోనిం యోనిమధితిష్ఠత్యేకో యస్మిన్నిదం సంచ విచైతి విశ్వ'మితి శ్రుతిః। 'త్రిలోచనం నీలకణ్ఠం ప్రశాన్త'మితి చ। తదేతత్సర్వం శివాష్టోత్తరశతవ్యాఖ్యానే సంగృహీతమస్మాభిః। 'ప్రకృత్యా నైర్మల్యాదమలగుణయోగాదపి శమాజ్జగత్యాధారత్వాద్భజదమృతదానాచ్చ భవతః। బలాదిచ్ఛాశక్తేః పరమశివ వేదాన్తనికరైరసాధారణ్యేన వ్యవహృతిమయాసీః శివ ఇతి'। శివాభేదా వా శివా। తదభేదస్య ప్రవృత్తినిమిత్తతా చ లిఙ్గపురాణే దర్శితా 'యథా శివస్తథా దేవీ యథా దేవీ తథా శివః। తస్మాదభేదబుద్ధ్యైవ శివేతి కథయన్త్యుమా'మితి। తత్రైవ స్థలాన్తరే 'ఉమాశంకరయోర్భేదో నాస్త్యేవ పరమార్థతః। ద్విధాసౌ రూపమాస్థాయ స్థిత ఏకో న సంశయః॥' ఇతి। 'పరమాత్మా శివః ప్రోక్తః శివా సైవ ప్రకీర్తితే'తి చ। యజ్ఞవైభవఖణ్డేఽపి 'చిన్మాత్రాశ్రయమాయాయాః శక్త్యాకారే ద్విజోత్తమాః। అనుప్రవిష్టా యా సంవిన్నిర్వికల్పా స్వయంప్రభా॥ సదాకారా పరానన్దా సంసారోచ్ఛేదకారిణీ। సా శివా పరమా దేవీ శివాభిన్నా శివంకరీ॥' ఇత్యారభ్య 'కరుణాసాగరామేనాం యః పూజయతి శాంకరీమ్। కిం న సిధ్యతి తస్యేష్టం తస్యా ఏవ ప్రసాదతః॥' ఇత్యన్తమ్। అథవా। వాయోర్భార్యా శివానామ్నీ। ఉక్తంచ లైఙ్గే 'సమస్తభువనవ్యాపీ భర్తా సర్వశరీరిణామ్। పవనాత్మా బుధైర్దేవ ఈశాన ఇతి కీర్త్యతే॥ ఈశానస్య జగత్కర్తుర్దేవస్య పరమాత్మనః। శివా భార్యా బుధైరుక్తా పుత్రశ్చాస్య మనోజవః॥' ఇతి। 'బాలేన్దుశేఖరో వాయుః శివః శివమనోరమే'తి చ। వాయుపురాణేఽపి 'ఈశానస్య చతుర్థీ యా తనుర్వాయురితి స్మృతా। తస్య పత్నీ శివానామ పుత్రశ్చాస్య మనోజవః॥' ఇతి। యద్వా। శివం మోక్షం దదాతీతి శివా। తదుక్తం దేవీపురాణే 'శివా ముక్తిః సమాఖ్యాతా యోగినాం మోక్ష-

సుమేరుశ్రృఙ్గమధ్యస్థా శ్రీమన్నగరనాయికా।

దాయినీ। శివాయ జయతే దేవీ తతో లోకే శివా స్మృతే' తి। ఆగమే తు 'పావకస్యోష్ణతేవేయం భాస్కరస్యేవ దీధితిః। చన్ద్రస్య చన్ద్రికేవేయం శివస్య సహజా శివే'తి। ఏవమిచ్ఛాదిధర్మరూపాపి న ధర్మిణం ప్రతి గుణభూతేత్యాహ — స్వాధీనేతి। స్వస్యాత్మనోఽధీన ఆయత్తో వల్లభో భర్తా కామేశ్వరో యస్యాః। శివస్య శక్త్యధీనాత్మలాభకత్వాద్ధర్మ్యేవ ధర్మాధీన ఇత్యర్థః। తదుక్తం కాలికాపురాణే 'నిత్యం వసతి తథాపి పార్వత్యా సహ నర్మకృత్। మధ్యే దేవీగృహం తత్ర తదధీనస్తు శంకరః' ఇతి। ఆగమేఽపి 'శక్తో యయా స శంభుర్భుక్తౌ ముక్తౌ చ పశుగణస్యాస్య। తామేనాం చిద్రూపామాద్యాం సర్వాత్మనాస్మి నతః' ఇతి। స్కాన్దేఽపి 'జగత్కారణమాపన్నః శివో యో మునిసత్తమాః। తస్యాపి సాభవచ్ఛక్తిస్తయా హీనో నిరర్థకః' ఇతి। శ్రీమదాచార్యభగవత్పాదైరప్యుక్తమ్ 'శివః శక్త్యా యుక్తో యది భవతి శక్తః ప్రభవితుం న చేదేవం దేవో న ఖలు కుశలః స్పన్దితుమపీ'తి। స్వాధీనీకృతో వల్లభో యయేతి వా। శర్యాతికన్యాయాః సుకన్యాయాః పతిరశ్విభ్యాం స్వసమానరూపః కృత ఇతి తం విశిష్యాజానత్యా తయా భగవతీమారాధ్యైవ స్వాధీనీకృత ఇతి దేవీభాగవతే సప్తమస్కన్ధే కథా స్మర్యతే 'శరణం తే జగన్మాతః ప్రాప్తాస్మి భృశదుఃఖితా। రక్ష మేఽద్య సతీధర్మం నమామి చరణౌ తవే'త్యాదిప్రార్థనోత్తరమ్ 'ఏవం స్తుతా తదా దేవీ తయా త్రిపురసున్దరీ। హృది తస్యా దదౌ జ్ఞానం యేనాధీనః పతిర్భవే'దిత్యాద్యుక్తేః। ఏవం శచ్యా ఇన్ద్రప్రాప్తిరపి షష్ఠస్కన్ధోక్తేహోదాహర్తవ్యా॥౭౨॥ యద్యపి భక్తిమీమాంసాయాం 'తత్రప్రతిష్ఠా గృహపీఠవ'దితి సూత్రే గృహే తిష్ఠతి పీఠే తిష్ఠతీతి ప్రయోగావిశేషాదుభయోరప్యధికరణత్వం ముఖ్యమేవ నతు సాక్షాత్పరంపరాసంబన్ధాదిరూపతారతమ్యపీఠభూభాగస్యాపి గృహాన్తర్గతత్వాదిత్యుక్తం, తథాపి గృహే క్వ తిష్ఠతీతివత్పీఠే క్వ తిష్ఠతీత్యాకాఙ్క్షానుదయాత్పీఠమపేక్ష్యేతరేషామధికరణానాం తారతమ్యమనుభవసిద్ధమస్త్యేవ। తేన న్యాయేన ముఖ్యత్వాత్కామేశ్వరవామోత్సఙ్గం ప్రథమముక్త్వా స్థలాన్తరాణ్యాహ– సుమేరుశ్రృఙ్గమధ్య స్థేత్యాదినా। సుమేరోర్హేమాద్రేర్మధ్యశృఙ్గే తిష్ఠతీతి తథా। శోభనే మేరుమధ్యశృఙ్గే ఇతి వా। మేరుపర్వతే హి శివత్రికోణవత్త్రీణి శృఙ్గాణి సన్తి తేషాం మధ్యే చతుర్థం శృఙ్గమస్తి। తదుక్తం లలితాస్తవరత్నే దుర్వాసమహామునిభిః 'స జయతి సువర్ణశైలః సకలజగచ్చక్రసంఘటితమూర్తిః। కాఞ్చననికుఞ్జవాటీకన్దలదమరీప్రపఞ్చసంగీతః॥ హరిహయనైర్ఋతమారుతహరితామన్తేష్వవస్థితం తస్య। వినుమః సానుత్రితయం విధిహరిగౌరీశవిష్ణుపాధారమ్॥ మధ్యే పునర్మనోహరరత్నరుచిస్తబకరఞ్జితదిగన్తమ్। ఉపరి చతుఃశతయోజనముత్తుఙ్గం శృఙ్గపుంగవముపాసే' ఇతి। శ్రీమల్లక్ష్మీవద్యన్నగరం నిరుపపదమేవ నగరపదం విద్యానగరవాచకం తస్య నాయికా అధిపతిః। తచ్చ నగరం

ద్వివిధం। ఏకం తావన్మధ్యమేరుశృఙ్గస్థమ్। తదుక్తం లలితాస్తవరత్నే 'తత్ర చతుఃశతయోజనపరిణాహం దేవశిల్పినా రచితమ్। నానాసాలమనోజ్ఞం నమామ్యహం నగరమాదివిద్యాయాః' ఇతి। తత్ర మధ్యశృఙ్గే। చత్వారి శతానీతి విగ్రహః నతు 'చతుఃశతముత్కృతి'రితి పిఙ్గలసూత్ర ఇవ చతురధికం శతమితి। ఉత్తరశ్లోకే ప్రథమప్రాకారస్య ప్రథమం సహస్రపూర్వకషట్శతసంఖ్యాకయోజనపరిమిత ఇతి పరిమాణోక్తి-

చిన్తామణిగృహాన్తస్థా పఞ్చబ్రహ్మాసనస్థితా॥౨౩॥

మహాపద్మాటవీసంస్థా కదమ్బవనవాసినీ।

సుధాసాగరమధ్యస్థా కామాక్షీ కామదాయినీ॥౨౪॥

విరోధాత్। నానాసాలైః పఞ్చవింశతిభిః ప్రాకారైరితి తదర్థః। అపరం సకలం బ్రహ్మాణ్డబహిరూర్ధ్వభాగే సుధాసాగరమధ్యగతరత్నద్వీపస్థమ్। తదుక్తం రుద్రయామలే 'అనేకకోటిబ్రహ్మాణ్డకోటీనాం బహిరూర్ధ్వతః। సహస్రకోటివిస్తీర్ణం సుధాసిన్ధోస్తు మధ్యమే॥ రత్నద్వీపే జగద్ద్వీపే శతకోటిప్రవిస్తరే। పఞ్చవింశతితత్త్వాత్మపఞ్చవింశతివప్రకైః॥ త్రిలక్షయోజనత్తుఙ్గైః శ్రీవిద్యాయాః పురం శుభ'మిత్యాది। విద్యారత్నభాష్యే తు క్షీరసముద్రమధ్యేఽప్యేకం పురమస్తీత్యుక్తం పరంతు తస్య చతుర్వింశతిప్రాకారా ఇత్యసకృదుక్తం తత్రైకస్య ప్రాకారస్య న్యూనత్వం గవేషణీయమ్। శ్రీమన్నగరశబ్దః శ్రీచక్రపరో వా। 'చక్రం పురం చ సదనమగారం నగరం గుహే'తి విశ్వాఖ్యోక్తేః। 'కగజదశారే'త్యాదిగౌడపాదీయసూత్రే శ్రీపురస్య చక్రపరత్వేన తద్భాష్యే వ్యాఖ్యానాచ్చ। 'నైతమృషిమవిదిత్వా నగరం ప్రవిశేత్'। 'దేవానాం పూరయోధ్యా'। 'అమృతేనావృతాం పురీ' మిత్యాదిశ్రుతిషు నగరాదిపదానాం చక్రే ప్రయోగదర్శనాచ్చ 'నగరచక్ర- ఇత్యాదిరుద్రయామలాత్। మేరౌ తు స్వల్పపరిమాణం 'శృఙ్గారవర్ణవర్యస్యోత్తరతః సకలవిబుధసంసేవ్యమ్। చిన్తామణిగణరచితం చిన్తాం దూరీకరోతు మే సదన'మితి లలితాస్తవరత్నాత్। గౌడపాదీయసూత్రభాష్యే తు 'సర్వేషాం చిన్తితార్థప్రదమన్త్రాణాం నిర్మాణస్థానం తదేవేతి తస్య చిన్తామణిగృహత్వ'మిత్యుక్త్వా తన్నిర్మాణప్రకారో విస్తరేణ వర్ణితః। పఞ్చభిర్బ్రహ్మభిర్నిర్మితమాసనం మఞ్చకరూపం తత్ర స్థితా। తదుక్తం బహురూపాష్టకతన్త్రే భైరవయామలతన్త్రే చ 'తత్ర చిన్తామణిమయం దేవ్యా

మన్దిరముత్తమమ్। శివాత్మకే మహామఞ్చే మహేశానోపబర్హణే॥ అతిరమ్యతలే తత్ర కశిపుశ్చ సదాశివః। భృతకాశ్చ చతుష్పాదా మహేన్ద్రశ్చ పతద్గ్రహః। తత్రాస్తే పరమేశానీ మహాత్రిపురసున్దరీ'తి। భృతకాః భృత్యాః ద్రుహిణహరిరుద్రేశ్వరా ఇత్యర్థః। అగ్నేయాదీశానాన్తవిదిక్షు బ్రహ్మాదయ ఉపర్యధఃస్తమ్భరూపాః మధ్యే పురుషరూపా అపి శ్రీధ్యానాచ్ఛక్తిభావం ప్రాప్తా మీలితాక్షా నిశ్చలా ఇత్యాదికం పురాణాదవగన్తవ్యమ్॥౭౩॥ మహాన్తి పద్మాని యస్యామీదృశ్యామటవ్యాం వనే సమ్యక్తిష్ఠతి। పద్మాటవీస్వరూపమూర్ధ్వం 'త్రిలక్షయోజనాయామమహాపద్మవనావృతమ్' ఇతి రుద్రయామలోక్తమేకమ్। లలితాస్తవరత్నోక్తమన్యత్ 'మణిసదనసాలయోరధిమధ్యం దశతాలభూమిరుహదీర్ఘైః। పర్ణైః పయోదవర్ణైర్యుక్తాం కాణ్డైశ్చ యోజనోత్తుఙ్గైః॥ మిలితైస్తాలీపఞ్చకమానైర్మిలితాం చ కేసరకదమ్బైః। సంతతగలితమరన్దస్రోతోనిర్యన్మిలిన్దసందోహామ్॥ పాటీరపవనబాలకధాటీనిర్యత్పరాగపిఞ్జరితామ్। పద్మాటవీం భజామః పరిమలకల్లోలపక్ష్మలోపాన్తా'మితి। బ్రహ్మరన్ధ్రస్థితసహస్రదలపద్మమపి పద్మాటవీత్యుచ్యతే। ఉక్తం చ స్వచ్ఛన్దతన్త్రే 'తస్మాదూర్ధ్వం కులం పద్మం సహస్రారమధోముఖ' మితి ప్రక్రమ్య 'మహాపద్మవనం చేదం సమానం తస్య చోపరీ'తి బ్రహ్మాణ్డపిణ్డయోరైకరూప్యాచ్చ। ఇదం చారుణోపనిషద్భాష్యే ‘ఆణ్డీభవజమాముహు'రితివాక్యవ్యాఖ్యానావరే స్పష్టీకృతమ్। కదమ్బానాం నీపానాం వనే వసతీతి తథా। చిన్తామణిగృహం పరితో మణిమణ్డపం తత్పరితః కదమ్బవనమ్। తదుక్తం భైరవయామలే ‘బిన్దుస్థానం సుధాసిన్ధుః పఞ్చయోన్యః సురద్రుమాః। తత్రైవ నీపశ్రేణీ చ తన్మధ్యే మణిమణ్టపమ్॥ తత్ర చిన్తామణిమయ'మిత్యాది। కనకరజతప్రాకారమధ్యభూః సప్తయోజనా। తస్మాద్ద్వియోజనోన్నతాః కదమ్బవృక్షాః సన్తీత్యపి పురాణే స్థితమ్। సుధాసాగరః పీయూషవర్షః స చోర్ధ్వస్థ ఏకః 'అమృతేనావృతాం పురీ'మితి శ్రుతిప్రసిద్ధః। పిణ్డాణ్డే బిన్దుస్థానే సహస్రారకర్ణికాచన్ద్రమధ్యేఽన్యః। అపరాజితాఖ్యే సగుణబ్రహ్మోపాసనాప్రాప్యే నగరే అరనామక—ణ్యనామకౌ ద్వౌ సుధాహ్రదౌ సాగరప్రతిమౌ। శారీరకభాష్యే 'అనావృత్తిః శబ్దా'దితిసూత్రే కథితావన్యౌ। అవిశేషాత్సర్వేఽపీహ గృహ్యన్తే। తేషాం మధ్యే తిష్ఠతీతి తథా। కామే కమనీయే అక్షిణీ యస్యాః। సమాసాన్తష్టచ్। కామేశ్వర ఏవ నేత్రం యస్యా ఇతి వా। నేత్రవిషయత్వాన్నేత్రత్వముపచర్యతే। కాఞ్చీపీఠాధిష్ఠాత్ర్యా ఇదమసాధారణం నామ। తదుక్తం బ్రహ్మాణ్డపురాణే 'సర్వజ్ఞా సాక్షిభావేన తత్తత్కామానపూరయత్। తద్దృష్ట్వా చరితం దేవ్యా బ్రహ్మా లోకపితామహః। కామాక్షీతి తదా నామ దదౌ కామేశ్వరీతి చే'తి। కామాన్మనోరథాన్దదాతీతి కామదాయినీ। కామేశ్వరమేవ వా భక్తేభ్యో వితరతి, శివాభేదదానాభిప్రాయేణ వా కామదాయినీ। కానం మన్మథం ద్యతి ఖణ్డయతీతి వా కామదః శివస్తేన అయినీ శుభావహవిధిమతీ। 'అయః శుభావహో విధి రిత్యమరః। అథవా దాయో నామ పిత్రాదిపరంపరార్జితం స్వమ్। తతః కామేశ్వరేణ దాయవతీ। తదభిన్నానాదిసిద్ధస్వభావవతీత్యర్థః॥౭౪॥

అథ పరిభాషాయాం చతుఃషష్టి నామాని విభజతే —
అర్ధచతుర్వింశతితనుభేదోద్భవగుణగణో దశపాత్। దమ్భావహాగోమేదాభావేహచతుర్గుణా గుణైర్గఙ్ఘా॥౧౦॥ అర్థానాం చతుర్వింశతిః తతస్తకారాత్పడక్షరమేకం నామ। తతో నకారాద్ధశాక్షరమ్। నకారస్య శూన్యే సంకేతితత్వేఽపి తావన్మాత్రస్య నామాక్షరసంఖ్యాత్వాయోగాదకారాన్తరసాహిత్యాపేక్షాయాం ప్రథమోపస్థితిన్యాయేనైకాఙ్కసమావేశే దశసంఖ్యావాచకత్వసిద్ధేః। టవర్గే దశ'మత్వాదపి తత్సిద్ధేః దశపాదితి। తత్రైకాదశానాం పాదాత్మకనామ్నాం సత్వేఽపి ఛన్దోనురోధాదవయుత్యానూద్యైకాదశః పాదః పృథగ్ ఉత్తరార్ధే దకారేణ నిర్దిష్టః। చతురితి చత్వారి నామానీత్యర్థః। నతు చతురక్షరమేకం నామేతి। తథాత్వే ఏకేనైవ ఘకారధకారాద్యక్షరేణ సిద్ధేఽధికోక్తేర్వైయర్థ్యాత్। ఏకాద్యాదిసంఖ్యావాచకపదసంబన్ధిభిన్నైరేవ వర్ణైరక్షరసంఖ్యావ్యవహారస్యాసాంకర్యార్థమఙ్గీకార– స్యోక్తత్వాచ్చ। తతశ్చత్వారి నామాని కతికత్యక్షరాణీత్యాకాఙ్క్షాయాం పరస్పరాక్షరసంఖ్యావైషమ్యే మానాభావాత్ 'సమం స్యాదశ్రుతత్వా'దితి న్యాయేన సమసంఖ్యాక్షరాణీతి సిద్ధేఽర్థస్యార్థయోరర్థానాం వా మధ్య ఏవేత్యపి నియమాచ్చత్వారిచత్వార్యష్టావష్టా వాక్షరాణీతి సిధ్యతి నతు నవనవేత్యాది। అర్థాత్పరతో ద్వితీయనామసమాప్త్యాపత్తేశ్ఛన్దఃసూత్రవిరోధేన తస్యానిష్టత్వాత్। చతురష్టసంఖ్యయోరన్యతరనియమస్తు 'భక్తిప్రియా భక్తిగమ్యా భక్తివశ్యా భయాపహే'త్యర్థపర్యాలోచనవతాం వ్యుత్పత్తిమతాం చ సుజ్ఞాన ఏవ। నహ్యయం గ్రన్థః సహస్రనామాక్షరాణాముద్ధారాయ గురుచరణైః కృతః కింతు జ్ఞాతాక్షరాన్ప్రతి విభాగప్రదర్శనాయ। అతశ్చాక్షరజ్ఞానసాపేక్షత్వాద్వ్యుత్పన్నైశ్చతుశ్చతురక్షరాణీతి జ్ఞాతుం శక్యమేవ। నచ తైరన్యత్రాప్యేవమేవ జ్ఞాతుం శక్యత్వాద్గ్రన్థవైయర్థ్యమ్। వ్యుత్పన్నానామపి సందేహస్య ప్రచురం ప్రదర్శయిష్యమాణత్వాత్। అన్యథా ఛలాక్షరసూత్రాణామపి వైయర్థ్యాపత్తేః। అథాపి యద్యష్టాక్షరే ద్వే నామనీ విభజ్యేతే తదా గుణైరితి గకారేణ శరచ్చన్ద్రనిభాననే-

దేవర్షిగణసంఘాతస్తూయమానాత్మవైభవా।

భణ్డాసురవధోద్యుక్తశక్తిసేనాసమన్వితా॥౭౫॥

త్యత్ర శరచ్చమితి త్ర్యక్షరస్య భిన్ననామత్వాపత్తిః। తత్రాపి భ్రమాదిష్టాపత్తిం వదన్తస్తు నాత్రాధికారిణః। తదుక్తం యోగవాసిష్ఠే 'నాత్యన్తమజ్ఞో నో తజ్జ్ఞః సోఽస్మిఞ్ఛాస్త్రేఽధికారవాని'తి। తుల్యావిమౌ పర్యనుయోగసమాధీ సర్వశాస్త్రేష్వపీతి॥౧౦॥

అథ దేవ్యాః స్థూలరూపస్య కార్యాణి స్పష్టతయా వదన్నేవ రహస్యభూతం పరం రూపం రహస్యోక్తిభిరేవ వర్ణయితుమారభతే — దేవర్షీత్యాదినా। దేవగణో ఋషిగణశ్చ యస్తయోః సంఘాత స్తేన మహాసముదాయేన స్తూయమాన ఆత్మా స్వరూపం యస్య తాదృశం వైభవం యస్యాః, స్తూయమానాత్మవైభవమాత్మనో వ్యాపకత్వం యస్యా వా సా। అథవా దేవర్షిగణైః సంఘాతశః స్తూయమానం బహుప్రకారేణ స్తూయమానమిత్యర్థః। యద్వా సంఘాతో నరకవిశేషస్తన్నిరాసార్థం స్తూయమానమిత్యాది। పాపస్య ప్రాయశ్చిత్తమిత్యాదౌ షష్ఠ్యా నాశ్యనాశకభావసంబన్ధార్థకత్వదర్శనాదిహాపి షష్ఠీసమాసః। యద్వా సమ్యక్ ఘాతో భణ్డాసురవధస్తదుద్దేశేన స్తూయమానమిత్యాది। అతఏవోత్తరనామని తదుత్తరభావితద్వధోద్యోగకథనమ్। అతఏవ బ్రహ్మాణ్డపురాణే భణ్డాసురపీడితైర్దేవైః కృతం 'జయదేవి జగన్మాత'రిత్యాదినా దేవీస్తవం నిర్వర్ణ్య అమ్బయా వరం వృణుధ్వమిత్యుక్తే దేవానాం వాక్యం 'యది తుష్టాసి కల్యాణి వయం దైత్యేన్ద్రపీడితాః। దుర్లభం జీవితం చాపి త్వాం గతాః శరణార్థినః' ఇత్యాది। అన్యత్రాపి 'తతః కదాచిదాగత్య నారదో భగవానృషిః। ప్రణమ్య పరమాం శక్తిమువాచ వినయాన్వితః' ఇత్యారభ్య 'అయం భణ్డాసురో దేవి బాధతే జగతాం త్రయమ్। త్వయైకయైవ జేతవ్యో న శక్యస్త్వపరైః సురై'రిత్యన్తమ్। వస్తుతస్తు। దేవా బ్రహ్మాదయః। ఋషయో వసిష్ఠాదయః। దేవర్షయో నారదాదయః। దేవర్షయశ్చ దేవర్షయశ్చేతి విగ్రహః। గణా ఆదిత్యాదయః। 'ఆదిత్యవిశ్వవసవస్తుషితాభాస్వరానిలాః। మహారాజికసాధ్యాశ్చ రుద్రాశ్చ గణదేవతాః' ఇత్యగ్నిపురాణాత్। తేషాం సంఘాతః సముదాయః 'అనేకకోటిదిక్పాలైశ్చన్ద్రార్కవసుకోటిభి'రిత్యాదిరుద్రయామ- లోక్తస్తేనస్తూయమానమిత్యర్థః। తేన న గణసంఘాతపదాభ్యాం పౌనరుక్త్యం శఙ్కనీయమ్। అథ పరరూపపరత్వపక్షే దేవాదిస్తూయమానత్వవిశేషణాదఖిలానుగతమఖిలపరిచితమఖిలప్రేమాస్పదం చైతన్యమేవాత్మేతి శైవశాస్త్రోక్తం స్వరూపం ధ్వనితమ్। అగ్నిపురాణేఽపి 'తస్య చైతన్యమాత్మేతి ప్రథమం సూత్రమీరితమ్। జ్ఞానబన్ధ ఇతీదం తు ద్వితీయం సూత్రమీశితు'రితి। తతశ్చ దేవాదిభిః స్తూయమానం పరిచీయమానమాత్మనః 'స్వాత్మైవ దేవతా ప్రోక్తా లలితా విశ్వవిగ్రహే'తి తన్త్రరాజోక్తాయా ఆత్మాభిన్నదేవతాయా వైభవం విభుత్వమనన్తశక్తిసంవృతత్వరూపం ప్రాభవం యస్యాః సేతి వర్ణనీయమ్। అథ దేవకార్యసముద్యతేతి యత్స్థూలరూపస్య కార్యముక్తం తత్ప్రపఞ్చయతి। భణ్డనామకోఽసురస్తద్యుద్ధాదికం చ లలితోపాఖ్యానే విస్తరేణ ప్రసిద్ధతరమ్। తదుక్తం తత్రైవ బ్రహ్మాణ్డపురాణే మన్మథదాహం ప్రక్రమ్య 'అథ తద్భస్మ సంవీక్ష్య చిత్రకర్మా గణేశ్వరః।

తద్భస్మనా తు పురుషం చిత్రాకారం చకార సః' ఇత్యారభ్య 'ఏతద్దృష్ట్వా తు చరితం ధాతా భణ్డితి భణ్డితి। యదువాచ తతో నామ్నా భణ్డో లోకేషు

సంపత్కరీ సమారూఢసిన్ధురవ్రజసేవితా।

అశ్వారూఢాధిష్ఠితాశ్వకోటికోటిభిరావృతా॥౭౬॥

కథ్యతే' ఇత్యన్తమ్। తస్యాసురత్వమపి తత్రైవోక్తమ్ 'రుద్రకోపానలాజ్జాతో యతో భణ్డో మహాబలః। తస్మాద్రౌద్రస్వభావశ్చ దానవశ్చాభవత్తతః' ఇతి। తస్య దైత్యస్య వధే హననే ఉద్యుక్తానాం శక్తీనాం స్త్రీదేవతానాం సేనాభిః సైన్యే సమ్యక్ వ్యూహనిర్మాణేనాన్వితా యుక్తా। సమ్యగభేదేనాన్వితా వా। తథాచ గౌడపాదీయం సూత్రమ్ 'భణ్డాసురహననార్థమేకైవానేకా' ఇతి। యద్వా భణ్డో నిర్లజ్జః స చ ప్రకృతే జీవభావమాపన్నో దేహీ। తదాహుః 'సచ్చిత్సుఖాత్మాపి జడాస్థిరత్వదుఃఖాదిభిః క్లిశ్యసి భణ్డిమాయ'మితి। తస్యాసూన్ ప్రాణాన్ రాత్యాదత్తే తత్సర్వం స్వం తద్గతో ధర్మో భణ్డిమేతి యావత్। 'జ్ఞానబన్ధ' ఇతి సూత్రోక్తో బన్ధ ఇతి భావః। అస్యాత్మా జ్ఞానమితి సూత్రద్వయం సంధావకారశ్లేషాశ్లేషాభ్యామాత్మన్యాత్మత్వజ్ఞానాభావోఽనాత్మన్యాత్మత్వజ్ఞానం చ ఆణవమలపదవాచ్యత్వేన ప్రసిద్ధో బన్ధ ఇత్యర్థస్తద్భాష్యవార్తికయోరుక్తః। తస్య వధో యస్మాత్తదుద్యుక్తముద్యోగ ఉద్యమ ఇతి యావత్ తస్య యాః శక్తయః సామర్థ్యాని తాసాం సేనయా సమూహేన సమన్వితేతి రహస్యార్థః। తథాచ శివసూత్రాణి 'ఉద్యమో భైరవః శక్తిచక్రానుసంధానే విశ్వసంహారః', 'శక్తిసంధానే శరీరోత్పత్తిః', 'భూతసంధానే భూతపృథక్త్వవిశ్వసంఘట్టా' ఇత్యాదీని। తద్వార్తికాని యథా 'యోఽయం విమర్శరూపాయాః ప్రసరన్త్యాః స్వసంవిదః। ఝుడిత్యుచ్చలనాకారప్రతిభో మజ్జనాత్మకః॥ ఉద్యమోఽన్తఃపరిస్పన్దః పూర్ణాహంభావనాత్మకః। స ఏవ సర్వశక్తీనాం సామరస్యాదశేషతః॥ విశ్వతోభరితత్వేన వికల్పానాం విభేదినామ్। అలం కవలనేనాపీత్యన్వర్థాదేవ భైరవః॥ యోఽయముక్తః స్వసంవిత్తిరుద్యోగో భైరవాత్మకః। అస్యాస్తి మహతీ శక్తిరతిక్రాన్తక్రమాక్రమా॥ నిఃశేషనిజచిచ్ఛక్తిసేనాక్రమణలమ్పటః। రిక్తారితో భయాకారాప్యన్యైతద్ధూషిణీ పరా॥ తత్రైవ స్వాత్మచిద్వృత్తౌ ప్రమేయోల్లాసనాదితః। పరప్రమాతృవిశ్రాన్తిపర్యన్తస్పన్దరూపయా॥ సృష్టిస్థితిలయాన్తాఖ్యా భాసా శక్తిప్రసారణాత్। ప్రపఞ్చవిషయం చఞ్చత్పఞ్చకృత్యం ప్రపఞ్చితమ్॥ తయా ప్రసారితస్యాస్య శక్తిచక్రస్య యత్పునః। సంధానమాన్తరా మాయాసోప్యక్తక్రమవిమర్శనమ్॥ తస్మిన్సత్యస్య విశ్వస్య కాలాగ్న్యాదికలావధేః। సంహారః స్యాత్స్వసంవిత్తివహ్నిసద్భావలక్షణః॥ ఇచ్ఛాశక్తిరుమేత్యాదిసూత్రోక్తా శక్తిరస్య యా। సంధానే

యోగినస్తస్యాస్తన్మయే భావనే సతి॥ తద్వశాత్తత్తదిచ్ఛార్థశరీరోత్పత్తిరిష్యతే। భూతానాం దేహధీప్రాణశూన్యాంనాం గ్రాహకాత్మనామ్॥గ్రాహ్యాణాం స్థావరాణాం చ సన్ధానం పరిపోషణమ్। పృథక్త్వమథ విశ్లేషో వ్యాధ్యాదిక్లేశబన్ధనాత్॥ విశ్వస్య దేశకాలాదివిప్రకృష్టస్య యత్పునః। సంఘట్టశ్చక్షురాద్యక్షప్రత్యక్షీకరణాదికమ్॥ ఏతత్సర్వం భవేచ్ఛక్తిసంధానే సతి యోగిన' ఇత్యాది। పుంస్త్వశక్తిర్బాల్యే తిరోహితాపి యౌవనే యథా సముల్లసతి తథా విచిత్రాః శక్తిసమూహా జీవే విద్యమానా అప్యజ్ఞానవశాత్తిరోహితాః, ఉద్యోగే సతి తు సర్వా అపి తాః సముల్లసన్తీతి తు సముదాయార్థః॥౭౫॥ అస్తి సంపత్కరీనామ కాచిద్దేవతా తావత్స్వతన్త్రతన్త్రే 'సంపత్కరీతి కాప్యస్తి విద్యా సాఽచిన్త్యవైభవే'త్యారభ్య ఏవం త్రివర్ణా సా విద్యా విధానం చాథ కథ్యత' ఇత్యన్తేన వర్ణితా। సా హి త్రిపురసున్దర్యా గజేష్వధికృతేతి లలితోపాఖ్యానే ప్రసిద్ధమ్। 'లలితాపరమేశాన్యా అఙ్కుశాస్త్రాత్సముద్గతా। సంపత్కరీ నామదేవీ'త్యారభ్య 'రణకోలాహలం నామ సారురోహ మతంగజ'మిత్యాదికముక్త్వా 'తామన్వగా యయుః కోటిసంఖ్యాకాః కుఞ్జరోత్తమా' ఇత్యన్తమ్। తయా సమ్యగ్గజశాస్త్రకథితోపాయైరారూఢానామారోహణాదినా నియమితానాం సిన్ధురాణాం భద్రమన్దమృగాదిభేదభిన్నగజానాం వ్రజేన హాస్తికేన సేవితా। అథవా సుఖసంపన్మయీ చిత్తవృత్తిః సంపత్కరీత్యుచ్యతే తస్యాం సమారూఢైర్విషయీభూతైః సిన్ధురవ్రజైః శబ్దాదివిషయసమూహైః సేవితా। తథాచ కాదిమతే 'ఇన్ద్రియార్థాన్గజాన్పూర్వే తన్నామ్నైవ సమర్చయే'దితి। ఏకస్మిన్ జ్ఞానే విషయీభూతాయాస్త్రిపుట్యా వివిచ్య సంబన్ధజ్ఞానరూపా చిత్తవృత్తిః సుఖసంపత్కరీ। తదుక్తం ప్రత్యభిజ్ఞాయామ్ 'గ్రాహ్యగ్రాహకసంవిత్తిసామాన్యే సర్వదేహినామ్। యోగినాం తు విశేషోఽయం సంబన్ధే సావధానతే'తి। తదిదం 'లోకానన్దః సమాధిసుఖ'మితి శివసూత్రవ్యాఖ్యాయాం స్పష్టమ్। 'మాత్రా స్వప్రత్యయానుసంధానే నష్టస్య పునరుత్థాన'మితి సూత్రే వరదరాజేనోక్తం 'మాత్రాః పదార్థరూపాద్యాస్తేష్వేభిశ్చక్షురాదిభిః। అక్షైః స్వప్రత్యయో నామ తతస్త్వగ్రాహ్యవేదనమ్॥ సంధానం తు సమస్తం తదహమిత్యనుసంహతిః। అముష్మిన్సతి నష్టస్య హరితస్యోక్తవర్గతః॥ తుర్యస్య పునరుత్థానం భూయ ఉన్మజ్జనం భవేత్। ఐక్యసంపత్కరం తస్య యోగీన్ద్రస్యేతి శిష్యత' ఇతి। అశ్వారూఢాఖ్యా కాచిద్దేవతా తన్త్రే ప్రసిద్ధా। యస్యాస్త్రయోదశాక్షరో మన్త్రః సా తావదశ్వేష్వధికృతా। తదుక్తం బ్రహ్మాణ్డపురాణే 'అథ శ్రీలలితేశాన్యాః పాశాయుధసముద్భవా। అతిత్వరితవిక్రాన్తిరశ్వారూఢాఽచలత్పుర' ఇత్యారభ్య 'అపరాజితనామానం సమారుహ్య హయం యయౌ। బహవో వాతజవనా వాజినస్తాం సమన్వయు'రిత్యన్తమ్। అతఏవ త్రిపురాసిద్ధాన్తే నామనిరుక్తిః 'తురఙ్గేషు స్థిరత్వాచ్చ సాశ్వారూఢేతి గీయత' ఇతి। తయాధిష్ఠితానాం స్వాయత్తీకృతానాం అశ్వానాం కోటిగుణితకోటిభిర్జలధిసంఖ్యాభిర్బహ్వీభిరావృతా। యద్వా 'ఇన్ద్రియాణ్యశ్వరూపాణి తత్ర పశ్చిమతో యజే'దితి కాదిమతే వచనాదశ్వపదేనేన్ద్రియాణి కథ్యన్తే। తదారూఢం మనః। మనస ఇన్ద్రియద్వారైవ వృత్తినిర్గమాత్। తతశ్చైకేన మనసా అసంఖ్యాతానీన్ద్రియాణ్యధిష్ఠాయ తత్తత్సుఖాని భునక్తీత్యర్థః। అశ్వారూఢైరితి

బహువచనాన్తేన విగ్రహే బహుభిర్మనోభిర్యుగపదనన్తేన్ద్రియాధిష్ఠాత్రీత్యర్థః। ఆత్మాఖ్యదేవతారూపో యోగీ పూర్వోక్తోద్యమాభ్యాసవాంశ్చేదిచ్ఛామాత్రేణ సర్వశరీరాభిమానీ భవతీతి భావః। తథాచ శివసూత్రాణి 'విస్మయో యోగభూమికాః। ఇచ్ఛాశక్తిరుమా కుమారీ। దృశ్యం శరీర'మితి। తద్వార్తికాని చ 'యథా సాతిశయానన్దే తస్య చిద్విస్మయో భవేత్। తథాస్య యోగినో నిత్యం తత్తద్వేద్యావలోకనే॥ నిఃసామాన్యపరానన్దానుభూతిస్తిమితేన్ద్రియే। పరే స్వాత్మన్యతృప్త్యైవ యదాశ్చర్యం స విస్మయః॥ సఏవ ఖలు యోగస్య పరతత్త్వైకరూపిణః। భూమికాస్తత్క్రమారోహపరవిశ్రాన్తిసూచికాః॥ ఈదృగ్విస్మయవిద్యోగభూమికారూఢచేతసః। పరభైరవతాం యుక్త్యాభ్యసమానస్య శాశ్వతీ॥ తస్యైవ యోగినో యేచ్ఛాశక్తిః సైవ భవత్యుమా। పరా భట్టారికా సైవ కుమారీతి ప్రకీర్తితా॥ సదాశివాదిక్షిత్యన్తవిశ్వసర్గాదిలీలయా। కుమారీ కుం మహామాయా భూమిం మారయతీత్యపి॥ కుమారీ చోపభోగ్యస్య యోగినో భైరవాత్మనః। కుమారీ నాన్యభోగ్యస్య

చక్రరాజరథారూఢసర్వాయుధపరిష్కృతా।

గేయచక్రరథారూఢమన్త్రిణీపరిసేవితా॥౨౨॥

భోక్త్రైకాత్మ్యేన తిష్ఠతి॥ ఉమా కుమారీ సంత్యక్తసర్వసఙ్గా మహేశితుః। ఆరాధనపరా తద్వదిచ్ఛాశక్తిస్తు యోగినః॥ అయమేవ స్ఫుటోపాయో దృష్టోఽనుత్తరదేశికైః। ఏవమీదృక్ప్రభావేచ్ఛాశక్తియుక్తస్య యోగినః॥ యద్యద్దృశ్యమశేషం తచ్ఛరీరం తస్య యోగినః అహమిత్యపృథక్త్వేన ప్రతివత్ప్రతిభాసనాత్॥ ఏవం దేహే చ బాహ్యే చ సర్వత్రైవాస్య యోగినః। దృశ్యం శరీరతామేతి శరీరం చాపి దృశ్యతా'మితి। సూత్రాన్తరం చ 'యథా తత్ర తథాన్యత్రే'తి। 'యత్ర స్వాభావికా దేహే స్ఫుటీభూతా స్వతన్త్రతా। యథా తత్ర తథాన్యత్ర దేహే భవతి యోగినః। స్ఫుటీభవతి యుక్తస్య పూర్ణాహన్తాస్వరూపిణీ'తి॥ ॥ చక్రరాజకిరిచక్రగేయచక్రాదయో రథప్రభేదా రథశాస్త్రే లలితోపాఖ్యానే చ వర్ణితాః। 'ఆనన్దధ్వజసంయుక్తో నవభిః పర్వభిర్యుతః। దశయోజనమున్నమ్రశ్చతుర్యోజనవిస్తృతః॥ మహారాజ్ఞాశ్చక్రరాజరథేన్ద్రః ప్రచలన్బభౌ। మన్త్రితాభామహాచక్రే గీతిచక్రే రథోత్తమే॥ సప్తపర్వాణి చోక్తాని తత్ర దేవ్యశ్చ తాః శృణు। కిరిచక్రరథేన్ద్రస్య పఞ్చపర్వసమాశ్రయాః। దేవతాశ్చ శృణు ప్రాజ్ఞ నామాని శృణ్వతాం జయః॥ చక్రరాజరథో యత్ర తత్ర గేయరథోత్తమః। యత్ర గేయరథస్తత్ర కిరిచక్రరథోత్తమః॥ ఏతద్రథత్రయం తత్ర త్రైలోక్యమివ జంగమ'మిత్యాది। తేషు చక్రరాజాఖ్యం రథమారూఢైః సర్వైరాయుధైః పరిష్కృతాలంకృతా యుద్ధకాలే దేవీ। రథసమీపే దేవ్యాః సర్వాణ్యాయుధాని చక్రరాజరథే పరిపూర్య స్థాపితాని

సన్తీత్యర్థః। యద్వా చక్రరాజం శ్రీచక్రమేవ రథస్తమారూఢాని యాని సర్వాయుధాని సర్వాణ్యాత్మజ్ఞానసాధనాని త్రైరిత్యాది। యజ్ఞాయుధాని సంభరతీత్యాదౌ సాధనే ప్రాయుధశబ్దప్రయోగదర్శనాత్। ఆణవోపాయశాక్తోపాయశాంభవోపాయాదయః శైవశాస్త్రోక్తసాధనవిశేషా యోగశాస్త్రోక్తాశ్చ తే శ్రీచక్రాన్న భిద్యన్త ఇత్యర్థః। తథాచ సూత్రమ్। 'నాసికాన్తమధ్యసంయయనాత్కిమత్ర సవ్యాపసవ్యసౌషుమ్యేష్వి'తి। చక్రసిద్ధౌ సత్యాం యోగమార్గే కిమపి నావశిష్యత ఇత్యర్థః। అథవా చక్రరాజమేవ రథ ఆధారో యస్య తచ్చక్రేశత్వాఖ్యా సిద్ధిరితియావత్। తామారూఢం తద్ధానేఽధికృతం యత్సర్వాయుధం సర్వాణి కర్మాదిరూపాణ్యాయుధాని సాధనాని యస్మింస్తత్ 'సర్వం కర్మాఖిలం పార్థ జ్ఞానే పరిసమాప్యత' ఇతి వచనాజ్జ్ఞానం శుద్ధవిద్యేత్యర్థః। తయా పరిష్కృతా। తథాచ శివసూత్రమ్ 'శుద్ధవిద్యోదయాచ్చక్రేశత్వసిద్ధి'రితి। వార్తికాన్యాపి 'యదాఽపరిమితాం సిద్ధిమనిచ్ఛన్నప్యనరిచ్ఛతి। విశ్వాత్మవత్త్వధారూపాం పరాం సిద్ధిం తదాస్య తుం॥ శుద్ధవిద్యోదయాచ్చక్రరాజత్వం సిద్ధిమృచ్ఛతి। వైశ్వాత్మ్యప్రథనాకాఙ్క్షీ సంధత్తే శక్తిమాత్మనః॥ యదా యోగీ తదా తస్య సదాశివపదస్పృశః। ఈశ్వరో బహిరున్మేషో నిమేషోఽన్తః సదాశివః। సామానాధికరణ్యం చ సద్విద్యాహమిదంధియోః। ఇతి నీత్యా జగత్సర్వమహమేవేతి యా మతిః॥ సా శుద్ధా నిర్మలా విద్యా తదీయాదుదయాత్పునః। ఉన్మజ్జనాత్స చిచ్ఛక్తిమాత్మనో నిత్యమామృశేత్॥ యదా యోగీ తదా తస్య చక్రేశత్వమనుత్తరమ్। మాహేశ్వర్యాః సమావేశోత్కర్షాత్సిధ్యతి యోగినః' ఇతి। గేయచక్రాఖ్యం

కిరిచక్రరథారూఢదణ్డనాథపురస్కృతా।

జ్వాలామాలినికాక్షిప్తవహ్నిప్రాకారమధ్యగా॥౭౮॥

రథమారూఢయా మన్త్రిణ్యా శ్యామలాదేవ్యా పరితః సేవితా। యద్వా గేయం ప్రసిద్ధం చక్రం యస్య తాదృశో రథో యస్య సూర్యమణ్డలస్య తత్రారూఢాభిర్మన్త్రిణీభిర్విద్యోపాసకాభిర్యోగినీభిః పరిసేవితా। అథవా గేయో ముఖ్యశ్చక్రాఖ్యో రథో యస్యాః సా త్రిపురసున్దరీ తస్యా ఆరూఢమారోహణం బుద్ధౌ విషయీకరణమనుసంధానమితియావత్। తేన యా మన్త్రిణీ। మన్త్రోఽస్యాస్తీతి మన్త్రి మన్త్రవీర్యం తన్నయతి విషయీకరోతీతి తదనుభవస్తేన పరిసేవితా। ఆత్మానం త్రిపురసున్దర్యాశ్చాభేదేనానుసంధానే క్రియమాణే యత్తావత్తన్త్రరాజే కథితం గురుముఖైకవేద్యం మన్త్రవీర్యయోజనం తస్యానుభవో భవతీత్యర్థః। తథాచ సూత్రం 'మహాహ్రదానుసంధానాన్మన్త్రవీర్యానుభవ' ఇతి। 'మహాహ్రద ఇతి ప్రోక్తా శక్తిర్భగవతీ పరా।

అనుసంధానమిత్యుక్తం తత్తాదాత్మ్యవిమర్శనమ్ ॥ మన్త్రవీర్యమితి ప్రోక్తం పూర్ణాహన్తావిమర్శనమ్ । తదీయోఽనుభవస్తస్య స్ఫురణం స్వాత్మనః స్ఫుట'మితి । ఏతచ్చ 'విద్యాశరీరస్ఫురత్తా మన్త్రరహస్య'మితి సూత్రే భగవతా శ్రీక్షేమరాజేన విస్తరేణ స్ఫుటీకృతమ్ ॥౭౭॥ కిరిర్వరాహః 'కోలః పోత్రీ కిరిః క్రిటి'రిత్యమరాత్ । తదాకృతీని తదాకృష్టాని వా చక్రాణి యస్య తం రథమారూఢయా దణ్డనాథయా వారాహ్యాఖ్యయా దేవ్యా పురస్కృతా సేవితా । 'సర్వదా దణ్డపాణిత్వాద్దణ్డనాథేతి గీయత' ఇతి త్రిపురాసిద్ధాన్తే దణ్డనాథనామనిర్వచనాత్ । అథవా కిరయ ఇతి కిరణాః సృష్టయ ఇతి యావత్ । ఇదముపలక్షణం స్థితిలయయోః । తేషాం చక్రం సమూహ ఏవ రథః తస్యారోహేఽపి దణ్డనాథేన కృతాన్తేన పురస్కృతా న స్వాధీనీకృతా । సృష్టిస్థితిలయాన్తఃపతితోఽపి యోగీ న యమయాతనావిషయః । అలుప్తానుసంధాన ఇతియావత్ । తథాచ సూత్రమ్ । 'తత్ప్రవృత్తావప్యనిరాసః స్వసంవేత్తృభావా'దితి । వ్యాఖ్యాతం చ భగవతా కృష్ణదాసేన 'తేషాం సృష్ట్యాదిభావానాం ప్రవృత్తావప్యనారతమ్ । ఉన్మజ్జనేఽపి నిష్కమ్పయోగావష్టమ్భశాలినః ॥ అనిరాసః స్వసంవేత్తృభావాదప్రచ్యుతిర్నిజాత్ । ఉద్యత్తుర్యచమత్కారాదుపలబ్ధిస్వభావత' ఇతి । జ్వాలామాలినీనామికా చతుర్దశీతిథినిత్యా । తయా హి శ్రీమాతరమభితో వహ్నిమయః ప్రాకారో నిర్మితః తదాక్షిప్తస్య నిర్మితస్య వహ్నిమయస్య ప్రాకారస్య వరణస్య మధ్యగా మధ్యభాగే స్థితా । తథాచ బ్రహ్మాణ్డే జ్వాలామాలినీంప్రతి దేవీవచనమ్ 'వత్సే త్వం వహ్నిరూపాసి జ్వాలామాలామయాకృతిః । త్వయా విధీయతాం రక్షా బాలస్యాస్య మహీయసః ॥ శతయోజనవిస్తారం పరివృత్య మహీతలమ్ । త్రింశద్యోజనమున్నమ్రజ్వాలాప్రాకారతాం వ్రజే'దిత్యాది । యద్వా నను పరస్పరవిలక్షణసృష్ట్యాదిసంవృతస్య జ్ఞానినః కథమద్వైతానుసంధానలోపాభావ ఇత్యత ఆహ—జ్వాలేతి । జ్వాలానాం మాలినికా మాలాస్తాశ్చ ఆక్షిప్తాస్తత్క్షణే ఉత్పన్నాశ్చ వహ్నేః ప్రాకారాః ప్రకారాః స్ఫులిఙ్గాదయస్తేషాం మధ్యగా తద్ద్రష్టృత్వేన తత్స్రష్టృత్వేన చ మధ్యవర్తినీ వివదమానయోర్ద్వయోర్మధ్యస్థవన్నిర్వికారా । సృష్ట్యాదికర్తృత్వేన తద్వికారేఽప్యవికారిణీతియావత్ । తదుక్తం స్పన్దశాస్త్రే 'అవస్థాయుగలం చాత్ర కార్యకర్తృత్వశబ్దితమ్ । కార్యతా క్షయిణీ తత్ర కర్తృత్వం పునరక్షయమ్ ॥ కార్యోన్ముఖప్రయత్నో యః

భణ్డసైన్యవధోద్యుక్తశక్తివిక్రమహర్షితా ।

నిత్యాపరాక్రమాటోపనిరీక్షణసముత్సుకా ॥౭౮॥

భణ్డపుత్రవధోద్యుక్తబాలావిక్రమనన్దితా ।

కేవలం సోఽత్ర లుప్యతే। తస్మినుప్తేఽపి లుప్తోఽస్మీత్యబుధః ప్రతిపద్యతే॥ నతు యోఽన్తర్ముఖో భావః సర్వజ్ఞత్వగుణాస్పదః। తస్య లోపః కదాచిత్స్యాదన్యస్యానుపలమ్భనా'దితి। చిద్వహిరూపస్య జ్ఞానినో. విస్ఫులిఙ్గజ్వాలాదితుల్యజగతః కార్యస్య నాశేఽపి వహ్నిత్వరూపప్రకాశకత్వస్య ప్రకాశాత్మకత్వస్య వా న క్షతిరితి ఫలితార్థః। నచ శివకార్యస్య క్షయిష్ణుత్వేన శివనిష్ఠకర్తృత్వస్య నాశాభావే సాధకస్య యోగినః కిమాయాతమితి వాచ్యమ్। అస్యాపి శివతుల్యత్వేన ‘తథాపర్యనుయోగానర్హత్వాచ్ఛివతుల్యో జాయత' ఇతి సూత్రాత్। ఉక్తంచ 'స్వశక్తిప్రచయో విశ్వ'మితి సూత్రే వార్తికకారైః। 'శక్తయోఽస్య జగత్కృత్స్నం శక్తిమాంస్తు మహేశ్వరః। ఇత్యాగమదిశా విశ్వం స్వశక్తిప్రచయో యథా॥ శివస్య తత్సమస్యాపి తథాస్య పరయోగిన' ఇతి। అథవా। జ్వాలామాలినికాసు శక్తిత్రికోణేషు పఞ్చసు క్షిప్తానాం సమరసభావమాపన్నానాం వహ్నిప్రాకారణాం శివత్రికోణానాం చతుర్ణాం మధ్యే బిన్దురూపేణ తిష్ఠతీతి। తదుక్తముత్తరచతుఃశతీశాస్త్రే 'తచ్చక్తిపఞ్చకం సృష్ట్యా లయేనాగ్నిచతుష్టయమ్। పఞ్చశక్తిచతుర్వహ్నిసంయోగాచ్చక్రసంభవ' ఇతి॥౭౮॥ భణ్డాసురస్య సైన్యస్య చతురఙ్గబలస్య వధే ఉద్యుక్తానాం సంయతానాం శక్తీనాం నకుల్యాదీనాం విక్రమేణ పరాక్రమేణ హర్షితా। యద్వా। భణ్డో జీవభావస్తస్య సైన్యం తదనుగుణాద్వైతవిషయిణ్యో వృత్తయస్తస్య వధే ఉద్యుక్తానామద్వైతవృత్తిరూపశక్తీనాం విశేషేణ క్రమః పాదవిక్షేపస్తేన హర్షితా। స్వానన్దాంశే ఆవరణనాశాత్। తదిదముక్తం శక్తిసూత్రే 'తదపరిజ్ఞానే స్వశక్తివ్యామోహితా సంసారిత్వ'మితి। తస్య స్వకర్తృకపఞ్చవిధకృత్యస్యాపరిజ్ఞానే స్వాభిః శక్తిభిః ఖేచరీగోచరీదిక్చరీభూచరీసంజ్ఞాభిర్వ్యామోహితైవ సంసారిత్వమితి తదర్థః। తాసాం చ శక్తీనాం పశుభూమికాపతిభూమికేతి భూమికాద్వైవిధ్యేన ప్రమాత్రన్తఃకరణబహిఃకరణవిషయభావాద్యాపత్తిస్తద్భాష్యే ద్రష్టవ్యా। ఏతద్వ్యక్తశక్తయశ్చైతదుత్తరసూత్రే కథితాః తత్పరిజ్ఞానే చిత్తమేవాన్తర్ముఖీభావేన చేతనపదాధ్యారోహాచ్చితిరితి। అన్తర్ముఖీభావశబ్దేన వృత్తివిశేషరూపాః శక్తయ ఉచ్యన్త ఇతి। కామేశ్వర్యాదిచిత్రాన్తాః పఞ్చదశతిథినిత్యాఖ్యా దేవతాః। యాసాం మన్త్రా జ్ఞానార్ణవే మన్త్రరాజే చ మేదేనోద్ధృతాః। తాసాం పరాక్రమస్యాటోపో విస్తారో దమనకాదిచన్ద్రగుప్తాన్తపఞ్చదశసేనానీవధపర్యన్తః తస్య నిరీక్షణే సమ్యగుత్సుకా। పక్షే నిత్యా అనాదిసిద్ధాః స్వాత్మశక్తయస్తత్పరాక్రమేక్షణే ఉత్తరోత్తరముత్సుకా। సకృజ్జాతాపి జ్ఞానకలాన్తర్ముఖతాయామేవోత్సాహం జనయన్తీ సతీ వర్ధతే। ఉక్తంచ యోగవాసిష్ఠే 'సర్వా ఏవ కలా జన్తోరనభ్యాసేన నశ్యతి। ఇయం జ్ఞానకలా త్వన్తః సకృజ్జాతాపి వర్ధత' ఇతి॥౭౯॥ భణ్డాసురస్య పుత్రాణాం చతుర్బాహ్వాద్యుపమాయా(ఖ్యా)న్తానాం త్రింశత్సంఖ్యాకానాం వధే ఉద్యుక్తాయా బాలాఖ్యదేవ్యా నవవర్షాయాః

మన్త్రిణ్యమ్బావిరచితవిషఙ్గవధతోషితా॥౮౦॥

విశుక్రప్రాణహరణవారాహీవీర్యనన్దితా।
కామేశ్వరముఖాలోకకల్పితశ్రీగణేశ్వరా॥౮౧॥

స్వపుత్ర్యా విక్రమేణ నన్దితా హృష్టా। ఉక్తంచ బ్రహ్మాణ్డే 'తాభిర్నివేద్యమానాని సా దేవీ లలితామ్బికా। పుత్ర్యా భుజాపదానాని శ్రుత్వా ప్రీతిం సమాయయా'వితి। మన్త్రిణ్యమ్బయా శ్యామలామ్బయా విరచితేన విషఙ్గాఖ్యస్య దైత్యస్య వధేన తోషితా। విషఙ్గవిశుక్రౌ భణ్డాసురభ్రాతరౌ। తదుక్తం బ్రహ్మాణ్డే। 'పురా భణ్డాసురో నామ సర్వదైత్యశిఖామణిః। పూర్వదేవాన్బహువిధాన్యః స్రష్టుం స్వేచ్ఛయా పటుః॥ విశుక్రం నామ దైతేయవర్గసంరక్షణక్షమమ్। శుక్రతుల్యవిచారజ్ఞం దక్షాంసేన ససర్జ సః॥ వామాంసేన విషఙ్గం చ సృష్టవాన్భ్రాతరావుభా'విత్యాది॥౮౦॥ విశుక్రాఖ్యస్య దైత్యస్య ప్రాణాన్ హరతీతి హరణం తాదృశేన వారాహీనామికాయా దణ్డినీదేవ్యా వీర్యేణ శౌర్యేణ నన్దితా। త్రిపురాసిద్ధాన్తే వారాహీప్రదనిరుక్తిర్యథా 'వరాహానన్దనాథస్య ప్రసన్నత్వాన్మహేశ్వరీ। వారాహీతి ప్రసిద్ధేయం వరాహవదనేన చే'తి। పక్షే భణ్డపుత్రా ఆణవాదయో మలాః, విరుద్ధః సఙ్గో విషఙ్గో విషయాభిలాషః, విషం గచ్ఛతీతి వా విషాత్మక ఇతియావత్। అతఏవ 'యో విషన్ధో జ్ఞానశక్తిహేతుశ్చే'తి సూత్రే విషవిరుద్ధత్వాదవిషశబ్దో మాహేశ్వర్యాదిశక్తిమణ్డలపరత్వేన క్షేమరాజవృత్తౌ వ్యాఖ్యాతః। విరుద్ధం శుక్రం తేజో యస్య స జీవభావః। విశేషేణ శుచం శోకం రాతి క్రామతీతి వా। అయస్మయాదిత్వాత్పృషోదరాదిత్వాద్వా పక్షద్వయే శబ్దసిద్ధిః। బాలామన్త్రిణీవారాహ్య అన్తరవృత్తివిశేషాస్తాభిస్తేషాం క్షయేణ స్వాత్మదేవతా తుష్యతీతి। తదిదముక్తం 'బలలాభే విశ్వమాత్మసాత్కరోతీ'తి శక్తిసూత్రే। చితిరేవ బలం తల్లాభే ఉన్మగ్నస్వరూపాశ్రయేణ విశ్వం స్వాభేదేన భాసయతీతి తద్భాష్యమ్। తథా 'తదారూఢప్రమితే తత్క్షయాజ్జీవసంక్షయ' ఇతి శివసూత్రే వార్తికకారైః 'తదీత్యుక్తచరే ధామ్ని సంవేత్తృత్వస్వరూపిణీ। ఆరూఢా ప్రమితిః సచ్చిన్మద్విమర్శనతత్పరా॥ యస్య తస్యాస్య తదితి ప్రోక్తాణవమలాత్మనః। అభిలాషస్య రూఢస్య క్షయాజ్జీవస్య సంక్షయ' ఇతి। అసురనిర్మితైర్నానావిధైర్విఘ్నైర్యన్త్రితాన్దేవాన్వీక్ష్య శ్రీమాత్రా తదాత్వ ఏవ స్వభర్తుర్ముఖాలోకనమాత్రేణాష్టావింశత్యర్ణో మహాగణపతిరుత్పాదితస్తేన తదీయం విఘ్నయన్త్రం నిర్భిద్య దేవా మోచితాః। ఉక్తంచ బ్రహ్మాణ్డపురాణే 'తతః సా లలితాదేవీ

కామేశ్వరముఖం ప్రతి। దత్తాపాఙ్గా, సమహసన్నాతివ్యక్తరదావలిః॥ తస్యా మన్దస్మితరుచః కుఞ్జరాకృతిమాన్ముఖే। కటక్రోడగలద్దానః కశ్చిద్దేవో వ్యజృమ్భతే'త్యాది। తదిదం నామద్వయేనాహ। కామేశ్వరముఖస్య పరశివవదనచన్ద్రస్యాలోకాభ్యాం సాకూతవీక్షణచన్ద్రికాభ్యాం కల్పిత ఉత్పాదితః శ్రీమాన్మహాగణేశ్వరో యస్యాః సా। యద్వా సూత్రోక్తో జీవక్షయో నిత్యత్వాన్న యుజ్యత ఇత్యాశఙ్క్య జీవభావస్య క్షయపరత్వేన సమాధత్తే — కామేశ్వర ఇతి। కామేశ్వరః కేవలనిర్గుణః శివస్తన్ముఖాలోకేన తదనుభవేన కల్పితం శ్రీగణేశ్వరత్వం పుర్యష్టకాధీశ్వరత్వం యయా సా పుర్యష్టకప్రమాతృత్వాహన్తాభిమానివిశిష్టస్య జీవపదవాచ్యత్వేన తత్తాదాత్మ్యభిమానస్య స్వాత్మస్వరూపనిష్కర్ష-

మహాగణేశనిర్భిన్నవిఘ్నయన్త్రప్రహర్షితా।

భణ్డాసురేన్ద్రనిర్ముక్తశస్త్రప్రత్యస్త్రవర్షిణీ॥౮౨॥

కరాఙ్గులినఖోత్పన్ననారాయణదశాకృతిః।

మహాపాశుపతాస్త్రాగ్నినిర్దగ్ధాసురసైనికా॥౮౩॥

జ్ఞానజన్యేన పుర్యష్టకేశ్వరత్వజ్ఞానేన నాశే విశేషణాభావప్రయుక్తో విశిష్టాభావ ఇతి భావః। తదుక్తం 'భూతకఞ్చుకీ తదా విముక్తో భూయః పతిసమః పరః' ఇతి శివసూత్రే వార్తికకారైః ‘తదేత్యుక్తాభిలాషస్య ప్రశమాజ్జీవసంక్షయే। పుర్యష్టకప్రమాతృత్వాభిమానగలనాదసౌ॥ దేహారమ్భకరైర్భూతైరస్పృశద్భిరహంప్రదమ్। కఞ్చుకీవ విశేషేణ ముక్తో నిర్వాణభాగ్యతః॥ భూయో బాహుల్యతః పత్యా సమోఽయం పరమేశినా। తత్త్వరూపం సమావిష్టశ్చిదానన్దఘనాత్మకమ్॥ తతఏవ పరః పూర్ణః సమ్యక్తన్మయతాం గత' ఇతి। అయమేవార్థః శక్తిసూత్రేఽప్యుక్తః ‘చిదానన్దలాభే దేహప్రాణాదిష్వవభాసమానేష్వపి చిదైకాత్మ్యప్రతిపత్తిదార్ఢ్యం జీవన్ముక్తి'రితి। 'మధ్యవికాసాచ్చిదానన్దలాభ' ఇత్యుత్తరసూత్రే తు మధ్యవికాసో యశ్చిదానన్దలాభో హేతుత్వేనోక్తః స ఇహ వక్ష్యమాణమహాగణేశపదేన గ్రాహ్యః। యశ్చ మధ్యవికాసేఽప్యుపాయస్తతోఽప్యుత్తరసూత్రే వికల్పక్షయాదిరూపో వర్ణ్యతే స ఇహ కామేశ్వరముఖాలోకపదేనోక్తః। ప్రహర్షితేత్యనేన తు చిదానన్దలాభ ఉక్తః। ఏతేషాం స్వరూపనిష్కర్షస్తు ప్రత్యభిజ్ఞాహృదయేఽనుసంధేయో విస్తరభయాన్నేహోచ్యతే॥౮౧॥ మహాగణేశేన నిఃశేషేణ భిన్నైర్నాశితైర్విఘ్నయన్త్రైః ప్రత్యూహసమూహయన్త్రణైః ప్రకర్షేణ

హర్షితా। గవ్యూతిమాత్రాయామే శిలాపట్టే అలసాదిదేవతాష్టకపుటితశూలాష్టకోపేతదిగష్టకం జయవిఘ్ననామ యన్త్రం విలిఖ్య దేవీసైన్యే విశుక్రేణ నిక్షిప్తం తన్మహాగణపతినా చూర్ణీకృతమితి లలితోపాఖ్యానే ప్రసిద్ధమ్॥ భణ్డేనాసురేన్ద్రేణ దైత్యరాజేన నిర్ముక్తానాం శస్త్రాణాం ప్రత్యస్త్రాణాం చ ప్రతికూలాన్యస్త్రాణి వర్షతీతి తథా। శస్త్రాస్త్రయోర్భేదో ధనుర్వేదే 'ధృత్వా ప్రహరణం శస్త్రం ముక్త్వా త్వస్త్రమితీరిత'మితి। పక్షే మహాగణానామీశ్వరత్వేనాత్మన్యాత్మతాజ్ఞానాభావాదావిద్యకవృత్తిరూపాణాం విఘ్ననామస్త్రాణాం చ పరాహన్తానుసంధానధారారూపప్రత్యస్త్రైర్నాశేన నామద్వయమధ్యాత్మరీత్యాపి వ్యాఖ్యేయమ్॥౮౨॥ కరాఙ్గుల్యో దక్షవామకరద్వయస్యాఙ్గుల్యో దశ తాసాం నఖసంధిషూత్పన్నస్య నారాయణస్య దశాకృతయో మత్స్యాదిదశావతారా యస్యాః సా। భణ్డాసురేణ సర్వాసురాస్త్రం నామ సకలదైత్యోత్పాదనమస్త్రం ప్రయుక్తం తేన సోమకరావణబలిహిరణ్యాక్షాదయ ఉత్పన్నాః సన్తోఽయుధ్యన్త। తతో దేవ్యా దక్షహస్తాఙ్గుష్ఠాదివామహస్తకనిష్ఠికాన్తాఙ్గులినఖేభ్యః క్రమేణ మత్స్యకూర్మవరాహనారసింహవామనభార్గవదాశరథిహలధరకృష్ణకల్కిరూపదశావతారానుత్పాద్య తే నిషూదితాః। ఉక్తం చ బ్రహ్మాణ్డే 'దక్షహస్తాఙ్గుష్ఠనఖాన్మహారాజ్ఞ్యాః సముత్థితః। మహామత్స్యాకృతిః శ్రీమానాదినారాయణో విభు'రిత్యారభ్య 'దశావతారనాథాస్తే కృత్వేత్థం కర్మ దుష్కరమ్। లలితామ్బాం నమస్కృత్య బద్ధాఞ్జలిపుటాః స్థితా' ఇత్యన్తేన। పక్షే జీవసంబన్ధిన్యో జాగ్రదాదయోఽవస్థాః పఞ్చేశ్వరసంబన్ధీని సృష్ట్యాదీని కృత్యాని పఞ్చేత్యేవం దశాకృతయోఽపి నఖమాత్రేణోత్పన్నా భవన్తీతి అనాయాసేనోత్పద్యన్త ఇత్యత్ర తాత్పర్యమ్। నారాయణశబ్దో జీవేశ్వరయోరుపలక్షకః। దశాశబ్దోఽవస్థాపరః। కృతి

కామేశ్వరాస్త్రనిర్దగ్ధసభణ్డాసురశూన్యకా।

బ్రహ్మోపేన్ద్రమహేన్ద్రాదిదేవసంస్తుతవైభవా॥౮౪॥

హరనేత్రాగ్నిసందగ్ధకామసంజీవనౌషధిః।

శబ్దః కృత్యపరో వా। షడక్షరాత్పాశుపతాస్త్రమన్త్రాదయం భిన్నో మహాపాశుపతాస్త్రమన్త్రః। పూర్వ ఈశ్వరదేవత్యోఽన్త్యః సదాశివదేవత్యః। 'రుద్రాదయః పిశాచాన్తాః పశవః పరికీర్తితాః। తేషాం పతిత్వాత్సర్వేశో భవః పశుపతిర్మత' ఇతి లైఙ్గాత్। పశుపతేరీశ్వరస్య సదాశివస్యేదం పాశుపతమ్। అశ్వపత్యాదిత్వాన్న పత్యుత్తరపదలక్షణో ణ్యప్రత్యయః। మహాఞ్చ

తత్పాశుపతం చ మహాపాశుపతం సదాశివాస్త్రం తస్యాగ్నినా నిర్దగ్ధా అసురస్య భణ్డస్య సైనికా యయా సా। పక్షేఽభ్యాసతారతమ్యేనోత్తరోత్తరోత్పన్నా ఉత్కృష్టా అద్వైతవృత్తయ ఏవ మహాపాశుపతాస్త్రాగ్నయోఽసురసైనికా ఆవిద్యకవృత్తయః॥౮౩॥ కామేశ్వరస్య యదస్త్రం తన్మహాపాశుపతాదస్త్రాదప్యధికం తస్యాగ్నినా నిర్దగ్ధం భణ్డాసురేణ సహితం శూన్యకాఖ్యం తదీయనగరం యయా సా। తథాచ బ్రహ్మాణ్డే 'అథైకశేషితం దుష్టం నిహతాశేషబాన్ధవమ్। క్రోధేన ప్రజ్వలన్తం చ జగద్విప్లవకారిణమ్॥ మహాసురం మహాసత్త్వం భణ్డం చణ్డపరాక్రమమ్। మహాకామేశ్వరాస్త్రేణ సహస్రాదిత్యవర్చసా॥ గతాసుమకరోన్మాతా లలితా పరమేశ్వరీ। తదస్త్రప్రహితైర్జ్వాలైః శూన్యకం తస్య పత్తనమ్॥ సస్త్రీకం చ సబాలం చ సగోష్ఠధనధాన్యకమ్। నిర్దగ్ధమాసీత్సహసా స్థలమాత్రమశిష్యత॥ శూన్యకం తత్పురం నామ శూన్యమాసీద్యథార్థతః' ఇతి। యద్వా। ఆత్మాఖ్యదేవతాయా జీవదశాయామేవ సాయుజ్యముక్తిం ప్రాప్తస్య శివతుల్యస్థితిమియతా ప్రబన్ధేన కథయిత్వా సాంప్రతం ప్రారబ్ధవశాత్స్థితస్య దగ్ధపటాభాసస్య ద్వైతభానస్య తత్తుల్యేన లిఙ్గశరీరాదినా సహ నాశమాత్మజ్ఞానేన వదన్ శివమాత్రావశేషమాహ। కామేశ్వరాస్త్రం చిదగ్నిః। చిదాత్మన ఏవ సర్వకామ్యమానత్వేన కామేశ్వరత్వాత్। 'ఆత్మనః కామాయ సర్వం ప్రియం భవతీ'తి శ్రుతేః। భణ్డాసురో ద్వైతభానకరో జీవభావః। శూన్యకేతిపదస్య దగ్ధపటాభాసద్వైతభానమర్థః। శూన్యవాదిసంమతం శూన్యమేవ వా। జీవభావసహితస్య శూన్యభావస్య చిదగ్నినాపగమే చిన్మాత్రమవశిష్యత ఇతి సిధ్యతి। శూన్యశబ్దాద్రికేఽర్థే యవాదిగణపాఠాత్కన్॥ ఏవం భణ్డాసురపీడితైర్దేవైః స్తుతా సతీ భణ్డహననాన్తం దేవకార్యం కృత్వా తదన్తే సంతుష్టైర్దేవైః పునః స్తుతే ఇత్యాహ—బ్రహ్మేతి। బ్రహ్మవిష్ణుశక్రాద్యైర్దేవైః సమ్యక్ స్తుతం వైభవం పరాక్రమో యస్యాః। 'అస్మిన్నవసరే దేవా భణ్డసంహారతోషితాః। సర్వేఽపి సేవితుం ప్రాప్తా బ్రహ్మవిష్ణుపురోగమాః' ఇత్యాదిబ్రహ్మాణ్డపురాణాత్। పక్షే బ్రహ్మాద్యైః సంస్తుతం పరిచితం విభుత్వమపరిచ్ఛిన్నత్వం సర్వాత్మత్వం యస్యా ఆత్మరూపదేవతాయాః సా॥౮౪॥ హరస్య తృతీయనేత్రస్థేన అగ్నినా సమ్యక్ దగ్ధస్య భస్మీకృతస్య కామస్య మన్మథస్య సంజీవనౌషధిర్జీవాతుః। విరక్తతరస్యాపి కామేశ్వరస్య స్వాభిముఖీకరణాత్। భణ్డాసురహననోత్తరం బ్రహ్మాదిభిః ప్రార్థితయా లలితామ్బయా పునర్మన్మథో జీవిత ఇతి కథాయా బ్రహ్మాణ్డపురాణే స్మరణాచ్చ। ఏతేన 'పిత్రా నిర్వృత్తిస్తో బాలోమాత్రైవాశ్వాస్యతే కిల' ఇతి న్యాయోఽప్యనుగృహీతః। అనేనైవాశయేనోక్తం బ్రహ్మవైవర్తే 'హరౌ రుష్టే గురుస్త్రాతా గురౌ రుష్టే న కశ్చనే'తి। నచ తత్ర హరిపదస్యోపాస్యదేవతోపలక్షణత్వేన త్రిపురసున్దరీకోపాత్త్రాణకర్తృత్వం పరమశివస్యైవ గురుపరంపరావధిత్వాద్వక్తవ్యం న పునర్వైపరీత్యమితి శఙ్క్యమ్। పరమశివస్యాపి శ్రీవిద్యోపాసకత్వేనోపాసనాయాశ్చ గురుమన్తరేణాయోగాత్తదపేక్షాయాం త్రిపురసున్దర్యా ఏవ తద్గురుత్వస్వీకారాత్। అతఏవ యోగినీహృదయే శివేనైవ పార్వతీం ప్రత్యుక్తమ్ 'అన్యాయేన న దాతవ్యం నాస్తికానాం మహేశ్వరి। ఏవం త్వయాహమాజ్ఞప్తో మదిచ్ఛారూపయా ప్రభో' ఇతి ప్రవృత్తిం ప్రతి ఇచ్ఛాయాః కారణత్వాచ్ఛివస్య ప్రవర్తికా భగవత్యేవేతి సిద్ధం తస్యా గురుత్వమ్। అతఏవ

గురుమూర్తిరితి నామ వక్ష్యతే। "శక్త్యా వినా శివే సూక్ష్మే నామ ధామ న విద్యత' ఇతి చతుఃశతీశాస్త్రాదిచ్ఛాశక్తివిశిష్టస్యైవ పరశివస్యాదినాథత్వేన తన్త్రేషు గణనాన్న త్రిపురసున్దర్యా గురుమణ్డలాన్తరాదినాథాత్పూర్వగణనపూజనాద్యాపత్తిచోద్యావకాశః। తథాచ మహాస్వచ్ఛన్దతన్త్రే 'గురుశిష్యపదే స్థిత్వా స్వయమేవ సదాశివః। ప్రశ్నోత్తరపదైర్వాక్యైస్తన్త్రం సమవతారయ'దితి। స్వయమేవేత్యనేన ప్రకాశవిమర్శాంశయోర్విభజనేన పరస్పరం గురుశిష్యభావః సూచితః। ప్రవర్తకత్వప్రష్టృత్వే దేవీనిష్ఠయోర్వక్తృత్వప్రవర్త్యత్వే శివనిష్ఠయోర్గురుత్వశిష్యత్వయోరవచ్ఛేదకే ఇతి తద్భేదాదవిరోధః। ఏతదేవ ద్యోతయితుం మదిచ్ఛారూపయేతి విశేషణం ప్రభుపదేన సంబోధనం చ। వస్తుతస్తు ఆదినాథాదర్వాగాదిశక్త్యాఖ్యానామ్నా ద్వితీయస్థానే గణ్యత ఏవేతి న తతః పూర్వం పునర్గణనాపత్తిః। సదాశివనామకతృతీయగురుం ప్రత్యాదినాథావచ్ఛిన్నాయా ఆదిశక్తేరేవ గురుత్వాద్వితీయస్థాన ఏవ గణనీయతయా న తయోః పౌర్వాపర్యే వినిగమనావిరహోఽపీతి దిక్। యద్వా హరణం హర ఆత్మస్వరూపాపహారః, హరన్తీతి వా హరాః ఆత్మాపహర్తారస్తేషాం నేతా నాయకః స ఏవ ఆసమన్తాద్వ్యాప్తోఽగ్నిః స్వస్వరూపాన్యథాకరణాత్। మూలాజ్ఞానమితి యావత్। తస్య మూలాజ్ఞానాధికత్వాత్। తేన సమ్యగ్దగ్ధో యః కామో జీవభావమాపన్నః కామేశ్వరస్వరూప ఆత్మా తస్య సమ్యగావరణపరావృత్త్యభావపూర్వకం జీవనే స్వస్వరూపావాప్తౌ ఓషధిర్మూలికా। ఏతదుపాసనయా విద్యారూపయాఽవిద్యానివృత్త్యా స్వస్వరూపావాప్తిలక్షణో మోక్ష ఇతి భావః। మన్మథస్య దాహాత్పూర్వం స్వశరీరస్య జీవత ఏవ పశ్చాదశరీరజీవనాద్దృష్టాన్తాదాత్మనోఽపి పూర్వం బ్రహ్మణ ఏవ సతోఽవిద్యావశాత్సశరీరస్యేవ స్థితస్య తన్నివృత్త్యావశరీరతాపూర్వకబ్రహ్మైక్యప్రాప్తిర్ధ్వన్యతే। ధ్వనితం చైవమేవ శైవశాస్త్రాన్తిమాధికరణే 'భూయః స్యాత్ప్రోక్తమిలన'మితి। వార్తికేఽపి 'పునశ్చ ప్రోక్తచైతన్యస్వరూపమిలనాత్మకమ్। పరాయోగాదిరూఢస్య భవేత్పరమయోగినః॥ భూయః స్యాదితి వాక్యస్య స్ఫుట ఏవాయమాశయః। యచ్ఛివత్వమముష్యోక్తం నాపూర్వం తత్తు యోగినః॥ స్వభావ ఏవ తన్మాయాశక్తిప్రోత్థాపితాన్నిజాత్। నానావికల్పదౌరాత్మ్యాత్పరాభూతమివ స్వతః॥ విమృష్టం గురునిర్దిష్టప్రోక్తోపాయక్రమేణ తత్। శివత్వం వ్యక్తమేతీతి శివేనోదీరితం శివ'మితి। శక్తిశాస్త్రాన్తిమాధికరణేఽపి 'నిజసంవిద్దేవతాచక్రేశ్వరత్వప్రాప్తి'రితి సూత్రావయవే నిజపదేన తథైవ స్ఫోరితమితి। ఇయతా ప్రబన్ధేన దేవ్యాః పరం రూపం సూక్ష్మతరత్వాత్సూక్ష్మరూపాత్పరాత్పరతో వక్తవ్యమపి రహస్యోక్తివిషయత్వాత్స్థూలరూపకార్యేణ మణ్డాసురవధేన సహ శ్లేషలిప్సయా పూర్వమేవోక్త్వా క్రమప్రాప్తం సూక్ష్మరూపం స్థూలరూపా

శ్రీమద్వాగ్భవకూటైకస్వరూపముఖపఙ్కజా॥౮౫॥

కణ్ఠాధఃకటిపర్యన్తమధ్యకూటస్వరూపిణీ।

శక్తికూటైకతాపన్నకట్యధోభాగధారిణీ ॥౮౬॥

మూలమన్త్రాత్మికా మూలకూటత్రయకలేవరా।
కులామృతైకరసికా కులసంకేతపాలినీ ॥౮౭॥

భిన్నత్వేన వర్ణయతి— శ్రీమద్వాగ్భవేత్యాదినా। సూక్ష్మరూపమపి సుక్ష్మసూక్ష్మతరసూక్ష్మతమభేదాత్త్రివిధం పఞ్చదశీవిద్యా కామకలాక్షరం కుణ్డలినీ చేతి భేదాత్। తేష్వాద్యం నామత్రయేణోచ్యతే। శ్రీమజ్జ్ఞానప్రదాయకత్వాదిమాహాత్మ్యశీలం వాగ్భవత్యస్మాదితి వ్యుత్పత్త్యా వాగ్భవనామకం కూటం పఞ్చాక్షరాణాం సముదాయ ఏవైకం ముఖ్యం స్వం నిజం రూపం యస్య తాదృశం ముఖపఙ్కజం యస్యాః। తదుక్తం 'నేత్రోష్ఠాపరగలవర్ణశాలివాచాం సంభూతిర్ముఖమితి వాగ్భవాఖ్యకూట'మితి ॥౮౫॥ కణ్ఠస్యాధఃకటిపర్యన్తో యస్య స మధ్యభాగః స ఏవ మధ్యస్థకామరాజాఖ్యస్య షడక్షరసమూహస్య స్వం నిజం రూపమస్యాః। పటుజ్యోతిష్మతీ లోచనే ఇతి వత్కర్మధారయాదపి మత్వర్థీయః। సర్జనశక్తిమత్త్వాచ్ఛక్తినామకేన కూటేన చతురక్షరసమూహేనైకతామభేః దమాపన్నం కటేరధోభాగం ధారయతీతి తథా। తదుక్తమ్ 'కామస్తే హృది వసతీతి కామరాజం స్రష్టృత్వాత్తదను తవామ్బ శక్తికూట'మితి ॥౮౬॥ చతుర్విధపురుషార్థమూలకారణత్వాన్మూలం పఞ్చదశాక్షరీ సైవ మననాత్త్రాయత ఇతి మన్త్ర ఆత్మా స్వరూపం యస్యాః। తదుక్తం 'పూర్ణాహన్తానుసంధ్యాత్మా స్ఫూర్జన్మననధర్మతః। సంసారక్షయకృత్త్రాణధర్మతో మన్త్ర ఉచ్యతే' ఇతి। మూలస్య కూటత్రయమేవోక్తరీత్యా కలేవరం స్థూలరూపం యస్యాః, కూటత్రయమేవ కలేవరం సూక్ష్మరూపం యస్యా ఇతి వా। వస్తుతస్తు మూలశబ్దాభ్యాం కామకలాక్షరముచ్యతే। కూటత్రయపదేన త్ర్యాత్మకసముదాయఘటకావయవా ఉచ్యన్తే। అవయవే తయపో విధానాత్। కామకలాయాం తూర్ధ్వబిన్దురేకస్తదధస్తిర్యగ్బిన్దుద్వయం తదధో సార్ధకలేతి త్రయోఽవయవా గురుముఖైకవేద్యాః, త ఏవ క్రమాద్విద్యాకూటతయా స్థూలరూపముఖాద్యవయవాత్మనా చ పరిణతా ఇతి సూక్ష్మతరం కుణ్డలిన్యాఖ్యం సూక్ష్మతమం వరరూపపరం నామద్వయం సమష్టివ్యష్టిభేదేనేతి నాథచరణాగమే విస్తరః। ఏవం బ్రహ్మాణ్డాన్తర్గతరూపముక్త్వా పిణ్డాణ్డాన్తర్గతం కుణ్డలిన్యాఖ్యం రూపం వక్తుముపక్రమతే। సా హి మూలాధారాఖ్యే చక్రే సార్ధత్రివలయాకారేణ సుప్తా సతీ యోగిభిరుత్థాప్య షట్చక్రాణి బ్రహ్మవిష్ణ్వాదిగ్రన్థీశ్చ భేదయన్తీ సహస్రారం నీతా సతీ తత్కర్ణికారూపచన్ద్రమణ్డలాదమృతం స్రావయతి। అయోగిభిరపి భావనామాత్రేణ సర్వాప్యేషా ప్రక్రియా సంపాద్యతే తత్ప్రక్రియాపరాణి నామాన్యాహ—

కులామృతేత్యాదినా। కులం సజాతీయసమూహః। సచైకజ్ఞానవిషయత్వరూపసాజాత్యాపన్న జ్ఞాతృజ్ఞేయజ్ఞానరూపత్రయాత్మకః। ఘటమహం జానామీత్యేజ్ఞానాకారాత్ జ్ఞానభాసనాయానువ్యవసాయాపేక్షాయాం దీపభాసనాయ దీపాన్తరాపేక్షా ఇతి ఉక్తం చాచార్యభగవత్పాదైః 'జానామీతి తమేవ భాన్తమనుభాయేతత్సమస్తం జగ'తి

కులాఙ్గనా కులాన్తస్థా కౌలినీ కులయోగినీ।

తతశ్చ సా త్రిపుటీ కులమిత్యుచ్యతే। తదుక్తం చిద్గగనచన్ద్రికాయామ్ 'మేయమాతృమితిలక్షణం కులం ప్రాన్తతో వ్రజతి యత్ర విశ్రమ'మితి। ఊర్ధ్వాధరభావేన విద్యమానేషు స్వచ్ఛన్దసంగ్రహాదౌ ప్రపఞ్చితేషు ద్వాత్రింశత్పద్మేషు సర్వాధస్తనం పద్మం త్రిపుటీసంబన్ధాభావాదకులముచ్యతే। తదుపరిస్థాని కులసంబన్ధీని। యద్వా। కుః పృథ్వీతత్వం లీయతే యత్ర తత్కులమాధారచక్రం తత్సంబన్ధాల్లక్షణయా సుషుమ్నామార్గోఽపి। అతః సహస్రారాత్స్రవదమృతం కులామృతమ్। 'శరీరం కులమిత్యుక్త'మితి స్వచ్ఛన్దసంగ్రహోక్త్యా శరీరసంబన్ధిత్వాద్వా తత్కులామృతమ్। తత్ర ముఖ్యతయా రసికా తద్రసాస్వాదనపరా। 'పుష్పితాయాః కులాఙ్గారం దృష్ట్వా యో జపతే నర' ఇతి కాలీతన్త్రే ప్రయోగాత్తత్రత్యామృతరహస్య రసికేతి వా। ఉపాస్యోపాసకవస్తుజాతస్య చిత్త్వేన సాజాత్యాత్తత్సముదాయప్రతిపాదకం శాస్త్రమపి కులమ్। తథాచ కల్పసూత్రే ప్రయోగః 'కులపుస్తకాని చ గోపాయే'దితి। 'దర్శనాని తు సర్వాణి కులమేవ విశన్తి హి'త్యాగమే చ। 'న కులం కులమిత్యాహురాచారః కులముచ్యత'ఇతి భవిష్యోత్తరపురాణవచనాదాచారోఽపి కులం తయోః సంకేతాన్ తత్రత్యరహస్యాని పాలయతి పశుషు న ప్రకాశయతి సాంప్రదాయికపరంపరాయై ప్రకాశ్య తన్తుం ప్రవర్తయతి చేతి తథా। 'చక్రసంకేతకో మన్త్రపూజాసంకేతకావితి। త్రివిధస్త్రిపురాదేవ్యాః సంకేతః పరమేశ్వరీ'త్యాగమే 'కులాఙ్గనైషాపృథ రాజవీథీః ప్రవిశ్య సంకేతగృహాన్తరేషు। విశ్రమ్య విశ్రమ్య వరేణ పుంసా సంగమ్య సంగమ్య రసం ప్రసూత' ఇతి చిన్తామణిస్తవే చ ప్రతిపాదితోఽయమర్థః॥౮౭॥ కులం నామ పాతివ్రత్యాదిగుణరాశిశీలో వంశస్తత్సంబన్ధిన్యఙ్గనా యథా గుప్తా తథేయమప్యవిద్యాజవనికయా గుప్తత్వాత్కులాఙ్గనా। తదుక్తం కులార్ణవే 'అన్యా తు సకలా విద్యాః ప్రకటా గణికా ఇవ। ఇయం తు శాంభవీ విద్యా గుప్తా కులవధూరివే'తి। భగవాన్పరశురామోఽప్యాహ 'అన్యా విద్యా వేశ్యా ఇవాతిప్రకటా' ఇత్యాది। కులస్యాన్తః మాతృమేయయోర్మధ్యే మితిరూపేణ స్థితా। కులశాస్త్రస్య మధ్యే జ్ఞేయత్వేన వా స్థితా।

ప్రతిగృహం ప్రతిదేశం ప్రతిదేహం ప్రతివశం వా పూజ్యత్వేన తిష్ఠతి। 'కులం జనపదే గృహే। సజాతీయగణే గోత్రే దేహేఽపి కథితం కుల'మితి విశ్వః। తదుక్తం భవిష్యోత్తరపురాణే 'పూజనీయా జనైర్దేవీ స్థానేస్థానే పురేపురే। గృహేగృహే శక్తిపరైర్గ్రామేగ్రామే వనేవన' ఇతి। అధఃస్థితం రక్తం సహస్రదలకమలమపి కులమ్। తత్కర్ణికాయాం కులదేవీదలేషు కులశక్తయశ్చ సన్తీతి స్వచ్ఛన్దతన్త్రేఽస్య విస్తరః। ఈదృగర్థస్య కులపదస్య పరతః సంబన్ధసామాన్యార్థే తద్ధితే కౌలమ్। 'కులం శక్తిరితి ప్రోక్తమకులం శివ ఉచ్యతే। కులేఽకులస్య సంబన్ధః కౌలమిత్యభిధీయత' ఇతి తన్త్రోక్తమ్। శివశక్తిసామరస్యం వా కౌలం తద్వతీ కౌలినీ। బాహ్యాకాశావకాశే చక్రం విలిఖ్య తత్ర పూజాదికం కౌలమితి రూఢ్యోచ్యత ఇతి కశ్చిత్। కులే ఉక్తార్థకే యోగః సంబన్ధోఽస్యా ఇతి కులయోగినీ। ఛలాక్షరసూత్రకారైః కౌలినీమలయోగినీత్యష్టాక్షరస్యైకనామత్వం యదుక్తం తత్రోపపత్తిం దశమే శతకే వక్ష్యామః। సుషురూపం ర్ధ్వస్థితం సహస్రారపద్మముకులమిత్యుచ్యతే। తథాచ స్వచ్ఛన్దసంగ్రహే 'అధశ్శోర్ధ్వం ర్యేణ ణాయాః సహస్రదలసంయుత'మిత్యారభ్య 'పఙ్కజద్వయమీశాని కులాకులమయం శుభ'మి-

అకులా సమయాన్తస్థా సమయాచారతత్పరా॥౮౮॥

మూలాధారైకనిలయా బ్రహ్మగ్రన్థివిభేదినీ।

మణిపూరాన్తరుదితా విష్ణుగ్రన్థివిభేదినీ॥౮౯॥

త్యన్తం తద్రూపత్వాత్తన్నిష్ఠత్వాద్వాఽకులా। న విద్యతే కులం దేహవంశాదికం యస్యా ఇతి వా। దహరాకాశావకాశే చక్రం విభావ్య తత్ర పూజాదికం సమయ ఇతి రూఢ్యోచ్యతే। సచ సర్వైర్యోగిభిరైకమత్యేన నిర్ణీతోఽర్థ ఇతి సంకేతరూపత్వాదపి సమయః। తత్ప్రతిపాదకత్వాద్వసిష్ఠశుకసనకసనన్దనసనత్కుమారాఖ్యతన్త్రపఞ్చకమపి సమయపదేన వ్యవహ్రియతే। తదన్తస్తత్ప్రతిపాద్య తయా తిష్ఠతి। యద్వా। సమం సామ్యం యాతీతి సమయః శివః। 'ఆతోఽనుపసర్గే కః' సమయాదేవీ చ తయోరేకశేషః। సామ్యం చ పరస్పరం శివశక్త్యోః, పఞ్చవిధం అధిష్ఠానసామ్యమనుష్ఠానసామ్యమవస్థానసామ్యం నామసామ్యం రూపసామ్యం చేతి। అధిష్ఠానం పూజాధికరణం చక్రాది। అనుష్ఠానం సృష్ట్యాదికృతమ్। అవస్థానం నృత్యాదిక్రియా। నామ భైరవాది। రూపమరుణ్యాది। అస్య చ విస్తరో వాసనాసుభగోదయవ్యాఖ్యానే లల్లేన కృతః। తయోరన్తే స్వరూపే తిష్ఠతి। 'అన్తః ప్రాన్తేఽన్తికే

నాశే స్వరూపేఽతిమనోహర' ఇతి విశ్వః। రుద్రయామలే దశభిః పటలైరుపదిష్ట ఆచారః సమయాచార ఇత్యుచ్యతే। యద్వా। దీక్షితస్య గురుకటాక్షవశాత్ షడ్విధైక్యచతుర్విధైక్యాన్యతరానుసంధానదార్ఢ్యే మహావేధాఖ్యసంస్కారే చ మహానవమ్యాం జాతే సతి పశ్చాన్మూలాధారాదుత్థితా దేవీ మణిపూరే ప్రత్యక్షా భవతి। తాం తత్రైవ పాద్యాదిభూషణాన్తైరుపచారైః సంపూజ్యానాహతం నీత్వా తామ్బూలాన్తమభ్యర్చ్య విశుద్ధిచక్రం నీత్వా తత్రత్య చన్ద్రకలారూపైర్మణిభిః పూరయిత్వా ఆజ్ఞాచక్రం నీత్వా నీరాజ్య సహస్రదలకమలే సరఘామధ్యే సదాశివేన సంయోజ్య తిరస్కరిణ ప్రాసార్య సమీపమన్దిరే స్వయం స్థిత్వా యావద్భగవతీ పునర్నిర్గతా సతీ మూలాధారకుణ్డం ప్రవిశతి తావత్తత్రైవ సమయం ప్రతీక్షేతేత్యాకారో గురుముఖైకవేద్యః సమయాచారః। తయోరుభయవిధయోరపి తత్పరా ఆసక్తా౯౮॥ మూలాధారాఖ్యం చతుర్దలం పద్మం తత్కర్ణికాయా మధ్యే బిన్దౌ కులకుణ్డనామకే ముఖమాచ్ఛాద్య కుణ్డలినీ తత్ర సర్వదైవ సుప్తా తిష్ఠతి। అతఏవైతదాధారత్వాత్సుషుమ్ణామూలత్వాచ్చ మూలాధార ఇత్యుచ్యతే। స ఏవైకో ముఖ్యో నిలయో వాసస్థానం యస్యాః। షట్చక్రేషు ప్రతిచక్రమాద్యన్తయోర్ద్వౌద్వౌ గ్రన్థీ। తత్ర బ్రహ్మగ్రన్థిద్వయం స్వాధిష్ఠానీయం విశేషేణ భినత్తీతి తథా॥

॥ఇతి శ్రీభాసురానన్దకృతే సౌభాగ్యభాస్కరే। ఆద్యేన శతకేనాభూద్ద్వితీయా తాపినీ కలా॥౧౦౦॥ ఇతి శ్రీమత్పదవాక్యేత్యాదిభాస్కరరాయకృతే లలితాసహస్రనామపరిభాషాభాష్యే ప్రథమశతకం నామ ద్వితీయా కలా॥౨॥

నాభౌ దశదలే పద్మే సామయికపూజాయాం మణిభీ రత్నైః పూర్యతే భూష్యతే దేవీతి తచ్చక్రం మణిపూరపదవాచ్యమ్। తస్యాన్తరధఃస్థితం గ్రన్థిం భిత్త్వోదితా ప్రకటితా। తదుపరిస్థితం విష్ణుగ్రన్థిం విశిష్య భినత్తీతి తథా। విష్ణోర్మణిపూరచక్రస్థితత్వేన తద్గ్రన్థ్యోర్విష్ణు

ఆజ్ఞాచక్రాన్తరాలస్థా రుద్రగ్రన్థివిభేదినీ।

సహస్రారామ్బుజారూఢా సుధాసారాభివర్షిణీ॥౯౦॥

తడిల్లతాసమరుచిః షట్చక్రోపరి సంస్థితా।

మహాసక్తిః కుణ్డలినీ బిసతన్తుతనీయసీ॥౯౧॥

గ్రన్థిసంజ్ఞా। ఏవం బ్రహ్మరుద్రగ్రన్థిసంజ్ఞే అపి జ్ఞేయే॥౮౯॥ భ్రూమధ్యే ద్విదలపద్మే ఆజ్ఞాపకస్య శ్రీగురోరవస్థానాదాజ్ఞాచక్రసంజ్ఞా। తావత్పర్యన్తం మనోనిగ్రహాభ్యాసే ఈషద్ జ్ఞానోదయో భవతీతి వా। ఆజీపదర్థకః। తదన్తరాలే తిష్ఠతి। రుద్రగ్రన్థిద్వయం హృదయగతానాహతచక్రీయం విభినత్తీతి తథా। అనుష్ఠానే ఏతద్వైపరీత్యమున్నేయమ్। పాఠక్రమదర్థక్రమస్య బలీయస్త్వాత్ 'అర్థాచ్చే'తి పాఞ్చమికన్యాయాత్। యద్వా। శ్రీవిద్యాయాం చత్వారః ఖణ్డాః ఆగ్నేయసౌరసౌమ్యచన్ద్రకలాఖ్యాః త ఏవ వాగ్భవకామరాజశక్తితుర్యాఖ్యాశ్చ। తేషాం చతుర్ణాం మధ్యే త్రయో హృల్లేఖాఖ్యా గ్రన్థయః। తాశ్చ తిస్రః క్రమేణ రుద్రవిష్ణుబ్రహ్మసంజ్ఞకాః। తత్త్రయం భినత్తి తదన్తః ప్రవిశతి। తదభిధేయేత్యర్థః। వస్తుతస్తు దత్తాత్రేయసంహితాయాం షడర్థప్రకరణోక్తకౌలికార్థపరమిదం నామషట్కమ్। తదుక్తం తత్రైవ 'మూలాధారాదికం చక్రషట్కం కులమితి స్మృతమ్। గ్రన్థిత్రయం తన్త్రదేవీచక్రత్రితయగర్భితమ్॥ పృథ్వ్యప్యచక్రద్వితయం బ్రహ్మగ్రన్థిపదోదితమ్। వహ్నిసూర్యమయం చక్రద్వయం తేజోమయం మహత్॥ విష్ణుగ్రన్థిపదేనోక్తం త్రైజసం సర్వసిద్ధిదమ్। వాయ్వాకాశద్వయోరూపం చక్రద్వితయముత్తమమ్। రుద్రగ్రన్థపదేనోక్తం మఙ్గలాయతనం మహత్' ఇత్యాది। సహస్రసంఖ్యాకా అరా దలాని యస్య తదమ్బుజం కమలం బ్రహ్మరన్ధ్రాధఃస్థమారూఢా। సుధాయాస్తత్కర్ణికాచన్ద్రసంబన్ధిన్యా ఆసారో ధారాసంపాతస్తమభివర్షితుం శీలమస్యాః। 'అమృతస్య ధారా బహుధా దోహమానం, చరణం నో లోకే సుధితాన్దధాత్వి'తి శ్రుతేః॥౯౦॥ తడిత్సౌదామిన్యేవ లతా వల్లీ తయా సమా రుచిః కాన్తిర్యస్యాః। 'విద్యుల్లేఖేవ భాస్వరే'తి శ్రుతేః। షడవయవకాని చక్రాణీతి మధ్యమపదలోపీ సమాసః। తేన 'ద్విగో'రితి ఙీప్రత్యయో న భవతి। తాని చ మూలాధారస్వాధిష్ఠానమణిపూరానాహతవిశుద్ధాజ్ఞాచక్రనామకాని। తేషాముపరి సహస్రారే సమ్యక్ స్థితా। మహే ఉత్సవే తత్రత్యశివశక్తిసమాయోగరూపే ఆసక్తిస్తత్పరతా యస్యాః। 'మహ ఉద్ధవ ఉత్సవ' ఇత్యమరః। వహ్నితేజస్యాసక్తిర్యస్యా వా। 'మహ ఉత్సవతేజసో'రితి విశ్వః। మహతీ ఆ సమన్తాత్సక్తిః సంయోగో యస్యా వా। కుణ్డలే అస్యాః స్త ఇతి కుణ్డలినీ ఆకృత్యా భుజఙ్గీ వా। తత్స్వరూపం చ తన్త్రరాజే 'మూలాధారస్థవహ్న్యాత్మతేజోమధ్యే వ్యవస్థితా। జీవశక్తిః కుణ్డలాఖ్యా ప్రాణాకారాథ త్రైజసీ॥ ప్రసుప్తభుజగాకారా త్రిరావర్తా మహాద్యుతిః। మాయాశీర్షా నదన్తీం తాముచ్చరత్యనిశం ఖగే॥ సుషుమ్నామధ్యదేశే సా యదా కర్ణద్వయస్య తు। పిధాయ న శృణోత్యేనం ధ్వనిం తస్య తదా మృతి'రేత్యాది। యోగవాసిష్ఠే చూడాలోపాఖ్యానే 'పుర్యష్టకాపరాఖ్యస్య మనసో జీవనాత్మికామ్। విద్ధి కుణ్డలినీమన్తరామోదస్యేవ మఞ్జరీ'మితి। నామనిర్వచనం చ దేవీపురాణే 'యతః శృఙ్గాటకాకారా కుణ్డలిన్యుచ్యతే తత' ఇతి। యద్వా వాగ్భవబీజస్య కుణ్డలినీతి సంజ్ఞా తద్రూపా। విసతన్తుః కమలనాలం తదేవ తన్తుస్తద్వత్తనీయసీ అతిశయేన కృశాకృతిః। 'నీవారశూకవత్తన్వీ పీతా భాస్వత్యణూపమే'తి శ్రుతేః। 'కులామృతైకరసికే' త్యారభ్యేయత్పర్యన్తముక్తా ప్రక్రియా సర్వాపీతి స్పష్టీకృతా వామకేశ్వరతన్త్రే।

'భుజఙ్గాకారరూపేణ మూలాధారం సమాశ్రితా। శక్తిః కుణ్డలినీనామ బిసతన్తునిభా శుభా॥ మూలకన్దం ఫణాగ్రేణ దంష్ట్వాకమలకన్దవత్। ముఖేన పుచ్చం సంగృహ్య బ్రహ్మరన్ధ్రం సమన్వితా॥ పద్మాసనగతా స్వస్థా గుదమాకుఞ్చ్య సాధకః। వాయుమూర్ధ్వగతం కుర్వన్కుమ్భకావిష్టమానసః॥ వాయ్వాఘాతవశాదగ్నిః స్వాధిష్ఠానగతో జ్వలన్। జ్వలనాఘాతపవనాఘాతైరున్నిద్రితోఽహిరరాట్॥ బ్రహ్మగ్రన్థిం తతో భిత్త్వా విష్ణుగ్రన్థిం భినత్త్యతః। రుద్రగ్రన్థిం విభిద్యైవ కమలాని భినత్తి షట్॥ సహస్రకమలే శక్తిః శివేన సహ మోదతే। సా చావస్థా పరా జ్ఞేయా సైవ నిర్వృతికారణ'మితి। అరుణోపనిషద్యపి శ్రూయతే 'ఉత్తిష్ఠత భా స్వప్త అగ్నిమిచ్ఛధ్వం భారతాః। రాజ్ఞః సోమస్య తృప్తాసః సూర్యేణ సయుజోషసః' ఇతి। ఇయం చోపనిషత్సర్వాపి భగవతీపరైవ। ఉపబృంహణదర్శనాత్। 'అరుణోపనిషద్గీతే'తి శ్యామలాసహస్రనామసు పాఠాచ్చ। పృశ్నినామకానాముపాసకానాం పరస్పరముక్తిరియం భారతీ సరస్వతీవిద్యేతి యావత్। తత్సంబన్ధినో భారతాః। హే శ్రీవిద్యోపాసకాః, ఉత్తిష్ఠత ఉపాస్తిక్రమే ప్రవర్తధ్వమ్। మా స్వప్త ప్రమత్తా మా భూత। అన్తర్బావితణ్యర్థౌ వా కుణ్డలినీకర్మకావిమౌ ధాతూ యోజనీయౌ। అగ్నిం స్వాధిష్ఠానగతాగ్నితేజోమయీకుణ్డలినీమిచ్ఛధ్వం ఇచ్ఛాదణ్డేనాహత్యోత్థాపయధ్వమ్। సూర్యేణ సయుజా విశుద్ధ్యనాహతచక్రయోర్మధ్యవర్తిసూర్యసహితేన తేనాగ్నినా ఉషసో దగ్ధస్య। ద్రుతస్యేతి యావత్। సోమస్య ఉమయా రాజరాజేశ్వర్యా సహితస్య రాజ్ఞో రాజరాజేశ్వరస్య సహస్రారీయచన్ద్రమణ్డలాన్తర్గతస్య వా। అర్థాదమృతేన తృప్తాసో భవత తృప్యత। అగ్నికుణ్డలినీముత్థాప్య సూర్యకుణ్డలిన్యా సంయోజ్య తాభ్యాం చన్ద్రమణ్డలశివశక్తిసామరస్యేన ద్రావయిత్వా తదుత్థామృతధారాభిర్ద్విసప్తతిసహస్రనాడీమార్గానాపూర్య తృప్తా భవతేత్యర్థః। తృప్తాస ఇత్యత్ర 'ఆజ్జసే'రిత్యసుగాగమః। తథా 'యత్కుమారీ మన్ద్రయతే యద్యోషిద్యత్పతివ్రతా। అరిష్టం యత్కించ క్రియతే అగ్నిస్తదనువేధతి'। కుః పృథ్వీతత్త్వం మ్రియతే లీయతే యస్మింస్తత్కులకుణ్డం కుమారం తత్సంబన్ధినీ కుమారీ కులకుణ్డలినీ। మన్ద్రయతే మన్ద్రస్వరేణ నదతి। అతఏవ రోదనావస్థాసాహిత్యాత్కులకుణ్డాదుత్థాపనస్యోత్పత్తిరూపత్వాచ్చ సద్య ఉత్పన్నా। కుమారీత్యుచ్యతే। యోషిత్ తరుణీ తారుణ్యలక్షణసూర్యేణానాహతాదుపరిభాగే సాహిత్యాత్। పతివ్రతా పతిం బ్రహ్మరన్ధ్రస్థం కామేశ్వరం వ్రతయతి భుఙ్క్తే। 'పయోవ్రతం బ్రాహ్మణస్యే'త్యాదిప్రయోగాత్। ఏవం కౌమారతారుణ్యసంభోగైరరిష్టం శుభం పీయూషవర్షణరూపమన్యదపి యత్కించిత్సా క్రియతే కరోతి తత్సర్వమగ్నిః స్వాధిష్ఠానగతోఽనువేధతి సాధయతి। అగ్నిజ్వలనేనైవ చన్ద్రమణ్డలద్రవాదితి భావః। ఏతదుపబృంహణం సనత్కుమారతన్త్రే 'పృశ్నయో నామ మునయః శ్రీవిద్యోపాసకా మిథః। సంభూయోపదిశన్త్యేతాముత్థాపయత మా చిరమ్॥ కర్ణికాయామధిష్ఠానే వహ్నిమిచ్ఛథ భారతాః। సూర్యేణ సహ విద్రావ్య రాజ్ఞః సోమస్య తృప్యతే' ఇత్యాది పతివ్రత్యే భుజంగమ్యా

అగ్నిరేవ సహాయవాని'త్యన్తమ్। ఏవం 'లోకస్య ద్వారమర్చిమత్పవిత్రమ్। జ్యోతిష్మద్భ్రాజమానం మహస్వత్। అమృతస్య ధారా బహుధా దోహమానమ్। చరణం నో లోకే

భవానీ భావనాగమ్యా భవారణ్యకుఠారికా।

భద్రప్రియా భద్రమూర్తిర్భక్తసౌభాగ్యదాయినీ॥౯౨॥

సుధితాన్దధాత్వి'తి మన్త్రోఽపి। లోకస్య బ్రహ్మలోకస్య ద్వారం సాధనమ్। ఆర్చిజ్యోతి ర్మహఃశబ్దా అగ్నిసూర్యచన్ద్రకలావాచకాః। చరణశబ్దశ్చరతి యాతాయాతం కరోతీతి వ్యుత్పత్త్యా కుణ్డలినీపరః। సామాన్యే నపుంసకమ్। సుధితాన్ తృప్తాన్। హకారస్య ధకారాదేశోఽర్చిఃశబ్దే సకారలోపశ్చ ఛాన్దసః। కుణ్డలినీ అగ్న్యాదిస్థానమాగతాసతీ సుధావృష్టిం కుర్వతీ అస్మాంస్తృప్తాన్కరోత్విత్యర్థః। తదిదముపబృంహితం శుకసంహితాయామ్ 'పావకస్యార్చిషాం భానోర్జ్యోతిషా మహసా విధోః। దోహమానా సుధాధారా ప్రతిసహస్రధా। గుప్తాచారా కుణ్డలినీ తృప్తానస్మాంస్తనోతు 'సే'తి। అత్ర గుప్తం యథాతథా చరతీతి చరణపదస్యార్థః। ఏవం వసిష్ఠాదితన్త్రేష్వప్యుపబృంహణాని ద్రష్టవ్యాని॥౯౧॥ భవం మహాదేవం సంసారం కామం వా ఆనయతి జీవయతీతి భవానీ। తదుక్తం దేవీపురాణే నిర్వచనాధ్యాయే 'రుద్రో భవో భవః కామో భవః సంసారసాగరః। తత్ప్రాణనాదియం దేవీ భవానీ పరికీర్తితే'తి। యద్వా జలమూర్తేః పరమేశ్వరస్య భవ ఇతి సంజ్ఞా। తస్య పత్నీ ఉషానామ్నీ। పుత్రః శుక్రాఖ్యః। తదుక్తం లిఙ్గపురాణే 'భవ ఇత్యుచ్యతే దేవైర్భగవాన్వేదవాదిభిః। సంజీవనేన లోకానాం భవస్య పరమాత్మనః। ఉషా సంకీర్తితా భార్యా సుతః శుక్రశ్చ సూరిభి'రితి। వాయుపురాణేఽపి 'భవస్య యా ద్వితీయా తు తనూరాపః స్మృతేతి వై। తస్యోషానామికా పత్నీ పుత్రశ్చాప్యుశనా స్మృత' ఇతి। భవశబ్దనిష్పత్తిరపి తత్రైవ 'యస్మాద్భవన్తి భూతాని తాభ్యస్తా భావయన్తి చ। భవనాద్భావనాచ్చైవ భూతానాం స భవః స్మృత'ఇతి। అత్ర తాభ్య ఇత్యస్యాద్భ్య ఇత్యర్థః। 'తస్మాదాపో భవః స్మృతా' ఇత్యుపక్రమ్య పాఠాత్। భవం జీవనరూపం జలమప్యానయతి జీవయతీతి భవానీ। యద్వా భవస్య స్త్రీత్యర్థే పుంయోగలక్షణో జీష్। 'ఇన్ద్రవరుణే'త్యాదినానుగాగమః। ఇయం చ స్థానేశ్వరాఖ్యపీఠస్యాధిష్ఠాత్రీ దేవతా। తదుక్తం పద్మపురాణేఽష్టోత్తరశతదేవీతీర్థమాలాధ్యాయే 'స్థానేశ్వరే భవాన్యాఖ్యా బిల్వకే నామపత్రకే'తి। ఏవం రూపపఞ్చకం నిర్వర్ణ్య తత్ప్రాప్త్యుపాయం కతిపయైర్నామభిరాహ। భావనా తావద్ద్వివిధా। శాబ్దీ భావనా ఆర్థీ భావనా చేతి। తత్ర శాబ్దీ వైదికశబ్దనిష్ఠాచార్యేచ్ఛాసమానయోగక్షేమా। ఈశ్వరేచ్ఛైవేతి తు మీమాంసకవాదకౌతూహలే నిరూపితమస్మాభిః। ఆర్థీ తు ప్రవృత్తిరూపా। కారకాణాం పరస్పరసంబన్ధరూపేత్యపి తత్రైవ

నిరూపితమ్। తాభ్యామగమ్యా గమ్యా వా కర్మమార్గావిషయ ఇతి వా తజ్జన్యచిత్తశుద్ధిరూపా వేత్యర్థః। యద్వా భావనా త్రివిధా। తదుక్తం కూర్మపురాణే 'బ్రాహ్మీ మాహేశ్వరీ చైవ తథైవాక్షరభావనా। తిస్రస్తు భావనా రుద్రే వర్తన్తే సతతం ద్విజా' ఇతి। అన్యత్రాపి 'త్రివిధాం భావనాం బ్రహ్మన్ప్రోచ్యమానాం నిబోధ మే। ఏకా మద్విషయా తత్ర ద్వితీయాఽవ్యక్తసంశ్రయా। అన్యా తు సగుణా బ్రాహ్మీ విజ్ఞేయా త్రిగుణా త్రిధే'తి। ఇదం చేన్ద్రద్యుమ్నంప్రతి కూర్మావతారస్య భగవతో వచనమ్। ఏతల్లక్షణనిష్కర్షశ్చ రత్నత్రయపరీక్షాయాం దీక్షితైః కృతస్తతఏవావగన్తవ్యః। యద్వా 'ఆజ్ఞాన్తం సకలం ప్రోక్తం తతః సకలనిష్కలమ్।

భక్తిప్రియా భక్తిగమ్యా భక్తివశ్యా భయాపహా।

శాంభవీ శారదారాధ్యా శర్వాణీ శర్మదాయినీ॥౬౩॥

ఉన్మన్యన్తే పరే స్థానే నిష్కలం చ త్రిధా స్థిత'మితి యోగినీహృదయోక్తలక్షణాస్తిస్రో భావనాః। తాభిర్గమ్యా జ్ఞేయా। భవః సంసార ఏవారణ్యమతిగహనత్వాత్ పునః పునః ప్రరోహాచ్చ। తస్య కుఠారేవ కుఠారికా। 'ద్వయోః కుఠార' ఇతి కోశాత్స్త్రీలిఙ్గతా। తచ్చేచ్ఛేత్యర్థః। భద్రం మఙ్గలం ప్రియం యస్యాః। భద్రో గజవిశేషస్తజ్జాతీయా గజాః ప్రియాః యస్యాం ఇతి వా। భద్రా భవ్యా మూర్తిః స్వరూపం యస్యాః। 'బ్రహ్మ తన్మఙ్గలం విదు'రితి విష్ణుపురాణాత్। 'మఙ్గలానాం చ మఙ్గల'మితి భారతాచ్చ। 'భగః శ్రీకామమాహాత్మ్యవీర్యయత్నార్కకీర్తిష్వి'త్యాగ్నేయపురాణోక్తా భగపదార్థాః శోభనా యస్యాం సా సుభగా లలితైవ తస్యా భావః సౌభాగ్యం తదభేద ఇతి యావత్। యత్తు పద్మపురాణే 'ఇక్షవస్తరురాజశ్చ నిష్పావా జీరధాన్యకే। వికారవచ్చ గోక్షీరం కౌసుమ్భం కుసుమం తథా। లవణం చాష్టమం తద్వత్సౌభాగ్యాష్టకముచ్యతే' ఇతి వచనే పరిగణితం తదపి మఙ్గలకార్యోపయుక్తత్వాచ్ఛ్రీకరత్వాత్సౌభాగ్యమేవ। సుష్ఠు భాగ్యం నియతిర్యస్య తస్య భావో వా సౌభాగ్యమ్। భక్తేభ్యస్తాని దదాతీతి తథా। అత్రేదం బోధ్యమ్— మహాశక్తిరిత్యారభ్యైతత్పర్యన్తాని నవ నామాని బడఞ్ ఇతి ఛలాక్షరసూత్రేణ నిర్దిష్టాని। తథాహి వరరుచిసంకేతే యవర్గోఽష్టానామిహ తు నవానాం సంజ్ఞేత్యుక్తం 'కాఝాద్యాః' 'టయౌచే'తి సూత్రాభ్యాం కకారమారభ్య ఝకారమభివ్యాప్య ద్వారాణి నవ భవన్తి। టవర్గయవర్గావప్యేవమితి తదర్థః। పిషుః। పవర్గ ఇషూణాం పఞ్చానాం సంజ్ఞా। ఏతాన్యక్షరాణి నామసంఖ్యాద్యోతకాని। అజ్రాట్। అచో రాజః షోడశాన్తసంఖ్యావాచకా భవన్తి। యుయుత్వాః। ఇకార ఆదౌ తత ఉకారః। ఏతద్ద్వయం యస్మాదక్షరాత్పరతస్తదక్షరం సాః। అకారేణ సహితం తయోర్నామ। యథా కికు ఇత్యనయోః క ఇతి సంజ్ఞా టిటు ఇత్యనయోః ట ఇతి।

ఫీపాత్పుడవః। ఫీకారాత్పరతః పృకారశ్చేత్తద్యుగలస్య డకారః సంజ్ఞా। పకారాత్పరతశ్చేత్తద్యుగలస్య బకారః సంజ్ఞా। పుటోణ్। సంపుటీకరణస్య ణ్ ఇతి సంజ్ఞా। ఏవంచ బడణితి సూత్రస్య డకారేణ పుటితో బకార ఇత్యర్థః। తేన డబడ ఇతి సిధ్యతి। తతశ్చ ఫీపపృపిపుపపృఫీపపృ ఇతి సప్త వర్ణా భవన్తి। ద్వే నామనీ చతురక్షరే। తత్ర ప్రథమనామ్న ఆద్యమక్షరం పవర్గీయం। తృతీయం నామాష్టాక్షరం। తదాద్యమక్షరం పవర్గీయం। తతో ద్విత్రిపఞ్చాక్షరే। తదాద్యే పవర్గీయే। తతః షష్ఠం నామాష్టాక్షరం। తదాద్యమక్షరం చ పవర్గీయం। తతో ద్వే చతురక్షరే। తయోరాద్యం నామ పవర్గీయాదిమాక్షరకం। తతోఽష్టాక్షరమేకం నామ। తదాద్యమక్షరం చ పవర్గీయమితి। ఏవం నవ నామానీత్యేతావాన్సూత్రార్థం ఇతి దిక్॥౯౨॥ భక్తిర్ద్వివిధా। ముఖ్యా గౌణీ చేతి। తత్రేశ్వరవిషయకోఽనురాగాఖ్యశ్చిత్తవృత్తివిశేషో ముఖ్యభక్తిః। తథాచ భక్తిమీమాంసాసూత్రమ్ 'సా పరానురక్తిరీశ్వరే' ఇతి। 'అథాతో భక్తిజిజ్ఞాసే'తి సూత్రోపాత్తా భక్తిస్తత్పదార్థః। తస్యాః పరేతి విశేషణమ్। పరాం ముఖ్యాం భక్తివిశేషముద్దిశ్యానురక్తిర్లక్షణత్వేన విధీయత ఇతి తదర్థః। అతఏవ పరేతి గోణీం వ్యావర్తయతీతి భాష్యమ్। 'గౌణ్యా తు సమాధిసిద్ధి'రితి సూత్రే గౌణీ భక్తిః సేవారూపా కథితా। తథా చ గరుడపురాణే 'భజ ఇత్యేష వై ధాతుః సేవాయాం పరికీర్తితః। తస్మాత్సేవా బుధైః ప్రోక్తా భక్తిసాధనభూయసీ'తి। తద్భేదాః స్మరణకీర్తనాదయో బహవః। తేన 'భక్తిరష్టవిధా హ్యేషా యస్మిన్మ్లేచ్ఛేఽపి వర్తతే। స విప్రేన్ద్రో యతిః శ్రీమాన్స మునిః స చ పణ్డిత' ఇత్యాదిత్యగరుడపురాణయోర్వచనమ్। 'భక్తిర్నవవిధా రాజన్' ఇత్యాదిభాగవతం వచనం 'భక్తిర్దశవిధా జ్ఞేయా పాపారణ్యదవోపమే'తి దశవిధత్వప్రతిపాదకం బృహన్నారదీయవచనమన్యశ్చైతాదృశమవయుత్యానువాద ఏవ। ఈదృశో భక్తిపదార్థః ప్రియో యస్యాః సా। తథాచ శివపురాణే 'కృతకృత్యస్య తృప్తస్య మమ కిం క్రియతే నరైః। బహిర్వాభ్యన్తరే వాపి మయా భావో హి గృహ్యతే' ఇతి। అత్ర భావశబ్దేన బాహ్యే సేవారూపా చేష్టాభ్యన్తరోఽభిప్రాయశ్చ గృహ్యతే। భక్త్యా సంరాధనేన గమ్యా ప్రత్యక్షా। తథాచ శ్రుతిః 'పరాఞ్చి ఖాని వ్యతృణత్స్వయంభూస్తస్మాత్పరాఙ్ పశ్యతి నాన్తరాత్మన్। కశ్చిద్ధీరః ప్రత్యగాత్మానమైక్షదావృత్తచక్షురమృతత్వమిచ్ఛ'న్నితి। స్మృతిరపి 'యోగినస్తం ప్రపశ్యన్తి భగవన్తం సనాతన'మితి। 'ఈశ్వరప్రణిధానాద్వే'తి। యోగసూత్రేఽప్యేవం ప్రణిధానపదస్య భక్తిపరతయా రాజమార్తణ్డే వ్యాఖ్యానాత్। భక్తౌ బ్రహ్మసూత్రమపి 'అపి సంరాధనే ప్రత్యక్షానుమానాభ్యా'మితి। అవ్యక్తమపి బ్రహ్మ భక్త్యా ప్రత్యక్షం భవతీతి శ్రుతిస్మృతిభ్యాం తథావగమాదితి తదర్థః। 'భక్త్యా త్వనన్యయా శక్య అహమేవంవిధోఽర్జున। జ్ఞాతుం ద్రష్టుం చ తత్త్వేన ప్రవేష్టుం చ పరంతపే'తి భగవద్వచనమపి। అత్ర ప్రవేష్టుమిత్యనేన బ్రహ్మభావాఖ్యో మోక్ష ఉచ్యతే సోఽపి భక్త్యైవ లభ్యత ఇత్యర్థః। తేన ప్రకృతే గమ్యపదం ప్రాప్యపరత్వేనాపి వ్యాఖ్యేయమ్। 'బ్రహ్మసంస్థోఽమృతత్వమేతీ'తి శ్రుతౌ నిష్ఠాపర్యాయభక్తివాచినా సంస్థాపదేన తథా ప్రతిపాదనాత్। అతఏవ భక్తిమీమాంసాయాం 'తత్సంస్థస్యామృతత్వోపదేశా'దితి సూత్రమ్। బ్రహ్మమీమాంసాయాం 'తన్నిష్ఠస్య మోక్షోపదేశా'దితి సూత్రం చ। నిత్యాతన్త్రేఽపి భక్తిలక్షణకథనపూర్వకం తస్యాఖిలపురుషార్థప్రదత్వముక్తమ్। 'ఉక్తలక్షణసంపన్నే గురౌ

తత్రోక్తయోస్తథా। విద్యానుష్ఠానయోః స్థైర్యధియః సంశయనాశనీ॥ తారకత్త్వాప్రమత్తత్వే భక్తిరుక్తాఖిలార్థదా। యయా విహీనా నియతమిహాముత్ర చ దుఃఖితా' ఇతి। అథవా భక్తిర్లక్షణా తయా గమ్యా బోధ్యా। విశిష్టశక్తికానాం సత్యజ్ఞానాదిపదానాం నిర్ధర్మకబ్రహ్మవాచకత్వాయోగాత్। అతఏవ త్రిశత్యాం వక్ష్యతే 'లక్ష్యార్థా లక్షణాగమ్యే'తి। 'సర్వేషాం త్ర్యైకమన్త్ర్యమైతిశాయనస్య భక్తపావనత్వాత్సవనాధికారో హీ'తి జైమినిసూత్రే భక్తిపదస్య లక్షణాయాం ప్రయోగః। ఆస్మాకీనే శివస్తవేఽపి 'న మే శక్తిః శ్రీమన్మహిమపరమాణోరపి నుతౌ తథాపి త్వద్భక్తిం వ్యతనవమవష్టభ్య కిమపి। న మఞ్చాః క్రోశన్తి ప్రవచనమథాపి ప్రవవృతే యథా లోకే భక్త్యా పరశివ న శక్త్యా స్వగతయే'తి భక్తేరుక్తలక్షణాయా వశ్యా పరాధీనా। భక్త్యా వశ్యేతి వా। స్వతన్త్రాపి "శివభక్తిపారతన్త్ర్యత్వమశ్రుష' ఇతి వచనాత్। భయాని జలస్థలాదిప్రయుక్తాదీని సర్వాణ్యపహన్తీతి భయాపహా। 'ఆనన్దం బ్రహ్మణో విద్వాన్న బిభేతి కుతశ్చనే'తి శ్రుతేః। తథాచ వాయుపురాణే 'అరణ్యే ప్రాన్తరే వాపి జలే వాపి స్థలేఽపి వా। వ్యాఘ్రకుమ్భీరచోరేభ్యో భయస్థానే విశేషతః। ఆధిష్వపి చ సర్వేషు దేవీనామాని కీర్తయే'దితి।

శాంకరీ శ్రీకరీ సాధ్వీ శరచ్చన్ద్రనిభాననా।

శాన్తోదరీ శాన్తిమతీ నిరాధారా నిరఞ్జనా॥౯౪॥

శంభోరియం స్త్రీ, శాంభవానామియం మాతా వా శాంభవీ। యోగశాస్త్రే ముద్రావిశేషస్యేదం నామ। తల్లక్షణం తత్రైవ 'అన్తర్లక్ష్యం వహిర్దృష్టిర్నిమేషోన్మేషవర్జితా। ఏషా సా శాంభవీ ముద్రా సర్వతన్త్రేషు గోపితే'తి। కల్పసూత్రే తు దీక్షాస్తిస్ర ఉక్తాః శక్తిః శాంభవీ మాన్త్రీ చేతి। విభజ్య తల్లక్షణాన్యుక్తాని దేవీభాగవతే 'అష్టవర్షా చ శాంభవీ'తి కన్యావిశేషస్య నామోక్తం తద్రూపా వేత్యర్థః। శారదయా సరస్వత్యా వాగ్దేవతాభిశ్చ ఆరాధ్యా, శారదే శరదృతౌ వర్షాదౌ వా ఆరాధ్యా। 'అథ శరత్సమాః సంవత్సర' ఇత్యమరాత్। 'శరత్కాలే మహాపూజా క్రియతే యా చ వార్షికీ'తి మార్కణ్డేయపురాణే। వర్షస్యాదౌ భవా వార్షికీత్యర్థః। 'వాసన్తే నవరాత్రే తు పూజయేద్రక్తదన్తికా'మితి రుద్రయామలాత్। శారదైవింశారదైః పణ్డితైః శాలీనాఖ్యాశ్రమవిశేషశీలైర్వారాధ్యా। 'శారదః పీతముద్రే స్యాచ్ఛాలీనే ప్రతిభావినీ'తి మేదినీ। 'అకారో వాసుదేవః స్యాదాకారస్తు పితామహ' ఇత్యనేకార్థం ధ్వనిమఞ్జర్యామభిధానాత్తాభ్యామారాధ్యేత్యక్షరద్వయశ్లేషేణార్థే సిద్ధే శారదా చాసావారాధ్యేతి కర్మధారయో వా। తత్ర శారదాంశనిరుక్తిః కాలీపురాణే 'శరత్కాలే పురా యస్మాన్నవమ్యాం బోధితా సురైః। శారదా సా సమాఖ్యాతా పీఠే లోకే చ నామత' ఇతి। క్షితిమూర్తేః పరమశివస్య

శర్వ ఇతి సంజ్ఞా తస్య స్త్రీత్యర్థే పుంయోగలక్షణే జీష్యానుగాగమః। మఙ్గలస్య మాతా సుకేశీనామ్నీత్యర్థః। తదుక్తం లైఙ్గే 'చరాచరాణాం భూతానాం ధాతా విశ్వంభరాత్మకః। శర్వ ఇత్యుచ్యతే దేవః సర్వశాస్త్రార్థపారగైః। విశ్వంభరాత్మనస్తస్య శర్వస్య పరమేష్ఠినః। సుకేశీ కథ్యతే పత్నీ తనుజోఽఙ్గారకః స్మృత' ఇతి। వాయవీయేపి 'శర్వస్య యా తృతీయా తు నామ భూమితనుః స్మృతా। పత్నీ తస్య సుకేశీతి పుత్రశ్చాఙ్గారకో మత' ఇతి। శర్మ సుఖం దాతుం శీలమస్యాః 'శర్మశాతసుఖాని చే'త్యగ్నిపురాణీయకోశః। 'సుఖం దదాతి భక్తేభ్యస్తేనైషా శర్మదాయినీ'తి దేవీభాగవతాత్॥౯౩॥ కరోతీతి కరః। పచాద్యచ్। 'కృఞో హేతుతాచ్ఛీల్యే'త్యాదినా టో వా। శం సుఖం తస్య కరః। శం కరే యస్య స వా శంకరః తస్య స్త్రీ శాంకరీ। తథాచ కాలికాపురాణే 'ప్రతిసర్గాదిమధ్యాన్తమహం శంభుం నిరాకులమ్। స్త్రీరూపేణానుయాస్యామి ప్రాప్య దక్షాదహం తనుమ్। తతస్తు విష్ణుమాయాం మాం యోగనిద్రాం జగన్మయీమ్। శాంకరీతి స్తువిష్యన్తి రుద్రాణీతి దివౌకస' ఇతి। కరోతీతి కరీ శ్రియః కరీ శ్రీకరీ। శ్రీకరో విష్ణుః। 'శ్రీధరః శ్రీకరః శ్రీమాని'తి విష్ణుసహస్రనామసు పాఠాత్। తస్యేయం శ్రీకరీతిం వా॥

అథ పరిభాషాయాం షట్చత్వారింశన్నామాని విభజతే — రాజా చతుర్బలేన్ద్రో భూత్వా బలిరాగమాన్ ద్విదశ। గుణగణగౌణ్యం గణగోమార్గే మార్గే మృగేణ భవేత్॥౧౧॥ చతురిత్యేకస్మిన్నర్థే చతుశ్చతురక్షరాణి చత్వారి నామాని ద్విదశ ద్విసహితా దశ। అర్ధత్రయేణైతాదృశాని నామాని ద్వాదశ। స్పష్టమన్యత్॥౧౧॥ సాధ్వీ పతివ్రతా। 'సతీ సాధ్వీ పతివ్రతే'త్యమరః। కాలత్రయేఽపి పత్యన్తరయోగాభావాదనితరసాధారణం పాతివ్రత్యమ్। తదుక్తం శ్రీమదాచార్యభగవత్పాదైః 'కలత్రం వైధాత్రం కతి కతి

నిర్లేపా నిర్మలా నిత్యా నిరాకారా నిరాకులా।

భజన్తే న కవయః శ్రియో దేవ్యాః కో వా న భవతి పతిః కైరపి ధనైః। మహాదేవం హిత్వా తవ సతి సతీనామచరమే కుచాభ్యామాసఙ్గః కురబకతరోరప్యసులభః' ఇతి। దేవీభాగవతేఽపి 'సాధ్వీత్యనన్యసామాన్యపాతివ్రత్యేన గీయసే' ఇతి। శరత్కాలికేన చన్ద్రేణ తుల్యమాననం ముఖం యస్యాః। 'శో తనూకరణే'। శాతం కృశమ్। 'ఆదేచ ఉపదేశేఽశితి'త్యాత్వమ్। ఉదరం యస్యాః సా శాతోదరీ। శతోదరస్యానన్తగుహస్య హిమవతోఽపత్యం హైమవతీత్యర్థో వా। శాన్తిరస్యా అస్తీతి శాన్తిమతీ। భక్తేష్వోద్ధత్యాభావాత్। ఆధారాన్నిష్క్రాన్తా మూలాధారాదుద్గతా।

'నిరాదయః క్రాన్తాద్యర్థే పఞ్చమ్యే'తి సమాసః। యద్వా నిర్గత ఆధారః అధిష్ఠానాన్తరం యస్యాః। సర్వజగదధిష్ఠానస్య సత్యత్వేనాధారాన్తరాయోగాత్। అథవా నిరాధారాఖ్యపూజాస్వరూపా। తథాచ సూతసంహితాయామ్ 'పూజా శక్తేః పరాయాస్తు ద్వివిధా సంప్రకీర్తితే'త్యుపక్రమ్య బాహ్యాభ్యన్తరభేదేన ద్వైవిధ్యముక్త్వా బాహ్యాయా వైదికతాన్త్రికభేదేన ద్వైవిధ్యం సలక్షణం వర్ణయిత్వోక్తమ్ 'పూజా యాఽభ్యన్తరా సాపి ద్వివిధా పరికీర్తితా। సాధారా చ నిరాధారా నిరాధారా మహత్తరా॥ సాధారా యా తు సాధారే నిరాధారా తు సంవిది। ఆధారే వర్ణసంక్లృప్తవిగ్రహే పరమేశ్వరీమ్॥ ఆరాధయేదతిప్రీత్యా గురుణోక్తేన వర్త్మనా। యా పూజా సంవిది ప్రోక్తా సా తు తస్యాం మనోలయః॥ సంవిదేవ పరా శక్తిర్నేతరా పరమార్థతః। అతః సంసారనాశాయ సాక్షిణీమాత్మరూపిణీమ్॥ ఆరాధయేత్పరాం శక్తిం ప్రపఞ్చోల్లాసవర్జితామ్। స్వానుభూత్యా స్వయం సాక్షాత్స్వాత్మభూతాం మహేశ్వరీమ్॥ పూజయేదాదరేణైవ పూజా సా పురుషార్థదా' ఇతి। అథ నిరాధారపూజాకర్మీభూతసంవిత్స్వరూపస్యైదంపర్యేణ నిషేధముఖేన విధిముఖేన పరాభిమతనిరాసేన చ నిర్ధారణపూర్వకం తత్ప్రాప్తిసాధనోపాయం తజ్జన్యఫలస్వరూపం చ కతిపయైర్నామభిరాహ — నిరఞ్జనాదిభిరష్టభిః శ్లోకైః। సన్తి హి త్రివిధాః పశవః। తత్రానాత్మన్యాత్మతాజ్ఞానస్వరూపాణవమలమాత్రేణ యుక్తో విజ్ఞానకేవలః, దేహారమ్భకాదృష్టాత్మకకార్మణమలవాన్ప్రలయాకలభేదవుద్ధిజనకమాయీయాఖ్యమలవాన్స కల ఇతి భేదాత్। ఏషూత్తరోత్తరో మలః పూర్వపూర్వవ్యాప్య ఇత్యాది నిరూపితం సేతుబన్ధేఽస్మాభిః। తత్ర సకలపశునిరాసాయాహ — నిరఞ్జనా అఞ్జనం "నామ కాలిమా। మాయాసఙ్గ ఇతి యావత్। తమోరూపత్వేనావరణధర్మేణ సాదృశ్యాత్। తథాచ యోగవాసిష్ఠే 'భావాభావే పదార్థానాం హర్షామర్షవికారదా। మలినా వాసనా రామ సఙ్గశబ్దేన కథ్యతే' ఇతి। నిర్గతమఞ్జనం యస్యాః సా నిరఞ్జనా। 'నిరవద్యం నిరఞ్జన'మితి శ్రుతేః। అవిద్యాసంపర్కాభావవతీత్యర్థః। మిథ్యారూపాయా అవిద్యాయాః స్వాధిష్ఠానేఽభావాత్। ప్రతిపన్నోపాధౌ త్రైకాలికనిషేధప్రతియోగిత్వస్యైవ మిథ్యాత్వాత్। యద్వా నితరాం రఞ్జనం రాగో రక్తిమా సంతోషణం వా యస్యామ్॥౯౪॥ ప్రలయకాలేఽతివ్యాప్తిం నిరస్యతి। కర్మసంబన్ధేన లేపస్తస్మాన్నిష్కాసితా। 'న మాం కర్మాణి లిమ్పన్తి' ఇతి స్మృతేః। యద్వా లేపః కర్మసంబన్ధః స జ్ఞానేన నిర్గతో యస్యాః సా నిర్లేపా। తదుక్తం యజ్ఞవైభవఖణ్డే: 'కర్మభిః సకలైరపి లిప్యతే బ్రహ్మవిత్ప్రవరశ్చ న సర్వథా। పద్మపత్రమివాద్భిరహో పరబ్రహ్మవిత్ప్రవరస్య తు వైభవమ్'। గీతాస్వపి 'లిప్యతే న స పాపేన పద్మపత్ర

నిర్గుణా నిష్కలా శాన్తా నిష్కామా నిరుపప్లవా॥౯౫॥

నిత్యముక్తా నిర్వికారా నిష్ప్రపఞ్చా నిరాశ్రయా।

మివామ్బుసా' ఇతి। విజ్ఞానకేవలేఽతివ్యాప్తిం పరిహరతి। నిర్మలా ఆణవమలాభావవతీ, మలస్తమాత్మా తదభావవతీ వా। ముక్తజీవస్తు లక్ష్య ఏవ। నిత్యముక్తేత్యనేన వా తన్నిరాసః। యద్వా నిత్యశుచినో మాలిన్యభ్రమమాధాయకత్వాదవిద్యైవ మలస్తదభావత్వాన్నిమలా। మలస్య మిథ్యాత్వాత్। తదధిష్ఠానం తు న తథేత్యాహ। నిత్యా కాలత్రయేఽప్యవాధ్యా। తేన క్షణికవిజ్ఞానమేవాత్మేత్యౌత్పాతికబాహ్య నిరాసః। 'అవినాశీ వా అరేఽయమాత్మే'తి శ్రుతేః। తిథినిత్యా కాలనిత్యామన్త్రరూపా వా। సాకారవిజ్ఞానవాదిమాధ్యమికనిరాసాయాహ। ఆకారస్య సగుణరూపస్య కల్పితత్వాన్నిరాకారా। తదుక్తం విష్ణుభాగవతే 'స వై న దేవాసురమర్త్యతిర్యఙ్ స్త్రీ న షణ్ఢో న పుమాన్న జన్తుః। నాయం గుణః కర్మ న సన్న చాసన్నిషేధశేషో జయతాదశేషః' ఇతి। ఆకులేతి భావప్రధానో నిర్దేశః। అవిద్యాసంపర్కేఽప్యాకులత్వాభావాన్నిరాకులా। నిర్గతా ఆకులతా యస్యా ఇతి వా। తాదృశానాం దూరేతి యావత్। ఆకులత్వం సర్వాభావః శూన్యం వా తేన శూన్యవాదిగమ్భీరాఖ్యబాహ్యనిరాసః। తార్కికమతం నిరస్యతి। గుణశూన్యత్వాన్నిర్గుణా। 'సాక్షీ చేతా కేవలోనిర్గుణశ్చే'తి శ్రుతేః। గుణానాం శరీరధర్మత్వేన చిద్ధర్మత్వాభావాచ్చ। తదుక్తం మత్స్యపద్మః పురాణయోర్హిమవన్తంప్రతి నారదేన 'యదుక్తం చ మయా దేవీ లక్షణైర్వజితేతి చ। శృణు తస్యాపి వాక్యస్య సమ్యగర్థం విచారణాత్॥ లక్షణం దైవకోట్యఙ్కః శరీరేకాశ్రయో గుణః। ఇయం తు నిర్గుణా దేవీ నైవ లక్షయితుం క్షమే'తి సావయవమేవ బ్రహ్మేతి మతం నిరసితుమాహ। నిర్గతాః కలా అంశా వాస్తవికా యస్యాః। 'అంశో నానావ్యపదేశా'దితి సూత్రమ్। 'మమైవాంశో జీవలోకే' ఇతి స్మృతిశ్చ కల్పితాంశాభిప్రాయత్వాదవిరుద్ధా। నిర్గుణచిన్తా వా నిష్కలేత్యుచ్యతే। తదుక్తం విజ్ఞానభైరవభట్టారకైః 'ధ్యానం యా నిష్కలా చిన్తా నిరాధారా నిరాశ్రయా। న తు ధ్యానం శరీరస్య ముఖహస్తాదికల్పనా' ఇతి। నిష్కలా కలాతీతా వా। శాన్తా శమవతీ। 'నిష్కలం నిష్క్రియం శాన్త'మితి త్రిపురోపనిషత్। శకారోఽన్తో యస్య తద్రూపా। అమృతబీజాత్మికేతి యావత్। ఆశాన్తేతి వా ఛేదాద్దిగన్తవ్యాప్తత్వోక్త్యాత్మనః పరిచ్ఛిన్నతావాదిదిగమ్బరనిరాసః। 'సత్యకామః సత్యసంకల్ప' ఇత్యాదిశ్రుత్యా తాదృశమేవ బ్రహ్మేతి మతం నిరస్యతి। నిర్గతః కామ ఇచ్ఛా యస్యాః సా నిష్కామా। 'అవాప్తాఖిలకామాయాస్స్పృష్టా కింవిషయా భవేత్' ఇతి దేవీభాగవతాత్। 'నేతినేత్యాత్మే'తి శ్రుతేః 'పూర్ణమదః పూర్ణమిద'మితి శ్రుతేశ్చ ఔపాధికగుణపరాణి శ్రుత్యన్తరాణీతి భావః। నిష్కమమతీతి వా। 'అమ గత్యాదిషు'। ఉపప్లవో నాశః స నిర్గతో యస్యాః। నిఃశేషేణాతిశయేన ఉప సమీప ఏవ పిణ్డాణ్డ ఏవ ప్లవోఽమృతస్రవణం యయా సా నిరుపప్లవా। నిర్బన్ధాదిపదేష్వతిశయాద్యర్థే నిరః ప్రయోగాత్। తః॥ సాధ్వీ నిషది 'ఆప్లవస్వ ప్రప్లవస్వ అణ్ఢీభవజ మా ముహు'రితి॥౯౫॥ నిత్యం భావాదని

నిత్యశుద్ధా నిత్యబుధద్ధా నిరవద్యా నిరన్తరా॥౯౬॥

నిష్కారణా నిష్కలఙ్కా నిరుపాధిర్నిరీశ్వరా।
నీరాగా రాగమథనీ నిర్మదా మదనాశినీ॥౯౭॥

భక్తాః సా। నిత్యం యథా తథా ముక్తా వా। నిత్యం ముఞ్చతి ముచ్యతే వా నిత్యముక్ తస్య భావస్తతా వా మోక్షరూపేత్యర్థః। ప్రధానస్య మనసథ నిరాసాయాహ। నిర్గతా వికారాః సాంఖ్యే ప్రసిద్ధా మహదాద్యాస్త్రయోవింశతిర్యస్యాః। తదుక్తం సాంఖ్యతత్త్వకౌముద్యాం 'మూలప్రకృతిరవికృతిర్మహదాద్యాః ప్రకృతివికృతయః సప్త। షోడశకస్తు వికారో న ప్రకృతిర్న వికృతిః పురుషః' ఇతి। నిర్గతాః ప్రపఞ్చాః క్షిత్యాదిసంచయప్రతారణవిస్తారా యస్యాః సా నిష్ప్రపఞ్చా। 'ప్రపఞ్చః సంచయే ప్రోక్తో విస్తారే చ ప్రతారణే' ఇతి విశ్వః। 'ప్రపఞ్చోపశమం శివమద్వైతం చతుర్థం మన్యన్తే' ఇతి శ్రుతేః। శరీరాశ్రితం బ్రహ్మేతి చార్వాకమతం నిరస్తమ్। సర్వాశ్రయస్యాశ్రయాన్తరాయోగాన్నిరాశ్రయా। 'విశ్వం ప్రతిష్ఠితం యస్యాం తస్యాః కుత్ర ప్రతిష్ఠితి'రితి వచనాత్। కాలత్రయేఽపి మాలిన్యాభావాన్నిత్యశుద్ధా। 'అస్పర్శశ్చ మహాఞ్శుచి'రితి శ్రుతేః। 'అత్యన్తమలినో దేహో దేహీ చాత్యన్తనిర్మలః' ఇతి స్మృతేశ్చ। 'నహి విజ్ఞాతుర్విజ్ఞాతేర్విపరిలోపో విద్యతే' ఇతి శ్రుతిమభిసంధాయాహ। నిత్యబుద్ధా చిద్రూపా। శుద్ధబుద్ధౌ జినవిశేషౌ తౌ యస్యాః ప్రసాదాదితి వా। షడ్దర్శనపూజాయాం జైనదర్శనోపాస్యత్వేనాపి దేవ్యాః పూజాదర్శనాత్తదుపాస్యతారానామకదేవీరూపేతి యావత్। నిర్గతం అవద్యం గర్హ్యమావిద్యకవికారజాతం యస్యాః। 'నిరవద్యం నిరఞ్జన'మితి శ్రుతేః। అవద్యాన్నరకాన్నిర్గతా యత్ప్రసాదాదితి వా। తథాచ కూర్మపురాణే 'తస్మాదహర్నిశం దేవీం సంస్మరేత్పురుషో యది। న యాత్యవద్యం నరకం సంక్షీణాశేషపాతకః' ఇతి। లిఙ్గపురాణేఽపి 'మాయాన్తాశ్చైవ ఘోరాద్యా అష్టావింశతికోటయః। నరకాణామవద్యానాం పచ్యన్తే తాసు పాపినః। అనాశ్రితా భవానీశం శంకరం నీలలోహిత'మిత్యాది। అవకాశావధిభేదచ్ఛిద్రాణ్యన్తరపదార్థాః తైర్విరహితా నిరన్తరా। 'అన్తరమవకాశావధిపరిధానాన్తర్ధిభేదతాదర్థ్యే। ఛిద్రాత్మీయవినాబహిరవసరమధ్యేఽన్తరాత్మని చే'త్యమరః। 'య ఏతస్మిన్నుదరమన్తరం కురుతేఽథ తస్య భయం భవతి' ఇతి శ్రుతేః। తేన సజాతీయాదిభేదత్రయవదేవ బ్రహ్మేతి మతనిరాసః॥౯౬॥ సర్వకారణస్య కారణాన్తరాభావాన్నిష్కారణా 'స కారణం కరణాధిపాధిపో న చాస్య కశ్చిజ్జనితా న చాధిపః' ఇతి

శ్రుతేః। నిఃశేషం కారణం ప్రథమం యస్యామితి వా। తజ్జన్యానన్దవతీత్యర్థః। 'మహాపద్మవనాన్తస్థాం కారణానన్దవిగ్రహా'మితి వచనాత్। కలఙ్కః పాపం తదభావాన్నిష్కలఙ్కా। 'శుద్ధమపాపవిద్ధ'మితి శ్రుతేః। ఉప సమీపే ఆదధాతి స్వీయం ధర్మమిత్యుపాధిః। 'ఉపసర్గే ఘోః కిః'। స్వీయం లౌహిత్యం సామీప్యమాత్రేణ స్ఫటికే సమర్పయజ్జపాకుసుమముపాధిః। తద్వచ్ఛితేర్భేదేన భానేఽవిద్యైవోపాధిస్తద్రహితా నిరుపాధిః। యద్వా। నిష్కలఙ్కత్వాద్యసాధారణధర్మేషు సాధ్యేషు దేవ్యాస్తా...రస్యాతే హేతుత్వే నిరుపాధిత్వం నామ వ్యాప్యత్వాసిద్ధ్యభావః। సద్ధేతురిత్యర్థః। సఖణ్డోస్మృతేః। యదోపాధిశ్చేతి ద్వివిధైరపి ధర్మైః శూన్యేతి వా। మీమాంసాశాస్త్రం సాంఖ్యశాస్త్రం వైభవఖణ్డేశం సేశ్వరం నిరీశ్వరం చేతి తదుభయరూపత్వాన్నిరీశ్వరా। సర్వేషామీశ్వర్యా ఈశ్వరాన్తద్భిరహితా పర। అథాన్తఃకరణభేదానామాత్మత్వనిరాసాయారిషడ్వర్గత్యాగస్య సాధనత్వబోధ

నిశ్చిన్తా నిరహంకారా నిర్మోహా మోహనాశినీ।

నిర్మమా మమతాహన్త్రీ నిష్పాపా పాపనాశినీ॥౯౦॥

నిష్క్రోధా క్రోధశమనీ నిర్లోభా లోభనాశినీ।

నిఃసంశయా సంశయఘ్నీ నిర్భవా భవనాశినీ॥౯౧॥

నాయ చ రాగ ఇచ్ఛా తదభావాదవాప్తసకలకామత్వాన్నీరాగా। అథవా 'ద్వేషప్రతిపక్షభావాద్రసశబ్దాచ్చ రాగ' ఇతి శాణ్డిల్యసూత్రే భక్తేరపి రాగపదవాచ్యత్వాభిధానాత్తన్నిష్కాన్తేత్యర్థః। నీరం జలం అగః పర్వతస్తదుభయరూపా వా। భక్తానాం వైరాగ్యందానేన రాగం మధ్నాతీతి రాగమథనీ। కర్తర్యపి ల్యుటో మహాభాష్యే 'నహి కారణయోరేవ ల్యుడుచ్యత' ఇత్యాదిగ్రన్థేన సాధితత్వాదిహ 'రాగద్వేషాభినివేశాః క్లేశా'ఇతి యోగసూత్రోక్తో రాగో గృహ్యతే। మదరాహిత్యాన్నిర్మదా। మదం నాశయతి, మదనం ధత్తూరమశ్నాతీతి వా మదనాశినీ॥౮౭॥ చిన్తాశబ్దః స్మృతిసామాన్యవచనోఽపి దుఃఖజనకస్మృతివిశేషే నిరూఢలక్షణికః। 'చిన్తా చితాసమా జ్ఞేయా చిన్తా వై బిన్దునాధికా। చితా దహతి నిర్జీవం చిన్తా దహతి జీవిత'మితి ప్రయోగాత్। 'చిన్తా ఛలే చుల్లికాయా'మితి విశ్వకోశాచ్ఛలమప్యర్థః। తదుభయరాహిత్యాన్నిశ్చిన్తా। 'వైకారికస్తైజసశ్చ భూతాదిశ్చేత్యహం

త్రిధే'తి వచనాత్త్రివిధోఽహంకారస్తద్రాహిత్యాన్నిరహంకారా। మోహో వైచిత్యం తదభావాన్నిర్మోహా। మోహమేకత్వజ్ఞానదానేన నాశయతీతి మోహనాశినీ। 'తత్ర కో మోహః కః శోక ఏకత్వమనుపశ్యతః' ఇతి శ్రుతేః। మమశబ్దో విభక్తిప్రతిరూపకమవ్యయం మమేదమిత్యాకారకబుద్ధిపరమ్। సా చ భేదఘటితసంబన్ధం స్వరసతో విషయీకరోతి। స్వాభిన్నేతరభావాన్నిర్మమా। మమతాయాస్తాదృశ్యా బుద్ధ్యా హన్త్రీ। పాపరాహిత్యాన్నిష్పాపా। పాపం నాశయతి స్వీయవిద్యాయా జపాదినా భక్తానామితి తథా। 'యథేషీకాతూలమగ్నౌ ప్రోతం ప్రదూయేతైవమేవాస్య పాప్మానః ప్రదూయన్తే' ఇతి శ్రుతేః। తథాచ వసిష్ఠస్మృతిః 'విద్యాతపోభ్యాం సంయుక్తం బ్రాహ్మణం జపనైత్యకమ్। సదాపి పాపకర్మాణమేనో న ప్రతియుజ్యతే। జాపినాం హోమినాం చైవ ధ్యాయినాం తీర్థవాసినామ్। న సంవసన్తి పాపాని యే చ స్నాతాః శిరోవ్రతై'రితి। పాద్మే పుష్కరఖణ్డే 'మేరుపర్వతమాత్రోఽపి రాశిః పాపస్య కర్మణః। కాత్యాయనీం సమాసాద్య నశ్యతి క్షణమాత్రతః। దుర్గార్చనరతో నిత్యం మహాపాతకసంభవైః। దోషైర్న లిప్యతే వీర పద్మపత్రమివామ్భసే'త్యాది। దేవీభాగవతేఽపి 'ఛిత్త్వా భిత్త్వా చ భూతాని హత్వా సర్వమిదం జగత్। ప్రణమ్య శిరసా దేవీం న స పాపైర్విలిప్యతే। సర్వావస్థాగతో వాపి యుక్తో వా సర్వపాతకైః। దుర్గాం దృష్ట్వా నరః పూతః ప్రయాతి పరమం పద'మిత్యాది। బ్రహ్మాణ్డపురాణేఽపి 'వర్ణాశ్రమవిహీనానాం పాపిష్ఠానాం నృణామపి। యద్రూపధ్యానమాత్రేణ దుష్కృతం సుకృతాయతే'ఇతి॥౯౮॥ ద్వేష్యస్యైవాభావాన్నిష్క్రోధా। 'న మే ద్వేష్యోఽస్తి న ప్రియః' ఇతి భగవద్వచనాత్। భక్తానామరిషడ్వర్గాన్తర్గన్తం క్రోధం శమయతి నాశయతీతి క్రోధశమనీ। క్రోధస్య దుష్టత్వమాపస్తమ్బేనోక్తమ్ 'క్రోధయుక్తో యద్యజతి యజ్జుహోతి యదర్చతి। స తస్య హరతే సర్వమామకుమ్భో యథోదక'మితి। అత్యన్తమౌదా

నిర్వికల్పా నిరాబాధా నిర్భేదా భేదనాశినీ।

నిర్నాశా మృత్యుమథనీ నిష్క్రియా నిష్పరిగ్రహా॥౧౦౦॥

ర్యాన్నిర్లోభా। 'లోభః సర్వగుణాన్హన్తీ'తి నిన్దితం లోభం భక్తానాం నాశయతీతి తథా। తన్త్రరాజే గురులక్షణకథనదశాయామ్ 'అసంశయః సంశయచ్ఛిన్నిరపేక్షో గురుమత' ఇత్యుక్త్వా తయోర్విశేషణయోర్లక్షణముక్తమ్ 'అసంశయస్తత్త్వవిచ్చ తచ్ఛిత్తత్ప్రతిపాదనాదితి తాదృశగుర్వభేదాదిదం నామద్వయం నిఃసంశయాసంశయఘ్నీతి। 'ఛిద్యన్తే సర్వసంశయాః' ఇతి శ్రుతేః స్మృతేశ్చ॥

అథ పరిభాషాయామేకోనపఞ్చాశన్నామాని విభజతే॥ గుణభువిగోమృగశ్రృఙ్గే మూలమఘాభోగగౌరవాభావే। స్థూణాఙ్గమహాన్తో ద్విర్భవదూపితవాక్చతుర్విభాజోఽష్టౌ॥౧౨॥ ద్విరితి పఞ్చాక్షరం నామద్వయమ్। ఏకస్మిన్నర్థే దశాక్షరాణామేవ పరిశేషాత్। చతురష్టపదే చతురక్షరకనామధేయచతుష్టయాష్టకపరే। స్పష్టమన్యత్॥౧౨॥

ఉత్పత్తిరాహిత్యాన్నిర్భవా। 'అనాదిమత్పరం బ్రహ్మే'తి శ్రుతేః। భవం సంసారం నాశయతీతి తథా। తథాచ శక్తిరహస్యే 'నవమ్యాం శుక్లపక్షే తు విధివచ్చణ్డికాం నృప। ఘృతేన స్నాపయేద్యస్తు తస్య పుణ్యఫలం శృణు। దశ పూర్వాన్దశ పరానాత్మానం చ విశేషతః। భవార్ణవాత్సముద్ధృత్య దుర్గాలోకే మహీయతే' ఇతి। కౌర్మేఽపి 'సైషా ధాత్రీ విధాత్రీ చ పరమానన్దమిచ్ఛతామ్। సంసారతాపాన్నిఖిలాన్నిహన్తీశ్వరసంజ్ఞయే'తి। దేవీభాగవతేఽపి 'అహం వై మత్పరాన్భక్తానైశ్వరం యోగమాశ్రితాన్। సంసారసాగరాదస్మాదుద్ధరామ్యచిరేణ త్వి'తి భగవతీవాక్యమ్। యద్వా 'భవనాశినీతటం నృసింహమగమది'తి బృహజ్జాబాలోప'నిషత్ప్రసిద్ధనదీవిశేషరూపా॥౯౯॥ వికల్పాః శూన్యవిషయకం శబ్దజన్యం జ్ఞానమ్। తథాచ యోగసూత్రం 'శబ్దమాత్రానుపాతీ వస్తుశూన్యో వికల్ప'ఇతి। ఖణ్డనఖణ్డఖాద్యేఽపి 'అత్యన్తాసత్యపి హ్యర్థే జ్ఞానం శబ్దః కరోతి హీ'తి। ఫలపరీక్షాయాం గౌతమసూత్రమపి 'బుద్ధిసిద్ధం తదస'దితి। తన్నిష్క్రాన్తా నిర్వికల్పా। 'అత్యాదయః క్రాన్తాద్యర్థే ద్వితీయయే'తి సమాసః। తదతిక్రమశ్చ శబ్దజన్యత్వాంశే। తేన నిర్విషయకనిత్యజ్ఞానరూపేతి ఫలితమ్। అథవా వికల్పః ప్రకారో న విద్యతే యస్యాం చరమవృత్తౌ తద్రూపేతి। యద్వా విరుద్ధః కల్పః పక్షో వికల్పస్తదభావవతీ। స్వవిరుద్ధపక్షాన్తరాభావాత్। సర్వస్య చాభిన్నత్వాన్నిర్విశేషేతి పర్యవసితోఽర్థః। 'అరూపవదేవ హి తత్ప్రధానత్వా'దితి తార్తీయీకే బ్రహ్మమీమాంసాధికరణే నిర్వికల్పైకలిఙ్గతాయా బ్రహ్మణః సాధితత్వాత్ నేదం రజతమితి జ్ఞానేన రజతబాధేఽపీదంపదార్థస్యైవ బాధాభావాన్నిరాబాధా। అన్యోన్యాభావస్య ప్రతియోగిత్వసంబన్ధేనానుయోగిత్వసంబన్ధేన చాభావాన్నిర్భేదా। తదుక్తం కౌర్మే 'త్వం హి సా పరమా శక్తిరనన్తా పరమేష్ఠినీ। సర్వభేదవినిర్ముక్తా సర్వభేదవినాశినీ' ఇతి। తత్రైవ స్థలాన్తరే 'శక్తిశక్తిమతోర్భేదం వదన్త్యపరమార్థతః। అభేదం చానుపశ్యన్తి యోగినస్తత్త్వచిన్తకా' ఇతి। భేదజ్ఞానం భేదమేవ వా వ్యావహారికం తత్త్వజ్ఞానేన నాశయతీతి తథా। నాశోఽన్తస్తదభావాన్నిర్నాశా। 'సత్యం జ్ఞానమనన్త'మితి శ్రుతేః। భక్తానాం మృత్యుం మథ్నాతీతి తథా। 'అథ కస్మాదుచ్యతే మామృతాదిత్యమృతత్వం ప్రాప్నోతీత్యక్షయత్వం ప్రాప్నోతి స్వయం

నిస్తులా నీలచికురా నిరపాయా నిరత్యయా।

దుర్లభా దుర్గమా దుర్గా దుఃఖహన్త్రీ సుఖప్రదా॥౧౦౧॥

దుష్టదూరా దురాచారశమనీ దోషవర్జితా।
సర్వజ్ఞా సాన్ద్రకరుణా సమానాధికవర్జితా॥౧౦౨॥

రుద్రో భవతీ'తి త్రైపురోపనిషదుక్తేః। విహితనిషిద్ధరూపక్రియారాహిత్యాన్నిష్క్రియా। 'అశరీరం వావ సన్తం న ప్రియాప్రియే స్పృశతః' ఇతి శ్రుతేః। యద్వా క్రియాన్వయమన్తరేణైవ కర్త్రాదికారకభావమాపన్నా। తదుక్తం విష్ణుపురాణే 'యథా సంనిధిమాత్రేణ గన్ధః క్షోభాయ జాయతే। మనసో నోపకర్తృత్వాత్తథాసౌ పరమేశ్వర'ఇతి। నిర్గతః పరిగ్రహో యస్యాః 'పరిగ్రహః పరిజనే పత్న్యాం స్వీకారమూలయో'రితి మేదినీ॥౧౦౦॥ ఉపమాభావాన్నిస్తులా 'హేతుదృష్టాన్తవర్జిత'మితి త్రిపురోపనిషత్। నీలాశ్చికురాః కున్తలా యస్యాః। అపాయోఽత్యయో నాశస్తద్రహితా। 'అత్యయోఽతిక్రమే దణ్డే వినాశే దోషకృచ్ఛ్రయో'రితి విశ్వకోశానుసారేణాతిక్రమాదిరహితా నిరత్యయా। దుర్లభా యోగినామప్యసాధ్యత్వాత్। అతఏవ దుర్గమా అధిగన్తుమశక్యత్వాత్। అదుర్గమేతి వా ఛేదః। న విద్యతే దుర్గమో యస్యా ఇతి తదర్థః। దుర్గమాఖ్యదైత్యవధప్రయోజికేతి యావత్। అతఏవ దుర్గా। తదుక్తం మార్కణ్డేయపురాణే పాఞ్చరాత్రే లక్ష్మీతన్త్రే చ భగవత్త్యైవ 'తత్రైవ చ వధిష్యామి దుర్గమాఖ్యం మహాసురమ్। దుర్గాదేవీతి విఖ్యాతం తన్మే నామ భవిష్యతీ'తి। కాశీఖణ్డేఽపి 'దుర్గో నామ మహాదైత్య' ఇత్యాదిరధ్యాయః సర్వోఽప్యేతత్పర ఏవ। ఇయం చ భీమరథీతీరే సంనతిక్షేత్రవాసినీ। దుర్గాపదనిరుక్తిర్దేవీపురాణేఽపి 'సుబలాదిభయే దుర్గే తారితా రిపుసంకటే। దేవాః శక్రాదయో యేన తేన దుర్గా ప్రకీర్తితే'తి। ఇయం చ వారాణస్యాం సుబాహునామ్నే రాజ్ఞే వరదానేన తేన ప్రార్థితా సతీ దేవ్యనేన దుర్గేతి నామ్నా ప్రసిద్ధా స్థితా। తదుక్తం దేవీభాగవతే తస్మై వరదానోత్తరం తత్ప్రార్థనాప్రకరణే 'నగరేఽత్ర త్వయా మాతః స్థాతవ్యం సర్వదా శివే। దుర్గాదేవీతి నామ్నా వై త్వం శక్తిరిహ సంస్థితే'తి। నవవర్షా కన్యాపి దుర్గేత్యుచ్యతే। తదప్యుక్తం తత్రైవ 'నవవర్షా భవేద్దుర్గే'తి తేన తద్రూపా వేత్యర్థః। దుఃఖస్య సాంసారికస్య' హన్త్రీ। 'తదత్యన్తవిమోకోఽపవర్గ' ఇతి గౌతమసూత్రాత్। 'దుఃఖేనాత్యన్తవిముక్తశ్చరతి ఇతి శ్రుతేశ్చ। సుఖాన్యైహికాముష్మికకైవల్యరూపాణి ప్రకర్షేణ దత్తే సుఖప్రదా। 'రసం హ్యేవాయం లబ్ధ్వానన్దీ భవతి' ఇతి శ్రుతేః। ఏతస్య విస్తరః పాద్మే పుష్కరఖణ్డే చరమభాగేః షడ్భిరధ్యాయైర్ద్రష్టవ్యః॥౧౦౧॥ దుష్టానాం దోషవతాం దూరా అప్రాప్యా। 'న భజన్తి కుతర్కజ్ఞా దేవీం విశ్వేశ్వరీం శివా'మితి దేవీభాగవతాత్। దురాచారం

శాస్త్రవిరుద్ధాచారం శమయతీతి తథా। వక్ష్యతి చ పురస్తాత్ 'నిత్యకర్మాననుష్ఠానాన్నిషిద్ధకరణాదపి। యత్పాపం జాయతే పుంసాం తత్సర్వం నశ్యతి ద్రుతమితి। దోషై రాగద్వేషాదిభిర్వర్జితా। సర్వం జానాతీతి సర్వజ్ఞా। 'యః సర్వజ్ఞః సర్వవి' దితి శ్రుతేః। 'సర్వజ్ఞా సర్వవేత్తృత్వా'దితి దేవీపురాణాచ్చ। సాన్ద్రా ఘనా కరుణా యస్యాః। 'న తత్సమశ్చాభ్యధికశ్చ దృశ్యతే'ఇతి శ్రుతౌ దర్శననిషేధేన తద్విషయయోరేవ నిషేధాత్సమానాధికాభ్యాం వర్జితా॥౧౦౨॥ అథ సగుణరూపమాశ్రిత్యాహ।

సర్వశక్తిమయీ సర్వమఙ్గలా సద్గతిప్రదా।

సర్వేశ్వరీ సర్వమయీ సర్వమన్త్రస్వరూపిణీ॥౧౦౩॥

బాలాబగలాదినిఖిలశక్త్యభేదాత్సర్వశక్తిమయీ। 'బ్రహ్మమయం జగది'త్యాదావివ మయడభేదార్థకోఽపి। సర్వదేవశక్తిరాగూహరూపత్వాదపి సర్వశక్తిమయీ। తదుక్తం పాఞ్చరాత్రలక్ష్మీతన్త్రయోరిన్ద్రం ప్రతి దేవ్యైవ 'మహాలక్ష్మీరహం శక్ర పునః స్వాయంభువేఽన్తరే। హితాయ సర్వదేవానాం జాతా మహిషమర్దినీ। మదీయాః శక్తిలేశా యే తత్తద్దేవశరీరగాః। సంభూయ తే మమాభూవన్రూపం పరమశోభనమ్॥ ఆయుధాని చ దేవానాం యాని యాని సురేశ్వర। మచ్ఛక్తయస్తదాకారా ఆయుధాని తదాభవన్ని'తి మార్కణ్డేయపురాణే త్వయమర్థో విస్తరేణ వర్ణితో ద్రష్టవ్యః। 'పదార్థశక్తయో యాయాస్తాస్తా గౌరీం విదుర్బుధా' ఇతి లైఙ్గాదసంకుచితార్థక ఏవ సర్వశబ్దో వా। సర్వాణి మఙ్గలాని యస్యాః। దేవీపురాణే తు 'సర్వాణి హృదయస్థాని మఙ్గలాని శుభాని చ। ఈప్సితాని దదాతీతి తేన సా సర్వమఙ్గలా॥ శోభనాని చ శ్రేష్ఠాని యా దేవీ దదతే హరే। భక్తానామార్తిహరణీ తేనేయం సర్వమఙ్గలా' ఇతి॥

॥ఇతి శ్రీభాసురానన్దకృతే సౌభాగ్యభాస్కరే। ద్వితీయశతకేనాభూత్తృతీయా ధూమ్రికా కలా॥౨౦౦॥ ఇతి శ్రీమత్పదవాక్యేత్యాదిభాస్కరరాయకృతే లలితాసహస్రనామభాష్యే ద్వితీయం శతకం నామ తృతీయా కలా॥౩॥

స్వర్గాదిమోక్షాన్తాః సద్గతీః సతో బ్రహ్మణోఽవగతిం జ్ఞానం వా సతాం గతీర్వా ప్రదదాతీతి తథా। 'గతిస్త్వం మతిస్త్వం త్వమేకా భవానీ' త్యభియుక్తోక్తేః। పాద్మే 'త్రికాలం పూజయేద్యస్తు చతుర్దశ్యాం నరాధిప। స గచ్ఛతి పరం స్థానం యత్ర దేవీ వ్యవస్థితే' త్యారభ్య

'దుర్గాపూజోపకరణం స్వల్పం వా యది వా బహు। కృత్వా విత్తానుసారేణ రుద్రలోకే మహీయత' ఇత్యన్తైశ్చతుర్భిరధ్యాయైః ప్రత్యుపచారం గుణకామవిధిభిః క్రమేణ సమస్తలోకగతిప్రతిపాదకాని వచనానీ హ్యుపష్టమ్భకత్వేన యోజనీయాని। అతఏవ సర్వస్వామిత్వాత్సర్వేశ్వరీ। అసంకుచితస్వామిత్వమభేదం వినా న నిర్వహతీత్యాహ। సర్వమయీ క్షిత్యాదిశివాన్తతత్త్వాభిన్నా। తదుక్తం కామికే 'చతుర్వింశత్యుత్తరం యద్భువనానాం శతద్వయమ్। భువనాధ్వా స సంచిన్త్యో "రోమవృన్దాత్మనో విభోః॥ పఞ్చాశద్వర్ణరూపేణ స్తువన్వర్ణాధ్వకల్పనా। అసౌ త్వగాత్మనా చిన్త్యో దేవదేవస్య శూలినః॥ సప్తకోటిమహామన్త్రైర్మూలవిద్యాసముద్భవైః। మన్త్రాధ్వా సంధిరాత్మాసౌ విచిన్త్యః పార్వతీపతేః॥ అనేకభేదసంభిన్నా మన్త్రాణాం పదసంహతిః। పదాధ్వేత్యుచ్యతే సౌమ్యా శిరామాంసతయా స్థితః॥ పృథివ్యాదీని షడ్వింశత్తత్త్వాన్యాగమవేదిభిః॥ తత్త్వాధ్వేత్యుదితాన్యేష శుక్లమజ్జాస్థిరూపధృగి'తి। ఏతదేవావయుత్యానువదతి త్రిభిః। సర్వే సప్తకోటిసాంఖ్యా మన్త్రాః స్వరూపమస్యాః। శ్రూయతే చ సున్దరీతాపినీయే 'పూర్వోత్తరాభ్యాం 'విద్యా యా అనేకాః పరిక్లృప్తా' ఇతి, స్పష్టతరం చ గౌడపాదైః 'విద్యా యాః పూర్వోత్తరాభ్యామనేకా జాతా' ఇత్యాదిభిః సప్తభిః సూత్రైః సర్వమన్త్రాత్మకత్వం వర్ణితం తద్భాష్యే చ ప్రపఞ్చితమ్। తత్రైవ 'తథా యన్త్రతన్త్రాణీ'తి సూత్రే వర్ణితం ప్రమేయమాహ॥౧౦౩॥ సర్వేషాం ఘణ్టార్గలానాం

సర్వయన్త్రాత్మికా సర్వతన్త్రరూపా మనోన్మనీ।

మాహేశ్వరీ మహాదేవీ మహాలక్ష్మీర్మృడప్రియా॥౧౦౪॥

యన్త్రాణామాత్మస్వరూపమేవాత్మికా। 'ప్రత్యయస్థా'దితీత్వమ్। వామకేశ్వరాదిసర్వతన్త్రాణ్యేవ రూపం శరీరమస్యాః। సర్వతన్త్రైర్నిరూప్యా వా। తదుక్తం 'బహుధాప్యాగమైర్భిన్నాః పన్థానః సిద్ధిహేతవః। త్వయ్యేవ నిపతన్త్యేతే స్రోతస్విన్య ఇవార్ణవే' ఇతి। శరీరపక్షేఽపి కామికాగమే 'కామికం పాదకమలం యోగజం గుల్ఫయోర్యుగమ్। పాదద్వయాఙ్గులీరూపే కారణప్రసృతాహ్వయే॥ అజితా జానునోర్యుగ్మం దీప్తమూరుద్వయం విభోః। పృష్ఠభాగేంఽశుమానస్య నాభిః శ్రీసుప్రభేదకమ్॥ విజయం జఠరం ప్రాహుర్నిఃశ్వాసం హృదయాత్మకమ్। స్వాయంభువం స్తనద్వన్ద్వమనలం లోచనత్రయమ్॥ వీరాగమః కణ్ఠదేశో రురుతన్త్రం శ్రుతిద్వయమ్। ముకుటం ముకుటం తన్త్రం బాహవో విమలాగమాః॥ చన్ద్రజ్ఞానమురః ప్రోక్తం బిమ్బం వదనపఙ్కజమ్। ప్రోద్గీతతన్త్రం రసనా లలితం గణ్డయోర్యుగమ్॥ సిద్ధం లలాటఫలకం సంతానం కుణ్డలద్వయమ్। కిరణం రత్నభూషా

స్యాద్వాతులం వసవాత్మకమ్॥ అఙ్గోపాఙ్గాని రోమాణి తన్త్రాణ్యన్యాని కృత్స్నశః। ఏవం తన్త్రాత్మకం రూపం మహాదేవ్యా విచిన్తయే'దితి। భ్రూమధ్యాదష్టమం స్థానం బ్రహ్మరన్ధ్రాదధస్తనం మనోన్మనీతి కథితం తద్రూపా। తత్స్వరూపం స్వచ్ఛన్దసంగ్రహే 'యా శక్తిః కారణత్వేన తదూర్ధ్వం చోన్మనీ స్మృతా। నాత్ర కాలకలామానం న తత్త్వం న చ దేవతా॥ సునిర్వాణం పరం శుద్ధం రుద్రవక్త్రం తదుచ్యతే। శివశక్తిరితి ఖ్యాతా నిర్వికల్పా నిరఞ్జనే'తి॥ అతఏవ 'వామదేవాయ నమో జ్యేష్ఠాయ నమః' ఇతి శ్రుతౌ ప్రసిద్ధస్య మనోన్మనాఖ్యశివస్య శక్తిరితి చ। త్రిపురోపనిషద్యపి 'నిరస్తవిషయాసఙ్గం సంనిరుద్ధం మనో హృది। యదాయాత్యున్మనీభావం తదా తత్పరమం పద'మితి। యోగశాస్త్రే ముద్రావిశేషస్య సంజ్ఞా। తల్లక్షణం తత్రైవ 'నేత్రే యయోన్మేషనిమేషముక్తే వాయుర్యయా వర్జితరేచపూరః। మనశ్చ సంకల్పవికల్పశూన్యం మనోన్మనీ సా మయి సంనిధత్తా'మితి। బృహన్నారదీయేఽపి 'ధ్యానధ్యాతృధ్యేయభావో యదా పశ్యతి నిర్భరమ్। తదోన్మనత్వం భవతి జ్ఞానామృతనిషేవణాది'తి। మనాంస్యున్మన్యతే ఉత్కృష్టజ్ఞానయుక్తాని కురుత ఇతి వా। సంధిరార్షః। 'యో వేదాదౌ స్వరః ప్రోక్తో వేదాన్తే చ ప్రతిష్ఠితః। తస్య ప్రకృతిలీనస్య యః పరః స మహేశ్వర' ఇతి శ్రుతిప్రసిద్ధస్య మహేశ్వరపదస్య త్రిగుణాతీతత్వం శక్యతావచ్ఛేదకమ్। తదుక్తం లైఙ్గే 'తమసా కాలరుద్రాఖ్యో రజసా కనకాణ్డజః॥ సత్త్వేన సర్వగో విష్ణుర్నైర్గుణ్యేన మహేశ్వర' ఇతి। అవిచ్ఛిన్నత్వమత్ర తృతీయార్ధడే చరమభాగే పదస్య తద్వాచ్యే లక్షణా। కాలరుద్రాఖ్య ఇత్యుపక్రమానుసారాత్। తేన తదవచిన్తి కుతర్కజ్ఞా శ్వరః। 'సత్యేన బ్రహ్మచర్యేణ లిఙ్గమస్య యథా స్థితమ్। సమర్చయన్తి యే లోరం శమయతీతి ఉచ్యతే' ఇతి। భారతే 'మహేశ్వరః స భూతానాం మహతామీశ్వరశ్చ స' ఇతి చ। యత్పాపం జాయతే తివ్యూహో వాతులశుద్ధే ప్రతిపాదితః సోఽపి మహేశ్వరస్తస్యేయం మాహేశ్వరీ। మహతీమాతీతి సర్వజ్ఞా। మహాదేవీ। మహత్త్వం చ ప్రమాణాగమ్యశరీరవత్త్వమ్। తదుక్తం దేవీపురాణే 'వృౕ। సాన్ద్రా ఘనా యదప్రమేయం ప్రమాణతః। ధాతుర్మహేతి పూజాయాం మహాదేవీ తతః స్మృతే'తి। వధేన తద్విషయమూర్తేః శివస్య మహాదేవ ఇతి సంజ్ఞా తస్య పత్నీ। వుధస్య మాతా రోహిణీమాశ్రిత్యాహ।

మహారూపా మహాపూజ్యా మహాపాతకనాశినీ।

మహామాయా మహాసత్త్వా మహాశక్తిర్మహారతిః॥౧౦౫॥

త్యర్థః। తథాచ లైఙ్గే 'సమస్తసౌమ్యవస్తూనాం ప్రకృతిత్వేన విశ్రుతః। సోమాత్మకో బుధైర్దేవో మహాదేవ ఇతి స్మృతః॥ సోమాత్మకస్య దేవస్య మహాదేవస్య సూరిభిః। దయితా రోహిణీ ప్రోక్తా బుధశ్చైవ శరీరజ' ఇతి। వాయవీయేఽపి 'నామ్నా దేవస్య మహతశ్చన్ద్రమాస్తనురష్టమీ। పత్నీ తు రోహిణీ తస్య పుత్రశ్చాస్య బుధః స్మృతః' ఇతి। సేయం గణ్డక్యాం చక్రతీర్థాధిష్ఠాత్రీ దేవతా। 'శాలగ్రామే మహాదేవీ'తి పాద్మే పుష్కరఖణ్డే దేవీతీర్థేషు పరిగణనాత్। తత్రైవ 'కరవీరే మహాలక్ష్మీ'రితి పరిగణితాం దేవీమాహ। మహాలక్ష్మీః మహతీ చ సా లక్ష్మీశ్చ। మహావిష్ణోరియం పత్నీ। కరవీరం కలౌ కోలాపురమితి ప్రసిద్ధమ్। అథవా అమ్బికాంశభూతైవేయమ్। తదుక్తం మైరాలతన్త్రే 'మహాలనామకం దైత్యం స్యతి క్షపయతీతి చ। మహాలసా మహాలక్ష్మీరితి చ ఖ్యాతిమాగతా। ఉపత్యకాయాం సహ్యాద్రేః పశ్చిమోదధిరోధసీ'తి। శివపురాణేఽపి శివం ప్రస్తుత్య 'తస్యాఙ్కమణ్డలారూఢా శక్తిర్మాహేశ్వరీ పరా। మహాలక్ష్మీరితి ఖ్యాతా శ్యామా సర్వమనోహరే'తి। ఆయుష్యసూక్తే 'శ్రియం లక్ష్మీమమ్బికామౌపలాఙ్గా' మిత్యత్ర లక్ష్మీపదమాత్రస్య పార్వత్యాం ప్రయోగశ్చ। తేన పదేన పూజ్యవాచిమహత్పదస్య 'సన్మహత్పరమే'త్యాదిసూత్రేణ సమాసః। 'సర్వస్యాద్యా మహాలక్ష్మీస్త్రిగుణా సా వ్యవస్థితే'తి మార్కణ్డేయపురాణం చ। త్రయోదశవర్షాత్మకకన్యారూపా వా। కన్యాం ప్రక్రమ్య 'త్రయోదశే మహాలక్ష్మీ'రితి ధౌమ్యేన కథనాత్। 'మృడ సుఖనే' ఇతి ధాతోర్విశ్వస్థితికర్తుః సత్వగుణవతః శివస్య మృడ ఇతి సంజ్ఞా। 'జనసుఖకృతే సత్త్వోద్రిక్తౌ మృడాయ నమోనమః' ఇతి మహిమ్నస్తవాత్। తస్య ప్రియా॥౧౦౪॥ మహ్తీ రూపచతుష్టయమపేక్ష్యోత్కృష్టం రూపం యస్యాః। తదుక్తం విష్ణుపురాణే 'పరస్య బ్రహ్మణో రూపం పురుషః ప్రథమం ద్విజ। వ్యక్తావ్యక్తే తథైవాన్యే రూపే కాలస్తథా పరమ్॥ ప్రధానపురుషవ్యక్తకాలానాం పరమం హి యత్। పశ్యన్తి సూరయః శుద్ధం తద్విష్ణోః పరమం పదమ్॥ ప్రధానపురుషవ్యక్తకాలాస్తు ప్రవిభాగశః। రూపాణి స్థితిసర్గాన్తవ్యక్తిసద్భావహేతవః' ఇతి। మహతీ చ సా పూజ్యా చ మహాపూజ్యా। పూజ్యానాం శివాదీనామపి పూజ్యేత్యర్థః। తథాచ పాద్మదేవీభాగవతయోః ....విష్ణుకుబేరవిశ్వదేవవాయువసువరుణాగ్నిశక్రసూర్యసోమగ్రహరాక్షసపిశాచమాతృగణాదిభేదభిన్నో దేవపూజనీయదేవీమూర్తిభేదో మన్త్రే శైలేన్ద్రనీలస్వర్ణరౌప్యపిత్తలకాంస్యస్ఫటికమాణిక్యరాత్మాసౌ విధివాలవైడూర్యత్రపుసీసవజ్రలోహవికారరూపో విస్తరేణ దర్శితః। అత్రాగ్నిశక్రత్యుచ్యతే సౌమ్యమయీమేవ ప్రతిమాం పూజయన్తి। ఇతరద్యథాసంఖ్యం యోజనీయమ్। మహాన్తి తత్త్వాధ్వేత్యుదితా పాతకాని నాశయతీతి తథా। తథాచ బ్రహ్మాణ్డే 'కృతస్యాఖిలపాపస్య సర్వే సప్తకోటినోఽపి వా। ప్రాయశ్చిత్తం పరం ప్రోక్తం పరాశక్తేః పదస్మృతి'రితి। బ్రహ్మోత్తరవిద్యాయా అనేన బహునాత్ర కిముక్తేన శ్లోకార్ధేన వదామ్యహమ్। బ్రహ్మహత్యాశతం వాపి శివజాతా' ఇత్యాద్యి'దితి। 'మహాపాతకశబ్దేన వీరహత్యైవ కథ్యతే' ఇతి త్వర్థరత్నావల్యాముక్తమ్। `తత్రైవ 'తాః భాగ్యరత్నాకరాదిషు ప్రాయశ్చిత్తప్రకరణే పాపతారతమ్యేన పఞ్చదశ్యా జపసంఖ్యాయాం

మహాభోగా మహైశ్వర్యా మహావీర్యా మహాబలా।

తారతమ్యవచనాన్యుపష్టమ్భకత్వేన యోజనీయాని। బ్రహ్మాదీనామపి మోహకత్వాన్మహామాయా। తదుక్తం మార్కణ్డేయపురాణే 'జ్ఞానినామపి చేతాంసి దేవీ భగవతీ హి సా। బలాదాకృష్య మోహాయ మహామాయా ప్రయచ్ఛతి'। కాలికాపురాణేఽపి 'గర్భాన్తర్జ్ఞానసంపన్నం ప్రేరితం సూతిమారుతైః। ఉత్పన్నం జ్ఞానరహితం కురుతే యా నిరన్తరమ్॥ పూర్వాతిపూర్వసంఘాతసంస్కారేణ నియోజ్య చ। ఆహారాదౌ తతో మోహమమత్వాజ్ఞానసంశయమ్॥ క్రోధోపరోధలోభేషు క్షిప్త్వా క్షిత్వా పునఃపునః। పశ్చాత్కామేన యోజ్యాశు చిన్తాయుక్తమహర్నిశమ్॥ ఆమోదయుక్తం వ్యసనాసక్తం జన్తుం కరోతి యా। మహామాయేతి సంప్రోక్తా తేన సా జగదీశ్వరీ'తి। యద్వా 'మాయా దమ్భే కృపాయాం చే'తి కోశాత్కృపాబహులా। సతో భావో బలం గుణః। ప్రాణినశ్చ సత్వపదార్థాః। 'సత్వం గుణేపిశాచాదౌ బలే ద్రవ్యస్వభావయో'రితి విశ్వః। మహాన్తి సత్త్వాని యస్యాః, మహతీ సర్వజగన్నిర్వాహకత్వాదిరూపా విస్తృతా వివిధా చ శక్తిః సామర్థ్యం యస్యాః సా। 'శక్తిర్బలే చ సామర్థ్యే తథా ప్రహరణాన్తరే'ఇతి యాదవః। బలాయుధపక్షావపీహ యోజ్యౌ। ఉక్తంచ విష్ణుపురాణే 'ఏకదేశస్థితస్యాగ్నేర్జ్యోత్స్నా విస్తారిణీ యథా। పరస్య బ్రహ్మణః శక్తిస్తథైతదఖిలం జగ'దితి। 'తత్రాప్యాసన్నదూరత్వాద్బహుత్వం స్వల్పతా యతః। జ్యోత్స్నా భేదోఽస్తి తచ్ఛక్తేస్తద్వన్మైత్రేయ విద్యత' ఇతి। 'మహాశక్తిః కుణ్డలినీ'త్యత్ర యది తృతీయాక్షరస్య తాలవ్యత్వనిశ్చయస్తదాత్రాకారప్రశ్లేషః కర్తవ్య ఇతి న పౌనరుక్త్యమ్। న విద్యతే మహతీ శక్తిర్యదపేక్షయేతి బహువ్రీహిః। 'న తత్సమశ్చాభ్యధికశ్చ దృశ్యత' ఇతి శ్రుతేః। ఛలాక్షరసూత్రే పరిభాషాయాం చానయోశ్చతురక్షరత్వోక్తిబలాత్కచిత్పుస్తకేషూపలమ్భాచ్చ మహాసనామహాశనాపదయోరివ భేదమఙ్గీకృత్యాస్మాభిస్తథా వ్యాఖ్యాతమ్। నహ్యేతద్విష్ణుసహస్రనామాదివత్పునరుక్తిశతాక్రాన్తం యేనార్థభేదమాత్రమఙ్గీకృత్య శబ్దత ఐక్యం సోఢవ్యం స్యాదితి। మహతీ విషయరతిభ్యోఽధికా రతిః ప్రీతిర్జ్ఞానినాం యస్యాం సా। మహాకామసున్దరీత్వాద్వా మహారతిరిత్యుచ్యతే॥౧౦౫॥ మహానాభోగః క్షిత్యాదిరూపో విస్తారో యస్యాః, భోగః సుఖం వా ధనం వా మహద్యస్యా ఇతి వా। ఐశ్వర్యమీశ్వరతా విభూతిశ్చేత్యుభయం మహద్యస్యాః। మహాన్తి వీర్యాణి శుక్రాదీని యస్యాః। 'వీర్యం శుక్రే ప్రభావే చ తేజఃసామర్థ్యయోరపీ'తి విశ్వః। మహాన్తి బలాని గన్ధాదీని యస్యాః। 'బలం గన్ధే రసే రూపే స్థామని స్థౌల్యసేనయోః। బలో హలాయుధే దైత్యభేదే బలిని వాయస' ఇతి విశ్వః। వాయసపక్షే భుసుణ్డాదయో యత్ప్రసాదాన్మహాన్తో జాతా ఇతి యోజ్యమ్। తథాచ యోగవాసిష్ఠే వసిష్ఠంప్రతి భుసుణ్డాఖ్యస్య వాయసస్య వాక్యమ్ 'భ్రాతరశ్చణ్డతనయా వాయసా ఏకవింశతిః। భ్రాతృభిః సహ హంసీభిర్బ్రాహ్మీ భగవతీ తథా॥ చిరమారాధితాస్మాభిః సమాధివిరమే సతి।

ప్రసాదపరయా కాలే భగవత్యా తతః స్వయమ్॥ తథైవానుగృహీతాః స్మో యేన ముక్తా వయం స్థితా' ఇత్యాది।

అథ పరిభాషాయాం చత్వారింశన్నామాని విభజతే॥ భువి హి చతుర్దేహార్ధం చతుష్పదార్ధం భవేదవిభౌ। పాదత్రయగుణదో ద్విర్గౌణార్థో ద్విర్విభాగశరవీరః॥౧౩॥ అత్ర ప్రాథమికం చతురితి పదం ద్విరితి పదద్వయం చైకైకార్థవిభాగ-

మహాబుద్ధిర్మహాసిద్ధిర్మహాయోగేశ్వరేశ్వరీ॥౧౦౬॥

మహాతన్త్రా మహామన్త్రా మహాయన్త్రా మహాసనా।

మహాయాగక్రమారాధ్యా మహాభైరవపూజితా॥౧౦౭॥

పరమ్। తేనాద్యే చత్వారి నామాని చతురక్షరాణి అన్త్యయోరష్టాక్షరే ద్వేద్వే నామనీ ఇతి సిధ్యతి। చతుష్పదేత్యత్ర పదశబ్దః పాదపరః। స్పష్టమన్యత్॥౧౩॥

మహాబుద్ధిరిత్యాది। మహతీ చ సా బుద్ధిశ్చ మహాబుద్ధిః। యస్యాం బుద్ధావుత్పన్నాయాం జ్ఞాతవ్యం నావశిష్యతే సా మహతీ। 'యస్మిన్విజ్ఞాతే సర్వమిదం విజ్ఞాతం స్యా'దితి శ్రుతేః। మహతీ బుద్ధిర్యస్యాః సకాశాదితి వా। ఏవమేవ ద్వేధా మహాసిద్ధిపదం వ్యాఖ్యేయమ్। సిద్ధయశ్చాణిమాద్యాః ప్రసిద్ధాః। అన్యా అప్యుక్తాః స్కన్దపురాణే 'రసానాం స్వత ఉల్లాసః ప్రథమా సిద్ధిరీరితా। ద్వన్ద్వైరనభిభూతిశ్చ ద్వితీయా సిద్ధిరుచ్యతే॥ అథమోత్తమతాభావస్తృతీయా సిద్ధిరుత్తమా। చతుర్థీ తుల్యతా తేషామాయుషః సుఖదుఃఖయోః॥ కాన్తేర్బలస్య బాహుల్యం విశోకా నామ పఞ్చమీ। పరమాత్మపరత్వేన తపోధ్యానాదినిష్ఠతా॥ షష్ఠీ నికామచారిత్వం సప్తమీ సిద్ధిరుచ్యతే అష్టమీ చ తథా ప్రోక్తా యత్ర క్వచనశాయితే'తి। మహతాం యోగేశ్వరాణామీశ్వరీతి తథా॥౧౦౬॥ మహాన్తి బహుఫలప్రదాని తన్త్రాణి కులార్ణవజ్ఞానార్ణవాదీని మన్త్రా బాలాబగలాదయో యన్త్రాణి పూజాచక్రపద్మచక్రామృతఘటమేరులిఙ్గాదీని యస్యాః సా తథా। యద్వా స్వతన్త్రాఖ్యం తన్త్రం శ్రీవిద్యాఖ్యో మన్త్రః సిద్ధివజ్రాఖ్యం చ యన్త్రం మహత్సర్వోత్తమం యస్యాః।

స్వతన్త్రస్యాన్యానపేక్షత్వాన్మహత్త్వమ్। తదుక్తం తత్రైవ మయి 'భగవన్సర్వతన్త్రాణి భవతోక్తాని వై పురా। తేషామన్యోన్యసాపేక్షత్వాజ్జాయతే మతివిభ్రమః। తస్మాత్తు నిరపేక్షం మే తన్త్రం తాసాం వద ప్రభో' ఇతి ప్రశ్నే 'కాదిమతం తన్త్రం పూర్ణమన్యానపేక్షయా। గోప్యం సర్వప్రయత్నేన గోపనం తన్త్రచోదితమితి। సౌన్దర్యలహర్యామప్యుక్తమ్। 'చతుఃషష్ట్యా తన్త్రైః సకలమభిసంధాయ భువనం స్థితస్తత్తత్సిద్ధిప్రసవపరతన్త్రః పశుపతిః। పునస్త్వం నిర్బన్ధాదఖిలపురుషార్థైకఘటనా స్వతన్త్రం తే తన్త్రం క్షితితలమవాతీతరదిద'మితి। మన్త్రవిషయే తు 'శ్రీవిద్యైవ తు మన్త్రాణా'మిత్యాదినీ కులార్ణవశక్తిరహస్యయోః పరఃసహస్రం వచనాని ద్రష్టవ్యాని। సిద్ధివజ్రాఖ్యం యన్త్రం ప్రకృత్య నిత్యాతన్త్రే స్మర్యతే 'లలితావిద్యయా విద్యామన్యాం యన్త్రేణ వామునా। యన్త్రమన్యత్సమం వేత్తి యోసౌ స్యాన్మూఢచేతన'ఇతి। మహదాసనం క్షిత్యాదిషట్త్రింశత్తత్త్వరూపం యస్యాః। 'ఏషా భగవతీ సర్వతత్త్వాన్యాశ్రిత్య తిష్ఠతీతి దేవీభాగవతాత్। బ్రాహ్మ్యాద్యంశభూతాక్షోభ్యాదిచతుఃషష్టియోగినీపూజాసహితో మహాయాగః స ఏవ క్రమః తదితరస్య సర్వస్యాపి విలమ్బితఫలప్రదత్వేనాక్రమత్వాత్తేనారాధ్యా। 'శక్తౌ చ పరిపాట్యాం చ క్రమశ్చలనపఙ్కయో'రితి శాశ్వతః। యద్వా భావనోపనిషదా ప్రతిపాదితో యాగో రహస్యతరః శివయోగ్యైకసాధ్యో మహాయాగః। సచాస్మాభిస్తద్భాష్యే తత్ప్రయోగవిధౌ చ విశదీకృత ఇతి నేహోచ్యతే। భరణరమణవమనకర్తా సృష్టిస్థితిసంహృతికారీ పరశివో భైరవః స ఏవ మహాంస్తేన మహాభైరవేణ పూజితా। తదుక్తం పాద్మే 'శంభుః పూజయతే దేవీం మన్త్రశక్తిమయీం శుభామ్। అక్షమాలాం కరే ధృత్వా న్యాసేనైవ భవోద్భవ' ఇతి। మహాశంభునాథ

మహేశ్వరమహాకల్పమహాతాణ్డవసాక్షిణీ।

మహాకామేశమహిషీ మహాత్రిపురసున్దరీ॥౧౦౮॥

చతుఃషష్ట్యుపచారాఢ్యా చతుఃషష్టికలామయీ।

మహాచతుఃషష్టికోటియోగినీగణసేవితా॥౧౦౯॥

మహాయాగేన చిదగ్నికుణ్డాల్లలితాం ప్రాదుర్భావయామాసేతి లలితోపాఖ్యానే ప్రసిద్ధమ్॥౧౦౭॥ మహాకల్పే మహాప్రలయే యన్మహేశ్వరస్య మహాతాణ్డవం

విశ్వోపసంహారాదాత్మైకశేయసముద్భూతానన్దకృతం తత్కాలేఽన్యస్య కస్యాప్యభావాదియమేవ సాక్షిణీ। తదుక్తం పఞ్చదశీస్తవే 'కల్పోపసంహరణకల్పితతాణ్డవస్య దేవస్య ఖణ్డపరశోః పరభైరవస్య। పాశాఙ్కుశైక్షవశరాసనపుష్పగణైః సా సాక్షిణీ విజయతే తవ మూర్తిరేకే'తి। 'ఏషా సంహృత్య సకలం విశ్వం క్రీడతి సంక్షయే। లిఙ్గాని సర్వజీవానాం స్వశరీరే నివేశ్య చే'తి దేవీభాగవతే। మహావాసిష్ఠేఽపి నిర్వాణప్రకరణోత్తరార్ధే ఏకాశీతితమే సర్గే శతాధికైః శ్లోకైరత్యద్భుతమతిభయంకరం నృత్యముభయోర్నిర్వర్ణ్యోపసంహృతం 'డిమ్బం డిమ్బం సుడిమ్బం పచ పచ సహసా ఝుమ్యఝుమ్యం ప్రఝుమ్యం నృత్యన్త్యాః శబ్దవాద్యైః స్రజమురసి శిరఃశేఖరం తార్క్ష్యపక్షైః। పూర్ణం రక్తాసవానాం యమమహిషమహాశృఙ్గమాదాయ పాణౌ పాయాద్వో వన్ద్యమానః ప్రలయముదితయా భైరవః కాలరాత్ర్యే'తి। మహతః కామస్య పరమశివాభిన్నస్యేశత్య భూపస్య మహిషీ కృతాభిషేకా పత్నీ। త్రయాణాం మాతృమానమేయానాం పురం నగరం తదాత్మికా చ సా మహతీ చ సా సున్దరీ చేతి తథా॥౧౦౮॥ చతురధికా షష్టిచతుఃషష్టిస్తావన్త ఉపచారా భగవతా పరశురామేణ కల్పసూత్రే గణితాః। అన్యేఽప్యష్టౌ తన్త్రాన్తరే 'శివపాదప్రసూనానాం ధారణం చాత్మరోపణమ్। పరివారవిసృష్టిశ్చ గురుభక్తార్చనం తథా॥ శైవపుస్తకపూజా చ శివాగ్నియజనం తతః। శివపాదోదకాదానం సాఙ్గం ప్రాణాగ్నిహోత్రకమ్॥ ఏతే చతుఃషష్టియుతా ఉపచారా ద్విసప్తతి'రితి। చతురధికా షష్టిశ్చతుఃషష్టిస్తత్సంఖ్యా ఉపచారాః పూజాప్రకరణేఽస్మాభిరుక్తాః తైరాధ్యా। ధనినీ తదభిన్నధనశీలా। చతుఃషష్టికలాః శార్ఙ్గధరీయే కథాకోశే చ శ్రీధరీయే లక్ష్మీపీఠికాయాం చ వైలక్షణ్యేన గణితాస్తా నిష్కృష్య లిఖ్యన్తే 'అష్టాదశలిపిబోధస్తల్లేఖనశీఘ్రవాచనే చిత్రమ్। బహువిధభాషాజ్ఞానం తత్కవితాశ్రుతనిగదితా ద్యూతమ్॥ వేదా ఉపవేదాశ్చత్వారః శాస్త్రాఙ్గషట్కే ద్వే। తన్త్రపురాణస్మృతికం కావ్యాలంకారనాటకాదిద్వే॥ శాన్తిర్వశ్యాకర్షణవిద్వేషోచ్చాటనమారణాని చ షట్। గతిజలవృష్ట్యగ్న్యాయుధవాగ్రేతఃస్తమ్భసప్తకం శిల్పమ్॥ గజహయరథనరశిక్షాః సాముద్రికమల్లసూదగారుడకాః। తత్తత్సుషిరానద్ధఘనేన్ద్రజాలనృత్తాని గీతరసవాదౌ॥ రత్నపరీక్షా చౌర్యం ధాతుపరీక్షాప్యదృశ్యత్వమ్। ఇతి భాస్కరసుధియోక్తా నిష్కృష్య కలాశ్చతుఃషష్టి'రితి తత్రప్రచురా। కలాశబ్దస్తన్త్రపరో వా। తాన్యపి చతుఃషష్టిర్వామకేశ్వరతన్త్రే గణితాని। తాని తట్టీకాయామస్మాభిర్వివేచయిష్యన్తే। తన్మయీ తత్ప్రధానా। బ్రాహ్మ్యాదీనామష్టానాం మధ్యే ఏకైకస్యా అంశభూతా అక్షోభ్యాది-

మనువిద్యా చన్ద్రవిద్యా చన్ద్రమణ్డలమధ్యగా।

చారురూపా చారుహాసా చారుచన్ద్రకలాధరా॥౧౧౦॥

చరాచరజగన్నాథా చక్రరాజనికేతనా।

పార్వతీ పద్మనయనా పద్మరాగసమప్రభా ॥౧౧౧॥

శక్తయోఽష్టావష్టావితి చతుఃషష్టిర్యోగిన్యః। తాసామపి ప్రాతిస్వికమంశభూతాః కోటిసంఖ్యాకా గణాస్తైర్మహద్భిః సేవితా। వస్తుతస్తన్త్రరాజోక్తా ఏవేహ గ్రాహ్యాః। తథా లలితాచక్రనవకే ప్రత్యేకం శక్తయః ప్రియే। చతుఃషష్టిమితాః కోట్య' ఇతి। తాః సంహృత్య పఞ్చాశ్భాని సప్తార్బుదాని షట్కోట్యో భవన్తి। నవసు త్రైలోక్యమోహనాదిచక్రాదిషు ప్రదిచక్రం భిన్నాభిన్నాశ్చతుఃషష్టికోటిసంఖ్యాకా యోగిన్యః సన్తీతి తాః సంహత్య పఞ్చాశ్భాని సప్తార్బుదాని షట్కోట్యో భవన్తి। తదిదం ద్యోతయితుం మహత్పదం కోటిరేవ విశేషణం వా। మహత్త్వం చ నవగుణితత్వమ్ ॥౧౦౯॥ 'మనుశ్చన్ద్రః కుబేరశ్చ లోపాముద్రా చ మన్మథః। అగస్తిరగ్నిః సూర్యశ్చ ఇన్ద్రః స్కన్దః శివస్తథా। క్రోధభట్టారకో దేవ్యా ద్వాదశామీ ఉపాసకాః' ఇతి వచనే సంగృహీతో ద్వాదశప్రకారః శ్రీవిద్యాప్రస్తారః। తదుద్ధారశ్చ జ్ఞానార్ణవే ద్రష్టవ్యః। తేషు మనుచన్ద్రవిద్యోభయరూపేత్యవయుత్యానువాదేన నామద్వయమ్। చన్ద్రమణ్డలస్య మధ్యం గచ్ఛన్తీతి, తథా కుణ్డలిన్యాః సహస్రారకర్ణికాచన్ద్రభేదిత్వాత్ సాయంసంధ్యావన్దనే ఆయుష్కరప్రయోగాదౌ చ చన్ద్రమణ్డలే ధ్యేయత్వాత్। శివపురాణే దేవీం ప్రతి శివవచనమ్ 'అహమగ్నిశిరోనిష్ఠస్త్వం సోమశిరసి స్థితా। అగ్నీషోమాత్మకం విశ్వమావాభ్యాం సమధిష్ఠిత' మితి। చన్ద్రమణ్డలం తు శ్రీచక్రాభిన్నమితి రహస్యమ్। చారు సున్దరం రూపం లావణ్యం యస్యాః। చారుః హాసో యస్యాః। 'తవైవ మన్దస్మితబిన్దురిన్దు'రిత్యుక్తేః। పరమానన్దప్రదఃప్రబోధవిశేషో గురుముఖైకవేద్యో యస్యా ఇతి తు లక్షణయా కశ్చిదూచే। చార్వ్యా వృద్ధిక్షయరహితాయాశ్చన్ద్రకలాయాః సాదాఖ్యాయాశ్చిద్రూపాయా ధరా ధారయిత్రీ। యద్వా చన్ద్రకలాఖ్యా రాజకన్యా దేవీభాగవతే ప్రసిద్ధా। తస్యాః స్వప్నే కామరాజబీజోపాసకః సుదర్శనాఖ్యో రాజపుత్ర ఏవ త్వయా వరణీయ ఇత్యమ్బయా కథితం తేన చారు యథా తథా చన్ద్రకలాయాః ధరా ఆధారభూతేత్యర్థః। తదుక్తం తత్రైవ తృతీయస్కన్ధే 'ఏతస్మిన్సమయే పుత్రీ కాశిరాజస్య సత్తమా। నామ్నా శశికలా దివ్యా సర్వలక్షణసంయుతే'త్యుపక్రమ్య 'స్వప్నే తస్యాః సమాగత్య జగదమ్బా నిశాన్తరే। ఉవాచ వచనం చేదం సమాశ్వాస్య సుఖం స్థితా॥ వరం వరయ సుశ్రోణి మమ భక్తం సుదర్శనమ్। సర్వకామప్రదం తేఽస్తు వచనాన్మమ భామిని' ఇత్యాది ॥౧౧౦॥ జంగమస్థావరాత్మకస్య జగతోఽధీశ్వరీ। త్రైలోక్యమోహనాదినవచక్రరాజమేవ నికేతనం వాసస్థానం యస్యాః। హిమవత్పర్వతస్య స్త్ర్యపత్యత్వాత్పార్వతీ। క్వచిదపవాదవిషయేఽప్యుత్సర్గస్య ప్రవృత్తేరిఞభావ ఇత్యాహుః। 'ప్రదీయతాం దాశరథాయ మైథిలీ' ఇతివత్సంబన్ధసామాన్యమేవేహ వివక్షితం న విశేష ఇతి యుక్తమ్। పద్మే ఇవ నయనే యస్యాః సా పద్మనయనా। పద్మరాగాఖ్యరత్నేనారక్తేన సమా తుల్యా ప్రభా కాన్తిర్యస్యాస్తథా। పద్మవిశేషస్య కోకనదస్య రాగేణ రక్తిమ్నా సమేత్యాదే వా। 'త్రాయస్వ కుణ్డలిని

పఞ్చప్రేతాసనాసీనా పఞ్చబ్రహ్మస్వరూపిణీ।
చిన్మయీ పరమానన్దా విజ్ఞానఘనరూపిణీ॥౧౧౨॥

ధ్యానధ్యాతృధ్యేయరూపా ధర్మాధర్మవివర్జితా।

కుఙ్కుమపఙ్కతామ్రే' ఇతి కల్యాణాచార్యోక్తేరమృతకుణ్డలినీపరం వేదం నామ॥౧౧౧॥ బ్రహ్మాద్యాః పఞ్చాపి వామాదిస్వస్వశక్తివిరహే సతి కార్యాక్షమత్వాద్వామాంశేన ప్రేతాః తైః కల్పితే ఆసనే మఞ్చకే ఆసీనా। తదుక్తం జ్ఞానార్ణవే 'పఞ్చ ప్రేతాన్మహేశాన బ్రూహి తేషాం తుం కారణమ్। నిర్జీవా అవినాశాస్తే నిత్యరూపాః కథం వదే'త్యాదినా దేవ్యా పృష్టే, ఈశ్వర ఉవాచ 'సాధు పృష్టం త్వయా భద్రే పఞ్చప్రేతాసనం కథమ్। బ్రహ్మా విష్ణుశ్చ రుద్రశ్చ ఈశ్వరశ్చ, సదాశివః॥ పఞ్చ ప్రేతా వరారోహే నిశ్చలా ఏవ తే సదా। బ్రహ్మణః పరమేశాని కర్తృత్వం సృష్టిరూపకమ్॥ వామా శక్తిస్తు సా జ్ఞేయా బ్రహ్మా ప్రేతో న సంశయః। శివస్య కరణం నాస్తి శక్తేస్తు కరణం యత' ఇత్యారభ్య 'సదాశివో మహాప్రేతః కేవలో నిశ్చలః ప్రియే। శక్త్యా వినాకృతో దేవి కథంచిదపి న క్షమ' ఇత్యన్తమ్। బ్రహ్మాదిసదాశివాన్తానాం పఞ్చానామపి బ్రహ్మకోటావన్తర్భావాత్పఞ్చబ్రహ్మణాం స్వరూపమస్యాః। తదుక్తం త్రిపురాసిద్ధాన్తే 'నిర్విశేషమపి బ్రహ్మ స్వస్మిన్మాయావిలాసతః। బ్రహ్మా విష్ణుశ్చ రుద్రశ్చ ఈశ్వరశ్చ సదాశివః॥ ఇత్యాఖ్యావశతః పఞ్చ బ్రహ్మరూపేణ సంస్థిత'మితి। యద్వా। ఈశానతత్పురుషాఘోరవామదేవసద్యోజాతాఖ్యాని పఞ్చ బ్రహ్మాణి। తథాచ లైఙ్గే 'క్షేత్రజ్ఞప్రకృతిబుద్ధ్యహంకారమనాంసి శ్రోత్రత్వక్చక్షుర్జిహ్వోపస్థాని శబ్దాదిపఞ్చతన్మాత్రాణి చ పఞ్చ బ్రహ్మస్వరూపాణీత్యుక్త్వా తేషామాకాశాదిపఞ్చమహాభూతజనకత్వముక్తమ్। తాదృశస్వరూపవతీత్యర్థః। యజ్ఞవైభవఖణ్డేఽప్యుక్తమ్ 'ఏక ఏవ శివః సాక్షాత్సత్యజ్ఞానాదిలక్షణః। వికారరహితః శుద్ధః స్వశక్త్యా పఞ్చధా స్థిత' ఇతి। సృష్టిస్థిత్యాదిపఞ్చకృత్యశక్తిభిః సద్యోజాతాదిపఞ్చరూపో జాత ఇత్యర్థః। గరుడపురాణేఽపి 'లోకానుగ్రహకృద్విష్ణుః సర్వదుష్టవినాశనః। వాసుదేవస్య రూపేణ తథా సంకర్షణేన చ॥ ప్రద్యుమ్నాఖ్యస్వరూపేణాఽనిరుద్ధాఖ్యేన చ స్థితః। నారాయణస్వరూపేణ పఞ్చధా హ్యద్వయః స్థిత' ఇతి। ఆచార్యైరప్యుక్తమ్ 'పుంభావలీలా పురుషాస్తు పఞ్చ యాదృచ్ఛికం సంలపితం త్రయీ తే। అమ్బ త్వదక్ష్ణోరణురంశుమాలీ తవైవ మన్దస్మితబిన్దురిన్దు'రితి। చిదభేదాచ్చిన్మయీ। పరమ ఉత్కృష్ట ఆనన్దో యస్యాః స్వరూపం సా। 'యో వై భూమా

తత్సుఖ'మితి శ్రుతేః। విజ్ఞానం చైతన్యమేవ ఘనం సాన్ద్రం తదేకరసం రూపమస్యాః। 'విజ్ఞానఘన ఏవైతేభ్యో భూతేభ్యః సముత్థాయేతి శ్రుతౌ విజ్ఞానఘనపదస్య చిదేకరసపరత్వేన వ్యాఖ్యానదర్శనాత్। అథవా విజ్ఞానశబ్దో జీవపరః। 'యో విజ్ఞానే తిష్ఠన్విజ్ఞానమన్తరో యమయతీ'త్యాద్యన్తర్యామిబ్రాహ్మణే తథా వ్యాఖ్యానాత్। తైర్ఘనం సమష్ట్యాత్మకం రూపమస్యాః। జీవసమష్ట్యభిమానిహిరణ్యగర్భాత్మికేత్యర్థః। 'ఏతస్మాజ్జీవఘనా'దితి శ్రుతౌ జీవఘనపదస్య తథా వ్యాఖ్యానాత్॥౧౧౨॥ 'ధ్యై చిన్తాయామ్'। చిన్తా మానసం జ్ఞానం ' ప్రత్యయైకతానతా ధ్యాన'మితి యోగసూత్రోక్తమ్। జ్ఞానజ్ఞాతృజ్ఞేయాఖ్యత్రిపుటీరూపేత్యర్థః। ఇష్టానిష్టప్రాపకే కర్మణీ ధర్మాధర్మౌ। తదుక్తం మత్స్యపురాణే 'ధర్మేతి ధారణే ధాతుర్మహత్త్వే వై ప్రపద్యతే। ధారణేన

విశ్వరూపా జాగరిణీ స్వపన్తీ తైజసాత్మికా॥౧౧౩॥

మహత్త్వేన ధర్మ ఏవ నిరుచ్యతే॥ తేనేష్టప్రాపకో ధర్మ ఆచార్యైరుపదిశ్యతే। ఇతరోఽనిష్టఫలదస్త్వాచార్యైరుపదిశ్యతే' ఇతి। సంవర్తస్మృతిరపి 'దేశేదేశే య ఆచారః పారమ్పర్యక్రమాగతః। ఆమ్నాయైరవిరుద్ధశ్చ స ధర్మః పరికీర్తిత' ఇతి। యాజ్ఞవల్క్యోఽపి 'ఏజ్యాచారదమాహింసాదానస్వాధ్యాయకర్మణామ్। అయం తు పరమో ధర్మో యద్యోగేనాత్మదర్శన'మితి। 'జైమినిరపి 'చోదనాలక్షణోఽర్థో ధర్మ'ఇతి। అత్రైవాధర్మ ఇత్యకారప్రశ్లేషేణ విహితాని'షిద్ధక్రియాత్వే తల్లక్షణే ఊహ్యే। తాభ్యాం వివర్జితా। తిర్యగధికరణన్యాయేన దేవతానాం 'కర్మానధికారిత్వాత్, శాస్త్రస్యావిద్యావద్విషయత్వాద్వా। యద్వా ధర్మాధర్మౌ బన్ధమోక్షౌ। "ధర్మాధర్మస్య వాచ్యస్య విషామృతమయస్య చే'తి నిత్యాహృదయశ్లోకే తథా వ్యాఖ్యానదర్శనాత్తదుభయరహితా। తథాచ త్రిపురోపనిషది శ్రూయతే 'న నిరోధో న చోత్పత్తిర్న బన్ధో న చ సాధకః। న ముముక్షుర్న వై ముక్తిరిత్యేపా పరమార్థతే'తి। అథవా ధర్మశబ్దో మత్వ'ర్థలక్షణయా ధర్మిపరః। అధర్మశబ్దో బహువ్రీహిణా ధర్మపరః। ధర్మిధర్మభావేన రహితా। జగతా సహాత్యన్తాభిన్నేత్యర్థః। ధర్మాధర్మశబ్దౌ శక్తిశివాక్షరవాచకౌ తాభ్యాం వివర్జితా పఞ్చదశీ లలితేతి తు రహస్యార్థః। ధాతూనామనేకార్థత్వాద్వర్జనమభివృద్ధిః। తచ్చాక్షరద్వయం నిత్యాహృదయే కథితం 'మధ్యప్రాణప్రథారూపస్పన్దవ్యోమ్ని స్థితా పునః। మధ్యమే మన్త్రపిణ్డే తు తృతీయే పిణ్డకే పునః॥ రాహుకూటద్వయం పూర్వ'దితి। ఏతస్యార్థో గురుముఖాదవగన్తవ్యో వరివస్యారహస్యే వా సేతుబన్ధే వా ప్రపఞ్చితోఽస్మాభిరితి తతోఽవగన్తవ్యః॥ అథైకోనవింశతినామభిర్జీవేశ్వరయోర్భేదాన్విభజంస్తదాత్మకత్వేన దేవీం స్తోతుముపక్రమతే—

విశ్వరూపేత్యాదినా। సృష్టిక్రమే హి ప్రాథమికస్తమఃసర్గస్తతో మహతః సర్గస్తతోఽహంకారస్య త్ర్యాత్మకస్య। తతః పఞ్చతన్మాత్రాపరపర్యాయాణి సూక్ష్మభూతాని శబ్దాదీని భవన్తి। తేషు చ పఞ్చ జ్ఞానశక్తయః పఞ్చ క్రియాశక్తయశ్చ సన్తి। తాస్వాద్యా వ్యష్టివేషేణ శ్రోత్రాదిజ్ఞానేన్ద్రియపఞ్చకం జనయన్తి। సమష్టివేషేణ త్వన్తఃకరణమ్। అన్త్యా అపి వ్యష్టివేషేణ వాగాదికర్మేన్ద్రియపఞ్చకం సమష్టివేషేణ ప్రాణం జనయన్తి। ధర్మిభూతాః శబ్దాదయస్తు గగనాదిస్థూలభూతపఞ్చకం జనయన్తీతి వస్తుస్థితిః। తత్ర వ్యష్టిభూతైః స్థూలభూతోపాధిభిః సూక్ష్మభూతోపాధిభిః కారణోపాధిభిశ్చోపహితం చైతన్యం క్రమేణ విశ్వతైజసప్రాజ్ఞపదవాచ్యం భవతి। సమష్టిభూతైస్తైరుపహితం తు తత్త్వం క్రమేణ వైశ్వానరహిరణ్యగర్భేశ్వరపదవాచ్యమ్। అన్తఃకరణకారణోపహితః పరమాత్మా హిరణ్యగర్భః। ప్రాణకారణోపహితస్తు సూత్రాత్మా। ఉభాభ్యాం కారణాభ్యామవిభక్తాభ్యామనుగమయ్యోపహితస్త్వన్తర్యామీత్యుచ్యతే। ఏతే త్రయ ఏవ బ్రహ్మవిష్ణురుద్రపదైః క్రమాదభిధేయా భవన్తి। ఏతచ్చ వ్యష్టిజీవాత్మసమష్టిజీవాత్మపరమాత్మనాం ప్రాతిస్వికం త్రైవిధ్యమౌపనిషదానాం మతమవలమ్బ్యోక్తమ్। తేషామన్తే జాగ్రత్స్వప్నసుషుప్తీనామవస్థానాం సృష్టిస్థితిసంహారాణాం కృత్యానాం చ త్రయస్య త్రయస్యైవాఙ్గీకారాత్। తాన్త్రికాణాం మతే తు తుర్యతుర్యాతీతయోరవస్థయోస్తిరోధానానుగ్రహయోః కృతయోశ్చ ద్వయోర్ద్వయోరాధిక్యేన తదవస్థాకృత్యాపన్నయోర్జీవపరమాత్మనోరప్యాధిక్యాత్ప్రాతిస్వికం పాఞ్చవిధ్యమ్। నచైతావతా వైమత్యం త్రివృత్కరణపఞ్చీకరణప్రక్రియయోరివ స్థూలసూక్ష్మదృష్టిభేదేన వ్యవస్థోపపత్తేః, పరంతు సుషుప్తావేవ ప్రాజ్ఞస్య బ్రహ్మభావసంపత్త్యా తదతీతావస్థాద్వయాపన్నస్యాత్మనో న జీవభావః। అవిద్యాలేశానువృత్తేః సత్త్వాచ్చ న పరమాత్మభావోఽపి। అతఏవ సుషుప్తిదశాపన్నజీవోపాధేః కారణశరీరత్వేనేవ తుర్యదశాపన్నజీవోపాధేర్మహాకారణశరీరత్వేన వ్యవహారః 'తత్పరశ్చ శివతుల్యో జాయత' ఇతి శివసూత్రే తాదృశః శివతుల్యత్వేన నిర్దిష్టః। అర్ధసామ్యాదర్ధశివ ఇతి తదర్థః। అతఏవ చ తతోఽపి పరస్య 'నిరఞ్జనః పరమం సామ్యముపైతీ'తిశ్రుతావభేదస్య పరమసామ్యపదేన నిర్దేశ ఉపపద్యతే। అనేనైవాశయేన పూర్ణజీవతాయాః పూర్ణశివతాయాశ్చ తద్దశాయామభావాన్న పృథగ్గణనమౌపనిషదానామ్। అతఏవ 'ముగ్ధేఽర్ధసంపత్తిః పరిశేషా'దిత్యధికరణే మూర్చ్ఛావస్థాయాః పార్థక్యేన గణనాభావేఽయమేవ హేతుస్తైరుపన్యస్తః। అస్త్యేవ వా గణనం పఞ్చవిధజీవోపాధీనాం పఞ్చకోశపదైర్వ్యవహారదర్శనాత్। పరమాత్మనస్తు తిరోధానానుగ్రహాపరపర్యాయబన్ధమోక్షదానోపాధికత్వేన 'ఈశ్వరో బహిరున్మేషో నిమేషోఽన్తః సదాశివ' ఇతి శైవతన్త్రోక్తలక్షణానుసారేణ రుద్రాత్పరతో భేదద్వయమక్షుణ్ణమ్। ఏవంసతి విశ్వే స్థూలభూతోపహితజాగరావస్థాపన్నచైతన్యాత్మకా జీవాస్తత్సమష్టిభూతో వైశ్వానరో రూపం చైతన్యదృష్ట్యాత్మైవ యస్యాః సా విశ్వరూపేత్యర్థః। యద్వా పూర్వం ధర్మధర్మిభావవివర్జితేత్యుక్తం తేన జగదభేదః సిద్ధ ఇత్యాహ — విశ్వరూపేతి। విశ్వమేవ యస్యా రూపం నతు విశ్వాధారత్వేన ధర్మిభూతమన్యద్రూపమస్తీత్యర్థః। తదుక్తం విష్ణుపురాణే

'యథా హి కదలీ నామ త్వక్పత్రాన్యో న దృశ్యతే। ఏవం విశ్వస్య నాన్యత్వం త్వత్స్వాదీశ్వర దృశ్యత' ఇతి। దేవీభాగవతేఽపి ప్రథమస్కన్దే 'వటపత్రశయానాయ విష్ణవే బాలరూపిణే। శ్లోకార్ధేన తదా ప్రోక్తం భగవత్యాఖిలార్థదమ్। సర్వం ఖల్విదమేవాహం నాన్యదస్తి సనాతన'మితి। అథవా సాక్షాద్బ్రహ్మణో జీవభావోఽత్యన్తం నీచం రూపమితి శునకతుల్యత్వమ్। అతఏవ నీచసేవాత్మకవృత్తేః శ్వవృత్తిరితి సంజ్ఞా। నీచతరః పశుభావ ఇతి యావత్। తాదృశం స్వరూపం విగతం యస్యాః ప్రసాదాత్సా విశ్వరూపా। అథవా షోడశకలాత్మికా త్రిపురసున్దరీత్యవివాదమ్। తదుక్తం వాసనాసుభగోదయే 'దర్శాద్యాః పూర్ణిమాన్తాద్యాః కలాః పఞ్చదశైవ తు। షోడశీ తు కలా జ్ఞేయా సచ్చిదానన్దరూపిణీ'తి। చన్ద్రమణ్డలే హి సాదాఖ్యా కలా వృద్ధిహ్రాసరహితైకా। అన్యాః పఞ్చదశ యాతాయాతభాగిన్యః। తదభిన్నా యాః శ్రీదేవ్యా అపి చిద్రూపా కలా త్రిపురసున్దరీపదవాచ్యైకా। అన్యాస్తు కామేశ్వర్యాదిచిత్రాన్తాస్తిథిభేదేన విపరివర్తమానాః। తదభిన్నా యాం పఞ్చదశ్యామప్యేకమక్షరం గురుముఖైకవేద్యం చిద్రూపం యద్వశాదస్యాః శ్రీవిద్యేతి సంజ్ఞా। అన్యాని చ పఞ్చదశాక్షరాణి సర్వైరుపాసకైః శ్రూయమాణాని నిత్యాస్వరూపాణి। ఏవం చన్ద్రమణ్డలదేవీపఞ్చదశీనామైక్యమితి తత్తత్కలాక్షరాణామప్యైక్యమేవ। అతఏవ పఞ్చదశసంఖ్యానాం తిథీనామక్షరాణామపి త్రిఖణ్డత్వం యథా నన్దా భద్రా జయా రిక్తా పూర్ణేతి త్రిరావృత్తేన భేదేన వాగ్భవాదికూటభేదేన చ। అతఏవ ఖణ్డత్రయేణైవ తైత్తిరీయాః శుక్లపక్షరాత్రీణాం పఞ్చదశానాం నామాన్యామనన్తి 'దర్శా దృష్టా దర్శనా విశ్వరూపా సుదర్శనా ఆప్యాయమానాప్యాయమానాప్యాయసూనృతేరాపూర్యమాణాపూర్యమాణా పూరయన్తీ పూర్ణా పౌర్ణమాసీ'తి। ఏవమేతద్దివసానామపి ఖణ్డత్రయేణైవ నామాన్యామ్నాయన్తే 'సంజ్ఞానం విజ్ఞానం ప్రజ్ఞానం జానదభిజానత్। సంకల్పమానం ప్రకల్పమానముపకల్పమానముపక్లృప్తం క్లృప్తం శ్రేయోవసీయ ఆపత్సంభూతం భూతమితి। అనయోరనువాకయోశ్చ దివసరాత్రినామత్వమిత్యపి తత్రైవామ్నాతమ్ 'సంజ్ఞానం విజ్ఞానం దర్శా దృష్టే'త్యేతావనువాకౌ పూర్వపక్షస్యాహోరాత్రాణాం నామధేయానీతి। అత్ర యద్యపి ఖణ్డత్రయమపి సమానసంఖ్యమేవ తథాప్యేకాదశ్యా దశమీవేధే దశమీత్వాత్ 'ఉపోష్యా ద్వాదశీ శుద్ధే'తి వచనాద్ద్వాదశ్యా ఏవైకాదశీత్వాచ్చరమఖణ్డాన్తర్గతతిథేర్మధ్యమఖణ్డే ప్రవేశాన్మన్త్రే ద్వితీయతృతీయఖణ్డౌ షట్చతురక్షరౌ భవతః। అతఏవ వేధాభావపక్షాభిప్రాయేణ సూర్యాదివిద్యాన్తరేషు సమానాక్షరాణ్యేవ శ్రీణి కూటాని। అనేనైవాశయేన సుభగోదయటీకాయాం లల్లేనోక్తమ్ 'ఆపూర్యమాణాయాః కలాయాశ్చన్ద్రఖణ్డాన్తః స్థితాయా అపి సౌరఖణ్డేఽన్తర్భావః। ఇరాకలాప్రభేదత్వాదిరాపూర్యమాణయోరైక్యమనుసంధేయ'మితి। ఉక్తశ్లోకే దర్శాద్యా ఇతి పదస్య శుక్లప్రతిపదాద్యా ఇత్యర్థః। ఉదాహృతశ్రుతౌ ప్రతిపదో దర్శనామకత్వోక్తేః తాసాం తిథీనాం మన్త్రాక్షరాణాం చ ప్రాతిస్వికం శివశక్తిమాయాశుద్ధవిద్యాదితత్త్వాత్మకత్వం కౌలికసామయికమతభేదేన తత్తదుపాసనాప్రకారశ్చ చన్ద్రకలాయాం ద్రష్టవ్యః। ఏవంచ పరస్పరాభేదాచ్ఛుక్లపక్షచతుర్దీరాత్రేః సంజ్ఞాభూతమపి విశ్వరూపాపదం

వాగ్భవకూటచతుర్థాక్షరస్య శుద్ధావిద్యాతత్త్వస్య చ ప్రతిపాదకమితి తత్త్రితయాభిన్నేత్యర్థః। అథవా విశ్వరూపమితి నపుంసకం పదమ్। తస్య చ మిథ్యాజగదధిష్ఠానేతివత్స్త్రీలిఙ్గతా। తచ్చ కృష్ణపక్షపఞ్చమీదివసవాచకమ్। తథాచ శ్రూయతే 'ప్రస్తుతం విష్టుతం సంస్తుతం కల్యాణం విశ్వరూపమ్। శుక్రమమృతం తేజస్వి తేజః సమిద్ధమ్। అరుణం భానుమన్మరీచిమదభితపత్తపస్వత్। సుతా సున్వతీ ప్రసూతా సూయమానాభిషూయమాణా। పీతి ప్రపా సంపా తృప్తిస్తర్పయన్తీ। కాన్తా కామ్యా కామజాతీ యుష్మతీ కామదుఘా। ప్రస్తుతం విష్టుతం సుతాసున్వతీ'తి। ఏతావనువాకావపరపక్షస్యాహోరాత్రాణాం నామధేయానీతి। తేన తద్రూపేత్యర్థః। ఏవం రాత్రివిశేషస్య దివసవిశేషస్య చోపలక్షణరీత్యా శ్లేషలిప్సయా చైకైకస్యైవోపాదానేఽపి సర్వరాత్రిరూపా సర్వదివసరూపా చేత్యర్థః పర్యవస్యతి। అతఏవేదృశజ్ఞానే ఫలవిశేషః శ్రూయతే 'స యో హ వా ఏతా మధుకృతశ్చ మధువృషాంశ్చ వేద కుర్వన్తి హాస్యైతా అగ్నౌ మధు నాస్యేష్టాపూర్తం ధయన్తి। అథ యో న వేద న హాస్యైతా అగ్నౌ మధు కుర్వన్తి ధ్రయన్త్యస్యేష్టాపూర్త'మితి। అత్ర మధుకృచ్ఛబ్దో రాత్రిపరః। మధువృషశబ్దశ్చ దివసపరః। 'యా ఏతాః పూర్వపక్షాపరపక్షయో రాత్రయస్తా మధుకృతో యాన్యహాని తే మధువృషా' ఇతి వాక్యశేషాత్। మధు కుర్వన్తి వర్షన్తి చేత్యవయవశక్తేశ్చ। ఏతా యో వేద తస్యైతా దివససహితా రాత్రయః అగ్నౌ బైన్దవస్థానాత్ బ్రహ్మరన్ధ్రాన్మధు కుర్వన్తి స్రావయన్తి। అస్యేష్టాపూర్త కర్మజాతం న ధయన్తి పీత్వా న లోపయన్తి। వ్యతిరేకేఽనిష్టమాహ। అథ య ఇత్యాదినా। కుణ్డలిన్యుత్థాపనేన మధుస్రావణేన డాకిన్యాదిమణ్డలాప్లావనరూపాన్తరకర్మణి సత్యేవ బాహ్యాని యజ్ఞాదికర్మాణి సఫలాని భవన్తి। తదభావే తు యస్మిన్కాలే కర్మాణి క్రియన్తే స కాల ఏవ తేషాం కర్మణాం కాలమృత్యురూపో భవతీతి ఫలితార్థః। తదిదముపబృంహితం చన్ద్రజ్ఞానతన్త్రే 'అన్తరగ్నౌ మధుస్రావం కుర్వతాం శిశిరాత్మనామ్। ఇష్టాపూర్వాదికర్మాణి ఫలన్తి కిల కాలతః॥ అన్తఃస్రావవిహీనానాం సదా సంతప్తచేతసామ్।

సుప్తా ప్రాజ్ఞాత్మికా తుర్యా సర్వావస్థావివర్జితా।

కర్మాణి క్రియమాణాని కాలో గ్రసతి తత్క్షణాత్॥ కాలకర్షణికైవాన్తః కరోతి మధు వర్షతి। ఇతి యో వేద తస్య స్యాద్బ్రహ్మరన్ధాత్సుధాస్రుతిః॥ వైదేహీ జనయామాస సరఘా కాలకర్షణీ। అహోరాత్రైరిమాం విద్యాం దశపఞ్చభిరక్షరై'రితి। అత్ర తృతీయచతుర్థశ్లోకయోరయమర్థః— కాలకర్షిణ్యాఖ్యా దేవీ మధు కరోతీతి మధుకృత్ రాత్రిరూపా। మధువర్షతీతి మధువృషా అహోరూపా చ। ఇతి ప్రకారేణ రాత్రిదివసాభిన్నాం

దేవీం యో వేదేత్యాది। విగతో దేహో యస్య స విదేహోఽనఙ్గః కామేశస్తత్సంబన్ధినీ వైదేహీ కామేశ్వరీ అహోరాత్రాభిన్నైః పఞ్చదశభిర్వర్ణైరిమాం పఞ్చదశీం విద్యాం జనయామాస। తథాచ శ్రుతిః 'జనకో హ వైదేహోఽహోరాత్రైః సమాజగామే'తి। ఇయమేవ చ మధుకర్తృత్వాత్సరఘా। 'సరఘా మధుమక్షికే'త్యమరః। శ్రుతిరపి 'ఇయం వావ సరఘా తస్యా అగ్నిరేవ సారఘం మధ్వి'తీత్యలం విస్తరేణ।
జాగరాఖ్యావస్థాలక్షణముక్తమీశ్వరప్రత్యభిజ్ఞాయాం 'సర్వాక్షగోచరత్వేన యా తు బాహ్యతయాం స్థిరా। సృష్టిః సాధారణీ సర్వప్రథాత్మాయం స జాగర' ఇతి। తద్వాన్ జాగరీ విశ్వాఖ్యః స్థూలశరీరాభిమానీ జీవః తదభిన్నా జాగరిణీ। 'ఋన్నేభ్యో జీప్'। స్వప్నలక్షణమపి ప్రత్యభిజ్ఞాయామ్ 'మనోమాత్రపథేఽధ్యక్షవిషయత్వేన విభ్రమాత్। స్పష్టావభాసభావానాం సృష్టిః స్వప్నపదం మత'మితి। స్వపితీతి స్వపన్ స్వప్నదశాపన్నస్తైజసాఖ్యః సూక్ష్మశరీరవ్యష్ట్యభిమానీ జీవః తదభిన్నా స్వపన్తీ। 'ఉగితశ్చే'తి జీప్। తైజసా ఉక్తలక్షణా జీవాస్తత్సమష్టిభూతో హిరణ్యగర్భ ఆత్మా స్వరూపం యస్యాః సా తైజసాత్మికా॥౧౧౩॥ సుప్తం సంమదావస్థా। తల్లక్షణం చ శివసూత్రే 'అవివేకో మాయా సౌషుప్త'మితి। 'సుఖమహమస్వాప్సం న కించిదవేదిష'మితి స్మరణాన్యథానుపపత్త్యా కల్పితాస్తిస్రోఽవిద్యావృత్తయోఽజ్ఞానాహన్తాసుఖవిషయిణ్యః సన్తి యత్ర తత్సౌషుప్తమిత్యర్థః। తద్వాన్ప్రాజ్ఞాఖ్యః కారణశరీరవ్యష్ట్యభిమానీ జీవః సుప్తః। అర్శఆదిభ్యోఽచ్। తదభిన్నా సుప్తా। ప్రాజ్ఞీ ఉక్తలక్షణా జీవాస్తత్సమష్టిభూత ఈశ్వర ఆత్మా స్వరూపం యస్యాః సా ప్రాజ్ఞాత్మికా। ఏతదవస్థాత్రయస్య తద్భోక్తౄణాం చ వివిచ్య జ్ఞానజన్యః శుద్ధవిద్యోదయాఖ్యశ్చమత్కారస్తు'ర్యావస్థా। తదుక్తం స్పన్దశాస్త్రే 'త్రిషు ధామసు యద్భోగ్యం భోక్తా యశ్చ ప్రకీర్తితః। విద్యాత్తదుభయం యస్తు స భుఞ్జానో న లిప్యత' ఇతి। వరదరాజేనాపి 'తుర్యం నామ పరం ధామ తదాభోగశ్చమత్క్రియా। భేదేఽపి జాగ్రదాదీనాం యోగినస్తస్య సంభవేదితి। శివసూత్రమపి 'జాగ్రత్స్వప్నసుషుప్తిభేదేఽపి తుర్యాభోగసంభవ'ఇతి। 'త్రిషు చతుర్థం తైలవదాసేచ్య'మితి చ। తద్వాన్మహాకారణశరీరాభిమానీ జీవస్తుర్యః। తస్య వ్యష్ట్యా సమష్ట్యా చాభిన్నా తుర్యా। తుర్యావస్థాప్రాప్తావుపాయః శివేనోక్తః— 'మనః స్వచిత్తేన ప్రవిశే'దితి। 'ప్రాణాయామాదికం కృత్వా స్థూలోపాయం వికల్పకమ్। అవికల్పకరూపేణ స్వచిత్తేన స్వసంవిదా॥ అన్తర్ముఖపరామర్శచమత్కారరసాత్మనా। మనస్తుర్యరసేనాత్ర స్వదేహాదిప్రమాతృతామ్॥ మజ్జనేన ప్రశమయన్ప్రవిశేత్తత్సమావిశేత్' ఇతి। యద్వా 'శివమద్వైతం చతుర్థం మన్యన్తే' ఇతి శ్రుతిప్ర

సృష్టికర్త్రీ బ్రహ్మరూపా గోప్త్రీ గోవిన్దరూపిణీ॥౧౧౪॥

సిద్ధస్వరూపా తురీయా కాపి దేవతేతి శక్తిరహస్యాత్। 'తురీయా కాపి త్వం దురధిగమనిఃసీమమహిమే'తి భగవత్పాదోక్తేశ్చ। త్రిపురా సిద్ధాన్తే తు 'తురీయానన్దనాథస్య ప్రసన్నత్వాద్వరాననే। తుర్యేతి నామ విఖ్యాతం తస్య దేవ్యా నిరన్తర'మిత్యుక్తమ్॥

అథ చత్వారింశన్నామాని పరిభాషాయాం విభజతే॥
దివిభారతభువితాడఘమృదుజంగమభోవదార్ధదివా। వాక్చతురంఘ్రిర్ద్వ్యర్ధా తత్ఫలమూలం తదేవ వాదవలమ్॥౧౪॥ స్పష్టోఽర్థః॥౧౪॥

(సర్వావస్థేత్యస్యార్థః)॥ అస్తి పఞ్చమీ జీవస్యావస్థా। తస్యాశ్చ రూఢ్యా నామాన్తరాభావాత్తుర్యావస్థామతిక్రాన్తత్వాత్తుర్యాతీతేత్యేవ యౌగికో వ్యవహార ఇత్యాశయేనాహ— సర్వేతి। తుర్యావస్థామతిక్రాన్తే పురుషే ప్రాథమికావస్థాత్రయాతిక్రమస్యావశ్యకత్వాత్సర్వాభిశ్చతసృభిరవస్థాభిర్విశేషేణ పునరావృత్త్యభావపూర్వకం వర్జితో రహితో జీవస్తుర్యాతీతస్తత్సమష్టివ్యష్ట్యభేదాదియమపి సర్వావస్థావివర్జితేత్యర్థః। సా చ తుర్యావస్థాదార్ఢ్యాద్భవతి। 'తుర్యావష్టమ్భతో లభ్యం తుర్యాతీతం పరం పదమితి వచనాత్। వరదరాజోఽప్యాహ 'తుర్యాభ్యాసప్రకర్షేణ తుర్యాతీతాత్మకం పదమ్। సంప్రాప్తః సాధకః సాక్షాత్సర్వలోకాన్తరాత్మనా। తుల్యః శివేన చిన్మాత్రస్వచ్ఛన్దానన్దశాలినే'తి। పఞ్చమదశాపన్నస్య స్వరూపకథనాయ సూత్రత్రయం 'శరీరవృత్తిర్వ్రతమ్', 'కథా జపః,' 'దానమాత్మజ్ఞాన'మితి। స్వాత్మానుసంధానరూపశివపూజాసాధనత్వాచ్ఛరీరధారణం వ్రతరూపం న తుచ్ఛమ్। అతఏవ భట్టోత్పలేన శరీరధారణం ప్రార్థితమ్ 'అన్తరుల్లసితస్వచ్ఛశక్తిపీయూషపోషితమ్। భవత్పూజోపభోగాయ శరీరమిదమస్తు మే' ఇతి। స్వైరాభిలాపమాత్రం జపః। తచ్చిత్తస్య సత్యగ్రాహిత్వాత్। తదుక్తం యోగసూత్రద్వయే 'నిర్విచారవైశారద్యేఽధ్యాత్మప్రసాదః,' 'ఋతంభరా తత్ర ప్రజ్ఞే'తి। 'యద్ధి మనసా ధ్యాయతి తద్వాచా వదతీ'తి శ్రుత్యా తదుక్తేః సర్వస్యా అపి యథార్థరూపత్వేన మన్త్రరూపత్వాత్। తదుక్తం యోగవాసిష్ఠే 'సదా సన్తోఽభిగన్తవ్యా యద్యప్యుపదిశన్తి నో। యా హి స్వైరకథాస్తేషాముపదేశా భవన్తి తాః' ఇతి। పరేభ్య ఆత్మోపదేశ ఏవ దానమ్। తదుక్తం కృష్ణదాసేన 'ప్రోక్తచైతన్యరూపస్య సాక్షాత్కరణమాత్మనః। యత్తజ్జ్ఞానం తదేవాస్య దానం యత్తేన దీయతే' ఇతి। ఏతత్సూత్రత్రయముపలక్షణపరత్వేన వ్యాఖ్యేయమితి మన్వానైరుక్తం భగవత్పాదైః 'జపో జల్పః శిల్పం సకలమపి ముద్రావిరచన'మిత్యాది। వార్తికేఽపి 'ఇతి ప్రోక్తం వ్రతం కుర్వఞ్జపం చర్యాం చ పాలయన్। శివతుల్యః సదా స్వాత్మా శివారాధనతత్పరః। అయమేవ మహాయోగీ మహామన్త్రధురంధరః। అన్తేవాసిజనస్యాన్తస్తత్త్వతస్తత్త్వబోధక' ఇతి। ఏవమవిద్యావశీకృతస్య

జీవస్య పాఞ్చవిధ్యముక్త్వా వశీకృతమాయావచ్ఛిన్న స్యేశ్వరస్య కృత్యభేదేన తథాత్వమాహ — సృష్టీత్యాదినా। ఆచార్యభగవత్పాదైరయమర్థో జగత్సూతే ధాతే'తి శ్లోకే నిరూపితః। సృష్టిర్జగన్నిర్మాణం రజోగుణప్రధానస్యేశ్వరస్య కృత్యం తస్య కర్త్రీ। బ్రహ్మా చతుర్ముఖస్తాదృశ ఈశ్వరః స ఏవ రూపం యస్యాః। తదుక్తం విష్ణుపురాణే 'బ్రహ్మావిష్ణుశివా బ్రహ్మన్ప్రధానా బ్రహ్మశక్తయ' ఇతి। గోపనం జగతః స్థితిః సా చ సత్త్వగుణప్రధానస్యైశ్వరస్య కృత్యం తస్య కర్తృత్వాద్గోప్త్రీ।

సంహారిణీ రుద్రరూపా తిరోధానకరీశ్వరీ।

సదాశివాఽనుగ్రహదా పఞ్చకృత్యపరాయణా॥౧౧౫॥

గోవిన్దస్తాదృశ ఈశ్వరో విష్ణుః స ఏవ రూపమస్యాః। తథాచ హరివంశే నారదవాక్యమ్ 'ప్రకృత్యాః ప్రథమో భాగ ఉమాదేవీ యశస్వినీ। వ్యక్తః సర్వమయో విష్ణుః స్త్రీసంజ్ఞో లోకభావన' ఇతి। గోవిన్దపదనిరుక్తిర్విష్ణుభాగవతే 'అహమిన్ద్రో హి దేవానాం త్వం గవామిన్ద్రతాం గతః। గోవిన్ద ఇతి నామ్నా త్వాం భువి గాస్యన్తి మానవా' ఇతి భారతే మోక్షధర్మేఽపి 'నష్టాం చ ధరణీం పూర్వమవిన్ద ఇతి తేనాహం దేవైర్వాగ్భిరభిష్టుత' ఇతి। హరివంశేఽపి 'గౌరేషా తు తథా వాణీ తాం చ విన్దయతే భవాన్। గోవిన్దస్తు తతో దేవ మునిభిః కథ్యతే భవా'నితి। 'గవాదిషు విదేః సంజ్ఞాయా'మితి శః। 'గోవిన్దో వాసుదేవే స్యాద్గవాధ్యక్షే బృహస్పతా'వితి విశ్వప్రకాశకోశాద్బృహస్పతిరూపేతి వా॥౧౧౪॥ సంహారో జగతః పరమాణ్వాదిసావశేషో ధ్వంసస్తమోగుణప్రధానస్యేశ్వరస్య కృత్యం తత్కరోతీతి సంహారిణీ। రుద్రస్తాదృశ ఈశ్వరః। రుజం ద్రావయతీతి వా రోదయతీతి వా। సంవర్తకాలీనాయా వృష్టేరేతత్సూర్యాఖ్యనేత్రజన్యత్వేనాశ్రురూపత్వాత్। 'సోఽరోదీద్యదరోదీత్తద్రుద్రస్య రుద్రత్వ'మితి శ్రుతేః। 'రుజం ద్రావయతే తస్మాద్రుద్రః పశుపతిః స్మృత ఇతి శివరహస్యాచ్చ। 'ప్రాణా వావ రుద్రా ఏతే హీదం సర్వం రోదయన్తీతి ఛాన్దోగ్యాత్ 'రోదేర్ణిలుక్చే'త్ర్యౌణాదికో రక్। అణ్యన్తాదపి రగిత్యాహుః। 'తుష్ట్యర్థే బ్రహ్మణః పుత్రో లలాటాదుత్థితః స్వయమ్। అరుదత్సుస్వరం ఘోరం జగతః ప్రభురవ్యయ' ఇతి భారతే। వాయవీయసంహితాయాం తు 'రుద్దుఃఖం దుఃఖహేతుర్వా తద్ద్రావయతి యః ప్రభుః। రుద్ర ఇత్యుచ్యతే తస్మాచ్ఛివః పరమకారణ'మిత్యుక్తం స ఏవ రూపం యస్యాస్తథా। విరోధానమాచ్ఛాదనం నిరవశేషో ధ్వంసః। పరమాణ్వాదేరపి ప్రకృతౌ లయో దీపనాశతుల్యో ఘనతరశుద్ధసత్త్వప్రధానస్యేశ్వరస్య కృత్యం తత్కరోతీతి తిరోధానకరీ।

తిరస్కరిణ్యాఖ్యశక్తివిశేషరూపా వా। తదుక్తం త్రిపురాసిద్ధాన్తే 'అభక్తానాం చ సర్వేషాం తిరోధానకరీ యతః। శ్రీస్తిరస్కరిణీ, తస్మాత్ప్రోక్తా సత్యం వరాననే' ఇతి। ఈశ్వరపదేన ఘనతరశుద్ధసత్త్వప్రధాన ఈశ్వర ఉచ్యతే। ఈశ్వరపదస్య మాయాయా ఇవ తాదృశసత్త్వగుణస్యాపి శక్యతావచ్ఛేదకత్వేనైకార్థత్వాత్। తదభిన్నత్వాదీశ్వరీ। 'వనోరచే'తి జీప్। వస్తుతః 'స్థేశభాసే'తి వరచి గౌరాదిత్వాన్ఙీప్। అశ్నోతేర్వా వరట్ ఇచ్ఛోపధాయాః టిత్వాన్ఙీప్। పరాహన్తేవేశ్వరత్వం తద్వతీత్యర్థః। ఉక్తంచ విరూపాక్షపఞ్చాశికాయాం విశ్వశరీరస్కన్ధే 'ఈశ్వరతా కర్తృత్వం స్వతన్త్రతా చిత్స్వరూపతా చేతి। ఏతే చాహన్తాయాః పర్యాయాః సద్భిరుచ్యన్త' ఇతి। విరలతరశుద్ధసత్త్వ ప్రధాన ఈశ్వరః సదాశివస్తదభేదాత్సదాశివా। అదన్తత్వాట్టాప్। అనుగ్రహో నిరవశేషధ్వంసమాపన్నస్య జగతః సృష్ట్యాదౌ పునః పరమాణ్వాదిరూపతాపత్తిః। సాచ తావదుక్తవిధస్యేశ్వరస్య కృత్యం తద్దదాతి కురుత ఇత్యనుగ్రహదా। తిరోధానానుగ్రహౌ బన్ధమోక్షౌ వా। ఏతత్పక్షే బహిరన్తరున్మేషలక్షణయోరీశ్వరసదాశివయోరేతత్ప్రదత్వం స్వారసికం భవతి। పఞ్చవిధానాముక్తరూపాణాం కృత్యానాం పరాయణం ఆశ్రయస్తేషు తత్పరా వా। తాన్యభీష్టాని

భానుమణ్డలమధ్యస్థా భైరవీ భగమాలినీ।

యస్యా ఇతి వా। 'పరాయణమభీష్టం స్యాత్తత్పరాశ్రయయోరపీ'తి విశ్వః ఉక్తంచ మృగేన్ద్రసంహితాయామ్ 'జగజ్జన్మస్థితిధ్వంసతిరోధానైకకారణమ్। భూతభౌతికభావానాం నియమస్యైతదేవ హీ'తి। ఆగమాన్తరేఽపి 'పఞ్చవిధం తత్కృత్యం సృష్టిః స్థితిసంహృతీ తిరోభావః। తద్వదనుగ్రహకరణం జగతః సతతోదితస్యాస్యే'తి। దేవీభాగవతేఽపి చతుర్థస్కన్ధే 'సా విశ్వం కురుతే కామం సా పాలయతి పాలితమ్। కల్పాన్తే సంహరత్యేవ త్రిరూపా విశ్వమోహినీ॥ తయా యుక్తః సృజేద్బ్రహ్మా విష్ణుః పాతి తయాన్వితః। రుద్రః సంహరతే కామం తయా సంగిలితో జగత్॥ సా బధ్నాతి జగత్కృత్స్నం మాయాపాశేన మోహితమ్। అహం మమేతి పాశేన సుదృఢేన నరాధిప॥ యోగినో ముక్తసఙ్గాశ్చ ముక్తికామా ముముక్షవః। తామేవ సముపాసన్తే దేవీం విశ్వేశ్వరీం శివా'మితి। ఆచార్యభగవత్పాదైరప్యుక్తం 'జగత్సూతే ధాతా హరిరవతీ'త్యాదినా। శక్తిసూత్రేఽపి 'తథా తద్వత్పఞ్చవిధకృత్యాని కరోతీ'తి। కృత్యలక్షణాన్యప్యేతదుత్తరసూత్రే 'ఆభాసనరక్తివిమర్శనబీజావస్థాపనవిలాపనతస్తానీ'తి। ఏతదర్థః ప్రత్యభిజ్ఞాహృదయే ద్రష్టవ్యః॥౧౧౫॥ భానుమణ్డలస్య సూర్యమణ్డలస్య మధ్యే తిష్ఠతీతి తథా। సంధ్యాసమయే దేవ్యాస్తత్ర ధ్యేయత్వాత్। అన్తరధికరణే 'య ఏషోఽన్తరాదిత్యే హిరణ్మయః పురుషో దృశ్యతే' ఇతి శ్రుతౌ ప్రతిపాదితస్య రూపస్య పరమేశ్వరత్వనిర్ణయాచ్చ।

తథాచ కూర్మపురాణే హిమవత్కృతే దేవీస్తవే 'అశేషవేదాత్మకమేకవేద్యం స్వతేజసా పూరితలోకమేదమ్। త్రిలోకహేతుం పరమేష్ఠిసంజ్ఞం నమామి రూపం రవిమణ్డలస్థ'మితి భానుమణ్డలమనాహతకమలం వా। భైరవస్య పరశివస్య స్త్రీ భైరవీ। యద్వా భీరూణాం స్త్రీణాం సంహతిర్భైరవీ। 'తస్య సమూహ' ఇత్యణి జీప్। నచ కాకం శోకం యౌవతం గార్భిణమితివన్నపుంసకాపత్తిః। భైరవపదాద్విభూతిసంబన్ధే పునరణి జీప్సంభవాత్। తథాచ లైఙ్గే 'అర్ధః శంభుః శివా వాణీ దివా శంభుః శివా నిశే'త్యారభ్యారున్ధత్యనసూయాశచ్యాదీనాం గౌరీరూపత్త్వం విశిష్యవిశిష్యోక్త్వాఽన్తే ఉపసంహృతమ్ 'స్త్రీలిఙ్గశబ్దవాచ్యా యాః సర్వా గౌర్యా విభూతయ' ఇతి। త్రిపురామ్బాచక్రేశ్వరీమన్త్రే మధ్యకూటే రేఫనిష్కాసే తస్య భైరవీతి సంజ్ఞా। తన్మన్త్రాత్మికేతి వా। ద్వాదశవర్షకన్యారూపా వా। 'ద్వాదశాబ్దా తు భైరవీ'తి కన్యాం ప్రకృత్య ధౌమ్యోక్తేః। భగం షాడ్గుణ్యం మలతి ధారయతీతి భగమాలినీ। 'మల మల్ల ధారణే' ఇతి ధాతుః। మాలాపదాద్వా సమష్టివాచినో వ్రీహ్యాదిత్వాదినిః। భగాఙ్కవస్తుమాత్రరూపా వా। తథాచ లైఙ్గదేవీభాగవతయోః 'యే యే పదార్థా లిఙ్గాఙ్కాస్తే తే శర్వవిభూతయః। అర్థా భగాఙ్కితా యే యే తే తే గౌర్యా విభూతయ' ఇతి। తిథినిత్యావిశేషరూపా వా। అస్యా మన్త్రే తన్త్రరాజజ్ఞానార్ణవోద్ధృతప్రకారమపేక్ష్య దక్షిణామూర్తిసంహితోద్ధృతప్రకారే బహవో భగశబ్దాః పఠ్యన్తే। తదావరణదేవతానామాన్యపి ప్రాయేణ భగశబ్దపూర్వాణ్యేవేతి తద్బాహుల్యాద్భగమాలిన్యేవేయమ్। బ్రహ్మరూపత్వాత్పద్మాసనా। ప్రకృతిమయపత్రవికారమయకేసరసంవిన్నాలాదివిశేషణశీలం పద్మమేవాసనం పీఠం యస్యా వా, పద్మాం లక్ష్మీం సనతి భక్తేభ్యో విభజ్య దదాతీతి వా। 'వన షణ సంభక్తౌ'। తదుక్తమభియుక్తైః 'అసౌభాగ్యం ధత్తే పరమసుఖభోగాస్పదమయం విచిత్రం తద్గేహం

పద్మాసనా భగవతీ పద్మనాభసహోదరీ ॥౧౧౬॥

ఉన్మేషనిమిషోత్పన్నవిపన్నభువనావలీ।

భవతి పృథుకార్తస్వరభృతమ్। నివిష్టః పల్యఙ్కే స కలయతి కాన్తారతరణం ప్రసాదం కోపం వా జనని భవతీ యత్ర కురుతే' ఇతి। ప్రసాదపక్షే అసౌ ఇతి ఛేదః। కార్తస్వరం సువర్ణమ్। పల్యఙ్కో మఞ్చః। కాన్తారస్య తరణమితి। కోపపక్షే అసౌభాగ్యమిత్యేకం పదమ్। అయం ఇతి ఛేదః। విచిత్రం విగతచిత్రమ్। పృథుకానామార్తస్వరః పల్యా అఙ్కే కాన్తాయా రతే రణమితి శ్లేషేణ యోజ్యమ్। పద్మః శూరః పద్మాసురస్తమస్యతి క్షిపతీతి వా।

బిన్ద్వాదిసంభవదర్థాన్తరమపి యోజ్యమ్। 'పద్మం స్యాదమ్బుజవ్యూహనిధిసంఖ్యాహిబిన్దుష్వి'తి రభసః। 'ఐశ్వర్యస్య సమగ్రస్య ధర్మస్య యశసః శ్రియః। జ్ఞానవిజ్ఞానయోశ్చైవ షణ్ణాం భగ ఇతీరణే'తి కాలికాపురాణే, 'భగమైశ్వర్యమాహాత్మ్యజ్ఞానవైరాగ్యయోనిషు। యశోవీర్యప్రయత్నేచ్చాధర్మశ్రీరవిముక్తిష్వి'తి కోశే చ ప్రసిద్ధా భగపదార్థా అస్యాం సన్తీతి భగవతీ। దేవీభాగవతే తు 'ఉత్పత్తిం ప్రలయం చైవ భూతానాం గతిమాగతిమ్। అవిద్యావిద్యయోస్తత్త్వం వేత్తీతి భగవత్యసా'విత్యుక్తమ్। శక్తిరహస్యే తు 'పూజ్యతే యా సురైః సర్వైస్తాంశ్చైవ భజతే యతః। సేవాయాం భజతిర్ధాతుర్భగవత్యేవ సా స్మృతే'త్యుక్తమ్। పద్మనాభస్య విష్ణోః సహోదరీ ఏకోదరభవా భగినీ। ఏకమేవ బ్రహ్మ ధర్మో ధర్మీతి రూపద్వయం ప్రాపత్। తత్ర ధర్మః పుమాన్ ధర్మీ స్త్రీతి ద్విధాభవత్। తత్ర పుమాన్ విష్ణుః సకలజగదుత్పాదనభావం, స్త్రీ తు పరమశివమహిషీభావం ప్రాపత్। ఏతత్త్రయమపి మిలిత్వైకమఖణ్డం బ్రహ్మేతి శైవమతరహస్యం కూర్మపురాణాదిషు ప్రసిద్ధం రత్నత్రయపరీక్షాయాం దీక్షితైర్విస్తరేణ నిరూపితమ్। ఏతదభిప్రాయేణైవ బ్రహ్మపురాణే పురుషోత్తమక్షేత్రమాహాత్మ్యే 'యా మేనాకుక్షిసంభూతా సుభద్రా పూర్వజన్మని। కృష్ణేన సహ దేవక్యాః సాస్మిఞ్జన్మని కుక్షిగే'త్యాది స్మర్యతే। యత్తు 'సుభద్రాప్రాణనాథాయ జగన్నాథాయ మఙ్గల'మితి తత్రైవ పఠ్యతే తత్ర సుభద్రాపదం లక్ష్మీపరం తాత్త్వికాభేదాభిప్రాయం వేతి న కశ్చిద్విరోధ ఇతి। అన్యత్రాపి 'కాఞ్చీక్షేత్రే పురా ధాతా సర్వలోకపితామహః। శ్రీదేవీదర్శనార్థాయ తపస్తేపే సుదారుణమ్॥ ఆత్మైక్యధ్యానయుక్తస్య తస్య ప్రతపతో మునేః। ప్రాదుర్బభూవ త్రిపురా పద్మహస్తా ససోదరా॥ పద్మాసనే చ తిష్ఠన్తీ విష్ణునా జిష్ణునా సహే'తి। అత్ర కాదివిద్యాయా వాగ్భవకూటోద్ధారః। పద్మాసనః కకారః। భగ ఏకారః। తద్వతీత్యత్ర కామకలాయాః ప్రశ్లేషః। పద్మనాభస్యోపేన్ద్రస్య సహోదర ఇన్ద్రో లకారః। హశ్చ ఉదం చ హోదే హకారబిన్దూ తాభ్యాం సహితా సహోదా। సహోదా చ సా రీచేత్యనేన హృల్లేఖేతి రహస్యమ్॥౧౧౬॥ ఉన్మేషనిమిషౌ నేత్రవికాససంకోచౌ తాభ్యామేవ క్రమేణోత్పన్నా విపన్నాశ్చ సృష్టా నష్టాశ్చ భువనానాం బ్రహ్మణ్డానామావల్యః పఙ్క్తయో యస్యాస్తథా దేవ్యా అనిమిషత్వేఽపి ప్రాణికర్మవశేన తయోరుత్పత్తిసంభవాత్। ఇచ్ఛామాత్రే తాత్పర్యాత్। తదుక్తమాజ్ఞావతారే 'ఇచ్ఛయైవ జగత్సర్వం నిగిరత్యుద్గిరత్యపీ'తి। 'ఇచ్ఛామాత్రం ప్రభోః సృష్టి'రితి చ। కాలిదాసేనాప్యుక్తమ్ 'దృష్టదృశ్యదృశిలక్షణం జగత్త్వాకస్మృతేస్త్వయి తదమ్బ సంహృతమ్। ఉన్మిషత్యపి పునస్త్వదుద్గమే త్వల్లయే నిమిషతి త్వదిచ్ఛయే'తి। గోరక్షేణాప్యుక్తం మహామఞ్జర్యామ్ 'విసుఉమ్మేదసాఏ దేసిఅణాహస్స జేత్తియోఽవసరో।

సహస్రశీర్షవదనా సహస్రాక్షీ సహస్రపాత్॥౧౧౭॥

ఆబ్రహ్మకీటజననీ వర్ణాశ్రమవిధాయినీ।

కాలావత్థప్పఢియో విస్సణిమేసేవి తేత్తియో హెూఈ' ఇతి। ఛాయా తు 'విశ్వోన్మేషదశాయాం
దేశికనాథస్య యావానవసరః। కాలావస్థాప్రథితో విశ్వనిమిషేఽపి తావానేవ భవవీ'తి।
'సహస్రశీర్షా పురుషః సహస్రాక్షః సహస్రపా'దితి శ్రుతౌ సహస్రశబ్దోఽనన్తపరః। శీర్షశబ్దో
ముఖాదేరుపలక్షణమ్। లిఙ్గం త్వవివక్షితమ్। 'సర్వతః పాణిపాదం
తత్సర్వతోఽక్షిశిరోముఖమ్। సర్వతఃశ్రుతిమల్లోకే సర్వమావృత్య తిష్ఠతీ'తి
గీతాసూపబృంహణదర్శనాదిత్యాశయేనాహ సహస్రశీర్షవదనేతి। 'బహువ్రీహౌ సక్థ్యక్ష్ణో'రితి
షచ్ప్రత్యయాన్తాఙ్గీషి సహస్రాక్షీ। సహస్రాణి పాదా యస్యాః సహస్రపాత్। సహస్రపదే। నమ
ఇతి ప్రయోగః। ‘సంఖ్యా సుపూర్వస్యే'తి సమాసాన్తో లోపః। దేవీభాగవతే తృతీయస్కన్ధే
'సహస్రనయనారామా సహస్రకరసంయుతా। సహస్రశీర్షచరణా భాతి దూరాదసంశయ'మితి।
అత్ర భువనస్యావలీత్యనేన భువనేశ్వరీబీజద్వయమ్। సహస్రాక్షీత్యనేన లకారః। సహస్రశబ్దో
హకారసకారసాహిత్యపరః। తేన ద్వితీయతృతీయకూటయోరుద్ధారః॥౧౧౭॥ బ్రహ్మ
సర్వజీవసమష్టిః స్థూలతమో హిరణ్యగర్భాఖ్యో జీవః కీటః అతీన్ద్రియతర ఊర్ణాభక్షకో
వైద్యుతన్త్రే కకేరుకమకేరుకేతి ద్వైవిధ్యేన ప్రతిపాదితః స్తమ్బాఖ్యో జీవవిశేషః। ఆద్యన్తగ్రహణేన
ప్రత్యాహారన్యాయేన తన్మధ్యపతితాః సర్వేఽపి తన్మధ్యమపరిమాణకశరీరధారిణో జీవా
గృహ్యన్తే। ఆఙభివిధౌ। బ్రహ్మాదిస్తమ్బాన్తజీవజాతజనయిత్రీత్యర్థః। ఏవం నిర్మితానాం
జీవానాం సన్మార్గప్రదర్శనాయ స్వాజ్ఞారూపవేదాత్మికా జాతా। తత్ర కర్మకాణ్డబ్రహ్మకాణ్డభేదేన
ద్వివిధే వేదే కర్మణి తిర్యగధికరణన్యాయేన దేవానాం తిరశ్చాం చాధికారాభావాన్మనుష్యానేవ
వర్ణాశ్రమభేదేన చతుర్ధా విభజ్య కర్మకాణ్డేన మాతేవ తత్తద్ధర్మానపి
వ్యవస్థాపయామాసేత్యాహ— వర్ణాశ్రమేతి। తథాచ కూర్మపురాణే
హిమవత్కృతదేవీస్తవానన్తరం 'అథ సా తస్య వచనం నిశమ్య జగతోఽరణిః। సస్మితం ప్రాహ
పితరం స్మృత్వా పశుపతిం పతిమ్॥ శృణుష్వ చైతత్పరమం గుహ్యమీశ్వరగోచరమ్।
ఉపదేశం గిరిశ్రేష్ఠ సేవితం బ్రహ్మవాదిభి'రిత్యాదినా సాధనాన్యుక్త్వా 'ధ్యానేన కర్మయోగేన
భక్త్యా జ్ఞానేన చైవ హి। ప్రాప్యాహం తే గిరిశ్రేష్ఠ నాన్యథా కర్మకోటిభి'రిత్యుపసంహృత్య
కర్మయోగనిరూపణార్థం పునరప్యుక్తం 'శ్రుతిస్మృత్యుదితం సమ్యక్కర్మ వర్ణాశ్రమాత్మకమ్।
అధ్యాత్మజ్ఞానసహితం ముక్తయే సతతం కురు। ధర్మాత్సంజాయతే భక్తిర్భక్త్యా సంజాయతే
పరమ్। శ్రుతిస్మృతిభ్యాముదితో ధర్మో యజ్ఞాదికో మతః। నాన్యతో జ్ఞాయతే ధర్మో వేదాద్ధర్మో హి
నిర్వభౌ। తస్మాన్ముముక్షుర్ధర్మార్థం మద్రూపం వేదమాశ్రయేత్। మదాజ్ఞయైవ గుప్త్యర్థం
వేదానాం భగవానజః। బ్రాహ్మణాదీన్ససర్జాథ స్వే స్వే కర్మణ్యయోజయ'దిత్యాది। నిజాం
స్వీయామాజ్ఞాం వేదవిద్భిః శబ్దభావనాత్వేన వ్యవహృతాం రూపయన్తి

సాధ్యసాధనేతికర్తవ్యతారూపాంశత్రయవిశిష్టామర్థభావనార్థవాదిభిః కుర్వన్తి తాదృశా నిగమాః కర్మకాణ్డాత్మకా వేదా యస్యాస్తథా।

నిజాజ్ఞారూపనిగమా పుణ్యాపుణ్యఫలప్రదా॥౧౧౮॥

శ్రుతిసీమన్తసిన్దూరీకృతపాదాబ్జధూలికా।

సకలాగమసన్దోహశుక్తిసంపుటమౌక్తికా॥౧౧౯॥

అతఏవ 'తద్భూతానాం క్రియార్థేన సమామ్నాయః' ఇతి జైమినిః। కౌర్మేఽపి 'మమైవాజ్ఞా పరా శక్తిర్వేదసంజ్ఞా పురాతనీ। ఋగ్యజుఃసామరూపేణ సర్గాదౌ సంప్రవర్తత' ఇతి। అథవా సన్తివేదానుయాయీని శైవతన్త్రాణి కామికాదీన్యష్టావింశతిః వేదవిరుద్ధాని కాపాలభైరవాదీని చ। తేషు వైదికాని నిగమపదవాచ్యాని పరమేశ్వరస్య ముఖాదుద్భూతత్వాదాజ్ఞారూపాణి న పునర్నాభ్యధోభాగాదుత్పన్నాని వేదవిరుద్ధానీత్యర్థః। తదుక్తం దేవీభాగవతస్కాన్దయోః 'సద్యోజాతముఖాజ్జాతాః పఞ్చాద్యాః కామికాదయః। వామదేవముఖాజ్జాతా దీప్తాద్యాః పఞ్చ సంహితాః॥ అఘోరవక్త్రాదుద్భూతాః పఞ్చాప్తివిజయాదయః। పుంవక్త్రాదపి సంభూతాః పఞ్చ వైరోచనాదయః॥ ఈశానవదనాజ్జాతాః ప్రోద్గీతాద్యష్టసంహితాః। ఊర్ధ్వస్రోతోభవా ఏతే నాభ్యధఃస్రోతసః పరే' ఇత్యాది। ఏవం వ్యవస్థాపితే వర్ణాశ్రమధర్మాత్మకే వేదే విహితాచరణనిషిద్ధాచరణాభ్యాం సదసత్ఫలమపి వ్యవస్థాదార్ఢ్యార్థం మాత్రైవ దదాతీత్యాహ—పుణ్యాపుణ్యేతి। పుణ్యపాపయోః ఫలే స్వర్గనరకౌ ప్రదదాతీతి తథా। తదుక్తం కౌర్మే 'యే న కుర్వన్తి తద్ధర్మం తదర్థం బ్రహ్మణా కృతాః। నిరయాస్తేషు శమనః పాతయేత్తాన్మదాజ్ఞయా॥ ధర్మం కుర్వన్తి వేదోక్తం యే మద్భక్తిపరాయణాః। స్వర్గాదిషు శచీశాద్యాస్తాన్నయన్తి మదాజ్ఞయే'తి। అన్యత్రాపి 'ఈశ్వరప్రేరితో గచ్ఛేత్స్వర్గం వా శ్వభ్రమేవ వే'తి। 'క్రతౌ సుప్తే జాగ్రత్త్వమసి ఫలయోగే క్రతుమతా'మిత్యాది। శివరహస్యే శ్రుతిరపి 'ఏష ఏవ సాధుకర్మ కారయతి యమేభ్యో లోకేభ్య ఉన్నినీషతేఽష ఏవాసాధు కర్మ కారయతి యమధో నినీషతీ'తి। 'ఫలమత ఉపపత్తే'రితి బ్రహ్మమీమాంసాధికరణేఽప్యయమేవార్థః సాధితః। 'వైషమ్యనైర్ఘృణ్యే అపి కర్మసాపేక్షత్వాన్న భవత' ఇతి చ తత్రైవోక్తమ్। సౌర సంహితాయామపి 'నను ధర్మో హ్యధర్మశ్చ స్వస్వకర్తా హ్యధిష్ఠితః। అన్తరేణ మహాదేవం ఫలం కర్తుః ప్రయచ్ఛతి। ఇతి చేత్తన్న సాధూక్త'మిత్యాదినాన్తర్యామిబ్రాహ్మణోపబృంహణపూర్వకం సమర్థోపసంహృతం 'శ్రుత్యనుగ్రాహకేణాపి గ్రాహ్యస్తర్కేణ శంకరః। అతః సర్వాత్మనా సాక్షాద్ధర్మాధర్మఫలప్రద'

ఇతి ॥౧౧౮॥ ఏవం కర్మకాణ్డస్య క్రియార్థత్వముక్త్వా బ్రహ్మకాణ్డస్య సిద్ధవస్తుప్రతిపాదనపరత్వమపి మాతురాజ్ఞైవేత్యాహ। శ్రుతీనాం సీమన్తా ఊర్ధ్వభాగసామ్యాదుపనిషదాం భాగాస్తేషు సిన్దూరవత్తదన్తర్గతరహస్యార్థవత్సంపద్యమానా కృతా పాదాబ్జధూలిశ్చరణకమలరజో యయా సా తథోక్తా। అత్ర విషయస్యోపనిషదాదేర్నిగరణాద్రూపకాతిశయోక్తిః। శ్రుతిశబ్దస్య స్త్రీలిఙ్గత్వాదివశాదప్రస్తుతనాయికామణ్డనప్రతీతేశ్చ సమాసోక్తిః। తాభ్యామలంకారాభ్యాం వస్తునో ధ్వనిః। వేదా అపి భగవత్యాః స్వరూపం శృఙ్గగ్రాహికయా విధిముఖేన ప్రతిపాదయితుమసమర్థా ఏవ। ఇతరనిషేధమాత్రం కుర్వన్తస్తు దూరాదేవ లజ్జితా ఇవ భీతా ఇవ వా యథాకథంచిత్ప్రతిపాదయన్తీవ। తదిదం ప్రతిపాదనమిత్థమితి

పురుషార్థప్రదా పూర్ణా భోగినీ భువనేశ్వరీ।

అమ్బికాఽనాదినిధనా హరిబ్రహ్మేన్ద్రసేవితా॥౧౨౦॥

ననాదత్యల్పతమమితి ధూలిపదేన ధ్వన్యతే। ఏతదపి చ న వేదానాం సామర్థ్యాదపి తు మాతురాజ్ఞయైవేతి చ్విప్రత్యయేన ధ్వన్యత ఇతి। తదిదముక్తమస్మాభిః శివస్తవే 'సర్వజ్ఞాః శ్రుతయోఽపి యాః పరశివ త్వత్ప్రాణరూపాః ప్రియాః శృఙ్గగ్రాహికయా త్రపామృత ఇవ త్వాం న ప్రజల్పన్తి తాః। అన్యానేవ తు నేతినేతి బహుశో వాచా నిషేధన్తి చేత్కోఽన్యస్త్వామిదమిత్థమిత్యనువదేత్తత్రాపి మాదృగ్జనః' ఇతి। విధిముఖేన ప్రతిపాదయన్తస్త్వాగమాః స్థూలారున్ధతీన్యాయేన తటస్థలక్షణరీత్యైవ నిర్దిశన్తీత్యాహ। సకలాశ్చ తే ఆగమా వేదాశ్చ తేషాం సందోహాః సమూహా ఏవ శుక్తయస్తాభిః సంపుటం పుటితం గర్భీకృతం ప్రతిపాదితం మౌక్తికం నాసాభరణం యస్యాః సా తథోక్తా। మౌక్తికపదం సమీపవర్తిసృష్ట్యాదిధర్మోపలక్షకం, స్థూలతారకాసామ్యాత్తన్న్యాయస్మారకం చ। అమ్బాముఖసమీపవర్త్య సాధారణం మౌక్తికాద్యేవ వేదైః ప్రతిపాద్యతే నతు తస్యాః స్వరూపకమ్। 'యతో వాచో నివర్తన్త' ఇత్యాదిశ్రుతేరితి భావః। యద్వా ముక్తాశబ్దాత్స్వార్థే కప్రత్యయోత్తరం తద్ధితేన మౌక్తికమితి నపుంసకరూపసిద్ధావపి ప్రథమమేవాణన్తాన్ఙీపి కృతే పశ్చాత్కప్రత్యయే 'జ్యాపోః సంజ్ఞాచ్ఛన్దసోర్బహుల'మితి హ్రస్వే ఘటీ ఘటికేతివన్మౌక్తికేతి స్త్రీలిఙ్గమపి రూపం భవతి। మౌక్తికవదాచరతీత్యర్థే క్విబన్తాత్ 'అప్రత్యయాది'త్యనేనాకారప్రత్యయే సతి అదన్తాట్టాబ్వా। ఏవమేవ మిథ్యాజగదధిష్ఠానేత్యాదివక్ష్యమాణనామసు ద్రష్టవ్యమ్। తేనాగమసందోహ ఏవ శుక్తిమయః సంపుటః సముద్గకస్తత్ర మౌక్తికేవ మౌక్తికేతి తత్పురుష ఏవేతి న పరవల్లిఙ్గతావిరోధభయేన

బహువ్రీహిరాశ్రయణీయ ఇతి రూపకోత్ప్రేక్షే। శ్రుతిసీమన్తేత్యాదినా త్రైవర్ణికోపాస్యత్వం, సకలాగమేత్యాదినా చతుర్థవర్ణోపాస్యత్వం చ ధ్వనితమితి వా। తథాచ రుద్రయామలే 'యద్వైద్యైర్గమ్యతే స్థానం తత్తన్త్రైరపి గమ్యతే। బ్రహ్మక్షత్రియవిట్ఛూద్రాస్తేన సర్వేఽధికారిణ' ఇతి ॥౧౯౫॥ ధర్మాదీంశ్చతురః పురుషార్థాన్ప్రదదాతీతి తథా। 'యేఽర్చయన్తి పరాశక్తి విధినాఽవిధినాపి వా। న తే సంసారిణో నూనం ముక్తా ఏవ న సంశయః॥ తస్మాదశేషవర్ణానాం త్రిపురారాధనం వినా। న స్తో భోగాపవర్గౌ తు యౌగపద్యేన కుత్రచి'దితి బ్రహ్మాణ్డపురాణాత్। 'పురుషో వై రుద్ర' ఇతి శ్రుత్యా రుద్రః అర్థప్రదః పురుషార్థదాతృత్వాన్వయా సేతి వా। నిష్కలస్య బ్రహ్మణ ఉపాస్యత్వం ఫలప్రదత్వం చ శక్త్యాయత్తమితి భావః। దేశకాలవస్తుకృతపరిచ్ఛేదరాహిత్యాత్పూర్ణా। 'పూర్ణమదః పూర్ణమిదం పూర్ణాత్పూర్ణముదచ్యతే। పూర్ణస్య పూర్ణమాదాయ పూర్ణమేవావశిష్యత' ఇతి శ్రుతేః। పఞ్చమీదశమీపఞ్చదశీతిథిస్వరూపాదితో। శుక్లపక్షచతుర్దశీరాత్రిస్వరూపా వా। నదీవిశేషరూపా వా। భోగః సుఖసాన్ముముక్షుకారస్తద్వతీ భోగినీ వా। నాగకన్యాత్మికా వా। భువనానాం చతుర్దశసంఖ్యాబ్రాహ్మణాదీన్సమీశ్వరీ స్వామినీ। భువనశబ్దో జలపరో వా। హృల్లేఖాభిమానిదేవతాశబ్దభావనాత్హృల్లేఖాత్మకమన్త్రస్వరూపా వా। త్రిపురాసిద్ధాన్తే తు 'భువనానన్దనాథస్య ప్రసభావనార్థవా హేశ్వరీ। భువనేష్వతివిఖ్యాతా శాంభవీ భువనేశ్వరీ'త్యుక్తమ్। భువనానన్దనాథోనామ మానవౌఘాన్తర్గతో గురువిశేషః। దక్షిణామూర్తిసంహితాయాం తు ఘటార్గలయన్త్రపటలే 'ఏకాక్షరేఽపి దేవేశి సన్త్యత్ర భువనాని త్వి'త్యుపక్రమ్య హృల్లేఖాఘటకాక్షరేషు హకారాదిషు 'వ్యోమబీజే మహేశాని కైలాసాదిప్రతిష్ఠిత'మిత్యాదినా ప్రత్యేకం భువనాదిసద్భావం ప్రతిపాద్య 'అతఏవ మహేశానీ భువనాధీశ్వరీ స్మృతే'త్యుపసంహృత్య 'హకారాద్వ్యోమ తుర్యేణ స్వరేణానిలసంభవ' ఇత్యాదినా భువనజనకత్వమప్యుక్త్వా 'అతఏవ మహేశానీ భువనేశీతి కథ్యత' ఇత్యుపసంహారేణ ద్వేధా నిరుక్తమ్। అమ్బైవామ్బికా। జగన్మాతాభారతీపృథ్వీరుద్రాణ్యాత్మకేచ్ఛాజ్ఞానక్రియాశక్తీనాం సమష్టిరమ్బికేత్యుచ్యతే తద్రూపా వా। రాత్రిరూపా నిద్రారూపా వా। 'అమ్బికా కైతవే సిద్ధే నిద్రాయాం నిశి కీర్త్యత' ఇతి విశ్వః। ఉక్తంచ నవరాత్రదీపే స్కాన్దే 'రాత్రిరూపా మహాదేవీ దివారూపో మహేశ్వర' ఇతి। హరివంశేఽపి 'యా హ్యేషా గహ్వరీ మాయా నిద్రేతి జగతి స్థితా। తస్యాస్తనుస్తమోద్వారి నిశాదివసనాశినీ॥ జీవితార్థహరీ ఘోరా సర్వప్రాణిభృతాం భువి। నైతయా కశ్చిదావిష్టో జృమ్భమాణో ముహుర్ముహుః॥ సక్తః ప్రసహితుం వేగం మజ్జన్నివ మహార్ణవే। దేవీష్వపి దధారైనాం నాన్యో నారాయణాదృతే' ఇతి। మార్కణ్డేయపురాణేఽపి 'విశ్వేశ్వరీం జగద్ధాత్రీం స్థితిసంహారకారిణీమ్। నిద్రాం భగవతీం విష్ణోరతులాం తేజసః ప్రభుః' ఇత్యాది। ఆదిర్జననం నిధనం మరణం చ న విద్యతే యస్యాః సాఽనాదినిధనా। అథవాఽనాదిశబ్దాదాదిశబ్దాద్వా వరరుచిపరిభాషానుసారేణాశీతిసంఖ్యోచ్యతే। ఆదిసంఖ్యాకాని చ తాని నిధనాని చ। ఆయుర్ఘృతమితివత్సాధనలక్షణయా మరణసాధనాన్యమృతత్వవిఘాతకానీతి యావత్। న విద్యన్తే ఆదినిధనాని యస్యా ఉపాసనయా సాఽనాదినిధనా। నిధనసాధనాని

తావత్పాశవధభేదేన ద్వివిధాని తత్ర వధా అష్టావింశతి విధాః। 'అహంకృతా అహంమానా అష్టావింశద్వధాత్మికా' ఇతి విష్ణుపురాణాత్। పాశాస్తు ద్విపఞ్చాశద్విధాః। 'ద్వాపఞ్చాశదమీ పాశా అవిద్యాపర్వసంభవా' ఇతి లిఙ్గపురాణాత్। ఏవమశీతిః। తేషు వధనిరూపణం సాంఖ్యతన్త్రే। తత్ర సమాససూత్రాణి 'అష్టావింశతిధా శక్తిః'। 'నవధా తుష్టిః'। 'అష్టధా సిద్ధి'రితి। ఏతేషామర్థస్తు కారికాభిరుక్తః 'ఏకాదశేన్ద్రియవధాః సహబుద్ధివధైరశక్తిరుద్దిష్టా। సప్తదశధా తు బుద్ధేర్విపర్యయాత్తుష్టిసిద్ధీనామ్॥ ఆధ్యాత్మికాశ్చతస్రః ప్రకృత్యుపాదానకాలభాగ్యాఖ్యాః। బాహ్యా విషయోపరమాత్పఞ్చాన్యాస్తుష్టయోఽభిహితాః॥ ఊహః శబ్దోఽధ్యయనం దుఃఖవిఘాతాస్త్రయః సుహృత్ప్రాప్తిః। దానం చ సిద్ధయోఽష్టౌ సిద్ధేః పూర్వోఙ్కుశస్త్రివిధ' ఇతి। అయమర్థః— ముక్తేః పూర్వోఙ్కుశః ప్రతిఘాతకస్త్రివిధః అశక్తిస్తుష్టిః సిద్ధిశ్చేతి।
తత్రాశక్తిర్నామేన్ద్రియాణాం స్వార్థగ్రహణాసామర్థ్యమాన్ధ్యవాధిర్యాదివైకల్యకృతమ్ సాచేన్ద్రియాణామేకాదశత్వాదేకాదశధా। తుష్టిస్తావద్ద్వివిధా। ఆధ్యాత్మికబాహ్యభేదాత్। తత్రాద్యా ప్రకృత్యాదిభేదాచ్చతుర్ధా। అష్టవిధాయాం ప్రకృత్యాం చిత్తలయాన్ముక్తోఽస్మీతి తుష్టిః ప్రకృత్యాఖ్యా। సంన్యాసవేషమాత్రోపాదానాత్కృతార్థోఽస్మీతి తుష్టిరుపాదానాఖ్యా। కాలత ఏవ సేత్స్యతి కిం ధ్యానక్లేశేనేతి తుష్టిః కాలాఖ్యా। దైవోదయాదేవ సేత్స్యతీతి తుష్టిర్భాగ్యాఖ్యా। ఏతాశ్చాత్మానమధికృత్య భవన్తీత్యాధ్యాత్మికాః। బాహ్యాస్తు శబ్దాదివిషయపఞ్చకభేదేన పఞ్చవిధాః అర్థానామర్జనరక్షణవ్యయనాశాదిదోషాణాం శబ్దాదిషు విద్యమానానాం కతిపయేషాం దోషాణాం చ దర్శనేన తత్తద్విషయేష్వలంబుద్ధిరూపాః। ఏవం నవ తుష్టయః। ఏతాసాం సలిలాద్యుత్తమామ్భఃపర్యన్తాని

నారాయణీ నాదరూపా నామరూపవివర్జితా।

నామాని తారాదిసముదితాన్తాని సిద్ధినామాని చాకర ఏవ ద్రష్టవ్యాని। సిద్ధిరష్టవిధా। ఊహాదిభేదాత్। ఉపదేశానపేక్ష మేవార్థోన్నయనమూహసిద్ధిః। ప్రాసఙ్గికాచ్ఛబ్దశ్రవణాదర్థజ్ఞానం శబ్దసిద్ధిః। గురూపదేశాదేవ తతో వివేకార్థజ్ఞానమధ్యయనసిద్ధిః। ఆధ్యాత్మికాధిదైవికాధిభౌతికరూపదుఃఖత్రయవిఘాతాత్మికాస్తిస్రః సిద్ధయః। సుహృత్ప్రాప్తితోఽర్థసిద్ధిరేకా। విద్వత్తపస్విశుశ్రూషాలభ్యార్థసిద్ధిరేకేత్యష్టౌ సిద్ధయో నవ తుష్టయశ్చ। ఏతాసాం సప్తదశానాం విపర్యయోఽపి సప్తదశవిధః। అస్తేత్యాదిప్రముదితాన్తాని తన్నామాన్యాకరే ద్రష్టవ్యాని। ఏతేఽప్యశక్తిబుద్ధిపదవాచ్యాశ్చేతి సప్తదశ। ఏకాదశభిరిన్ద్రియశక్తిభిః సహాష్టావింశతిర్వధా ఇతి। ఏతేషాం చ వ్యవస్థోక్తా వాయుపురాణే 'అష్టమోఽనుగ్రహః సర్గః స చతుర్ధా వ్యవస్థితః। విపర్యయేణ చాశక్త్యా సిద్ధ్యా తుష్ట్యా తథైవ చ॥

స్థావరేషు విపర్యాసాత్తిర్యగ్యోనిష్వశక్తితః। సిద్ధ్యాత్మనా మనుష్యేషు తుష్ట్యా దేవేషు కృత్స్నశః' ఇతి దిక్। హరిబ్రహ్మేన్ద్రైర్విష్ణువిధిశక్రైః సేవితోపాసితా।
శ్రీనగరేఽష్టాదశసప్తదశప్రాకారయోర్మధ్యే, విష్ణోః సప్తదశషోడశయోర్మధ్యే, బ్రహ్మణః పఞ్చదశచతుర్దశయోర్మధ్యే చేన్ద్రాదిలోకపాలానాం దేవీసేవార్థం నివాసస్మరణాత్।
దేవీభాగవతేఽపి 'బ్రహ్మ విష్ణుస్తథా శంభుర్వాసవో వరుణో యమః। వాయురగ్నిః కుబేరశ్చ త్వష్టా పూషాఽశ్వినౌ భగః॥ ఆదిత్యా వసవో రుద్రా విశ్వేదేవా మరుద్గణాః। సర్వే ధ్యాయన్తి తాం దేవీం సృష్టిస్థిత్యన్తకారిణీ'మితి। ఏతేన విష్ణుబ్రహ్మాదిమాత్రవిషయకాగమద్రష్టౄణాం విష్ణ్వాదివిషయకతత్త్వజ్ఞానాభావాత్తదుపాసనాయాం ప్రవృత్తావపి దేవ్యాగమదర్శినాం విశేషదర్శనాన్న తదుపాసనాయాం ప్రవృత్తిః। 'నహి భిక్షుకో భిక్షుకాన్యాచితుమర్హతి సత్యన్యస్మిన్న భిక్షుకే' ఇతి న్యాయవిరోధాదితి ధ్వన్యతే। తదిదముక్తమస్మాభిః శివస్తవే 'త్వద్దత్తైశ్వర్యభాజః పరమశివ కథంకారమన్యానమర్త్యాన్యాచే దేహీతి శక్రద్రుహిణహరిముఖాన్భిక్షుకాన్భిక్షుకోఽహమ్। అజ్ఞోఽపి ద్వాదశాహక్రతువికృతిశతోక్త్యఙ్గభూతోఽపి చోక్త్యే జ్యోతిష్టోమోక్త్యధర్మానభిలషతి నతు ద్వాదశాహోక్త్యధర్మా'నితి॥౧౨౦॥ నరస్యాపత్యమిత్యర్థే నడాదిత్వాత్ఫకి నారాయణః శివో విష్ణుర్వా తస్యేయం నారాయణీ। నారాయణపదనిరుక్తిస్తావన్మనుస్మృతౌ 'ఆపో నారా ఇతి ప్రోక్తా ఆపో వై నరసూనవః। అయనం తస్య తా యస్మాత్తేన్నారాయణః స్మృత' ఇతి। బ్రహ్మవైవర్తేఽపి 'నరాణామయనం యస్మాత్తస్మాన్నారాయణః స్మృత' ఇతి। అత్ర నారశబ్దో జీవపరః। 'నౄ నయే' ఇతి ధాతుమభిప్రేత్య 'నయతీతి నరః ప్రోక్తః పరమాత్మా సనాతనః' ఇతి దేవీభాగవతాత్। నరస్యేమే నారా ఇతి వ్యుత్పత్తిసంభవాత్। మహాభారతే తు 'నరాజ్జాతాని తత్త్వాని నారాణీతి విదుర్బుధాః। తాన్యేవ చాయనం తస్య తేన నారాయణః స్మృత' ఇత్యుక్తస్య నారాయణస్య పరమశివస్య స్త్రీ నారాయణీ। తురీయం ప్రకృత్య 'సః శ్రీపతిః సోఽపి చ పార్వతీపతి'రితి కాశీఖణ్డాత్। లక్ష్మ్యభేదాభిప్రాయేణ వేయముక్తిః। వస్తుతస్తు 'పుంయోగాదాఖ్యాయా'మితి సూత్రే పుంయోగపదేన న వధూవరభావ ఏవ వివక్షితః। పితృపుత్రీభావరూపసంబన్ధస్యాపి తత్రోదాహరణదర్శనాత్। తేనేహ భ్రాతృభగినీభావరూపే పుంయోగే జీప్। నారాయణభగినీత్యర్థః। అతఏవ 'నారా

హ్రీంకారీ హ్రీమతీ హృద్యా హేయోపాదేయవర్జితా॥౧౨౧॥

యణీసహచరాయ నమః శివాయే'యత్రైవమేవ వ్యాచక్షతే। నారాయణస్య గౌర్యా సహాభేదాదపి నారాయణీ। తదుక్తం కూర్మపురాణే గుణిశివేన 'అహం నారాయణో గౌరీ జగన్మాతా సనాతనీ।

విభజ్య సంస్థితో దేవః స్వాత్మానం పరమేశ్వరః॥ న మే విదుః పరం తత్త్వం దేవాద్యా న మహర్షయః। ఏకోఽహం వేద విశ్వాత్మా భవానీ విష్ణురేవ చే'తి। దేవీపురాణే తు 'జలాయనానలే కుర్యాత్సముద్రశయనాథవా। నారాయణీ సమాఖ్యాతా నరనారీః ప్రకుర్వతీ'తి। ఇయం చ సుపార్శ్వక్షేత్రే ప్రసిద్ధా। ఉక్తంచ పాద్మే దేవీక్షేత్రాధ్యాయే 'నారాయణీ సుపార్శ్వే తు త్రికూటే భద్రసున్దరీ'తి। హ్రీంకారాదిషు బిన్ద్వోరుపర్యర్ధచన్ద్రరోధనీనాదనాదాన్తశక్తివ్యాపకాః సమనోన్మన్యాఖ్యాః సూక్ష్మసూక్ష్మతరసూక్ష్మతమరూపా అష్టౌ వర్ణా వర్తన్తే తేషు తృతీయో వర్ణో నాద ఇత్యుచ్యతే। తత్స్వరూపం చ మహాస్వచ్ఛన్దతన్త్రే 'రోధిన్యాఖ్యం యదుక్తం తే నాదస్తస్యోర్ధ్వసంస్థితః। పద్మకిఞ్జల్కసంకాశః కోటిసూర్యసమప్రభః। పురైః పరివృతోఽసంఖ్యై' రిత్యారభ్య 'తస్యోత్సఙ్గగతామూర్ధ్వగామినీం పరమాం శివామ్। ధ్యాయే'దిత్యన్తం తాదృశే నాదే రూపం యస్యాః సా। నాద ఏవ రూపం యస్యా ఇతి వా। సన్తి హి పరస్పరవివేకేన చిదచిద్గ్రన్థిరూపేణ భాసమానాని జగతః పఞ్చ రూపాణి। 'అస్తి భాతి ప్రియం నామ రూపం చేత్యంశపఞ్చకమ్। ఆద్యత్రయం బ్రహ్మరూపం జగద్రూపం తతో ద్వయ'మిత్యభియుక్తైర్వివేచితాని। తత్ర జగద్రూపయోర్నామరూపయోర్మిథ్యాత్వాత్తాభ్యాం వివర్జితా। అసత్యసత్యయోః సంబన్ధస్యాపి మిథ్యాత్వేన వాస్తవికస్తాభ్యాం సంబన్ధః సత్యేన సహ భవతీతి భావః। ఆమనన్తి చ ఛన్దోగాః 'ఆకాశో హ వై నామ నామరూపయోర్నిర్వహితా తే యదన్తరా తద్బ్రహ్మే'తి। చిచ్ఛక్తిరూప ఆకాశ ఏవ నామరూపయోర్నిర్వాహకస్తదుభయం వినా యదధిష్ఠానమాత్రమవశిష్యతే తదేవ బ్రహ్మేతి తదర్థః॥ ఇతి భాస్కరరాయేణ కృతే సౌభాగ్యభాస్కరే। మరీచ్యాఖ్యా కలా తుర్యా జాతా నామ్నాం శతత్రయాత్॥౩౦౦॥ ఇతి శ్రీమత్పదవాక్యేత్యాదిభాస్కరరాయోన్నీతే లలితాసహస్రనామభాష్యే తృతీయశతకం నామ చతుర్థీ మరీచిః కలా॥౪॥

హ్రీం లజ్జాం కరోతీతి హ్రీంకారీ। కర్మణ్యణ్। అణ్ణన్తాన్ఙీప్। ద్వితీయాయా అలుక్। యద్వా హ్రీమితి స్వరాదేరాకృతిగణత్వాదవ్యత్వమ్। అతఏవ త్రిశత్యామేకోనశతతమస్య నామ్నశ్చతుర్థ్యన్తో హ్రీంనమ ఇత్యేవ ప్రయోగః। తస్యార్థస్తు స్వతన్త్రతన్త్రే వ్యాకులాక్షరశ్లోకేనోక్తః 'త్వంకామామ్నాన్రప్రశవ్యో నానమసగ్నిమాత్వగ్రరోమఈయోకార్విర్శ్నతనన్తఫాదులనాన్నిబిం' ఇతి। 'దేవతారథగో మూక ఇతి యో వేత్తి న క్రమమ్। స వ్యాకులాక్షరే మూకో దేవతారథగోఽపి స'న్నితి తు వాచనక్రమః। సృష్టిస్థితిసంహారాస్తదర్థత్వేన పర్యవస్యన్తి తాన్కరోతీతి హ్రీంకారీ। అథవా వర్ణాత్కారప్రత్యయోయమ్ గౌరాదేరాకృతిగణత్వాన్ఙీష్। భువనేశ్వరీబీజస్వరూపేత్యర్థః। హ్రీరస్యా అస్తీతి హ్రీమతీ। తథాచ శ్రూయతే 'లజ్జామతీ తుష్టిరష్టా చ పుష్టే'తి॥

అథ పరిభాషాయామష్టత్రింశన్నామాని విభజతే॥ రాజతరేఖితలిఙ్గైరహరత్తైర్ద్విర్విభూరతౌ రేతః। హాలామదభువిరక్తో గుణదమ్భో వాజిగీర్ణం

రాజరాజార్చితా రాజ్ఞీ రమ్యా రాజీవలోచనా।
రఞ్జనీ రమణీ రస్యా రణత్కిఙ్కిణిమేఖలా॥౧౨౨॥

రమా రాకేన్దువదనా రతిరూపా రతిప్రియా।
రక్షాకరీ రాక్షసఘ్నీ రామా రమణలమ్పటా॥౧౨౩॥

ద్విః॥౧౫॥ ద్విర్ద్విరితి చతుశ్చతురక్షరే ద్వే ద్వే నామనీ॥౧౫॥

హృది భవా హృద్యా మునిహృన్నివాసినీ, రమణీయా వా। హాతుముపాదాతుం చ యోగ్యే హేయోపాదేయే తాభ్యాం వర్జితా। ప్రవృత్తినివృత్తిబోధకశాస్త్రాణామవిద్యావద్విషయత్వాత్॥౧౨౧॥ రాజరాజో మనుః కుబేరశ్చ తాభ్యామర్చితోపాసితా, కుబేరాదివిద్యారూపా వా। అతఏవ చతుర్దశపఞ్చదశప్రకారయోర్మధ్యభూమిం వర్ణయతోక్తం దుర్వాసమునినా 'తల్లోకపూర్వభాగే ధనదం ధ్యాయామి శేవధికులేశమ్। అపి మాణిభద్రముఖ్యానమ్బాచరణావలమ్బినో యక్షా'నితి। తల్లోకేతి తత్పదస్య వాయురర్థః। రాజరాజేశ్వరస్య పట్టమహిషీత్వాద్రాజ్ఞీ। రమ్యా సౌన్దర్యవతీ। రాజీవశబ్దేన పద్మం హరిణో మత్స్యో వా గృహ్యతే। తద్వల్లోచనే యస్యాః సా రాజీవలోచనా। 'రాజీవాఖ్యా మృగే మత్స్యే పద్మే రాజోపజీవినీ'తి విశ్వః। రాజోపజీవినో లోచయతి పశ్యతీతి వా। భక్తాన్రఞ్జయతీతి రఞ్జనీ। శుద్ధస్ఫటికసంకాశం పరమశివం అరుణాదేవీ జపాకుసుమవత్సాంనిధ్యమాత్రేణ రఞ్జయతీతి వా। భక్తాన్రమయతి తైః సహ క్రీడతీతి రమణీ। 'జక్షన్ క్రీడన్ రమమాణః' ఇతి శ్రుతేః। రసయితుమాస్వాదితుం యోగ్యా రస్యా। 'రసో వై సః' ఇతి శ్రుతేః। రణన్త్యః కిఙ్కిణయః క్షుద్రఘణ్టికా యస్యాం తాదృశీ మేఖలా రశనా యస్యాః సా॥౧౨౨॥ సూతసంహితాయాం 'లక్ష్మీర్వాగాదిరూపేణ నర్తకీవ విభాతి యే'త్యుక్తరీత్యా లక్ష్మీస్వరూపత్వాద్రమా। 'కలాహీనే సానుమతిః పూర్ణే రాకా నిశాకరే।' ఇత్యాగ్నేయపురాణస్థకోశబలాద్రాకేన్దువత్పూర్ణచన్ద్రవద్వదనం యస్యాః। రతిరేవ రూపం యస్యాః కామపత్నీత్వాత్। రమా ఈకారః। రాకేన్దువదనా అనుస్వారసహితా చేద్రతిరూపా కామకలా భవతీత్యుద్ధారః। రతిః కామపత్నీం రతం వా ప్రియం యస్యాః। రక్షా రక్షణం భస్మ వా తత్కర్తృత్వాద్రక్షాకరీ స్థితిసంహారకర్త్రీ। రక్షాంస్యేవ రాక్షసాస్తాన్హన్తీతి రాక్షసఘ్నీ। రామా

స్త్రీమాత్రస్వరూపా। రమన్తేఽస్యాం యోగిన ఇతి వా। 'జ్వలితికసన్తేభ్యో ణః' ఇతి ణః। '‘స్త్రీలిఙ్గమఖిలం గౌరీ'తి లైఙ్గాత్। తత్రైవ స్థలాన్తరే 'శంకరః పురుషాః సర్వే స్త్రియః సర్వా మహేశ్వరీ। పుంలిఙ్గశబ్దవాచ్యా యే తే చ రుద్రాః ప్రకీర్తితాః॥ స్త్రీలిఙ్గశబ్దవాచ్యా యాః సర్వా గౌర్యా విభూతయః। ఏవం స్త్రీపురుషాః ప్రోక్తాస్తయోరేవ విభూతయ' ఇతి। విష్ణుపురాణేఽపి 'దేవతిర్యఙ్మనుష్యాదౌ పుంనామ్ని భగవాన్హరిః। స్త్రీనామ్ని లక్ష్మీర్మైత్రేయ నానయోర్విద్యతే పర'మితి। బ్రహ్మవైవర్తేఽపి 'యత్కించిత్త్రిషు లోకేషు స్త్రీరూపం దేవి దృశ్యతే। తత్సర్వం త్వత్స్వరూపం స్యాదితి శాస్త్రేషు నిశ్చయ' ఇతి। అతఏవ బృహత్పారాశరస్మృతౌ 'స్త్రియస్తుష్టాః స్త్రియో రుష్టాస్తుష్టా రుష్టాశ్చ దేవతాః। వర్ధయన్తి కులం తుష్టా నాశయన్త్యపమానితా' ఇతి। నిఖిలస్త్రీరూపత్వాదేవ స్వస్వరమణేషు పతిషు రమణే సంభోగే వా క్రీడాయాం వా లమ్పటా లాలసా సతృష్ణా॥౧౨౩॥ జ్ఞానేన ప్రాప్తవ్యత్వేన ముముక్షుభిః కామ్యమా-

కామ్యా కామకలారూపా కదమ్బకుసుమప్రియా।

కల్యాణీ జగతీకన్దా కరుణారససాగరా॥౧౨౪॥

కలావతీ కలాలాపా కాన్తా కాదమ్బరీప్రియా।

వరదా వామనయనా వారుణీమదవిహ్వలా॥౧౨౫॥

నత్వాత్కామ్యా। కృష్ణపక్షద్వాదశీరాత్రిరూపా వా। 'బిన్దుత్రయం హార్ధకలా చే'త్యత్ర ప్రథమో బిన్దుః కామాఖ్యశ్చరమా కలా చేతి ప్రత్యాహారన్యాయేన కామకలేత్యుచ్యతే। తస్యాః స్వరూపం 'స్ఫుటశివశక్తిసమాగమబీజాఙ్కురరూపిణీ పరాశక్తి'రిత్యారభ్య 'కామః కమనీయతయా కలా చ దహనేన్దువిగ్రహౌ బిన్దూ' ఇత్యన్తేన నిర్ణీతం కామకలావిలాసే తద్రూపేత్యర్థః। కామో యోనిః కమలేతి వా। తదుక్తం త్రిపురాసిద్ధాన్తే 'తస్య కామేశ్వరాఖ్యస్య కామేశ్వర్యాశ్చ పార్వతి। కలాఖ్యా సవిలాసా చ ఖ్యాతా కామకలేతి సే'తి। కామా చాసౌ కలారూపా చేతి వా। కామపదమాత్రవాచ్యతాయాః కాలీపురాణే ప్రతిపాదనాత్ 'కామార్థమాగతా యస్మాన్మయా సార్ధం మహాగిరౌ। కామాఖ్యా ప్రోచ్యతే దేవీ నీలకూటే రహోగతా॥ కామదా కామినీ కామ్యా కాన్తా కామాఙ్గదాయినీ। కామాఙ్గనాశినీ యస్మాత్కామాఖ్యా తేన కథ్యతే' ఇతి। కదమ్బకుసుమాని నీపపుష్పాణి ప్రియాణి యస్యాః సా। మఙ్గలస్వరూపత్వాత్కల్యాణీ। పాద్మే దేవీపురాణే చ

'కల్యాణీ మలయాచల' ఇతి పరిగణితమూర్తివిశేషరూపా। శుభాత్మికా వాణీ కల్యా తామేవాణతి శబ్దాయతేఽసౌ కల్యాణీ। జగత్యాః కన్దః పూరణం మూలం వా యస్యాః సా। 'కన్దః స్యాత్పూరణే సస్యమూలే జలధరేఽపి చే'తి యాదవః। కరుణైవ రసో యేషు తాదృశాః సాగరా యస్యాం సా। సాగరేభ్యోఽప్యధికతమకరుణాశీలేతి యావత్। తత్పురుషపక్షే కన్దసాగరపదయోః పరవల్లిఙ్గతయా పుంస్త్వాపత్తిః॥౧౨౪॥ చతుఃషష్టిసంఖ్యాః కలా అస్యాం సన్తీతి కలావతీ। కల ఏవాలాపో భాషణం యస్యాః। కలో మఞ్జుల ఆలాపో యస్యా ఇతి వా। "ధ్వనౌ తు మధురాస్ఫుటే। కల' ఇత్యమరః। కం బ్రహ్మ తస్య లాలావత్ లక్షణయా అతిసులభ ఆపః ప్రాప్తిర్యస్యాః సకాశాదితి వా। కం లాలాపం లాలాజలప్రాయం యయేతి వా। అపాం సమూహ ఆపం 'ఋక్పూరబ్ధూ'రితి సమాసాన్తో వా। కాన్తా కమనీయత్వాత్। కం బ్రహ్మైవాన్తః సిద్ధాన్తో యస్యా ఇతి వా। కృష్ణైకాదశీరాత్రిరూపా వా। కాదమ్బరీ ఉత్తమా మదిరా సైవ ప్రియా యస్యాః। అతఏవ శ్రుతిః 'పరిస్రుతం ఝషమాద్యం పలం చ భక్తాని యోనీః సుపరిష్కృతాని। నివేదయన్దేవతాయై మహత్యై స్వాత్మీకృత్య సుకృతీ సిద్ధిమేతీ'తి। బ్రహ్మవిష్ణ్వాదిభ్య ఉపాసకేభ్యో వరాన్ దత్త ఇతి వరదా। తదుక్తం మాత్స్యపాద్మయోర్నారదేన 'యచ్చాహముక్తవానస్యా ఉత్తానకరతాం సదా। ఉత్తానో వరదః పాణిరేషం దేవ్యాః సదైవ తు॥ సురాసురమునివ్రాతవరదేయం భవిష్యతీ'తి। అత్ర దానస్య ప్రాయేణ హస్తకరణకత్వాద్వరదః పాణిరిత్యుక్తమ్। వస్తుతో దేవకామనా' పూర్తిమాత్రే తాత్పర్యం నతు వరదముద్రాధారణేఽపి। భగవత్పాదాచార్యైః 'త్వదన్యః పాణిన్యామభయవరదో దైవతగణస్త్వమేకా నైవాసి ప్రకటితవరాభీత్యభినయా' ఇత్యుక్తేః 'వరా

విశ్వాధికాః వేదవేద్యా విన్ధ్యాచలనివాసినీ।

విధాత్రీ వేదజననీ విష్ణుమాయా విలాసినీ॥౧౨౬॥

ర్థిభ్యః సురాదిభ్యః కామాన్పూరయతీశ్వరీ। ధాతుర్వృఞ్ వరణే ప్రోక్తస్తేన సా వరదా స్మృతే'తి దేవీభాగవతాచ్చ। వారాహేఽపి వేత్రాసురవధప్రకరణే 'నవమ్యాం చ సదా పూజ్యా ఇయం దేవీ సమాధినా। వరదా సర్వలోకానాం భవిష్యతి న సంశయ' ఇతి। వామాని సున్దరాణి నయనాని నేత్రాణి ప్రమాణాని వా యస్యాః। వామం మార్గవిశేషం నయతీతి వా। అథవా కర్మజన్యఫలం వామమిత్యుచ్యతే 'ఏష ఉ ఏవ వామనీ'రితి శ్రుతీ సంయద్వామాదిశ్రుతౌ చ వామపదస్య తథా వ్యాఖ్యానదర్శనాత్తన్నయతి ప్రాపయతీతి వామనయనా। వరుణస్యేయం వారుణీ సాస్యాస్తీతి వారుణీమాన్సహస్రఫణః శేషః। శేషం ప్రస్తుత్య విష్ణుపురాణే 'ఉపాస్యతే స్వయం కాన్త్యా యో వారుణ్యా చ మూర్తయే'తి పాఠాత్స యథా భూధరణే విహ్వలో న భవతి తద్వదవిహ్వలా

యద్వా ఖర్జూరీసముద్భవో రసో వరుణప్రియత్వాద్వారుణీం తస్యా మదేన పానజన్యానన్దేన విహ్వలా బాహ్యపదార్థవిస్మరణశీలా। స్వాత్మానన్దైకచర్వణవతీతి యావత్। వారుణీమన్తః అవిహ్వలా యయేతి వా। వారుణ్యాఖ్యాం వాయుదేవత్యాం నాడీం జితవన్తో వారుణీమన్తః ఇత్యుచ్యన్తే। ఉక్తం చ యోగశాస్త్రే 'అధశ్చోర్ధ్వం స్థితా నాడీ వారుణీ సర్వగామినీ। పూషా దిగ్దేవతా ప్రోక్తా వారుణీ వాయుదేవతే'తి॥౧౨౫॥ విశ్వస్మాత్షిత్యాదిశివాన్తాదధికోత్కృష్టా। 'విశ్వాధికో రుద్రో మహర్షి'రితి శ్రుతేః। వేదైః ఋగ్యజుఃసామాథర్వణైర్వేద్యా జ్ఞేయా। 'వేదైశ్చ సర్వైరహమేవ వేద్య' ఇతి శ్రుతేః స్మృతేశ్చ। యద్వా చిన్తామణిగృహస్య చత్వారి ద్వారాణి చతుర్వేదరూపాణి। ద్వారప్రవేశమన్తరేణ దేవతాదర్శనాభావాద్వేదైకవేద్యత్వమ్। తథాచ శ్రుతిః 'ఋచాం ప్రాచీ మహతీ దిగుచ్యతే దక్షిణామాహుర్యజుషామపారామ్। అథర్వణామఙ్గిరసాం ప్రతీచీ సామ్నాముదీచీ మహతీ దిగుచ్యత' ఇతి। శుద్ధవిద్యాదిభిః సౌభాగ్యాదిభిర్లోపాముద్రాదిభిస్తురీయామ్బాదిభిశ్చర్గ్యజుషాథర్వసామదేవతాభిర్వేద్యేత్యప్యర్థః। విన్ధ్యాఖ్యే అచలే పర్వతే నివసతీతి తథా। తథాచ పాద్మే దేవీక్షేత్రగణనాయాం 'త్రికూటే చ తథా సీతా విన్ధ్యే విన్ధ్యాధివాసినీ'తి। పాఞ్చరాత్రలక్ష్మీతన్త్రేఽపి 'వైవస్వతేఽన్తరే తౌ చ పునః శుమ్భనిశుమ్భకౌ। ఉత్పత్స్యేతే వరాన్మత్తౌ దేవోపద్రవకారిణౌ॥ నన్దగోపకులే జాతా యశోదాగర్భసంభవా। తావహం నాశయిష్యామి నన్దాఖ్యా విన్ధ్యవాసినీ'తి। మార్కణ్డేయపురాణేఽప్యేషోఽర్థః ప్రసిద్ధః। విదధాతి ధారయతి పోషయతి వా జగదితి విధాత్రీ। 'ధాత్రీ మాతా సమాఖ్యాతా ధారణాచ్చోపగీయత' ఇతి దేవీపురాణాత్। విధాతుర్బ్రహ్మణః పత్నీ వా। విశిష్టా విశేషప్రీతివిషయా ధాత్రీ ఆమలకీ యస్యా ఇతి వా। వేదానాం జననీ ఉత్పాదికా। 'అస్య మహతో భూతస్య నిఃశ్వసితమేతద్యదృగ్వేదో యజుర్వేద' ఇత్యాదిశ్రుతేః। 'ఋచః సామాని జజ్ఞిర' ఇత్యాదిశ్రుతేశ్చ। దేవీపురాణే తు 'యతః శృఙ్గాటకాకారకుణ్డలిన్యాః సముద్గతా। స్వరాశ్చ వ్యఞ్జనానీతి వేదమాతా తతః స్మృతే'త్యుక్తమ్। విష్ణోర్వ్యాపనశీలస్య దేశకాలాదిభిరనవచ్ఛిన్నస్యాపి మాయా ఆవరణకర్త్రీ। ప్రరిచ్ఛేదికేతి యావత్। తత్సంబన్ధినీ మాయేతి వా। 'దేవీ హ్యేషా గుణమయీ మమ మాయా

క్షేత్రస్వరూపా క్షేత్రేశీ క్షేత్రక్షేత్రజ్ఞపాలినీ।

క్షయవృద్ధివినిర్ముక్తా క్షేత్రపాలసమర్చితా॥౧౨౬॥

దురత్యయే'తి భగవద్వచనాత్। కాలికాపురాణేఽప్యుక్తమ్ 'అవ్యక్తవ్యక్తరూపేణ రజఃసత్త్వతమోగుణైః। విభజ్య యార్థం కురుతే విష్ణుమాయేతి సోచ్యత' ఇతి। విలాసో విక్షేపశక్తిరస్యా అస్తీతి తథా। పీఠశక్తివిశేషరూపా వా। 'నిత్యా విలాసినీ దోగ్ధ్రీ'త్యాదినా తాసు

పరిగణనాత్। విలే బ్రహ్మరన్ధ్రే ఆస్త ఇతి వా విలాసినీ। తదుక్తం స్వచ్ఛన్దతన్త్రే 'తత్ర బ్రహ్మవిలం జ్ఞేయం రుద్రకోట్యర్బుదైర్వృత'మితి ప్రస్తుత్య 'బ్రహ్మాణీత్యపరా శక్తిర్బ్రహ్మణోత్సఙ్గగామినీ। ద్వారం సా మోక్షమార్గస్య రోధయిత్వా వ్యవస్థితే'తి॥౧౨౬॥

అథ పరిభాషాయామష్టత్రింశన్నామాని విభజతే॥ మృగజో ద్విర్భాలః ఖే జీవాభం పఞ్చపాదార్ధమ్। గుణభూవరతేజోర్ధం రతిగుణదేశో దహేద్ధణం దురితమ్॥౧౬॥ ద్విరిత్యష్టాక్షరే ద్వే నామనీ॥౧౬॥

క్షేత్రం కామరూపాదికం వసుధాదిశివాన్తషట్త్రింశత్తత్త్వాత్మకం శరీరం వా। తత్స్వం నిజం రూపం యస్యాః సా। తథాచ లైఙ్గే 'బిభర్తి క్షేత్రతాం దేవీ త్రిపురాన్తకవల్లభా। క్షేత్రజ్ఞత్వమజో ధత్తే భగవానన్తకాన్తక' ఇతి। క్షేత్రస్య శరీరస్యేశః శివస్తస్యేయం క్షేత్రేశీ। క్షేత్రం క్షేత్రజ్ఞో జీవస్తం చ పాలయతీతి క్షేత్రక్షేత్రజ్ఞపాలినీ। తథాచ విష్ణుస్మృతౌ 'ఇదం శరీరం వసుధే క్షేత్రమిత్యభిధీయత' ఇతి। 'ఇదం శరీరం కౌన్తేయ క్షేత్రమిత్యభిధీయతే। ఏతద్యో వేత్తి తం ప్రాహుః క్షేత్రజ్ఞ ఇతి తద్విదః। క్షేత్రజ్ఞం చాపి మాం విద్ధి సర్వక్షేత్రేషు భారతే'తి గీతాస్వప్యేవమేవ కౌన్తేయభారతసంబోధనాభ్యాం ఘటితమిదమేవ। లైఙ్గేపి 'చతుర్వింశతితత్త్వాని క్షేత్రశబ్దేన సూరయః। ఆహుః క్షేత్రజ్ఞశబ్దేన భోక్తారం పురుషం తథే'తి। వాయుపురాణే తు 'అవ్యక్తం క్షేత్రముద్దిష్టం బ్రహ్మ క్షేత్రజ్ఞ ఉచ్యత' ఇత్యుక్తమ్। బ్రహ్మపురాణేఽపి 'క్షేత్రాఖ్యాని శరీరాణి తేషాం చైవ యథాసుఖమ్। తాని వేత్తి స యోగాత్మా తతః క్షేత్రజ్ఞ ఉచ్యత' ఇతి। మనుస్మృతౌ తు 'యోఽస్యాత్మనః కారయితా తం క్షేత్రజ్ఞం ప్రచక్షతే। యః కరోతి తు కర్మాణి స భూతాత్మోచ్యతే బుధైః॥ జీవసంజ్ఞోఽన్తరాత్మాన్యః సహజః సర్వదేహినామ్। యేన వేదయతే సర్వం సుఖం దుఃఖం చ జన్మసు॥ తావుభౌ భూతసంపృక్తౌ మహాన్ క్షేత్రజ్ఞ ఏవ చ। ఉచ్చావచేషు భూతేషు స్థితం తం వ్యాప్య తిష్ఠతః॥ అసంఖ్యా మూర్తయస్తస్య నిష్పతన్తి శరీరతః। ఉచ్చావచాని భూతాని సంతతం చేష్టయన్తి యాః' ఇత్యుక్తమ్। క్షయవృద్ధ్యోః క్షేత్రసంబన్ధిభావవికారరూపత్వేన తదధిష్ఠాతృత్వేఽపి తాభ్యాం వినిర్ముక్తా। 'నైనం ఛిన్దన్తి శస్త్రాణీ 'త్యాదిస్మృతేః। కర్మకృతాభ్యాం వా తాభ్యాం వినిర్ముక్తా। 'ఏష నిత్యో మహిమా బ్రాహ్మణస్య న కర్మణా వర్ధతే నో కనీయాని'తి కాఠకశ్రుతేః। 'స న సాధునా కర్మణా భూయాన్నో ఏవాసాధునా కనీయాని'తి వాజసనేయశ్రుతేశ్చ। దారుకాసురవధార్థం శివేన కాలీ నిర్మితా సతీ దారుకం హతవతీ। తదుత్తరమప్యశాన్తేన తస్యాః క్రోధాగ్నినా జగదాకులమాలోక్య శివస్తత్క్రోధనిరాసాయ వాలో భూత్వాఽరోదీత్। సా తం బాలం స్తనావపాయయత్। స పయోద్వారా తస్యాః క్రోధాగ్నిమపి పపౌ। సోఽయం క్షేత్రపాలః శివావతారవిశేష ఇతి కథా లైఙ్గాదిషు ప్రసిద్ధా। క్షేత్రం యాగాయతనం పాలయతీతి వ్యుత్పత్తిః తేన సమ్యగర్చితా॥౧౨౭॥

విజయా విమలా వన్ద్యా వన్దారుజనవత్సలా।
వాగ్వాదినీ వామకేశీ వహ్నిమణ్డలవాసినీ॥౧౨౮॥

భక్తిమత్కల్పలతికా పశుపాశవిమోచినీ।
సంహృతాశేషపాఖణ్డా సదాచారప్రవర్తికా॥౧౨౯॥

విశిష్టో జయో యస్యాః సా విజయా సంవిద్రూపా వా। దేవీపురాణేఽష్టషష్టిశివతీర్థేషు 'విజయం చైవ కాశ్మీర' ఇతి గణిత ఇతి శివస్వరూపా వా। తత్రైవ నిర్వచనాధ్యాయే 'విజిత్య పద్మనామానం దైత్యరాజం మహాబలమ్। త్రిషు లోకేషు విఖ్యాతా విజయా చాపరాజితే'తి విశ్వకర్మశాస్త్రప్రసిద్ధవిజయాఖ్యగృహవిశేషరూపా వా। విజయాఖ్యో ముహూర్త ఉక్తశ్చిన్తామణౌ 'ఆశ్వినస్య సితే పక్షే దశమ్యాం తారకోదయే। స కాలో విజయో జ్ఞేయః సర్వకార్యార్థసిద్ధిదః' ఇతి। రత్నకోశే తు 'ఈషత్సంధ్యామతిక్రాన్తః కించిదున్నిద్రతారకః। విజయో నామ కాలోఽయం సర్వకార్యార్థసాధకః॥ ఏకాదశో ముహూర్తో యో విజయః పరికీర్తితః। తస్మిన్యాత్రా విధాతవ్యా సర్వైర్విజయకాఙ్క్షిభి'రితి తాదృశకాలరూపేత్యర్థః। విగతో మల ఆవిద్యకో యస్యాః సా విమలా। పాద్మే 'విమలా పురుషోత్తమే' ఇతి దేవీతీర్థేషు పరిగణితమూర్తివిశేషరూపా వా। గృహవిశేషరూపా వా। తదుక్తం విశ్వకర్మశాస్త్రే గృహాణ్యధికృత్య 'ధ్రువం ధాన్యం జయం కాన్తం విపులం విజయం తథా। సుముఖం విమలం నన్దం నిధనం చ మనోరమ'మితి। వన్దితుం యోగ్యా వన్ద్యా। యోగ్యతామేవాహ— వన్దార్వితి। వన్దన్తే తే వన్దారవః। 'శౄవన్ద్యోరారు'రిత్యారుప్రత్యయః। తాదృశాన్ జనాన్వత్సవల్లాత్యనుగృహ్ణాతి 'వత్సాంసాభ్యాం కామబలే' ఇతి లప్రత్యయో వా। వాచం వదతీతి వాగ్వాదినీ కాచిద్దేవతా తద్రూపా వా। వాచం వాదయతీతి వా। ఏతన్నిర్వచనం చ త్రిపురాసిద్ధాన్తే 'సర్వేషాం చ స్వభక్తానాం వాదరూపేణ సర్వదా। స్థిరత్వాద్వాచో విఖ్యాతా లోకే వాగ్వాదినీతి సే'తి। 'శబ్దానాం జననీ త్వమేవ భువనే వాగ్వాదినీత్యుచ్యస' ఇతి లఘుస్తవేఽపి। వామాః సున్దరాః కేశా యస్యాః సా। వామా ఏవ వామకాస్తేషామీశః శివః। దేవీపురాణేఽష్టషష్టిశివతీర్థేషు 'జటే వామేశ్వరం విద్యాది'తి ప్రతిపాదితస్తస్య స్త్రీ వా। వామకేశేన ప్రోక్తం తన్త్రం వామకేశం తత్ర ప్రతిపాద్యతయా తత్సంబన్ధినీ వా। వహ్నేర్మణ్డలం మూలాధారే పరమాకాశే వా విద్యమానం తత్ర వసతీతి తథా। వహ్నిశబ్దస్త్రిత్వసంఖ్యావచ్ఛిన్నపరో వా। తేన సోమసూర్యాగ్నిమణ్డలత్రయవాసినీత్యర్థః॥౧౨౮॥ భక్తిమతాం జనానాం కల్పలతికేవ

అభిమతార్థదాతృత్వాత్। అథవా ఈషదసమాప్తౌ కల్పప్రత్యయేనాఽపూర్ణభక్తా భక్తిమత్కల్పాః। తేషాం లతికేవ విస్తారకారిణీ। కస్తూరికేవామోదయిత్రీ వా। 'జ్యోతిష్మత్యాం చ కస్తూర్యాం మాధవీదూర్వయోర్లతే'తి రభసః। అర్ధభక్తానాం భక్తిపూర్తిదానద్వారా సంతోషికేతి యావత్। తదుక్తం శక్తిరహస్యే 'అక్రమేణార్ధభక్త్యా వా భవాన్యాః కృతమర్చనమ్। జన్మాన్తరే క్రమప్రాప్త్యై పూర్ణభక్త్యై చ కల్పత' ఇతి। అభేదజ్ఞానరూపవిద్యావిహీనాః పశవః। తదుక్తం వృహదారణ్యకే 'యోఽన్యాం దేవతాముపాస్తేఽన్యోఽసావన్యోఽహమస్మీతి న స వేద యథా పశు'రితి। ఇహ యోన్యాం త్రికోణచక్ర ఇత్యర్థః। 'తస్మిన్ హిరణ్మయే కోశే త్ర్యరే చ త్రిప్రతిష్ఠిత' ఇతి శ్రుత్యన్తరాత్। ఈదృశానాం పశూనాం విద్యావిహీనానాం పాశే పిపాసాఽశనాయే విశిష్య మోచయతీతి తథా। పిబతేరశ్నాతేశ్చ ధాతుద్వయస్య పాశపదేన నిర్దేశః। పాతేరశ్నాతేశ్చ క్విపి పా అశ హలన్తాట్టాపి తయోః సమాహారే పాశమితి రూపమ్। తావన్మాత్రవత్త్వాదేవ హి పశుత్వం నిర్విద్యానామ్। తథాచ శ్రూయతే 'అథేతరేషాం పశూనామశనాపిపాసే ఏవాభిజ్ఞానం న విజ్ఞాతం వదన్తి న విజ్ఞాతం పశ్యన్తి న విదుః శ్వస్తనం న లోకాలోకా'వితి। అథవా పశు ఇత్యవ్యయం సమ్యగర్థే 'లోధం నయన్తి పశు మన్యమానాః' ఇతి శ్రుతౌ తథా వ్యాఖ్యానదర్శనాత్। పశు యథాభవతి తథా పాశాన్ వరుణపాశాన్ విమోచయతీతి। యద్వా సమ్యక్పాశానక్షాన్పాతయతీతి। శివేన సహ ద్యూతక్రీడాయాం సమ్యక్పాశాన్ ఫలకే పాతయిత్వా శివం జయతీతి యావత్। అథవా పశుపస్య పరశివస్యాశా ప్రేప్సా యేషాం తే పశుపాశాస్తాన్ విశేషేణ మోచయతి ప్రాప్తశివాంస్తనోతీతి। అథవా బ్రహ్మాదిస్థావరాన్తాః పశుసమానధర్మత్వాత్పశవః తేషాం వన్ధసాధనత్వాదవిద్యైవ పాశః। తదుక్తం సౌరసంహితాయామవిః ద్యానామనిర్వచనప్రకరణే 'సర్వాధారతయాధారః పాశో వన్ధస్య హేతుత' ఇతి। తద్వికారాస్తత్త్వాదయో వా పాశాస్తాన్ శివభక్త్యా మోచయతి। తదుక్తం లైఙ్గే 'బ్రహ్మాద్యాః స్థావరాన్తాశ్చ దేవదేవస్య శూలినః। పశవః పరికీర్త్యన్తే సమస్తాః పశువర్తినః॥ చతుర్వింశతిః తత్త్వాని మాయాకర్మగుణా ఇతి। విషయా అపి కీర్త్యన్తే పాశాజీవనిబన్ధనాత్॥ తైర్బద్ధాః శివభక్త్యైవ ముచ్యన్తే సర్వదేహిన' ఇతి। అథవా అవిద్యాఽస్మితా రాగో ద్వేషోఽభిః నివేశశ్చేతి పఞ్చవిధః క్లేశః। ఆత్మానాత్మవివేకాభావోఽవిద్యా। అనాత్మని దేహాదావాత్మత్వవిపర్యోఽస్మితా। తేనచ దేహోపభోగకరణే సక్చన్దనాదావభిలాషో రాగః। తత్ర్త్వాప్తిపరిపన్థిని క్రోధో ద్వేషః। తదిదమహితమితి జ్ఞాత్వాప్యజ్ఞవత్తదపరిత్యాగోఽభినివేశ ఇతి। తదిదం యోగసూత్రే ప్రథమపాదోపాన్త్యసూత్రేణోద్దేశమాత్రం కృత్వా ద్వితీయపాదే పఞ్చభిః సూత్రైః సలక్షణముక్తమ్। యత్తూక్తం దేవీభాగవతే 'తమోఽవివేకో మోహః స్యాదన్తఃకరణవిభ్రమః। మహామోహస్తు విజ్ఞేయో గ్రామ్యభోగసుఖైషణా॥ మరణం త్వన్ధతామిస్రం తామిస్రం క్రోధ ఉచ్యతే। అవిద్యా పఞ్చపర్వైషా ప్రాదుర్భూతా మహాత్మన' ఇతి। తత్ర తమఃప్రభృతీన్యచిద్యాదీనామేవ నామాన్తరాణి। మరణశబ్దో మిథ్యాభినివేశపరః। తదిదముక్తం లైఙ్గే 'అవిద్యామస్మితాం రాగం ద్వేషం చ ద్విపదాం వర। వదన్త్యభినివేశం చ క్లేశాన్పాశత్వమాగతాన్॥ తమో మోహో మహామోహస్తామిస్రమథ పణ్డితాః। అన్ధతామిస్రమిత్యాహుః క్లేశాన్వై పఞ్చధాస్థితాన్॥ అవిద్యా తమ ఇత్యాహురస్మితా మోహ

ఇత్యపి। రాగం చైవ మహామోహం ద్వేషస్తామిస్రమిత్యపి॥ అన్ధతామిస్రకం మిథ్యాభినివేశం ప్రచక్షత' ఇతి। ఏతేషాం పఞ్చానాం క్లేశానాం ప్రభేదా అపి తత్రైవ 'తమసోఽష్టవిధో భేదో మోహశ్చాష్టవిధః స్మృతః। మహామోహప్రభేదాస్తు బుధైర్దశ విచిన్తితాః॥ అష్టౌ విధాస్తథా ప్రాహుస్తామిస్రస్య విచక్షణాః। అన్ధతామిస్రభేదాశ్చ తథాష్టాదశ కీర్తితా' ఇతి సంహత్య ద్విపఞ్చాశత్। తామిస్రస్యాప్యష్టాదశవిధత్వమాశ్రిత్య ద్విషష్టిః పాశా ఇతి కేచిత్। ఏతే చ క్లేశా వైషయికయోగితత్త్వజ్ఞరూపపశుత్రైవిధ్యాత్తాంస్త్రాన్ప్రతి విలక్షణాః। తదుక్తం దేవీభాగవతే 'ప్రసుప్తాస్తత్త్వవేత్తౄణాం దగ్ధదేహాస్తు యోగినామ్। అవిచ్ఛిన్నోదారరూపాః క్లేశా విషయసఙ్గినా'మితి। యత్తు కులార్ణవే 'ఘృణా శఙ్కా భయం లజ్జా జుగుప్సా చేతి పఞ్చమీ। కులం శీలం చ జాతిశ్చేత్యష్టౌ పాశాః ప్రకీర్తితాః' ఇతి తదవిద్యాదిక్లేశపఞ్చకస్యోక్తేష్వేవ ద్విపఞ్చాశద్భేదేషు కతిపయానామవయుత్యానువాదః। తేచ భేదా విస్తరభయాన్నోక్తాః। ఇత్థంచ మూలే పశుశబ్ద ఉక్త పరిభాషయైకపఞ్చాశత్సంఖ్యాపరోఽపి ప్రత్యాసత్తిసంబన్ధేన లక్షణయా ద్విపఞ్చాశత్పరః। 'నియానన్దవపుర్నిరన్తరగలపఞ్చాశదర్ణైః క్రమా'దితి శారదాతిలకశ్లోకే పఞ్చాశత్పదస్యేదృశలక్షణయైవ హర్షదీక్షితాదిభిరేకపఞ్చాశత్పరత్వేన వ్యాఖ్యానాత్। తేన పశుసంఖ్యాన్ ద్విపఞ్చాశత్పాశాన్విమోచయతీత్యర్థః। తదుక్తం శివరహస్యే 'పఞ్చక్లేశైర్ద్విపఞ్చాశత్పాశైర్బధ్నాతి యః పశూన్। స ఏవ మోచకస్తేషాం భక్త్యా సమ్యగుపాసిత' ఇతి తు పౌరాణికరీత్యా నిష్కర్షః। అథవా అణుర్భేదః కర్మ చేతి త్రయః పాశాః। తత్రాజ్ఞానమణుః। తచ్చ చైతన్యస్వరూపే ఆత్మన్యాత్మత్వజ్ఞానాభావో దేహాదావనాత్మన్యాత్మత్వజ్ఞానం చేతి ద్వివిధమ్। ద్వివిధమప్యేతత్సంభూయాణవం మలమిత్యుచ్యతే। అణుపదవాచ్యత్వం చాస్యాపరిచ్ఛిన్నస్యాప్యాత్మనః పరిచ్ఛేదకత్వాత్। తదుక్తం సౌరసంహితాయామ్ 'ఆత్మనోఽణువహేతుత్వాదణుర్మాలిన్యతో మల'మితి। ఏకస్యైవాత్మనో నానాత్వం తు భేదః। తత్ర మూలకారణం మాయాఖ్యం తత్త్వేషు షష్ఠమేకమ్। తజ్జన్యం సప్తమాదిషట్త్రింశాన్తతత్త్వవృన్దమపరమితి ద్వివిధమపి గాయీయం మలముచ్యతే। విహితనిషిద్ధక్రియాజన్యం శరీరదానక్షమమదృష్టం తు కర్మ। తదపి పుణ్యపాపభేదేన ద్వివిధమపి సంభూయ కార్మణం మలముచ్యతే। ఏతేష్వణుకర్మభేదేషూత్తరోత్తరం పూర్వపూర్వవ్యాప్యం సర్వమిదమభిహితం ప్రత్యభిజ్ఞాశాస్త్రే 'స్వాతన్త్ర్యహానిర్బోధస్య స్వాతన్త్ర్యస్యాప్యబోధతా। ద్విధాణవం మలమిదం స్వస్వరూపాపహారతః। భిన్నవేద్యప్రథాత్రైవ మాయీయం జన్మ భోగదమ్। కర్తృబోధకార్మం తు మాయాశక్త్యైవ తత్త్రయ'మితి। స్పష్టతరముక్తం శైవసూత్రవార్తికే 'నన్వేవంవిధవిశ్వస్య చైతన్యం చేద్వపుస్తదా। కథం బన్ధస్య సంబన్ధ ఇతి శఙ్కాం వ్యపోహితుమ్। అశ్లేషశ్లేషపాఠాభ్యాం సూత్రమాహ మహేశ్వరః'। అజ్ఞానం బన్ధః। 'అజ్ఞానమితి తత్రాద్యం చైతన్యస్వరూపిణీ। ఆత్మన్యనాత్మతాజ్ఞానం జ్ఞానం పునరనాత్మని॥ దేహాదావాత్మమానిత్వం ద్వయమప్యేతదాణవత్రమ్। మలం స్వకల్పితం స్వస్మిన్బన్ధస్వేచ్ఛావిభావితః॥ కిమాణవమలాత్మైవ బన్ధోఽయం నేత్యుదీర్యతే'। యోనివర్గః కలాశరీరమ్। 'యోనిర్భేదప్రథాహేతుర్మాయావర్గస్తదుత్థితః। కాలాదిక్షితిపర్యన్తతత్త్వరాశిస్తదాత్మకః॥

మాయీయాఖ్యం మలం తత్తద్భిన్నవేద్యప్రథామయమ్। కలేతి కాయమావిశ్య పరిచ్ఛేదకరీ నృణామ్॥ వ్యావృత్తిః పుణ్యపాపాత్మా శరీరం యస్య తత్పునః। కార్మణం మలమేతస్మిన్ద్వయే బన్ధోఽనువర్తత' ఇతి। ఏవంభూతేషు త్రిషు పాశేష్వేకేన ద్వాభ్యాం త్రిభిరపి బన్ధప్రయుక్తా జీవా అపి త్రివిధాః పశుపదేనోచ్యన్తే। యద్యపి త్రయాణాం ప్రస్తారేష్వేకకాస్త్రయో ద్వికాస్త్రయస్త్రిక ఏక ఇతి సప్తధా జీవాః సంపద్యన్తే తథాప్యణుకర్మభేదానాముత్తరోత్తరస్య పూర్వపూర్వవ్యాప్యత్వనియమాత్త్రిస ఏవ పశోర్విధాః। తే చ పశవో నిత్యాహృదయే శుద్ధమిశ్రాశుద్ధపదైర్వ్యవహ్రియతే। స్వచ్ఛన్దతన్త్రాదౌ తు విజ్ఞానకేబలాః ప్రలయాకలాః సకలా ఇతి వ్యవహృతాః। తథాచోక్తం 'పశవస్త్రిప్రకారాః స్యుస్తేష్వేకే సకలా మతాః। ప్రలయాకలనామానస్తేషాం కేచిన్మహేశ్వరి। విజ్ఞానకేవలాస్త్వన్యే తేషాం రూపం క్రమాచ్ఛృణ్వి'తి। తేషు త్రిభిరపి పాశైర్బద్ధః సకలః। తదుక్తమ్ 'అనాదిమలసంఛన్నో మాయాకర్మావృతో విభుః। శరీరశివతత్త్వజ్ఞో భేదైకరసికో లఘుః॥ సర్వదా కర్మకర్తా చ స్వకర్మఫలభోజకః। నిత్యం విషయసంరక్తః సకలః పశురుచ్యత' ఇతి। అత్ర మలమాయాశబ్దావణుభేదపరౌ। ఏతే చ సకలాః పశవో మలపాకాపాకాభ్యాం ద్వివిధాః। తత్ర యే పక్వమలాస్త్రయస్తేషాం మధ్యేఽష్టాదశోత్తరశతసంఖ్యాకాః సిద్ధాః పరిపూర్ణశివానుగ్రహవశాన్మన్త్రేశ్వరతామాప్తా వర్తన్తే। తే చ శతరుద్రాఖ్యా అష్టౌ శతమణ్డలినో క్రోధభట్టారకాదయో వీరేశ్వరః శ్రీకణ్ఠశ్చేతి ద్వావితి। అన్యానప్యాచార్యరూపేణ శివ ఏవానుగృహ్ణాతి అపరిపక్వమలత్రయాంస్తు భోగేన మలపాకాయ నానాయోనిషు వినియుఙ్క్తే సోఽపి చానుగ్రహ ఏవ। తదుక్తం 'మలాదీనామపాకే తు సామాన్యానుగ్రహో భవేత్। ఆధికారికమైశ్వర్యం శివానుగ్రహమాత్రతః। పశవస్త్రిప్రకారాస్తు ప్రాప్నుయుః పరమేశ్వరీ'తి। 'నానాయోనిషు పాకాయం నియుఙ్క్తేఽనుజిఘృక్షయే'తి చ। అణుకర్మాఖ్యపాశద్వయబద్ధాస్తు ప్రలయాకలాః। తేపి తయోః పరిపాకతదభావాభ్యాం ద్వివిధాః। తేష్వన్త్యాః కర్మవశాదుత్తమయోనిషు జాయన్తే। ఆద్యేషు యత్రేశ్వరానుగ్రహస్తే భువనేశ్వరా భవన్తి। తదుక్తం స్వచ్ఛన్దసంగ్రహే 'మిశ్రాః ప్రమాతృరూపాః స్యుః ప్రలయాకలసంజ్ఞకాః। పుర్యష్టకశరీరాశ్చ పృథక్కర్మవశాత్ప్రియే॥ సర్వయోనిషు సంప్రాప్య భోగాద్యం స్వస్వకర్మణామ్। భుక్త్వా భోగాని తేషాం తు కర్మసామ్యే శివః స్వయమ్॥ సుపక్వమలకర్మాణస్తాన్కించిదనుగృహ్య చ। జలతత్త్వాది తత్త్వానాం మధ్యే లోకేశ్వరాన్స్త్రిధే'తి। ఆణవమలమాత్రబద్ధా విజ్ఞానకేవలాః। తదుక్తం 'మలమాత్రేణ సంబద్ధః పశుర్విజ్ఞానకేవలః। సుపక్వమలవిజ్ఞానకేవలః స స్వయం ప్రియే' ఇతి। తేఽపి సమాప్తకలుషా అసమాప్తకలుషీశ్చేతి ద్వివిధాః। తత్రాద్యా విద్యేశ్వరాః। అన్త్యాస్తు సప్తకోటిమహామన్త్రాత్మకాః। నచ తేషాం జడత్వమితి శక్యమ్। శబ్దరూపశరీరాణాం జడత్వేఽపి శరీరిణామస్మాకమివ చేతనత్వోపపత్తేః। అతఏవ మృగేన్ద్రసంహితాయామ్। 'అథానాదిమలాపేతః సర్వకృత్సర్వదృక్ శివః। పూర్వం వ్యత్యాసితస్యాణోః పాశజాలమపోహతీ'తి। ఆగమికా అప్యాహుః 'భుక్తిం ముక్తిమణూనాం స్వవ్యాపారే సమర్థానామ్। జడవర్గస్య విధత్తే సర్వానుగ్రాహకః శంభు'రితి। అపక్వాణవమలవజ్జీవత్వాదేవ మన్త్రాణామణుసంజ్ఞాపి। ఏవం

షడ్విధానామపి పశూనాం మలపాకతారతమ్యానన్త్యాదనన్తా భేదాః। తేషాం చ తత్తత్తారతమ్యార్హయోనిప్రాపణైశ్వర్యదానాన్యపి భోగేన మలపాకార్థత్వాత్పాశవిమోచనరూపాణ్యేవ। తథాచ పశూనాముక్తరూపాణాం పాశాన్మలాన్విశేషేణ తత్తద్యోగ్యతానుసారేణ మోచయతీతి పశుపాశవిమోచినీ। నచ మోచనస్య శివకార్యత్వాత్కథం తత్ర దేవ్యాః కర్తృత్వమితి వాచ్యమ్। మోచకత్వశక్తిమన్తరేణ శివస్య తదయోగేన మోచనకర్తృతాయా అన్వయవ్యతిరేకాభ్యాం శక్తావేవ స్వీకర్తుం యుక్తత్వాత్। తదుక్తమభియుక్తైః 'శక్తో యయా స శంభుర్భుక్తౌ ముక్తౌ చ పశుగణస్యాస్య। తామేనాం చిద్రూపామాద్యాం సర్వాత్మనాస్మినత' ఇతి। కించ స్వాతన్త్ర్యం హి కర్తృత్వమ్। 'స్వతన్త్రః కర్తే'తి పాణినిసూత్రాత్। తచ్చ శక్తిగతమేవ। తథాచ శక్తిసూత్రం 'చితిః స్వతన్త్రా విశ్వసిద్ధిహేతురితి। యత్తు 'చైతన్యమాత్మే'తి శివసూత్రం తత్స్వాతన్త్ర్యానిర్దేశాన్నపుంసకలిఙ్గబలాచ్చ కర్తృత్వాదిధర్మాభావపరమ్। యత్తు 'చితిః స్వతన్త్రా విశ్వసిద్ధిహేతు'రిత్యాద్యసూత్రం కిల శక్తిశాస్త్రే। చైతన్యమాత్మేతి తు శైవశాస్త్రే 'శివశ్చ శక్తిశ్చ చిదేవ తస్మా'-

తాపత్రయాగ్నిసంతప్తసమాహ్లాదనచన్ద్రికా।

తరుణీ తాపసారాధ్యా తనుమధ్యా తమోపహా॥౧౩౦॥

చితిస్తత్పదలక్ష్యార్థా చిదేకరసరూపిణీ।

దిత్యభియుక్తైరుచ్యతే తత్తు శక్తిశక్తిమతోరభేదాభిప్రాయేణేతి తు శైవరహస్యనిష్కర్షః। సంహృతా నాశితా అశేషాః సమస్తాః పాఖణ్డా యయా సా తథోక్తా। పాఖణ్డస్వరూపం చ లైఙ్గే 'వేదబాహ్యవ్రతాచారాః శ్రౌతస్మార్తబహిష్కృతాః। పాఖణ్డిన ఇతి ఖ్యాతా న సంభాష్యా ద్విజాతిభి'తి। బ్రహ్మవైవర్తేఽపి 'పురాణన్యాయమీమాంసాధర్మశాస్త్రాఙ్గమిశ్రితాః। వేదాః స్థానాని విద్యానాం ధర్మస్య చ చతుర్దశే'తి పరిగణితాని విద్యాస్థానాన్యధికృత్య 'ఏతత్సత్యమితశ్చాన్యత్పాఖణ్డం బుద్ధికల్పితమ్। దైత్యానాం మోహనార్థాయ మహామోహేన నిర్మిత'మితి। 'పాశబ్దేన తు వేదార్థః ఖణ్డాః స్యుస్తస్య ఖణ్డకా' ఇతి తు నిరుక్తిః, అతఏవాహ సదాచారప్రవర్తికేతి। సన్నుత్తమః సతాం శిష్టానాం వా సతో బ్రహ్మణో వా ఆచారః సదాచారస్తస్య ప్రవర్తికా। కర్మకాణ్డోక్తే ధర్మే బ్రహ్మకాణ్డోక్తేఽద్వైతబ్రహ్మణి చాభిరతిపూర్వకం తత్తత్ప్రాప్తిసాధనాని పురాణాదిషూపదిశత్యనుష్ఠాపయతీతి యావత్। ఉక్తంచ కూర్మపురాణే

భగవత్యైవ 'అష్టాదశ పురాణాని వ్యాసేన కథితాని తు। నియోగాద్బ్రహ్మణో రాజంస్తేషు ధర్మః ప్రతిష్ఠితః॥ అన్యాన్యుపపురాణాని తచ్ఛిష్యైర్వ్యాకృతాని తు। యుగే యుగే తు సర్వేషాం కర్తా వై ధర్మశాస్త్రవిత్॥ శిక్షా కల్పో వ్యాకరణం నిరుక్తం ఛన్ద ఏవ చ। జ్యోతిఃశాస్త్రం న్యాయవిద్యా సర్వేషాముపబృంహణమ్॥ ఏవం చతుర్దశైతాని విద్యాస్థానాని సత్తమ। చతుర్వేదైః సహోక్తాని ధర్మో నాన్యత్ర విద్యతే॥ ఏవం పైతామహం ధర్మం మనువ్యాసాదయః పరమ్। స్థాపయన్తి మమాదేశాద్యావదాభూతసంప్లవ'మితి॥౧౨౯॥ ఆధ్యాత్మికాధిభౌతికాధిదైవికాఖ్యానాం తాపానాం త్రయం యస్య తేనాగ్నినా సంసారలక్షణేన సమ్యక్తప్తానాం జనానాం సమ్యగాహ్లాదనేనాపహరణపూర్వకానన్దనవిషయే చన్ద్రికేవ వా। 'అజరోఽమృత' ఇతి శ్రుతేర్నిత్యతారుణ్యవత్త్వాత్తరుణీ। '—తరుణతలునానాముపసంఖ్యాన'మితి వార్తికావయవేన జీప్। తాపసైస్తపస్విభిరారాధ్యా। తాపస్తజ్జనకః సంసారస్తత్ర సారభూతా। ఆధ్యా ఆసమన్తాద్ధ్యానం యస్యా ఇతి వా। తనుః కృశో మధ్యో యస్యాః సా। కాఞ్చీదేశే తనుమధ్యాఖ్యా దేవీ ప్రసిద్ధా। యదాహ 'మాం పాతు నివాయాస్తీరే నివసన్తీ। బిల్వేశ్వరకాన్తా దేవీ తనుమధ్యా'। తనుమధ్యారూయయ సమవృత్తవిశేషరూపా వా। తథాచ పిఙ్గలసూత్రం 'తనుమధ్యా త్యౌ'। పద చతురూర్ధ్వసూత్రాత్ప్రతిపాదమిత్యస్యానువృత్త్యా ప్రతిపాదం తగణయగణౌ చేత్సా తనుమధ్యేత్యుచ్యతే ఇతి సూత్రార్థః। పూర్వోక్తముదాహరణం 'గాయత్రీ ఛన్దసామహ' మితి కౌర్మే దేవీవచనాదస్య వృత్తస్య తచ్ఛన్దస్కత్వాత్తద్రూపతా। తమోఽవిద్యామపహన్తీతి తమోపహా। తథాచేశావాస్యే శ్రూయతే 'అన్ధం తమః ప్రవిశన్తి యేఽవిద్యాముపాసత'ఇతి। అవిద్యామితి పదకారాణాం పాఠః। 'విద్యాన్యోపాస కానేవం నిన్దత్యారణ్యకశ్రుతి'రితి బ్రహ్మాణ్డపురాణస్థముపబృంహణం చ॥౧౩౦॥ అతః ఏవాహ। చితిః అవిద్యాపరిపన్థిజ్ఞానస్వరూపా। 'చితిః స్వతన్త్రా విశ్వసిద్ధిహేతు'రితి

స్వాత్మానన్దలవీభూతబ్రహ్మాద్యానన్దసంతతిః॥౧౩౧॥

పరా ప్రత్యక్చితీరూపా పశ్యన్తీ పరదేవతా।

మధ్యమా వైఖరీరూపా భక్తమానసహంసికా॥౧౩౨॥

శక్తిసూత్రోక్తస్వరూపేత్యర్థః। 'సైషా చితిరితి ప్రోక్తా జీవనాజ్జీవితైషిణా'మితి మహావాసిష్ఠే। తత్త్వమస్యాదిమహావాక్యఘటకతత్పదస్య జగజ్జన్మాదికర్తృత్వవిశిష్టం శబలం బ్రహ్మ వాచ్యోఽర్థః। తదేవేహ స్తూయమానమ్। ధర్మిమాత్రం తు శుద్ధం బ్రహ్మ లక్ష్యోఽర్థః। అనయోశ్చ

విశిష్టకేవలయోస్తాదాత్మ్యం సంబన్ధః। తదేతదాహ। తదితి పదేన లక్షణీయోఽర్థో యస్యాః యత్తాదాత్మ్యాపన్నః సా తత్పదలక్ష్యార్థా। ధర్మిమాత్రపరత్వే తు తత్పురుషాపత్త్యా 'పరవల్లిఙ్గం ద్వన్ద్వతత్పురుషయో'రితి నియమాత్పుంలిఙ్గతాపత్తిః। నను కేవలమపి రూపమానన్దాదిధర్మవిశిష్టమేవేతి వాచ్యమేవాస్త్వత ఆహ। చితా సహైకో రసః స్వరూపం యేషాం, చిదేవ ముఖ్యో రసో యేషాం తాని చిదేకరసాని రూపాణ్యానన్దచైతన్యాదిధర్మా అస్యాః సన్తీతి చిదేకరసరూపిణీ। స్వాభిన్నధర్మవతీతి యావత్। ఉక్తంచ పంచపాదికాయాం, 'ఆనన్దో విషయానుభవో నిత్యత్వం చేతి సన్తి ధర్మా అపృథక్త్వేఽపి చైతన్యాత్పృథగివావభాసన్త' ఇతి। తథాచ శక్యతావచ్ఛేదకభూతసృష్టికర్తృత్వాదిధర్మాణాం స్వరూపానన్తర్గతత్వాత్తదన్తర్గతధర్మాణాం చాత్యన్తాభేదేన శక్యతావచ్ఛేదకత్వాభావాద్భాగత్యాగలక్షణావశ్యకీతి భావః। యద్వా కేవలం బ్రహ్మ నేశ్వరస్య ధర్మీతి తయోర్భేదాదుక్తః సంబన్ధో న ఘటత ఇత్యత ఆహ। చిదేకరసం చిన్మాత్రాభిన్నం రూపమస్యా ఏవేత్యర్థః। తయోర్భేదేఽప్యభేదస్యాపి సత్త్వాద్భేదసమానాధికరణాభేదస్యైవ తాదాత్మ్యరూపత్వాదుక్తసంబన్ధో ఘటత ఏవేతి భావః। నను సృష్టికర్తృత్వాదిధర్మాణాం స్వరూపానన్తర్గతత్వేఽపి శక్యతావచ్ఛేదకత్వసంభవాత్తద్విశిష్టస్యైవ తత్పదేన ప్రతిపాదనే తదభేద ఏవ వాక్యార్థోఽస్తు। వచనబలాద్విశిష్టయోరపి తాదాత్మ్యస్వీకారసంభవాత్। 'యో యచ్ఛ్రద్ధః స ఏవ స' ఇత్యాదివచనానాముపాస్యోపాసకత్వాదిధర్మవిశిష్టయోరేవాభేదప్రతిపాదనే స్వారస్యాత్। ఏతేనైతదన్యథానుపపత్త్యా కల్ప్యమానస్య నిర్గుణస్యాపి నిరాసాద్విశిష్టకేవలయోః సంభవన్నపి సంబన్ధోఽప్రయోజక ఏవేత్యత ఆహ—స్వాత్మేతి। స్వస్యా ఆత్మరూప య ఆనన్దస్తస్య లవీభూతా ఇన్ద్రాద్యానన్దబిన్దుపర్యాలోచనయా సాగరాయమాణత్వేనాలవా అపి దేవ్యానన్దసారస్య లవాః సంపద్యమానాః బ్రహ్మాదీనాం సృష్టికర్తృత్వాదిధర్మవిశిష్టానాం బ్రహ్మవిష్ణురుద్రాణామానన్దానాం సంతతయః సమ్యక్సమూహా యస్యాః సా। 'ఏతస్యైవానన్దస్యాన్యాని భూతాని మాత్రాముపజీవన్తీ'తి శ్రుతేః। తైత్తిరీయే మానుషానన్దమారభ్యోత్తరోత్తరాధిక్యేన వర్ణ్యమానానామానన్దానాం మధ్యే పరిగణితానాం ప్రజాపత్యాద్యానన్దానామపి పరిచ్ఛిన్నత్వేనాపరిచ్ఛిన్నబ్రహ్మానన్దతోఽల్పత్వేన పురుషార్థత్వాయోగేనాపరిచ్ఛిన్నానన్దస్య నిర్గుణస్య సిద్ధత్వాచ్చ పురుషార్థసాధనజ్ఞానోపక్రమాదితాత్పర్యనిర్ణాయకప్రమాణావిరోధాయ తత్పదస్య నిర్ధర్మకాత్మలక్షకత్వమేవ యుక్తమిత్యాశయః। 'లవో లేశే విలాసే చేతి' విశ్వః॥౧౩౧॥ నను శబ్దార్థయోస్తాదాత్మ్యస్యైవ శక్తిపదార్థత్వాన్నిర్గుణస్యాపి బ్రహ్మణః శబ్దబ్రహ్మాభిన్నత్వేన కిమితి తత్ర సత్యాదిశబ్దానాం లక్షణేత్యాశఙ్క్య వైఖర్యాత్మకపదానాం విరాట్పురుషేణైవ సహ తాదాత్మ్యేన శుద్ధబ్రహ్మతాదాత్మ్యం నాస్త్యేవేతి సమాధిత్సయా వాచం విభజతే। అత్రేదం బోధ్యమ్— ప్రలయే సృజ్యమానప్రాణికర్మణామపరిపాకదశాయాం తాదృశకర్మాభిన్నమాయావచ్ఛిన్నం బ్రహ్మ ఘనీభూతమిత్యుచ్యతే। కాలవశాత్కర్మణాం పరిపాకే సతి వినశ్యదవస్థః పరిపాకప్రాగభావో విచికీర్షేత్యుచ్యతే। తతః పరిపాకక్షణే

మాయావృత్తిరుత్పద్యతే। తాదృశం పరిపక్వకర్మాకారపరిగణితమాయావిశిష్టం బ్రహ్మావ్యక్తపదవాచ్యమ్। అతఏవ తస్యోత్పత్తిరపి స్మర్యతే 'తస్మాదవ్యక్తముత్పన్నం త్రిగుణం ద్విజసత్తమే'తి। స ఏవ జగదఙ్కురకన్దరూపత్వాత్కారణబిన్దుపదేన వ్యవహ్రియతే। తదుక్తం ప్రపఞ్చసారే 'విచికీర్షుర్ఘనీభూతా సా చిదభ్యేతి బిన్దుతా'మితి। అస్మాచ్చ కారణబిన్దోః సకాశాత్క్రమేణ కార్యబిన్దుస్తతో నాదస్తతో బీజమితి త్రయముత్పన్నమ్। తదిదం పరసూక్ష్మస్థూలపదైరప్యుచ్యతే। చిదంశశ్చిదచిన్మిశ్రోఽచిదంశశ్చేతి తేషాం రూపాణి। తదుక్తం రహస్యాగమే 'కాలేన భిద్యమానస్తు స బిన్దుర్భవతి త్రిధా। స్థూలసూక్ష్మపరత్వేన తస్య త్రైవిధ్యమిష్యతే। స బిన్దునాదబీజత్వభేదేన చ నిగద్యత' ఇతి। ఏతే చ కారణబిన్ద్వాదయశ్చత్వారోఽధిదైవతమవ్యక్తేశ్వరహిరణ్యగర్భవిరాట్స్వరూపాః, శాన్తావామాజ్యేష్ఠారౌద్రీరూపాః, అమ్బికేచ్ఛాజ్ఞానక్రియారూపాశ్చ। అధిభూతం తు కామరూపపూర్ణగిరిజాలన్ధరోడ్యాణపీఠరూపా ఇతి తు నిత్యాహృదయే స్పష్టమ్। అధ్యాత్మం తు కారణబిన్దుః శక్తిపిణ్డకుణ్డల్యాదిశబ్దవాచ్యో మూలాధారస్థః 'శక్తిః కుణ్డలినీతి విశ్వజననవ్యాపారబద్ధోద్యమాం జ్ఞాత్వేత్థం న పునర్విశన్తి జననీగర్భేఽర్భకత్వం నరాః' ఇత్యాదిరీత్యాచార్యైర్వ్యవహృతః సోఽయమవిభాగావస్థః కారణబిన్దుః। అయమేవ చ యదా కార్యబిన్ద్వాదిత్రయజననోన్ముఖో భిద్యతే తద్దశాయామవ్యక్తః శబ్దబ్రహ్మాభిధేయో రవస్తత్రోత్పద్యతే। తదప్యుక్తమ్ 'బిన్దోస్తస్మాద్భిద్యమానాదవ్యక్తాత్మా రవోఽభవత్। స రవః శ్రుతిసంపన్నైః శబ్దబ్రహ్మేతి గీయత'ఇతి। సోఽయం రవః కారణబిన్దుతాదాత్మ్యాపన్నత్వాత్సర్వగతోఽపి వ్యఞ్జకయత్నసంస్కృతపవనవశాత్ప్రాణినాం మూలాధార ఏవాభివ్యజ్యతే। తదుక్తం "దేహేఽపి మూలాధారేఽస్మిన్సముదేతి సమీరణః। వివక్షోరిచ్ఛయోత్థేన ప్రయత్నేన సుసంస్కృతః॥ స వ్యఞ్జయతి తత్రైవ శబ్దబ్రహ్మాపి సర్వగ'మితి। తదిదం కారణబిన్ద్వాత్మకమభివ్యక్తం శబ్దబ్రహ్మ స్వప్రతిష్ఠతయా నిష్పన్దం తదేవ చ పరావాగిత్యుచ్యతే। అథ తదేవ నాభి పర్యన్తమాగచ్ఛతా తేన పవనేనాభివ్యక్తం విమర్శరూపేణ మనసా యుక్తం సామాన్యస్పన్దప్రకాశరూపకార్యబిన్దుమయం సత్పశ్యన్తీవాగుచ్యతే। అథ తదేవ శబ్దబ్రహ్మ తేనైవ వాయునా హృదయపర్యన్తమభివ్యజ్యమానం నిశ్చయాత్మికయా బుద్ధ్యా యుక్తం విశేషస్పన్దప్రకాశరూపనాదమయం సన్మధ్యమావాగిత్యుచ్యతే। అథ తదేవ వదనపర్యన్తం తేనైవ వాయునా కణ్ఠాదిస్థానేష్వభివ్యజ్యమానమకారాదివర్ణరూపపరం శ్రోత్రగ్రహణయోగ్యస్పష్టతరప్రకాశరూపబీజాత్మకం సద్వైఖరీవాగుచ్యతే। తదుక్తమాచార్యైః 'మూలాధారాత్ప్రథమముదితో యశ్చ భావః పరాఖ్యః పశ్చాత్పశ్యన్త్యథహృదయగో బుద్ధియుఙ్మధ్యమాఖ్యః। వ్యక్తే వైఖర్యథ రురుదిషోరస్య జన్తోః సుషుమ్నాబద్ధస్తస్మాద్భవతి పవనే ప్రేరితా వర్ణసంజ్ఞా'ఇతి। నిత్యాతన్త్రేఽపి 'మూలాధారే సముత్పన్నః పరాఖ్యో నాదసంభవః। స ఏవోర్ధ్వతయానీతః స్వాధిష్ఠానే విజృమ్భితః॥ పశ్యన్త్యారూమవాప్నోతి తథైవోర్ధ్వం శనైఃశనైః। అనాహతే బుద్ధితత్త్వసమేతో మధ్యమాభిధః॥ తథా తయోర్ధ్వనున్నః

కామేశ్వరప్రాణనాడీ కృతజ్ఞా కామపూజితా।

శృఙ్గారరససంపూర్ణా జయా జాలన్ధరస్థితా॥౧౩౩॥

సన్విశుద్ధౌ కణ్ఠదేశతః। వైఖర్యాఖ్య' ఇత్యాది ఇత్థం చతుర్విధాసు మాతృకాసు పరాదిత్రయమజానన్తో మనుష్యాః స్థూలదృశో వైఖరీమేవ వాచం మన్వతే। తథాచ శ్రుతిః 'తస్మాద్యద్వాచోఽనాప్తం తన్మనుష్యా ఉపజీవన్తీ'తి। అనాప్తం అపూర్ణం తిసృభిర్విరహితమిత్యర్థం ఇతి వేదభాష్యే। శ్రుత్యన్తరేఽపి 'చత్వారి వాక్పరిమితా పదాని తాని విదుర్బ్రాహ్మణా యే మనీషిణః। గుహా త్రీణి నిహితా నేఙ్గయన్తి తురీయం వాచో మనుష్యా వదన్తీ'తి। స్కాన్దే యజ్ఞవైభవఖణ్డేఽపి 'అపదం పదమాపన్నం పదం చాప్యపదం భవేత్। పదాపదవిభాగం చ యః పశ్యతి స పశ్యతీ'తి। అపదం గతిరహితం నిఃస్పన్దం శబ్దబ్రహ్మైవ పరాదిపదచతుష్టయం జాతం తదిదం పదచతుష్టయమేవ జ్ఞాతం సదపదం బ్రహ్మైవ భవతీతి తదర్థః। ఏవం శ్రుతిస్మృతిభ్యాం తదితి పదస్య చాతుర్విధ్యాత్ 'తే విభక్త్యన్తాః పదమితి గౌతమసూత్రేణ, 'సుప్తిఙన్తం పద'మితి పాణినిసూత్రేణ చ ప్రతిపాదితపదలక్షణాన్తర్గతసుప్రత్యయాదేరపి చాతుర్విధ్యాత్పరాత్మకతత్పదస్యాపి త్రిగుణావ్యక్తమాత్రతాదాత్మ్యవత్త్వేన తతోఽపి పరతరనిర్గుణబ్రహ్మతాదాత్మ్యాభసేవన వైఖర్యాత్మకతరత్పదస్య కైముతికన్యాయేన దూరాపాస్తం తత్తాదాత్మ్యమితి శక్యశబ్దార్థయోస్తాదాత్మ్యమేవ శక్తిరితి పక్షేఽపి తత్పదస్య కేవలే లక్షణైవ స్వీకార్యేతి భావః। మాతృకాభేదేషు తిసృభ్యః పరత్వాత్పరా। త్రిపురాసిద్ధాన్తే తు ప్రకారాన్తరైరపి నిరుక్తా 'శ్రీపరానన్దనాథస్య ప్రసన్నత్వాత్పరేతి సా। పరానన్దాభిధే తన్త్రే ప్రసిద్ధత్వాచ్చ సా పరా। ప్రాసాదరూపిణీ చేతి పరా సా శాంభవీపరే'తి। ప్రతికూలం స్వాత్మాభిముఖమఞ్చతీతి ప్రతీచీ సాచ సా చితీ చ ప్రత్యక్చితీ అవ్యక్తసంజ్ఞం బ్రహ్మ సైవ రూపం యస్యాస్తథా। చినోతేః క్తిజన్తాత్ 'కృదికారాది'తి జీప్। పశ్యతీతి పశ్యన్తీ। అస్యా ఏవోత్తీర్ణేత్యపి సంజ్ఞా। ఉక్తంచ సౌభాగ్యసుధోదయే 'పశ్యతి సర్వం స్వాత్మని కరణానాం సరణిమపి యదుత్తీర్ణా। తేనేయం పశ్యన్తీత్యుత్తీర్ణేత్యప్యుదీర్యతే మాతే'తి। పరా ఉత్కృష్టా చాసౌ దేవతా చ పరదేవతా। ఉపాస్యేశ్వరస్వరూపేత్యర్థః। మధ్యే స్థితా మధ్యమా తదుక్తం 'పశ్యన్తీవ న కేవలముత్తీర్ణా నాపి వైఖరీవ బహిః। స్ఫుటతరనిఖిలావయవా వాగ్రూపా మధ్యమా తయోరస్మా'దితి। విశేషేణ ఖరః కఠినస్తస్యేయం వైఖరీ సైవ రూపం యస్యాః। ఘనభావమాపన్నేతి యావత్। వై నిశ్చయేన ఖం కర్ణవివరం రాతి గచ్ఛతీతి వ్యుత్పత్తిః సౌభాగ్యసుధోదయే కథితా 'ప్రాణేన విఖరాఖ్యేన ప్రేరితా వైఖరీ పున'రితి యోగశాస్త్రవచనాద్విఖరవాయునున్నేతి వా। భక్తానాం మానసే చిత్తే శ్లేషభిత్తికాభేదాధ్యవసాయేన సరోవిశేషే హంసీవ హంసికా।

పరైరజ్ఞాతత్వాత్కృత్యయః॥౧౩౭॥ కామేశ్వరస్య శివకామస్య ప్రాణనాడీ జీవనాడీవ। తదుక్తమాచార్యభగవత్పాదైః ‘కరాలం యత్క్ష్వేలం కవలితవతః కాలకలనా న శంభోస్తన్మూలం తవ జనని తాటఙ్కమహిమే'తి। కృతే సుకృతదుష్కృతే జానాతీతి కృతజ్ఞా। ‘సూర్యః సోమో యమః కాలో మహాభూతాని పఞ్చ చ। ఏతే శుభాశుభస్యేహ కర్మణో నవ సాక్షిణ' ఇత్యుక్తనవకాభిన్నేతి వా। కృతస్యోపకారస్య జ్ఞానేన ప్రత్యుపకర్త్రీ వా। కృతవత్ జ్ఞా జ్ఞానం

ఓడ్యాణపీఠనిలయా బిన్దుమణ్డలవాసినీ।

రహోయాగక్రమారాధ్యా రహస్తర్పణతర్పితా॥౧౩౮॥

యస్యా ఇతి వా। కృతాదియుగేషు ధర్మస్యేవ జ్ఞానస్యాప్యుత్తరోత్తరం హ్రాసాత్కృతే యథా పూర్ణం జ్ఞానం తాదృశజ్ఞానవతీత్యర్థః। యద్వా ద్యూతశాస్త్రే కృతత్రేతాద్వాపరకలిసంజ్ఞాని చత్వారి ద్యూతాని ప్రసిద్ధాని। తాని చతుస్త్రిద్వ్యేకాఙ్కఘటితాన్యపి దశషట్త్ర్యేకరూపాణి। పూర్వపూర్వద్యూతే ఉత్తరోత్తరద్యూతానామన్తర్భావాత్। తథాచ శ్రూయతే 'తే వా ఏతే పఞ్చాన్యే పఞ్చాన్యే దశ సంతస్తత్కృత'మితి దశానాం కృతసంజ్ఞా। అతఏవ కృతద్యూతం జితతా త్రేతాదిద్యూతత్రయమపి జితం భవతీతి ద్యూతశాస్త్రమర్యాదాపి। శ్రూయతే చ 'కృతాయవిజితాయాధరేఽయాః సంయన్తీ'తి। అయో ద్యూతక్రీడా కృతరూపోఽయో విజితో యేన తస్మై అధరే తదధస్తనా అయాస్త్రేతాదిక్రీడాః సంయన్తి ఉపనమన్తే జితా భవన్తీతి తదర్థాత్। తేన కృతం యథా సర్వవ్యాపకమేవం సర్వవిషయకం జ్ఞానం యస్యా ఇత్యర్థః। కృతం జానాతీతి వా। శివేన సహ ద్యూతక్రీడాయామవశ్యం కృతజ్ఞత్వాద్దేవ్యా ఏవ జయ ఇతి ధ్వన్యమ్। కామేన మన్మథేన పూజితోపాసితా। అతఏవ వారుణోపనిషది 'పుత్రో నిర్ఋత్యా వైదేహ అచేతా యశ్చ చేతనః। స తం మణిమవిన్ద'దితి శ్రూయతే। లక్ష్మ్యాః పుత్రోఽనఙ్గో విద్యారత్నం ప్రాప్తవానిత్యర్థః। శృఙ్గారాఖ్యరసేన సమ్యక్ పూర్ణా। అథవా ఉత్తరత్ర జాలంధరోడ్యాణపీఠయోః పరామర్శదర్శనాదనయోర్నామ్నోః కామరూపపూర్ణగిరిపరత్వం నామైకదేశన్యాయేనాస్థేయమ్। సమ్యక్ పూర్ణే ఆస్తే ఇతి సంపూర్ణాస్। ఆస్తేః క్విపి రుత్వయత్వయలోపాః। శృఙ్గపదేన ద్విసంఖ్యా। అపరపదేన దలమ్। రసాః షట్। ద్విదలషట్కం ద్వాదశదలం। అనాహతచక్రమితి యావత్। అధిభూతం ప్రసిద్ధస్య పీఠచతుష్కస్యాధ్యాత్మం మూలాధారానాహతవిశుద్ధ్యాజ్ఞాస్థితే తన్త్రేషు కథనాద్ద్వాదశదలేతి పూర్ణగిరివిశేషణమ్। యద్వా శృఙ్గం ప్రధానభూతం అరరం కపాటం ఆవరకావిద్యేతి యావత్ యస్యాః సా శృఙ్గారరా। సంపూర్ణేన బ్రహ్మణా సహితా ససంపూర్ణా। ఉభయోః కర్మధారయే శబలబ్రహ్మశుద్ధబ్రహ్మోభయవతీతి యావత్। జయస్వరూపత్వాజ్జయా। పాద్మే 'జయా

వరాహశైలే త్వి'తి పరిగణితా। జాలన్ధరే పీఠవిశేషే స్థితా। పాద్మే 'జాలన్ధరే విష్ణుముఖీ'తి ప్రతిపాదితవిష్ణుముఖ్యాఖ్యా॥౧౩౩॥

అథ నామపరిభాషామణ్డలే చతుశ్చత్వారింశత్పదాని విభజతే॥ ద్వేద్వే చేద్వేద్వేభవదోహదభువిలేశశీలజలమోహైః। ద్వ్యర్ధచతుర్భవగాః సోమ్ భువి జలశోభా భగోలః ఖే॥౧౭॥ అత్ర తృతీయం ద్వే ఇతి పదం షడక్షరనామద్వయపరమ్। ఇతరాణి త్వష్టాక్షరపరాణి। చతుఃపదం చతురక్షరకనామచతుష్టయపరమ్॥౧౭॥

ఓడ్యాణాఖ్యం పీఠమేవ నిలయో వాసస్థానం యస్యాః। బిన్దురేవ మణ్డలం సర్వానన్దమయాత్మకం చక్రవాలం తత్ర వసతి। బిన్దుః శుక్లం తస్య మణ్డలం బ్రహ్మరన్ధ్రమిత్యన్యే। 'సహస్రారే పద్మే సహ రహసి పత్యా విహరసే' ఇత్యాచార్యోక్తేః। రహసి వివిక్తే క్రియమాణో యాగశ్చిదగ్నౌ అనచ్కకుణ్డలిన్యధిష్ఠితే పుణ్యాదిహోమాష్టకరూపో రహోయాగస్తస్య క్రమేణ ప్రయోగేణారాధ్యా। 'యజ దేవపూజాసంగతికరణదానేష్వి'తి ధాతుపాఠాదేకాన్తసంగతిరేవ వా రహోయాగః తత్ర క్రమేణ పాదవి-

సద్యఃప్రసాదినీ విశ్వసాక్షిణీ సాక్షివర్జితా।

షడఙ్గదేవతాయుక్తా షాడ్గుణ్యపరిపూరితా॥౧౩౫॥

నిత్యక్లిన్నా నిరుపమా నిర్వాణసుఖదాయినీ।

నిత్యాషోడశికారూపా శ్రీకణ్ఠార్ధశరీరిణీ॥౧౩౬॥

క్షేపేణారాధ్యా ప్రాప్యా। యదాహాపస్తమ్బః 'న శబ్దశాస్త్రాభిరతస్య మోక్షో న చైవ రమ్యావసథప్రియస్య। న భోజనాచ్ఛాదనతత్పరస్య న లోకచిత్తగ్రహణే రతస్య॥ ఏకాన్తశీలస్య దృఢవ్రతస్య మోక్షో భవేత్ప్రీతినివర్తకస్య। అధ్యాత్మయోగే నిరతస్య సమ్యఙ్మోక్షో భవేన్నిత్యమహింసకస్యే'తి। అరుణోపనిషదపి 'యది ప్రవిశేత్ మిథో చరిత్వా ప్రవిశేదితి। శ్రీవిద్యోపాసనామార్గే రహఃసంపాద్యైవ ప్రవిశేదితి తదర్థః। 'మిథోఽన్యోన్యం రహస్యపీ'తి కోశాత్ 'ప్రకాశామర్శహస్తాభ్యామవలమ్బ్యోన్మనీ స్రుచమ్। ధర్మాధర్మకలాస్నేహం పూర్ణవహ్నౌ

జుహోమ్యహ'మితి। మన్త్రోక్తార్థవిభావనం 'అన్తర్నిరన్తరనిరిన్ధనమేధమానే మోహాన్ధకారపరిపన్థిని సంవిదగ్నౌ। కస్మింశ్చిదద్భుతమరీచివికాసభూమౌ విశ్వం జుహోమి వసుధాదిశి వా వసాన'మితి మన్త్రార్థవిభావనం చ రహస్తర్పణం తేన తర్పితా॥౧౩౪॥ తాదృశయాగతర్పణాభ్యాం సద్యస్తదాత్వ ఏవ ప్రసీదతీతి తథా। విశ్వస్య ద్రష్ట్రీ సాక్షాదవ్యవధానేన స్వరూపాత్మకబోధేనేతి విశ్వసాక్షిణీ। 'సాక్షాద్ద్రష్టరి సంజ్ఞాయా'మితీఇ్। సర్వసాక్షిణ్యాః సాక్ష్యన్తరాయోగాత్సాక్షివర్జితా। షడవయవకాన్యఙ్గాని హృదయశిరఃశిఖానేత్రకవచాస్త్రాణి తేషాం దేవతాభిః శక్తిభిర్యుక్తా ఆవృతా। జ్ఞానార్ణవాదిషు 'అథాఙ్గావరణం కుర్యాచ్ఛ్రీవిద్యామనుసంభవమ్। షడఙ్గావరణాద్వాహ్యసమీపే క్రమతోఽర్చయేత్। పరివారార్చనం పశ్చాదాదావఙ్గావృతిః ప్రియే' ఇత్యాదివ్యవహారదర్శనేన తాసామప్యావరణదేవతాత్వాత్, తాభిః సహైవ నవావరణసంఖ్యాపూర్తేః సంభవాచ్చ। షణ్ణామఙ్గానామధిష్ఠాత్రీ దేవతా మహేశ్వర ఏవ। తేన యుక్తా వా। ఉక్తంచ దేవీభాగవతే 'సర్వజ్ఞతా తృప్తిరనాదిబోధః స్వతన్త్రతా నిత్యమలుప్తశక్తిః। అనన్తతా చేతి విధేర్విధిజ్ఞాః షడాహురఙ్గాని మహేశ్వరస్యే'తి। శిక్షాకల్పాదిషడఙ్గాభిమానిదేవతాసాహిత్యాచ్ఛ్రుతిస్వరూపేతి వార్థః। సంధివిగ్రహయానాసనద్వైధీభావసమాశ్రయాణాం కామన్దకోక్తానామైశ్వర్యధర్మయశఃశ్రీజ్ఞానవైరాగ్యాణాం పురాణప్రసిద్ధానాం వా షణ్ణాం గుణానాం సమూహః షాడ్గుణ్యం తేన పరితః పూరితా॥౧౩౫॥ నిత్యం దయయా క్లిన్నా సార్ద్రా। తృతీయాతిథినిత్యా నిత్యక్లిన్నేత్యుచ్యతే। ఇయం గరుడపురాణే 'నిత్యక్లిన్నామథో వక్ష్యే త్రిపురాం భుక్తిముక్తిదామిత్యాదినా ప్రపఞ్చితా తద్రూపా వా। నిర్గతోపమా సాదృశ్యం యస్యాః సా నిరుపమా। 'న తస్య ప్రతిమా అస్తీ'తి శ్రుతేః। నిర్గతం బాణం శరీరం యస్మింస్తదశరీరమ్। 'ఏతద్బాణమవష్టభ్యే'తి శ్రుతౌ వేదాన్తిభిర్గీర్వాణపదే చ మీమాంసకైర్బాణశబ్దస్య శరీరపరత్వేన వ్యాఖ్యానాత్। 'శరీరే బాణముద్గలా'విత్యమరశేషాచ్చ। అశరీరం ఇయత్తానవచ్ఛిన్నం సుఖం మోక్షాఖ్యం దదాతీతి తథా। కౌర్మే హిమవన్తంప్రతి దేవీవాక్యం 'మామనాదృత్య పరమం నిర్వాణమమలం పదమ్। ప్రాప్యతే నహి శైలేన్ద్ర తతో మాం శరణం వ్రజ॥ ఏకత్వేన పృథక్త్వేన తథాచోభయతోఽపి వా। మాముపాస్య మహారాజ తతో,

'ప్రభావతీ ప్రభారూపా ప్రసిద్ధా పరమేశ్వరీ।

మూలప్రకృతిరవ్యక్తా వ్యక్తావ్యక్తస్వరూపిణీ॥౧౩౬॥

యాస్యసి తత్పద'మితిః। షోడశైవ షోడశికాః నిత్యాశ్చ తాః షోడ్ శికాశ్చ కామేశ్వర్యాదిత్రిపురసున్దర్యన్తాస్తాసాం రూపాణి యస్యాః సా। ఉక్తం చ తన్త్రరాజే 'ఆద్యాయా లలితాయాః స్యురన్యాః పఞ్చదశాగాః। లలితాఙ్గిత్వరూపేణ సర్వాసామాత్మవిగ్రహే'తి। షోడశ్యేవ షోడశికేతి వా। నిత్యో వికల్పరహిత ఆసమన్తాత్షోడశికో గ్రహయాగాభ్యాసవిశేషో యేషు క్రతుషు తైరాసమన్తాద్రూప్యతే ప్రీయత ఇతి వా। అతిరాత్రే వికల్పితస్యాపి షోడశీగ్రహస్య 'ఉత్తరేహన్ ద్విరాత్రస్య గృహ్యతే' ఇత్యాదివచనైరుత్తరక్రతుషు నిత్యత్వాత్। ఉక్తంచ శక్తిరహస్యే 'కోటిభిర్వాజపేయానాం యథా షోడశకోటిభిః। ప్రీయతేఽమ్బా తథైకేన షోడశ్యుచ్చారణేన సే'తి। శ్రీర్విషం కణ్ఠే యస్య సః శ్రీకణ్ఠః శివస్తస్యార్ధం శరీరమస్యాః। శ్రీకణ్ఠేనార్ధశరీరవతీతి వా। తదభిన్నార్ధశరీరశాలినీతి యావత్। అతఏవైకస్యైవ ద్వ్యాత్మకత్వం వృహదారణ్యకే శ్రూయతే 'ఆత్మైవేదమగ్ర ఆసీ'దితి ప్రక్రమ్య 'స ఇమమేవాత్మానం ద్వేధాఽపాతయత్తతః పతిశ్చ పత్నీ చాభవతామితి। అథవా శ్రీకణ్ఠవదర్ధే శరీరే అస్యాః శ్రీకణ్ఠస్య యథా కించిన్నీలం కించిచ్ఛుక్లం శరీరం తద్వదుభయరూపేతి యావత్। తదుక్తం వాయుపురాణే 'తత్ర యా సా మహాభాగా శంకరస్యార్ధకాయినీ। కాయార్ధం దక్షిణం తస్యాః శుక్లం వామం తథా సితమ్॥ ఆత్మానం విభజస్వేతి ప్రోక్తా దేవీ స్వయంభువా। తదైవ ద్వివిధా భూతా గౌరీ కాలీతి సా ద్విజా' ఇతి। యద్వా 'అః శ్రీకణ్ఠః సురేశశ్చ లలాటం కేశవోఽమృతే'తి మాతృకాకోశాచ్ఛ్రీకణ్ఠోఽకారః స ఏవార్ధం శరీరమస్యా వాగ్రూపాయా ఇత్యర్థః। తథాచ శ్రూయతే 'అకారో వై సర్వా వాక్సైపా స్పర్శోష్మభిర్వ్యజ్యమానా బహ్వీ నానారూపా భవతీ'తి। అకారరూపా పరాఖ్యా ప్రథమా వాగేవ వైఖర్యాత్మికా జాతేతి ఫలితార్థః। ఉక్తంచ సూతసంహితాయాం 'వాగుద్భూతా పరాశక్తిర్యా చిద్రూపా పరాభిధా। వన్దే తామనిశం భక్త్యా శ్రీకణ్ఠార్ధశరీరిణీ'మితి। యద్వా ఏకార్థరూపాయా దేవ్యా అర్ధాన్తరః శ్రీకణ్ఠః పరిపూర్తికర ఇతి యావత్। తదపి తత్రైవోక్తమ్ 'ఇచ్ఛాసంజ్ఞా చ యా శక్తిః పరిపూర్ణా శివోదరే'తి। శైవే మాతృకాన్యాసేఽర్ధం పూర్ణోదర్యాదిశక్తిభిరర్ధం శ్రీకణ్ఠాదిశివైః పూర్యత ఇతి ఫలితార్థః। యద్వా అకారస్య యల్లేఖనదశాయాం కామకలాసమానజాతీయమర్ధం తదభిన్నశరీరవతీతి॥౧౩౬॥ ప్రభా అణిమాద్యా ఆవరణదేవతాః। 'అణిమాదిభిరావృతాం మయూఖం'రితి వచనాత్ తద్వతీ। తాభిరావృతా కిరణాస్తావద్గుణస్వరూపా న పునర్ద్రవ్యాన్తరాణీతి ప్రాచాం పక్షః 'కిరణా గుణా న దవ్వం తేషు పయాసో గుణో న సో దవ్వో' ఇతి ధర్మసంగ్రహిణ్యాదౌ గ్రన్థే హరిభద్రాదిభిర్జైనసూరిభిరుట్టఙ్కితః। 'కిరణా గుణా న ద్రవ్యం తేషు ప్రకాశో గుణో న స ద్రవ్య'మితి తు తచ్ఛాయా। తతశ్చ గుణగుణినోరభేదాదాహ। ప్రభారూపా అణిమాద్యా దేవతాః స్వరూపమేవ యస్యాః। 'మనోమయో భారూప' ఇతి శ్రుతేః। సర్వైరహమితి వేద్యత్వాత్ప్రసిద్ధా। తథాచ దేవీభాగవతే 'తామహం ప్రత్యయవ్యాజాత్సర్వే జానన్తి జన్తవ' ఇతి। తత్రైవ ప్రథమస్కన్ధారమ్భే 'సర్వచైతన్యరూపాం తామాద్యాం విద్యాం చ ధీమహీ'తి। పరమా ఉత్కృష్ట చ సేశ్వరీ స్వామినీ చ। మూలస్య శ్రీవిద్యామన్త్రస్య ప్రకృతిః కారణభూతప్రకాశవిమర్శాఖ్యాక్షరద్వయరూపా। సాంఖ్యమతప్రసిద్ధా వా మూలప్రకృతిః। యదాహుః 'మూలప్రకృతిరవికృతిర్మహదాద్యాః ప్రకృతివికృతయః సప్త। షోడశకస్తు వికారో న ప్రకృతిర్న

వికృతిః పురుష' ఇతి। మృగేన్ద్రసంహితాయాం తు 'మహదాదిసప్తకరూపసుషుమ్ణావేష్టితా కుణ్డలిన్యేవాష్టప్రకృతిరూపా మూలప్రకృతిరుచ్యత'ఇత్యుక్తమ్। తేన తద్రూపా వా। అథవా పృథివ్యాదీనామాకాశాన్తానాం మధ్యే పూర్వపూర్వస్య వికృతిభూతస్యోత్తరోత్తరం భూతం ప్రకృతిః। ఆకాశస్య తు బ్రహ్మైవ ప్రకృతిః। 'ఆత్మన ఆకాశః సంభూత' ఇతి శ్రుతేః। తస్య తు న ప్రకృత్యన్తరమతో మూలస్థానీయా ప్రథమా ప్రకృతిరిత్యర్థః। అతఏవ పఞ్చరాత్రాగమే శివవాక్యమ్ ' ప్రాదురాసీజ్జగన్మాతా వేదమాతా సరస్వతీ। యస్యా న ప్రకృతిః సేయం మూలప్రకృతిసంజ్ఞితా। తస్యామహం సముత్పన్నస్తత్త్వైస్తైర్మహదాదిభి'రితి। అత్రేదం బోధ్యమ్— నియతకాలపరిపాకానాం హి కర్మణాం మధ్యే పరిపక్వానాముపభోగేన క్షయాదితరేషాం చ పక్వానాం భోగసంభవేన తదర్థాయాః సృష్టేరనుపయోగాత్త్రాకృతప్రలయో భవతి। తదా గ్రస్తసమస్తప్రపఞ్చా మాయా స్వప్రతిష్ఠే పరమశివే నిష్కలే విలీనా సతీ యావదవశిష్టకర్మపరిపాకం తత్రైవ తిష్ఠతి। తదుక్తం 'ప్రలయే వ్యాప్యతే తస్యాం చరాచరమిదం జగ'దితి। విష్ణుపురాణేఽపి 'జగత్ప్రతిష్ఠా దేవర్షే పృథివ్యప్సు ప్రలీయతే। తేజస్యాపః ప్రలీయన్తే తేజో వాయౌ ప్రలీయతే॥ వాయుః ప్రలీయతే వ్యోమ్ని తదవ్యక్తే ప్రలీయతే। అవ్యక్తం పురుషే బ్రహ్మన్నిష్కలే సంప్రలీయత' ఇతి। అవ్యక్తం మాయా। తస్యాశ్చ లయో నామ ముక్తావివ నాత్యన్తికో నాశః కింతు సుషుప్తావన్తఃకరణవృత్తీనామివ మాయావృత్తీనామనుదయాదత్యన్తనిర్వికల్పాత్మనః పరమాత్మప్రకాశస్య బలాద్భానసత్త్వేఽప్యప్రతిభాతప్రాయత్వమ్। సర్వథా భానాభావే వస్తున ఏవాభావాపత్తేః ఇష్టాపత్తావుత్తరత్ర సర్గానుపపత్తేః। అవశిష్టైః ప్రాణికర్మభిశ్చ తస్యాం మాయాయాం విలీయైవ క్రమేణ ప్రాప్తపరిపాకైః స్వఫలప్రదానాయ పరశివస్య సిసృక్షాత్మికా మాయావృత్తిరుపాద్యతే। సైషా మాయావస్థా ఈక్షణకామతపోవిచికీర్షాదిశబ్దైరుచ్యతే। 'స ఈక్షత లోకాన్ను సృజా' ఇత్యైతరేయే। 'తదైక్షత బహు స్యాం ప్రజాయేయే'తి ఛాన్దోగ్యే। 'సోఽకామయత బహు స్యాం ప్రజాయేయే'తి తైత్తిరీయే। 'తపసా చీయతే బ్రహ్మే'తి ముణ్డకే। తాదృశవృత్తివిషయతయా సవికల్పకత్వేన మాయాయా యత్స్ఫురణం సోఽయమబుద్ధిపూర్వకస్తమసః సర్గః ప్రథమః। 'నాసదాసీన్నో సదాసీ'దిత్యారభ్య 'తమ ఆసీత్తమసా గూళ్హమగ్ర'ఇత్యన్తా శ్రుతిః 'తస్మాదవ్యక్తముత్పన్న'మిత్యాదిస్మృతిరప్యేతత్పరైవ। ఏతస్మాదవిభాగాపన్నగుణత్రయాదవ్యక్తతమఃపదవాచ్యాదన్తర్విభాగస్థగుణత్రయాత్మకస్యైష దవ్యక్తస్య మహతః సర్గో ద్వితీయః। తదుక్తం 'అవ్యక్తాదన్తరుదితత్రిభేదగ్రహణాత్మకమ్। మహన్నామ భవేత్తత్త్వం మహతోఽహంకృతిస్తథే'తి। తస్మాద్బహిర్విభాగగుణత్రయావస్థస్యాహంకారస్య సర్గస్తృతీయః। వైకారికస్తైజసశ్చ భూతాదిశ్చైవ తామసః। త్రివిధోఽయమహంకారో మహత్తత్త్వాదజాయతే'తి వచనాత్। అత్ర భూతాదేస్తామసత్వేన విశేషణాదన్యయోః సాత్త్వికరాజసత్వే సూచితే। తత్ర భూతాదినామకాత్తామసాదహంకారాద్రజసావష్టబ్ధాత్పఞ్చతన్మాత్రాణాం సర్గశ్చతుర్థః। వైకారికనామ్నః సాత్త్వికాదహంకారాద్రజోవష్టబ్ధాదేకాదశేన్ద్రియగణస్య సర్గః పఞ్చమః। రాజసాత్తైజసాదహంకారాదుభయాధిష్ఠాతృదిగ్వాతార్కప్రచేతోశ్వ్యాదిదేవతాసర్గః షష్ఠః।

యదాహుః సాంఖ్యాః 'సాత్త్వికః ఏకాదశకః ప్రవర్తతే వైకృతాదహంకారాత్।
భూతాదేస్తామసతస్తన్మాత్రం తైజసాదుభయ'మితి। శైవమతే తు సాత్త్వికాదహమో మనః,
రాజసాదహమో దశేన్ద్రియాణీతి విశేషః। యదాహుః శైవాః 'సాత్త్వికరాజసతామసభేదేన స
జాయతే పునస్త్రేధా। స చ తైజసవైకారికభూతాదికనామభిః సముల్లసతి॥ తైజసతస్తత్ర మనో
వైకారికతో భవన్తి చాక్షాణి। భూతాదేస్తన్మాత్రాణ్యేషాం సర్గోఽయమేతస్మా'దితి। ఏతే చ షట్సర్గాః
ప్రాకృతాః। వృక్షాదిరూర్ధ్వస్రోతోరూపః పశ్వాదిస్తిర్యక్స్రోతోరూపో భూతప్రేతాదిరర్వాక్స్రోత ఇతి
త్రయో వైకృతాః। ప్రాకృతవైకృతాత్మక ఏకః కౌమారసర్గ ఇతి। తదుక్తం విష్ణుభాగవతే 'ఆద్యస్తు
మహతః సర్గో గుణవైషమ్యమాత్మనః। ద్వితీయస్త్వహమో యత్ర ద్రవ్యజ్ఞానక్రియోదయః॥
భూతసర్గస్తృతీయస్తు తన్మాత్రో ద్రవ్యశక్తిమాన్। చతుర్థ ఐన్ద్రియః సర్గో యస్తు
జ్ఞానక్రియాత్మకః॥ వైకారికో దేవసర్గః పచమో యన్మయం మనః। షష్ఠస్తు తమసః సర్గో
యస్త్వబుద్ధికృతః ప్రభోః॥ షడిమే ప్రాకృతాః సర్గా వైకృతానపి మే శృణు' ఇత్యాది।
అత్రావ్యక్తాఖ్యతమఃసర్గస్య షష్ఠత్వోక్తిః పాఠక్రమానుసారేణ। ఆర్థక్రమాత్తు తస్య
ప్రథమత్వమేవ। అస్మిన్నేవార్థే వాయుపురాణాదీన్యప్యుదాహార్యాణి। ఏవం చావ్యక్తాదిసర్గాణాం
మధ్యే ఉత్తరోత్తరస్య పూర్వపూర్వం ప్రకృతిః అవ్యక్తస్య తు బ్రహ్మైవ ప్రకృతిరితి
సర్వసృష్టీనాం మూలభూతత్వాత్తస్య మూలాన్తరాభావాచ్చ మూలప్రకృతిరిత్యర్థః। అతఏవ
శ్రూయతే 'ఇన్ద్రియేభ్యః పరా హ్యర్థా' ఇత్యారభ్య 'మహతః పరమవ్యక్తమవ్యక్తాత్పురుషః పరః।
పురుషాన్న పరం కించిత్సా కాష్ఠా సా పరా గతి'రితి। అథవా మూకారః పఞ్చసంఖ్యానాం
తన్మాత్రాణాం లకారస్త్వవ్యక్తమహదహంకారాణాం త్రయాణాం బోధకః। తేనాష్టవిధా
ప్రకృతిరిత్యర్థః। తథాచ సమాససూత్రం 'అష్టౌ ప్రకృతయ' ఇతి। అథ క్రమేణ సర్వస్వరూపైః
స్తోతుముపక్రమతే। అవ్యక్తా ప్రాథమికమాయాస్ఫూర్తిరూపా। సాంఖ్యమతే
ప్రధానప్రకృత్యాదిపదవాచ్యమవ్యక్తం తద్రూపా వా। తదుక్తం సాంఖ్యసప్తత్యాం
'సూక్ష్మమలిఙ్గమచేతనమనాదినిధనం తథా ప్రసవధర్మి। నిరవయవమేకమేవ హి
సాధారణమేతదవ్యక్త'మితి। పఞ్చశిఖాచార్యైరపి 'అనాదిమధ్యం మహతః పరం ధ్రువం
ప్రధానమవ్యక్తముశన్తి సూరయ' ఇతి। తచ్చ గుణత్రయసమష్టిరూపమేవేతి
'సత్త్వాదీనామతద్ధర్మత్వం తద్రూపత్వా'దితి సాంఖ్యప్రపఞ్చనసూత్రే స్పష్టమ్। బ్రహ్మైవ
వాఽవ్యక్తపదేనోచ్యతే।' తదవ్యక్తమాహ హీ'త్యధికరణే 'న చక్షుషా గృహ్యతే నాపి వాచా
నాన్యైర్దేవైస్తపసా కర్మణా వే'త్యాదిశ్రుతిభిస్తథా నిర్ణయాత్। విష్ణుస్వరూపేతి వార్థః।
'ప్రధానమవ్యయం యోనిరవ్యక్తం ప్రకృతిస్తమః। విష్ణోరేతాని నామాని నిత్యం ప్రభవధర్మిణ'
ఇతి లైఙ్గాత్। వ్యక్తం మహత్తత్త్వం పూర్వస్మాదభివ్యక్తత్వాన్మహ్యత్వాచ్చ। ఆసమన్తాద్వ్యక్త
ఆవ్యక్తస్తజ్జన్యోఽహంకారః తదుభయస్వరూపిణీత్యేకం పదమ్। వ్యక్తేత్యస్య భిన్నపదత్వం
స్వీకృత్యోత్తరత్ర బ్రహ్మజననీతి నామద్వయస్యైక్యమపి కర్తుం యుక్తం
పౌనరుక్త్యాదిదోషాప్రసారాత్। ప్రత్యుత వకారవకారాదినామప్రాయపాఠానుగుణ్యాచ్చ।
అస్మిన్పక్షే వ్యక్తం స్వరూపమహన్తాత్మకమస్యా ఇతి యోజ్యమ్।
పరాహన్తాయాస్త్రిపురసున్దరీరూపత్వాత్ అహంకారాఖ్యతత్త్వే తదభివ్యక్తేః। వ్యక్తమవ్యక్తం చేతి

స్వరూపే అస్యా ఇతి వా। భూతభావవికారసాహిత్యరాహిత్యవతీత్యర్థః। తదప్యుక్తం లైఙ్గే 'భూతభావవికారేణ ద్వితీయేన సదుచ్యతే। వ్యక్తం తేన విహీనత్వాదవ్యక్తమసదిత్యపీ'తి। క్షరాక్షరరూపేతి వార్థః 'ఉక్తమక్షరమవ్యక్తం వ్యక్తం క్షరముదాహృత'మితి మత్స్యపురాణాత్। సమష్టివ్యష్టిరూపేతి వా। 'సమష్టి-

వ్యాపినీ వివిధాకారా విద్యావిద్యాస్వరూపిణీ।

మహాకామేశనయనకుముదాహ్లాదకౌముదీ॥౧౩౮॥

విదురవ్యక్తం వ్యక్తం వ్యష్టిం మునీశ్వరా'ఇతి నృసింహపురాణాత్। త్రయోవింశతితత్త్వప్రకృతిరూపా వా। 'త్రయోవింశతితత్త్వాని వ్యక్తశబ్దేన సూరయః। వదన్త్యవ్యక్తశబ్దేన ప్రకృతిం చ పరాం తథే'తి బ్రహ్మాణ్డపురాణాత్। అథవా వ్యక్తావ్యక్తే చ వ్యక్తావ్యక్తం చేతి పునరేకశేషాన్తరేణ వ్యక్తమవ్యక్తం వ్యక్తావ్యక్తం చేతి త్రివిధలిఙ్గరూపేత్యర్థః। తల్లక్షణాని బ్రహ్మవైవర్తపురాణే 'స్వాయంభువం బాణలిఙ్గం శైలలిఙ్గమితి త్రిధా। కీర్తితం వ్యక్తమవ్యక్తం వ్యక్తావ్యక్తమితి క్రమాత్॥ వ్యక్తం భుక్తిప్రదం ముక్తిప్రదమవ్యక్తముచ్యతే। భుక్తిముక్తిప్రదం లిఙ్గం వ్యక్తావ్యక్తం ప్రచక్షతే॥ ద్విత్రిస్తులాం సమారూఢం వృద్ధిమేతి న హీయతే। తద్బాణలిఙ్గముదితం శేషం శైలం విదుర్బుధా' ఇతి। అథవా పక్వమలేషు సువ్యక్తం పాశబద్ధేష్వవ్యక్తం స్వరూపమస్యాః। తదుక్తం శక్తిరహస్యే శక్తిపాతశబ్దార్థనిరూపణావసరే 'వ్యాపినీ పరమా శక్తిః పతితేత్యుచ్యతే కథమ్। ఉర్ధ్వాదధోగతిః పాతో మూర్తస్యాసర్వగస్య చ॥ సత్యం సా వ్యాపినీ నిత్యా సహజా శివవత్స్థితా। కిం త్వియం మలకర్మాదిపాశబద్ధేషు సంవృతా॥ పక్వదోషేషు సువ్యక్తా పతితేత్యుపచర్యత'ఇతి॥౧౩౭॥ అహంకారత్రయకార్యరూపావశిష్టప్రాకృతసర్గత్రితయాత్మకతయా పరిణామాద్వ్యాపినీ। సర్వజగద్వ్యాపికా వా॥

ఇతి భాస్కరరాయేణ కృతే సౌభాగ్యభాస్కరే। చతుర్థశతకేనాభూ-

త్పఞ్చమీ జ్వాలినీ కలా॥౪౦౦॥ ఇతి శ్రీమల్లలితాసహ-

స్రనామభాష్యే చతుర్థశతకం నామ పఞ్చమీ కలా॥౫॥

ప్రాకృతా వైకృతాః సర్గాః కౌమారసర్గశ్చేత్యేవం వివిధా ఆకారా యస్యాః సా। 'విద్యాం చావిద్యాం చ యస్తద్వేదోభయం సహ। అవిద్యయా మృత్యుం తీర్త్వా విద్యయాఽమృతమశ్నుత'ఇతి శ్రుతౌ ప్రసిద్ధే విద్యావిద్యే। విద్యా స్వాత్మరూపం జ్ఞానమ్। అవిద్యా చరమవృత్తిరూపం జ్ఞానమ్। తదుభయం స్వరూపమస్యాః। ఉక్తంచ బృహన్నారదీయే 'తస్య శక్తిః పరా విష్ణోర్జగత్కార్యపరిక్షమా। భావాభావస్వరూపా సా విద్యావిద్యేతి గీయత' ఇతి। దేవీభాగవతేఽపి 'బ్రహ్మైవ సాతిదుష్ప్రాపా విద్యావిద్యాస్వరూపిణీ'తి। తత్రైవ స్థలాన్తరే 'విద్యావిద్యేతి దేవ్యా ద్వే రూపే జానీహి పార్థివ। ఏకయా ముచ్యతే జన్తురన్యయా బధ్యతే పున'రితి। యద్వా విద్యైవ చరమవృత్తిరూపం జ్ఞానమ్। అవిద్యా భేదభ్రాన్తిరూపం జ్ఞానమ్। స్వః పరబ్రహ్మాత్మకం జ్ఞానమ్। స్వపదస్యాత్మవాచిత్వాత్। 'స్వో జ్ఞాతావాత్మనీ'తి కోశాత్। ఏతత్త్రయం రూపమస్యాః। ఉక్తంచ లైఙ్గే 'భ్రాన్తిర్విద్యా పరం చేతి శివరూపమిదం త్రయమ్। అర్థేషు భిన్నరూపేషు విజ్ఞానం భ్రాన్తిరుచ్యతే॥ ఆత్మాకారేణ సంవిత్తిర్బుధైర్విద్యేతి కథ్యతే। వికల్పరహితం తత్త్వం పరమిత్యభిధీయత'ఇతి। మహాంశ్చాసౌ కామేశశ్చేతి వా మహాకామో మహేచ్ఛో మహాశయశ్చాస / వీశశ్చేతి వా మహాకామేశస్తస్య నయనే ఏవ కుముదే కైరవే రక్తపఙ్కజే వా తయోరాహ్లాదే వికాసే సుఖాతిశయకృతనిమీలనే వా కౌముదీ చన్ద్రికేవ। కార్తికపూర్ణిమేవేతి వా। 'కుముదం కైరవే రక్తపఙ్కజే కుముదః కపౌ। కౌముదః కార్తికే మాసి చన్ద్రికాయాం చ కౌముదీ'తి యాదవః। అథవా। కుత్సితా నశ్వరత్వాధికదుఃఖసంమిశ్రత్వాది-

భక్తహార్దతమోభేదభానుమద్భానుసంతతిః।

శివదూతీ శివారాధ్యా శివమూర్తిః శివంకరీ॥౧౩౯॥

శివప్రియా శివపరా శిష్టేష్టా శిష్టపూజితా।

అప్రమేయా స్వప్రకాశాఽమనోవాచామగోచరా॥౧౪౦॥

హేతుభిర్నిన్ద్యా ముత్ప్రీతిర్యేషాం తే కుముదో వైషయికాః। అతఏవ తేషామనుకమ్ప్యత్వాభిప్రాయేణ 'కృపణే కుముదే కుముది'తి శాశ్వతః।' స్యాత్కుముత్కృపణేఽన్యవది'తి విశ్వశ్చ। తేషామాసమన్తాద్వ్యాప్తో హ్లాదః సుఖాతిశయో మోక్షరూప ఇతి యావత్। సచ మహాకామేశంప్రతి నయనేన ప్రాపణేనేతి తృతీయాసమాసః।

శివప్రాపణజన్యస్య వైషయికనిష్ఠస్య సుఖస్య కౌముదీ ప్రకాశికా॥౧౩౮॥ భక్తనాం హృది భావనీయాని తమాంస్యావరణశక్తిమన్త్యజ్ఞానాని తేషాం భేదే నాశనే భానుమతః సూర్యస్య భానుసంతతిః కిరణపరమ్పరేవ। 'హృదయస్య హృల్లేఖయదణ్లాసేష్వి'తి హృదాదేశః। 'తత్ర భవః' ఇత్యణ్। శివో దూతోఽల్పం యథా భవతి తథా సందేశప్రాపకో యస్యాః సా శివదూతీ। 'దూఞ్ ఉపతాపే'। యథోక్తపదకృత్వా దూతోఽప్యుపతాపకః। 'దూతీ సంచారికే సమే' ఇతి కోశే సంచారశబ్దోఽపి సందేశసంచారణపరః। దునోతేర్నిష్ఠాయాం 'దుతనిభ్యాం దీర్ఘశ్చే'తి దీర్ఘః। 'క్తాదల్పాఖ్యాయా'మితి జీష్। బహుప్రీహేః క్తాన్తాదదన్తాదల్పత్వే ద్యోత్యే స్త్రియాం జీషితి తదర్థః। ఉక్తంచ మార్కణ్డేయపురాణే 'యతో నియుక్తో దౌత్యేన తయా దేవ్యా శివః స్వయమ్। శివదూతీతి లోకేఽస్మింస్తతః సా ఖ్యాతిమాగతే'తి। ఏతద్వ్యాఖ్యాకారాస్తు శివేన సందేశం ప్రాపయతీతి శివదూతీ। గౌరాదేరాకృతిగణత్వాన్జీష్। బహుప్రీహౌ తు టాప్ స్యాదిత్యాహుస్తచ్చిన్త్యమ్। ఇయం చ పుష్కరాఖ్యే తీర్థే స్థితా। తదుక్తం పద్మపురాణే పుష్కరఖణ్డే 'అథ తేఽన్యాః ప్రవక్ష్యామి పుష్కరే యా వ్యవస్థితా' ఇతి ప్రకృత్య 'శివదూతీ తథా వేదీ క్షేమా క్షేమంకరీ సదే'త్యాది। శివేనారాధ్యోపాస్యా। తదుక్తం బ్రహ్మాణ్డపురాణే 'శివోఽపి యాం సమారాధ్య ధ్యానయోగబలేన చ। ఈశ్వరః సర్వసిద్ధీనామర్ధనారీశ్వరోఽభవది'తి। శంకరోపాసితచతుష్కూటవిద్యాస్వరూపా వా। శివ ఏవ మూర్తిః స్వరూపం యస్యాః శివశక్త్యోరభేదాత్। తదుక్తం 'ఏకో రుద్రః సర్వభూతేషు గూఢో మాయా రుద్రః సకలో నిష్కలశ్చ। స ఏవ దేవీ న చ తద్విభిన్నా హ్యేతజ్జ్ఞాత్వైవామృతత్వం వ్రజన్తీ'తి। శివా మఙ్గలమయీ మూర్తిర్యస్యా ఇతి వా। శివో మోక్ష ఏవ రూపం యస్యా వా। మోక్షస్యాత్మమాత్రస్వరూపత్వాత్। తదుక్తం సౌరసంహితాయాం చతుర్థశాధ్యాయే 'అథ ముక్తేః స్వరూపం తే ప్రవక్ష్యామి సమాసత' ఇత్యారభ్య 'తస్మాదాత్మస్వరూపైవ పరా ముక్తిరవిద్యయా। ప్రతిబద్ధ। విశుద్ధస్య విద్యయా వ్యజ్యతేఽనఘే'త్యన్తమ్। భక్తం శివమేవ కరోతి అవిద్యాపాశనిరాసేన ముక్తాప్రాప్యం బ్రహ్మ కరోతీవేత్యుపచారాత్। మఙ్గలం కరోతీతి వా శివంకరీ। 'కృఞో హేతుతాచ్ఛీల్యానులోమ్యేష్వి'తి టః। 'శివశమరిష్టస్య కరే' ఇతి ముమ్॥౧౩౯॥ శివస్య ప్రియా। శివః ప్రియో యస్యా ఇతి వా। శివాత్పరా శివస్య శక్త్యధీనాత్మలాభకత్వాత్। శివః పరో యస్యా ఇతి వా। శివప్రతిపాదకత్వాద్వా శివపరా। అయం శివశబ్ద ఏతత్పర ఇత్యత్రైవమేవ వ్యాఖ్యాదర్శనాత్। శిష్టాన్యనుశిష్టాని విహితకర్మాణి ఇష్టాని ఇచ్ఛావిషయాః ప్రియాణి యస్యాః సా శిష్టేష్టా। 'ఇషు ఇచ్ఛాయా'మితి ధాతోః కర్మణి నిష్ఠాయామిష్టమితి

చిచ్ఛక్తిశ్చేతనారూపా జడశక్తిర్జడాత్మికా।

రూపమ్। యద్వా శిష్టైర్విహితకర్మభిరిష్టా పూజితా। యజతేర్నిష్ఠాయాం సంప్రసారణే 'వ్రశ్చే'తి షత్వే చ రూపమ్। 'స్వస్వవర్ణాశ్రమైర్ధర్మైః సమ్యగ్భగవదర్పితైః। యత్పూజనం న తద్గన్ధమాల్యాదీనాం సమర్పణై'రితి వచనాత్। 'ఆచారప్రభవో ధర్మో ధర్మస్య ప్రభురచ్యుత'ఇతి మహాభారతబృహన్నారదీయయోర్వచనాచ్చ। యద్వా 'న పాణిపాదచపలో న నేత్రచపలో భవేత్। నచ వాగఙ్గచపల ఇతి శిష్టస్య గోచరః॥ పారంపర్యాగతో యేషాం వేదః సపరిబృంహణః। తేం శిష్టా బ్రాహ్మణా జ్ఞేయాః శ్రుతిప్రత్యక్ష హేతవః' ఇతి వసిష్ఠసూత్రోక్తలక్షణకాః శిష్టాస్తే ఇష్టా యస్యాః సా। యద్వా శిష్టైరిష్టా పూజితా। ఇమమేవార్థం స్పష్టమాచష్టే శిష్టపూజితా। యోగ్యా ప్రమేయా। ప్రమేయా న భవతీత్యప్రమేయా। అకారార్థైర్బ్రహ్మవిష్ణ్వాదిభిః ప్రమేయా వా। అప్సు ప్రమేయా వా। 'మన యోనిరప్స్వన్తః సముద్ర' ఇతి శ్రుతేః। స్వః ఆత్మాభిన్నః ప్రకాశో యస్యాః। దృశ్యత్వాభావేన పరాప్రకాశ్యత్వాత్। 'అత్రాయం పురుషః స్వయంజ్యోతి'రితి శ్రుతేః। సుషు అప్సు ప్రకాశో యస్యా వా। మనాంసి చ వాచశ్చ మనోవాచ స్తేషాం తాసాం చాగోచరా అవిషయః। 'యతో వాచో నివర్తన్తే। అప్రాప్య మనసా సహే'తి శ్రుతేః। విష్ణుపురాణే ప్రహ్లాదవచనం చ 'యాతీతగోచరా వాచాం మనసాం చావిశేషణా। జ్ఞానిజ్ఞానపరిచ్ఛేద్యా వన్దే తామీశ్వరీం పరా'మితి। 'స్త్రీశూద్రద్విజబన్ధూనాం త్రయీ న శ్రుతిగోచరే'త్యాదావివ గోచరశబ్దస్య స్త్రీలిఙ్గత్వమ్। న విద్యతే గోచరో యస్యామితి వా। వాఙ్మనసవిషయ ఏకోఽపి పదార్థో యస్యాం నాస్తి। తద్గుణానామప్యానన్త్యేన వాఙ్మనసాతీతత్వాదితి భావః। యత్తు అన్త్యా ఇత్యధికృత్య 'నిర్మన్ ద్వే క్తిష్టే' ఇతి ఛలాక్షరసూత్రద్వయం పఠ్యతే। నిః మన్ క్తిః ష్ఠా ఇత్యేతదక్షరాన్తాని చత్వార్యేవ నామాని ద్విద్విపదఘటితాని భవన్తీతి తదర్థః। తత్సమానవిభక్తికపదద్వయపరమ్। 'అప్రాప్తే వాక్యమర్థవ'దితి న్యాయేన తాదృశస్థల ఏవ నామద్వయభ్రమనిరాసకత్వేన సార్థక్యాత్। యథా 'పరం జ్యోతిః పరం ధామ పరా శక్తిః పరా నిష్ఠే'తి। ఇదం తు భిన్నవిభక్తిపదద్వయఘటితమేకం నామేత్యదోషః। యద్యపి మనశ్చ వాచా చ మనోవాచే తే చ తే ఆమే చ అపక్వే చ మనోవాచామే। 'విశేషణం విశేష్యేణ బహుల'మిత్యుక్తేర్న పూర్వనిపాతః। తే న భవత ఇత్యమనోవాచామే। తయోర్గోచరేత్యేకపదమేవేదం నామ సువచమ్। 'యతో వాచో నివర్తన్తే'ఇతి శ్రుతేర్వేద్రైకవేద్యత్వశ్రుత్యా 'మనసైవానుద్రష్టవ్య' ఇత్యాదిశ్రుత్యా చ సహ విరోధస్య భామత్యాం శక్తిలక్షణాపరతయా పక్వాపక్వమనఃపరతయా చ వ్యవస్థాకల్పనేన పరిహృతత్వాత్। తథాపి 'గస్వియాదృఢీరకాం పృణ' ఇతి ఛలాక్షరసూత్రవిరుద్ధమ్। తస్య చ ఛాయా 'పృకికురవీరివదృఢీరకాంపృ' ఇత్యేకాదశభిరక్షరైః ర్భాష్యకారైరుక్తా। తేషు చ ప్రకృతం నామారభ్య పఞ్చకోశాన్తరస్థితేత్యన్తాని చతుర్దశ నామాని ప్రతిపద్యన్తే। పవర్గీయాద్యక్షరకాష్టాక్షరనామభ్యాం సంపుటీకృతాని ద్వాదశ నామానీత్యర్థః। 'ప్రకృతనామన్యేకాక్షరప్రశ్లేషే తు నవాక్షరత్వం స్వరాదిత్వం చ స్యాదితి తాదృశేన సంపుటీకరణాభావాద్భవతి సూత్రవిరోధః। సూత్రాణామపి దృష్టోపాయనిబన్ధనమాత్రరూపత్వేన తదుక్తోపాయస్యోపాయాన్తరాదూషకత్వపర్యాలోచనే తు

సోఽపి పక్షః సాధురేవ। ఏవమన్యత్రాపి ద్రష్టవ్యమ్॥౧౪౦॥ చిచ్ఛక్తిరౌపమ్యశక్తిః। 'చిదిత్యుపమాయా'మితి

గాయత్రీ వ్యాహృతిః సంధ్యా ద్విజవృన్దనిషేవితా॥౧౪౧॥

యాస్కస్మృతేః। 'చిదితి చోపమార్థే ప్రయుజ్యమానే' ఇతి పాణినిస్మరణాచ్చ। 'ద్వే అక్షరే బ్రహ్మపరే అనన్తే విద్యావిద్యే నిహితే యత్ర గూఢే। క్షరం త్వవిద్యా హ్యమృతం తు విద్యా విద్యాఽవిద్యే ఈశతే యస్తు సోఽన్యః॥' ఇతి శ్వేతాశ్వతరనిర్దిష్టం విద్యాపదేనోచ్యతే। అవిద్యానివారకత్వరూపం సామర్థ్యం చైతన్యాపరపర్యాయం వా చిచ్ఛక్తిః। దేవీభాగవతే పఞ్చమస్కన్ధే 'వర్తతే సర్వభూతేషు శక్తిః సర్వాత్మనా నృప। శవవచ్ఛక్తిహీనస్తు ప్రాణీ భవతి సర్వథా। చిచ్ఛక్తిః సర్వభూతేషు రూపం తస్యాస్తదేవ హీ'తి। తదేవాహ— చేతనారూపా। 'చిచ్ఛక్తిః పరమేశ్వరస్య విమలా చైతన్యమేవోచ్యతే' ఇతి సంక్షేపశారీరకాచార్యాః। 'చైతన్యస్వరూపా శక్తిః' ఇతి గౌడపాదీయసూత్రం చ। దేవీభాగవతే ప్రాథమికశ్లోకేఽపి 'సర్వచైతన్యరూపాం తామాద్యాం విద్యాం చ ధీమహి। బుద్ధిం యా నః ప్రచోదయాత్' ఇతి। ఇయం చ త్రిచరణా గాయత్రీ। అతఏవ మాత్స్యే 'గాయత్ర్యా చ సమారమ్భస్తద్వై భాగవతం విదు'రితి। 'సైషానన్దస్య మీమాఽసా భవతీ'తి శ్రుతిరపి। ఆనన్దస్య బ్రహ్మణః సైషా చిద్రూపా శక్తిర్మీమాంసా భవతి విమర్శాత్మికా భవతీతి శంకరారణ్యచరణైర్విద్యారత్నే వ్యాఖ్యానదర్శనాత్। స్రష్టవ్యజగదాత్మకశక్యప్రతియోగికో మాయాపరిణామవిశేషో జడశక్తిః। సృజ్యశక్తిమాత్రోపలక్షణమేతత్। ఉక్తంచ విష్ణుపురాణే 'శక్తయః సర్వభావానామచిన్త్యజ్ఞానగోచరాః। శతశో బ్రహ్మణస్తాస్తు సర్గాద్యా భావశక్తయః॥ భవన్తి తపసాం శ్రేష్ఠ పావకస్య యథోష్ణతా। నిమిత్తమాత్రమేవాసౌ సృజ్యానాం సర్గకర్మణి॥ ప్రధానకారణీభూతా యతో వై సృజ్యశక్తయః। నిమిత్తమాత్రం ముక్త్వైకం నాన్యత్కించిదపేక్షతే॥ నీయతే తపసాం శ్రేష్ఠ స్వశక్త్యా వస్తు వస్తుతా'మితి। జడం దృశ్యమాత్రమాత్మా స్వరూపం యస్యా మాయాయాః సా జడాత్మికా। చతుర్వింశత్యక్షరం ఛన్దో గాయత్రీ। 'గాయత్రీ ఛన్దసామహ'మితి గీతా। 'గాయత్రీ ఛన్దసామసీ'తి కౌర్మే దేవీస్తవే చ। యద్వా గాయత్ర్యాఖ్యా గోపకన్యా బ్రహ్మణః కనిష్ఠపత్నీ। తదుక్తం పద్మపురాణే పుష్కరక్షేత్రే బ్రహ్మణి యాగం కుర్వతి సతి సమాహూతా సావిత్రీ, లక్ష్మ్యాదికా అద్యాపి నాగతాస్తాభిః సహాగచ్ఛామీత్యుత్తరమదాత్। తేన వచనేన కుపితో బ్రహ్మ శక్తిహస్తాత్కాంచిద్గోపకన్యామానాయ్యవిష్ణుం ప్రత్యుక్తవానితి ప్రకృత్య 'తావద్బ్రహ్మ హరిం ప్రాహ యజ్ఞార్థం సత్వరం చ నః। ద్రైవీ చైషా మహాభాగ గాయత్రీ నామతః ప్రభో॥ ఏవముక్తే తదా విష్ణుర్బ్రహ్మాణం ప్రోక్తవానిదమ్। తదేనాముద్వహస్వాద్య మయా దత్తాం తవ

ప్రభో॥ గాన్ధర్వేణ వివాహేన వికల్పం మా కృథాశ్చిరమ్। గృహాణ గోపకన్యాయా అస్యాః పాణిమనాకులమ్॥ గాన్ధర్వేణ తతో గోపీముపయేమే పితామహః' ఇత్యాది। తేన తాదృశగోపకన్యారూపేత్యర్థః। అథవా 'గాయన్తం త్రాయతే యస్మాద్గాయత్రీ తేన కథ్యత' ఇతి గాయత్రీకల్పే భరద్వాజస్మృత్యుక్తనిర్వచనాద్వేదమాతరి ప్రసిద్ధో గాయత్రీశబ్దస్తదభేదాదమ్బాయా అపి వాచకః। 'ఆతోఽనుపసర్గే క' ఇతి కః। గౌరాదిత్వాన్ఙీష్। తదుక్తం పద్మపురాణే 'విశేషాత్పుష్కరే స్నాత్వా జపేన్మాం వేదమాన్తరమ్। అష్టాక్షరా స్థితా చాహం జగద్వ్యాప్తం మయా త్విద'మితి। దేవీపురాణే తు 'గాయనాద్ఘమనాద్వాపి గాయత్రీ త్రిదశార్చితేత్యుక్తమ్। 'గాయతి చ త్రాయతే చే'తి తు ఛాన్దోగ్యమ్। 'గాయత్రీ గాయనాత్మత్వా'దితి మహావాసిష్ఠరామాయణం చ। వ్యాహృతిర్వ్యాహరణముచ్చారణం తద్రూపా। మన్త్రవిశేషరూపా వా। వాయుపురాణే తు 'మయాభివ్యాహృతం యస్మాత్త్వం చైవ సముపస్థితా। తేన వ్యాహృతిరిత్యేవం నామ తే సిద్ధిమేష్యతీ'తి నిరుక్తమ్। ఆదిత్యావచ్ఛిన్నచైతన్యస్య స్వస్య చాభేదభావనం సంధ్యాపదార్థః। సమ్యగ్ధ్యాయన్త్యస్యామితి వ్యుత్పత్తేశ్చ। తదుక్తం మహాభారతే 'సంధ్యేతి సూర్యగం బ్రహ్మ సంధ్యానాదు విభాగతః। బ్రహ్మాద్యైః సకలైర్యూత్రైస్తదంశైః సచ్చిదాత్మనః॥ తస్య దాసోఽహమస్మీతి సోఽహమస్మీతి యా మతిః। భవేదుపాసకస్యేతి హ్యేవం వేదవిదో విదు'రితి। తదభేదాదియమపి సంధ్యా। తథాచ వ్యాసః 'న భిన్నాం ప్రతిపద్యేత గాయత్రీం బ్రహ్మణా సహ। సాహమస్మీత్యుపాసీత విధినా యేనకేనచి'దితి। భారద్వాజస్మృతావపి 'బ్రహ్మాద్యాకారభేదేన యా భిన్నా కర్మసాక్షిణీ। భాస్వతీశ్వరశక్తిః సా సంధ్యేత్యభిహితా బుధై'రితి। 'గాయత్రీ సశిరాస్తురీయసహితా సంధ్యామయీత్యాగమైరాఖ్యాతా త్రిపురే త్వమేవ మహతాం శర్మప్రదా కర్మణా'మిత్యభియుక్తోక్తిరితి। అతఏవ సంధికాలోపాస్యదేవతాపరోఽయం శబ్ద ఇతి మాధవః। సమ్యగ్ధ్యేయత్వాత్సంధ్యా। 'ఆతశ్చోపసర్గ' ఇతి 'కర్మణ్యణి'తి పారిజాతకారః। ఇయం చ బ్రహ్మణో మానసపుత్రీ। తదుక్తం కాలికోపపురాణే 'తదా తన్మనసో జాతా చారురూపా వరాఙ్గనా। నామ్నా సంధ్యేతి విఖ్యాతా సాయంసంధ్యా జయన్తికా॥ బ్రహ్మణో ధ్యాయతో యస్మాత్సమ్యగ్జాతా వరాఙ్గనా। అతః సంధ్యేతి లోకేఽస్మిన్నస్యాః ఖ్యాతిర్భవిష్యతీ'తి। భగవతీపురాణేఽపి 'యా సా సంధ్యా బ్రహ్మసుతా మనోజాతా పురాఽభవత్। తపస్తప్త్వా తనుం త్యక్త్వా సైవ భూతా హ్యరున్ధతీ'తి। రేణుకాపురాణే తు 'ఇడైకాస్య మహాకాలీ మహాలక్ష్మీస్తు పిఙ్గలా। ఏకవీరా సుషుమ్ణేయమేవం సంధ్యా త్రయాత్మికే'త్యుక్తమ్। ఏకవర్షాత్మకకన్యారూపా వా 'ఏకవర్షా భవేత్సంధ్యే'తి కన్యాప్రకరణే ధౌమ్యవచనాత్॥

అథ పరిభాషాయాం షట్త్రింశత్పదాని విభజతే॥ దివి కూపైరుదితే ద్వే ద్విర్ద్విర్గీర్ణా విభాతి నదీ। చత్వారో రూఢఫలం శంభుర్భోజో బలీ రాజా॥౧౮॥ ద్వే ఇతి పఞ్చాక్షరే। చత్వార ఇతి యక్షరాః శబ్దాః ఏకస్మిన్నర్థే 'అవిశిష్టేషు సమం స్యా'దితి న్యాయేన తత్రైవ పర్యవసానాన్నకారస్య దశాక్షరం నామేత్యర్థః। స్పష్టమన్యత్॥౧౮॥

ద్విజవృన్దైః స్త్రైవర్ణికసమూహైర్నిషేవితోపాస్యా సంధ్యాత్వాదేవ। ఉక్తంచ రేణుకాపురాణే 'సంధ్యైకా సర్వదా దేవైర్ద్విజైర్వన్ద్యా మహాత్మభిః। ఆసనే శయనే యానే భోజనే రేణుకైవ హీ'తి। అథవా వ్యాహృత్యాదినామత్రయమవస్థాత్రయవత్పరమ్। వ్యాహృతిర్వాగ్వ్యాపారో జాగ్రదవస్థోపలక్షకః। సంధ్యాశబ్దో'ఽవస్థయోః సంధౌ జాత' ఇతి వ్యుత్పత్త్యా 'సంధ్యే సృష్టిరాహ హీ'తి వ్యాససూత్రే ప్రయోగాచ్చ స్వప్నపరః। అవస్థావిశేషత్వాభిప్రాయేణ సదవచ్ఛిన్నదేవ్యభిప్రాయేణ చ స్త్రీలిఙ్గః। ద్విజాః పక్షిణ ఇవ ద్విజా జీవాస్తేషాం వృన్దేన నితరామభేదేన సేవితా సంబద్ధేతి సుషుప్తిదృశోక్తిః। యథా పక్షిణః సంచారేణ శ్రాన్తాః పక్షౌ సంకోచ్య నీడే లీయన్తే తథా జీవా అపి శ్రాన్తా జాగరస్వప్నౌ సంకోచ్య పరబ్రహ్మణి నిలీయన్త ఇత్యుక్తేః। యచ్ఛ్రుతం బృహదారణ్యకే 'తద్యథాస్మిన్నాకాశే శ్యేనో వా సుపర్ణో వా విపరిపత్య శ్రాన్తః సంహత్య పక్షౌ సంల్లయాయైవ ధ్రియత ఏవమేవాయం పురుష ఏతస్మా అన్తాయ ధావతి యత్ర సుప్తో న

తత్త్వాసనా తత్త్వమయీ పఞ్చకోశాన్తరస్థితా।

నిఃసీమమహిమా నిత్యయౌవనా మదశాలినీ॥౧౪౨॥

కంచన కామం కామయతే న కంచన స్వప్నం పశ్యతీ'తి। 'సతా సోమ్య తదా సంపన్నో భవతీ'తి శ్రుతేశ్చ। 'తదభావో నాడీషు తచ్ఛ్రుతేరాత్మని చే'తి తార్తీయీకాధికరణే తథా నిర్ణయాచ్చ॥౧౪౧॥ శివాదిక్షిత్యన్తాని షట్త్రింశత్తత్త్వాన్యేవాసనం యోగపీఠాఖ్యమాసనం యస్యాః। తత్త్వాన్యస్యతి క్షిపతీతి వా। తత్పదస్య బుద్ధివిపరివృత్తివిషయే శక్తిః। భగవత్యపి సర్వేషాం బుద్ధౌ విపరివర్తత ఏవేతి భవతి తత్పదవాచ్యా। ఏవమేవ చోక్తం 'యత్తత్పదమనుత్తమ'మితి విష్ణుసహస్రనామభాష్యే ఆచార్యభగవత్పాదైః। తతశ్చ తత్ర 'యదే నమః తదే నమః' ఇతి కేషాంచిచ్చతుర్థ్యన్తమన్త్రకల్పనం చిన్త్యం, యత్తత్పదశక్యతావచ్ఛేదకాపరిత్యాగేనైవ బ్రహ్మణి ప్రవృత్తౌ సంజ్ఞాత్వాభావేన సర్వనామత్వానపాయాత్। కించ తవర్గీయాక్షరచతుష్టయాన్యతమాన్తత్వేఽపి చర్త్వేన యత్తత్పదమితి సంహితోపపత్తేర్దకారాన్తత్వమేవేతి తయోః ప్రాతిపదికయోర్దురుపపాదమ్। తస్మాత్ యస్మై నమః తస్మై నమః ఇత్యేవ ప్రయోగః। బ్రహ్మవిశేష్యకత్వాభిప్రాయేణ నపుంసకలిఙ్గోపపత్తిః। ఏవమేవ త్వంపదేనాపి భగవతీ వాచ్యేతి తుభ్యం నమ ఇత్యేవ ప్రయోగః। యదా తు తత్త్వమసీత్యత్రేవ నిర్గుణబ్రహ్మలక్షకే తత్త్వంపదే తదాపి

సర్వనామతానపాయాదుక్తవిధ ఏవ ప్రయోగః। నహి సంకుచితవృత్తికమపి విశ్వపదం విశ్వేదేవా ఇత్యాదౌ సర్వనామతాం జహాతి। అయీతి కోమలామన్త్రణేఽవ్యయమ్। గౌరాదేరాకృతిగణత్వాత్తతో జీషి రూపమిదమ్। జనమాతృత్వాజ్జనైరామన్త్రణీయేత్యర్థః। అయః శుభావహో విధిస్తద్రూపా వా। అసీతి పదార్థస్యైక్యస్య వాచకం వాఽయతి పదమ్। 'అయ పయ గతా'వితి ధాతుపాఠేన గత్యర్థస్య తత్రైవ పర్యవసానాత్ అయ్యైనమః ఇతి ప్రయోగః। చరమశతకాన్తర్గతేన నామ్నా పౌనరుక్త్యపరిజిహీర్షయేయం కల్పనా సూత్రకృతామిత్యుపపత్తిః। ఏవమన్యత్రాప్యూహ్యమ్। పఞ్చసంఖ్యాకాః కోశాః పఞ్చకోశా ఇతి మధ్యమపదలోపీ సమాసః। తే చ పఞ్చ పచికాపూజనే ప్రసిద్ధా మన్త్రవిశేషాః। తదభేదాత్తద్దేవతా భపి। తాశ్చ జ్ఞానార్ణవే 'శ్రీవిద్యా చ పరంజ్యోతిః పరా నిష్కలశాంభవీ। అజపా మాతృకా చేతి పఞ్చ కోశాః ప్రకీర్తితా' ఇతి। ఏతాసు పఞ్చదేవతాసు శ్రీచక్రరాజేఽర్చ్యమానాసు పరంజ్యోతిరాద్యాశ్చతస్రో దేవతా అభితః సృష్ట్యాదిచక్రేషు వ్యష్టిసమష్టిభేదేన పూజ్యన్తే। శ్రీవిద్యా తు మధ్యే బిన్ద్వితి స్థితిః। తేన పఞ్చకోశానామన్తరే మధ్యే స్థితేత్యర్థః। యద్వా సన్తి తావదస్మదాదిశరీరేష్వన్నమయప్రాణమయమనోమయవిజ్ఞానమయానన్దమయాఖ్యా అన్తరన్తః కక్ష్యాక్రమేణ పఞ్చకోశపదవాచ్యాః పదార్థాః। ఏతేషాం పఞ్చానాం మధ్యే ఆన్తర ఆనన్దమయః కోశస్తత్రాభేదేన స్థితా। ఆనన్దమయాధికరణే వృత్తికారైః 'అన్యోఽన్తర ఆత్మానన్దమయ' ఇత్యాదిశ్రుతిష్వానన్దమయస్య బ్రహ్మరూపతోక్తేః। ఆచార్యభగవత్పాదైస్త్వానన్దమయస్య శోధనీయేషు గణనాదశుద్ధత్వే సిద్ధే బ్రహ్మతా నోపపద్యత ఇత్యాశయేన బ్రహ్మపుచ్ఛవాక్య ఏవ బ్రహ్మనిర్దేశో వ్యవస్థాపితః। తత్పక్షే 'యదయమాకాశ ఆనన్దో న స్యా'దితి సామానాధికరణ్యేన ప్రయోగాదానన్దమయకోశస్య పరాకాశాత్మకబ్రహ్మశరీరభూతచిచ్ఛక్తిరూపత్వమ్। శ్రీకణ్ఠభాష్యతట్టీకాదావయమర్థః స్పష్టః। బ్రహ్మపుచ్ఛపక్షే తు పశ్చానామన్తరే మధ్యే స్థితేత్యర్థః

మదాఘూర్ణితరక్తాక్షీ మదపాటలగణ్డభూః।

చన్దనద్రవదిగ్ధాఙ్గీ చామ్పేయకుసుమప్రియా॥౧౪౩॥

కుశలా కోమలాకారా కురుకుల్లా కులేశ్వరీ।

కులకుణ్డాలయా కౌలమార్గతత్పరసేవితా॥౧౪౪॥

యుక్తం చైతత్। బ్రహ్మగీతాయాం తథైవోపబృంహణదర్శనాత్। తదుక్తం 'తథానన్దమయశ్చాపి బ్రహ్మణాన్యేన సాక్షిణా। సర్వోత్తరేణ సంపూర్ణో బ్రహ్మ నాన్యేన కేనచిత్॥ యదిదం బ్రహ్మపుచ్ఛాఖ్యం సత్యజ్ఞానాద్వయాత్మకమ్। సరసః సర్వదా సాక్షాన్నాన్యథా సురపుంగవాః' ఇతి। క్రోధభట్టారకా అప్యాహుః 'అన్నప్రాణమనః ప్రబోధపరమానన్దైః శిరఃపక్షయుక్ పుచ్ఛాత్మప్రకటైర్మహోపనిషదాం వాక్యైః ప్రసిద్ధీకృతః। కోశైః పఞ్చభిరేభిరేవ భవతీమేతత్ప్రలీనామితి జ్యోతిఃప్రజ్వలదుజ్జ్వలాత్మచపలాం యో వేద స బ్రహ్మవిత్' ఇతి। నిష్క్రాన్తః సీమానం సీమాం వా నిఃసీమా। నిఃసీమో వా నిరవధికో మహిమా యస్యాః। 'మనః' ఇతి నిషేధాన్న జీప్। వైకల్పికో డాప్। అతో నిఃసీమమహిమ్నే నమ ఇతి వా నిఃసీమమహిమాయై నమ ఇతి వా ప్రయోగః। కాలత్రయేఽపి రజసోఽవిరహాన్నిత్యయౌవనా। విషయాన్తరసంపర్కశూన్య ఆనన్దైకవిషయకో వృత్తివిశేషో మదస్తేన శాలతే శోభత ఇతి తథా॥౧౪౨॥ మదేన ఘూర్ణితాని రక్తాని చాక్షీణి యస్యాః। బాహ్యవిషయవైముఖ్యం ఘూర్ణనమ్। మదేన పాటలే శ్వేతరక్తే గణ్డభువౌ కపోలభిత్తీ యస్యాః। మదో మద్యం లక్షణయా తత్పానమ్। యద్వా మదః కస్తూరీ। పాటలం పుష్పవిశేషః। మత్వర్థీయోఽచ్। తద్వత్యౌ మకరికాచిత్రితే కర్ణావతంసవత్యౌ చ గణ్డభువౌ యస్యాః। 'మదో రేతసి కస్తూర్యాం గర్వే హర్షేభదానయోః। మద్యేఽపి మద ఆఖ్యాత' ఇతి విశ్వః। చన్దనస్య మలయజస్య ద్రవేణ ఘృష్టసారేణ దిగ్ధాని లిప్తాన్యఙ్గాని యస్యాః॥ చామ్పేయకుసుమం నాగకేసరపుష్పం, చమ్పాసంబన్ధిపుష్పం వా ప్రియం యస్యాః॥౧౪౩॥ సృష్ట్యాదినిర్మాణకౌశలవత్త్వాత్కుశలా। కుశం జలం లాతి ఆదత్తే ఇతి వా ఆదన్తత్వాత్కః కుత్సితః శలశ్చన్ద్రమా యస్యా అగ్రే తదధికకాన్తిమత్త్వాదితి వా। 'శలం తు శల్లకీలోమ్ని శలో భృఙ్గీగణే విధా'వితి విశ్వః। కోమలః సుకుమార ఆకారోఽవయవవిన్యాసో యస్యాః। కురుకుల్లాఖ్యదేవీ శ్రీపురేఽహంకారచిత్తమయప్రాకారయోర్మధ్యే విమర్శమయవాప్యామధికృతా। తదుక్తం లలితాస్తవరత్నే వాపీం ప్రకృత్య 'కురువిన్దతరణినిలయాం కులాచలస్పర్ధికుచనమన్మధ్యామ్। కుఙ్కుమవిలిప్తగాత్రీం కురుకుల్లాం మనసి కుర్మహే సతత'మితి। తన్త్రరాజే చ ద్వావింశే పటలే నిరూపితా తద్రూపా। సజాతీయానాం మాతృమానమేయానాం సమూహః కులం తస్యేశ్వరీ। మూలాధారకర్ణికామధ్యగతో బిన్దుః కులకుణ్డం కమలకన్దమధ్యస్థితచ్ఛిద్రతుల్యం తదేవాలయః స్వాపస్థానం యస్యాః। తస్మిన్నాసమన్తాల్లయః సుప్తిరివ యస్యా ఇతి వా। సా కుణ్డలినీతియావత్। తదుక్తమాచార్యభగవత్పాదైః 'అవాప్య స్వాం భూమిం భుజగనిభమధ్యుష్టవలయం స్వమాత్మానం కృత్వా స్వపిషి కులకుణ్డే కుహరిణీ'తి। స్వస్వవంశపరంపరాప్రాప్తో మార్గః కులసంబన్ధిత్వాత్కౌలః। తదుక్తం వ్రతఖణ్డే 'యస్య యస్య హి యా దేవీ కులమార్గేణ సంస్థితా। తేన తేన చ సా పూజ్యా బలిగన్ధానులేపనై'రితి। 'నైవేద్యైర్వివిధైశ్చైవ పూజయేత్కులమార్గత' ఇతి చ। యద్వా

కుమారగణనాథామ్బా తుష్టిః పుష్టిర్మతిర్ధృతిః।

శాన్తిః స్వస్తిమతీ కాన్తిర్నన్దినీ విఘ్ననాశినీ॥౧౪౫॥

తేజోవతీ త్రినయనా లోలాక్షీకామరూపిణీ।

సమయమతం కలమతం మిశ్రమతం చేతి విద్యోపాస్తౌ గతత్రయమ్। శుక్రవశిష్ఠాదిసంహితాపఞ్చకోక్తం వైదికమార్గకరమ్బితమాద్యమ్। చన్ద్రకులాదితన్త్రాష్టకోక్తం తు చరమమ్। కులసమయోభయానుసారిత్వాత్। ఏతద్భిన్నతన్త్రోదితం కౌలమార్గమ్। కౌలైర్మృగ్యత ఇత్యర్థే కర్మణి ఘఞ్। తత్తదుపాస్తిభేదోఽధికారభేదశ్చ తత్తత్తన్త్రేష్వేవ స్పష్టః। తస్మింస్తత్పరైరాసక్తైః సేవితా॥౧౪౪॥ కుమారః స్కన్దో గణనాథో గజాననస్తయోరమ్బా మాతా। కుత్సితో మారగణః స్మరవికారసమూహో యేషాం తాన్నాథానమ్బతే బధ్నాతీతి వా। 'అవి బన్ధన' ఇతి ధాతుః।కుమారశబ్దేన తద్దేవత్యోఽహంకారో వా గృహ్యతే। తదుక్తం వరాహపురాణే 'పురుషో విష్ణురిత్యుక్తః శివో వా నామ నామతః। అవ్యక్తం తు ఉమాదేవీ శ్రీర్వా పద్మనిభేక్షణా। తత్సంయోగాదహంకారః స చ సేనాపతిర్గుహ' ఇతి। తద్గణైర్నాథానతీవాహన్తావిష్టానమ్బత ఇతి। తుష్ట్యాదీని సప్త నామాని తోషపోషజ్ఞానధైర్యశమకల్యాణవత్త్వకమనీయతావాచకాని సన్తి తాదృశభగవతీస్వరూపత్వాభిప్రాయేణ తామప్యభిదధతి। తథాచ మార్కణ్డేయపురాణే 'యా దేవీ సర్వభూతేషు తుష్టిరూపేణ సంస్థితా। నమస్తస్యై నమస్తస్యై నమస్తస్యై నమోనమః' ఇత్యాది। మల్లారిమాహాత్మ్యేఽపి 'యో దేవః సర్వభూతేషు తోషరూపేణ సంస్థితః। నమస్తస్యై నమస్తస్మై నమస్తస్మై నమోనమః' ఇత్యాది। దేవీభాగవతే తృతీయస్కన్ధే 'బుద్ధిః కీర్తిర్ధృతిర్లక్ష్మీః శక్తిః శ్రద్ధా మతిః స్మృతిః। సర్వేషాం ప్రాణినాం సామ్బా ప్రత్యక్షం తన్నిదర్శన'మితి। పద్మపురాణే దేవీక్షేత్రగణనావసరే 'తుష్టిర్వస్త్రేశ్వరే తథా। దేవదారువనే పుష్టిః', 'ధృతిః పిణ్డారకక్షేత్రే' ఇత్యేవం తత్తత్క్షేత్రాధిష్ఠాత్ర్యా భగవత్యా నామేత్యుక్తమ్। మతిస్తు వాయుపురాణే నిరుచ్యతే 'బిభర్తి మానం మనుతే విభాగం మన్యతేఽపి చ। పురుషో భోగసంబద్ధస్తేన చాసౌ మతిః స్మృతే'తి। తస్యాశ్చ దేవీరూపతా సూతసంహితాయామ్ | 'యానుభూతిరుదితా మతిః పరా వేదమాననిరతా శుభావహా। తామతీవ సుఖదాం వయం శివాం కేశవాదిజనసేవితాం నుమః' ఇత్యాది। శాన్తిశబ్దేన వాయవీయః కలావిశేషో వా కథ్యతే। తదుక్తం శైవాగమే 'మలమాయావికారౌఘశాన్తిః పుంసః పునర్యయా। సా కలా శాన్తిరిత్యుక్తా సాధికారాస్పదం పద'మితి। బృహత్పారాశరస్మృతావపి 'దశపఞ్చాఙ్గులవ్యాప్తం నాసికాయా బహిఃస్థితమ్। జీవో యత్ర విశుధ్యేత సా కలా షోడశీ స్మృతే'తి ప్రకృత్య 'సా చ శాన్తిః ప్రకీర్తితే'త్యన్తమ్। సుష్ఠు అస్తిః సత్తా తద్వత్త్వేన వా స్వస్తిమతీ। సత్తాయాః శోభనత్వం చ పారమార్థికత్వం వ్యావహారికసత్తాధికత్వమ్। 'ప్రాణా వై సత్యం తేషామేష సత్యమ్' | 'తత్సత్వస్య సత్య'మితి చ

శ్రుతేః। 'స్వస్త్యాశీఃక్షేమనిష్పాపపుణ్యమఙ్గలవాచక' ఇతి రత్నకోశః। 'స్వస్తీత్యవినాశినామే'తి యాస్కశ్చ। కాన్తిశబ్దేనేచ్ఛాశక్తిర్వోచ్యతే। నన్దయితృత్వాన్నన్దినీ కామధేనువంశోద్భవగోవిశేషో వా। గఙ్గాస్వరూపా వా। విశేషేణ ఘ్నన్తీతి విఘ్నా విద్యాన్తరాయాస్తాన్నాశయితుం శీలమస్యాస్తథా॥౧౪౫॥ తేజసామాదిత్యాదీ -

మాలినీ హంసినీ మాతా మలయాచలవాసినీ॥౧౪౬॥

నామాధారభూతత్వాత్తేజోవతీ। 'ఏతస్మిన్ ఖల్వక్షరే గార్గి సూర్యాచన్ద్రమసౌ విధృతౌ తిష్ఠత' ఇతి శ్రుతేః। త్రీణి సోమసూర్యాగ్నిరూపాణి నయనాని నేత్రాణి యస్యాః। క్షున్నాదేరాకృతిగణత్వాత్సంజ్ఞాశబ్దత్వేఽపి ణత్వాభావః। వౌషడితి శబ్దస్య త్రినయనేతి సంజ్ఞా నామపారాయణే ప్రసిద్ధా తద్రూపా వా। యద్వా నయనశబ్దో లక్షణయా ప్రమాణపరః। నయతి ప్రాపయతి ప్రమాణమితి వ్యుత్పత్తేశ్చ। తథాచ శాణ్డిల్యసూత్రే ప్రయోగః 'త్రీణ్యేషాం నేత్రాణి శబ్దలిఙ్గాక్షభేదాద్రుద్రవ'దితి। త్రీణి ప్రత్యక్షానుమానశబ్దరూపాణి ప్రమాణాని యస్యాః।యద్విషయకప్రమాజననే త్రివిధమేవ ప్రమాణమ్। శ్రవణరూపం శాబ్దజ్ఞానం। మననం యౌక్తికత్వాదానుమానికం। నిదిధ్యాసనం తు స్వానుభవరూపం ప్రత్యక్షమేవ। పరంతు విజాతీయప్రత్యయైః కదాచిన్మధ్యేమధ్యేఽన్తరితమ్। ఏతదభిప్రాయేణైవ శాణ్డిల్యమునినా శబ్దమారభ్యైవ ప్రమాణాని గణితాని। ఉపమానస్య శక్తిగ్రహమాత్రవిషయకత్వేన ప్రకృతానుపయోగాత్। అతఏవోక్తం మనుస్మృతౌ 'ప్రత్యక్షం చానుమానం చ శాస్త్రం చ వివిధాగమమ్। త్రయం సువిదితం కార్యం ధర్మశుద్ధిమభీప్సతే'తి। సాంఖ్యానాం సమాససూత్రమపి 'త్రివిధం ప్రమాణ'మితి। యోగసూత్రమపి 'ప్రత్యక్షానుమానాగమాః ప్రమాణానీ'తి। త్రీన్మార్గాన్ప్రత్యధికారిణో నయతీతి వా। దక్షిణోత్తరమార్గౌ బ్రహ్మమార్గశ్చేతి త్రయో మార్గా ఉత్తరత్ర వివేచయిష్యన్తే। తథా చోక్తం దేవీపురాణే 'దక్షిణం చోత్తరం లోకం తథా బ్రహ్మాయనం పరమ్। నయం సన్మార్గవర్గం చ నేత్రీ త్రినయనా మతే'తి। లోలాక్షీణాం స్త్రీణాం యః కామో మన్మథస్తద్రూపిణీ। శివకామనిరాసాయ లోలాక్షీసంబన్ధిత్వం కామవిశేషణమ్। కామాభిమానియోగేశ్వరీరూపా వా। తదుక్తం వరాహపురాణే 'కామః క్రోధస్తథా లోభో మదో మోహశ్చ పఞ్చమః మాత్సర్యం షష్ఠమిత్యాహుః పైశున్యం సప్తమం తథా॥ అసూయా త్వష్టమీ జ్ఞేయా ఇత్యేతా అష్ట మాతరః। కామం యోగేశ్వరీం విద్ధి క్రోధం మాహేశ్వరీం తథా॥ లోభస్తు వైష్ణవీ ప్రోక్తా బ్రహ్మాణీ మద ఏవ చ। మోహః స్వయంభూః కల్యాణీ మాత్సర్యం చేన్ద్రజాం విదుః॥ యమదణ్డధరా దేవీ పైశున్యం స్వయమేవ చ। అసూయా చ వరాహాఖ్యా ఇత్యేతాః పరికీర్తితా' ఇతి। మాలావత్త్వాన్మాలినీ।

ప్రీహ్యాదిత్యాదినిః। ఏకపఞ్చాశన్మాతృకాభిమానిదేవతాయా మాలినీతి సంజ్ఞా తద్రూపా వా। యద్వా అస్తి దేవ్యాః సఖీ మాలినీనామ్నీ తద్రూపా। తదుక్తం వామనపురాణే పార్వతీవివాహప్రకరణే సప్తపదీక్రమణం ప్రకృత్య 'తతో హరాఙ్ఘ్రిర్మాలిన్యా గృహీతో దాయకారణాత్। కిం యాచసే దదామ్యేష ముఞ్చస్వేతి హరోఽబ్రవీత్॥ మాలినీ శంకరం ప్రాహ మత్సఖ్యై దేహి శంకర। సౌభాగ్యం నిజగోత్రీయం తతో మోక్షమవాప్స్యసి॥ అథోవాచ మహాదేవో దత్తం మాలిని ముఞ్చ మా'మిత్యాది। వృత్తవిశేషరూపా మన్దాకినీరూపా వా। 'మాలినీ వృత్తభేదే స్యాన్మాలాకారస్త్రియామపి। చమ్పానగర్యాం గౌర్యాం చ మన్దాకిన్యాం చ మాలినీ'తి విశ్వః। సప్తవర్షా కన్యా మాలినీత్యుచ్యతే తద్రూపా వా। 'సప్తభిర్మాలినీ సా స్యాది'తి కన్యాప్రకరణే ధౌమ్యవచనాత్। హంసా యతివిశేషా అస్యామభేదేన సన్తీతి హంసినీ। హంస ఇత్యజపామన్త్రో వా। సర్వజనయితృత్వాన్మాతా। మాతృకారూపా వా। 'మన్త్రాణాం మాతృభూతా చ మాతృకా పరమేశ్వరీ'తి స్కాన్దాత్। ప్రమాత్రర్థకం పుంలిఙ్గం వా। ప్రకాశోఽత్ర విశేష్యః।

సుముఖా నలినీ సుభ్రూః శోభనా సురనాయికా।

కాలకణ్ఠీ కాన్తిమతీ క్షోభిణీ సూక్ష్మరూపిణీ॥౧౪౭॥

అథవా దత్తమీతిథినిత్యామన్త్రస్య మాతేతి సంజ్ఞా। నామపారాయణే తథా దర్శనాత్ తద్రూపేత్యర్థః। కాయావరోహణాఖ్యక్షేత్రాధిష్ఠాత్రీయమ్। 'మాతా కాయావరోహణ' ఇతి పాద్మాత్। లక్ష్మీబీజస్యాపి మాతేతి సంజ్ఞా। 'శ్రీర్మా రమా చ కమలా మాతా లక్ష్మీశ్చ మఙ్గలే'తి విశ్వాఖ్యోక్తేః। శాబరచిన్తామణౌ ప్రసిద్ధా మలయాలయా భగవతీ తద్రూపత్వాన్మలయాచలే వసతీతి తథా॥౧౪౬॥

అథ పరిభాషాయాం పఞ్చత్రింశన్నామాని విభజతే॥ గలఫఘశోభావేగః శంభోర్వేదే చతుర్థోమః। భూర్ద్విస్త్రాద్రాజైకో మోదాఙ్గణవాసతో నతిహృత్॥౧౯॥ అత్ర స్త్రాద్రాజేత్యనేనార్ధసమాప్త్యుత్తరమేకపదేనైకం నామేత్యేతావన్మాత్రోక్తావపి పరత్ర మోదాఙ్గణేతి పఞ్చాక్షరనామకీర్తనబలాత్ప్రథమస్యైకాదశాక్షరాత్మత్వలాభో న్యాయగమ్యః। తావత ఏవ పరిశేషాత్। చరమతకారస్య స్వరయోగాభావాన్నాక్షరసంఖ్యాపరతా॥౧౯॥

శోభనం ముఖం యస్యాః సా సుముఖీ। జ్ఞానేన ముఖకాన్తేరాధిక్యాత్। 'శోభతేఽస్య ముఖం య ఏవం వేదే'తి శ్రుతేః। 'బ్రహ్మవిద ఇవ తే సౌమ్య ముఖమాభాతీ'తి శ్రుతేశ్చ। షోడశ్యఙ్గత్వేనోపాస్యదేవతావిశేషో వా సుముఖీ। కరచరణముఖనేత్రాద్యవయగనాం కమలరూపత్వాత్సృష్టిన్యాయేన నలినీ। భాగీరథీరూపత్వాద్వా। 'నన్దినీ నలినీ సీతే'తి తదీయద్వాదశనామసు గణనాత్। నలాఖ్యో రాజా యస్యాముపాసనయా తాదాత్మ్యేన నివిష్టః సేతి వా।శోభనే భ్రువౌ యస్యాః సా సుభ్రూః। సౌన్దర్యశీలత్వాచ్ఛోభనా। 'సుషమం సాధు శోభన' మితి కోశః। సురాణాం నాయికేశ్వరీ 'మహత్తరా మహిమా దేవతానా'మితి శ్రుతేః। కాలః కణ్ఠో యస్యేశ్వరస్య తస్య స్త్రీ। ఉక్తంచ వాయుపురాణే 'పశ్యతాం దేవసంఘానాం పిశాచోరగరక్షసామ్। ఘృతం కణ్ఠే విషం ఘోరం కాలకణ్ఠస్తతోఽస్మ్యహ'మితి దేవీపురాణేఽష్టషష్టిశివతీర్థప్రకరణే 'కాలఞ్జరే కాలకణ్ఠః' ఇతి స్మర్యతే। తేన తత్క్షేత్రాధిష్ఠాత్రీత్యర్థః। మధురోఽస్ఫుటో ధ్వనిః కలః స ఏవ కాలః స్వార్థికోఽణ్। కాలః కణ్ఠో యస్యా ఇతి వా। అఙ్గగాత్రకణ్ఠేభ్యో వా ఙీప్। దారుకాసురవధార్థం 'ససర్జ కాలీం కామారిః కాలకణ్ఠీం కపర్దినీ'మితి లైఙ్గే కథాయాః ప్రసిద్ధేస్తద్రూపా వా। కలపదాదేవ స్వార్థికోఽణ్వా। మఞ్జుధ్వనిరితి తదర్థః। కాన్తిరస్యా అస్తీతి కాన్తిమతీ। పరమేశ్వరౌ సృష్ట్యున్ముఖ్యేన క్షోభయతీతి క్షోభిణీ। తదుక్తం విష్ణుపురాణే 'ప్రకృతిం పురుషం చైవ ప్రవిశ్యాత్మేచ్ఛయా హరిః। క్షోభయామాస భగవాన్సర్గకాలే వ్యపాశ్రిత' ఇతి। యద్వా। మనః క్షోభాత్కాంశ్చిద్ఘణానజనయదితి క్షోభిణీ। తదుక్తం వరాహపురాణే మూర్తిత్రయం ప్రకృత్య 'యా మన్దరం గతా దేవీ తపస్తప్తుం తు వైష్ణవీ। తస్యాస్తపన్త్యాః కాలేన మహతః క్షుభితం మనః॥ తస్మాత్క్షోభాత్సముత్తస్థుః కుమార్యః సౌమ్యదర్శనాః। నీలకుఞ్చితకేశాన్తా బిమ్బోష్ఠ్యః పద్మలోచనాః॥ ఇన్దీవరసభా దామనూపురాఢ్యాః సువర్చసః। ఏవంవిధాః స్త్రియో దేవ్యః క్షోభితే మనసి ద్రుతమ్॥ ఉత్తస్థుః శతసాహస్రాః కోటిశో వివిధాననా' ఇత్యాది। సూక్ష్మం దుర్జ్ఞేయం రూపమస్యాః। ' సూక్ష్మాత్సూక్ష్మ-

వజ్రేశ్వరీ వామదేవీ వయోవస్థావివర్జితా।

సిద్ధేశ్వరీ సిద్ధవిద్యా సిద్ధమాతా యశస్వినీ॥౧౪౮॥

విశుద్ధిచక్రనిలయాఽఽరక్తవర్ణా త్రిలోచనా।

ఖట్వాఙ్గాదిప్రహరణా వదనైకసమన్వితా॥౧౪౯॥

తరం నిత్యమ్' 'అణోరణీయా'నితి చ శ్రుతేః। సూక్ష్మ ఇతి హోమవిశేషస్య సంజ్ఞా। తన్త్రరాజే 'నిత్యానిత్యోదితే మూలాధారమధ్యేఽస్తి పావక' ఇత్యాదినా 'ఏవం ద్వాదశధా హోమమక్షరైః స్యాదుదీరిత'రిత్యన్తేన గ్రన్థేనోక్తా తదేవ రూపమస్యా ఇతి వా। దేవ్యా అపి త్రీణి రూపాణి స్థూలసూక్ష్మపరభేదాత్సన్త్యేవేతి వ్యక్తమేవ॥౧౪౭॥ షష్ఠీతిథినిత్యా జాలన్ధరపీఠాధిష్ఠాత్రీ వజ్రేశ్వరీ। అథవా శ్రీపురస్య ద్వాదశః ప్రాకారో వజ్రమణిమయస్తస్యైకాదశస్య మధ్యే వజ్రాఖ్యా నదీ తదధిపతిః। ఉక్తంచ దుర్వాససా 'తత్ర సదా ప్రవహన్తీ తటినీ వజ్రాభిధా చిరం జీయాత్। చటులోర్మిఝాటనృత్యత్కలహంసీకులకలక్వణితపుష్టా॥ రోధసి తస్యా రుచిరే వజ్రేశీ జయతి వజ్రభూషాఢ్యా। వజ్రప్రదానతోషితవజ్రిముఖత్రిదశవినుతచారిత్రే'తి। ఇన్ద్రాయ వజ్రోఽపి దేవ్యైవ దత్తః। తదుక్తం బ్రహ్మాణ్డే శక్రస్య జలే తపః ప్రకృత్య 'తజ్జలాదుత్థితా దేవీ వజ్రం దత్త్వా బలద్విషే। పునరన్తర్దధే సోఽపి కృతార్థః స్వర్గమేయివా'నితి। వామో వననీయో దేవో వామదేవః। 'తం దేవా అబ్రువన్నయం వై నః సర్వేషాం వామ ఇతి తస్మాద్వామదేవ' ఇత్యైతరేయశ్రుతేః। వామేన భాగేన దీవ్యతీత్యర్ధనారీశ్వరో వా వామదేవః। 'కుఙ్కుమక్షోదసంకాశం వామాఖ్యం వనవేషధృత్। వక్త్రముత్తరమీశస్య ప్రతిష్ఠాయాం ప్రతిష్ఠిత'మితి శివపురాణోక్తః సదాశివవ్యూహాన్తర్గతో మూర్తివిశేషోఽపి వామదేవస్తస్యేయం వామా సున్దరీ చ సా దేవీ వా। వామానాం కర్మఫలానాం వా దేవీ అధిష్ఠానదేవతా। వామాచారే రతా వామాః। 'పూజకోఽపి భవేద్వామస్తన్మార్గే సతతం రత' ఇతి కాలికాపురాణవచనాత్ తేషాం దేవీతి వా। ఉక్తంచ దేవీపురాణే 'వామం విరుద్ధరూపం తు విపరీతం చ గీయతే। వామేన సుఖదా దేవీ వామదేవీ తతః స్మృతే'తి।
బాల్యపౌగణ్డకైశోరాదివయోవిశేషాణామవస్థాభిర్వివర్జితా। సదాతనత్వాత్। గోరక్షప్రముఖానాం సిద్ధానామీశ్వరీ స్వామినీ ఏతన్నామ్నైవ కాశ్యాం ప్రసిద్ధా। సిద్ధా చ సా విద్యా చ సిద్ధవిద్యా। అతఏవ పఞ్చదశ్యాః సిద్ధారిచక్రశోధో నాస్తీత్యుక్తం కాదిమతే 'నిత్యానాం సిద్ధమన్త్రత్వాన్నావేక్ష్యాస్త్వంశకాదయ' ఇతి। సిద్ధానాం మాతా రక్షకత్వాత్। యశోఽస్యామస్తీతి యశస్వినీ। 'అస్మాయామేధాస్రజో వినిః'। 'తస్య నామ మహద్యశః' ఇతి శ్రుతేః॥౧౪౮॥ అథ ద్విషష్టినామభిర్యోగినీన్యాసక్రమేణ
విశుద్ధ్యాదిసప్తచక్రాధిష్ఠాతృడరలకసహయాద్యయోగినీసప్తకస్వరూపేణ భగవతీం స్తోతుమారభతే— విశుద్ధీత్యాదినా। తత్రేదం డాకినిధ్యానం 'గ్రీవాకూపే విశుద్ధౌ నృపదలకమలే శ్వేతరక్తాం త్రినేత్రాం హస్తైః ఖట్వాఙ్గఖడ్గౌ త్రిశిఖమపి మహాచర్మ సంధారయన్తీమ్। వక్త్రేణైకేన యుక్తాం పశుజనభయదాం పాయసాన్నైకసక్తాం త్వక్స్థాం వన్దేఽమృతాద్యైః పరివృతవపుషం డాకినీం వీరవన్ద్యా'మితి। విశుద్ధిచక్రం షోడశదలకమలస్య కర్ణికైవ నిలయో యస్యాః। ఆరక్తో

పాయసాన్నప్రియా త్వక్స్థా పశులోకభయంకరీ।

అమృతాదిమహాశక్తిసంవృతా డాకినీశ్వరీ॥౧౫౦॥

అనాహతాబ్జనిలయా శ్యామాభా వదనద్వయా।
దంష్ట్రోజ్జ్వలాక్షమాలాదిధరా రుధిరసంస్థితా॥౧౫౧॥

కాలరాత్ర్యాదిశక్త్యౌఘవృతా స్నిగ్ధౌదనప్రియా।
మహావీరేన్ద్రవరదా రాకిణ్యమ్బాస్వరూపిణీ॥౧౫౨॥

వర్ణో యస్యా ఇతి పఞ్చాక్షరం నామ। ఆజీషదర్థే। తేన 'శ్వేతరక్తస్తు పాటల' ఇత్యుక్తలక్షణకపాటలీకుసుమసమానవర్ణేత్యర్థః। లాకినీప్రకరణగతనామ్నా పౌనరుక్త్యాభావాచ్చ। త్రీణి లోచనాని యస్యాః। ఖట్వాఙ్గం ఖట్వాపాదః। దణ్డారోపితనరకపాలం వా। తదాది యేషాం చతుర్ణాం మధ్యే తాని ప్రహరణాన్యాయుధాని యస్యాః। వదనం చ తదేకం చ। 'పూర్వకాలైకేతి' సమాసః। అనిత్యత్వాన్న పూర్వనిపాతః। తేన సమన్వితా యుక్తా॥౧౪౯॥ పయోవికారః పాయసశ్చ తదన్నం చ తత్పరమాన్నం ప్రియం యస్యాః। త్వచి ధాతౌ తిష్ఠతీతి త్వక్స్థా। తదభిమానిత్వాత్। అద్వైతవిద్యావిహీనాః పశవస్త ఏవ లోకాస్తేషాం భయం కరీ। 'యోఽన్యాం దేవతాముపాస్తేఽన్యోఽసావన్యోఽహమస్మీతి న స వేద యథా పశు'రితి శ్రుతేః। 'ద్వితీయాద్వై భయం భవతి', 'య ఏతస్మిన్నుదరమన్తరం కురుతేఽథ తస్య భయం భవతీ'తి చ శ్రుతేః। అమృతాఖ్యా శక్తిరాదిర్యాసాం తాభిః షోడశభిర్మహాశక్తిభిః 'అమృతాకర్షిణీన్ద్రాణీ'త్యాదిభిరక్షరాన్తాభిరేకైకదలనిష్ఠాభిః సంవృతా। ఉక్తంచ స్వచ్ఛన్దతన్త్రే 'తస్మాదేకాఙ్గులాదూర్ధ్వం విశుద్ధం షోడశాక్షరమ్। మధ్యగా డాకినీ బాహ్యపత్రేషు పరమేశ్వరీ। అమృతాద్యక్షరాన్తా స్యుశ్చన్ద్రబిమ్బం తదూర్ధ్వత' ఇతి। నవానాం విశేషణానాం విశేష్యం నామ్నా నిర్దిశతి— డాకినీశ్వరీతి। డాకిన్యాఖ్యేశ్వరీత్యర్థః॥౧౫౦॥ హృదయే ద్వాదశదలకమలేఽనాహృతాఖ్యచక్రే రాకిన్యాఖ్యా యోగినీ తిష్ఠతి। తస్యా ధ్యానం యథా 'హృత్పద్మే భానుపత్రే ద్వివదనలసితాం దంష్ట్రిణీం శ్యామవర్ణామక్షం శూలం కపాలం డమరుమపి భుజైర్ధారయన్తీం త్రినేత్రామ్। రక్తస్థాం కాలరాత్రిప్రభృతిపరివృతాం స్నిగ్ధభక్తైకసక్తాం శ్రీమద్వీరేన్ద్రవన్ద్యామభిమతఫలదాం రాకినీం భావయామ' ఇతి। అనాహతాబ్జం తత్కర్ణికా నిలయో యస్యాః। శ్యామా షోడశవార్షికీ తయా తుల్యా శ్యామాభా। శ్యామా ఆభా కాన్తిర్యస్యా ఇతి వా। వదనయోర్ద్వయం యస్యాః। దంష్ట్రాభిర్వరాహసమానదన్తైరుజ్జ్వలా శోభమానా। అక్షమాలా ఆదిర్యేషాం తేషాం చతుర్ణామాయుధానాం ధరా। పచాద్యచ్। కర్మణ్యణి ధారేతి స్యాత్। ఉక్తశ్లోకే యది చక్రం శూలమిత్యేవ పాఠస్తదాఽక్షస్య రథాఙ్గస్య మాం శోభాం లాతి ఆదత్త ఇత్యక్షమాలం

చక్రమిత్యాఖ్యేయమ్। రుధిరే శోణితే సంస్థితా తదభిమానిత్వేన॥౧౫౧॥ అస్తి కాలరాత్ర్యాఖ్యా కాచన శక్తిః। తదుక్తం వరాహపురాణే మూర్తిత్రయం ప్రకృత్య 'యా సా నీలగిరిం యాతా తపసే ధృతమానసా। రౌద్రీ తమోభవా శక్తిస్తస్యాః శృణు ధరే వ్రత'మిత్యారభ్య 'రౌద్రీ తపోరతా దేవీ తామసీ శక్తిరుత్తమా। సంహారకారిణీ నామ్నా కాలరాత్రీతి తో విదు'రితి। సా ఆదిర్యాసాం తాసాం

మణిపూరాబ్జనిలయా వదనత్రయసంయుతా।

వజ్రాదికాయుధోపేతా డామర్యాదిభిరావృతా॥౧౫౩॥

రక్తవర్ణా మాంసనిష్ఠా గుడాన్నప్రీతమానసా।

సమస్తభక్తసుఖదా లాకిన్యమ్బాస్వరూపిణీ॥౧౫౪॥

ఠంకార్యన్తద్వాదశశక్తీనామోఘేన సమూహేన వృతా పత్రేషు వేష్టితా | స్నిగ్ధో ఘృతప్లుత ఓదనః ప్రియో యస్యాః। వివిధా ఈరా వా ఇరా వా యేషాం తే వీరాః। పక్షద్వయేఽపి చమత్కృతవాణీకాః। స్తావకా ఇతి యావత్। అథవా మహావీరం సౌమికః పాత్రవిశేషః। 'మహావీరం తువిబాధమృజీష'మిత్యాదిశ్రుతిప్రసిద్ధః। లక్షణయా చ పానపాత్రపరః। తస్మాన్మత్వర్థీయోఽచ్। బ్రహ్మరసామృతపానశీలా ఇతి యావత్। అతఏవేన్ద్రాం బ్రహ్మవిదః। ఇదమిత్యాపరోక్ష్యేణ యే సాక్షిణః స్వాత్మభూతం బ్రహ్మాహమస్మీతి సాక్షాత్కుర్వన్తి తే ఇన్ద్రాః। తథాచ శ్రూయతే ‘ఇదమదర్శమిదమదర్శమితి తస్మాదిన్ద్రో నామే'తి। అథవా 'త్రితయాభోక్తా వీరేశ' ఇతి శివసూత్రోక్తలక్షణా జాగరాద్యవస్థాత్రయేఽపి తుర్యానుసంధానపరా వీరేన్ద్రాః। ఉక్తంచ వరదరాజేన 'వీరేశ ఇతి వీరాణాం భేదవ్యసనకారిణామ్। అన్తర్బహిర్విసరతామిన్ద్రియాణామధీశ్వర' ఇతి। అథవా మహావీరః ప్రహ్లాదః ఇన్ద్రః శక్రశ్చ। దేవీభాగవతే చతుర్థస్కన్ధే శక్రప్రహ్లాదయోర్దివ్యవర్షశతం యుద్ధే జాతే పశ్చాదుభాభ్యాం స్తుతా భగవతీ ద్వయోరపి వరమదాదితి కథానకస్మరణాత్ తేభ్యో వరం దదాతీతి తథా॥

అథ పరిభాషాయామేకోనచత్వారింశన్నామాని విభజతే॥ పఞ్చపదీ భావిచతుష్పదీ ద్విచరణీవ శంభోర్వాక్। చతురఙ్ఘ్రివశే పఞ్చాఙ్ఘ్రిభవే ద్వ్యేకం చతుష్పదం చ మమ॥౨౦॥ షట్పదీతి వక్తవ్యే చతుర్ణాం ద్వయోశ్చ విభజ్యోక్తిశ్ఛన్దః పూరణాయ। ఏకపదేన ద్వాదశాక్షరమేకం నామ అర్ధే తావత ఏవ పరిశేషాత్॥౨౦॥

రాకిణీనామికాయా అమ్బాయాః స్వరూపమస్యాః ॥౧౫౨॥ మణిపూరాఖ్యం దశదలం నాభౌ పద్మం తత్ర లాకిన్యాఖ్యా యోగినీ తిష్ఠతి। తదుక్తం 'దిక్పత్రే నాభిపద్మే త్రివదనవిలసద్దంష్ట్రిణీం రక్తవర్ణాం శక్తిం దమ్భోలిదణ్డావభయమపి భుజైర్ధారయన్తీం మహోగ్రామ్। డామర్యాద్యైః పరీతాం పశుజనభయదాం మాంసధాత్వేకనిష్ఠాం గౌడాన్నాసక్తచిత్తాం సకలసుఖకరీం లాకినీం భావయామ' ఇతి। మణిపూరాఖ్యమబ్జం నిలయో యస్యాః। వదనానాం త్రయేణ సంయుతా। వజ్రాదికైశ్చతుర్భిరాయుధైరుపేతా। డామర్యాద్యాభిః ఫట్కారిణ్యన్తాభిర్దశభిః శక్తిభిరావృతాం॥౧౫౩॥ రక్తో వర్ణో యస్యాః। మాంసే నితరాం తిష్ఠతి తద్ధాత్వభిమానిత్వేనేతి తథా॥ ఇతి శ్రీభాసురానన్దకృతే సౌభాగ్యభాస్కరే। పఞ్చభిః శతకైరాసీత్షష్ఠీ నామ్నా రుచిః కలా॥౫౦౦॥ ఇతి శ్రీభాస్కరరాయేత్యాదిశ్రీమల్లలితాసహస్రనామభాష్యే పఞ్చమశతకం నామ షష్ఠీ కలా॥౬॥

గుడేన మిశ్రమన్నం గుడాన్నమ్। 'భక్ష్యేణ మిశ్రీకరణ'మితి సమాసః। తేన ప్రీతం మానసం యస్యాః। సమస్తేభ్యో భక్తేభ్యః సుఖం దదాతీతి తథా। లాకిన్యాఖ్యాయా అమ్బాయాః

స్వాధిష్ఠానామ్బుజగతా చతుర్వక్త్రమనోహరా।

శూలాద్యాయుధసంపన్నా పీతవర్ణాతిగర్వితా॥౧౫౫॥

మేదోనిష్ఠా మధుప్రీతా బన్దిన్యాదిసమన్వితా।

దధ్యన్నాసక్తహృదయా కాకినీరూపధారిణీ॥౧౫౬॥

మూలాధారామ్బుజారూఢా పఞ్చవక్త్రాఽస్థిసంస్థితా।

అఙ్కుశాదిప్రహరణా వరదాదినిషేవితా॥౧౫౭॥

ముద్గౌదనాసక్తచిత్తా సాకిన్యమ్బాస్వరూపిణీ।

ఆజ్ఞాచక్రాబ్జనిలయా శుక్లవర్ణా షడాననా॥౧౫౮॥

స్వరూపమస్యాః॥౧౫౪॥ స్వాధిష్ఠానాఖ్యే షడ్దలే పద్మే కాకిన్యాఖ్యా యోగినీ తిష్ఠతి। తదుక్తమ్ ‘స్వాధిష్ఠానాఖ్యపద్మే రసదలలసితే వేదవక్త్రాం త్రినేత్రాం హస్తాభ్యాం ధారయన్తీం త్రిశిఖగుణకపాలాభయాన్యాత్తగర్వామ్। మేదోధాతుప్రతిష్ఠామలిమదముదితాం బన్ధినీముఖ్యయుక్తాం పీతాం దధ్యోదనేష్టామభిమతఫలదాం కాకినీం భావయామః' ఇతి। స్వాధిష్ఠానాఖ్యమమ్బుజం గతా ప్రాప్తా। చతుర్భిర్వక్త్రైర్మనోహరా రుచిరా। శూలాదిభిరుక్తసంఖ్యాకాయుధైః సంపన్నా। పీతో వర్ణో యస్యాః సా। అతీవ సౌన్దర్యాదికృతో గర్వో యస్యాః సంజాతో గర్వధాతోర్నిష్ఠయా వాఽతిగర్వితా॥౧౫౫॥ మేదసి ధాతువిశేషే నిష్ఠా స్థితిర్యస్యాః। మధునా మద్యేన క్షౌద్రేణ వా ప్రీతా। తథాచ శ్రుతిః 'యన్మధునా జుహోతి మహతీమేవ తద్దేవతాం ప్రీణాతీ'తి। మహాదేవీం ప్రీణయతీత్యర్థః। బన్ధిన్యాదిభిర్లమ్బోష్ఠ్యన్తాభిః షడ్భిః సమన్వితా। దధ్నా అన్నం దధ్యన్నం। 'అన్నేన వ్యఞ్జన'మితి సమాసః। దధిసిక్తం ఓదనం ఇతి యావత్। తస్మిన్నాసక్తం హృదయం యస్యాః। కాకిన్యా రూపం స్వరూపం ధారయతీతి తథా॥౧౫౬॥ మూలాధారాఖ్యే చతుర్దలే కమలే సాకిన్యాఖ్యా యోగినీ తిష్ఠతి। తదుక్తం 'మూలాధారస్థపద్మే శ్రుతిదలలసితే పఞ్చవక్త్రాం త్రినేత్రాం ధూమ్రాభామస్థిసంస్థాం సృణిమపి కమలం పుస్తకం జ్ఞానముద్రామ్। బిభ్రాణాం బాహుదణ్డైః సులలితవరదాపూర్వశక్త్యా వృతాం తాం ముద్గాన్నాసక్తచిత్తాం మధుమదముదితాం సాకినీం భావయామ' ఇతి। మూలాధారాఖ్యేఽమ్బుజే ఆరూఢా తత్కర్ణికాయాం స్థితా। పఞ్చసంఖ్యాని వక్త్రాణి యస్యాః। అస్థి అస్థిషు వా సంస్థితా। అఙ్కుశాదీని చత్వారి ప్రహరణాని యస్యాః। వరదాదిభిః సరస్వత్యన్తాభిశ్చతసృభిః శక్తిభిర్నిషేవితా॥౧౫౭॥ ముద్గసూపమిశ్ర ఓదనే ఆసక్తం చిత్తం యస్యాః। తల్లక్షణం చ కుమారసంహితాయాం 'సుశాలితణ్డులప్రస్థం తదర్ధం ముద్గభిన్నకమ్। చతుఃపలం గుడం ప్రోక్తం తన్మానం నాలికేరకమ్। ముష్టిమాత్రం మరీచం స్యాత్తదర్ధం సైన్ధవం రజః। తదర్ధం జీరకం విద్యాత్కుడవం గోఘృతం విదుః। గోక్షీరేణ స్వమాత్రేణ సంయోజ్యా కమలాసనమ్। మన్దాగ్నిపచనాదేవ సిద్ధాన్నమిదముత్తమ'మితి। సాకిన్యమ్బాయాః స్వరూపమస్యాః। భ్రూమధ్యే ఆజ్ఞాచక్రం నామ ద్విదలం పద్మం తత్ర హాకిన్యాఖ్యా యోగినీ తిష్ఠతి। తదుక్తం 'భ్రూమధ్యే బిన్దుపద్మే దలయుగకలితే శుక్లవర్ణాం కరాబ్జైర్బిభ్రాణాం జ్ఞానముద్రాం డమరుకమమలామక్షమాలాం కపాలమ్। షట్చక్రాధారమధ్యాం త్రినయన-

మజ్జాసంస్థా హంసవతీ ముఖ్యశక్తిసమన్వితా।

హరిద్రాన్నైకరసికా హాకినీరూపధారిణీ॥౧౫౮॥

సహస్రదలపద్మస్థా సర్వవర్ణోపశోభితా।
సర్వాయుధధరా శుక్లసంస్థితా సర్వతోముఖీ॥౧౬౦॥

సర్వౌదనప్రీతచిత్తా యాకిన్యమ్బాస్వరూపిణీ।
స్వాహా స్వధా మతిర్మేధా శ్రుతిస్మృతిరనుత్తమా॥౧౬౧॥

లసితాం హంసవత్యాదియుక్తాం హారిద్రాన్నైకసక్తాం సకలసుఖకరీం హాకినీం భావయామ' ఇతి। ఆజ్ఞాచక్రాబ్జమేవ నిలయో యస్యాః। శుక్లో వర్ణో యస్యాః। షట్సంఖ్యాన్యాననాని యస్యాః॥౧౫౮॥ మజ్జశబ్దో నకారాన్తః పుంలిఙ్గః। 'సారో మజ్జా నరీ'త్యమరాత్। తదుత్తరమాఙ్ప్రశ్లేషేణ మజ్జ్ఞి ఆసమన్తాత్సమ్యక్ తిష్ఠతీతి విగ్రహే మజ్జధాత్వభిమానినీత్యర్థః। ఆబన్తో వా మజ్జాశబ్దః। తథా 'చిద్విల్వఫలమజ్జేయం' 'చిన్మజ్జారూపమఖిలం నిజమజ్జాచమత్కృతి'రిత్యాదేర్జ్ఞానవాసిష్ఠే ప్రయోగాత్। 'మజ్జా స్యాన్మజ్జయా సహే'తి కోశాచ్చ టాబన్త ఏవ వా। తేన వాఙ్ప్రశ్లేషః। ముఖే భవా ముఖ్యా హంసవత్యేవ ముఖ్యా ఆదిర్యయోస్తాభ్యాం శక్తిభ్యాం హంసవతీక్షమావతీభ్యాం సమన్వితా। హరిద్రామిశ్రేఽన్నే ఏకో ముఖ్యో రసో రసవత్తాబుద్ధిః ప్రీతిర్యస్యాః। హాకిన్యాఖ్యాయా దేవ్యా రూపం ధారయితుం శీలమస్యా ఇతి తథా॥౧౫౯॥ బ్రహ్మరన్ధ్రే సహస్రదలం పద్మం తత్ర యాకిన్యాఖ్యా యోగినీ తిష్ఠతి। తదుక్తం 'ముణ్డవ్యోమస్థపద్మే దశశతదలకే కర్ణికాచన్ద్రసంస్థాం రేతోనిష్ఠాం సమస్తాయుధకలితకరాం సర్వతోవక్త్రపద్మామ్। ఆదిక్షాన్తార్ణశక్తిప్రకటపరివృతాం సర్వవర్ణాం భవానీం సర్వాన్నాసక్తచిత్తాం పరశివరసికాం యాకినీం భావయామ' ఇతి। సహస్రదలే పద్మే తిష్ఠతీతి తథా। సర్వైర్వర్ణైః పాటలశ్యామరక్తపీతాదిరూపైరుపశోభితా। చిత్రవర్ణేతి యావత్। యద్వా సర్వాణ్యకారాదిక్షకారాన్తాని వర్ణా అక్షరాణి యాసాం తాభిరమృతాదిక్షమావత్యన్తాభిః పఞ్చాశచ్ఛక్తిభిరుప సమీపే దలేషు శోభితా ఆవృతా అనులోమవిలోమరీత్యా శతసంఖ్యాభిస్తాభిర్దశవారం దలేషు స్థితాభిః పరివృతేతి యావత్। ఉపశబ్దస్యోక్తపరిభాషయా దశసంఖ్యాబోధకత్వాసంభవాచ్చ। అతఏవ యోగినీన్యాసే దశవారం తాసాం న్యాసం కేచిదిచ్ఛన్తి। సర్వేషామాయుధానాం ధరా ధారయిత్రీ। 'సహస్రాణి సహస్రధా బాహ్వోస్తవ హేతయ' ఇతి శ్రుతేః। శుక్లే వీర్యాఖ్యధాతౌ సమ్యక్ తదభిమానిత్వేన స్థితా। భవిష్యోత్తరపురాణే రమణకాలీనధ్యానవిశేషః శుక్లసంజ్ఞః కథితస్తత్ర స్థితా వా। సర్వతః సర్వాసు దిక్షు ముఖాని యస్యాః సా। 'సర్వతోఽక్షిశిరోముఖ'మితివచనాత్॥౧౬౦॥

అథ పరిభాషాయాం ద్వాత్రింశన్నామాని విభజతే॥ హేదారాః ఫలరేఖారమ్భవివాదే తమోంశోఽస్తి। ఖేదో దేహే భీష్మే దేవే వా త్ర్యఙ్జీలిఙ్గఫలే॥౨౧॥ స్పష్టార్థః॥౨౧॥

సర్వైః పాయసాదిభిర్ఘరిద్రాన్నాన్తైరవిశేషాదన్యవిధైరప్యోదనైః ప్రీతం తుష్టం చిత్తం యస్యాః। యాకిన్యాఖ్యాయా అమ్బాయాః స్వరూపమస్యాః। ఏవం యోగినీస్వరూపతయా వర్ణయిత్వా ప్రకారాన్తరైరపి వర్ణయితుమారభతే— స్వాహాస్వధేత్యాదినా। 'స్వాహా దేవహవిర్దానే శ్రౌషట్వౌషడ్వషట్స్వధే'తి కోశాదుద్దేశ్యకద్రవ్యత్యాగవచనౌ స్వాహాస్వధాశబ్దౌ। తదర్థరూపాపి దేవ్యేవ। తదుక్తం మార్కణ్డేయపురాణే 'సోమసంస్థా హవిః సంస్థాః పాకసంస్థాశ్చ సప్త యాః। తాస్త్వదుచ్చారణాద్దేవి క్రియన్తే బ్రహ్మవాదిభి'రితి। అన్యత్రాపి ‘యస్యాః సమస్తసురతా సముదీరణేన తృప్తిం ప్రయాతి సకలేషు మఖేషు దేవి। స్వాహాసి వై పితృగణస్య చ తృప్తిహేతురుచ్చార్యసే త్వమతఏవ జనైః స్వధా చ'। అస్మిన్పక్షేఽనయోరవ్యయత్వాత్స్వాహానమః స్వధానమ ఇతి ప్రయోగః। తన్నిరుక్తిః ప్రపఞ్చసారే'స్వేతి స్వర్గే స్వేతి చాత్మా ప్రదిష్టో హేత్యాహేతీ హేతి విద్యాద్గతిం చ। స్వర్గాత్మా చ స్వాత్మనా సామశాఖా వహ్నేర్జాయా హూయతే యత్ర సర్వ' మితి। 'సైవ తే వాగిత్యబ్రవీది'తి తైత్తిరీయశ్రుతౌ స్వాహాపదస్య స్వీయా వాగిత్యర్థ ఉక్తః। సామబ్రాహ్మణే 'స్వాహా కత్యక్షరే'త్యాదిప్రశ్నాస్తదుత్తరాణి చ శ్రూయన్తే। ఏతేషు నిర్వచనేషు పృషోదరాదిప్రవేశ ఏవ గతిః। ఏవం యాస్కస్య నిరుక్తావపి 'సు ఆహేతి స్వమాహేతి వే'త్యాదౌ బోధ్యమ్। అన్యే త్వాహుః। సుష్ఠు ఆహూయతేఽనయేతి వ్యుత్పత్తిః। 'అన్యేభ్యోఽపి దృశ్యతే' ఇతి డప్రత్యయః। స్వాన్ స్వకీయాన్ ఆజిహీతే గచ్ఛతి స్వీయత్వేన సమ్యగ్జానాతీతి వా స్వాహా। సుష్ఠు అం పితామహం జిహీత ఇతి వా। ఇయం చ వహ్నిమూర్తేః శివస్య భార్యా స్కన్దమాతా। తదుక్తం లిఙ్గపురాణే 'స్వాహా వహ్న్యాత్మనస్తస్య ప్రోక్తా పశుపతేః ప్రియా। షణ్ముఖో భగవాన్ దేవో బుధైః పుత్ర ఉదాహృతః' ఇతి। వాయవీయేఽపి 'నామ్నా పశుపతేర్యా తు తనురగ్నిర్ద్విజైః స్మృతా। తస్య పత్నీ స్మృతా స్వాహా స్కన్దశ్చాపి సుతః స్మృతః' ఇతి। ఏషా చ మాహేశ్వరపీఠాధిష్ఠాత్రీ। 'స్వాహా మాహేశ్వరే పురే' ఇతి పాద్మాత్। సుష్ఠు ఆధీయతేఽనయేతి వా। సుష్ఠు అం విష్ణుం స్వాన్వా దధాతి పోషయతీతి స్వధా। అస్మిన్పక్షే స్వాహాయై నమః స్వధాయై నమః ఇతి ప్రయోగః। ‘యన్న వ్యేతి తదవ్యయ'మితి ఆథర్వణశ్రుతౌ న వ్యేతీత్యస్య లిఙ్గసంఖ్యాకారకరూపాన్సత్త్వధర్మాన్ గృహ్ణాతీతి వ్యాఖ్యానేన హవిర్దానేఽథర్వ ఏవ తయోరసత్త్వార్థకత్వాత్ అమతిరితి త్ర్యక్షరం నామ। అవిద్యేత్యర్థః। నఞోఽల్పార్థకత్వమాశ్రిత్య వృత్త్యాత్మకజ్ఞానరూపేతి వా। వైదికనిఘణ్టుగతోఽయమమితిశబ్దః స్వాత్మవిజ్ఞానపరత్వేన నైరుక్తే దుర్గభట్టేన వ్యాఖ్యాతః। తత్రైవ స్థలాన్తరే రూపపరత్వేనోక్తః। యద్వా పూర్వోక్తే సృష్టిక్రమే ప్రాథమికీ సృష్టిరబుద్ధిపూర్వా తద్రూపా వా। క్రమప్రాప్తత్వాద్బుద్ధిపూర్వకసృష్టిరూపాపి దేవ్యేవేత్యాహ। మేధా 'మేధాసి దేవి విదితాఖిలశాస్త్రసారే'తి చ। 'యా దేవీ సర్వభూతేషు మేధారూపేణ సంస్థితే'తి వచనాత్।

'ధీర్ధారణావతీ మేధే'త్యగ్నిపురాణవచనాచ్చ బుద్ధివిశేషరూపా వా। 'మేధా కాశ్మీరమణ్డలే' ఇతి పద్మపురాణోక్తదేవీరూపా వా। వేదా మన్వాదిస్మృతయశ్చైతద్రూపా ఏవేత్యాహ స్మృతిః 'ఋచో యజూంషి సామాని తథైవాథర్వణాని చ। బ్రహ్మణః సహజం రూపం నిత్యైషా శక్తిరవ్యయే'తి కౌర్మే। శ్రవణస్మరణాత్మకజ్ఞానరూపా వా। వాయుపురాణే తు 'వర్తమానాన్యతీతాని తథైవానాగతాన్యపి। స్మరతే సర్వకార్యాణి తేనాసౌ స్మృతిరుచ్యత' ఇత్యుక్తమ్। దేవీపురాణే తు 'స్మృతిః సంస్మరణాద్దేవీ'తి। యదపేక్షయోత్తమమన్యద్వస్తు నాస్తి సానుత్తమా। 'న తత్సమశ్చాభ్యధికశ్చ దృశ్యత' ఇతి శ్రుతేః। 'న త్వత్సమోఽస్త్యభ్యధికః కుతోఽన్య' ఇతి స్మృతేశ్చ। దేవీభాగవతే తృతీయస్కన్ధేఽపి 'రుద్రహీనం విష్ణుహీనం న వదన్తి జనాస్తథా। శక్తిహీనం యథా సర్వే ప్రవదన్తి నరాధమ'మితి। న నుత్తా పరప్రేరితా మా

పుణ్యకీర్తిః పుణ్యలభ్యా పుణ్యశ్రవణకీర్తనా।

పులోమజార్చితా బన్ధమోచనీ బన్ధురాలకా॥౧౬౨॥

విమర్శరూపిణీ విద్యా వియదాదిజగత్ప్రసూః।

సర్వవ్యాధిప్రశమనీ సర్వమృత్యునివారిణీ॥౧౬౩॥

బుద్ధిరైశ్వర్యం వా యస్యా ఇతి వా। స్వతన్త్రబుద్ధిః సహజైశ్వర్యా చేతి యావత్॥౧౬౧॥ పుణ్యా పుణ్యప్రదా కీర్తిర్యస్యాః। పుణ్యైః ప్రాక్తనైర్లభ్యాం। ఉక్తంచ దేవీభాగవతే తృతీయస్కన్ధే 'పశ్యన్తి పుణ్యపుఞ్జా యే యే వేదాన్తాస్తపస్వినః। రాగిణో నైవ పశ్యన్తి దేవీం భగవతీం శివా'మితి। పుణ్యే విహితకర్మరూపే శ్రవణకీర్తనే యస్యాః। పష్ఠ్యర్థశ్చరిత్రద్వారకః సంబన్ధః। పులోమతో జాతయా ఇన్ద్రాణ్యార్చితా। తథాచ దేవీభాగవతే షష్ఠస్కన్ధే కథా స్మర్యతే। నహుషే స్వారాజ్యం శాసతి శక్రప్రాప్త్యర్థమిన్ద్రాణ్యా భగవత్యారాధితేతి' 'ఇత్యుక్త్వా సా తదా తేన శక్రపత్నీ సుమానసా। జగ్రాహ మన్త్రం విధివద్గురోర్దేవ్యాః సుసాధనమ్॥ విద్యాం ప్రాప్య గురోర్దేవీ దేవీం త్రిపురసున్దరీమ్। సమ్యగారాధయామాస బలిపుష్పార్చనైః శుభై'రిత్యాది। బన్ధమావిద్యకం మోచయతి। కారాగృహాదపి మోచయతి। తదుక్తం హరివంశే 'అనిరుద్ధేన ఏభిర్నామభిరన్యైశ్చ కీర్తితా హ్యసి శాంకరి। త్వత్ప్రసాదాదవిఘ్నేన క్షిప్రం ముచ్యేయ బన్ధనాత్॥ అవేక్షస్వ విశాలాక్షి పాదౌ తే శరణం వ్రజే। సర్వేషామేవ బన్ధానాం మోక్షణాం కర్తుమర్హసీ'త్యారభ్య ఏవం స్తుతా తదా దేవీ దుర్గా దుర్గపరాక్రమా। బద్ధం వాణపురే వీరమనిరుధ్ధం

వ్యమోచయది'త్యన్తమ్। ఏవం దేవీభాగవతే షష్ఠస్కన్ధే ఏకావలీనామికా రాజకన్యా కాలకేతునా దానవేన బద్ధా యశోవత్యా తత్సఖ్యా స్వోపాసితభగవతీమన్త్రబలాన్మోచితేతి కథా స్మర్యతే సాప్యత్రోదాహర్తవ్యా। బన్ధురా ఉన్నతానతా అలకాశ్చూర్ణకున్తలా యస్యాః। బర్బరాలకేతి తు సంప్రదాయాగతపాఠః। వర్వరశబ్దః సంకుచితాగ్రహ్రస్వకేశేషు రూఢః। 'ఆనీలస్నిగ్ధబర్బరకచానా'మితి లలితాస్తవరత్నే ప్రయోగాత్। బర్బరేతి పాఠేఽపి స ఏవార్థః। బావరేత్యపభ్రంశదర్శనాచ్చ। వస్తుతోఽయమేవ బహుసంమతః పాఠో న బన్ధురేతి॥౧౬౨॥ ప్రకాశాత్మకస్య పరబ్రహ్మణః స్వాభావికం స్ఫురణం విమర్శ ఇత్యుచ్యతే। తదుక్తం సౌభాగ్యసుధోదయే 'స్వాభావికీ స్ఫురత్తా విమర్శరూపాస్య విద్యతే శక్తిః। సైవ చరాచరమఖిలం జనయతి జగదేతదపి చ సంహరతి' ఇతి। స ఏవ రూపం శక్తిరస్యాః, విమర్శో వాచకః శబ్దో వా స ఏవ రూపం నిరూపకం నిరూప్యం చాస్యాః। తదుక్తం మాతృకావివేకే 'వాచకేన విమర్శేన వినా కింవా ప్రకాశ్యతే। వాచ్యేనాపి ప్రకాశేన వినా కింవా విమృశ్యతే। తస్మాద్విమర్శో విస్ఫూర్త్యై ప్రకాశం సమపేక్షతే। ప్రకాశశ్చాత్మనో జ్ఞానే విమర్శం సమపేక్షత' ఇతి। మోక్షప్రదజ్ఞానస్వరూపత్వాద్విద్యా। 'విద్యాసి సా భగవతీ పరమా హి దేవీ'తి దేవీమాహాత్మ్యాత్। తథాచ గౌడపాదీయం సూత్రం 'సైవ విద్యే'తి। చైతన్యస్వరూపా శక్తిరితి పూర్వసూత్రోపస్థితాయాః శక్తేస్తత్పదేన పరామర్శః। తేజోనిష్ఠకలావిశేషరూపా వా। తల్లక్షణం చ శైవతన్త్రే 'మాయాకార్యవివేకేన వేత్తి విద్యాపదం యయా। సా కలా పరమా జ్ఞేయా విద్యా జ్ఞానకియాత్మికే'తి। వియద్వ్యోమ

అగ్రగణ్యాఽచిన్త్యరూపా కలికల్మషనాశినీ।

కాత్యాయనీ కాలహన్త్రీ కమలాక్షనిషేవితా॥౧౬౪॥

తామ్బూలపూరితముఖీ దాడిమీకుసుమప్రభా।

మృగాక్షీ మోహినీ ముఖ్యా మృడానీ మిత్రరూపిణీ॥౧౬౫॥

ఆదిర్యస్య తజ్జగత్ప్రసూతే। 'ఆత్మన ఆకాశః సంభూత' ఇత్యాదిశ్రుతేః। సర్వేషాం వ్యాధీనాం జ్వరాదిరూపాణాం ప్రశమనీ నాశకారణమ్। అపమృత్యుకాలమృత్వ్యాదిరూపసర్వమృత్యూన్నివారయతి। 'జ్ఞాత్వా దేవం మృత్యుముఖాత్ప్రముచ్యతే' ఇతి శ్రుతేః॥౧౬౩॥ సర్వస్య జగతో మూలకారణత్వాదగ్రే ప్రథమతో గణ్యా గణయితుమర్హా। గణం లబ్ధ్వా గణ్యా అగ్రే చ సా గణ్యా చేతి వా। 'ధనగణం లబ్ధే'తి యత్ప్రత్యయః। గుణసంపర్కశూన్యత్వాదచిన్త్యం చిన్తయితుమశక్యం రూపమస్యాః। కలియుగే కల్మషాధిక్యస్యావశ్యకత్వాత్తన్నాశమన్యసాధ్యమేషైవ కరోతి। తదుక్తం కూర్మపురాణే

'శమాయాలం జలం వహ్నేస్తమసో భాస్కరోదయః। శాన్త్యై కలేరఘౌఘస్య దేవీనామానుకీర్తన'మితి। 'కృతస్యాఖిలపాపస్య జ్ఞానతోఽజ్ఞానతోఽపి వా। ప్రాయశ్చిత్తం పరం ప్రోక్తం పరాశక్తేః పదస్మృతి'రితి బ్రహ్మాణ్డపురాణేఽపి। కతో నామర్షిః తస్యాపత్యం స్త్రీత్యర్థే గర్గాదిత్వాద్యఞి కాత్యః। తతః 'సర్వత్ర లోహితాదికతన్తేభ్య' ఇతి ష్ఫః। షిత్వాన్ఙీష్। సర్వదేవతేజఃసమూహాత్మికాయా దేవ్యా ఇయం సంజ్ఞా। తదుక్తం వామనపురాణే 'తచ్చాపి తేజో వరముత్తమం మహన్నామ్నా పృథివ్యామభవత్ప్రసిద్ధమ్। కాత్యాయనీత్యేవ తదా బభౌ సా నామ్నా చ తేనైవ జగత్ప్రసిద్ధే'తి। ఇయం చ ఓడ్యాణపీఠాభిమానినీ। తదుక్తం కాలికాపురాణే 'కాత్యాయనీ చోడ్డియానే కామాఖ్యా కామరూపకే। పూర్ణేశ్వరీ పూర్ణగిరౌ చణ్డీ జాలన్ధరే స్మృతే'తి। దేవీపురాణే తు 'కం బ్రహ్మ కం శిరః ప్రోక్తమశ్మసారం చ కం మతమ్। ధారణాద్వాసనాద్వాపి తేన కాత్యాయనీ మతే'త్యుక్తమ్। కాలస్య మృత్యోర్హన్త్రీ। 'జ్ఞః కాలకాలో గుణీ సర్వవిద్య' ఇతి శ్రుతేః। కమలాక్షేణ విష్ణునా నితరాం సేవితోపాసితా। ఉక్తంచ పద్మపురాణే 'ఇన్ద్రనీలమయీం దేవీం విష్ణురర్చయతే సదా। విష్ణుత్వం ప్రాప్తవాంస్తేనే'త్యాది॥౧౬౪॥ తామ్బూలేన పూరితం ముఖం యస్యాః। అస్తి ఫలవిరహితః పుష్పమాత్రశాలీ దాడిమీత్వవ్యాప్యజాతిమాన్ వృక్షవిశేషస్తస్య కుసుమస్యేవ ప్రభా యస్యాః। మృగస్యేవాక్షిణీ యస్యాః। మోహయతీతి మోహినీ। తదుక్తం లఘునారదీయపురాణే 'యస్మాదిదం జగత్సర్వం త్వయా సున్దరి మోహితమ్। మోహినీత్యేవ తే నామ స్వగుణోత్థం భవిష్యతీ'తి। అథవా అమృతమథనే యద్విష్ణునా మోహినీరూపం ధృతం ప్రవరానదీతీరే నివాసపురే నివసతి తదస్యా ఏవాభేదభావనయా వ్యక్తిమాపన్నమ్। తదుక్తం బ్రహ్మాణ్డపురాణే 'ఆదౌ ప్రాదురభూచ్ఛక్తిర్బ్రహ్మణో ధ్యానయోగతః। ప్రకృతిర్నామ సా ఖ్యాతా దేవానాభిష్టసిద్ధిదా॥ ద్వితీయముదభూద్రూపం ప్రవృత్తేఽమృతమన్థనే। సర్వసంమోహజనకమవాఙ్మనసగోచరమ్॥ యద్దర్శనాదభూదీశః సర్వజ్ఞోఽపి విమోహిత' ఇత్యాది। తత్రైవాధ్యాయాన్తరే మోహినీరూపం ప్రక్రమ్య 'యద్ధ్యానవైభవాల్లబ్ధం రూపమద్వైతమద్భుతమ్। తామేవానన్యమనసా ధ్యాత్వా కించిద్విహస్య స' ఇత్యాది। సర్వాదౌ భవా ముఖ్యా। 'అహమస్మి ప్రథమజా ఋుతస్యే'తి శ్రుతేః। 'మృడ సుఖనే'।

నిత్యతృప్తా భక్తనిధిర్నియన్త్రీ నిఖిలేశ్వరీ।

మైత్ర్యాదివాసనాలభ్యా మహాప్రలయసాక్షిణీ॥౧౬౬॥

పరాశక్తిః పరానిష్ఠా ప్రజ్ఞానఘనరూపిణీ।

మాధ్వీపానాలసా మత్తా మాతృకావర్ణరూపిణీ॥౧౬౭॥

జనసుఖకృతే సత్త్వోద్రిక్తౌ మృడాయ నమోనమ' ఇతి శివరహస్యాత్। సుఖప్రదస్య మృడస్య పరమశివస్య పత్నీత్యర్థే ఆనుగాగమవిశిష్టో జీష్॥

అథ పరిభాషాయామేకత్రింశత్పదాని విభజతే॥ శంభోర్వాలే మజ్జజీవాభేదాచ్చరే త్ర్యంఘ్రి। భవదృఢభణ్డో మన్దో గౌణార్థం భూశిలాపాఢే॥౨౨॥

మిత్రాణాం సూర్యాణామివ రూపమస్యాః। 'సుహృత్స్వరూపే'తి వా॥౧౬౫॥ నిత్యం సర్వకాలం తృప్తా। నిత్యేన స్వరూపానన్దేన వా తృప్తా। భక్తానాం నిధిరివ। కామపూరకత్వాత్। నాత్ర పాక్షికోఽపి నిద్ర్యేనమ ఇతి ప్రయోగః। జగన్నియామకత్వాన్నియన్త్రీ। నిఖిలస్య కృత్స్నప్రపఞ్చస్యేశ్వరీ। మైత్రీకరుణాముదితోపేక్షా చేతి చతస్రో వాసనాః। సుఖిషు మైత్రీ దుఃఖిషు కరుణా పుణ్యేషు ముదితా పాపిపూపేక్షేతి వ్యవస్థితా ఇతి విష్ణుభాగవతే ప్రసిద్ధాః। ఏతాశ్చిత్తస్య శోధికాః। తదుక్తమభియుక్తైః 'మైత్ర్యాదిచిత్తపరికర్మవిదో విధాయ క్లేశప్రహాణమిహ లబ్ధసబీజయోగాః। ఖ్యాతిం చ సత్త్వపురుషాన్యతయాధిగమ్య వాఞ్ఛన్తి తామపి సమాధిభృతో నిరోద్ధు'మితి। తథాచ యోగసూత్రమపి 'మైత్రీకరుణాముదితోపేక్షాణాం సుఖదుఃఖపుణ్యాపుణ్యవిషయాణాం భావనాతశ్చిత్తప్రసాదన'మితి। ఇహ సుఖాదిశబ్దైస్తద్వన్తః ప్రతిపాదితా ఇతి రాజమార్తణ్డః। మైత్ర్యాదిభిశ్చతసృభిర్వాసనాభిర్లభ్యా। పరమశివస్య మహాప్రలయకాలీనే తాణ్డవే బ్రహ్మవిష్ణ్వాదేరపి నాశాత్తద్ద్రష్ట్రైవ తత్సాక్షిణీ। ఉక్తంచ 'కల్పోపసంహరణకల్పితతాణ్డవస్య దేవస్య ఖణ్డపరశోః పరభైరవస్య। పాశాఙ్కుశైక్షవశరాసనపుష్పబాణైః సా సాక్షిణీ విజయతే తవ మూర్తిరేకే'తి। గురుకలాయామపి 'సురేన్ద్రరుద్రపద్మజాచ్యుతాదయోఽపి యే మృతేర్వశంవదా న తత్స్త్రియః సువాసినీపదస్పృశః। మహేశ్వరస్య మృత్యుఘస్మరస్య సాక్షిణీ తు యా సుమఙ్గలీరియం వధూరిమాం సమేత పశ్యతే'తి॥౧౬౬॥ దేహే దశమధాతుః పరాశక్తిరిత్యుచ్యతే। తదుక్తం కామికాగమే 'త్వగసృఙ్మాంసమేదోస్థిధాతవః శక్తిమూలకాః। మజ్జశుక్లప్రాణజీవధాతవః శివమూలకాః॥ నవధాతురయం దేహో నవయోనిసముద్భవః। దశమీ ధాతురేకైవ పరాశక్తిరితీరితే'తి। యద్వా పరోత్కృష్టా శక్తిః। శక్తిమాత్రస్వరూపత్వాదేవోత్కర్షః 'అన్యేభ్యోఽపి దృశ్యత' ఇతి దీర్ఘః। 'పరాస్య శక్తిర్వివిధైవ శ్రూయత' ఇతి శ్రుతిః। లైఙ్గేఽపి 'యస్య యస్య పదార్థస్య యా యా శక్తిరుదాహృతా। సా సా విశ్వేశ్వరీ దేవీ స స సర్వో మహేశ్వరః॥ శక్తిమన్తః పదార్థా యే తే వై శర్వవిభూతయః। పదార్థశక్తయో యాయాస్తాస్తా గౌరీం విదుర్బుధా' ఇతి। పరా నిష్ఠా ఉత్కృష్టా సమాప్తిర్జ్ఞానవిశేషరూపా। సర్వకర్మణాం సర్వజగతాం చాత్రైవ సమాప్తేః। ఉక్తంచ గీతాసు 'సర్వం కర్మాఖిలం పార్థ జ్ఞానే పరిసమాప్యత' ఇతి। సచ జ్ఞానవిశేషః

సూతగీతాయాముక్తః 'శాస్త్రాచార్యోపదేశేన తర్కైః శాస్త్రానుసారిభిః। సర్వసాక్షితయాత్మానం సమ్యఙ్నిశ్చిత్య సుస్థిరః॥ స్వాత్మనోఽన్యతయా భాతం సమస్తమవిశేషతః। స్వాత్మమాత్రతయా బుద్ధ్వా పునః స్వాత్మానమద్వయమ్॥ శుద్ధం బ్రహ్మేతి నిశ్చిత్య స్వయం స్వానుభవేన చ। నిశ్చయం చ స్వచిన్మాత్రే విలాప్యావిక్రియేఽద్వయే॥ విలాపనం చ చిద్రూపం బుద్ధ్వా కేవలరూపతః। స్వయం తిష్ఠేదయం సాక్షాద్బ్రహ్మవిత్ప్రవరో మునిః॥ ఈదృశీయం పరా నిష్ఠా శ్రౌతీ స్వానుభవాత్మికే'తి। అత్ర పరస్యైశక్త్యై నమ ఇతి పరాయైనిష్ఠాయై నమ ఇత్యాకారకః ప్రయోగః। 'అగ్నయేపవమానాయేద'మిత్యాదావివోభయత్ర చతుర్థ్యన్తతాయా న్యాయసిద్ధత్వాత్। 'పరాశక్తిమిత్రం నమః పఞ్చవక్త్ర'మితి భగవత్పాదానాం ప్రయోగాద్యద్యేకం పదం తదా పరాశక్త్యైనమ ఇత్యేవ ప్రయుజ్యతామ్। పరా మన్త్రస్య యా శక్తిస్తద్రూపేత్యర్థః। ప్రకృష్టేన వృత్తిభిన్నేన నిత్యేన జ్ఞానేన ధనం నిరన్తరమవిద్యాలేశేనాప్యస్పృష్టం రూపమస్యాః। తథాచ కాణ్వేషు శ్రూయతే 'స యథా సైన్ధవఘనోఽనన్తరోఽబాహ్యః కృత్స్నో రసఘన ఏవైవం వా అరేఽయమాత్మాఽనన్తరోఽవాహ్యః కృత్స్నః ప్రజ్ఞానఘన ఏవే'తి। మాధ్వీశబ్దః పరిపన్థిశబ్దవచ్ఛాన్దసోఽపి లోకే ప్రయుజ్యతే। 'స్వబ్రహ్మభావహన్త్రీం సాధువినిన్ద్యాం సురాం చ సరణిం చ। అహహ కథం ను భజధ్వే మాధ్వీం గౌడీం చ మోహినీం మన్దాం' ఇతి। తేన 'ఛన్దసి పరిపన్థిపరిపరిణా'వితివత్ 'ఋత్వ్యవాస్త్వ్యవాస్త్వమాధ్వీహిరణ్యయాని చ్ఛన్దసీ'త్యపి ప్రయోగవశాద్భాషాసముచ్చయపరం సూత్రైకదేశాంశే వ్యాఖ్యేయమ్। ఛాన్దసత్వేఽపి వా నాత్ర దుష్యతి। మాధ్వ్యా ద్రాక్షాదన్యమదిరాయాః పానేనాలసా। అన్తరేకనిష్ఠతయా శీతలా। అతఏవ మత్తేవ మత్తా। యద్వా మచ్ఛబ్దోఽహమర్థకస్తస్య భావో మత్తా। పరశివనిష్ఠపరాహన్తారూపేత్యర్థః। మాతృకా అకారాదిక్షకారాన్తాస్తాసాం వర్ణాః శుక్లాదిరూపాణి తాన్యేవ రూపం స్వరూపమస్యాః। తాని చ సనత్కుమారసంహితాయామ్ 'అకారాద్యాః స్వరా ధూమ్రాః సిన్దూరాభాస్తు కాదయః। డాదిఫాన్తా గౌరవర్ణాం అరుణాః పఞ్చ వాదయః॥ లకారాద్యాః కాఞ్చనాభా హకారాన్త్యౌ తడిన్నిభా'వితి। తన్త్రాన్తరే తు 'స్ఫటికాభాః స్వరాః ప్రోక్తాః స్పర్శా విద్రుమసంనిభాః। యాదయో నవ పీతాః స్యుః క్షకారస్త్వరుణో మత' ఇతి। సర్వే వర్ణాః శుక్లా ఇత్యపి క్వచిత్। మాతృకావివేకే తు 'అకారం సర్వదేవత్యం రక్తం సర్వవశంకర'మిత్యాదినా ప్రత్యక్షరం వర్ణవిశేష ఉక్తః। యద్వా ఏకపఞ్చాశన్మాతృకావర్ణా ఏవ రూపమస్యా ఇతి। అథవా వర్ణా ఏవ రూపా నిరూపకా వాచకా యస్యాః। తదుక్తం యజ్ఞవైభవఖణ్డే 'యథా పరతరః శంభుర్ద్విధా శక్తిశివాత్మనా। తథైవ మాతృకాదేవీ ద్విధాభూతా సతీ స్వయమ్॥ ఏకాకారేణ శక్తేస్తు వాచికా చేతరేణ తు। శివస్య వాచికా సాక్షాద్విద్యేయం పదగామినీ'తి। అకారాదయః శ్రీకణ్ఠాదివాచకాః పూర్ణోదర్యాదివాచకాశ్చేత్యస్యార్థ ఉక్తస్తట్టీకాయామ్। అక్షమాలాస్వరూపిణీతి వా। ఉక్తంచ జ్ఞానార్ణవే 'అకారః ప్రథమో దేవీ క్షకారోఽన్త్యస్తతః పరమ్। అక్షమాలేతి విఖ్యాతా మాతృకావర్ణరూపిణీ। శబ్దబ్రహ్మస్వరూపేయం శబ్దాతీతం తు జప్యత' ఇతి। మాతృకావర్ణాన్ రూపయతి జనయతీతి వా। అనుత్తరాఖ్యశివస్యేచ్ఛాశక్త్యా యోగాదిక్రమేణ వర్ణోత్పత్తిప్రకారః సౌభాగ్యసుధోదయే ద్రష్టవ్యః। మాతృకావర్ణానామేవ శ్రీచక్రాత్మకత్వం మాతృకావివేకే షష్ఠే

పటలే విస్తరేణ ప్రతిపాదితమ్। అతఏవ సనన్దనసంహితాయాం మాతృకాచక్రయోరైక్యవిభావనం కైలాసప్రస్తార ఇతి వ్యవహృతం తాదృశరూపవతీతి వా। ప్రచణ్డాజ్ఞేతి

మహాకైలాసనిలయా మృణాలమృదుదోర్లతా।

మహనీయా దయామూర్తిర్మహాసామ్రాజ్యశాలినీ॥౧౬౮॥

ఆత్మవిద్యా మహావిద్యా శ్రీవిద్యా కామసేవితా।

శ్రీషోడశాక్షరీవిద్యా త్రికూటా కామకోటికా॥౧౬౯॥

వక్ష్యమాణనామ్నోరన్యయోర్వైక్యమూరీకృత్య 'స్కన్దోత్పాదేన, మాతృకే'తి దేవీపురాణే నిరుక్తదర్శనాచ్చ మాతృకేతి అవర్ణరూపిణీతి చ నామద్వయం సువచమ్॥౧౬౭॥ మహాకైలాసో నామ కైలాసాదతీవ పరతో లోకః పరమశివావాసస్థానత్వేన శివపురాణాదౌ ప్రసిద్ధః। పూర్వనామోక్తాభేదభావనావిశేషో వా కైలాసః। 'ఏతత్కైలాససంజ్ఞం పదమకలపదం బిన్దురూపీ స్వరూపీ యత్రాస్తే దేవదేవః' ఇత్యాదిత్రిపురాసారోక్తేర్బ్రహ్మరన్ధ్రస్థసహస్రారమేవ వా కైలాసః। సర్వాశన్యాదితాదాత్మ్యనిత్యతాదాత్మ్యాఖ్యప్రస్తారాన్తరాన్తరాపేక్షయోత్తమత్వాన్మహాన్ స ఏవ నిలయో, యస్యాః। మృణాలం విసతన్తుః తద్వన్మృద్వ్యౌ దోర్లతా యస్యాః। పూజ్యత్వాన్మహనీయా। దయైవ మూర్తిః స్వరూపం యస్యాః। మహాకైలాసాధిపత్యం మహాసామ్రాజ్యం తచ్ఛాలినీ॥౧౬౮॥ ఆత్మజ్ఞానరూపత్వాదాత్మవిద్యా। ఆత్మాష్టాక్షరమన్త్రరూపా వా। అతఏవ మహావిద్యా। మహతీ చ సా విద్యా చ। సర్వానర్థనివారకత్వాన్మహత్త్వమ్। నవదుర్గావిద్యాయా అపి మహావిద్యేతి సంజ్ఞా తద్రూపా వా। శ్రీవిద్యా పఞ్చదశీస్వరూపా। ఉక్తంచ విష్ణుపురాణే 'యజ్ఞవిద్యా మహావిద్యా గుహ్యవిద్యా చ శోభనే। ఆత్మవిద్యా చ దేవి త్వం విముక్తిఫలదాయినీ॥ ఆన్వీక్షికీ త్రయీవార్తా దణ్డనీతిస్త్వమేవచే'తి। అత్ర వ్యాఖ్యాతారః। కర్మవిద్యా; విశ్వరూపాద్యుపాసనా, మన్త్రవిద్యా, బ్రహ్మవిద్యా చేతి విద్యాపదచతుష్టయార్థః। వార్తా శిల్పశాస్త్రాయుర్వేదాదిః। దణ్డనీతీ రాజనీతిరితి। కామో మహాకామేశస్తేన సేవితోపాసితా। యద్వా। కామోఽనఙ్గస్తేన సేవితా స్యూతా। 'సీవనం సేవనం స్యూతి'రితి కోశాత్। శ్రూయతే చారుణోపనిషది 'పుత్రో నిర్ఋత్యా వైదేహః। అచేతా యశ్చ చేతనః। స తం మణిమవిన్దత్।సోఽనఙ్గులిరావయత్। సోఽగ్రీవః

ప్రత్యముఞ్చత్। సోఽజిహ్వో అసశ్చత। నైనమృషిమవిదిత్వాం నగరం ప్రవిశేత్। యది ప్రవిశేత్ మిథో చరిత్వా ప్రవిశేత్। తత్సంభవస్య వ్రతమితి। నిర్భుత్యా లక్ష్మ్యః పుత్రో వైదేహీ। విదేహోఽనఙ్గో మన్మథః। అనఙ్గత్వాదేవాచేతా నేత్రాఙ్గులిగ్రీవాజిహ్వారహితశ్చ। సోఽన్ధో మణిం విద్యారత్నమవిన్దత్। తత ఆవయత్ అసీవ్యత్। తతో గ్రీవాయాం ధృతవానాస్వాదితవాంశ్చ। తేన మన్త్రద్రష్టృత్వాదయమేవర్షిః। అస్య జ్ఞానోత్తరం నగరే బాహ్యచక్రే ప్రవేశః। పూజాటోపో వ్యర్థత్వాత్కృతకార్యత్వాచ్చ న కార్యః। యది సర్వథా పూజనేచ్ఛా తదా శివశక్తిసామరస్యాత్మకం మిథునీభావం విజ్ఞాయ కుర్యాత్। తత్సామరస్యమేవ చిత్తసంభవస్య మన్మథస్య రహస్యతరం వ్రతమితి శ్రుత్యర్థః। శివశక్తిసామరస్యమవిజ్ఞాయ క్రియమాణం పూజనం న తథా ఫలతీతి తాత్పర్యార్థః। షోడశానామక్షరాణాం సమాహారః షోడశాక్షరీ। శ్రీయుక్తా చ సా షోడశాక్షరీ చ సా విద్యా చేతి తథా। యద్యపి గౌడపాదీయసూత్రేఽప్యవిద్యాష్టావింశతివర్ణవిశిష్టేతి పఠ్యతే తథాపి తత్రత్యకూటత్రయస్య పఞ్చదశాక్షరరూపతయా విభజ్య గణనాభిప్రాయమిత్యవిరోధః। శ్రీతి షోడశమక్షరం

కటాక్షకింకరీభూతకమలాకోటిసేవితా।

శిరస్థితా చన్ద్రనిభా భాలస్థేన్ద్రధనుఃప్రభా॥౧౨౦॥

హృదయస్థా రవిప్రఖ్యా త్రికోణాన్తరదీపికా।

దాక్షాయణీ దైత్యహన్త్రీ దక్షయజ్ఞవినాశినీ॥౧౨౧॥

యస్యాం తాదృశీ చ సా విద్యా చేతి వా। గౌరాద్యన్తర్గతస్య పిప్పల్యాదేరాకృతిగణత్వాన్ఙీప్। త్రయాణాం బ్రహ్మాదీనామవస్థాపీఠలోకగుణాదీనాం వా కూటం సమూహో యస్యామ్। వాగ్భవాదికూటత్రయాభిన్నా వా। కామః పరశివ ఏవ కోటిరేకదేశో యస్యాః సైవ కామకోటికా। శివశక్తిసామరస్య పరబ్రహ్మరూపత్వాత్॥౧౧౯॥ కటాక్షస్య దృగేకదేశపాతస్య కింకరీభూతాభిః కమలానాం లక్ష్మీణాం కోటిభిః సేవితా। యస్మిన్నీపదవలోకనం తం పాపరార్థం లక్ష్మ్యో వృణత ఇతి తాత్పర్యమ్। శిరసి బ్రహ్మరన్ధ్రే గురురూపతయా స్థితా।బ్రహ్మరన్ధ్రస్యాధోభాగే చన్ద్రోఽస్తి స చ విద్యాతృతీయకూటాత్మక ఇత్యాశయేనాహ। చన్ద్రనిభా భాలహృల్లేఖా బిన్దురూపేణ తిష్ఠతీతి భాలస్థా। తదుపర్యర్ధచన్ద్రరూపేణ తిష్ఠతీతి ద్యోతనాయాహ। ఇన్ద్రధనుఃప్రభా। ఉక్తంచ నిత్యాహృదయే 'దీపాకారోఽర్ధమాత్రశ్చ లలాటే వృత్త ఇష్యతే। అర్ధచన్ద్రస్తథాకారః

పాదమాత్రస్తదూర్ధ్వత' ఇతి ॥౧౭౦॥ హృదయే ధ్యేయత్వేన తిష్ఠతీతి తథా। యద్వా పరాబీజం హృదయమిత్యుచ్యతే। 'ప్రభుహృదయజ్ఞాతుః పదేపదే సుఖాని భవన్తీ'తి కల్పసూత్రే ప్రయోగాత్। పరమేశ్వరహృదయాఖ్యోపనిషదేవ వా హృదయేనోచ్యతే। తత్రాన్తర్యామితయా ప్రతిపాద్యతయా వా తిష్ఠతి। అథవా హృదయస్య సర్వజగద్బీజత్వాత్తత్ర జగద్రూపేణ స్థితా। తదుక్తమనుత్తరత్రింశికాశ్లోకే 'యథా న్యగ్రోధబీజస్థః శక్తిరూపో మహాద్రుమః। తథా హృదయబీజస్థం జగదేతచ్చరాచర'మితి॥

అథ పరిభాషాయాం పఞ్చత్రింశత్పదాని విభజతే॥ భేదభువి త్ర్యంఘ్రిభువో గుణగణంజార్ధం విభేజేర్ధం। భర్గో రోగేణైకో మూలగురోర్దణ్డముణ్డశిలా॥౨౩॥ అత్రైకపదేనైకాదశాక్షరమేకం నామేత్యర్థః॥౨౩॥

హృదయే తావత్సూర్యమణ్డలమస్తి తచ్చ విద్యాద్వితీయకూటమిత్యాశయేనాహ। రవిప్రఖ్యా। నిభప్రఖ్యశబ్దౌ సాదృశ్యపరావపీహ తృతీయద్వితీయకూటయోస్తదభేదాదభేదపరౌ। స్వస్మిన్నేవ మాదృశః పురుష ఇతి వ్యవహారదర్శనాత్। సూర్యసమానకాన్తిమతీతి వా। మూలాధారపద్మకర్ణికామధ్యే త్రికోణమస్తి। తదన్తరేఽగ్నిమణ్డలమ్। తచ్చ ప్రథమకూటస్వరూపం తదేతదాహ। త్రికోణస్యాన్తరే మధ్యే దీపవద్దీపికా తదభిన్నేత్యర్థః। తదుక్తం తన్త్రరాజే 'నిత్యానిత్యోదితే మూలాధారమధ్యేఽస్తి పావకః। సర్వేషాం ప్రాణినాం తద్వద్ధృదయే చ ప్రభాకరః॥ మూర్ధని బ్రహ్మరన్ధ్రాధశ్చన్ద్రమాశ్చ వ్యవస్థితః। తత్త్రయాత్మకమేవ స్యాదాద్యానిత్యాత్రిఖణ్డక'మితి।అథవా పూర్వోక్తం రవితుల్యత్వముపమానోపమేయనిష్ఠయోర్వస్తుతో భిన్నయోరపి ధర్మయోః శ్లేషభిత్తికాభేదాధ్యవసాయేనైకీకుర్వన్సాధారణధర్మం నిర్దిశతి— త్రికోణేతి। దేవీపక్షే తు పూర్వయోజనైవ। రవిపక్షే యథా। మేరుం ప్రదక్షిణీకుర్వన్ రవిరష్టకోణాత్మకస్య మేరోస్త్రీంస్త్రీనేవ కోణానవభాసయతి। తథాహి ఇన్ద్రపురే మధ్యాహ్నే సూర్యే స్థితే సౌమ్యయామ్యపురయో-

దరాన్దోలితదీర్ఘాక్షీ దరహాసోజ్జ్వలన్ముఖీ।

గురుమూర్తిర్గుణనిధిర్గోమాతా గుహజన్మభూః॥౧౭౨॥

రస్తమయోదయౌ। ఏవం కోణత్రయతయా స్థితం పురత్రయమేవ భాసయతి। ఈశాగ్నికోణౌ తు త్రికోణరేఖామధ్యపతితావితి తద్భాసనమర్థాయాతమ్। ఈశే తదానీం తృతీయో యామః। ఆగ్నేయే తు ప్రథమో యామః। ఏవం దిక్త్రయం మధ్యపతితత్వాద్విదిగ్ద్వయం చ భాసయతి। అగ్నిపురే యదా మధ్యాహ్నేఽస్తద్దేశనిర్‌ఋత్యోరస్తమయోదయౌ। ఇన్ద్రయమపురయోస్తృతీయప్రథమయామౌ। ఏవం షట్కోణత్రయతయా స్థితం విదిక్త్రయం తద్రేఖాస్థానాపన్నం దిగ్ద్వయం చ భాసయతి। ఏవం యామ్యాదిపురేషు మధ్యాహ్నకాల ఊహ్యమ్। తదుక్తం విష్ణుపురాణే 'శక్రాదీనాం పురే తిష్ఠన్ స్పృశత్యేష పురత్రయమ్। త్రికోణౌ ద్వౌ వికోణస్థస్త్రీన్కోణాన్ద్వే పురే తథే'తి। స్వావస్థితికోణ ఏకః। స్వదక్షిణవామకోణౌ ద్వౌ। ఏవం త్రీన్కోణాన్ తదన్తరే చ తన్మధ్యస్థితే స్వదక్షిణవామరేఖే చేతి పురపఞ్చకం దీపయతి ప్రకాశయతీతి త్రికోణాన్తరదీపికా। దక్షస్య కన్యా దాక్షాయణీ। లోహితాదిత్వాత్ఫ్వః। అశ్విన్యాదిరూపా వా। 'దాక్షాయణీ త్వపర్ణాయాం రోహిణ్యాం తారకాసు చే'తి విశ్వః। దర్శపూర్ణమాసయోరావృత్తిర్దాక్షాయణయజ్ఞపదేనోచ్యతే తద్రూపా వా। దైత్యానాం భణ్డాసురాదీనాం హన్త్రీ। దక్షో ద్వివిధః। ఏకః ప్రజాపతిత్వేన ప్రసిద్ధః। అన్యో మానుషో రాజా తస్యైవావతారవిశేషః। ఉభయోరపి యజ్ఞం వినాశయితుం శీలమస్యాః। తాచ్ఛీల్యే ణినిః। శివకృతేఽపి యజ్ఞనాశే దేవ్యా నిమిత్తత్వాత్కర్తృత్వవ్యపదేశః। తదుక్తం బ్రహ్మపురాణవాయుపురాణయోః 'అభివ్యాహృత్య సప్తర్షీన్ దక్షే సోఽభ్యశపత్పునః। భవితా మానుషో రాజా చాక్షుషస్య త్వమన్వయే। ప్రాచీనబర్హిషః పౌత్రః పుత్రశ్చైవ ప్రచేతసః। దక్ష ఇత్యేవ నామ్నా త్వం మారిషాయాం జనిష్యసి। కన్యాయాం శాఖినాం చైవ ప్రాప్తే వై చాక్షుషాన్తరే। అహం తత్రాపి తే యజ్ఞం హన్మి దేవ్యాః ప్రియేప్సయే'తి। యద్యత్రోపాన్త్యస్వరోఽకారః పఠ్యతే తదా వినాశనశబ్దల్ల్యుడన్తాన్ఙీప్। ఇకారపాఠే తు ణిన్యన్తాత్। ఏవమన్యత్రాప్యూహ్యమ్॥౧౭౧॥

ఇతి భాస్కరరాయేణ కృతే సౌభాగ్యభాస్కరే। షష్ఠేన శతకేనాభూత్సుషుమ్నా సప్తమీ కలా॥౬౦౦॥ ఇతి శ్రీసౌభాగ్యభాస్కరాభిఖ్యే లలితాసహస్రనామభాష్యే షష్ఠశతకం నామ సప్తమీ కలా॥౭॥

దరమీషద్యథా స్యాత్తథా ఆన్దోలితాని చఞ్చలాని దీర్ఘాణి ఆకర్ణాన్తికం విశ్రాన్తాన్యక్షీణి యస్యాః। యద్వా దరం భయమాన్దోలితమస్థిరీకృతం నాశితం యైస్తాదృశాని దీర్ఘాక్షీణి యస్యాః। కటాక్షపాతమాత్రేణ భయనాశ ఇతి యావత్। దరహాసేనేషత్స్మితేనోజ్జ్వలచ్ఛోభమానం ముఖం యస్యాః। గురురేవ మూర్తిః శరీరం యస్యాః। అతఏవ సున్దరీతాపినీయే శ్రూయతే

'యథా ఘటశ్చ కలశః కుమ్భశ్చైకార్థవాచకాః। తథా మన్త్రో దేవతాః చ గురుశ్చైకార్థవాచకాః' ఇతి। గురుపదనిరుక్తిరపి శక్తిరహస్యే 'గుకారస్త్వన్ధకారః స్యాదుకారస్త

దేవేశీ దణ్డనీతిస్థా దహరాకాశరూపిణీ।

ప్రతిపన్ముఖ్యరాకాన్తతిథిమణ్డలపూజితా॥౧౭౩॥

న్నివర్తక' ఇతి। అన్యత్రాపి 'గుకారః సదితి ప్రోక్తో రుకారో జ్ఞానవాచకః। బ్రహ్మజ్ఞాః నైకరూపత్వాద్గురురిత్యభిధీయత' ఇతి। 'తామిచ్ఛావిగ్రహాం దేవీం గురురూపాం విభావయే'దితి నిత్యాహృదయేఽపి। గుణానాం నిధిః శేవధిః। 'కర్మణ్యధికరణే చే'తి కిః। సత్త్వాదిగుణానాం సత్త్వాదిజాతిభిస్త్రిత్వేఽపి వ్యక్త్యానన్త్యమితి సాంఖ్యసిద్ధాన్తాత్। అతఏవ సాంఖ్యప్రవచనసూత్రం 'లఘుత్వాదిధర్మైరన్యోన్యం సాధర్మ్యం వైధర్మ్యం చ గుణానా'మిత్యుపపద్యతే। సత్త్వాదయశ్చ ద్రవ్యత్వేఽపి పురుషోపకరణత్వాద్గుణా ఇత్యుచ్యన్తే। ఈదృశానాం గుణానాం నిధిర్వా। యద్వా గుణా వ్యూహరూపా నిధిసంఖ్యా యస్యాః। నవవ్యూహాత్మకత్వరూపగుణవతీతి యావత్। యదాహుః 'నవవ్యూహాత్మకో దేవః పరానన్దః పరాత్మక' ఇతి। 'కాలవ్యూహః కులవ్యూహో నామవ్యూహస్తథైవ చ। జ్ఞానవ్యూహస్తథా చిత్తవ్యూహః స్యాత్తదనన్తరమ్। నాదవ్యూహస్తథా బిన్దువ్యూహః స్యాత్తదనన్తరమ్। కల్పవ్యూహస్తథా జీవవ్యూహః స్యాదితి తే నవే'తి చ। ఏతల్లక్షణాని చ సౌన్దర్యలహర్యాం 'తవాజ్ఞాచక్రస్థ'మితి శ్లోకవ్యాఖ్యానావసరే లల్లేన ప్రపఞ్చితాని। యద్వా గుణో రజ్జుః సాచేహ నౌకాబన్ధనీ వటీరికానామ్నీ లక్షణయా గృహ్యతే। సా నితరాం ధీయతేఽస్యామితి గుణనిధిః। ఏవం హి మాత్స్యకాలీపురాణయోః కథా స్మర్యతే 'ప్రలయకాలే మనునా భగవదాజ్ఞానుసారేణ సర్వాణి బీజాని ఋషీంశ్చ నౌకాయాం నివేశ్య మత్స్యావతారస్య భగవతః శృఙ్గే సా నౌకా రజ్జ్వా బద్ధా। సా రజ్జురమ్బయాధిష్ఠితా సతీ దార్ఢ్యమాపేదే' ఇతి। తదుక్తం 'నవయోజనదీర్ఘాం తు యామత్రయసువిస్తృతామ్। కురుష్వ చర్మణా తూర్ణం బృహతీం తు వటీరికామ్॥ జగద్ధాత్రీ మహామాయా లోకమాతా జగన్మయీ। దృఢయిష్యతి తాం రజ్జుం న త్రుట్యతి యథా తథే'తి మనుం ప్రతి విష్ణోర్వచనేన। తత్రైవ స్థలాన్తరే 'యోగనిద్రా జగద్ధాత్రీ సమాసీదద్వటీరికా'మితి। గవాం ధేనూనాం మాతా సురభిరూపా। సంభవన్త్యోఽన్యేఽపి గోపదస్యార్థా వాగాదయో గ్రాహ్యాః। తథాచ విశ్వః 'గౌః స్వర్గే వృషభే రశ్మౌ వజ్రే చన్ద్రమసి స్మృతః। అఞ్జనీనేత్రదిగ్బాణభూవాగ్వారిషు గౌర్మతే'తి అనేకార్థధ్వనిమఞ్జరీ చ' బాణే వాచి పశౌ భూమౌ దిశి రశ్మౌ జలేఽక్షిణి। స్వర్గే మాతరి వజ్రేఽగ్నౌ ముఖే సత్యే చం గోర్ధ్వని'రితి। గుహస్య స్కన్దస్య జన్మభూరుత్పత్తిస్థానమ్। యద్వా 'గుహూ సంవరణ' ఇతి ధాతోరవిద్యాసంవృతా గుహా జీవాః

తేషాం జన్మస్థానమ్। ‘యథాగ్నేః క్షుద్రా విస్ఫులిఙ్గా వ్యుచ్చరన్తీ'త్యాదిశ్రుతేః। యాజ్ఞవల్క్యస్మృతిరపి 'నిఃసరన్తి యథా లోహపిణ్డాత్తప్తాత్స్ఫులిఙ్గకాః। సకాశాదాత్మనస్తద్వదాత్మానః ప్రభవన్తి హీ'తి ॥౧౨౨॥ దేవానాం బ్రహ్మవిష్ణ్వాదీనామీశీ ఈశ్వరీ। దణ్డనీతావర్థశాస్త్రే తిష్ఠతీతి తథా। నీతిశాస్త్రోక్తఙ్గాపి దేవ్యేవేతి యావత్। తదుక్తం దేవీపురాణే 'నయానయగతాంల్లోకానవికల్పే నియోజనాత్। దణ్డనాద్దమనాద్వాపి దణ్డనీతిరితి స్మృతే'తి। దహరమల్పమాకాశం హృదయకుహరవర్తి తదేవ రూపమస్యాః। 'దహర ఉత్తరేభ్య' ఇత్యుత్తరమీమాంసాధికరణే

కలాత్మికా కలానాథా కావ్యాలాపవిమోదినీ।

సచామరరమావాణీసవ్యదక్షిణసేవితా॥౧౭౪॥

'అథ యదస్మిన్బ్రహ్మపురే దహరం పుణ్డరీకం వేశ్మ దహరోఽస్మిన్నన్తరాకాశస్తస్మిన్యదన్తస్తదన్వేష్టవ్య'మితి శ్రుతౌ దహరాకాశస్యైవ పరబ్రహ్మత్వనిరూపణాత్। ప్రతిపత్తిథిర్ముఖ్యా ఆద్యా యస్మిన్ రాకా పూర్ణిమాతిథిరన్తే యస్మింస్తస్మింస్తిథిమణ్డలే పఞ్చదశతిథిసమూహే పూజితా। తిథిభేదేన పూజాభేదస్య తన్త్రేషు కథనాత్తాదృశప్రకారవిశేషైరర్చితేత్యర్థః। యద్వా ప్రతిపద్రాకాశబ్దౌ కామేశ్వరీచిత్రాపరౌ। తిథిశబ్దో నిత్యాపరః। తేన నిత్యామణ్డలేన పూజితా త్రికోణరేఖాత్రయరూపేణావృతా। అథవా ప్రతిపన్ముఖ్యా రాకాన్తాశ్చ తిథయో యాసాం దేవతానాం తాసాం మణ్డలేన సమూహేన పూజితా। తాశ్చ వరాహపురాణే 'కథమగ్నేః సముత్పత్తిరశ్వినోర్వా మహామునే। గౌర్యా గణపతేర్వాపి నాగానాం వా గుహస్య చ॥ ఆదిత్యస్య చ మాతౄణాం దుర్గాయా వా దిశాం తథా। ధనదస్య చ విష్ణోర్వా ధర్మస్య పరమేష్ఠినః। శంభోర్వాపి పితౄణాం వా తథా చన్ద్రమసో మునే। శరీరే దేవతాశ్చైతాః కథం మూర్తిత్వమాగతాః॥ కించ తాసాం మునే భోజ్యం కాశ్చ సంజ్ఞాస్తిథిశ్చ కా' ఇతి ప్రశ్నే షోడశభిరధ్యాయైః ప్రతిపదాతిథిదేవతాత్వేన క్రమేణాగ్న్యాదీనాముత్పత్తయ ఉక్తాః। అత్ర పరమేష్ఠిశబ్దః విశేషణమాత్రమ్। అతఏవోక్తం కాదిమతేఽపి 'వహ్నిర్దస్రావుమా విఘ్నో భుజంగః షణ్ముఖో రవిః। మాతరశ్చ తథా దుర్గా దిశో ధనదకేశవౌ। యమో హరః శశీ చేతి తిథీశాః పరికీర్తితా' ఇతి। తత్ర త్వమావాస్యా పఞ్చదశస్థానే గణితా, పూర్ణిమా తు షోడశస్థానే, అత్ర తు రాకైవ పఞ్చదశీతి విశేషః। ప్రకృతే త్వవిశేషాద్వారాహోక్తాః షోడశాపి దేవతా గృహ్యన్తే॥౧౭౩॥ అత్ర కలాశబ్దేన వహ్నేర్దశకలాః సూర్యస్య ద్వాదశకలాశ్చన్ద్రస్య షోడశకలాశ్చతుఃషష్టిసంఖ్యాకత్వాదినా ప్రసిద్ధాః। అన్యాశ్చ కలా గృహ్యన్తే। 'ఉత్పత్తిర్వా, గరో బోధో వ్యావృత్తిర్మనసః సదా। కలాచతుష్టయం జాగ్రదవస్థాయాం వ్యవస్థితమ్।

జాగ్రత్సర్వగుణైః ప్రోక్తా కేవలం శక్తిరూపిణీ'తి। తథా 'మరణం విస్మృతిర్మూర్ఛా నిద్రా చ తమసా వృతా। సుషుప్తేషు కలా జ్ఞేయాస్తాః సర్వాః శ్రీకలాత్మికాః'। తథా 'అభిలాషో భ్రమశ్చిన్తా విషయేషు పునః స్మృతిః। కలాచతుష్టయం దేవీ స్వప్నావస్థా విధీయతే। శివ రూపాః శక్తిరూపాస్తాః కలాస్త్రిపురాత్మికాః'। తథా 'వైరాగ్యం చ ముముక్షుత్వం సమాధివిమలం మనః। సదసద్వస్తునిర్ధారస్తుర్యావస్థాః కలా ఇమాః'। దూతీయాగప్రకరణే షోడశ కామకలా ఉక్తాః। అన్తరదూతీప్రకరణే శ్రీవిద్యాయాః షోడశకలా ఉక్తాః। ఏవం బిన్ద్వర్ధచన్ద్రరోధిన్యాదీనాం పార్థక్యేన కాశ్చన కలాః స్వచ్ఛన్దభైరవాదావుక్తాస్తాదృశనిఖిలకలాస్వరూపేత్యర్థః। ఏతాసాం కలానాం నాథా స్వామినీ చ। చన్ద్రమణ్డలస్య శ్రీచక్రస్వరూపత్వాచ్చన్ద్రరూపేత్యర్థో వా। కావ్యానాం వాల్మీక్యాదిమహాకవికృతప్రబన్ధవిశేషాణామష్టాదశలక్షణలక్షితానాం రూపకభేదాభిన్నానామాలాపేన విశిష్య మోదతః ఇతి తథా। చామరాభ్యాం సహితే సచామరే తాదృశీభ్యాం రమావాణీభ్యాం లక్ష్మీసరస్వతీభ్యాం సవ్యే దక్షిణే క్రమేణ సేవితా వీజితా॥౧౭౪॥ సర్వజగతాముత్పాదకత్వాదాది-

ఆదిశక్తిరమేయాత్మా పరమా పావనాకృతిః।

అనేకకోటిబ్రహ్మాణ్డజననీ దివ్యవిగ్రహా॥౧౭౫॥

కారణభూతా చ సా శక్తిశ్చ। మాతుమశక్యా అమేయా। న విద్యతే మేయం యస్యా ఇతి వా। యదపేక్షయాఽతిరిక్తం మేయం నాస్తీత్యర్థః। తదుక్తం లిఙ్గపురాణే 'స్వర్గపాతాలలోకాన్తబ్రహ్మాణ్డావరణాష్టకే। మేయం సర్వముమారూపం మాతా దేవో మహేశ్వర' ఇతి। ఆత్మశబ్దేన జీవః పరమశబ్దోత్తరం చాత్మానుషఙ్గాత్పరమాత్మా చేతి నామద్వయేన కథ్యతే। ఉక్తంచ లైఙ్గే 'విష్ఫులిఙ్గా యథా తావదగ్నౌ చ బహుధా స్మృతాః। జీవాః సర్వే తథా శర్వాః పరమాత్మా చ సంస్మృత' ఇతి। శివపురాణేఽపి 'ఆత్మా తస్యాష్టమీ మూర్తిః శివస్య పరమా తనుః। వ్యాపికేతరమూర్తీనాం విశ్వం తస్మాచ్ఛివాత్మక'మితి। అస్మిన్పక్షే ఆత్మనే నమః పరమాయాత్మనే నమ ఇతి నామద్వయ ప్రయోగః। 'నమో భవాయ చ రుద్రాయ చ నమ' ఇత్యాదిమన్త్రాణామప్యుభయతోనమరుకారత్వపక్షే సకృత్పఠితస్యాపి నమఃశబ్దస్య రుద్రశబ్దస్య సర్వశబ్దోభయశేషత్వేన పునరావృత్తివదాత్మశబ్దస్యావృత్తిః। యద్వా। ఆత్మశబ్దేన బ్రహ్మైవ। 'యచ్చాప్నోతి యదాదత్తే యచ్చాత్తి విషయానిహ। యచ్చాస్య సతతో భావస్తస్మాదాత్మేతి కీర్త్యత' ఇతి వచనాత్ ఆత్మశబ్దేన శరీరమేవోచ్యతే। తథాచ వాసిష్ఠలైఙ్గే 'గౌరీరూపాణి సర్వాణి శరీరాణి శరీరిణామ్। శరీరిణస్తథా సర్వే శంకరాంశా వ్యవస్థితా' ఇతి। ఏవం 'ఆత్మా దేహమనోబ్రహ్మస్వభావధృతిబుద్ధిష్వి'తి విశ్వప్రకాశోక్తాన్యర్థాన్తరాణ్యపి

యోజ్యాని। “యా దేవీ సర్వభూతేషు బుద్ధిరూపేణ సంస్థితే'త్యాదివచనాత్। పరం బ్రహ్మ మాతి పరిచ్ఛినత్తీతి పరమా। పరస్య శివస్య మా లక్ష్మీర్వా। యద్వా పరబ్రహ్మణో రూపచతుష్కమస్తి తస్మాత్పరమోత్కృష్టా। తదుక్తం విష్ణుపురాణే 'పరస్య బ్రహ్మణో రూపం పురుషః ప్రథమం ద్విజాః। వ్యక్తావ్యక్తే తథైవాన్యే రూపే కాలస్తథా పరమ్॥ ప్రధానపురుషవ్యక్తకాలానాం పరమం హి యత్ః। పశ్యన్తి సూరయః శుద్ధం తద్విష్ణోః పరమం పదమ్॥ ప్రధానపురుషవ్యక్తకాలాస్తు ప్రవిభాగశః। రూపాణి స్థితిసర్గాన్తవ్యక్తిసద్భావహేతవ' ఇతి। పావనీ పావయిత్రీ ఆకృతిః శరీరం చరిత్రం వా జ్ఞానం వా యస్యాః। తథాచ యాజ్ఞవల్క్యస్మృతిః ‘భూతాత్మనస్తపోవిద్యే బుద్ధేర్జ్ఞానం విశోధనమ్। క్షేత్రజ్ఞస్యేశ్వరజ్ఞానాద్విశుద్ధిః పరమా మతే'తి। అనేకా అనన్తాః కోటయో యే బ్రహ్మణ్డాస్తేషాం జననీ జనయిత్రీ। యద్వా అనేకకోటయో బ్రహ్మణ్డా యేషాం తే తథా। అభిమన్యమానత్వాదిరూపః సంవన్ధః షష్ఠ్యర్థః। తేషాం విరాడాదీనాం జననీం। వికారషోడశాన్తర్వర్తిపఞ్చీకృతస్థూలభూతకార్యో హి బ్రహ్మణ్డః। తదభిమానీ విరాడుచ్యతే। బ్రహ్మణ్డాన్తర్వర్తిసమష్టిలిఙ్గశరీరాభిమానీ స్వరాట్। తదుభయకారణావ్యాకృతాభిమానీ సమ్రాట్। తదుక్తం 'ప్రాధాన్యేన విరాడాత్మా బ్రహ్మణ్డమభిమన్యత్తే। స్వరాట్ స్వరూపముభయం సమ్రాడిత్యబ్రవీచ్ఛ్రుతి'రితి। దివ్యో రమణీయో విగ్రహో దేహో యస్యాః। దివ్యన్తరిక్షే భవో దివ్యో విగ్రహో రణో యస్యా వా। 'తత్రాపి సా నిరాధారా యుయుధే తేన చణ్డికే'తి మార్కణ్డేయపురాణవచనాత్। విస్తారః ప్రవిభాగో వా విగ్రహపదార్థః। 'విగ్రహః సమరే దేహే విస్తారప్రవిభాగయో'రితి

క్లీంకారీ కేవలా గుహ్యా కైవల్యపదదాయినీ।

త్రిపురా త్రిజగద్వన్ద్యా త్రిమూర్తిస్త్రిదశేశ్వరీ॥౧౭౬॥

మేదినీ॥౧౭౫॥ కామం బీజం కరోతీతి వా కామబీజస్వరూపేతి వా క్లీంకారస్య శివకామస్య స్త్రీతి వా క్లీంకారీ। నిఖిలధర్మరాహిత్యేనైకాకిత్వాత్కేవలా। 'తద్విముక్తస్తు కేవలీ'తి శివసూత్రప్రసిద్ధజ్ఞానవిశేషో వా కేవలీ। కార్త్స్న్యం నిర్ణీతార్థశ్చ కేవలమ్। మత్వర్థీయేఽచి తద్వతీ తదభిన్నా వా। 'కేవలం జ్ఞానభేదే స్యాత్కేవలశ్చైకకృత్స్నయోః। నిర్ణీతే కేవలం ప్రోక్తం కేవలః కుహనే క్వచి'దితి విశ్వః। యద్వా పూర్వోక్తకామబీజే కేవలత్వం కకారలకారాత్మకవ్యఞ్జనరాహిత్యం। తేన కేవలతుర్యస్వరూపా కామకలేత్యర్థః। 'యదీం శృణోత్యలకం శృణోతి నహి ప్రవేద సుకృతస్య పన్థా'మితి శ్రుతేః। ఈకారమాత్రశ్రవణం తు లకారకకారరాహిత్యేన శ్రవణం అతస్తద్వాన్। సుకృతస్య సత్కర్మణః పన్థానముత్తమలోకాన్నాయాతి కింతు నిర్గుణజ్ఞానస్యైవ లోకం ప్రాప్నోతి। కామబీజమాత్రేణ

త్రివర్గః కామకలామాత్రేణ తు మోక్ష ఇతి పర్యవసితోఽర్థః। తమేవాహ నామద్వయేన। గుహాం ప్రవిష్టా గుహ్యా। అతిరహస్యార్థా ఇతి యావత్। కేవలస్య భావో ధర్మిమాత్రావశేషః కైవల్యం పఞ్చమీ ముక్తిస్తదేవ పదం దదాతి। అథవా కైవల్యం చ పదాని చ స్థానాని చ దాతుం శీలమస్యాః। కైవల్యశబ్దేన యోగశాస్త్రాన్తిమసూత్రేణ కైవల్యం స్వరూపం 'ప్రతిష్ఠా చితిశక్తే'రిత్యేతేన ప్రతిపాదితస్వరూపో మోక్ష ఉచ్యతే। 'చితిశక్తేర్వృత్తిసారూప్యనివృత్తౌ స్వరూపమాత్రేణావస్థానం కైవల్యముచ్యత' ఇతి భోజరాజవృత్తౌ। పదశబ్దేన సాలోక్యాదిముక్తిచతుష్టయం తాసాం స్థానవిశేషరూపత్వాత్। అత్రేదం బోధ్యమ్। ప్రతీకాద్యుపాసనయా సాలోక్యమ్। అన్తరేణ ప్రతీకం స్వాత్మనః పృథక్త్వేనైశ్వర్యవిశేషవిశిష్టతయా దేవతాయా ఉపాసకస్య చ రూపతః సామ్యం సారూప్యమ్। ఇయమేవ సార్ష్టితేత్యుచ్యతే। సమానర్ద్ధితేత్యర్థః। సగుణం దేవతారూపమహంగ్రహేణోపాస్యదేవతాతాదాత్మ్యం ప్రాప్నోతి। తదిదం సాయుజ్యమూర్ధ్వరేతసాం స్వాశ్రమే యుక్తధర్మానుష్ఠానవతాం సామీప్యమ్। 'ఏతాసామేవ దేవతానాం సాయుజ్యం సార్ష్టితాం సమానలోకతామాప్నోతీ'తి తైత్తిరీయశ్రుతిరుక్తముక్తిత్రయే ప్రమాణమ్। చతుర్థ్యాం తు ముణ్డకశ్రుతిః। 'తపఃశ్రద్ధే యే హ్యుపవసన్త్యరణ్యే శాన్తా విద్వాంసో భైక్షచర్యాం చరన్తః। సూర్యద్వారేణ తే విరజాః ప్రయాన్తి యత్రామృతః స పురుషో హ్యవ్యయాత్మే'తి। సూర్యద్వారేణేత్యస్య సూర్యోపలక్షితేనార్చిరాదిమార్గేణ గత్వా యత్ర సత్యలోకే స పురుషో బ్రహ్మ వర్తతే తత్ర యాన్తీత్యర్థాత్। ఏతాః కర్మఫలభూతా అనిత్యాః సాతిశయా ముక్తయః। అతఏవ స్థానవాచినా పదపదేనేహ నిర్దిష్టాః। యా తు జ్ఞానఫలం నిరతిశయానన్దలక్షణం కైవల్యాఖ్యా ముక్తిస్తస్యాం తు తైత్తిరీయశ్రుతిరేవ ప్రమాణమ్। 'య ఏవం విద్వానుదగయనే ప్రమీయతే దేవానామేవ మహిమానం గత్వాదిత్యస్య సాయుజ్యం గచ్ఛత్యథ యో దక్షిణే ప్రమీయతే పితృణామేవ మహిమానం గత్వా చన్ద్రమసః సాయుజ్యఽసలోకతామాప్నోత్యేతౌ వై సూర్యాచన్ద్రమసోర్మహిమానౌ బ్రాహ్మణో విద్వానభిజయతి తస్మాద్బ్రహ్మణో మహిమానమాప్నోతీ'తి। అత్ర కేవలకర్మణాం చన్ద్రలోకప్రాప్తిః। య ఏవంవిద్వానితి విద్వచ్ఛబ్దాభిహితప్రతీకాద్యుపాసనాశ్రయవతో దేవానాం మహిమానమిత్యనేన సాలోక్యాదిత్రయమ్। బ్రాహ్మణో విద్వానిత్యనేన బ్రహ్మజ్ఞానవాంస్తు ఏతౌ కర్మోపాసనప్రాప్యౌ సూర్యచన్ద్రయోర్మహిమానౌ సాతిశయత్వాదిదోషవన్తౌ బుద్ధ్వా అభిజయత్యభితః పరాకరోతి। తస్మాదధికం నిరతిశయం బ్రహ్మణో మహిమానమాప్నోతీత్యర్థః। తదిదముపబృంహితం శక్తిరహస్యే 'ఆత్మబుద్ధ్యా ప్రతీకేన మాతృబుద్ధ్యాప్యహంధియా। కర్మణాపి భజన్మర్త్యః కైవల్యపదమశ్నుతే' ఇతి। తిసృభ్యో మూర్తిభ్యః పురాతనత్వాత్త్రిపురా। తదుక్తం 'మూర్తిత్రయస్యాపి పురాతనత్వాత్తదమ్బికాయాస్త్రిపురేతి నామే'తి। గౌడపాదీయసూత్రమపి 'తత్త్వత్రయేణ భిదే'తి। ఏకమేవ బ్రహ్మతత్త్వత్రయేణ భిద్యతేత్యర్థః। తద్భాష్యే తు తత్త్వపదం గుణమూర్తిబీజజగత్ప్రకఖణ్డాదిపరత్వేన బహుధా వ్యాఖ్యాతమితి గుణాదిభ్యః పురేత్యర్థః। త్రిపురార్ణవే తు 'నాడీత్రయం తు త్రిపురా సుషుమ్నా పిఙ్గలా ఇడా। మనో బుద్ధిస్తథా చిత్తం

పురత్రయముదాహృతమ్॥ తత్ర తత్ర వసత్యేషా తస్మాత్తు త్రిపురా మతే'త్యుక్తమ్। కాలికాపురాణేఽపి 'త్రికోణం మణ్డలం చాస్యా' ఇత్యాది ప్రస్తుత్య 'సర్వం త్రయం త్రయం యస్మాత్తస్మాత్తు త్రిపురా మతే'తి। 'దేవానాం త్రితయం త్రయీం హుతభుజాం శక్తిత్రయం త్రిస్వరాస్త్రైలోక్యం త్రిపురీ త్రిపుష్కరమథ త్రిబ్రహ్మ వర్ణాస్త్రయః। యత్కించిజ్జగతి త్రిధా నియమితం వస్తు త్రివర్గాత్మకం తత్సర్వం త్రిపురేతి నామ భగవత్యన్వేతి తే తత్త్వతః' ఇతి। లఘుస్తవే పూర్వచతుఃశత్యాం చతుర్థపటలే 'త్రిపురా పరమా శక్తి'రిత్యారభ్య 'త్రిపురా ఖ్యాతిమాగతే'త్యన్తేన గ్రన్థేనాన్యాన్యప్యేతన్నానిర్వచనాన్యుక్తాని తాని తు తట్టీకాయామేవాస్మాభిర్వ్యాఖ్యాస్యన్త ఇతి తత్రైవ ద్రష్టవ్యాని। త్రిభిర్జగద్భిర్వన్ద్యా। త్రయో జగద్వన్ద్యా యస్యా వా। త్రైవార్షికకన్యారూపత్వాత్త్రిమూర్తిత్వమ్, 'త్రిమూర్తిస్తు త్రివర్షా స్యా'దితి కన్యాప్రకరణే ధౌమ్యవచనాత్। రక్తశుక్లమిశ్రాత్మకవర్ణమూర్తిత్రయరూపా వా। తత్తన్మన్త్రాణాముద్ధారస్తత్స్వరూపాదికం తన్త్రేషు వ్యక్తమ్। యద్వా బ్రహ్మాదిమూర్తిత్రయం వామాదిత్రయం ఇచ్ఛాదిమూర్తిత్రయం చాస్యా ఏవేతి త్రిమూర్తిత్వమ్। తదుక్తం వరాహపురాణే 'ఏవముక్త్వా స్వయం బ్రహ్మ వీక్షాంచక్రే పినాకినమ్। నారాయణం చ మనసా సస్మార పరమేశ్వరః॥ తతో నారాయణో దేవో ద్వాభ్యాం మధ్యే వ్యవస్థితః। ఏకీభూయ తత స్తే తు బ్రహ్మవిష్ణుమహేశ్వరాః॥ పరస్పరం సూక్ష్మదృష్ట్యా వీక్షాంచకుర్ముదాన్వితాః। తత స్తేషాం త్రిధా దృష్టిర్భూతా వై సమజాయత॥ తస్యాం దృష్ట్యాం సముత్పన్నా కుమారీ దివ్యరూపిణీ'త్యాదినా తాం వర్ణయిత్వా 'అథ తాం వీక్ష్య కన్యాం తు బ్రహ్మవిష్ణుమహేశ్వరాః। ఊచుః కా త్వమసి బ్రూహి కింవా కార్యం శుచిస్మితే' ఇతి ప్రశ్న 'త్రివర్ణా చ కుమారీ సా కృష్ణా శుక్లా చ పీతికా। ఉవాచ భగవద్దృష్టేర్యేన జాతాస్మి సత్తమాః॥ కిం మాం న వేత్థ సుశ్రోణీం స్వశక్తిం పరమేశ్వరీ'మిత్యుత్తరితే 'తతో బ్రహ్మదయస్తస్యై త్రయస్తుష్టా వరం దదుః। నామ్నాసి త్రికలా దేవి పాహి విశ్వం చ సర్వదా॥ అపరాణ్యపి నామాని భవిష్యన్తి తవానఘే। గుణోత్థాని మహాభాగే సర్వసిద్ధికరాణి చే'త్యాద్యుక్త్వోక్తమ్ 'అన్యచ్చ కారణం దేవి యద్వక్ష్యామి శృణుష్వ తత్। సితరక్తకృష్ణవర్ణైస్త్రివర్ణాసి వరాననే॥ మూర్తిత్రయం త్రిభిర్వర్ణైః కురు దేవి స్వవిగ్రహే। ఏవముక్తా తదా దేవైరకరోత్త్రివిధాం తనుమ్॥ సితాం రక్తాం తథా కృష్ణాం త్రిమూర్తిత్వం జగామ హే'త్యాద్యుక్త్వా బ్రాహ్మీవైష్ణవీరౌద్రీణాం శ్వేతమన్దరనీలపర్వతేషు తపశ్చర్యాదికముక్తమ్। అన్యత్రాపి 'ఏషా త్రిమూర్తిరుద్దిష్టా నయసిద్ధాన్తగామినీ। ఏషా శ్వేతా పరా శక్తిః సాత్త్వికీ బ్రహ్మసంస్థితిః॥ ఏషైవ రక్తా రజసి వైష్ణవీ పరికీర్తితా। ఏషైవ కృష్ణా తమసి రౌద్రీ దేవీ ప్రకీర్తితా॥ పరమాత్మా యథా దేవ ఏక ఏవ

త్ర్యక్షరీ దివ్యగన్ధాఢ్యా సిన్దూరతిలకాఞ్చితా।

ఉమా శైలేన్ద్రతనయా గౌరీ గన్ధర్వసేవితా॥౧౮౮॥

త్రిధా స్థితః। ప్రయోజనవశాచ్ఛక్తిరేకైవ త్రివిధా భవే'దితి। గౌడపాదీయం సూత్రమపి 'శాంభవీవిద్యా శ్యామా' ఇతి। దేవీభాగవతేఽపి 'శాంభవీ శుక్లరూపా చ శ్రీవిద్యా రక్తరూపికా। శ్యాగలా శ్యామరూపా స్యాదిత్యేతా గుణంశక్తయ' ఇతి। త్రిదశానాం దేవానాం తిసృణాం వా దశానామవస్థానాం త్రియుక్తదశానాం త్రయోదశానాం విశ్వేషాం దేవానాం వా త్రిగుణితదశానాం త్రింశతా లక్షణయా త్రయస్త్రింశద్గణానాం చేశ్వరీ స్వామినీ॥౧౭౬॥ త్రయాణామక్షరాణాం వాక్కామశక్తిబీజాత్మకానాం సమాహారః। ఉక్తంచ వామకేశ్వరతన్త్రే 'వాగీశ్వరీ జ్ఞానశక్తిర్వాగ్భవే మోక్షరూపిణీ। కామరాజే క్రియాశక్తిః కామేశీ కామరూపిణీ॥ శక్తిబీజే పరాశక్తిరిచ్ఛైవ శివరూపిణీ। ఏవం దేవీ త్ర్యక్షరీ తు మహాత్రిపురసున్దరీ'తి। శుద్ధవిద్యా కుమారీమన్త్రరూపా వా। తథాచ గౌడపాదీయే 'త్ర్యక్షరీ శుద్ధవిద్యా కుమారీ చే'తి। హృదయరూపా సత్యరూపా వా 'తదేతత్త్ర్యక్షరం హృదయ'మితి, 'తదేతత్త్ర్యక్షరం సత్య'మితి చ బృహదారణ్యకాత్। ఆఈపల్లవితయుగాక్షరమాసాక్షరనిత్యాక్షరసమాహారో వా॥

అథ పరిభాషాయాం పఞ్చత్రింశన్నామాని విభజతే। మన్దిరచరతాం విభవః శైవో మార్గో మహాన్ హితోఽనుగుణః। గౌణీలీలార్ద్రీభావార్థవిభేదా భవేదేవ॥౨౪॥ స్పష్టార్థః॥౨౪॥

దివి భవా దివ్యా దేవాదయశ్చేతనాచేతనాత్మకపదార్థ సమూహాః తేషాం గన్ధైః సంబన్ధైరాఢ్యా పరిపూర్ణా। నతు రాజాదిరివ భౌమైః పదార్థైః పరివృతేతి యావత్। దివ్యగన్ధో హరిచన్దనాదిపరిమలో వా తేనాఢ్యా। 'గన్ధద్వారాం దురాధర్షా'మితి శ్రుతేః। అథవా శ్రోత్రాకాశయోః సంబన్ధే 'సంయమాద్దివ్య'మితి యోగసూత్రే శ్రవణేన్ద్రియాకాశయోః సంబన్ధేన కృతసంయమస్య యోగినో దివ్యం శ్రోత్రం భవతి తేన దివ్యశబ్దశ్రవణం భవతీత్యుక్తమ్। తుల్యన్యాయేన తత్సర్వేన్ద్రియాణాముపలక్షణమ్। తేన దివ్యగన్ధా ఆఢ్యాః సంపన్నా యయా యత్ప్రసాదాత్సేత్యర్థః। సిన్దూరస్య రక్తచూర్ణస్య గోరోచనాయా వా తిలకేన చిత్రకేణాఞ్చితా యుక్తా। తిలకాలకపరో వా తిలకశబ్దః। తత్పక్షే సిన్దూరతిలకాభ్యామితి విగ్రహః। సిన్దూరం రోచనారక్తచూర్ణధాతకికాసు చే'తి రభసః। 'తిలకం చిత్రకే ప్రాహుర్లలామే తిలకాలకే' ఇతి విశ్వః। నాగైః స్త్రీభిశ్చ పరివృతేవి వా। 'సిన్దూరతిలకే నాగే సిన్దూరతిలకా స్త్రియా'మితి విశ్వః। 'సిన్దూరతిలకో హస్తీ సిన్దురతిలకాఙ్గనే'తి హేమచన్ద్రః। గజగామినీ వా స్త్రీభిః పూజితేతి వా। 'అఞ్చు గతిపూజనయో'రితి ధాతుపాఠాత్। తథాచ విష్ణుభాగవతే 'దుఃసహప్రేష్ఠవిరహతీవ్రతాపధుతాశుభాః' ఇతి నన్దవ్రజకుమారికా ఉపక్రమ్య 'కాత్యాయని మహామాయే మహాయోగిన్యధీశ్వరి। నన్దగోపసుతం దేవి పతిం మే కురు తే నమః॥ ఇతి మన్త్రం జపన్త్యస్తాః పూజాం చక్రుః కుమారికా' ఇత్యాది। రుక్మిణ్యా అపి ఉద్వాహప్రకరణే

కృష్ణాగమనవిలమ్బోత్తరం వచనమ్ 'దుర్భగాయా హి మే ధాతా నానుకూలో మహేశ్వరః। దేవీ చ విముఖా గౌరీ రుద్రాణీ గిరిజా సతీ' ఇత్యాద్యుక్త్వా 'కన్యా చాన్తఃపురాత్త్రాగాద్భక్తైర్గుప్తాఽమ్బికాలయమ్। పద్భ్యాం వినిర్యయౌ ద్రష్టుం భవానీపాదపల్లవ'మిత్యాదినా తదర్చనాన్మనోరథసిద్ధ్యాదికం వర్ణితమ్। ఉకారః శివవాచకస్తస్య మా లక్ష్మీః। ఉం పరశివం మాతి పరిచ్ఛినత్తీతి వా।అతసీకుసుమసంకాశత్వాదభేదోపచారాదుమా వా। హరిద్రావర్ణవత్త్వాదప్యేవం వా। కీర్తికాన్తిస్వరూపత్వాద్వా। 'యా దేవీ సర్వభూతేషు కాన్తిరూపేణే'త్యాదివచనాత్। 'ఉమాతసీహైమవతీహరిద్రాకీర్తికాన్తిష్వి'తి విశ్వః। ఉ ఇత్యామన్త్రణే। మేతి నిషేధే। బాల్యే తపస్యన్తీ భగవతీ మాత్రాగష్య నిషిద్ధేత్యుగా వా। తదుక్తం కాలికాపురాణే 'యతో నిరస్తా తపసే వనం గన్తుం తు మేనయా। ఉమేతి తేన సోమేతి నామ ప్రాప తదా సతీ'తి। బ్రహ్మపురాణే 'అపర్ణా తు నిరాహారా తాం గాతా ప్రత్యభాషత। ఉమా ఇతి నిషేధన్తీ ఉమేత్యేవ తదాభవత్ ॥ సా తథోక్తా తయా మాత్రా దేవీ దుశ్చరచారిణీ। తేనైవ నామ్నా లోకేషు విఖ్యాతా సురపూజితే'తి। పద్మపురాణే పుష్కరఖణ్డే 'తతోఽన్తరిక్షాద్దివ్యా వాగబ్రవీద్భువనత్రయే। ఉమేతి తు త్వయా మేనే యదుక్తం తనయాం ప్రతి। ఉమేతి నామ తేనాస్యా భువనేషు భవిష్యతీ'తి। ఉః ఉత్తమా చ సా మా చిత్తవృత్తిశ్చేతి వా। తదుక్తం సూతసంహితాయామ్ 'పరానుభూతిం భవపాశనాశినీం సదాశివస్యాప్యతిశోభనాఢ్యమ్। ఉమాభిధాముత్తమచిత్తవృత్తిం నమామి నానావిధలోకవైభవా'మితి। అథవా ప్రణవఘటకైరకారోకారమకారైర్విష్ణుశివబ్రహ్మవాచకైర్ఘటితత్వాత్త్రిమూర్త్యాత్మికేత్యాదయః ప్రణవార్థా ఇహ యోజ్యాః। అతఏవాస్య పదస్య దేవీప్రణవ ఇతి సంజ్ఞేతి రహస్యవిదః। ఉక్తంచ లైఙ్గే భగవతీం ప్రతి పరశివేనైవ 'అకారోకారమకారా మదీయే ప్రణవే స్థితాః। ఉకారం చ మకారం చ అకారం చ క్రమేరితమ్। త్వదీయం ప్రణవం విద్ధి త్రిమాత్రం ప్లుతముత్తమ'మితి। మహావాసిష్ఠేఽపి 'ఓంకారసారశక్తిత్వాదుమేతి పరికీర్తితే'తి। తత్రైవ 'సుప్తానామథ బుద్ధీనామమాత్రోచ్చారణాద్ధృది। నిత్యం త్రైలోక్యభూతానాముమేతీన్దుకలోచ్యతే' ఇతి। సర్వప్రాణినాం స్వాపే బోధే వా హృద్యనాహృతనాదాత్మనా అకారాదిమాత్రాత్రయశూన్యస్య ప్రణవనాదభాగస్య శబ్దబ్రహ్మాత్మకస్య నిత్యముచ్చారణాద్ధృదమ్బుజచ్ఛిద్రాకాశదహరాకాశశివస్య శిరసీన్దుకలా బిన్దురూపేణ స్థితేతి తట్టీకాయామ్। వాయవీయసంహితాయామపి 'ఓంకారాక్షరం బ్రహ్మే'త్యుపక్రమ్య తదవయవానుక్త్వా 'అర్ధమాత్రాత్మకో నాదః శ్రూయతే లిఙ్గమూర్ధనీ'త్యుక్తమ్। హంసోపనిషద్యపి హృదయాబ్జదలభేదేన హంసావస్థానే మతిభేదానుక్త్వా 'లిఙ్గే సుషుప్తిః పద్మత్యాగే తురీయా హంసస్య లిఙ్గమూర్ధస్థానా దేవీ లయే సతి తుర్యాతీతావస్థే'త్యుక్తమ్। యద్వా 'ఇచ్ఛాశక్తిరుమా కుమారీ'తి శివసూత్రే యోగినామిచ్ఛాయా ఉమేతి సంజ్ఞోక్తా తద్రూపా వా। ఉక్తంచ భగవతా కృష్ణదాసేన 'పరభైరవతాముక్తాం గ్రసమానస్య శాశ్వతీమ్। తస్యైవ యోగినో యేచ్ఛాశక్తిస్తాం నిగదన్త్యుమా'మితి। ఇయంచ వినాయకపీఠాధిష్ఠాత్రీ। 'ఉమాదేవీ వినాయకే'తి పాద్మాత్। 'ఉమా సిన్ధువనే నామ్నే'త్యపి పాద్మ ఏవ స్మర్యతే। షడ్వార్షికకన్యారూపా వా। 'ఉమా షడ్వార్షికీ

మతే'తి కన్యాప్రకరణే ధౌమ్యవచనాత్। శైలేన్ద్రస్య పర్వతరాజస్య హిమవతస్తనయా పుత్రీ। 'జాతా శైలేన్ద్రగేహే సా శైలరాజసుతా తత' ఇతి దేవీపురాణే నిర్వచనమ్। గౌరవర్ణత్వాద్గౌరీ। 'గౌరీ గౌరాఙ్గదేహత్వా'దితి మహావాసిష్ఠాత్। 'షిద్గౌరాదిభ్యశ్చే'తి జీష్। 'వరుణస్య ప్రియాం గౌరీ'తి పాద్మే। 'నదీభేదేఽపి గౌరీ స్యాద్ధశాబ్దాయాం చ యోషితీ'తి కోశే చ। తేన తత్తత్స్వరూపేతి

విశ్వగర్భా స్వర్ణగర్భాఽవరదా వాగధీశ్వరీ।

ధ్యానగమ్యాఽపరిచ్ఛేద్యా జ్ఞానదా జ్ఞానవిగ్రహా॥౧౭౮॥

సర్వవేదాన్తసంవేద్యా సత్యానన్దస్వరూపిణీ।

వా। దేవీపురాణే తు 'యోగాగ్నినా తు యా దగ్ధా పునర్జాతా హిమాలయాత్। శఙ్ఖకున్దేన్దువర్ణా చేత్యతో గౌరీతి సా స్మృతే'త్యుక్తమ్। ఇయంచ కాన్యకుబ్జపీఠాధిష్ఠాత్రీ। 'కాన్యకుబ్జే తథా గౌరీ'తి పాద్మాత్। గన్ధర్వైర్విశ్వావసుప్రభృతిభిః సేవితా। గన్ధర్వైరశ్వైర్వా సేవితాఽశ్వారూఢాఖ్యా దేవీ వా। దివ్యగానమేవ వా గన్ధర్వః॥౧౭౭॥ విశ్వం ప్రపఞ్చజాతం గర్భే యస్యాః। స్వర్ణం హిరణ్యం గర్భే యస్యాః। స్వర్ణస్య గర్భభవా వా। తదుక్తం వాయుపురాణే 'హిరణ్యమస్యా గర్భోఽభూద్ధిరణ్యస్యాపి గర్భజః। యస్మాద్ధిరణ్యగర్భః స పురాణేఽస్మిన్నిరుచ్యత' ఇతి। యద్వా అర్ణానాం వర్ణానాం మాతృకాణాం గర్భః శోభనో యయా సా। మాతృకాప్రతిపాద్యేతి యావత్। 'బహ్వర్థగర్భితః శబ్ద' ఇతి ప్రయోగాత్। స్వర్ణాః శోభనార్ణా మన్త్రా గర్భే యస్యా ఇతి వా। అవరదేతి చతురక్షరం నామ। అవరాననార్యానసురాన్ ద్యతి ఖణ్డయతీతి తథా। అవన్తీత్యవాః కాన్తిమన్తో రదా దన్తా యస్యా వా। కాన్త్యర్థకాదవతేః పచాద్యచ్। వాచామధీశ్వరీ స్వామినీ। ధ్యానేన విభావనేన గమ్యా జ్ఞేయా। 'తే ధ్యానయోగానుగతా అపశ్యన్ దేవాత్మశక్తిం స్వగుణైర్నిగూఢా'మితి శ్రుతేః। అభావప్రతియోగిత్వం పరిచ్ఛేద్యత్వం తదభావాదపరిచ్ఛేద్యా। దేశతః పరిచ్ఛేదో హ్యత్యన్తాభావ ఏవ। కాలతస్తు ధ్వంసప్రాగభావౌ। వస్తుతస్త్వన్యోన్యాభావ ఇతి స్థితేః। జ్ఞానం కైవల్యప్రదత్వేనాభిమతం దదాతీతి జ్ఞానదా। తథాచోక్తం తలవకారోపనిషది 'తస్మిన్నాకాశే స్త్రియమాజగామ బహుశోభమానాముమాం హైమవతీం తాం హోవాచ కిమేతద్యక్షమితి బ్రహ్మేతి హోవాచే'త్యాది। స్కాన్దేఽపి 'ఈదృశీ పరమా విద్యా శాంకరీ భవనాశినీ। ప్రసాదాదేవ జన్తూనాం శక్తేరేవ హి జాయత' ఇతి। సూతసంహితాయామపి 'విద్యారూపా యా శివా వేదవేద్యా సత్యానన్దానన్తసంవిత్స్వరూపా। తస్యా వాచః సర్వలోకైకమాతుర్భక్త్యైవ స్యాదమ్బికాయాః ప్రసాదా'దితి జ్ఞానం దదాతి, ద్యతి

ఖణ్డయతీతి వా। 'జ్ఞానం బన్ధ' ఇతి తు శివసూత్రే ప్రథమోన్మేషే సూత్రమేకం తత్ర త్వకారస్య ప్రశ్లేషోఽప్యస్తీత్యుక్తమ్। 'చైతన్యమాత్మేతి పూర్వసూత్రేణ సంహితాపాఠే తథా సంభవాత్। తృతీయోన్మేషేఽపి తాదృశం సూత్రమపరం తత్ర తు న ప్రశ్లేషః సంభావ్యతే। ఆత్మా చిత్త'మితి పూర్వసూత్రాత్। తచ్చ వ్యాఖ్యాతం వార్తికే 'అన్తఃసుఖాదిసంవేద్యవ్యవసాయాదివృత్తిమత్। బహిస్తద్యోగ్యనీలాదిదేహాదివిషయోన్ముఖమ్॥ భేదాభాసాత్మకం చాస్య జ్ఞానం బన్ధోఽనురూపిణః। తత్రాప్యాశితత్వాదేవాసావణుః సంరసతి ధ్రువ'మితి। తదిదం సంవిత్త్వాపాదకం జ్ఞానం నాశయతీత్యర్థః। అతఏవ ద్వితీయోన్మేషే సూత్రాన్తరం 'జ్ఞానమన్న'మితి। వార్తికం చ 'జ్ఞానం బన్ధ ఇతి ప్రోక్తం యత్రాప్యుక్తత్వరయోగినః। అనాత్మన్యాత్మతాజ్ఞప్తిరన్నం గ్రస్యత ఇత్యత' ఇతి। జ్ఞానమేవ విగ్రహః శరీరం యస్యాః, సర్వస్య జగతో జ్ఞానాత్మకత్వాత్। తదుక్తం విష్ణుపురాణే ద్వితీయేంశే 'జ్ఞానమేవ పరం బ్రహ్మ జ్ఞానం బన్ధాయ చేష్యతే। జ్ఞానాత్మకమిదం విశ్వం న జ్ఞానాద్విద్యతే పరమ్। విద్యావిద్యేతి మైత్రేయ జ్ఞానమేవోపధారయే'తి। జ్ఞానస్య విగ్రహో విస్తారో యస్యాః సకాశాదితి వా॥౧౭౮॥ సర్వైర్వేదాన్తైరుపనిషత్సమూహైః సమ్యగ్వేద్యా। ఉక్తంచ

లోపాముద్రార్చితా లీలాక్లృప్తబ్రహ్మాణ్డమణ్డలా॥౧౭౯॥

అదృశ్యా దృశ్యరహితా విజ్ఞాత్రీ వేద్యవర్జితా।

యోగినీ యోగదా యోగ్యా యోగానన్దయుగంధరా॥౧౮౦॥

వారాహే 'ఏషా త్రిశక్తిరుద్దిష్టా నయసిద్ధాన్తగామినీ। ఏషా జ్ఞానాత్మికా శక్తిః సర్వవేదాన్తగామినీ'తి। సత్యమానన్దశ్చ స్వరూపం యస్యాః। అత్ర సత్యేతి భిన్నం పదమాశ్రిత్యామేయామేయాత్మేత్యేకం పదం కర్తుం శక్యతే। 'సచ్చ త్యచ్చాభవ'దితి శ్రుతేః సత్యా। ప్రాణాన్నాదిత్యరూపా వా। 'సదితి ప్రాణస్తీత్యన్నమయమిత్యసావాదిత్య' ఇతి శ్రుతేః। సతి యేతి వికర్షేణ త్ర్యక్షరత్వేప్యుచ్చారణం మేలనేన ద్వ్యక్షరస్యైవేతి జ్ఞేయమ్। ఇదం చ 'ఇయాదిపూరణ' ఇతి ఛన్దఃసూత్రవ్యాఖ్యానావసరే ఛన్దోభాస్కరే ప్రపఞ్చితమస్మాభిః। సత్సు సాధురితి వా సత్యా। సత్యభామా స్వరూపేతి వా। ఆనన్దః స్వరూపమస్యా ఇత్యానన్దరూపిణీ। అతఏవోత్తరమీమాంసాయాం 'ఆనన్దాదయః ప్రధానస్యే'తి తార్తీయీకాధికరణే ఆనన్దాదిధర్మాణాం స్వరూపత్వాదేవ విద్యాన్తరేషూపసంహారః సాధితః। లోపాముద్రయాగస్త్యపత్న్యా కర్త్ర్యార్చితోపాసితా। తదుక్తం బ్రహ్మాణ్డపురాణే 'పత్న్యస్య

లోపాముద్రాఖ్యా మాముపాస్తేఽతిభక్తిత' ఇతి। త్రిపురాసిద్ధాన్తేఽపి 'అగస్త్యపత్న్యా లోపాఖ్యముద్రాయాః పరమేశ్వరీ। ప్రసన్నత్వాదియం దేవీ లోపాముద్రేతి గీయత' ఇతి। అతఏవ లోపాముద్రా చాసావర్చితా చేత్యపి సువచమ్। లోపాముద్రాఖ్యవిద్యయా కరణేన వా పూజితా। 'విద్యాతృతీయఖణ్డేన కుర్యాత్సర్వోపచారకా'నితి కాదిమతాత్। లీలామాత్రేణానాయాసేన క్లృప్తాని బ్రహ్మాణ్డమణ్డలాని యస్యాః। తదుక్తమస్మాభిర్దేవీస్తవే 'విధివిష్ణుముఖామరోదయస్థితినాశేషు శివోఽప్యనీశ్వరః। జగదమ్బ తవ త్వయం క్రమః క్షణముద్ధాలకపుష్పభఞ్జికే'తి। ఉద్ధాలకేత్యాదినవాక్షరం క్రీడావిశేషస్య నామ। శక్తిసూత్రమపి 'స్వేచ్ఛయా స్వభిత్తౌ విశ్వమున్మీలయతీ'తి॥౧౭౭॥ దృశ్యవిలక్షణత్వాదదృశ్యా। చక్షురాదీన్ద్రియాయోగ్య వా। 'న దృష్టేర్ద్రష్టారం పశ్యే'దితి శ్రుతేః। ఉక్తంచ దేవీభాగవతే తృతీయస్కన్ధే। 'నిర్గుణస్య మునే రూపం న భవేద్దృష్టిగోచర'మితి ప్రక్రమ్య 'నిర్గుణా దుర్గమా శక్తిర్నిర్గుణశ్చ పరః పుమా'నిత్యన్తమ్। దృశ్యస్య వ్యావహారికస్య పారమార్థిక భావవత్త్వాదృశ్యరహితా। నిర్విషయా సంవిద్వా। విశేషేణ జానాతీతి విజ్ఞాత్రీ। 'విజ్ఞాతారమరే కేన విజానీయా'దితి శ్రుతేః। వేద్యస్య పదార్థాన్తరస్యానవశేషేణ సర్వజ్ఞత్వాద్వేద్యవర్జితా। వేద్యస్య పారమార్థికాభావవతీ వా। యోగ ఏకత్వభావనా తద్వత్త్వాత్తత్ప్రదత్వాత్తద్యోగ్యత్వాచ్చ యోగినీ యోగదా యోగ్యా చ। 'యోగాద్యచ్చే'తి యత్ప్రత్యయః। తదుక్తం విష్ణుపురాణే 'జ్ఞానేన్ద్రియాణి సర్వాణి నిగృహ్య మనసా సహ। ఏకత్వభావనాయోగః క్షేత్రజ్ఞపరమాత్మనో'రితి। 'తం విద్యాద్దుఃఖసంయోగవియోగం యోగసంజ్ఞిత'మితి గీతాసు। 'యోగశ్చిత్తవృత్తినిరోధ' ఇతి పాతఞ్జలసూత్రం చ। స చ మన్త్రో లయో హఠో రాజేతి చతుర్విధః। రాజయోగోఽపి సాంఖ్యతారకామనస్కభేదాత్త్రివిధః। తత్తల్లక్షణాని తు విస్తరభయాన్నోచ్యన్తే। యద్వా మఙ్గలాదిసంకటాన్తా అష్టౌ యోగిన్యః షట్త్రింశద్వర్షైః పునః పునః పరివర్తమానా జ్యోతిఃశాస్త్రే, డాకిన్యాదయశ్చ సప్త మన్త్రశాస్త్రే ప్రసిద్ధాస్తద్రూపా। అథవా యోగో విషయసంగో భోగ ఇతి యావత్। తేన భోక్తృభోగప్రదభోగ్యత్రితయరూపేతి నామత్రితయార్థః। తదుక్తం శ్వేతాశ్వతరోపనిషది 'భోక్తా భోగ్యం ప్రేరితారం చ మత్వా సర్వం ప్రోక్తం త్రివిధం బ్రహ్మ చైత'దితి। అత్రేదం బోధ్యమ్— మాయా ప్రధానం స్వతన్త్రమితి సాంఖ్యాః। శివస్య సా శక్తిరేవేతి వేదాన్తినః। శక్తిరిత్యనేన పరతన్త్రతోచ్యతం ఇతి వివరణాచార్యాః। సా త్రిగుణా గుణాశ్చ। పరస్పరాభిభావకాః। 'రజస్తమశ్చాభిభూయ సత్త్వం భవతి భారత। రజః సత్త్వం తమశ్చైవ తమః సత్త్వం రజస్తథే'తి గీతోక్తేః। తేన సా త్రివిధా పర్యవస్యతి। రజస్తమసోరత్యన్తాభిభవాద్విశుద్ధసత్త్వాత్మకైకా। ఈషదుద్భూతరజస్తమోభ్యాం మలినసత్త్వా ద్వితీయా। అత్యన్తాభిభూతరజఃసత్త్వాభ్యామసప్రాయా కేవలతమోమయీ తృతీయేతి। తాస్వాద్యావచ్ఛిన్నా చిదీశ్వరనామ్నీ భోగప్రదా యోగదేత్యుచ్యతే। ద్వితీయావచ్ఛిన్నా జీవనామ్నీ భోక్త్రీ యోగినీ। తృతీయావచ్ఛిన్నా జడవస్తునామ్నీ భోగ్యా యోగ్యేత్యుచ్యత ఇతి వివేకః। యోగః శివశక్తిసామరస్యమేవానన్దో యస్యాః। నిద్రాయా ఆనన్దప్రధానత్వాద్యోగనిద్రేతి వార్థః। సాచ దేవ్యేవేయమ్। తథాచ హరివంశే "యాప్యానన్దఘనా యోగనిద్రేతి జగతి స్థితే'త్యుపక్రమ్య 'దేవేష్వపి దధారైనాం నాన్యో

నారాయణాదృతే। సఖీ సదాశివస్యైషా మాయా విష్ణోః శరీరజా॥ సైషా నారాయణముఖే దృశ్యా కమలలోచన। లోకానల్పేన కాలేన భజతే భృశమోహినీ'తి। యోగానన్దాఖ్యో నృసింహస్తద్రూపా వా। మోహినీముఖ్యేత్యేకపదం స్వీకృత్యేహ అయోగానన్దేతి నామద్వయం సువచమ్। యోగః సఙ్గో న విద్యతే యస్యాః। 'అసఙ్గో నహి సజ్జత' ఇతి శ్రుతేః। అయః పర్వతరూపా వా। అభేద్యేతి తాత్పర్యార్థః। అయేన శుభావహవిధినా ఉం పరశివం గచ్ఛతీతి వా। నన్దాఽలకనన్దాత్మకగఙ్గారూపా వా। ప్రతిపత్షష్ఠ్యేకాదశీరూపా వా। 'నన్దా భగవతీ నామ యా భవిష్యతి నన్దజే'తి మార్కణ్డేయపురాణోక్తమూర్తివిశేషరూపా వా। సరస్వత్యా ఏవ స్థానవిశేషయోగాదానన్దేతి సంజ్ఞా వా। 'నన్దా హిమవతః పృష్ఠే' ఇతి పాద్మాత్। పుష్కరప్రాన్తస్థనదీవిశేషరూపా వా। తదప్యుక్తం పాద్మఏవ పుష్కరమాహాత్మ్యే 'పుణ్యా పుణ్యజలోపేతా నదీయం బ్రహ్మణః సుతా। నన్దానామ్నీతి విపులా ప్రవృత్తా దక్షిణాముఖీ॥ అగచ్ఛన్నపి యస్తస్యా నామ గృహ్ణాతి మానవః। స జీవన్సుఖమాప్నోతి మృతో భవతి ఖేచర' ఇతి। నామనిరుక్తిర్వరాహపురాణే 'యథాగతం తు తే జగ్ముర్దేవీం స్థాప్య హిమే గిరౌ। సంస్థాప్యానన్దితా యస్మాత్తస్మాన్నన్దా తు సాభవ'దితి। దేవీపురాణే తు 'నన్దతే సురలోకేషు నన్దనే వసతేఽథవా। హిమాచలే మహాపుణ్యే నన్దాదేవీ తతః స్మృతే'తి। తత్స్వరూపమపి వారాహే 'గాయత్ర్యష్టభుజా యా తు చైత్రాసురమయోధయత్। సైవ నన్దాభవద్దేవీ దేవకార్యచికీర్షయా॥ స్వాయంభువే హతో దైత్యో వైష్ణవ్యా మన్దరే గిరౌ। మహిషాఖ్యోఽసురః పశ్చాత్స వై చైత్రాసురోఽభవత్॥ నన్దయా నిహతో విన్ధ్యే మహాబలపరాక్రమః। జ్ఞానశక్తిస్తు సా దేవీ మహిషోఽజ్ఞానమూర్తిమాన్॥ అజ్ఞానం జ్ఞాననాశ్యం తు భవత్యేవ న సంశయ' ఇతి। 'యుగం హస్తే చతుష్కేఽపి రథసీరాఙ్గయోర్యుగః। యుగం కృతాదౌ యుగలే వృద్ధినామౌషధేఽపి చే'తి విశ్వప్రకాశోక్త్యా రథసీరాఙ్గధారిణామశ్వవృషభాణాం రథసీరనిర్వాహకత్వదర్శనాదిహ సకలజగన్నిర్వాహకత్వమాత్రతాత్పర్యేణ యుగంధరే-

ఇచ్ఛాశక్తిజ్ఞానశక్తిక్రియాశక్తిస్వరూపిణీ।

సర్వాధారా సుప్రతిష్ఠా సదసద్రూపధారిణీ॥౧౮౯॥

త్యుచ్యతే। శివశక్తియుగలస్య కృతాదేర్వా ధారణాద్యుగంధరా 'సంజ్ఞాయాం భృతౄవృజిధారిసహితపిదమ' ఇతి ఖచ్। 'అరుర్ద్విషదజన్తస్యే'తి ముమ్॥౧౮౦॥ ఇచ్ఛాజ్ఞానయత్నరూపగుణత్రయం స్వరూపమస్యాః। ఉక్తంచ సంకేతపద్ధతౌ 'ఇచ్ఛా శిరఃప్రదేశశ్చ జ్ఞానా చ తదధోగతా। క్రియాపదగతా హ్యస్యా ఏవం శక్తిత్రయం వపు'రితి। వామకేశ్వరతన్త్రేఽపి 'త్రిపురా త్రివిధా దేవీ బ్రహ్మవిష్ణ్వీశరూపిణీ। జ్ఞానశక్తిః

క్రియాశక్తిరిచ్ఛాశక్త్యాత్మికా ప్రియే'తి। అత్ర జ్ఞానేచ్ఛాయత్నానాం పూర్వపూర్వస్యోత్తరోత్తరం ప్రతి కారణత్వస్య క్లృప్తస్య క్రమేణ శక్తిత్రయస్య నిర్దేశాభావేఽపి కరోతేర్యత్నే శక్తత్వాదేవ క్రియాశబ్దో యత్నపరః। ఉక్తంచ లైఙ్గే 'ధృతిరేషా మదాదిష్టా జ్ఞానశక్తిః కృతిర్మతా। ఇచ్ఛారూపా తథా జ్ఞానా ద్వే విద్యే చ న సంశయ' ఇతి। చలనాత్మకక్రియాపరైవ వా। సా చ పఞ్చవిధేత్యుక్తం యజ్ఞవైభవఖణ్డే 'స్పన్దశ్చైవ పరిస్పన్దః ప్రక్రమః పరిశీలనః। ప్రచార ఇతి విద్వద్భిః కథితాః పఞ్చ తాః క్రియాః'। ఆర్షశ్లేషప్రయుక్తో దీర్ఘః। సర్వాసాం జగతీనాం ధారా పరమ్పరా। జన్యజనకయోరభేదాదితి। మాలినీవిజయతన్త్రే 'యా సా శక్తిర్జగద్ధాతుః కథితా బ్రహ్మణః పరా। ఇచ్ఛాత్వం తస్య సా దేవీ సిసృక్షోః ప్రతిపద్యతే॥ ఏవమేతదితి జ్ఞేయం నాన్యథేతి సునిశ్చితమ్। జ్ఞాపయన్తీ ఝుడిత్యన్తర్జ్ఞానశక్తిర్నిగద్యతే॥ ఏవంభూతమిదం వస్తు భవత్వితి యదా పునః। జ్ఞాత్వా తదేవ తద్వస్తు కుర్వన్త్యత్ర క్రియోచ్యత' ఇతి। వాసిష్ఠరామాయణే 'శివం బ్రహ్మ విదుః శాన్తమవాచ్యం వాగ్విదామపి। స్పన్దశక్తిస్వదిచ్ఛేయం దృశ్యాభాసం తనోతి సా॥ సాకారస్య నరస్యేచ్ఛా యథా వై కల్పనాపుర'మితి। 'దృశ్యాభాసానుభూతానాం కరణాత్సోచ్యతే క్రియే'తి చ। దృశ్యాభాసేష్వనుభూతానాముత్పత్త్యాప్తివికృతిసంస్కృతిలక్షణచతుర్విధఫలానాం కారణాదితి తు తత్తట్టీకాయాం వ్యాఖ్యాతమ్। సర్వమాధారో యస్యా ఇతి వా। సర్వేష్వన్తర్యామితయా స్థితేతి యావత్। సర్వేషామాధారరూపేతి వా। తదుక్తం మార్కణ్డేయపురాణే 'యేఽర్థా నిత్యా యే వినశ్యన్తి చాన్యే యేఽర్థాః స్థూలా యే చ సూక్ష్మాచ్చ సూక్ష్మాః। యచ్చామూర్తం యచ్చ మూర్తం సమస్తం యద్యద్భూతేష్వేకమేకం చ కించిత్। యేఽర్థా భూమౌ యేఽన్తరిక్షేఽన్యతో వా తేషాం దేవి త్వత్త ఏవోపలబ్ధి'రితి। నచాస్మిన్పక్షే స్త్రీలిఙ్గానుపపత్తిః। 'పరవల్లిఙ్గం ద్వన్ద్వతత్పురుషయో'రితి సూత్రాత్। 'ఆధారోఽధికరణ'మితి సూత్రానుసారేణాధారపదస్య పుంల్లిఙ్గత్వనిశ్చయాదితి వాచ్యమ్। నిర్గుణబ్రహ్మణి కథనీయే ప్రత్యుత తస్యైవ యుక్తత్వాత్। తథాహి। సత్త్వాదిగుణత్రయస్యోపచయః పుంస్త్వమ్। అపచయః స్త్రీత్వమ్। సామ్యం నపుంసకత్వమ్। లిఙ్గయోనితదుభయాభావరూపాణాం తేషామచేతనేష్వవ్యాప్తేః। సర్వస్యాపి జగతస్త్రిగుణాత్మకతయా దేవీభాగవతాదౌ ప్రతిపాదితత్వేన తేషాం సర్వత్ర సంభవాత్। ఉపచయాదేః సావధికత్వేన ప్రతిపాదితార్థం కించిదపేక్ష్యోపచయాదయః సన్త్యేవేతి లిఙ్గత్రయస్యాపి కేవలాన్వయిత్వాద్వ్యవస్థయా వివక్షానుసారేణ ప్రయోగః। సర్వమేతదభిప్రేత్యోక్తం మహాభాష్యే 'సంస్త్యానప్రసవౌ లిఙ్గమాస్థేయౌ స్వకృతాన్తత' ఇతి। 'సంస్త్యానం స్త్యాయతేర్డ్ట్ స్త్రీ సూతేః ప్రసిద్ధాస్తద్రూపా। అథవా యోగో విషయసంగో భోగ ఇతి యావత్। తేన భోక్తృభోగప్రదభోగ్యత్రితయరూపేతి నామత్రితయార్థః। తదుక్తం శ్వేతాశ్వతరోపనిషది 'భోక్తా భోగ్యం ప్రేరితారం చ మత్వా సర్వం ప్రోక్తం త్రివిధం బ్రహ్మ చైత'దితి। అత్రేదం బోధ్యమ్— మాయా ప్రధానం స్వతన్త్రమితి సాంఖ్యాః। శివస్య సా శక్తిరేవేతి వేదాన్తినః। శక్తిరిత్యనేన పరతన్త్రతోచ్యత ఇతి వివరణాచార్యాః। సా త్రిగుణా గుణాశ్చ। పరస్పరాభిభావకాః। 'రజస్తమశ్చాభిభూయ సత్త్వం భవతి భారత। రజః సత్త్వం తమశ్చైవ తమః సత్త్వం రజస్తథే'తి గీతోక్తేః। తేన సా త్రివిధా పర్యవస్యతి।

రజస్తమసోరత్యన్తాభిభవాద్విశుద్ధసత్త్వాత్మకైకా। ఈషదుద్భూతరజస్తమోభ్యాం మలినసత్త్వా ద్వితీయా। అత్యన్తాభిభూతరజఃసత్త్వాభ్యామసత్త్వాయా కేవలతమోమయీ తృతీయేతి। తాస్వాద్యావచ్ఛిన్నా చిదీశ్వరనామ్నీ భోగప్రదా యోగదేత్యుచ్యతే। ద్వితీయావచ్ఛిన్నా జీవనామ్నీ భోక్త్రీ యోగినీ। తృతీయావచ్ఛిన్నా జడవస్తునామ్నీ భోగ్యా యోగ్యేత్యుచ్యత ఇతి వివేకః। యోగః శివశక్తిసామరస్యమేవానన్దో యస్యాః। నిద్రాయా ఆనన్దప్రధానత్వాద్యోగనిద్రేతి వార్థః। సాచ దేవ్యేవేయమ్। తథాచ హరివంశే 'యాప్యానన్దఘనా యోగనిద్రేతి జగతి స్థితే'త్యుపక్రమ్య 'దేవేష్వపి దధారైనాం నాన్యో నారాయణాదృతే। సఖీ సదాశివస్యైషా మాయా విష్ణోః శరీరజా॥ సైషా నారాయణముఖే దృశ్యా కమలలోచన। లోకానల్పేన కాలేన భజతే భృశమోహినీ'తి। యోగానన్దాఖ్యో నృసింహస్తద్రూపా వా। మోహినీముఖ్యేత్యేకపదం స్వీకృత్యేహ అయోగానన్దేతి నామద్వయం సువచమ్। యోగః సఙ్గో న విద్యతే యస్యాః। 'అసఙ్గో నహి సజ్జత' ఇతి శ్రుతేః। అయఃపర్వతరూపా వా। అభేద్యేతి తాత్పర్యార్థః। అయేన శుభావహవిధినా ఉం పరశివం గచ్ఛతీతి వా। నన్దాఽలకనన్దాత్మకగఙ్గారూపా వా। ప్రతిపత్షష్ఠ్యేకాదశీరూపా వా। 'నన్దా భగవతీ నామ యా భవిష్యతి నన్దజే'తి మార్కణ్డేయపురాణోక్తమూర్తివిశేషరూపా వా। సరస్వత్యా ఏవ స్థానవిశేషయోగాదానన్దేతి సంజ్ఞా వా। 'నన్దా హిమవతః పృష్ఠే' ఇతి పాద్మాత్। పుష్కరప్రాన్తస్థనదీవిశేషరూపా వా। తదప్యుక్తం పాద్మఏవ పుష్కరమాహాత్మ్యే 'పుణ్యా పుణ్యజలోపేతా నదీయం బ్రహ్మణః సుతా। నన్దానామ్నీతి విపులా ప్రవృత్తా దక్షిణాముఖీ॥ అగచ్ఛన్నపి యస్తస్యా నామ గృహ్ణాతి మానవః। స జీవన్సుఖమాప్నోతి మృతో 'భవతి ఖేచర' ఇతి। నామనిరుక్తిర్వరాహపురాణే 'యథాగతం తు తే జగ్ముర్దేవీం స్థాప్య హిమే గిరౌ। సంస్థాప్యానన్దితా యస్మాత్తస్మాన్నన్దా తు సాభవ'దితి। దేవీపురాణే తు 'నన్దతే సురలోకేషు నన్దనే వసతేఽథవా। హిమాచలే మహాపుణ్యే నన్దాదేవీ తతః స్మృతే'తి। తత్స్వరూపమపి వారాహే 'గాయత్ర్యష్టభుజా యా తు చైత్రాసురమయోధయత్। సైవ నన్దాభవద్దేవీ దేవకార్యచికీర్షయా॥ స్వాయంభువే హతో దైత్యో వైష్ణవ్యా మన్దరే గిరౌ। మహిషాఖ్యోఽసురః పశ్చాత్స వై చైత్రాసురోఽభవత్॥ నన్దయా నిహతో విన్ధ్యే మహాబలపరాక్రమః। జ్ఞానశక్తిస్తు సా దేవీ మహిషోఽజ్ఞానమూర్తిమాన్॥ అజ్ఞానం జ్ఞాననాశ్యం తు భవత్యేవ న సంశయ' ఇతి। 'యుగం హస్తే చతుష్కేఽపి రథసీరాఙ్గయోర్యుగః। యుగం కృతాదౌ యుగలే వృద్ధినామౌషధేఽపి చే'తి విశ్వప్రకాశోక్త్యా రథసీరాఙ్గధారిణామశ్వవృషభాణాం రథసీరనిర్వాహకత్వదర్శనాదిహ సకలజగన్నిర్వాహకత్వమాత్రతాత్పర్యేణ యుగంధరే-

ఇచ్ఛాశక్తిజ్ఞానశక్తిక్రియాశక్తిస్వరూపిణీ।

సర్వాధారా సుప్రతిష్ఠా సదసద్రూపధారిణీ॥౧౮౯॥

త్యుచ్యతే। శివశక్తియుగలస్య కృతాదేర్వా ధారణాద్యుగంధరా 'సంజ్ఞాయాం భృతృవృజిధారిసహితపిదమ' ఇతి ఖచ్। 'అరర్ద్విషదగన్తస్యే'తి ముమ్॥౧౮౦॥ ఇచ్ఛాజ్ఞానయత్నగుణత్రయం స్వరూపమస్యాః। ఉక్తంచ సంకేతపద్ధతౌ 'ఇచ్ఛా శిరఃప్రదేశశ్చ జ్ఞానా చ తదధోగతా। క్రియాపదగతా హ్యస్యా ఏవం శక్తిత్రయం వపు'రితి। వామకేశ్వరతన్త్రేఽపి 'త్రిపురా త్రివిధా దేవీ బ్రహ్మవిష్ణీశరూపిణీ। జ్ఞానశక్తిః క్రియాశక్తిరిచ్ఛాశక్త్యాత్మికా ప్రియే'తి। అత్ర జ్ఞానేచ్ఛాయత్నానాం పూర్వపూర్వస్యోత్తరోత్తరంప్రతి కారణత్వస్య క్లృప్తస్య క్రమేణ శక్తిత్రయస్య నిర్దేశాభావేఽపి కరోతేర్యత్నే శక్తత్వాదేవ క్రియాశబ్దో యత్నపరః। ఉక్తంచ లైఙ్గే 'ధృతిరేషా మదాదిష్టా జ్ఞానశక్తిః కృతిర్మతా। ఇచ్ఛారూపా తథా జ్ఞానా ద్వే విద్యే చ న సంశయ' ఇతి। చలనాత్మకక్రియాపరైవ వా। సా చ పఞ్చవిధేత్యుక్తం యజ్ఞవైభవఖణ్డే 'స్పన్దశ్చైవ పరిస్పన్దః ప్రక్రమః పరిశీలనః। ప్రచార ఇతి విద్వద్భిః కథితాః పఞ్చ తాః క్రియాః। ఆద్రుష్లేషప్రయుక్తో దీర్ఘః। సర్వాసాం జగతీతాం ధారా పరమ్పరా। జన్యజనకయోరభేదాదితి। మాలినీవిజయతన్త్రే 'యా సా శక్తిర్జగద్ధాతుః కథితా బ్రహ్మణః పరా। ఇచ్ఛాత్వం తస్య సా దేవీ సిసృక్షోః ప్రతిపద్యతే॥ ఏవమేతదితి జ్ఞేయం నాన్యథేతి సునిశ్చితమ్। జ్ఞాపయన్తీ ఝుడిత్యన్తర్జ్ఞానశక్తిర్నిగద్యతే॥ ఏవంభూతమిదం వస్తు భవత్వితి యదా పునః। జ్ఞాత్వా తదేవ తద్వస్తు కుర్వన్త్యత్ర క్రియోచ్యత' ఇతి। వాసిష్ఠరామాయణే 'శివం బ్రహ్మ విదుః శాన్తమవాచ్యం వాగ్విదామపి। స్పన్దశక్తిస్వదిచ్ఛేయం దృశ్యాభాసం తనోతి సా॥ సాకారస్య నరస్యేచ్ఛా యథా వై కల్పనాపుర'మితి। 'దృశ్యాభాసానుభూతానాం కరణాత్సోచ్యతే క్రియే'తి చ। దృశ్యాభాసేష్వనుభూతానాముత్పత్త్యాప్తివికృతిసంస్కృతిలక్షణచతుర్విధఫలానాం కారణాదితి తు తత్తట్టీకాయాం వ్యాఖ్యాతమ్। సర్వమాధారో యస్యా ఇతి వా। సర్వేష్వన్తర్యామితయా స్థితేతి యావత్। సర్వేషామాధారరూపేతి వా। తదుక్తం మార్కణ్డేయపురాణే 'యేఽర్థా నిత్యా యే వినశ్యన్తి చాన్యే యేఽర్థాః స్థూలా యే చ సూక్ష్మాచ్చ సూక్ష్మాః। యచ్చామూర్తం యచ్చ మూర్తం సమస్తం యద్యద్భూతేష్వేకమేకం చ కించిత్। యేఽర్థా భూమౌ యేఽన్తరిక్షేఽన్యతో వా తేషాం దేవి త్వత్త ఏవోపలబ్ధి'రితి। నచాస్మిన్పక్షే స్త్రీలిఙ్గానుపపత్తిః। 'పరవల్లిఙ్గం ద్వన్ద్వతత్పురుషయో'రితి సూత్రాత్। 'ఆధారోఽధికరణ'మితి సూత్రానుసారేణాధారపదస్య పుంల్లిఙ్గత్వనిశ్చయాదితి వాచ్యమ్। నిర్గుణబ్రహ్మణి కథనీయే ప్రత్యుత తస్యైవ యుక్తత్వాత్। తథాహి। సత్త్వాదిగుణత్రయస్యోపచయః పుంస్త్వమ్। అపచయః స్త్రీత్వమ్। సామ్యం నపుంసకత్వమ్। లిఙ్గయోనితదుభయాభావరూపాణాం తేషామచేతనేష్వవ్యాప్తేః। సర్వస్యాపి జగతస్త్రిగుణాత్మకతయా దేవీభాగవతాదౌ ప్రతిపాదితత్వేన తేషాం సర్వత్ర సంభవాత్। ఉపచయాదేః సావధికత్వేన ప్రతిపాదితార్థం కించిదపేక్ష్యోపచయాదయః సన్త్యేవేతి లిఙ్గత్రయస్యాపి కేవలాన్వయిత్వాద్వ్యవస్థయా వివక్షానుసారేణ ప్రయోగః। సర్వమేతదభిప్రేత్యోక్తం మహాభాష్యే 'సంస్త్యానప్రసవౌ లిఙ్గమాస్థేయౌ స్వకృతాన్తత' ఇతి। 'సంస్త్యానం స్త్యాయతేర్డ్రట్ స్త్రీ సూతేః

అష్టమూర్తిరజా జైత్రీ లోకయాత్రావిధాయినీ।

స ప్రసవః పుమాన్। ఉభయోరన్తరం యచ్చ తదభావే నపుంసక'మితి చ 'లిఙ్గమశిష్య'మితి చ। సంబన్ధమనువర్తిష్యతే కోఽసావనుమానో నామేతి ప్రయోగశ్చ। 'బన్ధుని బహువ్రీహా'వితి సౌత్రప్రయోగశ్చ। ఏవంసత్యవ్యవస్థా మాప్రసాఙ్క్షీదితి లిఙ్గానుశాసనప్రవృత్తిర్నియమాదృష్టమాత్రప్రయోజనికా। చేతనేషు తూభయవిధలిఙ్గసముచ్చయవివక్షయైవ 'అజాద్యతష్టావి'త్యాదయః। తేన పశ్వేకత్వవల్లిఙ్గమపి వివక్షితమితి సాధయతస్తథా చ లిఙ్గమిత్యధికరణస్య విరోధః। తతశ్చ త్రిగుణాతీతాయాం చిచ్ఛక్తౌ సర్వజగన్మాతరి త్రిపురసున్దర్యాం ద్వివిధస్యాపి స్త్రీలిఙ్గస్య సగుణచేన్నన్తరమపేక్ష్యాసంకుచితవృత్తికత్వేన నిరర్గలత్వమభిప్రేత్య వాగ్దేవతాభిః స్త్రీలిఙ్గమేవ ప్రయుజ్యతే నియమాద్ధృష్టానుసరణాయ తు తత్ర తత్ర లిఙ్గానుశాసనానుగుణ్యమస్మాభిః ప్రదర్శ్యతే న పునరపశబ్దత్వనిరాసాయేతి దిక్। శోభనా ప్రతిష్ఠా జగతోఽధిష్ఠానం, సుప్రతిష్ఠాఖ్యవింశత్యక్షరచ్ఛన్దోవిశేషరూప వా। సద్బ్రహ్మ, అసత్సద్భిన్నం జగత్। అనిర్వచనీయస్య జగతః సదసద్విలక్షణత్వేఽపి సద్విలక్షణత్వమాత్రేణాసత్పదేన గ్రహణమ్। 'అసద్వా ఇదమగ్ర ఆసీత్కథమసతః సజ్జాయేతే'త్యాదిశ్రుతిష్వన్యతరవైలక్షణ్యేనైవ ప్రయోగదర్శనాత్। తయోః రూపే ధారయతీతి తథా। అథవా సద్వ్యావహారికం, సత్యం పారమార్థకం వా, అసన్తుష్టం తే ఏవ రూపే విషయౌ ధారయతి భాసయతి। సదసద్విషయకజ్ఞానద్వయస్వరూపేత్యర్థః। సన్మాత్రవిషయకచరమవృత్తివదసన్మాత్రవిషయికాయా అపి వృత్తేర్వికల్పాఖ్యాయాః సత్త్వాత్। తథాచ పాతఞ్జలసూత్రమ్ 'శబ్దమాత్రానుపాతీ వస్తుశూన్యో వికల్ప' ఇతి। గౌతమసూత్రమపి 'బుద్ధిసిద్ధం తదస'దితి। యద్వా। భావాభావపరౌ సదసచ్ఛబ్దౌ। తౌ చ యోగ్యతయా సత్యత్వాఽబాధ్యత్వాదిరూపౌ గ్రాహ్యౌ। సత్యత్వాదేర్ధర్మిణోఽపృథక్త్వాత్। అబాధ్యత్వాదేరభావరూపధర్మస్యాధికరణస్వరూపత్వాత్। భావాభావమాత్రస్యాధిష్ఠానమితి వా। తదుక్తం స్కాన్దే యజ్ఞవైభవఖణ్డే 'యద్యదస్తితయా భాతి యద్యన్నాస్తితయాపి చ। తత్తత్సర్వం మహాదేవమాయయా పరికల్పిత'మితి ॥౧౮౧॥ మత్స్యపురాణే 'లక్ష్మీర్మేధా ధరా పుష్టిర్గౌరీ తుష్టిః ప్రభా ధృతిః। ఏతాభిః పాహి తనుభిరష్టాభిర్మాం సరస్వతి' ఇతి మన్త్రలిఙ్గగమ్యా అష్టౌ మూర్తయో యస్యాః। యద్వా యోగశాస్త్రే 'గుణభేదాదాత్మమూర్తిరష్టధా పరికీర్తితా। జీవాత్మా చాన్తరాత్మా చ పరమాత్మా చ నిర్మలః॥ శుద్ధాత్మా జ్ఞానరూపాత్మా మహాత్మా సప్తమః స్మృతః। అష్టమస్తేషు భూతాత్మేత్యష్టాత్మానః ప్రకీర్తితా' ఇతి। పఞ్చమహాభూతాని సూర్యాచన్ద్రమసౌ జీవాత్మస్వర్గదీక్షితానామన్యతమ ఏక ఇత్యష్టసంఖ్యా మూర్తయో యస్యాః।

'భూతాని పుష్పవన్తౌ స్వరితి దేవ్యష్టమూర్తయ' ఇతి శక్తిరహస్యాత్। విష్ణుపురాణేఽపి ప్రథమేంఽశే 'సూర్యో జలం మహీ వహ్నిర్వాయురాకాశ ఏవ చ। దీక్షితో బ్రాహ్మణః సోమ ఇత్యష్టౌ మూర్తయో మతాః॥ పత్న్యః సువర్చలా చోమా సుకేశీ చాపరా శివా। స్వాహా దితిస్తథా దీక్షా రోహిణీ చ యథాక్రమమ్॥ శనైశ్చరస్తథా శుక్రో లోహితాఙ్గో మనోజవః। స్కన్దః స్వర్గోఽథ సంతానో బుధశ్చానుక్రమాత్సుతా' ఇతి। లైఙ్గే తూక్తమ్ 'అష్టౌ ప్రకృతయో దేవ్యా మూర్తయః పరికీర్తితాః। తథా వికృతయస్తస్యా దేహా బద్ధవిభూతయ' ఇతి। 'భూమిరాపోఽనలో వాయుః ఖం మనో బుద్ధిరేవ చ।

ఏకాకినీ భూమరూపా నిర్ద్వైతా ద్వైతవర్జితా॥౧౮౨॥

అన్నదా వసుదా వృద్ధా బ్రహ్మాత్మైక్యస్వరూపిణీ।

అహంకార ఇతీయం మే భిన్నా ప్రకృతిరష్టధే'తి భగవతా గీతా మూర్తయో యస్యా ఇతి వా। కులాష్టకస్వరూపేత్యర్థో వా। తచ్చ సమయాచారస్మృతౌ 'గణికా శౌణ్డికీ చైవ కైవర్తీ రజకీ తథా। తన్త్రకారీ చర్మకారీ మాతఙ్గీ పుంశ్చలీ తథే'తి। అథవా 'స్వల్పాఙ్గీ దీర్ఘకేశీ యా సాఽనఙ్గకుసుమా మతే'త్యాదినా రుద్రయామలే అష్టానాం లక్షణాన్యుక్తాని। లక్ష్యాణి తు తృతీయావరణే ప్రసిద్ధాని తదష్టకరూపా। బ్రాహ్మ్యాదివశిన్యాదిస్వరూపేతి వా 'అజామేకాం లోహితశుక్లకృష్ణా'మిత్యాదిశ్రుతిప్రసిద్ధాయా అవిద్యారూపాయా అజాయా జేత్రీ। జ్ఞానరూపత్వాదజ్ఞాననాశికేతి యావత్। లోకానాం చతుర్దశసంఖ్యానాం యాత్రాం ప్రలయం సంరక్షణం వా విధాతుం శీలమస్యాః। ఏకాకినీ ద్వితీయరాహిత్యాత్। 'ఏకాదాకినిచ్చాసహాయ' ఇత్యాకినిచ్ప్రత్యయః। 'సోఽబిభేత్తస్మాదేకాకీ బిభేతి సహాయమీక్షాంచక్రే యన్మదన్యన్నాస్తి కస్మాన్ను బిభేమీతి తత ఏవాస్య భయం వీయాయే'తి బృహదారణ్యకశ్రుతేః। దేవీపురాణే 'ఏకైవ లోకాన్ గ్రసతి ఏకైవ స్థాపయత్యపి। ఏకైవ సృజతే విశ్వం తస్మాదేకాకినీ మతే'తి॥

అథ పరిభాషాయాం చతుస్త్రింశన్నామాని విభజతే। భూగీర్ణాబలఖేదాలమ్బారమ్బావిభోర్వదేద్భావమ్। హస్తీ ద్విర్త్రైకం వా భజతే వాభూలమన్దమృగాన్॥౨౫॥ ఏకమిత్యస్య ద్వాదశాక్షరమేకం నామేత్యర్థః॥౨౫॥

'యత్ర నాన్యత్పశ్యతి నాన్యచ్ఛృణోతీ'త్యాదినా 'యో వై భూమా తత్సుఖ'మిత్యన్తేన శ్రుతౌ ప్రతిపాదితో భూమా బ్రహ్మైవేతి భూమాధికరణే నిర్ణీతరూపత్వాద్భూమరూపా। యద్వా 'బహోర్లోపో భూ చ వహో'రితి నిష్పన్నో బహ్వర్థకో భూమశబ్దః। తతశ్చ ఏకాకిన్యపి బహురూపేత్యర్థః। తదుక్తం దేవీపురాణే 'ఏకాప్యుపాధితో భూమా శివా సర్వత్ర విశ్రుతా॥ యథానురజ్యతే వర్ణైర్విచిత్రైః స్ఫటికో మణిః। తథా గుణవశాద్దేవీ భూమానామేతి వర్ణ్యతే॥ ఏకో భూత్వా యథా మేఘః పృథక్త్వేన చ తిష్ఠతి। వర్ణతో రూపతశ్చైవ తథా గుణవశాదుమా॥ నభసః పతితం తోయం యథా నానారసం భవేత్। భూమే రసవిశేషేణ తథా గుణవశాదుమా॥ యథా ద్రవ్యవిశేషేణ వాయురేకః పృథగ్భవేత్। దుర్గన్ధో వా సుగన్ధో వా తథా గుణవశాదుమా॥ యథా వా గార్హపత్యోఽగ్నిరన్యసంజ్ఞాన్తరం వ్రజేత్। దక్షిణాహవనీయాది బ్రహ్మాదిషు తథైవ సా॥ ఏకత్వేన చ భూమ్నా చ ప్రోక్తా దేవీ నిదర్శనైః। తస్మాద్భక్తిః పరా కార్యా సర్వగత్వప్రసిద్ధయ' ఇతి। కూర్మపురాణేఽపి 'ఏకా కామేశ్వరీ శక్తిరనేకోపాధియోగతః। పరావరేణ రూపేణ క్రీడతే తస్య సన్నిధా'వితి। 'యత్ర నాన్యత్పశ్యతి' ఇత్యాదినా 'యదల్పం తన్మర్త్య'మిత్యన్తేన శ్రుతౌ ద్వైతదర్శనస్యానిత్యవిషయకతాప్రతిపాదనేన తస్య హేయత్వాన్నిర్గతం ద్వైతం యస్యాః సా నిర్ద్వైతా। న పునర్ద్వైతం పూర్వం స్థితం పశ్చాన్నిర్గతం। మూలత ఏవ తు నాస్తీత్యాహ— ద్వైతవర్జితేతి। భేదస్యాతాత్త్వికత్వేన సార్వకాలికాత్తదభావాదితి భావః॥౧౮౨॥ అన్నం జనేభ్యో దదాతి। వసు ధనం రత్నం చ దదాతి। తథాచ

బృహతీ బ్రాహ్మణీ బ్రాహ్మీ బ్రహ్మానన్దా బలిప్రియా॥౧౮౩॥

భాషారూపా బృహత్సేనా భావాభావవివర్జితా।

బృహదారణ్యకే 'స వా ఏష మహానజ ఆత్మాన్నాదో వసుదానో విన్దతే వసు య ఏవం వేదే'తి। అత్రాన్నమాసమన్తాద్దదాతీత్యేవమేవ వ్యాఖ్యాతం సాంప్రదాయికైః। వృద్ధా జరఠా। 'త్వం జీర్ణా దణ్డేన వఞ్చసీ'తి శ్రుతేః। వఞ్చసి గచ్ఛసీత్యర్థః। సర్వజ్యేష్ఠత్వాజ్జగద్రూపేణాభివృద్ధత్వాద్వా వృద్ధా। వర్ధయతి జగదితి వా ణిజన్తాత్కర్తరి క్తః। బ్రహ్మణా చైతన్యేన సహ ఆత్మనాం జీవానామైక్యమేవ స్వం నిజం రూపమస్యాః। యద్వా బ్రహ్మాత్మనోః శివజీవయోరైక్యమేవ స్వం సర్వస్వం ప్రతిపాద్యం యస్య స హంసమన్త్రో రూపమస్యా ఇతి। తదుక్తం స్కాన్దే యజ్ఞవైభవఖణ్డే 'అథవా జీవమన్త్రోఽయం జీవాత్మప్రతిపాదకః। అహంశబ్దస్య రూఢత్వాల్లోకే జీవాత్మవస్తుని॥ శక్తిమన్త్రః సకారాఖ్యః పరమేశ్వరవాచకః। ప్రకృతార్థే ప్రసిద్ధత్వాత్ప్రసిద్ధః

పరమేశ్వరః॥ మహదాద్యణుపర్యన్తం జగత్సర్వం చరాచరమ్। జాయతే వర్తతే చైవ లీయతే పరమేశ్వరే॥ సంసారిత్వేన భాతోఽహం స ఏవ పరమేశ్వరః। సోఽహమేవ న సందేహః స్వానుభూతిప్రమాణత' ఇతి। ఏతేన త్రిశత్యాం హంసమన్త్రార్థరూపిణీతి నామ వ్యాఖ్యాతమ్। మహతో మహీయస్త్వాద్బృహతీ। షట్త్రింశదక్షరచ్ఛన్దోవిశేషరూపా వా। నచ 'గాయత్రీ ఛన్దసామసీ'తి కౌర్మవచనవిరోధః। ఉభయాత్మత్వాఙ్గీకారే తదభావాత్। అత ఏవ 'బృహత్సామ తథా సామ్నా'మితి భగవతో వాసుదేవస్య విశ్వరూపవర్ణనే గీతావచనస్య భగవత్యా విశ్వరూపవర్ణనార్థేన 'జ్యేష్ఠం సామ చ సామస్వి'తి కౌర్మవచనేనం న విరోధః। తలవకారిణాం శాఖాయామ్ 'ఉదుత్యం, 'చిత్రమి'త్యనయోర్ఋచోర్గీయమానం సామ జ్యేష్ఠసామే' త్యుజ్జ్వలాయాం హరదత్తోక్తేః। బృహత్సామ తు 'సత్త్వం నశ్చిత్రే'త్యస్యామృచి గీయమానం ప్రసిద్ధమేవ। బృహజ్జ్యేష్ఠశబ్దయోః పర్యాయత్వసంభవాచ్చ। తేన జ్యేష్ఠసామరూపేతి వా, బృహత్సామరూపేతి వా వ్యాఖ్యా। 'బ్రాహ్మణీ ఫఞ్జికా స్పృక్కా ద్విజపత్నీషు విశ్రుతే'తి విశ్వకోశాదౌషధివిశేషరూపా ద్విజస్త్రీమాత్రరూపా వా సంవిద్విశేషరూపా వా। ఉక్తం సమయాచారస్మృతౌ 'బ్రాహ్మణీ శ్వేతపుష్పాఢ్యా సంవిత్సా దేవతాత్మికే'తి। అథవా శివస్య బ్రాహ్మణత్వజాతిమత్త్వాద్బ్రాహ్మణీ। తథాచ ఛాన్దోగ్యే శ్రూయతే 'విరూపాక్షోఽసి దన్తాఞ్జి'రితి శివం ప్రకృత్య 'త్వం వ దేవేషు బ్రహ్మణోఽస్యహం మనుష్యేషు బ్రాహ్మణో వై బ్రాహ్మణముపధావత్యుప త్వా ధావామీ'తి పరాశరాదిత్యకౌర్మవాసిష్ఠలైఙ్గేషు స్మర్యతే 'బ్రాహ్మణో భగవాన్సామ్బో బ్రాహ్మణానాం హి దైవతమ్।విశేషాద్బ్రాహ్మణో రుద్రమీశానం శరణం వ్రజే'దితి। విష్ణుభాగవతేఽపి 'న మే గర్భమిమంబ్రహ్మ'న్నిత్యాదినా శివకోపాద్విభ్యత్యాదిత్యా తస్య బ్రాహ్మణత్వం వ్యక్తీకృతమితి తు శివతత్త్వవివేకే ద్రష్టవ్యమ్। అవిద్యాతిరిక్తజడజాతిసద్భావే మానాభావ ఇత్యత ఆహ బ్రాహ్మీ। 'బ్రాహ్మో జాతా'వితి నిపాతనాత్సాధుః। వాగాత్మికా వా। బ్రహ్మైవానన్దో యస్యాః సగుణాయాః। మత్వర్థీయాచ్ప్రత్యయేన బ్రహ్మానన్దవతీ వా। బలినోఽవిద్యానిరాససమర్థాః కామాదిశత్రుజేతారః ప్రియా దయాపాత్రం యస్యాః। బలినామకో రాజా ప్రియో యస్య వామనస్య తదభిన్నా వా। పూజోపహారాః ప్రియా యస్యా వా॥౧౮౩॥ సంస్కృతప్రాకృతాదిభాషా రూపం యస్యాః। భాషాభిర్నిరూప్యత ఇతి వా। తదుక్తం 'సంస్కృతేనైవ కేప్యాహుః కేచిన్మ్లేచ్ఛాదిభాషయా। సాధారణ్యేన కేఽపి త్వాం ప్రాకృతేనైవ కేచనే'తి। బృహతీ అపారా సేనా చతు-

సుఖారాధ్యా శుభకరీ శోభనా సులభాగతిః॥౧౮౪॥

రఘ్గబలం యస్యాః। బృహత్సేనాఖ్యరాజవిశేషరూపా వా। భావా ద్రవ్యగుణాదయోఽభావాః ప్రాగభావాదయస్తైరుభయైరపి వివర్జితా। ననూభయేషామభావస్యాప్యభావత్వేన తద్వత్త్వే కథమభావవివర్జితత్వమ్। కించ ప్రాగభావప్రధ్వంసాత్యన్తాభావాదయోఽపి ద్రవ్యగుణాదిప్రతియోగికా ఏవ వక్తవ్యాః ప్రకారాన్తరాయోగాత్। తతశ్చ ద్రవ్యాభావాభావే ద్రవ్యత్వం ద్రవ్యాభావే చ ద్రవ్యాభావత్వమేవాపద్యత ఇతి కథం భావాభావవివర్జితత్వమితి చేత్। న। వ్యాసపాదైరేవ పరిహృతత్వాత్। తదుక్తం స్కాన్దే యజ్ఞవైభవఖణ్డే 'అధిష్ఠానావశేషో హి నాశః కల్పితవస్తునః। భావస్యైవ హ్యభావత్వం నాశో భావస్య భావతా॥ భావాభావస్వరూపాభ్యామన్య ఏవ హి కల్పితః। అధిష్ఠానస్య నాశో న సత్యత్వాదేవ సర్వదే'తి। అధిష్ఠానసమసత్తాకపదార్థప్రతియోగికాభావస్య తదభావస్య చాధిష్ఠానాద్భేదేన తత్ర వృత్తితా। అధిష్ఠానవిషమసత్తాకస్యాభావస్త్వధిష్ఠానస్వరూప ఏవ న భిన్నః। అధిష్ఠానం తు సత్యత్వాదేవ న నశ్యతీతి సముదాయార్థః। సుఖేనోపవాసాదిరూపకాయక్లేశం ధ్యేయస్వరూపనియమనిర్బన్ధాదికం చాన్తరేణాప్యారాధ్యా। తథాచ కౌర్మే హిమవన్తంప్రతి భగవత్యా వచనమ్ 'అశక్తో యది మాం ధ్యాతుమైశ్వరం రూపమవ్యయ'మిత్యాదినోత్తరోత్తరం సులభప్రకారోపదేశః। నచైతావతా పాపమాశఙ్కనీయమిత్యాహుః। శుభకరి శుభం పుణ్యమేవ కరోతి మోక్షాదిపురుషార్థరూపత్వాచ్ఛోభనా సుఖోపాస్యత్వాత్సులభా చ గతిః ప్రాప్తవ్యం స్థానమ్। గమ్యత ఇతి గతిః ఫలమ్। జ్ఞానముపాయో వా 'గతిర్మార్గే దశాయాం చ జ్ఞానే యాత్రాభ్యుపాయయో'రితి విశ్వః। 'ఏషైవ సర్వభూతానాం గతీనాముత్తమా గతి'రితి కౌర్మాత్। శోభనాయై సులభాయై గత్యై నమ ఇతి చతుర్థీత్రయేణ ప్రయోగః। అత్ర శోభనాగతిః సులభాగతిరితి గతిపదానుషఙ్గేణ నామద్వయం సువచనమ్। తావతైవ పౌనరుక్త్యపరిహారసంభవాత్। అత్ర హి శోభనేతి పదత్రయం పఠ్యతే। సుముఖీ నలినీ సుభ్రూః శోభనేతి యథాస్థితమేకం నామ। సువాసిన్యర్చనప్రీతాశోభనేత్యత్ర చతురక్షరమశోభనేతి ద్వితీయమ్। ప్రకృతే చాకారప్రశ్లేషాయోగాత్పార్థక్యాయోగాచ్ఛోత్తరపదేనైకవాక్యతాం కల్పయిత్వా పౌనరుక్త్యముద్ధ్రియత ఇతి స్థితిః। మతిరమతిరిత్యాదిరీత్యా పదచ్ఛేదేఽప్యేషైవోపపత్తిర్మూలమ్। భగవత్పాదైర్విష్ణుసహస్రనామభాష్యే ఈదృశీభిరేవోపపత్తిభిః పదచ్ఛేదస్య నిర్ణీతత్వాత్। యథా నిధిరవ్యయ ఇత్యత్ర పదద్వయస్యైకనామత్వమవ్యయః పురుషః సాక్షీత్యనేన పౌనరుక్త్యపరిహారాయ। ఏవం స్థవిరోధ్రువః శాశ్వతఃస్థాణుః సర్వవిద్భానుర్వాచస్పతిరుదారధీరిత్యాదిషు। ఏవం జననోజనజన్మదిర్భీమ ఇత్యనేన పునరుక్తిపరిజిహీర్షయాఽతులః శరభోభీమ ఇత్యత్రాభీమ ఇత్యకారప్రశ్లేషః కృతః। ఏవమిష్టోవిశిష్ట ఇత్యాదౌ। తతశ్చ ఛలాక్షరసూత్రాణామపీదృశోపపత్తిమూలకత్వేన తదుక్తరీత్యైవ పదచ్ఛేదే నాతీవాదరః కర్తవ్యః। అనేనైవ న్యాయేన సామవేదిభిర్వేదమర్యాదయాపి పఠ్యమాన ఊహగ్రన్థో న్యాయమూలకత్వాత్పౌరుషేయ ఏవేతి న్యాయవిరోధే తస్యాప్రామాణ్యమిచ్ఛన్తి జైమనీయాః। ప్రకృతే తూభయథాపి పౌనరుక్త్యపరిహారసంభవే 'ప్రసవిత్రీ ప్రచణ్డాజ్ఞా ప్రతిష్ఠా ప్రకటాకృతి' రితి పకారాదినామప్రాయపాఠే నేత్యస్య భిన్నపదత్వస్వీకారే సందర్భశుద్ధ్యసా-

రాజరాజేశ్వరీ రాజ్యదాయినీ రాజ్యవల్లభా।

రాజత్కృపా రాజపీఠనివేశితనిజాశ్రితా॥౧౮౫॥

రాజ్యలక్ష్మీః కోశనాథా చతురఙ్గబలేశ్వరీ।

సామ్రాజ్యదాయినీ సత్యసంధా సాగరమేఖలా॥౧౮౬॥

దీక్షితా దైత్యశమనీ సర్వలోకవశంకరీ।

మఞ్జస్యాత్రత్ర ప్రచణ్డాజ్ఞేత్యస్యైకపదత్వలిప్సయా ప్రకృతే గతిపదానుషఙ్గేణాపి నామద్వయం స్వీకర్తుముచితమితి దిక్। సర్వథైకమేవ నామేతి యద్వాగ్రహస్తదైకమేవ పదమితి సువచమ్। శోభనా చాసావసులభా చేతి విగ్రహే సుదుర్లభేత్యర్థః। సుదుర్లభా ఆగతిః పునరావృత్తిర్యయా। జన్మచ్ఛేత్త్రీతి యావత్। 'యస్య నో పశ్చిమం జన్మ యది వా శంకరః స్వయమ్। తేనైవ లభ్యతే విద్యా శ్రీమత్పఞ్చదశాక్షరీ'తి బ్రహ్మాణ్డపురాణాత్। యద్వా। అసులభా గతిర్దుర్లభం జన్మ మానుషాది తచ్ఛోభనం యయేత్యర్థః। ఉక్తంచ దేవీభాగవతే 'యైర్న శ్రుతం భాగవతం పురాణం నారాధితా యైః ప్రకృతిః పురాణీ। హుతం ముఖే నైవ ధరామరాణాం తేషాం వృథా జన్మ గతం నరాణా'మితి। విష్ణుభాగవతే త్వత్రైవ 'నారాధితో యైః పురుషః పురాణః' ఇతి ద్వితీయచరణః పఠ్యత ఇతి భేదః। శోభనాఽసురనాయికేత్యత్ర శోభనానామసురాణాం ప్రహ్లాదాదీనామిత్యర్థం నిర్వర్ణ్య ప్రకృతే నామత్రయమపి సువచమ్॥౧౮౪॥ రాజ్ఞాం దేవరాజాదీనాం యే రాజానో బ్రహ్మవిష్ణురుద్రాస్తేషామపీశ్వరీ। రాజరాజస్య కుబేరస్యేశ్వరీ వా। రాజ్యం స్వారాజ్యవైకుణ్ఠకైలాసాధిపత్యాదికం దాతుం శీలమస్యాః। పూర్వోక్తాని రాజ్యాని వల్లభాని ప్రియాణి యస్యాః। రాజ్యశబ్దేన తత్పతయో రాజానో వా కథ్యన్తే। అతఏవ శ్రీనగరే తేషాం వాసః స్మర్యతే। యదాహ దుర్వాసా 'మధ్యక్షోణ్యామముయోర్మహేన్ద్రనీలాత్మకాని చ సరాంసి। శాతోదరీసహాయాన్భూపాలానపి పునః పునః ప్రణుమః' ఇతి। అముయోరిత్యస్య త్రయోదశచతుర్దశప్రాకారయోరిత్యర్థః। రాజన్తీ శోభమానా కృపా యస్యాః। రాజ్ఞాం నృపాణామిన్ద్రాదీనాం చ పీఠేషు సింహాసనేషు నివేశితా నిజా ఆశ్రితా యయా॥౧౮౫॥ రాజ్యాభిమానినీ లక్ష్మీ రాజ్యలక్ష్మీః। యస్యా మన్త్రస్తన్త్రరాజే ప్రసిద్ధః। కోశస్య భాణ్డాగారస్య దివ్యస్య అన్నమయాదేర్వా నాథా స్వామినీ। చత్వారి హస్త్యశ్వరథపాదాతరూపాణ్యఙ్గాని

యేషాం తేషాం బలానామీశ్వరీ। అఙ్గాన్యేవ బలం యేషాం తేఽఙ్గబలా వ్యూహాః చతురవయవకా యే వ్యూహాస్తేషామీశిత్రీ వా। అఙ్గబలేశ్వరశబ్ద ఏవ వా వ్యూహవాచీ। తేన ద్విగుత్వాన్ఙీప్। చతుర్థవ్యూహాత్మేత్యర్థః। తే చ వాసుదేవాద్యా వైష్ణవేషు పురాణేష్వివ శైవశాక్తేధ్వపి పురాణేషు ప్రసిద్ధాస్త ఇహోదాహార్యాః। 'శరీరపురుషః ఛన్దఃపురుషో వేదపురుషో మహాపురుష'ఇతి బహ్వృచోపనిషదుక్తా వా। రాజసూయేన యష్టా మణ్డలేశ్వరో వా రాజాధిరాజో వా సమ్రాట్ తస్య భావః సామ్రాజ్యం తద్దత్తే। 'యేనేష్టం రాజసూయేన మణ్డలస్యేశ్వరశ్చ యః। శాస్తి యశ్చాజ్ఞయా రాజ్ఞః స సమ్రాడి'త్యగ్నిపురాణీయకోశాత్। సత్యే అనుల్లఙ్ఘ్యే సంధే ప్రతిజ్ఞామర్యాదే యస్యాః। సాగరాః సముద్రా ఏవ మేఖలా కాఞ్చీ యస్యా భూమేః సా॥౧౮౬॥ ధియం జ్ఞానం క్షిణోతి

సర్వార్థదాత్రీ సావిత్రీ సచ్చిదానన్దరూపిణీ॥౧౮౭॥

దేశకాలాపరిచ్ఛిన్నా సర్వగా సర్వమోహినీ।

ప్రాపయతీతి దీక్షా। 'అథాతో దీక్షా కస్య స్విద్ధేతోర్దీక్షిత ఇత్యాచక్షత' ఇత్యారభ్య 'తం వా ఏతం ధీక్షితం సన్తం దీక్షిత ఇత్యాచక్షత' ఇత్యన్తాదాథర్వణబ్రాహ్మణాత్। 'శిష్యేభ్యో మన్త్రదానేన పాపం క్షపయతీతి వా। దీయతే కృపయా శిష్యే క్షీయతే పాపసంచయః। తేన హీక్షేతి కథితే'తి పరానన్దతన్త్రాత్। సా అస్య సంజాతేతి దీక్షితస్తదభిన్నా ।దైత్యానాం భణ్డాదీనాం శమనీ నాశికా। సర్వాన్ లోకాన్స్వవశే కురుతే। వశమితి మాన్తమవ్యయమ్। సర్వేషాం చతుర్ణామర్థానాం పురుషార్థానాం దాత్రీ। తృన్నన్తయోగే 'న లోకే'తి షష్ఠ్యా ఏవ నిషేధాత్కృద్యోగలక్షణషష్ఠ్యాః 'తృజకాభ్యా'మితి సమాసనిషేధేఽపి శేషషష్ఠ్యా సమాసః। ఉక్తం చ దేవీపురాణే 'ధర్మాదీంశ్చిన్తితానర్థాన్సర్వలోకేషు యచ్ఛతి। అతో దేవీ సమాఖ్యాతా సర్వైః సర్వార్థసాధనీ'తి। సవితుర్జగత్ప్రసూతేః పరశివస్యేయం సావిత్రీ। 'ప్రజానాం చ ప్రసవనాత్సవితేతి నిగద్యత' ఇతి విష్ణుధర్మోత్తరాత్। 'సవితృప్రకాశకరణాత్సావిత్రీత్యభిధా భవేత్। జగతః ప్రసవిత్రీతి హేతునానేన వాపిచే'తి భారద్వాజస్మృతేశ్చ। 'సావిత్రీ ప్రసవస్థితే'రితి వాసిష్ఠరామాయణాచ్చ। దేవీపురాణే తు 'త్రిదశైరర్చితా దేవీ వేదయోగేషు పూజితా। భావశుద్ధస్వరూపా చ సావిత్రీ తేన సా స్మృతే'త్యుక్తమ్। దేవీభాగవతే తు 'స్రవణం స్యన్దనార్థే చ ధాతురేష నిపాత్యతే। స్రవణే తేజసోత్పత్తిః సావిత్రీ తేన కథ్యత' ఇత్యుక్తమ్।

ఇయం చ పుష్కరతీర్థాధిష్ఠాత్రీ దేవతా। తదుక్తం పద్మపురాణే ‘సావిత్రీ పుష్కరే నామ్నా తీర్థానాం ప్రవరే శుభ' ఇతి॥

అథ పరిభాషాయాం షట్త్రింశన్నామాని విభజతే॥ దేహగుణాద్భవలేశాద్ద్విస్తే రూపం దివాభూరి। వారిగణేభావిగుణాస్త్రిపదలతాభావజవవాదాః॥౨౭॥

సత్త్వం చిత్త్వమానన్దశ్చ రూపం స్వరూపమత ఏవ విద్యాన్తరేషూపసంహార్యమస్యా ఇతి సచ్చిదానన్దరూపిణీ॥౧౯౭॥

ఇతి భాస్కరరాయేణ కృతే సౌభాగ్యభాస్కరే। సప్తమేన శతేనాభూదష్టమీ భోగదా కలా॥౨౦౦॥ ఇతి భాస్కరరాయేత్యాది లలితాసహస్రనామభాష్యే సప్తమశతకం నామాష్టమీ కలా॥౮॥

దేశకాలాభ్యామపరిచ్ఛిన్నా తత్కృతపరిచ్ఛేదాభావవతీ। ఉక్తం చ యోగసూత్రే 'స పూర్వేషామపి గురుః కాలేనానవచ్ఛేదా'దితి। స ఈశ్వరః పూర్వేషాం బ్రహ్మాదీనామపి గురుః పితా। కాలేనానవచ్ఛిన్నత్వాదిత్యర్థః। ఇహ నాస్తీతి ప్రతీతివిషయోఽత్యన్తాభావో దేశతః పరిచ్ఛేదః। పూర్వం నాసీదగ్రే న భవిష్యతీతి ప్రతీతివిషయౌ ప్రాగభావప్రధ్వంసౌ కాలతః పరిచ్ఛేదః। అధునా నాస్తీతి త్వత్యన్తాభావ ఏవ। దేశే వృత్తౌ కాలస్య కాలే వృత్తౌ దేశస్య చావచ్ఛేదకత్వనియమాదిదానీం గోష్ఠే గౌర్న మన్దురాయామితి ప్రతీతేరిహాధునేత్యనయోరేకస్యాధికరణత్వేనాన్యస్యావచ్ఛేదకత్వేనోల్లేఖాయ ప్రయోగ ఇతి గ్రన్థాన్తరేషు విస్తరః।ఈదృశపరిచ్ఛేదాభావో నామ తత్ప్రతియోగిత్వాభావః, ప్రతియోగిత్వసంబన్ధేన తయోరభావో వా। తద్వతీత్యర్థః। తదుక్తం సౌరసంహితాయాం 'పుమానాకాశవద్వ్యాపీ స్వాతిరిక్తం మృషాయతః। దేశతః కాలతశ్చాపి హ్యనన్తో వస్తుతః స్మృత' ఇతి। అనన్తశబ్దశ్చ పరి-

సరస్వతీ శాస్త్రమయీ గుహామ్బా గుహ్యరూపిణీ॥౧౯౮॥

చ్ఛేదాభావవానిత్యర్థః। నన్వత్ర వస్తుతః పరిచ్ఛేదాభావోఽపి స్మర్యతే। అస్తి హి అయమయం నేతి ప్రతీతివిషయోఽన్యోన్యాభావో నామ వస్తుతః పరిచ్ఛేదః, తత్ప్రతియోగిత్వాభావః కిమితి నోక్త ఇతి చేత్, తస్య వాదివిప్రతిపత్తివిషయత్వేన బహుభిర్నామభిః సమర్థయిష్యమాణత్వేన పృథఙ్నిర్దేక్ష్యమాణత్వాదితి గృహాణ। తదేవాహ సర్వగా। సర్వం వస్తుమాత్రం గచ్ఛత్యభేదేన ప్రాప్నోతీతి సర్వగా। 'అన్తాత్యన్తాధ్వే'త్యాదినా డః। తదుక్తం వరాహపురాణే త్రిమూర్తిషు సృష్టినామికాం శ్వేతపర్వతే తపశ్చరన్తీంప్రతి బ్రహ్మణా వరం ప్రియతామిత్యుక్తే దేవ్యా వచనమ్ 'భగవన్నేకదేశేఽహం నోత్సహే స్థాతుమఞ్జసా। అతోఽర్థం త్వాం వరం యాచే సర్వగత్వమభీప్సతీ॥ ఏవముక్తస్తదా బ్రహ్మా సృష్ట్యై దేవ్యై ప్రజాపతిః। ఉవాచ సర్వరూపే త్వం సర్వగాసి భవిష్యసీ'తి। అత్ర సర్వగత్వవివరణరూపస్య సర్వరూపే ఇతి సంబోధనస్య సర్వాభిన్నే ఇత్యర్థకత్వాత్పరికరాఙ్కురాలంకారః। సర్వాభిన్నత్వం చ సిద్ధమేవేత్యసీత్యుక్తమ్। అత ఏవ సాధ్యత్వద్యోతకస్య భవిష్యసీత్యస్య సర్వక్షేత్రేషు తవ సగుణమూర్తయో భవిష్యన్తీత్యేతత్పరత్వమ్। అతః సర్వక్షేత్రేషు విద్యమానేత్యప్యర్థః। సర్వాన్తర్యామిణీతి వా। ఈదృశార్థత్రయమప్యభిప్రేత్యోక్తం దేవీపురాణే 'దేవ్యా వా ఏష సిద్ధాన్తః పరమార్థో మహామతే। ఏషా వేదాశ్చ యజ్ఞాశ్చ స్వర్గశ్చైవ న సంశయః॥ దేవ్యా వ్యాప్తమిదం సర్వం జగత్స్థావరజంగమమ్। ఈడ్యతే పూజ్యతే దేవీ అన్నపానాత్మికా చ సా॥ సర్వత్ర శాంకరీ దేవీ తనుభిర్నామభిశ్చ సా। వృక్షేషూర్వ్యాం తథా వాయౌ వ్యోమ్న్యప్స్వగ్నౌ చ సర్వగా॥ ఏవంవిధా హ్యసౌ దేవీ సదా పూజ్యా విధానతః। ఈదృశీం వేత్తి యస్త్వేనాం స తస్యామేవ లీయతే' ఇతి। నను నిత్యత్వానిత్యత్వజడత్వచిత్త్వాదివిరుద్ధధర్మసమావేశాత్కథమన్యోన్యాభావప్రతియోగిత్వస్య బ్రహ్మణ్యభావ ఇత్యత ఆహ। సర్వమోహినీ సర్వాన్ప్రాకృతజనాన్ భేదభానే సత్యత్వం మన్యమానాన్ మోహయతి అద్వైతవిషయకజ్ఞానవిధురాన్కురుతే ఇతి తథా। బ్రహ్మణో జగతశ్చ భేదభానస్య మోహమాత్రత్వాద్వస్తుతోఽపరిచ్ఛేద్యత్వే న కాపి క్షతిరితి భావః। ఉక్తం చ కూర్మపురాణే శివేన 'ఇయం సా పరమా శక్తిర్మన్మయీ బ్రహ్మరూపిణీ। మాయా మమ ప్రియానన్తా యయేదం మోహితం జగత్॥ అనయైతజ్జగత్సర్వం సదేవాసురమానుషమ్। మోహయామి ద్విజశ్రేష్ఠాః సృజామి విసృజామి చే'తి। అత్రైవ హిమవన్తంప్రతి దేవీ వచనమ్ 'యాని శాస్త్రాణి దృశ్యన్తే లోకేఽస్మిన్వివిధాని తు। శ్రుతిస్మృతివిరుద్ధాని ద్వైతవాదరతాని చ॥ కాపాలం భైరవం చైవ శాకలం గౌతమం మతమ్। ఏవంవిధాని చాన్యాని మోహనార్థాని తాని తు॥ యే కుశాస్త్రాభియోగేన మోహయన్తీవ మానవాన్। మయా సృష్టాని శాస్త్రాణి మోహాయైషాం భవాన్తర' ఇతి। సూతసంహితాయామపి 'ప్రసాదహీనాః పాపిష్ఠా మోహితా మాయయా జనాః। నైవ జానన్తి దేవేశం జన్మనాశాదిపీడితా' ఇతి। సర్వం త్రైలోక్యం మోహయతీతి వా। త్రైలోక్యమోహనచక్రవిద్యోభయరూపేతి యావత్। నను ఘటపటయోర్భేదభానస్యాపి తుల్యన్యాయేన మోహమాత్రత్వాత్తయోరప్యభేద ఏవాస్త్వత ఆహ— సరస్వతీ జ్ఞానాభిమానినీ దేవతా। జ్ఞానసముద్రరూపేత్యర్థః। విషయానవచ్ఛిన్నజ్ఞానరూపేతి యావత్। ఘటాదిజడపదార్థనిర్ణయే మోహస్యాయోగేఽపి 'అజ్ఞానేనావృతం జ్ఞానం తేన ముహ్యన్తి జన్తవ'

ఇతి వచనేన జ్ఞానరూపా ద్వైతవిషయే జ్ఞానావరణస్యావశ్యకత్వాత్తన్నిర్ణయే సర్వానర్థనిరాసకపరమపురుషార్థరూపే పాపినాం భవత్ప్రసాదవిధురాణాం మోహ ఆవశ్యక ఇతి భావః। యద్వా కన్యాః ప్రక్రమ్య 'ద్వివర్షా తు సరస్వతీ'తి ధౌమ్యవచనాత్తాదృశకన్యారూపేత్యప్యర్థః। భరద్వాజస్మృతావపి 'యా వసేత్ప్రాణిజిహ్వాసు సదా వాగుపవర్తనాత్। సరస్వతీతి నామ్నేయం సమాఖ్యాతా మహర్షిభి'రితి। 'సరణాత్సర్వదృష్టీనాం కథితైషా సరస్వతీ'తి వాసిష్ఠరామాయణే చ। నను నాయం దిఙ్మోహాదితుల్యో మోహః, విరుద్ధధర్మసమావేశాదియుక్తిసహస్రైర్భేదస్యానుమీయమానత్వాదిత్యత ఆహ— శాస్త్రమయీతి। ప్రధానార్థేఽయం మయట్। 'సర్వం ఖల్విదం బ్రహ్మే'త్యాదిశాస్త్రప్రధానా॥ అయం భావః— శాస్త్రమేవేహ ప్రాధాన్యేన గమకం నత్వనుమానాది। తస్య శాస్త్రతో దుర్బలత్వాత్। అత ఏవ 'శాస్త్రయోనిత్వా'దితి బ్రహ్మసూత్రమ్। వేదైకవేద్యత్వబోధకశ్రుతయశ్చ 'తం త్వౌపనిషదం పురుషం పృచ్ఛామీ'త్యాదయః। తతశ్చ సర్వస్య వస్తుజాతస్య బ్రహ్మభేదే శాస్త్రేణ బోధితే మన్త్రే తృతీయకూశేనాప్యనూదితే తద్విరోధాదనుమితేరేవ భ్రమత్వం కల్ప్యమ్। వేదాన్తానామైదంపర్యేణ బ్రహ్మైకనిర్ణయాయ ప్రవృత్తేః। అత ఏవ తాదృశజ్యోతిఃశాస్త్రవిరోధాచ్చన్ద్రప్రాదేశికత్వవిషయకస్య సార్వజనీనప్రత్యక్షస్యాపి భ్రమత్వం కల్ప్యత ఇతి శాస్త్రాత్మకస్యావయవశాలివిగ్రహత్వాచ్చాస్త్రవికారేత్యప్యర్థః। తదుక్తం బ్రహ్మణ్డే 'నిఃశ్వాసమారుతైర్వేదానృచం సామ యజుస్తథా। ఆథర్వణమహామన్త్రానభిమానేన చాసృజత్॥ కావ్యనాట్యాద్యలంకారానసృజన్మధురోక్తిభిః। సరస్వతీ చ జిహ్వాయాః ససర్జ సకలప్రసూః॥ చులుకేన చకోరాక్షీ వేదాఙ్గాని ససర్జ షట్। మీమాంసాం న్యాయశాస్త్రం చ పురాణం ధర్మసంహితామ్। కణ్ఠోర్ధ్వరేఖాతన్త్రేణ ససర్జ సకలామ్బికా॥ ఆయుర్వేదం ధనుర్వేదం కణ్ఠమధ్యస్థరేఖయా। చతుఃషష్టిం చ విద్యానాం కణ్ఠకూపభువాసృజత్॥ తన్త్రాణి నిఖిలాఙ్గేభ్యో దోర్మూలాన్మదనాగమ'మిత్యాది। నను భేదభానం న కేవలం లౌకికం చన్ద్రప్రాదేశికత్వజ్ఞానవత్, కింతు శాస్త్రీయమేవేతి శఙ్కతే। గుహామ్బా గుహాయాం స్థితామ్బా। ఛాయారూపేతి యావత్। మధ్యమపదలోపీ సమాసః। 'ఋతం పిబన్తౌ సుకృతస్య లోకే గుహాం ప్రవిష్టౌ పరమే పరార్ధే। ఛాయాతపౌ బ్రహ్మవిదో వదన్తి పఞ్చాగ్నయో యే చ త్రిణాచికేతాః' ఇతి శ్రుతౌ గుహాప్రవిష్టత్వేన వర్ణితయోశ్ఛాయాతపయోః పరస్పరవిలక్షణతయా ద్వివచనబలాచ్చ భేదసిద్ధిరితి భావః। యద్వా గుహస్య స్కన్దస్యామ్బా మాతా। తస్యాస్తారకాసురవధాదికార్యార్థం దేవైః ప్రార్థనం తతః శివశక్త్యోః సమాగమస్తత్ర విఘ్నాచరణం తేన కోపశాపాది తతోఽగ్నిగఙ్గాశరస్తమ్బాదియోగేన స్కన్దోత్పత్తిరిత్యాదికథాయాః శాస్త్రైకగమ్యాయా ఏవ భేదసాధకత్వాదత్వాదద్వైతశ్రుతీనామేవోపచరితార్థతా వక్తవ్యా। 'యజమానః ప్రస్తర' ఇతి శ్రుతేరివ ప్రత్యక్షవిరోధాదితి భావః। సత్యమయం వ్యవహారః సర్వోఽపి వ్యావహారికసత్యత్వావలమ్బనః అద్వైతం తు పారమార్థికం సత్యత్వమాలమ్బత ఇత్యాశయేన

సమాధత్తే— గుహ్యరూపిణీతి। గుహాయాం స్థితం గుహ్యం పరమరహస్యం వ్యావహారికదృష్ట్యయోగ్యం జ్ఞానమేవ రూపమస్యాః। ఉక్తం చ సూతసంహితాయామ్ 'గురుమూర్తిధరాం గుహ్యం గుహ్యవిజ్ఞానరూపిణీమ్। గుహ్యభక్తజనప్రీతాం గుహాయాం నిహితాం నుమ' ఇతి। తథాచైకస్యైవ బ్రహ్మణో ద్వే రూపే అవలమ్బ్య ద్వివిధమపి శాస్త్రముప-

సర్వోపాధివినిర్ముక్తా సదాశివపతివ్రతా।

సంప్రదాయేశ్వరీ సాధ్వీ గురుమణ్డలరూపిణీ॥౧౮౫॥

పద్యత ఇతి భావః। గుహ్యోపనిషదేవ రూపమస్యా ఇతి వా। తదుక్తం కౌర్మే విభూతియోగవర్ణనావసరే 'సర్వోపనిషదాం దేవి గుహ్యోపనిషదుచ్యసే' ఇతి॥౧౮౪॥ నను తర్హి శాస్త్రద్వయప్రామాణ్యాత్ భేదాభేదప్రసక్తిరితి నాద్వైతం సిద్ధ్యేదిత్యత ఆహ— సర్వోపాధీతి। సర్వైః స్కన్ధజనకత్వచ్ఛాయాతపత్వాదిభిరుపాధిభిః సఖణ్డైరఖణ్డైశ్చ ధర్మైర్విశిష్య నిఃశేషేణ ముక్తా త్యక్తా ధర్మసంబన్ధశూన్యా। తతశ్చ ధర్మాణాం స్వసంబన్ధాభావవతి భాసమానః సంబన్ధః శుక్తౌ రజతతాదాత్మ్యమివ మిథ్యైవేతి శాస్త్రస్య సత్యావేదకత్వరూపప్రామాణ్యనిర్వాహాయ సర్వేషాం వేదాన్తానామద్వైతే పారమార్థికే పరబ్రహ్మణి సాక్షాత్పరమ్పరయా వా తాత్పర్యస్య వక్తవ్యత్వాద్భేదప్రతిపాదకశాస్త్రస్య పఞ్చషాఙ్గులగ్రాసావేదకోపరాగశాస్త్రస్యేవ వ్యావహారికదృష్ట్యైవ ప్రవృత్తిరితి న భేదాభేదయోః సమకక్షతేతి భావః। తార్కికప్రసిద్ధోపాధిశూన్యా తాదృశ్యసద్ధేతుగమ్యేతి వా। నన్వేవంసతి త్రిపురసున్దర్యాః శక్తిరూపత్వాత్తస్యాశ్చ పరాహన్తాధర్మరూపత్వావిశేషేణ మిథ్యాత్వప్రసఙ్గ ఇత్యత ఆహ— సదేతి। శివ ఏవ పతిరితి వ్రతం నియమః సదా సార్వకాలికో యస్యాః। శివస్య పత్నీత్వం శివవదేవ సదాతనం కాలత్రయాబాధ్యమితి యావత్। ఇతరే తు పదార్థాః కల్పితాస్తేషు ధర్మత్వమపి దృశ్యత్వావిశేషాత్కల్పితమేవ। శక్తౌ తు ధర్మత్వమాత్రం కల్పితం నతు శక్తిరపి కల్పితా। అత ఏవ సా బ్రహ్మకోటిరితి భావః। సదాశివస్య పతివ్రతేతి వా। నను కథమేతదవగమ్యతే పరాహన్తాతిరిక్తా ఏవ ధర్మాః కల్పితా ఇతి। ప్రత్యుత వినిగమనావిరహేణ సర్వేషామేవ ధర్మాణాం మిథ్యాత్వమేవ వా స్యాదిత్యత ఆహ। సమ్యక్ శిష్యేభ్యః ప్రదీయత ఇతి సంప్రదాయః। తత్రేశ్వరీ సమర్థా సమర్థనక్షమా। న్యాయైః సంప్రదాయేన చైతదవగమ్యత ఇత్యర్థః। యథాహి నిర్ధర్మకే బ్రహ్మణి వియదాదయో ధర్మాః కల్పితాః వియదాద్యవచ్ఛిన్నేఽపి చైతన్యే పునః శబ్దవిషయత్వద్రవ్యత్వధర్మత్వాదయస్తదవచ్ఛిన్నచైతన్యేష్వపి పునర్ధర్మత్వాదయః కల్పితాస్తథా ధర్మత్వస్యాపి ధర్మిత్వస్యైవ దృశ్యస్య నిర్ధర్మకేఽపి బ్రహ్మణి సుకల్పత్వాదేకస్యైవ ధర్మధర్మిభావే న్యాయేనైవ సిద్ధే తత్ర శివ ఏవ ధర్మీ శక్తిరేవ ధర్మ ఇతి తు

సంప్రదాయాదవగన్తవ్యమితి భావః। బ్రహ్మైవ శక్యప్రపఞ్చప్రతియోగిత్వేన శక్తిరిత్యుచ్యత ఇతి సాంప్రదాయికాః। సంప్రదాయసఞ్జ్ఞకో మన్త్రార్థోఽపి యోగినీహృదయే దత్తాత్రేయసంహితాయాం చ ప్రసిద్ధః। స చ కాదివిద్యాయామేవ స్వరస ఇతి తు వరివస్యారహస్య ఏవోపపాదితమస్మాభిః। తదీశ్వరీత్యర్థో వా। యుక్తం చైతదిత్యాహ। సాధు ఉచితమ్। దాహకత్వాదిశక్తేర్వహ్నిధర్మతాయా ఏవ లోకే దర్శనాత్పరాహన్తాశక్తేర్ధర్మత్వమేవ వక్తుముచితమితి భావః। నపుంసకమిదం నామ। తేన సాధునేనమ ఇతి ప్రయోగః। తేన సాధ్వీ సద్గతిదాయినీత్యనేన న పౌనరుక్త్యమ్। తస్య ధర్మస్య ద్వే రూపే ఇత్యాహ। ఈ తుర్యస్వరూపమేకాక్షరం కామకలాసఞ్జ్ఞకమిదం నామ। విష్ణుపరాత్ప్రథమస్వరరూపాదకారాత్ అస్య భగినీ ఈ ఇతి విగ్రహే పుంయోగలక్షణే జీషి 'యస్యేతిచే'త్యకారలోపేఽవశిష్టాత్ప్రత్యయమాత్రా-

"కులోత్తీర్ణా భగారాధ్యా మాయా మధుమతీమహీ।

త్పరతః ప్రాప్తస్య సుపో హల్ఙ్యాదినా లోపే రూపసిద్ధిః। య్యైనమ ఇతి ప్రయోగః ర్భార్యాభర్తృభావ ఏవ పుంయోగః। పితృపుత్రీభావస్యాపి పుంయోగపదేన స్వీకృతత్వాత్। 'సుభద్రా వసుదేవీ స్యా'దితి, 'నారాయణీసహచరాయ నమః శివాయే'త్యత్ర నారాయణస్య భగినీత్యేవ వ్యాఖ్యానాచ్చ। ఏవం శక్రదుహితరి జయన్తస్య భగినీతి వ్యుత్పత్త్యైవ జయన్తీతి ప్రసిద్ధేశ్చ। ఏకస్మిన్ధర్మిణి స్థితయోర్ద్వయోర్ధర్మయోః సోదరతాయా ఏవం యుక్తత్వాత్। విష్ణుసంబన్ధిభగినీత్వవిశిష్టేత్యక్షరార్థః। విష్ణురూపా తద్భగినీరూపా చేతి యావత్। ఏకమేవ బ్రహ్మ ధర్మో ధర్మీతి రూపద్వయం ప్రాపత్। తత్ర ధర్మః పునః పుమాన్స్త్రీతి ద్విధాభవత్। తత్ర స్త్రీ పరశివమహిషీత్వం ప్రాపత్। పుమాన్ విష్ణుః సకలజగదుపాదానతామ్। ఏతత్త్రయమపి మిలిత్వైకమఖణ్డం బ్రహ్మేతి శైవమతప్రక్రియా కూర్మపురాణాద్యనుయాయినీ రత్నత్రయపరీక్షాయాం దీక్షితైర్విస్తరేణ నిరూపితాఽనుసంధేయా। అస్యాశ్చ కామకలాయాః స్వరూపం 'శూన్యాకారాద్విసర్గాన్తాద్బిన్దు ప్రస్యన్దసంవిద' ఇత్యాదినా, వామకేశ్వరతన్త్రే 'ఈకారాద్విశ్వకర్త్రీయం మాయా తుర్యాత్మికా ప్రియా' ఇత్యాదినా, జ్ఞానార్ణవే 'ఈకారః స మనుర్జ్ఞేయో రక్తవర్ణః ప్రతాపవా'నిత్యాదినా వాయుపురాణే చ, కామకలావిలాసాదౌ చ ప్రపఞ్చితమ్। సౌన్దర్యలహర్యాం 'ముఖం బిన్దుం కృత్వే'తి శ్లోకే స్పష్టకల్పముక్తం భగవత్పాదైః। తత్స్వరూపనిష్కర్షస్తు తన్ముఖాదేవానుసంధేయో రహస్యతమత్వాదిత్యాహ। గురవః పరమశివాదిస్వస్వగురుపర్యన్తాస్తేషాం మణ్డలం పరమ్పరా సైవ రూపం నిరూపణమస్యాః। అవిచ్ఛిన్నగురుపారమ్పర్యక్రమాగతమిదం రహస్యం న తు పుస్తకే లిఖ్యత

ఇతి భావః। అతఏవోక్తం యోగినీహృదయే 'కర్ణాత్కర్ణోపదేశేన సంప్రాప్తమవనీతల' ఇతి ॥౧౮౯॥ రహస్యత్వమేవ చతుర్భిరాహ। కులమిన్ద్రియసమూహముత్తీర్ణా అతిక్రాన్తా। త్రైరగమ్యత్వాత్। భగే సవితృమణ్డలే ఆరాధ్యోపాస్యా। సవితృమణ్డలస్య రహస్యోపాస్త్యధికరణత్వాత్। భగేన ఏకారేణ వారాధ్యా 'యదేకాదశమాధారం బీజం కోణత్రయాత్మక'మితి వచనాత్। ప్రసిద్ధతరస్యాప్యప్రకటీకరణానుకూలా శక్తిర్మాయా। దేవీపురాణే తు 'విచిత్రకార్యకరణా అచిన్తితఫలప్రదా। స్వప్నేన్ద్రజాలవల్లోకే మాయా తేన ప్రకీర్తితే'త్యుక్తమ్। ఇదమేవ చ విస్తరేణోక్తం వరాహపురాణే పృథివీం ప్రతి విష్ణువాక్యమ్ 'పర్జన్యో వర్షతే తత్ర జలపూరశ్చ జాయతే। దిశో నిర్జలతాం యాన్తి సైషా మాయా మమ ప్రియే॥ సోమోఽపక్షీయతే పక్షే పక్షే చాపి వివర్ధతే। అమాయాం దృశ్యతే నైవ మాయేయం మమ సున్దరి॥' ఇత్యారభ్య 'మమ మాయాబలం హ్యేతద్యేన తిష్ఠామ్యహం జలే। ప్రజాపతిం చ రుద్రం చ సృజామి చ హరామి చే'త్యన్తైః సప్తత్రింశతా శ్లోకైర్విచిత్రకార్యకర్తృత్వం స్వావచ్ఛేదికాయా మాయాయా ఏవేతి ప్రతిపాదితమ్। తాదృశకార్యమేవ చ మాయాపదశక్యతావచ్ఛేదకమ్। భక్తితన్త్రే తు 'తచ్ఛక్తిర్మాయా జడసామాన్యా'దితి సూత్రే భగవతః శక్తిరేవ మాయేత్యుక్తమ్। మధు మద్యం పుష్పరసః క్షౌద్రం వా పూజనాదిసమయే తద్వతీ। 'మహత్యై వా ఏతద్దేవతాయై రూపం యన్మధ్వి'తి శ్రుతేః। యద్వా 'ఆదిత్యో వై దేవమధ్వి'తి శ్రుతౌ విహితమధుమత్యాఖ్యవిద్యావిశేషరూపా। అథవా యోగశాస్త్రే చతుర్విధయోగిన ఉక్తా-

గణామ్బా గుహ్యకారాధ్యా కోమలాఙ్గీ గురుప్రియా॥౧౯౦॥

స్వతన్త్రా సర్వతన్త్రేశీ దక్షిణామూర్తిరూపిణీ।

సనకాదిసమారాధ్యా శివజ్ఞానప్రదాయినీ॥౧౯౧॥

చిత్కలానన్దకలికా ప్రేమరూపా ప్రియంకరీ।

స్తేషు చతుర్థో గతిక్రాన్త్యభావ ఇత్యుచ్యతే। సచ పూర్వేభ్య ఉత్తమస్తస్యాపి సప్త భూమికా అతిక్రమణీయాః సన్తి। తాసు చరమా భూమికా మధుమతీత్యుచ్యతే తద్రూపేత్యర్థః। తాదృశభూమికాయాముత్పన్న స్యైవ జ్ఞానస్య తారకత్వాత్సంసారతారికేతి యావత్। తదిదం

'తారకం సర్వవిషయం సర్వథా విషయక్రమం చేతి వివేకజం జ్ఞాన'మితి యోగసూత్రభాష్యాదిషు స్పష్టమ్। నదీవిశేషరూపా వా। ఈదృశరహస్యరూపాపి పృథ్వీవదతిప్రకటేత్యాహ। మహీ మహ్యాఖ్యనదీవిశేషరూపా వా। దేవీపురాణే తు 'మహద్వ్యాప్య స్థితా సర్వం మహీతి ప్రకృతిర్మతే'త్యుక్తమ్। గణస్య ప్రమథాదేర్గజాననస్య వామ్బా। గుహ్యకైర్దేవవిశేషైరజ్ఞాతరహస్యస్థలే వా ఆరాధ్యా। కోమలాని సుకుమారాణ్యఙ్గాని యస్యాః। గురుః ప్రియో యస్యాః। గురుపత్న్యాభిన్నా వా। జగద్గురోః శివస్య పత్నీ వా॥౧౮౦॥ కారకపారతన్త్ర్యమన్తరేణైవ సర్వకర్తృత్వాత్స్వతన్త్రా, స్వతన్త్రాఖ్యనిత్యాతన్త్రరూపా వా, స్వాన్యాత్మీయాని తన్త్రాణి యస్యా వా, శైవవైష్ణవగాణపతాదితన్త్రేష్వప్యస్యా ఏవ విభూతీనాం ప్రతిపాదనాదాత్మీయత్వమితి భావః। స్వ ఆత్మీయః స్వాధీనః పరశివస్తత్తన్త్రా తదధీనా వా। పరస్పరాధీనేత్యర్థః। తదుక్తం కాలికాపురాణే కామరూపక్షేత్రమాహాత్మ్యే 'నిత్యం వసతి తత్రాపి పార్వత్యా సహ నర్మభిః। మధ్యే దేవీగృహం తత్ర తదధీనస్తు శంకరః॥ ఈశాన్యాం నాటకే శైలే శంకరస్య సదాశ్రయమ్। నిత్యం వసతి తత్రేశస్తదధీనా తు పార్వతీ'తి। సర్వాణి చతుఃషష్టిసంఖ్యాకాని తన్త్రాణీష్టే సమర్థయతి। శివస్య దక్షిణాభిముఖీ మూర్తిర్బ్రహ్మనారాయణాదేరధ్యాపకత్వేన ప్రసిద్ధా। యస్యా మన్త్రస్తన్త్రేషు ప్రసిద్ధః సైవ రూపమస్యాః। సనకసనన్దనాదిభిః సమ్యగారాధ్యోపాస్యా। అత ఏవ తేషాం గురుపరమ్పరాయాం గణనా। తదుక్తం బ్రహ్మాణ్డే 'త్వమేవానాదిరఖిలా కార్యకారణరూపిణీ। త్వామేవ హి విచిన్వన్తి యోగినః సనకాదయ' ఇతి। శివవిషయకం జ్ఞానం ప్రకర్షేణ దత్తే। తదుక్తం వాసిష్ఠమహారామాయణే 'స్పన్దేన లభ్యతే వాయుర్వహ్నిరౌష్ణ్యేన లభ్యతే। చిన్మాత్రమమలం శాన్తం శివ ఇత్యుదితం తు యత్। యత్స్పన్దమయశక్త్యైవ లక్ష్యతే నాన్యథా కిలే'తి। శివో జ్ఞానప్రదాయీ యస్యా వా। అత ఏవ వరాహపురాణే త్రిమూర్తిం ప్రకృత్య 'ఏతాస్తిస్రోఽపి సిధ్యన్తి యో రుద్రం వేత్తి తత్త్వత' ఇతి॥౧౮౧॥ చిదేవ కలా సచ్చిదానన్దాత్మనో బ్రహ్మణ ఏకదేశ ఇవ యస్యాం సా। యద్వా అన్తఃకరణోపాధికం చైతన్యం నిరుపాధికాయాశ్చిత ఏకదేశ ఇతి। 'మమైవాంశో జీవలోకే జీవభూతః సనాతన' ఇతి స్మృతేః। పద్మపురాణేఽపి దేవీమూర్తిగణనాప్రకరణే 'చిత్తేషు చిత్కలా నామ శక్తిః సర్వశరీరిణామితి। ఏవమేవానన్ద ఏవ కలైకదేశ ఇవ యస్యాః। 'శేషాద్విభాషే'తి కప్ప్రత్యయః। జీవవదానన్దైకదేశరూపా వా। స్వార్థే కః। 'ఏతస్యైవానన్దస్యాన్యాని భూతాని మాత్రాముపజీవన్తీ'తి శ్రుతేః। ఆనన్దమయః

నామపారాయణప్రీతా నన్దివిద్యా నటేశ్వరీ॥౧౮౨॥

మిథ్యాజగదధిష్ఠానా ముక్తిదా ముక్తిరూపిణీ।

కోరకో వా। 'కలికా కోరకః పుమా'నితి కోశః। ప్రేమ స్నే హైూ భక్తిరేవ స్వరూపం యస్యాః। ఆయుర్ఘృతమితితదపాభివ్యక్తిజనకేఽపి రూపపదప్రయోగః। ప్రియం కరోతీతి ప్రియంకరీ। అఆఇఈత్యారభ్య క్షక్షా ఇత్యన్తాని భగవత్యా నామాని। అకార ఏకః కకారాదయః పఞ్చత్రింశచ్చేత్యేవం షట్త్రింశదక్షరారాణి షట్త్రింశద్వర్ణరూపాణి తేష్వేకైకస్య షోడశభిః స్వరైర్యోగే క్రమేణ తావన్తో మాసాః। తేన షట్సప్తత్యుత్తరాణి పఞ్చశతాని వర్ణాని భవన్తి। ఏతాని ప్రథమాక్షరాణి। ఏష్వేకైకం ప్రథమం కృత్వా ద్వితీయవర్ణస్థానే షట్త్రింశత్ క్రమేణ నిక్షిపేత్। అన్తే చ ఆఈ ఇతి పల్లవం యోజయేత్। తతశ్చ వింశతిసహస్రాణి సప్తశతాని షట్త్రింశచ్చ నామాని భవన్తి। తదుక్తం 'ఆఈపల్లవితైః పరస్పరయుతైర్ద్విత్రిక్రమాద్యక్షరైః కాదిక్షాన్తగతైః స్వరాదిభిరథ క్షాన్తైశ్చ తైః సస్వరైః। నామాని త్రిపురే భవన్తి ఖలు యాన్యత్యన్తగోప్యాని తే తేభ్యో భైరవపత్ని వింశతిసహస్రేభ్యః పరేభ్యో నమ' ఇతి। దేవీభాగవతేఽపి తృతీయస్కన్ధే 'అకారాదిక్షకారాన్తైః స్వరైర్వర్ణైస్తు యోజితైః। అసంఖ్యేయాని నామాని భవన్తి రఘునన్దనే'తి। తేషాం చ పారాయణం పఞ్చధోక్తం కాదిమతే 'దినతో వారతః పక్షాన్మాసాత్షట్త్రింశతా దినై'రిత్యాదినా। తదిదం నామపారాయణాఖ్యం కర్మ। సహస్రనామపాఠేఽపి చ తథా। యోగరూఢ్యా పూర్వస్యేవ యౌగికవృత్త్యా పరస్యాప్యుపస్థితేః। తాభ్యాం ప్రీతా। 'మామర్చయతు వా మా వా విద్యాం జపతు వా న వా। కీర్తయేన్నామసాహస్రమిదం మత్ప్రీతయే సదే'తి వచనాత్। నన్దినో నన్దికేశ్వరస్య విద్యా తదుపాసితవిద్యా। నటేశ్వరస్య చిదమ్బరనటస్యేయం తదనుకారిణీ। యదాహురభియుక్తాః 'జఙ్ఘాకాణ్డోరునాలో నఖకిరణలసత్కేసరాలీకరాలః ప్రత్యగ్రాలక్తకాభాప్రసరకిసలయో మఞ్జుమఞ్జీరభృఙ్గః। భర్తుర్నృత్తానుకారే జయతి నిజతనుస్వచ్ఛలావణ్యవాపీసంభూతామ్భోజశోభాం విదధదభినవోద్దణ్డపాదో భవాన్యా' ఇతి ॥౮౯౨॥ మిథ్యారూపస్య జగతోఽధిష్ఠానం భానాధికరణం రజతస్యేవ శుక్తిః। 'మాయామాత్రమిదం ద్వైతమద్వైతం పరమార్థతః'। 'నేహ నానాస్తి కించనే'త్యాదిశ్రుతేః। 'సర్వం ఖల్విదమేవాహం నాన్యదస్తి సనాతన'మితి దేవీభాగవతాత్। 'యత్ర త్రిసర్గో మృషే'తి విష్ణుభాగవతాచ్చ। గుణత్రయాపచయవివక్షయా స్త్రీలిఙ్గమ్। యద్వా అధిష్ఠాశబ్ద ఏవాధిష్ఠానపరః। తతశ్చ జగదధిష్ఠారూపం బ్రహ్మైవ అనః ప్రాణో యస్యా ఇతి విగ్రహః। యద్వా అధిష్ఠానశబ్దో మత్వర్థీయాచ్ప్రత్యయేనాధేయపరః। తేన మిథ్యాజగదధిష్ఠానమధిష్ఠితం యస్యాం ఇతి విగ్రహః। వస్తుతస్తు జగతో బ్రహ్మపరిణామకత్వం స్వీకుర్వతాం తాన్త్రికాణాం మతే జగతః సత్యత్వమేవ మృద్ఘటయోరివ బ్రహ్మజగతోరత్యన్తాభేదేన బ్రహ్మణః సత్యత్వేన జగతోఽపి సత్యత్వావశ్యంభావాత్ భేదమాత్రస్య మిథ్యాత్వస్వీకారేణాద్వైతశ్రుతీనామఖిలానాం నిర్వాహః। భేదస్య మిథ్యాత్వాదేవ భేదఘటితాధారాధేయభావసంబన్ధోఽపి మిథ్యైవ। తావన్మాత్రేణైవావిరోధే సర్వస్య జగతో మిథ్యాత్వకల్పనం తుం వేదాన్తినామనర్థకమేవేతి శాంభవానన్దకల్పలతాయాం విస్తరః। తతశ్చ మిథ్యా-

లాస్యప్రియా లయకరీ లజ్జా రమ్భాదివన్దితా॥౧౮౩॥

భవదావసుధావృష్టిః పాపారణ్యదవానలా।
దౌర్భాగ్యతూలవాతూలా జరాధ్వాన్తరవిప్రభా॥౧౮౪॥

భూతం జగతోఽధిష్ఠానం భేదఘటితసంబన్ధేనావస్థితిర్యస్యామితి విగ్రహాత్రిస్స్త్రలిఙ్గతోపపత్తిః॥

అథ పరిభాషామణ్డలే త్రిచత్వారింశన్నామాని విభజతే॥ గౌః శైవే విరతే చతురఙ్ఘ్రితనుర్ద్విశ్చతుర్ఫలం నేతుః। ద్విర్మే గఙ్గామాతా రజశ్చతుర్భావజలమదాద్భావైః॥౨౭॥ అత్ర నకారాభ్యాం దశాక్షరే నామనీ॥౨౭॥

మోక్షం దదాతీతి ముక్తిదా। తథాచ శ్రీకూర్మపురాణే 'తస్మాద్విముక్తిమన్విచ్ఛన్పార్వతీం పరమేశ్వరీమ్। ఆశ్రయేత్సర్వభూతానామాత్మభూతాం శివాత్మికా'మితి। శివపురాణేఽపి 'నామాని యే మహేశస్య గృణన్త్యజ్ఞానతోఽపి వా। తేషామపి శివో ముక్తిం దదాతి కిమతః పర'మితి। బ్రహ్మాణ్డపురాణేఽపి 'యేఽర్చయన్తి పరాం శక్తిం విధినాఽవిధినాపి వా। న తే సంసారిణో నూనం ముక్తా ఏవ న సంశయ' ఇతి। ముక్తిరేవ రూపమస్యాః। అవిద్యానివృత్తేర్ధ్వంసరూపత్వే పఞ్చమప్రకారరూపత్వే వా పరమపురుషార్థత్వానాపత్త్యా తదుపలక్షితస్వాత్మానన్దస్యైవ మోక్షతాయా వక్తవ్యత్వాత్। ఉక్తంచ సౌరసంహితాయాం చతుర్దశేఽధ్యాయే 'అథ ముక్తేః స్వరూపం తే ప్రవక్ష్యామి సమాసతః। యజ్జ్ఞానేన పరా ముక్తిః సిద్ధ్యత్యఖిలదేహినా'మిత్యుపక్రమ్య, జ్ఞానస్య తత్ర కారకహేతుతాం 'జ్ఞానం న కారకం విద్వద్బోధకం ఖలు కేవల'మిత్యాదినా నిరస్య, 'కార్యద్రవ్యతయా నైవ స్థితా భవితుమర్హతీ'త్యాదినా ముక్తేర్ద్రవ్యగుణకర్మసామాన్యాద్యాత్మతామపి నిరస్య, 'అతః సాక్షాత్పరా ముక్తిః స్వాత్మభూతైవ కేవల'మిత్యాదినా సిద్ధాన్తం సంసాధ్య, 'తస్మాదాత్మస్వరూపైవ పరా ముక్తిరవిద్యయా। తిరోభూతాం విశుద్ధస్య విద్యయా వ్యజ్యతేఽనఘే'త్యుపసంహారాత్। లాస్యం నర్తనం ప్రియం యస్యాః। లయశ్చిత్తావస్థావిశేషః। 'దశధ్యానసమో లయ' ఇతి వచనాత్। తాలైర్నృత్యగీతయోః సమకాలపరిచ్ఛేదో వా లయస్తస్య కరీ కర్త్రీ। లజ్జా 'యా దేవీ సర్వభూతేషు లజ్జారూపేణ సంస్థితే'తి స్మరణాత్। హృల్లేఖా బీజస్వరూపా వా। రమ్భోర్వశ్యాదిభిరప్సరోభిర్వన్దితా॥౧౮౩॥ భవః సంసార ఏవ దావో వనవహ్నిస్తస్య

శామకత్వాత్సుధావృష్టిః పీయూషవర్షమివ। భవః సంసార ఏవ దావోఽరణ్యమ్। 'దవదావౌ వనారణ్యవహ్నీ' ఇత్యమరః। తస్య పుఞ్జానుపుఞ్జతయోజ్జీవనాత్పీయూషవృష్టిరివేతి వా। భవం పరశివం దత్తే వసు రత్నం ధనం చ ధత్తే ఏతాదృశీ వృష్టిరితి త్రిపదం నామ వా। భోగమోక్షప్రదేతి యావత్। ఉక్తంచ రుద్రయామలే మఙ్గలరాజస్తవే 'యత్రాస్తి భోగో న తు తత్ర మోక్షో యత్రాస్తి మోక్షో నతు తత్ర భోగః। శ్రీసున్దరీసాధకపుంగవానాం భోగశ్చ మోక్షశ్చ కరస్థ ఏవే'తి। పాపాన్యేవారణ్యాని దుఃఖజనకత్వాత్తేషాం దవానల ఇవ నాశకత్వాత్। పాపారణ్యానాం దవానలో యస్యా నామ సేతి వా। తదుక్తం బృహన్నారదీయే 'గఙ్గాయాః పరమం నామ పాపారణ్యదవానలః। భవవ్యాధిహరీ గఙ్గా తస్మాత్సేవ్యా ప్రయత్నత' ఇతి। యద్వా పాపారణ్యానాం యే దవాః దావాగ్నయో నాశనోపాయభూతా ఉపాస్త్యాదయస్తేషాం అనాన్ ప్రాణాన్ లాతి ఆదత్తే

భాగ్యాబ్ధిచన్ద్రికా భక్తచిత్తకేకిఘనాఘనా।

రోగపర్వతదమ్భోలిర్మృత్యుదారుకుఠారికా॥౧౯౪॥

మహేశ్వరీ మహాకాలీ మహాగ్రాసా మహాశనా।

తాఞ్జీవతీతి యావత్। పాపాపహాని కర్మాణి ప్రథయతీత్యర్థః। తదుక్తం బ్రహ్మాణ్డే 'కృతస్యాఖిలపాపస్య జ్ఞానతోఽజ్ఞానతోఽపి వా। ప్రాయశ్చిత్తం పరం ప్రోక్తం పరాశక్తేః పదస్మృతి'రితి। తత్రైవాధ్యాయాన్తరే 'ఇదం చ శృణు దేవేన్ద్ర రహస్యం పరమం మహత్। సర్వేషామేవ పాపానాం యౌగపద్యేన నాశనమ్॥ భక్తిశ్రద్ధాసమాయుక్తః స్నాత్వాన్తర్జలసంస్థితః। అష్టోత్తరసహస్రం తు జపేత్పఞ్చదశాక్షరీమ్॥ ఆరాధ్య పరమాం శక్తిం ముచ్యతే సర్వకిల్బిషై'రిత్యాది। దౌర్భాగ్యమేవ తూలం కార్పాసస్తస్య వాతూల ఇవ వాత్యేవ దూరం నిరాసికేతి యావత్। 'వాతూలః పుంసి వాత్యాయా'మిత్యమరః। యద్వా దౌర్భాగ్యం తూలం యేషాం తే దౌర్భాగ్యతూలాః దౌర్భాగ్యస్య తూలస్యేవ నిరాసకా ధర్మవిశేషాః। అత ఏవ తే ధర్మా ఏవ వాతూలే గౌణ్యావృత్త్యా తేన దౌర్భాగ్యతూలః వాతూలా యస్యాః సకాశాత్సేతి విగ్రహః। దౌర్భాగ్యనిరాసకాని కర్మాణి యస్యాః సకాశాదుద్భవన్తి, యస్యాః సంబన్ధీని వా సేతి యావత్। జరైవ ధ్వాన్తమన్ధకారస్తస్య నాశకత్వాద్రవేః ప్రభేవ॥౧౯౪॥
భాగ్యలక్షణస్యాబ్ధేరుల్లాసకత్వాచ్చన్ద్రికా కౌముదీవ। భక్తానాం చిత్తాన్యేవ కేకినో మయూరాస్తేషాముల్లాసకత్వాద్ఘనాఘనా మేఘస్వరూపా। యద్వా ఘనపదేనైవ మేఘా ఉచ్యన్తే। దేవీకృతాని చరిత్రాణ్యేవ భక్తచిత్తకేకిఘనరూపాణీతి గౌణ్యా తేన పదేన చరిత్రాణి కథ్యన్తే। భక్తచిత్తకేకిఘనైరాసమన్తాద్ధనా నిరన్తరేత్యర్థః। రోగా ఏవ పర్వతాః స్థూలత్వాత్తేషాం దమ్భోలిర్వజ్ర ఇవ 'భిషక్తమం త్వా భిషజాం శృణోమి' ఇతి శ్రుతేః పుంలిఙ్గ ఏవాయం శబ్దః। తేన రోగపర్వతదమ్భోలయేనమ ఇత్యేవ ప్రయోగో న పాక్షికో దమ్భోల్యైనమ ఇతి। యద్వా

'శతకోటిః స్వరుః శమ్బో దమ్భోలిరశనిర్ద్వయో'రిత్యగ్నిపురాణే దమ్భోలిపదస్య శమ్బపదేనేవాశనిపదేనాపి సాహచర్యాత్స్త్రీలిఙ్గతాపి సువచా। 'కాం విధిం సముపస్కృత్యే'తి మోక్షధర్మీయప్రయోగనిర్వాహాయ తట్టీకాకారాణాం 'భాగ్యం స్త్రీ నియతిర్విధి'రిత్యత్ర నియతిపదసాహచర్యమాత్రవశేన పుంలిఙ్గత్వేన ప్రసిద్ధస్యాపి విధిపదస్య స్త్రీలిఙ్గతేతి వ్యాఖ్యానదర్శనాత్। ఏతత్పక్షే పాక్షికో దమ్భోల్యైనమ ఇతి ప్రయోగః సంగచ్ఛతే। పూర్వమశక్తిసిద్ధితుష్టిభేదభిన్నా అష్టావింశతిర్వధా ఉక్తాః తే మృత్యుదారుపదేనోచ్యన్తే। దారుపదస్యోక్తపరిభాషాయామష్టావింశతిసంఖ్యాపరత్వాత్। శ్లేషేణ కాష్ఠాన్యపి కథ్యన్తే। తేషాం ఛేదకత్వాత్కుఠారేవ స్వార్థే కః। 'ద్వయోః కుఠార' ఇతి కోశః। 'మృత్యుర్యస్యోపసేచన'మితి శ్రుతేః। అష్టసు నామసు రూపకాలంకారః॥౧౯౫॥ మహతీ చ సేశ్వరీ చ మాహేశ్వరీతి పూర్వం వ్యాఖ్యాతం నామ। అనయోర్హ్రస్వదీర్ఘాదిమత్త్వాభ్యాం న పౌనరుక్త్యమ్। మహతీ చ సా కాలీ చ। కాలయతీతి కాలీ। కాలనే మహత్త్వం తు మృత్యోరపి కాలనాత్। తథాచ కాలిదాసః 'ఏతదమ్బ సదిదం తు నేతి నః శఙ్కయా హృది కికల్పలక్షణః। యో యమః స ఖలు కాల్యతే త్వయా భూతసంయమనకేలికోవిద' ఇతి। ఉజ్జయినీపీఠాధీశమహాకాలస్య స్త్రీతి వా। మహాసపరి-

అపర్ణా చణ్డికా చణ్డముణ్డాసురనిషూదనీ॥౧౯౬॥

క్షరాక్షరాత్మికా సర్వలోకేశీ విశ్వధారిణీ।

మితో గ్రాసః కవలో యస్యాః। 'యస్య బ్రహ్మ చ క్షత్రం చోభే భవత ఓదన' ఇతి శ్రుతేః మహచ్చరాచరకర్మకత్వాదశనం యస్యాః। అత్ర తృతీయో వర్ణస్తాలవ్యపూర్వం తదన్త్యతృతీయకం నామ వ్యాఖ్యాతమితి న పౌనరుక్త్యమ్। అపగతమృణం యస్యాః సాఽపర్ణా। తదుక్తమస్మాభిర్దేవీస్తవే 'ఋణమిష్టమదత్త్వైవ త్వన్నామ జపతో మమ। శివే కథమపర్ణేతి రూఢిర్బారాయతే న తే' ఇతి। పర్ణం పతనమితి నైరుక్త్యాత్పతనరహితేతి వా। పర్ణమప్యదనీయత్వేన న విద్యతే యస్యాస్తపస్యన్త్యా ఇతి వా। తదుక్తం కాలికాపురాణే 'ఆహారే త్యక్తపర్ణాభూద్యస్మాద్ధిమవతః సుతా। తేన దేవైరపర్ణేతి కథితా పృథివీతలే' ఇతి। బ్రహ్మపురాణేఽపి 'అపర్ణా తు నిరాహారా తాం మాతా ప్రత్యభాషతే'త్యత్ర ప్రథమచరణేనేయమేవ వ్యుత్పత్తిర్ధ్వనితా। 'చడి కోపే'। అభక్తేషు కోపనత్వాచ్చణ్డికా। దేవీభాగవతే 'చణ్డికా సప్తవర్షా స్యా'దితి కన్యావిశేషస్య నామోక్తమ్। చణ్డశ్చ ముణ్డశ్చ తావసురౌ నిషూదయతీతి తథా। తేన చాముణ్డాఖ్యం నామాస్యా ఏవేతి సూచితమ్। ఉక్తం చ

మార్కణ్డేయపురాణే ‘యస్మాచ్చణ్డం చ ముణ్డం చ గృహీత్వా త్వముపాగతా। చాముణ్డేతి తతో లోకే ఖ్యాతా దేవీ భవిష్యసీ'తి। వరాహపురాణే తు 'దేవీ చ త్రిశిఖేనాజౌ తం రురుం సమతాడయత్। తయా తు తాడితే తస్య దైత్యస్య శుభలోచనే॥ చర్మముణ్డే ఉభే సమ్యక్ పృథగ్భూతే బభూవతుః। రురోస్తు దానవేన్ద్రస్య చర్మముణ్డేక్షణాద్యతః॥ అపహృత్యాచరద్దేవీ చాముణ్డా తేన సాభవది'త్యుక్తమ్। 'కర్మమోటీ తు చాముణ్డా చర్మముణ్డా చ చర్చికే'తి కోశాచ్చర్మముణ్డేత్యపి దేవీవిశేషస్య నామ దృశ్యతే। తేన వారాహే 'చర్మముణ్డేతి సాభవ'దిత్యేవ పాఠః స్యాదిత్యనుమీయత ఇత్యన్యదేతత్। చణ్డాని ప్రచణ్డాని అత్యన్తకోపనచిహ్నభూతనేత్రశోణిమాదివన్తి వా ముణ్డాని యేషామసురాణాం తాన్నిషూదనీతి వా। హన్యమానానాం తాదృశముణ్డవత్త్వవిశేషణస్వారస్యేన తాదృశముణ్డమాలాధరేతి కాలికారూపధ్వనిః॥౧౯౬॥ క్షరాణ్యనియతసంఖ్యాన్యక్షరాణి వర్ణా ఆత్మా స్వరూపం యస్యాః। ఏకానేకాక్షరాకృతిరిత్యర్థః। ఉక్తం చ వరాహపురాణే 'ఏకాక్షరేతి విఖ్యాతా సర్వాక్షరమయీ శుభా। సైవ విశ్వేశ్వరీ దేవీ సైవ వ్యాప్యమితాక్షరే'తి। యద్వా 'క్షరః సర్వాణి భూతాని కూటస్థోఽక్షర ఉచ్యతే' తదుభయమాత్మా స్వరూపం యస్యాః। 'సదసత్క్షరమక్షర'మితి మహాభారతే। విష్ణుభాగవతేఽపి 'విష్ణోస్తు త్రీణి రూపాణి పురుషాఖ్యాని యే విదుః। ప్రథమం మహతః స్రష్టృ ద్వితీయం త్వణ్డసంస్థితమ్। తృతీయం సర్వభూతస్థం తాని జ్ఞాత్వా విముచ్యత' ఇతి। సర్వేషాం లోకానామీశీ ఈశ్వరీ। విశ్వం ధారయతీతి తథా। త్రయాణాం ధర్మార్థకామానాం వర్గః సమూహః। ‘త్రివర్గో ధర్మకామార్థైశ్చతుర్వర్గః సమోక్షకై'రిత్యమరః। తస్య దాత్రీ వితరణపరా। పఞ్చవత్సరా కన్యా సుభగేత్యుచ్యతే। కన్యాప్రకరణే 'సుభగా పఞ్చవర్షాస్యా'దితి ధౌమ్యవచనాత్। తదభిన్నా। యద్వా శ్రీకామమాహాత్మ్యవీర్యయత్నకీర్త్యాదయో

త్రివర్గదాత్రీ సుభగా త్ర్యమ్బకా త్రిగుణాత్మికా॥౧౯౭॥

స్వర్గాపవర్గదా శుద్ధా జపాపుష్పనిభాకృతిః।

ఓజోవతీ ద్యుతిధరా యజ్ఞరూపా ప్రియవ్రతా॥౧౯౮॥

భగపదవాచ్యాః శోభనా యస్యాం సా। 'భగమైశ్వర్యమాహాత్మ్యజ్ఞానవైరాగ్యయోనిషు। యశోవీర్యప్రయత్నేచ్ఛాశ్రీర్ధర్మరవిముక్తిష్వి'తి విశ్వః। శోభనో భగః సూర్యో యయా వా। సౌరకార్యేషు సర్వేషు తదన్తస్థితాయా అస్యాః శక్తేరేవ నిమిత్తత్వాత్। తదుక్తం విష్ణుపురాణే ద్వితీయేంశే ‘సర్వా శక్తిః పరా విష్ణోర్ఋగ్యజుఃసామసంజ్ఞితా। సైషా త్రయీ తపత్యంహో జగతశ్చ హినస్తి యా॥ మాసి మాసి రవిర్యత్ర తత్ర తత్ర హి సా పరా। త్రయీమయీ విష్ణుశక్తిరవస్థానం కరోతి వై॥ ఋచస్తపన్తి పూర్వాహ్ణే మధ్యాహ్నే తు యజూంషి వై। బృహద్రథన్తరాదీని సామాన్యహ్నఃక్షయే రవౌ॥ మూర్తిరేషా త్రయీ

విష్ణోఋగ్యజుఃసామసంజ్ఞితా। విష్ణుశక్తిరవస్థానం సదాదిత్యే కరోతి యా॥ న కేవలం రవౌ శక్తిర్వైష్ణవీ సా త్రయీమయీ। బ్రహ్మాథ పురుషో రుద్రస్త్రయమేతత్త్రయీమయమ్॥ నోదేతా నాస్తమేతా చ కదాచిచ్ఛక్తిరూపధృక్। విష్ణుర్విష్ణోః పృథక్ తస్య గణః సప్తమయోఽప్యయమ్॥ స్తమ్భస్థదర్పణస్యేవ యోఽయమాసన్నతాం గతః। ఛాయాదర్శనసంయోగం స తం ప్రాప్నోత్యథాత్మనః॥ఏవం సా వైష్ణవీ శక్తిర్నైవాపైతి తతో ద్విజ। మాసానుమాసం భాస్వన్తమధ్యాస్తే తత్ర సంస్థిత'మితి। దేవా ఋషయో గన్ధర్వా అప్సరసో యక్షాః సర్పా రాక్షసాశ్చేతి సప్తమయో గణః ప్రతిమాసం భిద్యమానస్య సూర్యస్యోపకరణభూతత్వాద్భిద్యతే। శక్తిస్తు ప్రధానత్వాన్న భిద్యత ఇతి సముదాయార్థః। యద్వా లోకత్రయాన్తర్గతం సౌభాగ్యం చరగతమచరగతం వా అస్యా ఏవ రూపమితి సుభగా। అచరగతం తు పద్మపురాణే 'ఇక్షవస్తరురాజం చ నిష్పావా జీరధాన్యకే। వికారవచ్చ గోక్షీరం కుసుమ్భం కుసుమం తథా। లవణం చేతి సౌభాగ్యాష్టకం స్థావరముచ్యత' ఇతి। చరాస్తు సువాసిన్యః ప్రసిద్ధా ఏవ। పాద్మ ఏవోక్తం 'త్రివిష్టపసౌభాగ్యమయీం భుక్తిముక్తిప్రదాముమామ్। ఆరాధ్య సుభగాం భక్త్యా నారీం వా కిం న విన్దతీ'తి। అత్ర పూర్వం విశేషణద్వయం సుభగాపదస్య నిరుక్తిమపి ధ్వనయతి। త్రీణ్యమ్బకాని నేత్రాణి యస్యాః। తదుక్తం దేవీపురాణే నిర్వచనాధ్యాయే 'సోమసూర్యానలాస్త్రీణి యన్నేత్రాణ్యమ్బకాని సా। తేన దేవీ త్ర్యమ్బకేతి మునిభిః పరికీర్తితే'తి। 'ప్రత్యయస్థాత్కాత్పూర్వస్యే'త్యుపాన్త్య ఇకారో న భవతి ఆపః సుపః పరత్వాత్। త్రయాణాం బ్రహ్మవిష్ణురుద్రాణామమ్బికా మాతా వా 'అభాషితపుంస్కాచ్చే'తీత్వాభావః। అతఏవాహ త్రిగుణాత్మికా సత్త్వరజస్తమోరూపగుణత్రయసామ్యవిగ్రహా॥౯౯౮॥ 'యన్న దుఃఖేన సంభిన్నం న చ గ్రస్తమనన్తరమ్। అభిలాషోపనీతం యత్తత్సుఖం స్వఃపదాస్పద'మితి శ్రుతిప్రసిద్ధం క్షయిష్ణు సుఖం వర్గః। నిత్యం తు సుఖమపవర్గః। తదుభయం దత్తే। శుద్ధా ఆవిద్యకమాలిన్యశూన్యా। జపాపుష్పనిభా ఓడ్రపుష్పేణ తుల్యా ఆకృతిః స్వరూపం యస్యాః। 'ఆకృతిః కథితా రూపే సామాన్యవపుషోరపీ'తి విశ్వః। అత్రాకారప్రశ్లేషేణాఽజపేతి పృథక్ పదం స్వీకృత్య ధరాధరసుతేత్యేకం పదమిత్యపి సువచమ్। తత్ర అజపామన్త్రవిశేషరూపా। తన్నిర్వచనం చ దక్షిణామూర్తిసంహితాయాం 'వినా జపేన

దురారాధ్యా దురాధర్షా పాటలీకుసుమప్రియా।

మహతీ మేరునిలయా మన్దారకుసుమప్రియా॥౯౯౯॥

దేవేశి జపో భవతి మన్త్రిణః। అజపేయం తతః ప్రోక్తా భవపాశనికృన్తనీ'తి। 'పుష్పం వికాస ఆర్తవే। ధనదస్య విమానే చ కుసుమే నేత్రరుజ్యపీ'తి హైమకోశః। తత్తుల్యాకృతిర్యస్యా ఇత్యర్థః। 'ఓజోఽష్టమో ధాతు'రితి వేదభాష్యే। ఇన్ద్రియసామర్థ్యమిత్యన్యే। 'ఓజస్తేజసి

ధాతూనామవష్టమ్భప్రకాశయోః। ఓజో బలే చ దీప్తౌ చే'తి తు విశ్వః। తాన్యస్యాం సన్తీత్యోజోవతీ। ధరతీతి ధరా। పచాద్యచ్। ద్యుతేః కాన్తేర్ధరా। 'యజ్ఞో వై విష్ణు'రితి శ్రుతేః తదభిన్నా దేవీ యజ్ఞరూపా। యజ్ఞా ఏవ వా రూపమస్యాః। తదుక్తం హరివంశపద్మపురాణయోరీశ్వరం ప్రక్రమ్య 'వేదపాదో యూపదంష్ట్రః క్రతుహస్తశ్చితీముఖః। అగ్నిజిహ్వో ధర్మరోమా బ్రహ్మశీర్షో మహాతపాః॥ అహోరాత్రేక్షణో దివ్యో వేదాన్తశ్రుతిభూషణః। స్రువతుణ్డశ్చాజ్యనాసః సామఘోషస్వనో మహాన్॥ ధర్మసత్యమయః శ్రీమాన్క్రమవిక్రమసత్క్రియః। ప్రాయశ్చిత్తనఖో ధీరః పశుజానుర్మహాభుజః॥ ఔద్గాత్రాన్త్రో హోమలిఙ్గః ఫలబీజమహౌషధిః। వాయ్వన్తరాత్మా మన్త్రస్ఫిగ్వికృతః సోమశోణితః॥ వేదీస్కన్ధో హవిర్గన్ధో హవ్యకవ్యాతివేగవాన్। ప్రాగ్వంశకాయో ద్యుతిమాన్నానాదీక్షాభిరిచ్చితః॥ దక్షిణాహృదయో యోగీ మహామన్త్రమయో మహాన్। ఉపాకర్మోఽష్ఠచిబుకః ప్రవర్గ్యావర్తభూషణః॥ నానాచ్ఛన్దోగతిపథో గుహ్యోపనిషదాసనః। ఛాయాపత్నీసహాయో వై మేరుశృఙ్గ ఇవోచ్ఛ్రిత' ఇతి। యద్వా 'ఇన్ద్రియద్వారసంగృహ్యైర్గన్ధాద్యైరాత్మదేవతామ్। స్వభావేన సమారాధ్య జ్ఞాతుః సోఽయం మహామఖ' ఇతి ముఖ్యామ్నాయరహస్యోక్తయజ్ఞాభిన్నా। ప్రియాణి వ్రతాన్యవిశేషాత్సర్వదేవతా విషయకాణి యస్యాః। తదుక్తం భవిష్యోత్తరపురాణే 'దేవం దేవీం చ వోద్దిశ్య యత్కరోతి వ్రతం నరః। తత్సర్వం శివయోస్తుష్ట్యై జగజ్జననశీలయోః। న భేదస్తత్ర మన్తవ్యః శివశక్తిమయం జగ'దితి। ప్రియవ్రతాఖ్యరాజస్వరూపా వా॥౧౯౮॥ చపలేన్ద్రియాణాం దుఃఖేనారాధితుం అశక్యా। అశక్యేత్యేవ పర్యవసానమ్। తదుక్తం 'తరలకరణానామసులభే'తి। దుఃఖరూప ఆధర్షః స్వాయత్తీకరణం యస్యాః। శ్వేతరక్తవర్ణం పాటలీనామకం కుసుమం ప్రియం యస్యాః। ఉక్తంచ పాద్మే 'శ్రీవృక్షే శంకరో దేవః పాటలాయాం తు పార్వతీ'తి। పరమమహత్పరిమాణత్వాత్। మహతీ 'మహస్కస్మాన్మానేనాన్యాఞ్జహాతీతి శాకపూణిర్మహనీయో భవతీతివే'తి తు యాస్కనిరుక్తిః। నారదమునేర్వీణావిశేషోఽపి మహతీ తత్స్వరూపా వా। మేరురేవ నిలయో యస్యాః। తన్త్రరాజేఽష్టావింశే పటలే 'అథ షోడశనిత్యానాం లోకాత్మత్వం వదామి తే' ఇత్యుపక్రమ్య ససాగరద్వీపాం భువం వర్ణయిత్వోక్తం 'మధ్యస్థమేరౌ లలితా సదైవాస్తే మహాద్యుతిః। తస్యామితో జలాబ్ధ్యన్తః శేషాస్తాః స్యుశ్చతుర్దశ। తద్బహిః పరమే వ్యోమ్ని త్వన్తే చిత్రా తు సంస్థితే'త్యాదినా బహవో విశేషా ఉక్తాస్తే గురుముఖాదేవావగన్తవ్యాః। యద్వా। చక్రరాజస్య త్రయః ప్రస్తారాః భూమికైలాసమేరుభేదాత్। తత్ర వశిన్యాద్యష్టకేన సహ భేదభావనా భూప్రస్తారః। మాతృకాక్షరైశ్చేత్కైలాసప్రస్తారః। షోడశభిర్నిత్యాభిశ్చేన్మేరుప్రస్తారః। మేరుర్ని-

వీరారాధ్యా విరాడ్రూపా విరజా విశ్వతోముఖీ।

ప్రత్యగ్రూపా పరాకాశా ప్రాణదా ప్రాణరూపిణీ॥౨౦౦॥

త్యతాదాత్మ్యభావనైవ నిలయో యస్యా ఇత్యర్థః। భావనాప్రకారశ్చ సనత్కుమారసనన్దనవసిష్ఠసంహితాసు తిసృషు త్రివిధః క్రమేణ ప్రతిపాదితః॥ అథవా 'భూమిశ్చన్ద్రః శివో మాయా శక్తిః కృష్ణధ్వమాదనౌ। అర్ధచన్ద్రశ్చ బిన్దుశ్చ నవార్ణో మేరురుచ్యత' ఇతి। జ్ఞానార్ణవే ఉద్ధృతో నవాక్షరో మన్త్రో మేరుపదవాచ్యః స ఏవ నిలయః సర్వమన్త్రోద్భవస్థానం యస్యాః। తదప్యుక్తం 'మహాత్రిపురసున్దర్యా మన్త్రా మేహసముద్భవా' ఇత్యాది। మన్దారో దైవతరుః శ్వేతార్కో వా తస్య కుసుమం ప్రియం యస్యాః॥౯౯॥ 'అహమి ప్రలయం కుర్వన్నిదమః ప్రతియోగినః। పరాక్రమం పరో భుఙ్క్తే స్వాత్మానమశివాపహ'మిత్యాదినోక్తలక్షణా వీరాస్తైరారాధ్యా। విరాజో లక్షణం పూర్వముక్తం తద్రూపా॥

అథ పరిభాషాయామష్టచత్వారింశన్నామాని విభజతే॥ గుణభావే గీర్ణే ద్విశ్చతుర్వృదాం విభుగుణే భవాఙ్గమఖే॥ వరగుణచతుర్విభాజాం ఖలమదభావాన్తరఙ్గఖిలవిభవాః॥౨౮॥ స్పష్టమ్॥౨౮॥

విగతం రజః పాపం యస్యాః। విరజసే నమ ఇతి ప్రయోగః। ఉత్కలదేశస్థవిరజాఖ్యక్షేత్రాధిష్ఠాత్రీయమ్। తదుక్తం బ్రహ్మాణ్డపురాణే 'విరజే విరజా మాతా బ్రహ్మణా సంప్రతిష్ఠితా। యస్యాః సందర్శనాన్మర్త్యః పునాత్యాసప్తమం కుల'మితి। జ్యోతిరుదకం లోకాశ్చ రజఃపదేనోచ్యన్త ఇతి తు నైరుక్తాః। విశ్వతః సర్వావచ్ఛేదేన ముఖం యస్యాః। 'విశ్వతశ్చక్షురుత విశ్వతోముఖ' ఇతి శ్రుతేః। యత్రైవోపాసకైర్ధ్యేయత్వేన రూపం కల్ప్యతే తత్రైవావిర్భవతీత్యాశయేన ‘సర్వతఃపాణిపాదం తత్సర్వతోఽక్షిశిరోముఖ'మిత్యాదివచనాని పారమార్థికరూపాభిప్రాయేణ 'అపాణిపాదో జవనో గ్రహీతే'త్యాదీనీత్యవిరోధః। ప్రతికూలమఞ్చతీతి ప్రత్యక్ తాదృశం రూపం యస్యాః। ఇన్ద్రియాణాం విషయోన్ముఖత్వం బహిర్ముఖత్వం పరాఙ్ముఖత్వం చేత్యుచ్యతే। తత్పరిత్యాగేనాన్తరాత్మోన్ముఖత్వమన్తర్ముఖత్వం ప్రత్యఙ్ముఖత్వం చోచ్యతే। అతఏవ శ్రూయతే 'పరాఞ్చి ఖాని వ్యతృణత్స్వయంభూస్తస్మాత్పరాఙ్ పశ్యతి నాన్తరాత్మన్' ఇతి। ప్రత్యగవలోక్యమానస్తద్రూపేతి యావత్। పర ఉత్కృష్టశ్చాసావాకాశశ్చ పరాకాశః। నిర్గుణత్వాత్త్రిస్త్రీలిఙ్గం పరాకాశా ఇతి। పరబ్రహ్మేత్యర్థః। 'ఆకాశ ఇతి హోవాచాకాశో హ్యేవైభ్యో 'జ్యాయానాకాశః పరాయణ'మితి ఛాన్దోగ్యే ఆకాశపదేన పరబ్రహ్మైవోచ్యతే న భూతాకాశ ఇతి ‘ఆకాశస్తల్లిఙ్గా'దితి బ్రహ్మసూత్రే నిర్ణయాత్। కౌర్మేఽపి 'యస్య సా పరమా దేవీ శక్తిరాకాశసంస్థితే'తి 'ఇత్థం హి సా జగతో యోనిరేకా సర్వాత్మికా సర్వనియామికా చ। మాహేశ్వరీ శక్తిరనాదిసిద్ధా వ్యోమాభిధానా దివి రాజతీవే'తి చ। అథవా 'పరమే వ్యోమన్ ప్రతిష్ఠితే'త్యాదిశ్రుతిసిద్ధం వ్యోమ బ్రహ్మాణ్డపిణ్డాణ్డభేదేన ద్వివిధమపి పరాకాశో బ్రహ్మాభివ్యక్తిస్థానం తద్రూపా। ఉక్తం చ చిద్గగనచన్ద్రికాయామ్

'హృత్త్రికోయాత్మశశిభానుమధ్యగః ఖే చరత్యనలదృష్టిధామ యః। యత్తదూర్ధ్వశిఖరం పరం నభస్తత్ర దర్శయ శివం త్వమమ్బికే' ఇతి। స్వచ్ఛన్దసంగ్రహేఽపి 'ద్వాదశాన్తం లలాటోర్ధ్వం కపాలోర్ధ్వావసానకమ్। ద్వ్యఙ్గులోర్ధ్వం శిరోదేశాత్పరం వ్యోమ ప్రకీర్తిత'మితి। యద్వా సప్తభ్యః సముద్రేభ్యః

మార్తణ్డభైరవారాధ్యా మన్త్రిణీన్యస్తరాజ్యధూః।

త్రిపురేశీ జయత్సేనా నిస్త్రైగుణ్యా పరాపరా॥౨౦౧॥

పరతర ఆకాశః పరాకాశః తత్ర లలితా షోడశే వర్షేఽవస్థితాసతీ తద్రూపేత్యుపచర్యతే। తదుక్తం కాదిమతే 'కృతాదివర్షాదారభ్య ప్రతివర్షమితి స్థితాః। ద్వితీయాదిషు వర్షేషు క్రమాతాః పరివృత్తిభిః। షోడశేఽబ్దే పరే వ్యోమ్ని లలితా సలిలామ్బుధౌ। చిత్రా చ భవతీత్థం హి భజన్తే పరివర్తన'మితి। మేరుపర్వతః సప్తద్వీపాః సప్తసముద్రాః పరాకాశశ్చేతి షోడశసు స్థానేషు కృతయుగస్య ప్రథమవర్షే లలితా కామేశ్వరీ భగమాలినీత్యాదిక్రమేణ చిత్రాన్తాః షోడశ నిత్యాస్తిష్ఠన్తి। ద్వితీయే తు వర్షే లలితా జమ్బుద్వీపేఽవతరతి। కామేశ్వరీ తు క్షారామ్బుధిం ప్రయాతి। తత్రత్యా భగమాలినీ తు తతోఽప్యుత్తరం స్థానమాక్రమతే। ఏవంరీత్యా పరాకాశే జ్వాలామాలినీ మేరౌ చిత్రా తిష్ఠతి। తృతీయే వర్షే క్షారామ్బుధౌ లలితేత్యాదిక్రమేణోత్తరోత్తరస్థానాక్రమణేన జమ్బుద్వీపే చిత్రా తిష్ఠతీత్యాద్యూహ్యమితి తదర్థః। యద్వా పరాకశబ్దః కృచ్ఛ్రవిశేషవాచకః సంస్తపోమాత్రోపలక్షకః తస్య ఆశా దిక్। తపోగమ్యో మార్గ ఇతి యావత్। అథవా పరాకమశ్నాతి। పరాకాదిజన్యఫలభోక్త్రీత్యర్థః। పరే ఉత్కృష్టే అకే పాపదుఃఖే అశ్నాతి నాశయతీతి వా। 'అకం పాపే చ దుఃఖే చే'తి విశ్వః ఉపమార్థకప్రతీకాశప్రతిస్పర్ధిపరాకాశశబ్దాదనుపమేతి వార్థః। ప్రాణాన్పఞ్చవృత్తికానేకాదశేన్ద్రియాణి వా ఆదత్తే। ప్రాణాన్ద్యతి ఖణ్డయతీతి వా। 'ప్రాణోఽస్మి ప్రజ్ఞాత్మా తం మామాయురమృతముపాస్స్వే'తి కౌషీతకిబ్రాహ్మణే ప్రాణపదస్య బ్రహ్మపరతేతి నిర్ణీతం ప్రాణాధికరణే। తేన ప్రాణరూపిణీత్యస్య బ్రహ్మరూపేత్యర్థః। 'ప్రాణో బ్రహ్మ కం బ్రహ్మ ఖం బ్రహ్మేతి శ్రుతేశ్చ। "ప్రా పూరణ' ఇతి ధాతోర్నిష్ఠాతకారస్య 'సంయోగాదేరాతోధాతోర్యణ్వత' ఇతి సూత్రేణ నకారే పూర్ణ బ్రహ్మేత్యేవార్థః। 'పూర్ణమదః పూర్ణమిద'మిత్యాదిశ్రుతేః। ఉక్తంచ మనుస్మృతౌ 'ఏనమేకే వదన్త్యగ్నిం మనుమన్యే ప్రజాపతిమ్। ఇన్ద్రమన్యే పరం ప్రాణమపరే చ మహేశ్వరీ'మితి। అథవా నిత్యాతన్త్రే తావత్ 'అథ షోడశనిత్యానాం కాలేన ప్రాణతోచ్యత' ఇత్యాదినా శ్వాసాఖ్యం కాలమారభ్యైవ దినమాసాదిక్లృప్తిరుక్తా। 'సార్ధద్వావింశతిః శ్వాసాః క్రమాద్ద్వాదశ రాశయ' ఇత్యాదినా చ

రాశిచన్ద్రసూర్యాదికల్పనా చ శ్వాసమయ్యేవేత్యాదిరూపా విలక్షణా ప్రక్రియా దర్శితా। తద్రీత్యా చ లలితాయాః ప్రాణాత్మత్వమేవ స్ఫుటీభవతీతి తద్రూపేత్యర్థః॥౨౦౦॥ శ్రీపురే ద్వావింశత్రయోవింశయోః ప్రాకారయోర్మధ్యభూమ్యామస్తి మార్తణ్డభైరవో దేవో దేవ్యుపాసకః। తథాచోక్తం తద్వర్ణనావసరే దుర్వాసదేశికేన్ద్రేణ 'చక్షుష్మతీప్రకాశనశక్తిచ్ఛాయాసమారచితకేలిమ్। మాణిక్యముకుటరమ్యం మన్యే మార్తణ్డభైరవం హృదయ' ఇతి। మణిమల్లాఖ్యదైత్యహననాయాశ్వారూఢః శివో భువమాగతో మల్లారిపదవాచ్యో మార్తణ్డభైరవపదేనాపి వ్యవహ్రియత ఇతి మహారాష్ట్రేషు తన్త్రచిన్తామణినామకే తన్త్రే చ ప్రసిద్ధమ్। తత్కృతదేవ్యారాధనాపి మల్లారిమాహాత్మ్య ఏవ ప్రసిద్ధా। యద్వా మార్తణ్డః సూర్యః। 'మృతేఽణ్డే యేన సంజాతో మార్తణ్డస్తేన భాస్కర' ఇతి స్కాన్దాత్। శకన్ధ్వాదిత్వాత్పరరూపమ్। 'తత్ర జాత' ఇతి తద్ధితః। భైరవో బటుకాదిరనేకవిధః। తత్ర సూర్యారాధ్యత్వం పద్మపురాణే 'దేవ్యా రత్నమయీం మూర్తిం భక్త్యా నిత్యం దివాకరః। పూజయిత్వాప్తవాన్దివ్యం సూర్యత్వం శుభముత్తమ'మితి భైరవారాధ్యత్వం తు కాలికాపురాణే బహుశః ప్రతిపాదితమ్। భీరూణాం సమూహో వా భైరవమ్। 'దుర్గే స్మృతా హరసి భీతిమశేషజన్తో'రితి దేవీస్తుతిప్రకరణే మార్కణ్డేయపురాణాత్। సర్వేషామేకశేషే త్రైరారాధ్యా। అథవా 'ఉద్యమో భైరవ' ఇతి శివసూత్రే ప్రతిపాదిత ఉద్యోగో భైరవ ఇత్యుచ్యతే। స ఏవ మోహాన్ధకారనాశకత్వాన్మార్తణ్డః। తదుక్తమ్। 'మోహజయాదనన్తాభోగాత్సహజం విద్యాజయ' ఇతి సూత్రే వార్తికకారైః 'మోహస్తమో నిజాఖ్యాతిస్తజ్జయాత్తత్పరాభవాత్। ఉద్యమార్కోత్థితోఽనన్తః సంస్కారప్రశమావధిః। ఆభోగో యస్య విస్తార ఈదృశాద్దర్శితాత్మనః। భవేత్సహజవిద్యాయా జయో లాభోఽస్య యోగిన' ఇతి। మార్తణ్డతుల్యేన భైరవేణోద్యోగవిశేషేణారాధ్యా లభ్యేత్యర్థః। మన్త్రిణీ శ్యామలామ్బా। రాజ్యోపయోగివిచారవాచకమన్త్రశబ్దాదినిప్రత్యయే నాన్తత్వాత్ జీప్। తస్యాం న్యస్తా నిక్షిప్తా రాజ్యధూః రాజ్యభారో యయా। తదుక్తం బ్రహ్మాణ్డపురాణే రాజ్యశామలాం ప్రక్రమ్య 'లలితాపరమేశాన్యా రాజ్యచర్చా తు యావతీ। శక్తీనామపి యా చర్చా సర్వా తస్యాం వశంవదే'తి। అథవా మన్త్రోపాసకా మన్త్రిణః। మననత్రాణధర్మవత్త్వాన్నిర్మలచిత్తమేవ వా మన్త్రస్తద్వన్తో మన్త్రిణః। తాన్నయతి భగవత్త్యైక్యం ప్రాపయతీతి మన్త్రిణీ ప్రయత్నవిశేషః। తస్మిన్మన్త్రిణ్యాం న్యస్తా నివేశితా రాజ్యస్య స్వసామ్రాజ్యరూపస్యైక్యరహస్యస్య ధూస్తజ్జనకతావచ్ఛేదకో ధర్మో యయా। ఉపాసకానాం యోగినాం చ ప్రత్నవిశేషేణైక్యతాప్తిరపి దేవ్యధీనేతి ఫలితార్థః। తదిదముక్తం 'చిత్తం మన్త్రః'। 'ప్రయత్నః సాధకః'। 'విద్యాశరీరస్ఫురత్తా మన్త్రరహస్యం' ఇతి త్రిభిః శివసూత్రైః। ఉక్తంచ భగవతా కృష్ణదాసేన 'చేత్యతేఽనేన పరమం స్వాత్మతత్త్వం విమృశ్యతే । ఇతి చిత్తం స్ఫురత్తాత్మప్రాసాదాదివిమర్శనమ్॥ తదేవ మన్యతే గుప్తమభేదేనాన్తరైశ్వరమ్। స్వస్వరూపమనేనేతి మన్త్రస్తేనాస్య దేశికైః॥ పూర్ణాహన్తానుసంధ్యాత్మస్ఫూర్జన్మననధర్మతః। సంసారక్షయకృత్త్రాణధర్మతో రవిరుచ్యతే॥ తన్మన్త్రదేవతామర్శప్రాప్తతత్సామరస్యభూః। ఆరాధకస్య చిత్తం చ మన్త్రస్తద్ధర్మయోగతః॥ అస్య చోక్తస్య మన్త్రస్య మననత్రాణధర్మిణః।

ఉక్తమన్త్రానుసన్ధానావష్టమ్భోద్యన్త్రణాత్మకః॥ ప్రయత్నోఽన్తః స్వసంరమ్భః స ఏవ ఖలు సాధకః। యతో మన్త్రయితుర్మన్త్రో దేవతైక్యసమప్రభః॥ ఈదృక్సాధకయుక్తేన యోగినా ప్రథమోదితమ్। పూర్ణాహన్తానుసన్ధ్యాత్మ వీర్యం మన్త్రస్య లభ్యతే॥ విద్యేతి పరమాద్వైతసంప్రవేదనరూపిణీ। శరీరం యస్య భగవాన్ శబ్దరాశిః స ఉచ్యతే॥ తస్య సమ్యక్సమస్తార్థపూర్ణాహన్తాస్వరూపిణీ। స్ఫురత్తా సైవ మన్త్రాణాం మననత్రాణధర్మిణామ్॥ గుప్తార్థతా జనానాం తు రహస్యమితి కథ్యతే' ఇతి। క్షేమరాజవృత్తావితోఽపి విస్తరో ద్రష్టవ్యః। సర్వాశాపరిపూరకచక్రాధీశ్వర్యాస్త్రిపురేశీతి నామ। తదభేదాదియమప్యుపి తథోచ్యతే। జయన్తీ భణ్డాసురాదిజయినీ సేనా శక్తిసమూహో యస్యాః। జయత్సేనాఖ్యరాజవిశేషస్వరూపా వా। నిర్గతం త్రైగుణ్యం గుణత్రయవత్త్వం యస్యాః। పరశబ్దోఽపరశబ్దః పరాపరశబ్దో వా యస్య వాచకస్తత్స్వరూపత్వాత్పరాపరా। పరోఽన్యః అపరస్తద్భిన్నత్వాత్తీస్వయః। యద్వా పర ఉత్కృష్టః। అపరో నికృష్టః। 'బ్రహ్మదాసా బ్రహ్మదాశా బ్రహ్మేమే కితవా ఉతే'తి శ్రుతిః పరో వైరీ। అపరో మిత్రమ్ 'న మే ద్వేష్యోఽస్తి న ప్రియ' ఇతి స్మృతిః। పరో దూరస్థః అపరోఽన్తికస్థః। 'దూరస్థం చాన్తికే చ త'దితి స్మృతిః। 'పరః స్యాదుత్తమానాత్మవైరిదూరేషు కేవలే' ఇతి విశ్వః। పరమపరం చేతి ద్వివిధం సామాన్యం పరాపరాఖ్యం తృతీయం చ। బ్రహ్మ ద్వివిధం కేవలశబలభేదాత్క్రమేణ పరమపరముచ్యతే 'ఏతద్వై సత్యకామ పరం చాపరం చే'తి శ్రుతేః 'ద్వే బ్రహ్మణీ వేదితవ్యే పరం చాపరమేవ చే'తి స్మృతేశ్చ పరం బ్రహ్మ పరం విశేషణం శక్తిః। అపరం పూర్వం విశేష్యం శివః 'సామరస్యసంబన్ధేన శక్తివిశిష్టః శివ ఏవ హి పరం బ్రహ్మ। 'యుజే వాం బ్రహ్మ పూర్వ్యం నమోభి'రితి శ్రుతౌ యువయోర్మధ్యే పూర్వం విశేష్యభూతం బ్రహ్మ నమోభిర్యునజ్మీత్యుక్త్యా శివస్య నమఃశేషిణః పూర్వ్యమితి నిర్దేశాత్ స్వార్థే యత్। 'ఏషో ఉషా అపూర్వ్యా వ్యుచ్ఛతి ప్రియా దివః' ఇతి శ్రుతావపూర్వ్యా పూర్వస్మాద్భిన్నా పరేతి దేవ్యా నిర్దేశాత్। సృష్ట్యాదావీక్షణాత్మకోషఃకాలాయమానశక్తేరిహ స్తూయమానత్వాదిత్యాదిః శివానన్దలహర్యాం విస్తరః వ్యోమాపి పరమపరం చేతి ద్వివిధమ్। 'విద్యా ద్వివిధా పరా చైవాపరాచే'తి ముణ్డకోపనిషదుక్తా లిఙ్గపురాణేఽపి 'ద్వే బ్రహ్మణీ వేదితవ్యే పరా చైవాపరా తథా। అపరా తత్ర ఋగ్వేదో యజుర్వేదో ద్విజోత్తమాః॥ సామవేదస్తథాథర్వవేదః సర్వార్థసాధకః। శిక్షా కల్పో వ్యాకరణం నిరుక్తం ఛన్ద ఏవ చ॥ జ్యోతిషం చాపరా విద్యా పరాక్షరమితి స్థితమ్। తదదృశ్యం తదగ్రాహ్యమగోత్రం తదవర్ణక'మిత్యాది 'అసంవృతం తదాత్మైవ పరా విద్యా నచాన్యథే'త్యన్తమ్ పరోఽపరశ్చేతి ప్రణవో ద్వివిధః। తదుక్తం స్కాన్దే యజ్ఞవైభవఖణ్డే 'పరాపరవిభాగేన ప్రణవో ద్వివిధో మతః। పరః పరతరం బ్రహ్మ ప్రజ్ఞానన్దాదిలక్షణమ్॥ ప్రకర్షేణ నవం యస్మాత్పరం బ్రహ్మ స్వభావతః అపరః ప్రణవః సాక్షాచ్ఛబ్దరూపః సునిర్మలః॥ ప్రకర్షేణ నవత్వస్య హేతుత్వాత్ప్రణవః స్మృతః। పరమప్రణవప్రాప్తిహేతుత్వాత్ప్రణవోఽథవే'తి। పరోఽపరశ్చేతి ద్వివిధో వేదార్థః। తదుక్తం తత్రైవ 'పరాపరవిభాగేన వేదార్థో ద్వివిధః స్మృతః। వేదార్థస్తు పరః సాక్షాత్పరాత్పరతరం పరమ్। అపరో ధర్మసంజ్ఞః స్యాత్తత్పరప్రాప్తిసాధన'మితి। యోగశాస్త్రే పరమపరం పరాపరం చేతి త్రివిధం జ్ఞానముక్తమ్— 'జ్ఞానం తత్త్రివిధం జ్ఞేయం పరాపర విభేదతః। తత్రాద్యం

పరమం జ్ఞానం పశుపాశాత్మదర్శనమ్॥ ద్వితీయం పరమం జ్ఞానం కేవలం పాశదర్శనమ్ యథా దృష్ట్యన్తరం రాత్రౌ నరమార్జారనేత్రయోః॥ తథా విలక్షణం జ్ఞానం పరాపరముదీరిత'మితి। పరా అపరా పరాపరా చేతి పూజా త్రివిధా। తదుక్తం నిత్యాహృదయే 'తవ నిత్యోదితా పూజా త్రిభిర్భేదైర్వ్యవస్థితా। పరా చాప్యపరా గౌరీ తృతీయా చ పరాపరా॥ ప్రథమా ద్వైతభావస్థా సర్వప్రచరగోచరా। ద్వితీయా చక్రపూజా చ సదా నిష్పాద్యతే మయా॥ ఏవం జ్ఞానమయీ దేవీ తృతీయా స్వప్రథామయీ'తి॥ పరాపరా చేతి వాక్ ద్వివిధా। అపరా తు పశ్యన్త్యాదిభేదాత్త్రివిధా। పరాపరా చేతి అవస్థా ద్వివిధా। తత్ర పరా తుర్యా। అపరా తు జాగ్రదాదిభేదాత్త్రివిధా। తదుక్తం విజ్ఞానభైరవభట్టారకైః 'యత్ర యత్ర మనో యాతి బాహ్యే వాభ్యన్తరే ప్రియే। తత్ర తత్ర పరావస్థా వ్యాపకత్వాత్ప్రసిధ్యతీ'తి పరోఽపరశ్చేతి ద్వివిధో హోమః। తత్రాపరః స్థూలసూక్ష్మభేదాత్పునర్ద్వివిధః। తదిదముక్తం స్వతన్త్రతన్త్రే ప్రసిద్ధం స్థూలహోమం మూలాధారాగ్న్యధికరణకం ప్రాణాగ్నిహోత్రసమానధర్మాణాం సూక్ష్మహోమం చ ప్రతిపాద్య తదన్తే "వాచ్యార్థానామశేషేణ వేద్యవేత్తృవిదాత్మనామ్ స్థితిః పరో భవేద్ధోమః సర్వభేదవిలాప-

సత్యజ్ఞానానన్దరూపా సామరస్యపరాయణా।

కపర్దినీ కలామాలా కామధుక్కామరూపిణీ॥౨౦౨॥

నాత్। స్వాత్మరూపమహావహ్నిజ్వాలారూపేషు సర్వదా॥ నిరుద్ధేన్ధనరూపేషు పరమార్థాత్మని స్థిరే। నిర్వ్యుత్థానవిలాపస్తు పరహోమః సమీరిత' ఇతి। మన్త్రపారాయణాన్తర్గతమన్త్రవిశేషః పరాపరేత్యుచ్యతే। దేవ్యపి త్రివిధా పరా అపరా పరాపరా చేతి। తదుక్తం వరాహపురాణే త్రిమూర్తిం ప్రకృత్య 'తత్ర సృష్టిః పరా ప్రోక్తా శ్వేతవర్ణస్వరూపిణీ। యా వైష్ణవీ విశాలాక్షీ రక్తవర్ణస్వరూపిణీ॥ అపరా సా సమాఖ్యాతా రౌద్రీ చైవ పరాపరా। ఏతాస్తిస్రోఽపి సిధ్యన్తి యో రుద్రం వేత్తి తత్త్వత' ఇతి। అత్ర పరాపరపదయోర్విభజనేన సప్తదశార్ధమేలనేన తు పఞ్చేతి ద్వావింశతిః। అన్యేఽపి యథాలాభం యోజనీయాః॥౨౦౧॥సత్యం జ్ఞానం ఆనన్దశ్చ రూపం యస్యాః। 'సత్యం జ్ఞానమనన్తం బ్రహ్మ' 'విజ్ఞానమానన్దం బ్రహ్మే'తి శ్రుతేః। సతీ సద్విద్యా తద్విషయే అజ్ఞా అనభిజ్ఞా యే తేషామనానన్దమానన్దభిన్నం దుఃఖమేవ రూపయతి దదాతీతి। 'అన్ధం తమః ప్రవిశన్తి దేవీముపాసతే' ఇతి బృహదారణ్యకే ఈశావాస్యే చ శ్రవణాత్। అవిద్యామితి పదకారాణాం పదపాఠః 'విద్యాన్యోపాసనామేవం నిన్దత్యారణ్యకశ్రుతి'రితి బ్రహ్మాణ్డపురాణే ఉపబృంహణం చ। యద్వా। సత్యా విద్యాదేవ్యా అజ్ఞానం యేషాం తే సత్యజ్ఞానాః తేషామానన్దాఖ్యాన్ లోకాన్ రూపయతీతి ఆరణ్యక ఏవోక్తశ్రుతేః పరతస్తథా

శ్రవణాత్। 'ఆనన్దా నామ తే లోకా అన్ధేన తమసా వృతాః। తాంస్తే ప్రేత్యాభిగచ్ఛన్త్యవిద్వాంసోఽబుధా జనాః' ఇతి। సమో న్యూనానధికో రసో యయోస్తయోః శివశక్త్యోర్భావః సామరస్యమేవ పరమయనం స్థానం యస్యాః।ఉక్తం చాభియుక్తైః 'పరస్పరతపఃసంపత్ఫలాయితపరస్పరౌ। ప్రపఞ్చమాతాపితరౌ ప్రాఞ్చౌ జాయాపతీ స్తుమ' ఇతి। 'భోక్తృభోగ్యకరణోర్మిసంక్షయే సామరస్యరసదోహినీ శివే'త్యాదికాలిదాసోక్తిశ్చ। 'సమప్రధానౌ సమసత్త్వౌ సమౌ తయో'రితి శ్రుతిశ్చ। అమరైః సహితస్య సామరస్య లోకస్య పరాయణమాశ్రయో వా। రస్యన్తే గీయన్త ఇతి రస్యాని సామాని చ తాని రస్యాని చ తాని పరాయణాన్యభీష్టాని యస్యా వా। బహులగ్రహణాన్న విశేషణస్య పూర్వనిపాతః। 'పరాయణమభీష్టం స్యాత్తత్పరాశ్రయయోరపీ'తి విశ్వః। కపర్ద ఇత్యధికృత్య 'భూమనిన్దాప్రశంసాసు నిత్యయోగేఽతిశాయన' ఇతి సూతసంహితాటీకాకారైర్లిఖితాత్స్మరణాద్బాహుల్యప్రశంసాదిమతీ। వరాటకమాలాభూషితా వా। మైరాలావతారస్య శివస్యాఙ్గనా మహాలసానామ్నీ వరాటకాలంకారైవ 'పర్వ పూర్తా'వితిధాతోర్భావే క్విపి రాల్లోపే చ పరశబ్దః పూర్తివాచీ। అన్తర్భావితణ్యర్థాత్కర్తరి వా క్విపి పూరవాచీ। కస్య గఙ్గాజలస్య పూరం ప్రవాహం దాపయతి శోధయతీతి కపర్దః। 'దైప్ శోధన' ఇతి ధాతోః సుప్యుపపదే 'ఆతో ధాతోః' 'సుపి స్థ' ఇతి యోగవిభాగాత్కః। గఙ్గాయా అపి పావికా యజ్జటేత్యర్థః। 'కపర్దః ఖణ్డపరశోర్జటాజూటే వరాటకే' ఇతి విశ్వః। 'ఆర్భట్యా శశిఖణ్డమణ్డితజటాజూటా'మితి లఘుస్తవోక్తరూపవతీ వా। కపర్దినామకస్య శివస్య పత్నీ వా।దేవీపురాణేఽష్టషష్టిశివక్షేత్రగణనావసరే 'ఛగలాణ్డే కపర్దిన'మితి స్మరణాత్। కలానాం

కలానిధిః కావ్యకలా రసజ్ఞా రసశేవధిః।

పుష్టా పురాతనా పూజ్యా పుష్కరా పుష్కరేక్షణా॥౨౦౩॥

చతుఃషష్ట్యాదిరూపాణాం మాలా పరమ్పరా। కలాం లావణ్యం మాం శోభాం చ లాతీతి వా। కామాన్ దోగ్ధీతి కామధుక్। మనోరథాన్పూరయతీత్యర్థః। కామధేనుస్వరూపా వా। 'సా నో మన్ద్రేషమూర్జం దుహానా ధేనుర్వాగస్మానుపసుష్టుతైత్వి'తి శ్రుతేః। కామః పరశివ ఏవ రూపమస్యాః। 'సోఽకామయత బహుస్యాం ప్రజాయేయ' ఇతి శ్రుతిసిద్ధజగత్సిసృక్షావానీశ్వరః కామేశ్వరః తనధికృత్య కాణ్వా అధీయతే 'య ఏవాయం కామమయః పురుషః స ఏవ దైవశాకల్యస్తస్య కా దేవతేతి స్త్రియ ఇతి హోవాచే'తి। కామం యథేచ్ఛం వా రూపాణ్యస్యాః॥౨౦౨॥ కలానాం నానావిధతయా పూర్వం వర్ణితానాం నిధిః 'ఆత్మైవాస్య షోడశీ కలే'తి బృహదారణ్యకోక్తేరాత్మనాం జీవానాం నిధిర్వా। చన్ద్రమణ్డలరూపా వా। 'యోనివర్గః

కలాశరీర'మితి శివసూత్రే కలాశబ్దః కర్మపరత్వేన తద్భాష్యే వ్యాఖ్యాతః। తేన కర్మాణి నిధీయన్తేఽస్యామితి వా। అధికరణే కిః। 'సర్వం కర్మాఖిలం పార్థ జ్ఞానే పరిసమాప్యత' ఇతి స్మృతేః। కవేః కర్మ కావ్యమ్। తచ్చ నాటకశాటకభాణడిమప్రహసనాదిభేదాదనేకవిధనగ్నిపురాణాదౌ ప్రదర్శితం తాదృశకలాప్యమ్బాయా ఏవ రూపమ్। ఉక్తంచ విష్ణుపురాణే 'కావ్యాలాపాశ్చ యే కేచిద్గీతకాన్యఖిలాని చ। శబ్దమూర్తిధరస్యైతద్వపుర్విష్ణోర్మహాత్మన' ఇతి। కావ్యోత్పాదకప్రతిభైవ వా కావ్యకలా। ధ్యానవిశేషేణ కావ్యనిర్మాణసామర్థ్యప్రదత్వస్య తన్త్రేషు బహుశో వర్ణనాత్। కావ్యస్య శుక్రస్య మృతసంజీవన్యాఖ్యకలారూపా వా। రసాన్ శృఙ్గారాదిభేదేన దశవిధాన్ జానాతీతి రసజ్ఞా। రసనేన్ద్రియస్వరూపా వా। రసస్య బ్రహ్మామృతస్య శేవధిర్నిధిః। 'రసో వై సః। రసం హ్యేవాయం లబ్ధ్వానన్దీ భవతీ'తి శ్రుతేః। బ్రహ్మాణ్డేఽపి 'రస ఏవ పరం బ్రహ్మ రస ఏవ పరా గతిః। రసో హి కాన్తిదః పుంసాం రసో రేత ఇతి స్మృతః॥ రసో వై రససంలబ్ధ్యా హ్యానన్దీ భగవత్యపి। వేదప్రామాణ్యసంసిద్ధ్యా రసః ప్రాణతయా స్థితః॥ కో హ్యేవాన్యాచ్చ కః ప్రాణ్యాదిత్యపి శ్రుతిభాషితః। ప్రాణాత్మకో రసః ప్రోక్తః ప్రాణదః కుమ్భసంభవే'తి। 'నిధిః శేవధి'రితి యాస్కః। 'నిధిర్నా శేవధి'రితి కోశాత్పుంలిఙ్గౌ నిధిశేవధిశబ్దౌ। తేన కలానిధయే నమః। రసశేవధయే నమ ఇత్యేవ ప్రయోగో న పాక్షికో నిధ్యై నమః శేవధ్యై నమ ఇతి। కలానాం రసానాం చ నిధిః శేవధిర్యస్యా ఇతి విగ్రహే తు సోఽపి సంభావ్యతే॥

ఇతి శ్రీభాసురానన్దకృతే సౌభాగ్యభాస్కరే। శతకేనాష్టమేనాభూద్విశ్వాఖ్యా నవమీ కలా॥౮౦౦॥

ఇతి శ్రీలలితాసహస్రనామభాష్యేఽష్టమశతకం నామ నవమీకలా॥౯॥

షట్త్రింశత్తత్త్వవిగ్రహశీలత్వాత్పుష్టా। బహుభిర్గుణైర్బ్రహ్మరసేన బ్రాహ్మణైర్వా పుష్టా। 'బ్రాహ్మణైః పోషితం బ్రహ్మే'తి స్మృతేః। 'బ్రహ్మయుష్మత్త్ద్బ్రాహ్మణైరాయుష్మ'దితి శ్రుతేశ్చ। సర్వేషామాది'భూతత్వాత్పురాతనా। జీర్ణభావశ్ఛాన్దసః। పురాతనా గుణా అస్యాం సన్తీత్యర్థే మత్వర్థీయాచ్ప్రత్యయాన్తాద్వా టాప్। అతఏవ సర్వేషాం పూజ్యా పూజయితుం యోగ్యా, ప్రతీక్ష్యా వా। పుష్కం పోషణం రాత్యాదత్తేఽసౌ పుష్కరా। పుష్కరాఖ్యతీర్థరూపా వా। రలయోరభేదాద్వ్యాప్తేతి వా।

పరంజ్యోతిః పరంధామ పరమాణుః పరాత్పరా।

పాశహస్తా పాశహన్త్రీ పరమన్త్రవిభేదినీ ॥౨౦౪॥

పుష్కరాణీత్ర కమలానీవేక్షణాని నయనాని యస్యాః। 'పుష్కరం పఙ్కజే వ్యోమ్ని పయఃకరికరాగ్రయోః। ఓషధీద్వీపవిహగతీర్థగోరగాన్తరే। పుష్కరం సూర్యవక్రే చ కాణ్డే ఖడ్గఫలేపి చే'తి విశ్వః। ఏవం పుష్కరాఖ్యో యోగోఽపి పాద్మే ప్రసిద్ధః 'విశాఖాస్థో యదా భానుః కృత్తికాసు చ చన్ద్రమాః। స యోగః పుష్కరో నామ పుష్కరేష్వతిదుర్లభః' ఇతి పుష్కరశబ్దః పృథివీపరోఽపి। తదుక్తం పద్మపురాణ ఏవ 'యా పద్మకర్ణికా దేవాస్తాం పృథ్వీం పరిచక్షతే। యే పద్మే సారగురవస్తాన్దివ్యాన్పర్వతానిహ॥ యాని పర్ణాని పద్మస్య మ్లేచ్ఛదేశాస్తు తేఽభవన్। యాన్యధోభాగపత్రాణి తే సర్పాణాం సురద్విషామ్॥ ఏవం నారాయణస్యార్థే మహీ పుష్కరసంభవా। ప్రాదుర్భావోచ్ఛ్రయస్తస్మాన్నామ్నా పుష్కరసంజ్ఞితే'తి। తేన యథాసంభవం మహ్యాదివిషయే క్షణ ఉత్సవో నిర్వ్యాపారస్థితిర్వా యస్యా ఇతి వార్థః। 'నిర్వ్యాపారస్థితౌ కాలవిశేషోత్సవయోః క్షణ' ఇత్యమరః। సప్తమ్యా అలుక్। పుష్కరశబ్దో న్యగ్రోధవృక్షపరోఽపి దృశ్యతే। పుష్కరద్వీపపదస్య తద్వత్త్వేన మత్స్యపురాణే నిర్వచనదర్శనాత్। 'న్యగ్రోధః పుష్కరద్వీపే పుష్కరస్తేన స స్మృత' ఇతి। విష్ణుపురాణేఽపి 'న్యగ్రోధః పుష్కరద్వీపే బ్రహ్మణః స్థానముత్తమ'మితి। 'స ప్రజాపతిరేకః పుష్కరపర్ణే సమభవది'తి శ్రుతిరపి। న్యగ్రోధపర్ణశాయిత్వాద్విష్ణురత్ర లక్షణయా గృహ్యతే। తత్రేక్షణం కృపానిరీక్షణం యస్యా ఇతి వా। తదుక్తం దేవీభాగవతే 'వటపత్రశయానాయ విష్ణవే బాలరూపిణే। శ్లోకార్ధేన తదా ప్రోక్తం భగవత్యాఖిలార్థద'మితి। అమ్భసీస్వీక్షణం యస్యా ఇతి వా। 'తాని వా ఏతాని చత్వార్యమ్భాంసి దేవా మనుష్యాః పితరో సురా' ఇతి శ్రుతేః॥ ౨౦౩॥ పరముత్కృష్టం బ్రహ్మాత్మకం జ్యోతిః। 'తద్దేవా జ్యోతిషాం జ్యోతిరాయుర్హోపాసతేఽమృత'మితి బృహదారణ్యకాత్। 'న తత్ర సూర్యో భాతి న చన్ద్రతారకం నేమా విద్యుతో భాన్తి కుతోఽయమగ్ని'రితి శ్రుత్యా 'యేన సూర్యస్తపతి తేజసేద్ధ' ఇతి శ్రుత్యా చ పరత్వమ్। 'పరం జ్యోతిరుపసంపద్యే'తి శ్రుతిరపి। 'మనో జ్యోతిర్జుషతాం' 'వాచైవాయం జ్యోతిషాస్తే' ఇత్యాదిప్రయోగాత్ప్రకాశమాత్రం జ్యోతిముచ్యతే తేష్వాత్మజ్యోతిః పరమితి భావః। దక్షిణామూర్తిసంహితాయాం పఞ్చమపటలోక్తోఽష్టాక్షరమన్త్రోఽపి పరంజ్యోతిరుచ్యతే। పరం ధామ ఉత్కృష్టం తేజః। 'న తద్భాసయతే సూర్యో న శశాఙ్కో న పావకః। యద్గత్వా న నివర్తన్తే తద్ధామ పరమం మమే'తి గీతాసు ధామశబ్దస్యావస్థాపరతయా తదతిక్రాన్తం యత్పరం ధామ। ఉక్తం చాచార్యైః 'త్రిషు ధామసు యద్భోగ్యం భోక్తా యశ్చ ప్రకీర్తితః। వేదైతదుభయం యస్తు స భుఞ్జానో న లిప్యత' ఇతి। యజ్ఞవైభవఖణ్డేఽపి 'జాగ్రత్స్వప్నసుషుప్త్యాఖ్యం వేదధామత్రయం తు యః। స ఏవాత్మా న తద్దృశ్యం దృశ్యం తస్మిన్ప్రకల్పితమ్॥ త్రిధామసాక్షిణం సత్యజ్ఞానానన్దాదిలక్షణమ్। త్వమహం శబ్దలక్ష్యార్థం పరం ధామ సమాశ్రయే' ఇతి। ధామశబ్దః

పదపరో వా। పరం పదమిత్యర్థః 'తద్విష్ణోః పరమం పద'మితి శ్రుతేః। కూర్మపురాణేఽపి 'సైషా మాహేశ్వరీ గౌరీ మమ శక్తిర్నిరఞ్జనా। శాన్తా సత్యా సదానన్దా పరం పదమితి శ్రుతి'రపి। పరస్మైజ్యోతిషే నమః,

మూర్తామూర్తా నిత్యతృప్తా మునిమానసహంసికా।

సత్యవ్రతా సత్యరూపా సర్వాన్తర్యామిణీ సతీ॥౨౦౫॥

పరస్మైధామ్నే మమ ఇతి ప్రయోగః। పరమితి మాన్తమవ్యయమిత్యాహుః। పరమా చ సాణ్వీ చ 'వోతో గుణవచనా'దితి వివిధైర్వైకల్పికత్వాత్ జీవభావః। 'అణోరణీయా'నితిః శ్రుతిః। దుర్జ్ఞేయేత్యర్థః। తార్కికకల్పితాః పీలవోఽప్యస్యా ఏవ రూపమితి వా। పరమ ఉత్కృష్టోఽణుర్మన్త్రో వా। పరాదుత్కృష్టాద్బ్రహ్మవిష్ణురుద్రాదపి పరా శ్రేష్ఠతరా। యద్వా బ్రహ్మాయుఃపరిమాణం పరమిత్యుచ్యతే తస్మాత్పరా తాదృశసంఖ్యాపరిచ్ఛేదరహితా। తత్ర పరంధామవం పరమాణుత్వం చ హేతుః। తథైవ చ దర్శితం కాలీపురాణే 'తస్య బ్రహ్మస్వరూపస్య దివారాత్రం చ యద్భవేత్। తత్పరం నామ తస్యార్ధం పరార్ధమభిధీయతే। స ఈశ్వరస్య దివసస్తావతీ రాత్రిరుచ్యతే॥ స్థూలాత్స్థూలతమః సూక్ష్మాద్యస్తు సూక్ష్మతమో మతః। న తస్యాస్తి దివారాత్రివ్యవహారో న వత్సర' ఇతి। పాశో హస్తే వామాధఃకరే యస్యాః। 'ప్రహరణార్థేభ్యః పరే నిష్ఠాసప్తమ్యా'వితి పూర్వనిపాతాపవాదః। పాశాన్ హస్తయతే హస్తేన నిరస్యతీతి వా। పాశానాం హన్త్రీ నాశికా। ఉక్తంచ హరివంశే 'నాగపాశేన బద్ధస్య తస్యోపహృతచేతసః। త్రోటయిత్వా కరైర్నాగపఞ్జరం వజ్రసంనిభమ్॥ బద్ధం బాణపురే వీరమనిరుద్ధమభాషత। సాన్త్వయన్తీ చ సా దేవీ ప్రసాదాభిముఖీ తదే'త్యాది। పరేషాం స్వోపాసకద్విషాం రాజ్ఞాం మన్త్రాన్ప్రభుమన్త్రోత్సాహాఖ్యశక్తిత్రయాన్తర్గతాన్ శక్తివిశేషణాన్విశేషాద్భినత్తి। యద్వా పరైరభిచారాద్యర్థం ప్రయుక్తో మనుః పరమన్త్రః శత్రుప్రయుక్తోఽస్త్రమన్త్రో వా। ఉక్తంచ హరివంశే ప్రద్యుమ్నం ప్రతీన్ద్రసందేశే 'తదస్త్రప్రతిఘాతాయ దేవీం స్మర్తుమిహార్హసీ'తి। యద్వా పర ఉత్కృష్టో మన్త్రః పఞ్చదశీరూపస్తం విభేదయతి 'మనుశ్చన్ద్రః కుబేరశ్చ లోపాముద్రా చ మన్మథః। అగస్తిరగ్నిః సూర్యశ్చ నన్దీ స్కన్దః శివస్తథా। క్రోధభట్టారకో దేవ్యా ద్వాదశామీ ఉపాసకా' ఇతి తన్త్రోక్తరీత్యా ద్వాదశవిధం కరోతి। అథవా పరా ఉత్కృష్టా యే మన్త్రారో మననకర్తారస్తేషామవీన్ పాపాని భేదయతి నాశయతి। 'అవిశబ్దేన పాపాని కథ్యన్తే శ్రుతిషు ద్విజైః। తైర్ముక్తం న మయా త్యక్తమవిముక్తమతః స్మృత'మితి లిఙ్గపురాణేఽవిపదస్య పాపపరత్వకథనాత్॥౨౦౪॥ రూపవద్వస్తు మూర్తం వాయ్వాకాశాదికమమూర్తం తత్తద్రూపేతి నామద్వయార్థః। యద్వా

పఞ్చీకృతాని మహాభూతాని మూర్తాని అపఞ్చీకృతాని తు భూతసూక్ష్మాణ్యమూర్తాని। 'ద్వే వావ బ్రహ్మణో రూపే మూర్తం చామూర్తం చే'తి శ్రుతౌ ద్వేధాపి వ్యాఖ్యానదర్శనాత్। ప్రపఞ్చబ్రహ్మణీ వా మూర్తామూర్తే 'ద్వే రూపే బ్రహ్మణస్తస్య మూర్తం చామూర్తమేవ చ। క్షరాక్షరస్వరూపే తే సర్వభూతేష్వవస్థితే। అక్షరం బ్రహ్మ కూటస్థం క్షరం సర్వమిదం జగ'దితి విష్ణుపురాణదర్శనాత్। చలనాత్మకక్రియావత్త్వం మూర్తత్వమితి తార్కికకల్పనాయా నిర్మూలత్వేనాశ్రద్ధేయత్వాత్। అనిత్యైరేవోపచారైస్తృప్తేతి పఞ్చాక్షరం నామ భక్తిమాత్రప్రియత్వాత్। అథవా అనితి శ్వసతీతిజీవోఽనితిపదార్థః। 'ఇకూశ్తిపౌ ధాతునిర్దేశే' ఇత్యనేన శబ్దనిర్దేశే శ్తిపో విధానేఽపిః ప్రకృతే ధాత్వర్థపరోఽయమనితిః। 'యజతిషు యేయజామహం కరోతీ'తి శ్రుతౌ 'ఇతికర్తవ్యతావిధేర్యజతేః పూర్వవత్త్వ'మితి జైమినిసూత్రే 'ఈక్షతేర్నాశబ్ద'మితి వ్యాససూత్రేఽర్థంపరస్యాపి ప్రయో-

బ్రహ్మణీ బ్రహ్మజననీ బహురూపా బుధార్చితా।

గస్య దర్శనాత్। తతశ్చ జీవైరతృప్తేత్యర్థః। 'యస్య బ్రహ్మ చ క్షత్రం చోభే భవత ఓదన' ఇతి శ్రుత్యా సర్వభక్షకత్వాత్। యద్వా ఇతి ఏవంప్రకారేణ అతృప్తా న, తృప్తా న భవతీతి న। ద్వౌ నఞౌ ప్రకృతమర్థం గమయతః। ఈదృశః ప్రకారో నాస్తి యేన తృప్తా న స్యాత్। అపితు సర్వైరపి ప్రకారైస్తృప్తైవ। 'పత్రం పుష్పం ఫలం తోయం యో మే భక్త్యా ప్రయచ్ఛతి। తదహం భక్త్యుపహృతమశ్నామి ప్రయతాత్మన' ఇతి వచనేన భక్తిమాత్రేణ యత్కించిదపి దత్తం తృప్తికార్యేవేతి కథనాత్। మునీనాం మానసం మన ఏవ శ్లేషాత్ మానసాఖ్యం సరస్తత్ర హంసీవ। స్వార్థే కః। యద్వా మునీనాం మానే బహుమానవిషయే రాహంసికేవ పాదకటకయుక్తేవ। తేషాం మానేన సంతోషాత్ నృత్యతీవేతి తాత్పర్యార్థః। 'హంసకః పాదకటక' ఇతి కోశః। సత్యం బ్రహ్మైవ వ్రతం భక్ష్యముపచారాత్తత్ప్రియం యస్యాః | 'పయోవ్రతం బ్రాహ్మణస్యే'తి శ్రుతౌ వ్రతపదస్య భక్ష్యే ప్రయోగదర్శనాత్, సత్యమేవ వ్రతం యస్యా వా సత్యోక్తిమాత్రపరిపాలనరూపవ్రతేన లభ్యేతి యావత్। సత్యాని శీఘ్రఫలదాని వ్రతాని యస్యా వా। కృష్ణప్రాప్త్యర్థం గోపీభిః కృతానాం కాత్యాయనీవ్రతానాం శీఘ్రమేవ ఫలవత్తాయా విష్ణుభాగవతే వర్ణనాత్। సకృదేవ ప్రపన్నాయ తవాస్మీతి చ యాచతే। అభయం సర్వథా తస్మై దదామ్యేతద్వ్రతం మమే'తి భగవదుక్తం వ్రతమమోఘం యస్యా ఇతి వా। అథవా 'శరీరవృత్తిర్వ్రత'మితి శివసూత్రే శరీరధారణమపి వ్రతమేవేత్యుక్తమ్। 'శివభక్తిసుధాపూర్ణే శరీరే వృత్తిరస్య యా। వ్రతమేతదనుష్ఠేయం న తుచ్ఛం తచ్చ ధారణ'మితి వార్తికాత్ తాదృశం వ్రతం సత్యమావశ్యకం యయా యద్భక్త్యా సా। అతఏవ శరీరధారణం ప్రార్థితం భగవతా

భట్టోత్పలేన 'అన్తరుల్లసితస్వచ్ఛశక్తిపీయూషపోషితమ్। భవత్పూజోపభోగాయ శరీరమిదమస్తు మే' ఇతి। అథవా సత్యవ్రతో నామ బ్రాహ్మణః సూకరభయాత్ ఐఐ ఇత్యుచ్చార్య తావతైవ తపసా మహాకవిర్దేవీభక్తో జాతస్తదభేదాత్సత్యవ్రతా। తదుక్తం దేవీభాగవతే తృతీయస్కన్ధే 'అనక్షరో మహామూర్ఖో నామ్నా సత్యవ్రతో ద్విజః॥ శ్రుత్వాఽక్షరం కోలముఖాత్సముచ్చార్య స్వయం తతః। బిన్దుహీనం ప్రసఙ్గేన జాతోఽసౌ విబుధోత్తమః॥ ఐకారోచ్చారణాదేవ తుష్టా భగవతీ తదా। చకార కవిరాజం తం దయార్ద్రా పరమేశ్వరీ'త్యాది। సత్యం కాలత్రయాబాధ్యం రూపం యస్యాః। రూపపదాన్మత్వర్థగోఽచి సత్యం రూపవద్యయేతి వా। సత్యసంరక్షికేతి యావత్। తథాచ బహ్వృచాః పఠన్తి 'సచ్చాసచ్చ వచసీ పస్పృధాతే। తయోర్యత్సత్యం యతరదృజీయస్తదితోత్సోమోఽవతి హన్త్యాసత్' ఇతి। ఉమయా సహితః సోమ ఇత్యర్థః। సర్వేషామన్తఃకరణనియామక ఇతి। 'ఏష త ఆత్మాన్తర్యామ్యమృత' ఇత్యన్తర్యామిబ్రాహ్మణాత్। 'ఏషోఽన్తర్యామ్యేష యోనిః సర్వస్యే'తి మాణ్డూక్యశ్రుతేశ్చ। సర్వా చ సాన్తర్యామిణీ చేతి వా సర్వస్వరూపా సర్వేషామన్తశ్చ ప్రవిష్టేత్యర్థః। 'తత్సృష్ట్వా తదేవానుప్రావిశత్తదనుప్రవిశ్య సచ్చ త్యచ్చాభవ'దితి శ్రుతేః। స్మృతిశ్చ 'సర్వస్య సర్వదా జ్ఞానాత్సర్వస్య ప్రభవాప్యయౌ। సతోఽసతశ్చ కురుతే తేన సర్వేతి కథ్యత' ఇతి। పాతివ్రత్యాత్సద్రూపత్వాచ్చ సతీ। దాక్షాయణ్యా ఇదం నామ। తదుక్తం బ్రహ్మపురాణే హైమవతీం ప్రకృత్య 'సా తు దేవీ సతీ పూర్వమాసీత్పశ్చాదుగాభవత్। సహవ్రతా భవస్యైవ నైతయా ముచ్యతే భవ' ఇతి॥౨౦౫॥ బ్రహ్మరూపా అణీ పుచ్ఛం అణీమాణ్డవ్య ఇతి సంజ్ఞాయాః శూలాపచిహ్నితత్వమాత్రేణ మాణ్డవ్యమునౌ ప్రవృత్తేః। 'అణిరక్షాగ్రకీలే స్యాదణిః పుచ్ఛేఽగ్నిసీమయో'రితి శాశ్వతః। ఆనన్దమయకోశస్థపుచ్ఛబ్రహ్మరూపేత్యర్థః। 'బ్రహ్మణ ఆణీస్థ' ఇతి శ్రుతిశ్చ। బ్రహ్మాణమానయతి జీవయతీతి వా। 'బ్రహ్మాణీ బ్రహ్మజననాద్బ్రహ్మాణో జీవనేన వే'తి దేవీపురాణాత్। బ్రహ్మాణశబ్దః పితామహపరస్తస్య స్త్రీ వా। బ్రహ్మ యన్ముక్తప్రాప్యం తత్ స్వాత్మభిన్నం జ్ఞానమ్। తదుక్తం విష్ణుపురాణే 'ప్రత్యస్తమితభేదం యత్సత్తామాత్రమగోచరమ్। వచసామాత్మసంవేద్యం తజ్జ్ఞానం బ్రహ్మసంజ్ఞిత'మితి। సర్వప్రపఞ్చస్యోత్పాదకత్వాజ్జననీ। అత్ర వకారాదినామప్రాయపాఠస్వారస్యానురోధాదుక్తదేవీపురాణైకవాక్యత్వలిప్సయా బ్రహ్మాణీపదనిర్వచనపరత్వేన బ్రహ్మజననీత్యేకం పదం స్వీకర్తుం యుక్తమ్। ఏతత్పక్షే సర్వాన్తర్యామిణీత్యత్ర సర్వేతి భిన్నం పదమాస్థేయమ్। నచాన్తర్యామిణీత్యస్య సకారాదినామప్రాయపాఠస్య సందర్భవిరోధాపత్తిః। అన్తర్యామిపదమాత్రేణావిశేషాత్సర్వాన్తర్యామిత్వేన సిద్ధే ఏకపదపక్షే సర్వపదవైయర్థ్యాపత్త్యా ప్రాయపాఠవిరోధేనాపి తత్సార్థక్యవర్ణనస్యోచితత్వాత్। 'విశ్వమాతా జగద్ధాత్రీ విశాలాక్షీ విరాగిణీ'త్యాదిదర్శనేన తత్ప్రాయమధ్యే తదాద్యేవ నామ ఛేత్తవ్యమితి నియమస్యానిత్యత్వాచ్చ। ప్రపఞ్చజనయితృత్వాదేవాహ— బహురూపేతి। బహూని రూపాణి యస్యాః। తదుక్తం దేవీపురాణే 'అరూపాపరభావత్వాద్బహురూపా క్రియాత్మికే'తి। పరబ్రహ్మభావనారూపాయా అపి భణ్డాసురహననాదిబహువిధక్రియాకారిత్వాత్తత్తద్రూపత్వేన

బహురూపత్వమపీతి పక్షేఽర్థః। తథాచ గౌడపాదానాం సూత్రం 'భణ్డాసురహననార్థమేకైవానేకే'తి దేవీపురాణ ఏవ ప్రఘట్టకాన్తరే 'బహూని యస్యా రూపాణి స్థిరాణి చ చరాణి చ। దేవమానుషతిర్యఞ్చి బహురూపా తతః శివే'తి। సూతసంహితాయాం తు 'ఏకధా చ ద్విధా చైవ తథా షోడశధా స్థితా। ద్వాత్రింశద్భేదభిన్నా వా యా తాం వన్దే పరాత్పరా'మితి। ద్విధా స్వరవ్యఞ్జనరూపా। అకారాదిస్వరభేదాత్షోడశధా। కకారాదిభేదేన ద్వాత్రింశద్విధా। లళయోరభేదాత్ హకారస్య సర్వమూలత్వేన వ్యష్టౌ గణనాభావాచ్చేతి తద్వ్యాఖ్యాతారః। ప్రత్యాసత్త్యా త్రయస్త్రింశత్పరమేతత్సహస్రనామారమ్భకవర్ణపరం వా ద్వాత్రింశత్పదమిత్యపి సువచమ్। భాగవతేఽపి 'లక్ష్మీర్వాగాదిరూపేణ నర్తకీవ విభాతి యే'తి। వామనపురాణేఽపి 'విశ్వం బహువిధం జ్ఞేయం సా చ సర్వత్ర వర్తతే। తస్మాత్సా బహురూపత్వాద్బహురూపా శివా మతే'తి। 'అసంఖ్యాతాః సహస్రాణి యే రుద్రా అధిభూమ్యా'మితి శ్రుతిప్రసిద్ధానాం రుద్రాణాం పత్నీత్వేనాపి బహురూపా। తదుక్తం వారాహపురాణే 'యా రౌద్రీ తామసీ శక్తిః సా చాముణ్డా ప్రకీర్తితా। నవకోట్యస్తు చాముణ్డాభేదభిన్నా వ్యవస్థితాః॥ యా సా తు రాజసీ శక్తిః పాలనీ చైవ వైష్ణవీ। అష్టాదశ తథా కోట్యస్తస్యా భేదాః ప్రకీర్తితాః॥ యా బ్రహ్మశక్తిః సత్త్వస్థా అనన్తాస్తాః ప్రకీర్తితాః। ఏతాసాం సర్వభేదేషు పృథగేకైకశో ధరే॥ సర్వాసాం భగవాన్రుద్రః సర్వగత్వాత్పతిర్భవేత్। యావన్త్యస్తా మహాశక్త్యస్తావద్రూపాణి శంకరః॥ కృతవాంస్తాశ్చ భజతే పతిరూపేణ సర్వదా। యశ్చారాధయతే తాస్తు తస్య రుద్రః ప్రసీదతి॥ సిధ్యన్తి తాస్తదా దేవ్యో మన్త్రిణో

ప్రసవిత్రీ ప్రచణ్డాఽఽజ్ఞా ప్రతిష్ఠా ప్రకటాకృతిః॥౨౦౬॥

నాత్ర సంశయ' ఇతి। సర్వమేతదభిప్రేత్యోక్తం నారసింహోపపురాణే 'ఉమైవ బహురూపేణ పత్నీత్వేన వ్యవస్థితే'తి। త్రిపురాసిద్ధాన్తేఽపి 'లోపాముద్రా చ సౌభాగ్యా మహావిద్యా చ షోడశీ। దారాః పరశివస్యైతే కథితాస్తు వరాననే॥ శ్యామలా శుద్ధవిద్యా చ హయారూఢా పరా ప్రియా। దారాః సదాశివస్యైతే జ్ఞాతవ్యాః పరమేశ్వరి॥ మహార్ధా ద్వాదశార్ధా చ వారాహీ బగలాముఖీ। తురీయా భువనేశీ చ శ్రీపరా శాంభవీ శివే॥ దారా రుద్రస్య తస్యైవ శృణు సత్యం న సంశయః। శ్రీతిరస్కరణీ లక్ష్మీర్మిశ్రా కామకలా ప్రియే॥ విష్ణోర్దారా ఇతి ఖ్యాతా అన్నపూర్ణా శివస్య చ। వాగ్వాదినీ చ బాలా చ పత్న్యౌ తే బ్రహ్మణః శివే॥ నవ దూత్యో హసన్తీ చ నవ సిద్ధాశ్చ దేవతాః। ఇమా అన్యాశ్చ రూపాణి బహూని తవ సున్దరీ'తి। ఏవం బహురూపానామనిరుక్తిరపి ప్రత్యుపపురాణం ప్రతిమహాపురాణం ప్రతితన్త్రం చ బహురూపైవోపలభ్యతే। విస్తరభయాత్తు న లిఖ్యతే। బుధైర్జ్ఞానిభిరర్చితా పూజితా। 'చతుర్విధా భజన్తే మాం జనాః సుకృతినోఽర్జున।

ఆర్తో జిజ్ఞాసురర్థార్థీ జ్ఞానీ చ భరతర్షభే'తి గీతావచనాత్। ప్రకర్షేణ వియదాదిప్రపఞ్చం ప్రజా వా సూత ఇతి ప్రసవిత్రీ। తదుక్తం విష్ణుధర్మోత్తరే 'ప్రజానాం చ ప్రసవనాత్సవితేతి నిగద్యత' ఇతి। భగవతీపురాణేఽపి "బ్రహ్మాద్యాః స్థావరాన్తాశ్చ యస్యా ఏవ సముద్గతాః। మహదాదివిశేషాన్తం జగద్యస్యాః సముద్గతమ్। తామేవ సకలార్థానాం ప్రసవిత్రీం పరాం నుమ' ఇతి॥

అథ పరిభాషామణ్డలే ఏకోనపఞ్చాశన్నామాని విభజతే॥ గురుగీర్ణే విభజచతుర్గుణదంగోమృదుచతుర్మతాంశార్ధమ్। ద్విర్గుణగుణితాం లిఖితాం చతుఃఖచరతా దహేద్రుచిం రోషాత్॥౨౯॥ అత్ర తృతీయచతుఃశబ్దోఽష్టాక్షరనామసంఖ్యాపరః। ఇతరౌ చతురక్షరసంఖ్యాపరౌ॥౨౯॥

ప్రకృష్టాశ్చణ్డాః కోపనా యస్యా దూతాః సా। 'చడి కోపే'। అతఏవ 'భీషాస్మాద్వాతః 'పవత' ఇతి శ్రుతిః। 'న యస్య కోపోఽణురపి ప్రజాస్తస్య న బిభ్యతి। సైతాం నీతిం కథం రక్షేత్ప్రజా యస్య న బిభ్యతీ'తి కామన్దకశ్చ। భయప్రదత్వలిఙ్గాదేవ హి 'మహద్భయం వజ్రముద్యత'మితి శ్రుతౌ వజ్రపదం బ్రహ్మపరమిత్యుక్తం కమ్పనాధికరణే। ప్రకృష్టా ప్రీతివిషయత్వేన చణ్డా శఙ్ఖపుష్పీ యస్యా ఇతి వా। ప్రతాపశీలేతి వా। 'చణ్డా ధనహరీ శఙ్ఖపుష్పీ చణ్డోఽతికోపనే। ప్రచణ్డో దుర్వహే శ్వేతకరవీరే ప్రతాపినీ'తి విశ్వః। ఆజ్ఞా వేదే ప్రవర్తనానివర్తనాపరపర్యాయభగవదిచ్ఛారూపా అతఏవ లైఙ్గే శివవచనమ్। 'నఖా ప్రకృతిర్జీవో వికృతిర్వా విచారతః। పురా మమాజ్ఞా మద్వక్త్రాత్సముత్పన్నా సనాతనీ। పఞ్చవక్త్రా మహాభాగా జగతామభయప్రదే'తి। శివపురాణేఽపి 'రుద్రాజ్ఞైషా స్థితా దేవీ హ్యనయా ముక్తిరమ్బయే'తి। జ్ఞేత్యేకాక్షరమపి సువచనమ్। గుణభోక్తృపురుషస్వరూపేత్యర్థః। 'కథయన్తి జ్ఞశబ్దేన పురుషం గుణభోగిన'మితి లైఙ్గాత్। 'జ్ఞో విరిఞ్చౌ బుధే సౌమ్యే' ఇతి కోశాద్బుధవిధిస్వరూపా వా। 'జ్ఞః కాలకాలో గుణీ సర్వవిద్య' ఇతి శ్రుతిరపి। సర్వజగతోఽధిష్ఠానత్వాత్ప్రతితిష్ఠత్యస్యాం విశ్వమితి ప్రతిష్ఠా। 'విశ్వస్య జగతః ప్రతి ష్ఠే'తి శ్రుతేః। ఉక్తంచ బ్రహ్మగీతాయాం 'ప్రతిష్ఠా సర్వవస్తూనాం ప్రజ్ఞైషా పరమేశ్వరీ'తి। షోడశాక్షరం ఛన్దోఽపి ప్రతిష్ఠా। జలతత్త్వనిష్ఠకలా విశేషోఽపి ప్రతిష్ఠా। తల్లక్షణం చ శైవాగమే 'శివరాగానురక్తాత్మా స్థాప్యతే పౌరుషే యయా। సా ప్రతిష్ఠా కలా జ్ఞేయే'తి। 'ప్రతిష్ఠా స్థానమాత్రకే।

ప్రాణేశ్వరీ ప్రాణదాత్రీ పఞ్చాశత్పీఠరూపిణీ।

విశృఙ్ఖలా వివిక్తస్థా వీరమాతా వియత్ప్రసూః॥౨౦౭॥

గౌరవే యాగనిష్పత్తిచతురక్షరపద్యయో'రితి విశ్వః। అత్ర పద్యశబ్దః పాదపరో వ్యాఖ్యేయ ఇతి నిర్ణీతం ఛన్దోభాస్కరేఽస్మాభిః। ప్రకటా సర్వైరనుభూయమానా ఆకృతిః రూపం యస్యాః॥ తదుక్తం సూతసంహితాయామ్ 'తమహంప్రత్యయవ్యాజాత్సర్వే జానన్తి జన్తవః। తథాపి శివరూపేణ న విజానన్తి మాయయే'తి। ప్రకటాఖ్యా యోగిన్యః ప్రథమావరణగతాస్తద్రూపా వా। అప్రకటేతి వా ఛేదః। రహస్యరూపేత్యర్థః। అప్సు ప్రకటేతి వా। 'అపామేకా మహిమానం బిభర్తి'। 'ఆపో వా ఇదం సర్వ'మిత్యాదిశ్రుతేః॥౨౦౬॥ ప్రాణానామిన్ద్రియాణామధిష్ఠాతృత్వాదీశ్వరీ। 'జ్యోతిరాద్యధిష్ఠానం తు తదామననా'దిత్యధికరణే తదధిష్ఠాతృదేవతాసద్భావస్య స్థాపితత్వాత్। ప్రాణస్య పఞ్చవృత్తికస్యాధిపతిర్వా। 'ప్రాణస్య ప్రాణ' ఇతి శ్రుతేః। ప్రకృష్టోఽణః శబ్దో వేదరూపస్తదీశ్వరీ తత్ప్రతిపాద్యదేవతా। 'సర్వే వేదా యత్పదమామనన్తీ'తి శ్రుతేః। ప్రాణానాం దాత్రీ సర్వజగజ్జీవయిత్రీ ఏకాదశేన్ద్రియాణాం దాత్రీ వా। 'ప్రాణమనూత్క్రామన్తం సర్వే ప్రాణా అనూత్క్రామన్తీ'తి శ్రుతౌ ప్రాణా ఇతిపదస్యేన్ద్రియపరత్వేన తథా వ్యాఖ్యానదర్శనాత్। 'సప్తగతేర్విశేషితత్వాచ్చే'తి ద్వైతీయీకాధికరణే తథా నిర్ణయాచ్చ। పఞ్చాశచ్ఛబ్దోఽయం ప్రకృతే లక్షణయైకపఞ్చాశత్పరః। సాంనిధ్యరూపశక్యసంబన్ధాత్। అతఏవ 'నిత్యానన్దవపుర్నిరన్తరగలత్పఞ్చాశదర్ణైః క్రమా'దితి శారదాతిలకశ్లోకే పఞ్చాశత్పదమేకపఞ్చాశత్పరతయైవ వ్యాఖ్యాతం హర్షదీక్షితైః। ప్రాయేణ దశవింశత్యాదిదశకశబ్దానాం శతసహస్రాదిశబ్దానాం చైకద్విత్రిన్యూనాధికభావే బహుత్వమాత్రవివక్షయా చ లోకే ప్రయోగః ప్రచురం దృశ్యతే। అథవా సహస్రే శతమితిన్యాయేనావయుత్యానువాదో నవావతారే దశావతారా ఇతి జగత్పతావయోధ్యాధిపతిరితి చ వ్యవహారస్య కంచనావాన్తరోపాధిమాదాయ దర్శనాత్। కింబహునా ద్వాత్రింశచ్ఛబ్దోఽపి పఞ్చత్రింశద్వ్యఞ్జనేషు సూతసంహితాయాం ప్రయుక్తః పూర్వం దర్శితః। తదిహ పఞ్చాశత ఏవ మాతృకాణామన్తర్మాతృకాన్యాసే వినియోగాల్లళయోరభేదాద్వా క్షకారస్య పార్థక్యాభావాద్వాఽక్షమాలాయాం తస్య మేరావేవ నివేశనేన మణీనాం పఞ్చాశత్త్వాద్వా పఞ్చాశన్మాతృకేతి వ్యవహారేఽప్యేకపఞ్చాశత్పరత్రైవ తస్య వక్తవ్యా। అతఏవ బహిర్మాతృకాన్యాసప్రకరణేఽపి 'పఞ్చాశల్లిపిభిర్విభక్తముఖదోర్యన్మధ్యవక్షస్థలం 'పఞ్చాశద్వర్ణభేదైర్విహితవదనదోఃపాదయుక్కుక్షివక్ష' ఇత్యాదయః కవీనాం ప్రయోగాః। ఏకపఞ్చాశతో న్యాసముక్త్వా తదన్తే 'పఞ్చాశద్వర్ణరూపేయం కందర్పశశిభూషణే'త్యాదయో జ్ఞానార్ణవాదితన్త్రప్రయోగాశ్చోపపద్యన్తే। మాతృకాసమానయోగక్షేమత్వాదేవ 'శ్రీకణ్ఠాద్యాశ్చ పఞ్చాశత్పఞ్చాశత్కేశవాదయ' ఇత్యాదయోఽపి తన్త్రసారసంగ్రహాదౌ ప్రయోగా ఏకపఞ్చాశత్పరా ఏవ। తేన కామరూపాదిచ్ఛాయాఛత్రాన్తైకపఞ్చాశత్పీఠాని రూపమస్యా ఇత్యర్థః। అతఏవ షోఢాన్యాసాన్తర్గతే పీఠన్యాసే ఏకపఞ్చాశత్పీఠానాం న్యాసః। ఉక్తం చ బ్రహ్మాణ్డపురాణే స్పష్టతరమ్ 'తతః పీఠాని పఞ్చాశదేకం చక్రమతో న్యసే'దిత్యారభ్య 'లిపిక్రమసమాయుక్తాన్ లిపిస్థానేషు విన్యసే'దిత్యన్తమ్। యోగినీహృదయేఽపి 'పీఠాని విన్యసేద్దేవి మాతృకాస్థానకే ప్రియే' ఇత్యారభ్య 'ఏతే పీఠాః సముద్దిష్టా మాతృకారూపకాస్థితా'

ఇత్యనేన మాతృకాస్థానోక్త్యైకపఞ్చాశత్త్వమేవ ప్రకటీకృతమ్।
తద్వ్యాఖ్యాయామప్యకారాదిక్షకారాన్తానామేకైకం వర్ణమేకైకస్యాదావుక్త్వా 'తత్తత్స్థానేషు పీఠానాం న్యాసం కుర్యాది'త్యుక్తమ్। ఏతేనేదృశనామస్వారస్యాత్పీఠన్యాసేఽపి క్షకారస్థానపరిత్యాగేన పఞ్చాశత ఏవేతి సున్దరీమహోదయకారాణాం లేఖః సాహసమాత్రత్వాన్నాదర్తవ్యః। నహ్యస్య నామ్నో విధిరూపత్వం, యేన పీఠన్యాస ఏకస్య పీఠస్య పరిసంఖ్యా స్యాత్। నచ జ్ఞానార్ణవే 'పఞ్చాశత్పీఠసంచయాత్। పఞ్చాశత్పీఠవిన్యాసం మాతృకావత్స్థలే న్యసే'దిత్యుపక్రమోపసంహారాభ్యాం తథా నిర్ణయ ఇతి వాచ్యమ్। పఞ్చాశత్పదస్యైకపఞ్చాశత్పరతాయా ఉక్తత్వాత్। అన్యథా తన్త్రైవైకపఞ్చాశతో గణనానుపపత్తిః। అతఏవ 'కాలేశ్వరం మహాపీఠం ప్రణవం చ జయన్తికే'తి పాఠస్య కాల్పనికత్వముక్త్వా 'మహాపీఠం జయన్తికే'తి పాఠస్యైవ ప్రామాణికత్వోక్తిరపి సాహసమేవ। 'ఓంకారం చ జయన్తికే'తి యోగినీహృదయేన సంవాదాత్ప్రణవపాఠస్యైవ ప్రమాణత్వాత్। వస్తుతస్తు 'శ్రైలో మేరుస్తతో గిరి'రితి బ్రహ్మాణ్డపురాణే గిరిపదస్య మేరుతః పార్థక్యేన గణనమాస్థేయమ్। పీఠాని పఞ్చాశదేకం చే'తి స్పష్టోపక్రమస్య ప్రకారాన్తరేణానుపపత్తేః తతః పదేన వ్యవధానాచ్చ। తతశ్చ 'జలేశం మలయం శైలం మేరుం గిరివరం తథే'తి యోగినీహృదయే 'మలయం చ మహాపీఠం శ్రీశైలో మేరుకో గిరి'రితి జ్ఞానార్ణవేఽపి తత్సంవాదాద్భిన్నపదస్వారస్యాన్మేరుపర్వత ఇత్యనుక్తిస్వారస్యాచ్చ తథైవాస్థేయమ్। ఆస్థితం చ తథైవ సుభగార్చారత్నసుభగార్చా-పారిజాతాదిపద్ధతిషు। ప్రసిద్ధం చ ప్రాచ్యేషు గిరినాథాఖ్యం పీఠమ్। ఏతేన జ్ఞానార్ణవ ఏకైకపఞ్చాశద్గణేశన్యాసాన్తే 'ఏతాంస్తు విన్యసేద్దేవి మాతృకాన్యాసవత్ప్రియే' ఇతివత్, కామరతిన్యాసాన్తే 'మాతృకార్ణైర్న్యసేద్దేవి మాతృకావత్సదానఘే' ఇతివచ్చ పీఠన్యాసాన్తేపి 'మాతృకావత్సదా న్యసే'దిత్యుక్తైరైకరూప్యం సంగచ్ఛతే। బహిర్మాతృకాన్యాసే విశిష్యైకపఞ్చాశతాముక్తత్వేన తత్సామ్యేనాత్రాపి తథైవ సిద్ధేః, తన్త్రాన్తరైకవాక్యతాయాః సంభవన్త్యాస్త్యాగాయోగాచ్చేతి। ప్రకృతే ఏకపఞ్చాశత్పదమపేక్షితమేవేతి యద్యాగ్రహస్తదా రూపపదమేకసంఖ్యాపరత్వేన వ్యాఖ్యాయతామ్। 'రూపే శూన్య'మితి పిఙ్గలసూత్రే హలాయుధాదీనాం తథా వ్యాఖ్యానదర్శనాదితి దిక్॥ శృఙ్ఖలా కర్మాదినిర్బన్ధః నిగడబద్ధబన్ధసాధనత్వాత్। అతఏవోక్తమభియుక్తైః 'పాతకప్రచయవన్మమ తావత్పుణ్యపుఞ్జమపి నాథ లునీహి। కాఞ్చనీ భవతు లోహమయీ వా శృఙ్ఖలా యది పదోర్న విశేష' ఇతి। విగతా శృఙ్ఖలా యస్యాః విధినిషేధానామవిద్యావద్విషయత్వాత్। నగ్నేతి వా। అలంపురాదిపీఠేషు తాదృశదేవీమూర్తిదర్శనాత్ 'స్వయోనిదర్శనాన్మహ్యాత్పశువర్గామనుస్మరే'దితి తిరస్కరిణీధ్యానదర్శనాచ్చ, జవనికాయా జవనికాన్తరానాపేక్షత్వేన తాదృశధ్యానస్య యుక్తత్వాచ్చ। శృఙ్ఖలా స్యాత్కటీవస్త్రబన్ధేఽపి నిగడేఽపి చే'తి విశ్వః। వివిక్తో విజనదేశః స ఏవ చ పవిత్రోఽపి। 'సర్వత్ర మేధ్యా వసుధా యత్ర లోకో న దృశ్యత' ఇతి హారీతస్మృతేః। 'వివిక్తౌ పూతవిజనా'విత్యమరకోశాత్ సజనోఽపి పవిత్రః అపవిత్రోఽపి విజనో దేశశ్చేతి ద్వావపి వివిక్తౌ। ఇహ తు పవిత్రత్వే సతి విజనతా వివక్షితా। తాదృశస్థలే

ముకున్దా ముక్తినిలయా మూలవిగ్రహరూపిణీ।
భావజ్ఞా భవరోగఘ్నీ భవచక్రప్రవర్తినీ॥౨౦౮॥

తిష్ఠతి। అపవిత్రజనసంమర్దే వాద్యే యత్ర్వాదుర్భావాభావానుభవాత్।
ఆత్మానాత్మవివేకశీలేషు తిష్ఠతీతి వా। వీరా ఉపాసకధురంధరా, రణే అభిముఖే హతా వా।
తేషాం మాతా జననీ హితకర్తృత్వాత్। 'వీరం మద్యస్య భాజనే' ఇతి విశ్వకోశాత్పానపాత్రం
తన్మాతీతి వా। అథవా వీరాఖ్యో గణేశ్వరోఽమ్బయా పుత్రత్వేన స్వీకృత ఇతి వీరమాతా।
తథాచ పద్మపురాణే వీరకం ప్రకృత్య శివవాక్యమ్ 'స ఏష వీరకో దేవి సదా మే
హృదయప్రియః। నానాశ్చర్యగురుద్వారి గణేశ్వరగణార్చిత' ఇత్యాదితత్ప్రశంసాశ్రవణోత్తరం
'దేవ్యువాచ। ఈదృశస్య సుతస్యాస్తి మమోత్కణ్ఠా పురాన్తక। కదాహమీదృశం పుత్రం
ద్రక్ష్యామ్యానన్దదాయకమ్॥ శివ ఉవాచ। ఏష ఏవ సుత స్తేఽస్తు నయనానన్దహేతుకః। త్వయా
పుత్రః కృతార్థః స్యాద్వీరకోఽపి సుమధ్యమే॥ సూత ఉవాచ। ఇత్యుక్త్వా ప్రేషయామాస
విజయాం హర్షణోత్సుకా। వీరకానయనాయాశు దుహితా భూభృతః సఖీ'మిత్యాది। వియత
ఆకాశస్య ప్రసూర్జనికా। 'ఆత్మన ఆకాశః సంభూత' ఇతి శ్రుతేః॥౨౦౭॥ ముక్తిం దదాతీతి
ముకున్దా। పృషోదరాదిః। విష్ణురూపత్వాద్వా। తదుక్తం తన్త్రరాజే గోపాలమన్త్రభేదారమ్భే
'కదాచిదాద్యా లలితా పుంరూపా కృష్ణవిగ్రహా। స్వవంశవాదనారమ్భాదకరోద్వివశం జగత్॥
తతః స గోపీసంజ్ఞాభిరావృతోఽభూత్స్వశక్తిభిః। తదా తేన వినోదాయ స్వం
షోఢాఽకల్పయద్వపు'రిత్యాది। రత్నవిశేషాదిరూపా వా। 'ముకున్దః పుణ్డరీకాక్షే రత్నభేదేఽపి
పారదే' ఇతి విశ్వః। ముక్తీనాం పఞ్చవిధమోక్షాణాం నిలయ ఆకరో యస్యామ్।
బాలాబగలాదిశక్తీనాం మూలభూతో యో రాజరాజేశ్వరీవిగ్రహః స ఏవ రూపమస్యాః। తథాచ
గౌడపాదీయాని దశ సూత్రాణి 'సైవ విద్యే'త్యారభ్య 'స్వరామూర్ధ్వాకారేణే'త్యన్తాని— ఏకస్యా ఏవ
విద్యాయాః శామ్భవీ-విద్యా-శ్యామాభేదేన త్రైవిధ్యం ప్రతిపాద్య తా స్వేకైకస్యా
అనేకశక్తిజనకత్వం విశిష్య ప్రతిపాదయన్తి। భావాఞ్జానాతీతి భావజ్ఞా। 'భావః
సత్తాస్వభావాభిప్రాయచేష్టాత్మజన్మసు' ఇత్యమరః। 'భావో యోనిధార్థేషు
కృపాలీలావిభూతిష్వి'త్యమరశేషః। 'తస్య భావస్త్వతలా'వితి సూత్రే ధర్మోఽపి భావః।
'భావప్రధానమాఖ్యాత'మితి స్మృతౌ భావనాపి భావః। 'ధాత్వర్థః కేవలః శుద్ధో భావ
ఇత్యభిధీయతే'। 'అస్తి జాయతే వర్ధతే" ఇత్యాదయో యాస్కపరిగణితా వికారా అపి షడ్భావాః।
భవో భక్తిర్భజనీయోఽస్య భావః। తార్కికసంమతాః షట్పదార్థా అపి భావః। భవః సంసారః స
ఏవ భావః। తత్సంబన్ధినః సాంసారికా అపి భావాః। భవః శివస్తస్యేమే శైవా అపి భావాః। భవో

భక్తిర్భజనీయోఽస్య భావః। 'భక్తి'రితి పాణినిసూత్రేణాణ్వా। భా కాన్తిస్తాం వాన్తి గచ్ఛన్తి సూర్యోదయేఽపి భావాః। భక్తిరపి భావః। యోగినీహృదయే కథితే మన్త్రార్థషట్కే ప్రాథమికోఽర్థోఽపి భావః। భవః సంసార ఏవ రోగస్తం హన్తి 'నాన్యం పశ్యామి భైషజ్యమన్తరేణ వృషధ్వజ'మితి రామాయణాత్। 'వ్యాధీనాం భేషజం యద్వత్ప్రతిపక్షస్వభావతః। తద్వత్సంసారరోగాణాం ప్రతిపక్షః శివాధవ' ఇతి శివపురాణాచ్చ। భవచక్రం సంసారమణ్డలం ప్రవర్తయతి, భవచక్రవత్ప్రవర్తయతీతి వా। తదుక్తం మనుస్మృతౌ 'ఏష సర్వాణి భూతాని పఞ్చభిర్వ్యాప్య మూర్తిభిః। జన్మవృద్ధిక్షయై-

ఛన్దఃసారా శాస్త్రసారా మన్త్రసారా తలోదరీ।

ర్నిత్యం సంసారయతి చక్రవ'దితి। విష్ణుభాగవతేఽపి 'త్వమేవ సర్వజగతామీశ్వరో బన్ధమోక్షయోః। తం త్వామర్చన్తి కుశలాః ప్రపన్నార్తిహరం హర'మితి। భవచక్రమనాహతచక్రం వా తత్ర శివస్యావస్థానాత్। నను కోణపత్రసముచ్చయస్యైవ చక్రపదవాచ్యత్వమితి తాన్త్రికసిద్ధాన్తాదనాహతే కోణాభావాత్కథం చక్రపదేన తదుపస్థితిః। అతఏవ 'అనాహతాబ్జనిలయే'త్యేవ ప్రయోగః। కేవలపత్రసముదాయే పద్మత్వం కేవలకోణసముదాయే యన్త్రత్వమితి సిద్ధాన్తాదితిచేన్న। కోణత్వాభిప్రాయేణ మూలాధారాదిష్వపి చక్రవ్యవహార ఇతి వదద్భిర్విద్యారత్నభాష్యకారైరేవమేవ సమాహితత్వాత్। పత్రేషు కోణత్వారోపాద్గౌణవ్యవహార ఇతి తదాశయ ఇతి కేచిత్। తన్న। కోణత్వవివక్షాయాం యన్త్రత్వవివక్షాభావేన యన్త్రవ్యవహారస్యైవాపత్తేః। అతస్తత్కర్ణికోపరి త్రికోణస్య సత్త్వాదిత్యేవ భాష్యాశయం యుక్తముత్పశ్యామః। బిన్దుచక్రాష్టదలషోడశదలవృత్తత్రయభూగృహత్రయాణి శ్రీచక్రాన్తర్గతాని వా భవచక్రాణి। భవస్య శివస్య చక్రం మనః ప్రవర్తయతీతి వా। 'చక్రం హి మన ఏవే'తి విష్ణుపురాణే 'చలత్స్వరూపమత్యన్తం జవేనాన్తరితానిలమ్। చక్రస్వరూపం చ మనో ధత్తే విష్ణుః కరే స్థిత'మితి॥౨౦౮॥ ఛన్దఃశబ్దో వేదపరో గాయత్ర్యాదిపరః పైఙ్గలతన్త్రపరో వా। 'ఛన్దః పద్యే చ వేదే చ స్వైరాచారాభిలాషయో'రితి విశ్వః। పరో వాదీ। సారశబ్దో న కేవలం పుంలిఙ్గః। 'సంసారే కిం సారం' 'సా దశా వై తాన్తవీ'త్యాదిప్రయోగాత్। 'సారో బలే మజ్జని చ స్థిరాంశే న్యాయ్యే చ నీరే చ ధనే చ సారమ్। వేదేఽన్యవత్సారముదాహరన్తీ'తి చ విశ్వః। అత్ర స్థిరాంశశబ్దో నిష్కృష్టాంశపరః అనిష్కృష్టస్యాస్థిరత్వాత్। తతశ్చ వేదే ఉపనిషద్భాగేఽస్యాః స్వరూపనిష్కర్షః। ఛన్దఃసు సారో నిష్కర్షో యస్యా ఇతి విగ్రహః। గాయత్ర్యాదిఛన్దఃసు నిష్కృష్టం రూపం గాయత్రీమన్త్రస్తస్యాపి నిష్కర్షః పఞ్చదశీ। తదిదముక్తం

వరివస్యారహస్యేఽస్మాభిః 'తజ్జ్ఞానార్థముపాయా విద్యా లోకే చతుర్దశ ప్రోక్తాః। తేష్వపి చ సారభూతా వేదాస్తత్రాపి గాయత్రీ॥ తస్యా రూపద్వితయం తత్రైకం యత్ర్పపఠ్యతే స్పష్టమ్। వేదేషు చతుర్ష్వపి పరమత్యన్తం గోపనీయతరమ్॥ కామో యోనిః కమలేత్యేవం సంకేతితైః శబ్దైః। వ్యవహరతి న తు ప్రకటం యాం విద్యాం వేదపురుషోఽపి' ఇతి। ఆథర్వణేఽపి త్రైపురసూక్తే షోడశర్చే 'కామో యోనిః కమలా వజ్రపాణిర్గుహా హసా మాతరిశ్వాభ్రమిన్ద్రః। పునర్గుహా సకలా మాయయా చ పురూచ్యైషా విశ్వమాతా చ విద్యే'త్యస్యామృచి కాదివిద్యాయా ఉద్ధారః। పైఙ్గలతన్త్రే హి 'ద్వికౌ గ్లౌ। మిశ్రౌ చ' ఇతి సూత్రద్వయేన మహాప్రస్తారః ప్రతిపాదితః సచానవధికస్యాపి శబ్దజాలస్య నిఃశేషేణ జ్ఞానోపాయః। సచ ఛన్దోభాస్కర ఏవాస్మాభిః ప్రకటీకృతశ్ఛన్దఃశాస్త్రే। బలం మాహాత్మ్యం యస్య వైఖర్యాః సరస్వత్యా ఇత్యర్థః। యద్వా 'యత్ర యత్ర మనస్తుష్టిర్మనస్తత్రైవ ధారయేత్। తత్ర తత్ర పరానన్దస్వరూపం సంప్రకాశత' ఇతి విజ్ఞానభైరవభట్టారకోక్తరీత్యోపాసకధౌరేయస్య యత్రేచ్ఛా స ఏవ ధర్మః। యత్ర నేచ్ఛా స ఏవాధర్మః

ఉదారకీర్తిరుద్దామవైభవా వర్ణరూపిణీ॥౨౦౮॥

జన్మమృత్యుజరాతప్తజనవిశ్రాన్తిదాయినీ।

ఉక్తం చ శాకున్తలే 'సతాం హి సందేహపదేషు వస్తుషు ప్రమాణమన్తఃకరణప్రవృత్తయ' ఇతి। సమయాచారస్మృత్యుక్తో నిర్బన్ధోఽపి ప్రౌఢోల్లాసావధిక ఏవ 'ప్రౌఢాన్తం సమయాచారా' ఇతి కల్పసూత్రాత్। సర్వమేతదభిప్రేత్య కౌలోపనిషది శ్రూయతే 'ధర్మోఽధర్మః అధర్మో ధర్మ' ఇతి। యోగినీహృదయేఽపి 'పిబన్నృత్యన్వమన్హాదన్స్వైరాచారపరః స్వయమ్। అహన్తేదన్తయోరైక్యం భావయన్విహరేత్సుఖ'మిత్యుక్తరీత్యేదృశమనఃసమాధిమతామిచ్ఛావిషయోఽర్థో నియమేన ధర్మ ఏవ భవతీత్యేతదభిప్రాయః। స్మృతిష్వపి 'శ్రుతిః స్మృతిః సదాచార ఆత్మనస్తుష్టిరేవ చే'తి ధర్మప్రమాణేషు మనఃప్రవృత్తేర్గణనమీదృశసమాహితమనః పరమేవ। అన్యథాతిప్రసఙ్గాత్। ఈదృశం స్వైరాచరణం సారం న్యాయ్యం యస్యా ఇత్యర్థః। అభిలాష ఇచ్ఛా సారో నిష్కృష్టరూపం యస్యా ఇతి వా। దేవ్యా ఇచ్ఛాశక్తిస్వరూపత్వాత్। సారపదస్య శ్రేష్ఠపదత్వే తు విశేష్యనిఘ్నత్వాన్నాస్త్యేవ స్త్రీలిఙ్గత్వానుపపత్తిః। ఏవముత్తరనామద్వయేఽపి 'శాస్త్రయోనిత్వా'దితి సౌత్రాద్విహిశాస్త్రం యవశాస్త్రమిత్యాది

తాన్త్రికాచ్చ వ్యవహారాచ్ఛాస్త్రశబ్దో వేదపరస్తదనుసారిమీమాంసాదిపరో వా। తదుక్తం భామత్యామ్ 'ప్రవృత్తిర్వా నివృత్తిర్వా నిత్యేన కృతకేన వా। పుంసాం యేనోపదిశ్యేత తచ్ఛాస్త్రమభిధీయత' ఇతి। మన్త్రశబ్దోఽపి 'కాన్స్పత్యయాదామమన్త్రే లిటి' ఇత్యాదివ్యవహారాద్వేదపరస్తాన్త్రికమనుపరస్తత్ప్రతిపాదకచతుఃషష్టితన్త్రపరో వా। తలం కరతలాది తద్వత్కృశం సమం చోదరం నతు న్యుబ్జం భేర్యాదివదుచ్చూనం యస్యాః। అకారప్రశ్లేషేణాతలాఖ్యో లోక ఏవోదరం యస్యా విరాడ్రూపాయా ఇత్యప్యర్థః సువచః। ఉదారా మహత్తరా కీర్తిర్యస్యాః। ఉత్కృష్టా ఆసమన్తాద్వ్యాప్తా చ అరా శీఘ్రసాధ్యా చ కీర్తిర్యదుపాసనయేతి వా। 'లఘు క్షిప్రమరం ద్రుత'మిత్యగ్నిపురాణీయకోశః। ఋకారో దేవమాతృవాచకః। ఆ అరౌ అరః ఇతి రూపాణి। ఊః అపత్యాని అరా దేవాః తానుత్క్రాన్తా కీర్తిర్యయేతి వా। ఆరం మఙ్గలముత్క్రాన్తా వా। యత్కీర్తనం మఙ్గలాదిదుష్టగ్రహదోషనిరాసకమితి యావత్। ఆదిత్యమణ్డలాన్తర్గతం సగుణం చైతన్యముత్పదవాచ్యమ్। 'య ఏషోఽన్తరాదిత్యే హిరణ్మయః పురుష' ఇత్యధికృత్య 'తస్యోదితి నామే'తి శ్రుతేః। తస్మిన్నారా ఆయుధవిశేషో యస్యా ఈదృశీ కీర్తిర్యస్యా ఇతి వా। 'ఆరా చర్మప్రసేవికే'తికోశాత్। ఉత్ పురుషస్య దుఃఖప్రదా యత్కీర్తిరితి యావత్। తత్కీర్తిర్ఛేత్రీ కీర్తిర్యదుపాసనయా భవతీతి తాత్పర్యమ్। ఆసమన్తాద్వ్యాప్తోఽరః సుధాహ్రదస్తద్వదుత్కృష్టా కీర్తిర్యస్యా ఇతి వా। సగుణబ్రహ్మోపాసకానాం ప్రాప్యే పరబ్రహ్మనగరే అపరాజితాఖ్యే 'అరశ్చ ణ్యశ్చేతి ద్వౌ సుధాహ్రదావర్ణవతుల్యౌ వర్తేతే' ఇతి శ్రుతిషు ప్రసిద్ధమ్। 'అనావృత్తిః శబ్దా'దితి సూత్రే శ్రీమదాచార్యభగవత్పాదైరప్యుక్తం 'దామ బన్ధనరజ్జుః పరిచ్ఛేత్త్రీ తదుత్క్రాన్తముద్దామేయత్తానవచ్ఛిన్నం వైభవం యస్యాః। వర్ణాశ్చతుఃషష్టిసంఖ్యాకా రూపమస్యాః। తదుక్తం పాణినిశిక్షాయామ్ 'త్రిషష్టిశ్చతుఃషష్టిర్వా వర్ణాః శంభుమతే మతాః। ప్రాకృతే సంస్కృతే చాపి స్వయం ప్రోక్తాః స్వయంభువే'తి॥౨౦౯॥ జన్మాదిత్రితయేన తప్తేభ్యో జనేభ్యో విశ్రాన్తిభిర్దుఃఖా-

సర్వోపనిషదుద్ఘుష్టా శాన్త్యతీతా కలాత్మికా॥౨౧౦॥

గమ్భీరా గగనాన్తస్థా గర్వితా గానలోలుపా।

కల్పనారహితా కాష్ఠాఽకాన్తాకాన్తార్ధవిగ్రహా॥౨౧౯॥

పహారిభిర్వ్యక్తం స్వాత్మసుఖం దత్తే। సర్వాస్వైతరేయాదిషూపనిషత్సు రహస్యభూతాసు శ్రుతిశిరోభూతవాక్తన్తిపూత్కర్వేణ ఘుష్టా ప్రతిపాద్యా। 'యదేవ విద్యయా కరోతి శ్రద్ధయోపనిషదా తదేవ వీర్యవత్తరం భవతీ'త్యత్రోపనిషత్పదస్య రహస్యపరత్వేన వ్యాఖ్యానదర్శనాత్। తస్య నిరుక్తిరప్యాచార్యైదర్శితా 'ఉపనీయేమమాత్మానం బ్రహ్మోపాస్తద్వయం సతః। నిహన్త్యవిద్యాం తజ్జాం చ తస్మాదుపనిషన్మతే'తి। అత్రోత్కర్షం ఏకరూప్యమ్। ఉచ్చైస్త్వస్య ధాతునైవ లాభాత్। 'ఉచ్చైర్ఘుష్టం తు ఘోషణే'తి కోశాత్। ఐకరూప్యం చ ప్రతివేదాన్తం విహితానాం సగుణబ్రహ్మోపాస్తీనాం భేదాభావః। తదిదం 'సర్వవేదాన్తప్రత్యయం చోదనాద్యవిశేషా'దిత్యధికరణే స్పష్టమ్। ఆకాశనిష్ఠా కలా శాన్త్యతీతేత్యుచ్యతే। తత్స్వరూపం చ శైవాగమే 'శాన్త్యతీతకలాద్వైతనిర్వాణానన్దబోధదే'తి। తదాత్మికా తదభిన్నా ॥౨౧౦॥ ఆనన్త్యాద్గమ్భీరా। మహాహ్రదస్వరూపేత్యర్థః। తథాచ శివసూత్రమ్ 'మహాహ్రదానుసంధానాన్మన్త్రవీర్యానుభవ' ఇతి। 'మహాహ్రద ఇతి ప్రోక్తా శక్తిర్భగవతీ పరా। అనుసంధానమిత్యుక్తం తత్తాదాత్మ్యవిమర్శనమ్। మన్త్రవీర్యమితి ప్రోక్తం పూర్ణాహన్తావిమర్శనమ్। తదీయోఽనుభవస్తస్య స్ఫురణం స్వాత్మనః స్ఫుట'మితి। అన్యత్రాపి 'పరా భట్టారికా సంవిదిచ్ఛాశక్తిపురఃసరమ్। స్థూలప్రమేయపర్యన్తం వమన్తీ విశ్వమాన్తరమ్॥ ప్రమాత్రన్తర్బహీరూపా హృషీకవిషయాత్మనామ్। ప్రవర్తకత్వస్వచ్ఛత్వగమ్భీరత్వాదిధర్మతః॥ మహాహ్రదో జగద్వ్యాపీ దేశకాలాద్యగోచర' ఇతి। 'గం' ఇతి గణపతిబీజమ్। తేన గణపతిరేవోచ్యతే। తస్య భియం రాత్యాదత్తే నిరస్యతీత్యర్థో వా। గగనస్య దహరాకాశస్య భూతాకాశస్య పరాకాశస్య వాన్తర్మధ్యే తిష్ఠతీతి। 'వృక్ష ఇవ స్తబ్ధో దివి తిష్ఠత్యేక' ఇతి శ్రుతేః। గగనస్యాన్తే నాశకాలేఽపి తిష్ఠతి వా। గగనం ఆకారః, అన్తస్థా యరలవా ఇతి పఞ్చభూతబీజోద్ధారః। గర్వో విశ్వనిర్మాణవిషయిణీ పరాహన్తా, సాస్యాః సంజాతా। తారకాదిత్వాదితచ్। గానం తతా-నద్ధ-సుషిర-ఘనచతుష్టయసముచ్చయాత్మకం, వాదిత్రాదికం వా, శారీరం గాన్ధర్వం వా, సామ వా తయోర్లోలుపా సతృష్ణా। కల్పనా వాసనామయ్యో దృశ్యవీచయస్తాభీ రహితా। తాసాం కల్పితత్వాదేవ। యద్వా కల్పేఽపి నారాణాం హితా। 'సంవర్తః ప్రలయః కల్ప' ఇతి కోశః। 'నౄ నయ' ఇతి ధాతోః। 'నయతీతి నరః ప్రోక్తః పరమాత్మా సనాతన' ఇతి స్మృత్యా చ నరస్యేమే నారా జీవాః। సకలనాశకారిణి ప్రలయకాలేఽపి జీవానాం స్వోదరే వాసనారూపతయా స్థాపనే హితకర్త్రీ కిముత సృష్టిస్థితికాల ఇతి యావత్। ఉక్తం చాష్టావక్రగీతాయాం 'మయ్యనన్తే చిదమ్భోధావాశ్చర్యం జీవవీచయః। ఉద్యన్తి ఘ్నన్తి ఖేలన్తి ప్రవిశన్తి స్వభావత' ఇతి। అష్టాదశనిమేషాత్మకః కాలః కాష్ఠా। దారుహరిద్రాపి కాష్ఠా। సా హి స్కన్దనాగ్నినాలపరిణామరూపత్వాచ్ఛివశక్త్యోరభిన్నే వేతి భైరాలతన్త్రే కథా। 'కాష్ఠా దారుహరిద్రాయాం కాలమానప్రభే-

కార్యకారణనిర్ముక్తా కామకేలితరఙ్గితా।

కనత్కనకతాటఙ్కా లీలావిగ్రహధారిణీ॥౨౧౨॥

అజా క్షయవినిర్ముక్తా ముగ్ధా క్షిప్రప్రసాదినీ।

దయో'రితి రభసః। తదుభయరూపా। వేదాన్తవాక్యార్థతత్త్వనిష్కర్షోఽపి కాష్ఠా। తదుక్తం సూతసంహితాయాం 'ప్రతీతమప్రతీతం వా సదసచ్చ పరః శివః। ఇతి వేదాన్తవాక్యానాం నిష్ఠా కాష్ఠేతి కథ్యతే' ఇతి। 'సా కాష్ఠా సా పరా గతి'రితి శ్రుతిశ్చ। యద్వా గగనాత్మకస్య భీమనామకస్య పరశివస్య పత్నీ స్వర్గమాతా దేవీ దిక్స్వరూపత్వాత్కాష్ఠేత్యుచ్యతే। తథాచ లైఙ్గే 'చరాచరాణాం భూతానాం సర్వేషామవకాశదః। వ్యోమాత్మా భగవాన్దేవో భీమ ఇత్యుచ్యతే బుధైః॥ మహామహిమ్నో దేవస్య భీమస్య పరమాత్మనః। దశస్వరూపాదిక్పత్నీ సుతః స్వర్గశ్చ సూరిభి'రితి। వాయుపురాణేఽపి 'నామ్నా షష్ఠస్య యా భీమా తనురాకాశ ఉచ్యతే। దిశః `పత్న్యః స్మృతాస్తస్య స్వర్గస్తస్య సుతః స్మృత' ఇతి। క్రాన్త్వా తిష్ఠతీతి కాష్ఠేతి నైరుక్తాః। 'అత్యతిష్ఠద్దశాఙ్గుల'మితి శ్రుతిః। 'విష్టభ్యాహమిదం కృత్స్నమేకాంశేన స్థితో జగ'దితి స్మృతిశ్చ। అకాన్తేతి త్ర్యక్షరం నామ। 'అకం పాపే చ దుఃఖే చ' తయోరన్తో నాశో యయా సా। విగ్రహస్య శరీరస్యార్ధమర్ధవిగ్రహః। 'అర్ధం నపుంసక'మితి సమాసః। కాన్తః పరశివ ఏవార్ధవిగ్రహో యస్యాః। కాన్తస్యార్ధం కాన్తార్ధం కాన్తార్ధం విగ్రహో యస్యా ఇతి వా। నచైతత్పక్షేఽర్ధకాన్త ఇతి రూపాపత్తిః। అత్రత్యార్ధపదస్య నియతలిఙ్గత్వస్వీకారాత్ నియతనపుంసకలిఙ్గకస్యైవ పూర్వనిపాతవిధానాత్కః పునః పుంలిఙ్గ ఇత్యాదిప్రశ్నోత్తరపరే మహాభాష్యే పుంలిఙ్గవదస్యా నియతలిఙ్గపరత్వేన కైయటీయే వ్యాఖ్యానాత్। తథాచ భగవాన్పిఙ్గలనాగః ప్రాయుఙ్క్త 'స్వరా అర్ధం చార్యార్ధం'ఇతి। వస్తుతస్తు అర్ధవిగ్రహ ఇత్యత్ర కర్మధారయ ఏవ సమాసః। షష్ఠీతత్పురుషే తు విగ్రహార్ధమిత్యేవాపద్యేత। అతఏవ పరవల్లిఙ్గసూత్రే మహాభాష్యే 'అర్ధం నపుంసక'మితి సూత్రం ప్రత్యాఖ్యాతమిత్యన్యదేతత్। తేన కాన్తార్ధమితి సమాసేఽపి సమప్రవిభాగవచనత్వమేవార్ధశబ్దస్య ద్రష్టవ్యమ్। కకారస్యాన్తః కాన్తః ఖకారస్తేన ద్యౌర్లక్ష్యతే। అర్ధశబ్దో భాగమాత్రపరః। తేన ద్యౌః శరీరైకదేశో యస్యా ఇత్యర్థ ఇతి వా। 'పాదోఽస్య సర్వా భూతాని త్రిపాదస్యామృతం దివీ'తి మన్త్రవర్ణాత్॥౨౧౧॥ కార్యాణి మహత్త్వాదీని కారణం మూలప్రకృతిః తైర్వినిర్ముక్తా। చైతన్యే తేషాం పరమార్థతోఽభావాత్ 'న తస్య కార్యం కరణం చ విద్యత' ఇతి శ్రుతేః। కామస్య కామేశ్వరస్య కేలీనాం క్రీడావిలాసానాం తరఙ్గాః పరమ్పరాః సంజాతా అస్యాః। కనతీ దీప్యమానే కనకస్య సువర్ణమయే తాటఙ్కే కర్ణాభరణవిశేషౌ యస్యాః। లీలయానాయాసేన విగ్రహానవతారవిశేషాన్ధారయతి పద్మరాజస్య మహిషీ లీలాదేవీ తద్విగ్రహధారిణీ వా। సా చ యోగవాసిష్ఠే ప్రసిద్ధా 'ఆసీదస్మిన్మహీపాలకులే పద్మో వికాసవాన్। పద్మోనామే'త్యుపక్రమ్య 'తస్యాసీత్సుభగా భార్యా లీలా నామ

పతివ్రతే'తి ॥౨౧౨॥ జన్మరాహిత్యాదజా। ‘అజామేకా'మితి శ్రుతేః, 'న జాతో న జనిష్యత' ఇతి శ్రుతేశ్చ। మహాభారతేఽపి 'నహి జాతో న జాయేఽహం న జనిష్యే కదాచన। క్షేత్రజ్ఞః సర్వభూతానాం తస్మాదహమజః

అన్తర్ముఖసమారాధ్యా బహిర్ముఖసుదుర్లభా॥౨౧౩॥

త్రయీ త్రివర్గనిలయా త్రిస్థా త్రిపురమాలినీ।

స్మృత' ఇతి జననం హి మృత్యుసమవ్యాప్తమ్। 'జాతస్య హి ధ్రువో మృత్యుర్ధ్రువం జన్మ మృతస్య చే'తి వచనాత్। తదిహ జననాభావరూపవ్యాపకవిరుద్ధోపలబ్ధ్యా ప్రాప్తమర్థమాహ। క్షయేణ మరణేన వినిర్ముక్తా। క్షయే గృహ ఏవ విశిష్య నిర్ముక్తా యయేతి వా। ముముక్షుభిర్విషయభియా గృహత్యాగః క్రియతే। సున్దర్యుపాసకైస్తు గృహఏవ మోక్షః ప్రాప్యత ఇతి తాత్పర్యమ్। తదిదముక్తమస్మాభిః శివస్తుతౌ 'యది పరమిచ్ఛసి ధామ త్యజ మా నామ స్వకం ధామ। పరపదనియమనదామ స్మర హృది కామద్విషో నామే'తి। దుర్వాసాప్యాహ। సఙ్గం మోమోక్షతీతి ముగ్ధా సౌన్దర్యవతీ। అకారప్రశ్లేషేణ న సన్తి మూఢా యస్యా ఇత్యపి సువచమ్। 'ముగ్ధః సున్దరమూఢయో'రితి విశ్వః। క్షిప్రం స్వల్పదినైరేవ ప్రసీదతీతి తథా। అతఏవోక్తం సౌరపురాణే ‘క్రమేణ లభ్యతేఽన్యేషాం ముక్తిరారాధనాద్విజాః। ఆరాధనాదుమేశస్య తస్మిఞ్జన్మని ముచ్యత' ఇతి। ఇదం తు తీవ్రతరభక్తిమత్పురుషధౌరేయపరమ్। అన్యేషాం తు శివపురాణే స్మర్యతే 'అల్పభావేఽపి యో మర్త్యః సోఽపి జన్మత్రయాత్పరమ్। న యోనియన్త్రపీడాయై భవిష్యతి న సంశయ' ఇతి। తదిమాం వ్యవస్థామభిప్రేత్యోక్తం తన్త్రరాజే 'అన్యథా సంప్రదాయేన జపహోమార్చనాదికమ్। కృతం జన్మాన్తరే సమ్యక్సంప్రదాయాయ కల్పత' ఇతి। అన్తః స్వాత్మప్రవణం ముఖం చిత్తవృత్తిర్యేషాం తైః సమ్యగారాధ్యా। బహిర్విషయైకప్రవణం ముఖం యేషాం తేషాం సుష్ఠు దుర్లభా। 'సరలకరణానామసులభే'త్యానన్దలహర్యామ్॥౨౧౩॥ 'స్త్రియామృక్సామయజుషీ . ఇతి వేదాస్త్రయస్త్రయీ'తి కోశాద్వేదత్రయరూపా। తథాచ కూర్మపురాణే హిమవన్తం ప్రతి దేవీవచనమ్ 'మమైవాన్యా పరా శక్తిర్వేదసంజ్ఞా పురాతనీ। ఋగ్యజుఃసామరూపేణ సర్గాదౌ సంప్రవర్తత' ఇతి। పద్మపురాణేఽపి 'ఆన్వీక్షికీ త్రయీ దేవి దణ్డనీతిశ్చ కథ్యస' ఇతి। దేవీపురాణేఽపి 'ఋగ్యజు సామభాగేన సాఙ్గవేదగతా యతః। త్రయీతి పఠ్యతే లోకే దృష్టాదృష్టప్రసాధనీ'తి। నిత్యాతన్త్రే తు 'అకారాదిః సామవేదో ఋగ్వేదశ్చ తదాదికః।

యజుర్వేద ఇకారాదిస్తేషాం సంయోగతః శుచిః॥ తన్నిష్పత్తిం శృణు ప్రాజ్ఞే ప్రోక్తాః పూర్వాధరక్రమాత్। విలిఖ్య యోజయేత్పూర్వం శబ్దశాస్త్రానుసారతః॥ గుణసన్ధ్యా ఋగ్యజుషం తత స్తేనాపరం తథా। వృద్ధిసన్ధ్యాం సమాయుంజ్యాదిత్యుత్పన్నం శుచేర్వపుః॥ తేన త్రయీమయీ విద్యా కార్యకారణయోగత' ఇత్యుక్తమ్। అత్ర శుచిశబ్దేన వాగ్భవం బీజముచ్యతే। తేన తద్రూపేత్యర్థో వా। 'త్రివర్గో ధర్మకామార్థై'రితి కోశః తస్య నిలయః స్థానం యస్యామ్। త్రిషు భూతాదికాలేష్వకారోకారమకారేషు వా స్థా స్థితిర్యస్యాః। త్రిషు లోకాదిష్వభేదేన తిష్ఠతీతి వా త్రిస్థా। తదుక్తం మార్కణ్డేయపురాణే 'త్రయో లోకాస్త్రయో దేవాస్త్రైవిద్యం పావకత్రయమ్। త్రీణి జ్యోతీంషి వర్గాశ్చ త్రయో ధర్మాదయస్తథా॥ త్రయో గుణాస్త్రయః శబ్దాస్త్రయో దోషాస్తథాశ్రమాః। త్రయః కాలాస్తథావస్థాః పితరోఽహర్నిశాదయః॥ మాత్రాత్రయం చ తే రూపం త్రిస్థే దేవి సరస్వతీ'తి। అన్తర్దశారచక్రాభిమానినీ దేవతా త్రిపురమాలినీ॥

నిరామయా నిరాలమ్బా స్వాత్మారామా సుధాస్రుతిః॥౨౧౪॥

సంసారపంఙ్కనిర్మగ్నసముద్ధరణపణ్డితా।

యజ్ఞప్రియా యజ్ఞకర్త్రీ యజమానస్వరూపిణీ॥౨౧౫॥

అథ పరిభాషామణ్డలేఽష్టత్రింశన్నామాని విభజతే॥ చతురర్ధభవో దేవో వదన్విభేదం విభాగమార్గేణ। గౌణతరఙ్గమతిః ఖలు శంభోర్వాదం చరత్ర్యంఘ్రిః॥౩౦॥ స్పష్టమ్॥౩౦॥

నిర్గతా ఆమయా రోగా యయా। సర్వాలమ్బనస్యాలమ్బాన్తరాయోగాన్నిరాలమ్బా। తథాత్వేఽనవస్థాపత్తేః। సాచ మూలక్షయకరీత్యస్యా అనాలమ్బత్వమేవ సాంధయతి। స్వాత్మన్యేవారామః క్రీడనం యస్యాః। స్వాత్మానమేవ ద్వేధా విభజ్యాన్యోన్యం క్రీడమానేతి యావత్। తథాచ మాధ్యన్దినా అధీయతే 'స వై న రేమే తస్మాదేకాకీ న రమతే స ద్వితీయమైచ్ఛత్ స హ్యేతావానాస యథా స్త్రీపుమాంసౌ సంపరిష్వక్తౌ స ఇమమేవాత్మానం ద్వేధా పాతయత్తతః పతిశ్చ పత్నీ చాభవతా'మితి। స్వాత్మైవారామః కృత్రిమవనరూపం విచిత్రం జగద్యస్యా ఇతి వా। జగన్నిర్మాణసంహారకాలయోః స్వాత్మమాత్రావశేషాత్। తథాచ వాయుపురాణే 'ఏకస్తు ప్రభుశక్త్యా వై బహుధా భవతీశ్వరః। భూత్వా యస్మాచ్చ బహుధా

భవత్యేకః పునస్తు స' ఇతి। స్వమాత్మీయం జగచ్చ ఆత్మా బ్రహ్మ చ అనయోరారామః క్రీడనం విహరణం వృత్తిత్వం యస్యా ఇతి వా। తదుక్తం మార్కణ్డేయపురాణే 'త్వమక్షరం పరం దేవి యచ్చ సర్వం ప్రతిష్ఠితమ్। అక్షరం బ్రహ్మ పరమం జగచ్చైతత్క్షరాత్మకమ్॥ దారుణ్యవస్థితో వహ్నిర్భౌమాశ్చ పరమాణవః। తథా త్వయి స్థితం బ్రహ్మ జగచ్చేదమశేషత' ఇతి। సుధాయాః సహస్రారకర్ణికాచన్ద్రగతాయాః స్రుతిః స్రవణం యయా కుణ్డలిన్యా సా। సుధాయాః స్రుతిరేవ వా। డాకిన్యాదిమణ్డలాన్యాప్యాయయన్తీ సా క్రియైవ భగవతీత్యర్థః। యద్వా ప్రసిద్ధచన్ద్రమణ్డలాద్వహ్నిరవ్యాదితృప్తిజనికా పీయూషవృష్టిరేషైవేతి 'దశభిః పఞ్చభిశ్చైవ సుధామృతపరిస్రవైః। కృష్ణపక్షే సదా పీత్వా జాయన్తే పీవరాః సురాః। తత్సర్వం శాంభవీ మాయే'తి వాయుపురాణాత్। జ్ఞానార్ణవే శక్తిబీజసాధనే 'స్రవత్పీయూషధారాభిర్వర్షన్తీం విషహారిణీ'మితి యద్ధ్యానముక్తం తాదృశరూపవతీతి వా॥౨౧౪॥ సంసారలక్షణే కర్దమే నిఃశేషేణ మగ్నానాం జనానాం సమ్యగుద్ధరణే పణ్డితా కుశలా। అతఏవోక్తం కౌర్మే 'యే మనాగపి శర్వాణీం స్మరన్తి శరణార్థినః। దుస్తరాపారసంసారసాగరే న పతన్తి తే' ఇతి। యజ్ఞః ప్రియా యస్యాః। 'యజ్ఞో వై విష్ణు'రితి శ్రుతేస్తత్ప్రియేతి వా। యజ్ఞస్య కర్తా యజమానాత్మకో దీక్షితమూర్తిః పరమశివస్తస్య పత్నీ దీక్షాఖ్యా। సన్తానస్య మాతా। తదుక్తం లైఙ్గే 'యజమానాత్మకో దేవో మహాదేవో బుధైః ప్రభుః। ఉగ్ర ఇత్యుచ్యతే సద్భిరీశానశ్చేతి చాపరైః॥ ఉగ్రాహ్వయస్య దేవస్య యజమానాత్మనః ప్రభోః। దీక్షా పత్నీ బుధైరుక్తా సంతానాఖ్యస్త్వదాత్మజ' ఇతి। వాయుపురాణేఽపి 'ఉగ్రా తనుః సప్తమీ యా దీక్షితైర్బ్రాహ్మణైః సహ। దీక్షా పత్నీ స్మృతా తస్య సంతానః పుత్ర ఉచ్యతే' ఇతి। అష్టసు శివమూర్తిషు చరమా యజమానమూర్తిరితి క్వచిద్వర్ణ్యతే క్వచిదాత్మేతి తదుభయమప్యాహ। యజమానశ్చ స్వశ్చ యజమానస్వౌ దీక్షితాత్మానౌ తౌ రూపే అస్యా ఇతి। అల్పాచ్తరస్య పూర్వనిపాతో న నిత్యః 'ఏతత్తదో'రిత్యా-

ధర్మాధారా ధనాధ్యక్షా ధనధాన్యవివర్ధినీ।

విప్రప్రియా విప్రరూపా విశ్వభ్రమణకారిణీ॥౨౧౬॥

దినిర్దేశాత్। ఉక్తం చ లైఙ్గే 'పఞ్చభూతాని చన్ద్రార్కావాత్మేతి మునిపుంగవాః। మూర్తిరష్టౌ శివస్యాద్దుర్దేవదేవస్య ధీమతః। ఆత్మా తస్యాష్టమీ మూర్తిర్యజమానాహ్వయా పరే'తి॥౨౧౫॥ తత్తద్దేశేషు శిష్టపరమ్పరాయాతా వేదావిరుద్ధా క్రియా ధర్మపదవాచ్యాః। తథాచ సంవర్తస్మృతిః 'యస్మిన్దేశే య ఆచారః పారమ్పర్యక్రమాగతః। ఆమ్నాయైరవిరుద్ధశ్చ స ధర్మః పరికీర్తిత' ఇతి। తేషామాసమన్తాత్సర్వదేశేషు ధారా నిరర్గలప్రవాహః। ధర్మ ఆధారో యస్యా వా, ధర్మే

తిష్ఠతీత్యుపచారాత్। 'ధర్మే సర్వం ప్రతిష్ఠిత'మితి శ్రుతేః। ధర్మ ఆధారో యయా వా। ధర్మస్య సర్వాధారత్వం యత్కృతమితి యావత్। ధనస్యాధ్యక్షా స్వామినీ। ఉపాస్యోపాసకయోరభేదాత్। కుబేరరూపా వా। ధనాని ధాన్యాని చ విశేష్య వర్ధయతి వేదశాస్త్రాదివిద్యావన్తో బ్రాహ్మణా విప్రాః। తదుక్తం బ్రహ్మవైవర్తే 'జన్మనా బ్రాహ్మణో జ్ఞేయః సంస్కారైర్ద్విజ ఉచ్యతే। విద్యయా యాతి విప్రత్వం త్రిభిః శ్రోత్రియ ఉచ్యతే' ఇతి। తే ప్రియా అభీష్టా యస్యాః। 'అవిద్యో వా సవిద్యో వా బ్రాహ్మణో మామకీ తను'రితి భగవద్వచనేన విప్రేషు కైముతికన్యాయేన ప్రీతిసిద్ధేః। ఉక్తవచనాదేవ తాదృశా విప్రాః రూపం స్వరూపం యస్యాః। అతఏవ శ్రూయతే 'యావతీర్వై దేవతాస్తాః సర్వా వేదవిది బ్రాహ్మణే వసన్తీ'తి। పరాశరస్మృతిరపి 'బ్రాహ్మణా జంగమం తీర్థం త్రిషు లోకేషు విశ్రుతమ్। యేషాం వాక్యోదకేనైవ శుద్ధ్యన్తి మలినా జనా' ఇతి। అథవా విప్రాన్రూపయతి పూర్వరూపవతః కరోత్యాప్యాయయతీతి వా। యస్యా మన్త్రజపాదినా బ్రాహ్మణానామాప్యాయనం భవతీతి యావత్। తదుక్తమాపస్తమ్బస్మృతౌ 'అపమానాత్తపోవృద్ధిః సన్మానాత్తపసః క్షయః। అర్చితః పూజితో విప్రో దుగ్ధా గౌరివ సీదతి। ఆప్యాయతే యథాహస్సు తృణైరమృతసంభవైః। ఏవం జపైశ్చ హోమైశ్చ పునరాప్యాయతే ద్విజ' ఇతి। విశ్వేషాం బ్రహ్మాణ్డానాం భ్రమణం సృష్టిస్థితినాశరూపం యాతాయాతం కారయతి। 'స్వభావమేకే కవయో వదన్తి కాలం తథాఽన్యే పరిముహ్యమానాః। దేవస్యైష మహిమా తు లోకే యేనేదం భ్రామ్యతే బ్రహ్మచక్ర'మితి శ్రుతేః। దేవనిష్ఠో మహిమా శక్తిరేవ భ్రామికేత్యర్థః। 'భ్రామయన్సర్వభూతాని యన్త్రారూఢాని మాయయే'తి స్మృతిశ్చ। విశ్వశబ్దో విష్ణుపరో వా 'విశ్వం విష్ణుర్వషట్కార' ఇత్యుక్తేః। తస్య భ్రమణకారిణీ। స్మర్యతే తావత్కాలికాపురాణేఽయమితిహాసః—విష్ణురేకదా వ్యోమమార్గేణ గరుడారూఢో గచ్ఛన్నధః కామరూపదేశే నీలాచలవాసినీం కామాఖ్యాం దేవీం ప్రత్యాసన్నామప్యనాదృత్య తామప్రణమ్యైవ గతః। తతస్తత్కోపవశాత్సముద్రమధ్యే పతితఃసంస్తత్రైవ భ్రమన్నాసీత్। తతః కియతా కాలేన గవేషయన్తీ లక్ష్మీర్నారదముఖాదిమం వృత్తాన్తమాకర్ణ్య తపసా కామాఖ్యాం ప్రసాద్య విష్ణుం సావధానీకృత్య భ్రమణాదమోచయత్। తతః సోఽపి తమారాధ్యః వైకుణ్ఠలోకమ-

విశ్వగ్రాసా విద్రుమాభా వైష్ణవీ విష్ణురూపిణీ।

అయోనిర్యోనినిలయా కూటస్థా కులరూపిణీ॥౨౧౭॥

వ్యవాత్సీదితి॥౨౧౬॥ విశ్వం చరాచరం గ్రసతీతి విశ్వగ్రాసా। చరాచరసంహర్త్రీత్యర్థః। తథాచ కాఠకే శ్రూయతే 'యస్య బ్రహ్మ చ క్షత్రం చోభే భవత ఓదనః। మృత్యుర్యస్యోపసేచనం క ఇత్థా వేద యత్ర స' ఇతి। అత్ర మృత్యోరుపసేచనత్వోక్త్యా తత్సంహార్యచరాచరప్రతీతేరిత్యాశయేన బ్రహ్మసూత్రం 'అత్తా చరాచరగ్రహణా'దితి। విద్రుమాః ప్రవాలాస్తద్వదారక్తా విద్రుమాభా। విత్ జ్ఞానమేవ ద్రుమః పుఞ్జానుపుఞ్జప్రసృతత్వసామ్యాత్తేన తుల్యేతి వా। విష్ణోరియం వైష్ణవీ। తథాచ దేవీపురాణే 'శఙ్ఖచక్రగదా ధత్తే విష్ణుమాతా తథారిహా। విష్ణురూపాథవా దేవీ వైష్ణవీ తేన గీయతే' ఇతి। అత్ర చతస్రో వ్యుత్పత్తయః సూచితాః। తథారిహేత్యస్య విష్ణురివ దైత్యాన్హన్తీత్యర్థః। విష్ణురూపేత్యస్య తదభిన్నేత్యర్థః। తేన న ప్రథమవ్యుత్పత్త్యా గతార్థతా। తదేవాహ। విష్ణురేవ రూపమస్యాః। తదుక్తం లలితోపాఖ్యానే బ్రహ్మాణ్డపురాణ ఏవ 'మమైవ పౌరుషం రూపం గోపికాజనమోహన'మితి దేవీవచనాత్। తత్రైవ వీరభద్రంప్రతి విష్ణువచనమ్ 'ఆద్యా శక్తిర్మహేశస్య చతుర్ధా భిన్నవిగ్రహా। భోగే భవానీరూపా సా దుర్గారూపా చ సంగరే। కోపే చ కాలికారూపా పుంరూపా చ మదాత్మికే'తి। కూర్మపురాణేఽపి హిమవత్కృతదేవీస్తవే 'సహస్రమూర్ధానమనన్తశక్తిం సహస్రబాహుం పురుషం పురాణమ్। శయానమబ్ధౌ లలితే తవైవ నారాయణాఖ్యం ప్రణతోఽస్మి రూప'మితి। కౌర్మ ఏవ మఙ్కణకంప్రతి శివేన విశ్వరూపే దర్శితే 'కిమేతద్భగవద్రూపం సుఘోరం విశ్వతోముఖమ్। కా చ సా భగవత్పార్శ్వే రాజమానా వ్యవస్థితే'తి మత్పృష్టేన శివేన స్వస్వరూపప్రభావం నిర్వర్ణ్యోక్తమ్ 'మమ సా పరమా మాయా ప్రకృతిస్త్రిగుణాత్మికా। ప్రోచ్యతే మునిభిః శక్తిర్జగద్యోనిః సనాతనీ॥ స ఏవ మాయయా విశ్వం వ్యామోహయతి విశ్వవిత్। నారాయణః పరోఽవ్యక్తో మాయారూప ఇతి శ్రుతి'రితి। సనత్కుమారసంహితాయాం ప్రభాకరాఖ్యస్య రాజ్ఞో విష్ణుభక్తిం తన్మహిష్యాః పద్మిన్యాఖ్యాయాశ్చ పార్వతీభక్తిం వర్ణయిత్వోక్తమ్ 'ఏవం దేవ్యాత్మనా స్వేన రూపేణ చ జనార్దనః। దంపత్యోరేకకాయత్వాదేక ఏవ ద్విధార్చిత'ఇతి। బృహత్పారాశరస్మృతావపి 'దుర్గాం కాత్యాయనీం చైవ యజన్వాగ్దేవతామపి। చేతసా సుప్రసన్నేన విష్ణులోకమవాప్నుయా'దితి। పద్మపురాణేఽపి 'చణ్డికాం స్నపయేద్యస్తు ఇక్షువేణ రసేన చ। సౌపర్ణేన స యానేన విష్ణునా సహ మోదత' ఇతి। ఆదిత్యపురాణశివపురాణయోరపి 'యా తస్య పార్శ్వగా బాలా సా పార్వత్యంశజో హరి'రితి। వామనపురాణేఽపి 'పౌర్ణమాస్యాం తు యో మాఘే పూజయేద్విధివచ్ఛివామ్। సోఽశ్వమేధమవాప్నోతి విష్ణులోకే మహీయత' ఇతి। న విద్యతే యోనిః కారణం యస్యాః సాఽయోనిః। యోనిశబ్దః స్థానవచనో వా 'యోనిష్ట ఇన్ద్ర నిషదే అకారీ'తి శ్రుతేః। హే ఇన్ద్ర, తవ నిషదే ఉపవేశనాయ మయా స్థానం కృతమిత్యర్థాత్, తేన స్థానరహితా అపరిచ్ఛిన్నేత్యర్థః। అస్య విష్ణోర్యోనిర్జనికా మాతేతి వా। నిలీయతే జగద్యస్యామితి నిలయా యోనిశ్చాసౌ నిలయా చ। యోనిశబ్దః ప్రకృతిపరః। 'కర్తారమీశం పురుషం బ్రహ్మయోని'మితి శ్రుతౌ ప్రయోగాత్। కర్తారం క్రియాశక్తిమన్తమీశం నియన్తారం పురుషం ప్రత్యఞ్చం బ్రహ్మ పూర్ణం యోనిం ధ్యానేనాపశ్యన్నితి వ్యాఖ్యానాత్। 'యోనిశ్చ హి గీయత' ఇతి బ్రహ్మసూత్రం చ। యద్వా 'యో యోనిం యోనిమధి-

వీరగోష్ఠీప్రియా వీరా నైష్కర్మ్యా నాదరూపిణీ।

తిష్ఠత్యేక' ఇతి శ్రుతౌ మాయాపరత్వేనాపి యోనిపరస్య వ్యాఖ్యానదర్శనాత్ యోనిర్మాయైవ నిలయః పరిచ్ఛేదికా యస్యా ఇతి। యోనీనాం జగత్కారణానాం బ్రహ్మాదీనాం నితరాం లయో యస్యామితి వా। యోనిస్త్ర్యస్రచక్రమేవ నిలయో యస్యా బిన్దురూపాయా దేవ్యా ఇతి వా। అతఏవాథర్వణే శౌనకశాఖాయాం శ్రూయతే 'తస్మిన్హిరణ్మయే కోశే త్ర్యక్షరే త్రిప్రతిష్ఠితే। తస్మిన్యద్యక్షమాత్మన్వత్తద్వై బ్రహ్మవిదో విదు'రితి। అస్యా ఋచః పూర్వం 'అష్టాచక్రా నవద్వారా దేవానాం పూరయోధ్యా। తస్యాం హిరణ్మయః కోశః స్వర్గోఽపి జ్యోతిషా వృత' ఇతి శ్రుతమ్। అనయోర్ఋచోరర్థః—దేవానామప్యయోధ్యా అసాధ్యా దుర్లభా పూః నగరీ శ్రీచక్రమిత్యర్థః। 'చక్రం పురం చ సదనమగారం చ గుహా స్త్రియా'మితి శంకరారణ్యధృతవిశ్వాఖ్యకోశాత్। ఈశ్వరావాసరూపాయోధ్యానగరీ తు మర్త్యానామయోధ్యా। ఇయం తు దేవానామపీత్యర్థః। సా కీదృశీ। అష్టాచక్రా అష్టౌ చక్రాణి అష్టారం ద్వే దశారే మన్వస్రం అష్టదలషోడశదలే పద్మే భ్రమిత్రయం భూగృహత్రయం చేతి యస్యాం సా। నవసంఖ్యాని ద్వారాణి యోనిద్వారవత్త్రికోణాని యస్యాం సా। 'పఞ్చశక్తిచతుర్వహ్ని సంయోగాచ్చక్రసంభవ' ఇతి నిత్యాహృదయే। 'స్వాభిముఖాగ్రత్రికోణం శక్తిః, పరాఙ్ముఖాగ్రత్రికోణం వహ్ని'రితి మన్త్రశాస్త్రీయా పరిభాషా। తస్యామయోధ్యాయాం హిరణ్మయస్తేజోమయః కోశో నిధానం త్రికోణరూపం స ఏవ స్వర్గః సుఖరూపత్వాత్। తైత్తిరీయాణాం స్వర్గే లోక ఇతి పాఠస్తస్యాప్యయమేవార్థః। తస్మిన్హిరణ్మయ ఇత్యాదిసప్తమ్యన్తం పఞ్చకం సమానాధికరణం స్పష్టార్థమ్। త్రికోణే యదస్తి బిన్దురూపం చక్రం తస్మిన్ యక్షం పూజ్యం తత్ప్రసిద్ధం బ్రహ్మవిద ఆత్మనీవ విదుః। అత్మాభేదేనేవ బిన్ద్వభేదేనాపి బ్రహ్మ మన్యన్త ఇత్యర్థః। కూటయతి ఛలయత్యాత్మానమానన్దార్ధికమావృత్య సంసారే పాతయతీతి కూటమజ్ఞానం తదధ్యక్షతయా తత్ర తిష్ఠతి। 'కూటస్థమచలం ధ్రువ'మితి స్మృతేః। కూటస్యాజ్ఞానస్య స్థా స్థితిర్యస్యాం వా। కూటో గిరిశృఙ్గం తద్వన్నిష్క్రియతయా తిష్ఠతీతి వా। అయస్కారైః ప్రహారాధికరణత్వేన భూమౌ నిఖాతో లోహవిశేషః కూటస్తద్వన్నిర్వికారా వా। కూటానాం విశ్వసమూహానాం స్థితిర్యస్యాం వా। వాగ్భవాదికూటత్రయే తిష్ఠతీతి వా। కూటం పురద్వారం స్త్రీచక్రాన్తర్గతత్రికోణం తత్ర తిష్ఠతీతి వా। "కూటం యన్త్రేఽనృతే రాశౌ నిశ్చలే లోహముద్గరే। మాయాదిశృఙ్గయోస్తుచ్ఛే సీరావయవదమ్భయోః। పురద్వారే చ శంసన్తీ'తి విశ్వః। కులం కౌలమార్గో బాహ్యపూజా వంశ ఆచారో వా తద్రూపిణ॥౨౧౭॥ వీరాణాం గోష్ఠీ సభా సంల్లాపో వా ప్రియా యస్యాః। స్వయమపి వీర్యవత్త్వాద్వీరా। 'పతిపుత్రవతీ వీరే'తి తు

నామమాలాయామ్। నిర్గతాని కర్మాణి యస్మాత్స నిష్కర్మా తస్య భావో నైష్కర్మ్యం తద్వతీ నైష్కర్మ్యా। అర్శఆదిత్వాన్మత్వర్థీయోఽచ్ప్రత్యయః। స్వార్థే వా ష్యఙ్। కర్మలేపాభావవతీత్యర్థః। 'లిప్యతే న స పాపేనే'తి స్మృతేః 'న పుణ్యపాపే మమే'తి శ్రుతేశ్చ। యోగసూత్రమపి 'క్లేశకర్మవిపాకాశయైరపరామృష్టః పురుషవిశేష ఈశ్వర' ఇతి॥

ఇతి భాస్కరరాయేణ కృతే సౌభాగ్యభాస్కరే। నవమేన శతేనాభూద్దశమీ బోధినీ కలా॥౯౦౦॥ ఇతి శ్రీమల్లలితాసహస్రనామభాష్యే నవమశతకం నామ దశమీ కలా॥౧౦॥

విజ్ఞానకలనా కల్యా విదగ్ధా బైన్దవాసనీ॥౨౯౦॥

తత్త్వాధికా తత్త్వమయీ తత్త్వమర్థస్వరూపిణీ।

సామగానప్రియా సౌమ్యా సదాశివకుటుమ్బినీ॥౨౯౧॥

నాదః ప్రణవశిరస్థితస్తద్రూపా। తదుక్తమభియుక్తైః 'ఆనన్దలక్షణమనాహతనామ్ని దేశే నాదాత్మనా పరిణతం తవ రూపమీశే। ప్రత్యఙ్ముఖేన మనసా పరిచీయమాన శసన్తి నేత్రసలిలైః పులకైశ్చ ధన్యా' ఇతి। నాదే రూపమస్యా వా। తదుక్తం స్వచ్ఛన్దతన్త్రే 'రోధిన్యాఖ్యం యదుక్తం తే నాదస్తస్యోర్ధ్వసంస్థిత' ఇత్యాదినా 'తస్యోత్సఙ్గగతామూర్ధ్వగామినీ పరమాం శివామ్। ధ్యాయే'దిత్యన్తేన। విజ్ఞానస్య బ్రహ్మసాక్షాత్కారస్య కలనా స్వాత్మసాక్షాత్కారః 'చతుర్దశానాం విద్యానాం ధారణం హి యథార్థతః। విజ్ఞానమితి తద్విద్యా'దితి కౌర్మోక్తం వా విజ్ఞానమ్। కలాసు సాధుః కల్యా। యద్వా కలయితుమర్హా కల్యా ఉషఃకాలరూపా వా। కాదమ్బర్యాదిరూపా వా। 'కల్యం సర్గే ప్రభాతే చ కల్యో నీరోగదక్షయోః। కల్యా కల్యాణవాచీ స్యాత్కాదమ్బర్యామపి స్మృతే'తి విశ్వః। విదగ్ధా చాతుర్యశీలా। భ్రువోరుపరిభాగే వృత్తసంనివేశో వైన్దవం తదాసనం యస్యాః। ఉక్తంచ స్వచ్ఛన్దతన్త్రే" హాకినీమణ్డలాదూర్ధ్వం బిన్దురూపం తు వర్తుల'మిత్యాదినా తత్ర పద్మం శివం చ వర్ణయిత్వా తస్య 'వామభాగే సమాసీనా శాన్త్యతీతా మనోన్మనీ'త్యాదినా బిన్దుసంబన్ధిచక్రం సర్వానన్దమయాఖ్యమేవాసనం యస్యా వా। బిన్దూనాం సమూహో బైన్దవం తదేవాసనం తదభిధేయార్థానామాధారోఽభిధాయకో యస్యా ఇతి వా। తథాచ జ్ఞానార్ణవతన్త్రే 'బిన్దువ్యూహం ప్రవక్ష్యామి బీజరూపం వరాననే। హకారం బిన్దురూపేణ బ్రహ్మాణం విద్ధి పార్వతి॥ సకారం

బిన్దుసర్గాభ్యాం హరిశ్చాహం సురేశ్వరి। అవినాభావసంబన్ధౌ లోకే హరిహరావితి' ఇత్యాదినా వామాదీనామిచ్ఛాదీనాం భూరాదీనాం జాగ్రదాదీనాం చ త్రయం త్రయం బిన్దురూపమేవోక్త్వోపసంహృతమ్ 'ఏవం బిన్దుత్రయైర్యోగాత్త్రిపురానామరూపిణీ'తి। యద్వా అకారప్రశ్లేషేణాప్సు యద్రైన్దవబిన్దుసమూహస్తస్మిఞ్జీవకదమ్బే ఆస్తే బిమ్బరూపత్వాదభేదేన స్వయమేకైవ బహుషు ప్రతిబిమ్బేషు తిష్ఠతి। "ఏకధా బహుధా చైవ దృశ్యతే జలచన్ద్రవ'దితి శ్రుతేః॥౨౧౮॥ తత్త్వాని ప్రలయపర్యన్తస్థాయివస్తూని షట్త్రింశత్సంఖ్యాన్యేవ। ఘటాదీనాం తత్త్వపదవాచ్యత్వాభావాత్। ఉక్తం చాభియుక్తైః 'ఆప్రలయం యత్తిష్ఠతి సర్వేషాం భోగదాయి భూతానామ్। తత్తత్త్వమితి ప్రోక్తం న శరీరఘటాది తత్త్వమత' ఇతి। తేభ్యోఽధికా తన్నాశేఽప్యవస్థానాత్। తత్త్వమయీ తత్త్వప్రచురా। యద్వా తత్త్వం శివతత్త్వం తదధికా చిన్మయీ చేతి నామద్వయార్థః। సంప్రజ్ఞాతాసంప్రజ్ఞాతసమాధిద్వయరూపేతి యావత్। తదుక్తం జ్ఞానార్ణవే 'స్వయంప్రజ్ఞాతసంజ్ఞస్తు శివాధిక్యేన జాయతే। అసంప్రజ్ఞాతనామా తు శివతత్త్వేన వై భవేత్' ఇతి। తల్లక్షణే అపి తత్రైవ 'స్వయంప్రజ్ఞాతభేదస్తు తీవ్రతీవ్రతరో భవేత్। అసంప్రజ్ఞాతభేదస్తు మన్దమన్దతరస్తథా॥ హాస్యరోదనరోమాఞ్చకమ్పస్వేదాదిలక్షణః। తీవ్రతీవ్రతరో దేవి సమాధిరుపలక్షితః॥ నిమేషవర్జితే నేత్రే వపుస్తల్లక్షణం స్థితమ్। మన్దమన్దతరో దేవి సమాధిరుపలక్షిత' ఇతి। ఇదం చ ద్వయం తేజోవిశేషే మనోధారణేన భవతి। తచ్చ తేజః స్వనాథముఖాదవగన్తవ్యమ్।

సవ్యాపసవ్యమార్గస్థా సర్వాపద్వినివారిణీ।

అథవా ఆత్మతత్త్వం విద్యాతత్త్వం శివతత్త్వం చేతి త్రివిధతత్త్వమయీ। తత్సమష్టిరూపసర్వతత్త్వరూపత్వాత్త్రివిధతత్త్వాధికా చేత్యర్థః। చతుర్విధతత్త్వస్వరూపముక్తం వృద్ధైః 'మాయాన్తమాత్మతత్త్వం విద్యాతత్త్వం సదాశివాన్తం స్యాత్। శక్తిశివౌ శివతత్త్వం తురీయతత్త్వం సమష్టిరేతేషా'మితి। సత్తత్త్వం చిత్తత్త్వం ఆనన్దతత్త్వం చేతి త్రయాణాం స్వరూపమ్। సచ్చిదానన్దాద్బ్రహ్మణో జాతేషు శివాదిక్షిత్యన్తేషు శివశక్త్యోరానన్దాంశోఽనావృతః, సదాశివేశ్వరశుద్ధవిద్యానాం చిదంశోఽనావృతః, మాయాదిక్షిత్యన్తానాం తు సందంశమాత్రమనావృతం సచ్చిదానన్దానాముత్తరోత్తరావరణాభావస్య పూర్వపూర్వావరణాభావవ్యాప్యత్వనియమాచ్ఛివతత్త్వే త్రయమప్యనావృతమ్, విద్యాతత్త్వే సచ్చిదంశావనావృతౌ, ఆనన్దాంశే త్వల్పమావరణం, ఆత్మతత్త్వే తు 'చిదానన్దాంశౌ సమ్యగావృతౌ తిష్ఠతః। ఆత్మశబ్దోఽప్యాత్మలాభ ఇత్యాదిప్రయోగేఽస్తిత్వమాత్రపరత్వేన

ప్రసిద్ధః, విద్యాశబ్దో జ్ఞానరూపచిత్పరః, శివశబ్దో మోక్షరూపానన్దే ప్రసిద్ధ ఇతి। తేన శబ్దత్రయేణైవ సచ్చిదానన్దాంశవత్త్వలాభ ఇతి తత్త్వత్రయరహస్యమ్। యద్వా షడధ్వాత్మకపరమాత్మశరీరే షట్త్రింశదాత్మకతత్త్వాధ్వనోఽప్యవయవవత్త్వాత్తత్త్వమయీ। తదుక్తం కామికే 'పృథివ్యాదీని షట్త్రింశత్తత్త్వాన్యాగమవేదిభిః। ఉక్తాన్యముష్య తత్త్వాధ్వా శుక్రమజ్జాస్థిరూపధృ'గితి। మహావాక్యస్థయోస్తత్పదత్వంపదయోరర్థౌ శివజీవౌ స్వరూపమస్యాః। సామగానం ప్రియం యస్యాః। సామగాశ్ఛన్దోగాః అనవత్రాణవత్రిప్రియా యస్యా ఇతి వా। 'సోమమర్హతి యః' ఇతి సూత్రేణ యప్రత్యయే సోమయాగార్హా సోమ్యా। ఉమయా సహితః సోమోఽవయవోఽస్యా ఇత్యర్థే 'మయే చే'తి సూత్రేణ వా యత్ప్రత్యయః। అథవా 'సోమః కర్పూరచన్ద్రయోః'। సోమ ఇవాహ్లాదికేత్యర్థే శాఖాదిత్వాద్యప్రత్యయః। 'తత్ర సాధు'రిత్యర్థే యప్రత్యయో వా। సౌమ్యేత్యాదివృద్ధిపాఠే తు చాతుర్వర్ణ్యాదిత్వాత్స్వార్థే ష్యన్। సదాశివస్య కుటుమ్బినీ భార్యా శ్యామలాశుద్ధవిద్యారూఢాదిరూపేత్యర్థః॥౧౧౯॥

సవ్యశ్చాపసవ్యశ్చ మార్గశ్చ సవ్యాపసవ్యమార్గాస్తేషు స్థితాధికృతా। వితరణపాలనాధికారాదిదానక్షమేతి యావత్। తేషాం త్రయాణాం స్థా స్థితిర్యస్యామితి వా। సన్తి హి సవితృమణ్డలస్యోత్తర-దక్షిణ-మధ్య-భాగభేదేన త్రయో మార్గాః। 'అశ్విన్యాదిభిస్త్రిభిస్త్రిభిర్నక్షత్రైరేకైకా వీథీ। తాదృశీభిస్తిసృభిస్తిసృభిర్వీథీభిరేకైకో మార్గః। తదేతద్విస్తరేణోక్తం వాయుపురాణే 'అశ్వినీ కృత్తికా యామ్యా నాగవీథీతి శబ్దితా। రోహిణ్యార్ద్రా మృగశిరో గజవీథ్యభిధీయతే॥ పుష్యాశ్లేషా తథాదిత్యా వీథీ చైరావతీ స్మృతా। ఏతాస్తు వీథయస్తిస్ర ఉత్తరో మార్గ ఉచ్యతే॥ తథా ద్వే చాపి ఫల్గున్యౌ మఘా చైవార్షతీ మతా। హస్తశ్చిత్రా తథా స్వాతీ గోవీథీత్యభిశబ్దితా॥ జ్యేష్ఠా విశాఖానురాధా వీథీ జారధ్గవీ మతా। ఏతాస్తు వీథయస్తిస్రో మధ్యమో మార్గం ఉచ్యతే॥ మూలాషాఢోత్తరాషాఢా అజవీథ్యభిశబ్దితా। శ్రవణం చ ధనిష్ఠా చ మార్గీ శతభిషస్తథా॥ వైశ్వానరీ భాద్రపదే రేవతీ చైవ కీర్తితా। ఏతాస్తు వీథయస్తిస్రో దక్షిణో మార్గ ఉచ్యత' ఇతి। యామ్యా భరణీ। ఆదిత్యా అదితిదేవత్యా పునర్వసుః। మార్గీ మృగవీథీ। స్పష్టమన్యత్। అత్ర సవ్యాదయస్త్రయోఽపి శబ్దాః ప్రత్యేకం మార్గత్రయస్యాపి వాచకాః సంభవన్తి। తథాహి 'వామం శరీరం సవ్యం స్యాదపసవ్యం తు దక్షిణ'మితి కోశాత్ప్రకృతే సవ్యశబ్దేన నాగవీథీగజవీథ్యైరావతవీథ్యాత్మక ఉత్తరో మార్గో వివక్ష్యతే। అపసవ్యశబ్దేన త్వజవీథీమృగవీథీవైశ్వానరవీథ్యాత్మకో దక్షిణో మార్గః। మార్గశబ్దేన సామాన్యవాచినైవ పారిశేష్యాదార్షతవీథీగోవీథీజారధ్గవవీథ్యాత్మకో మధ్యమో మార్గ ఉచ్యతే। యద్వా ఉత్తరమార్గో మృగశీర్షసంబన్ధిత్వేన మృగస్యాయం మార్గ ఇతి వ్యుత్పత్త్యా మార్గపదేనోచ్యతే। మధ్యమస్తు సవ్యపదేన దక్షిణమార్గాత్సవ్యస్థానీయత్వాత్। అపసవ్యస్తు యథాస్థిత ఏవ। యద్వా 'సవ్యం దక్షిణవామయో'రితి కోశాద్దక్షిణమధ్యమార్గావేవ సవ్యాపసవ్యపదేనోచ్యేతే। ఉత్తరస్తు మార్గపదేనేతి త్రయాణాం మార్గాణాం వామసంస్థక్రమేణ నిర్దేశః సంపద్యతే। అథవా దక్షిణమార్గ ఏవ మృగవీథీసంబన్ధివాదుక్తవ్యుత్పత్త్యా మార్గపదేనోచ్యతామ్। మధ్యమస్తు సవ్యపదేన మార్గాద్వామత్వాత్ ఉత్తరమార్గాపేక్షయా దక్షిణత్వాద్వా। అతఏవ తద్విరుద్ధత్వాదుత్తరో మార్గోఽపసవ్యః। మధ్యమ ఏవ

వామసవ్యపదేన ఉత్తరమార్గాపేక్షయా దక్షిణస్థానీయత్వాత్సవ్యపదేన తూత్తర ఏవేతి దక్షిణసంస్థక్రమేణాపి నిర్దేశః సంపద్యేత ఇత్యేకా వ్యాఖ్యా॥ ఏవంవా॥ సవ్యో దేవయానోఽర్చిరాదిమార్గో నివృత్తిపరైః ప్రాప్యః। అపసవ్యః పితృయాణో ధూమ్రాదిమార్గః ప్రవృత్తిపరైః ప్రాప్యః। మార్గస్థశబ్దో మార్గేషు స్థా స్థితిర్యస్మాదితి వ్యుత్పత్త్యా ధ్రువావస్థితిశాలివిష్ణులోకపరః। ఆదిత్యాదిగ్రహాణాం స్వస్వమార్గే స్థాపనస్య ధ్రువాధీనత్వాత్। ఈదృశమార్గత్రయరూపేత్యర్థః। ఏతద్విస్తరస్తు విష్ణుపురాణే ద్వితీయేంఽశే 'ఉత్తరం యదగస్త్యస్య అజవీథ్యాశ్చ దక్షిణమ్। పితృయాణః స వై పన్థా వైశ్వానరపథాద్బహిః॥ తత్రాసతే మహాత్మాన ఋషయో హ్యగ్నిహోత్రిణః। భూతారమ్భకృతం బ్రహ్మ శంసన్తే ఋత్విగుద్యతాః॥ ప్రారభన్తే తు యే లోకాంస్తేషాం పన్థాస్తుః దక్షిణః। చలితం తే పునర్బ్రహ్మ స్థాపయన్తి యుగే యుగే॥ సంతప్తతపసా చైవ మర్యాదాభిః శ్రుతేన చ। జాయమానాశ్చ పూర్వే చ పశ్చిమానాం గృహేషు వై॥ పశ్చిమాశ్చైవ పూర్వేషాం జాయన్తే నిధనేష్విహ। ఏవమావర్తమానాస్తే తిష్ఠన్తి నియతవ్రతాః॥ సవితుర్దక్షిణం మార్గం శ్రితా హ్యాచన్ద్రతారక'మితి। లోకాలోకపర్వతస్యోత్తరశృఙ్గమగస్త్యస్థానమ్। తదుక్తం మత్స్యపురాణే 'లోకపాలాః స్థితా హ్యేతే` లోకాలోకే చతుర్దిశమ్। తస్యోత్తరమగస్త్యస్య శృఙ్గం దేవర్షి పూజిత'మితి। అజవీథ్యాః మూలాదినక్షత్రస్య వైశ్వానరపథాచ్చరమనక్షత్రత్రయాత్ భూతారమ్భకృతం బ్రహ్మప్రవృత్తిమార్గబోధకం కర్మకాణ్డాత్మకం వేదభాగమ్। జాయమానా ఇతి మతా అపి స్వకులే ఏవ పునఃపునర్జాయమానా ఇతి సముదాయార్థః। తథా తత్రైవ 'నాగవీథ్యుత్తరం యచ్చ సప్తర్షిభ్యశ్చ దక్షిణమ్। ఉత్తరః సవితుః పన్థా దేవయానస్తు స స్మృతః॥ తత్ర తే వశినః సిద్ధా విమలా బ్రహ్మచారిణః। సంతతిం యే జుగుప్సన్తి తస్మాన్మృత్యుజితశ్చ తే॥ అష్టాశీతిసహస్రాణి మునీనామూర్ధ్వరేతసామ్। ఉదక్పన్థానమర్యమ్ణః స్థితాశ్చాభూతసంప్లవమ్॥ తే సంప్రయోగాల్లోభస్య మైథునస్య చ వర్జనాత్। ఇచ్ఛాద్వేషాప్రవృత్త్యా చ భూతారమ్భవివర్జనాత్॥ పునశ్చాకామసంయోగాదిచ్ఛాదేర్దోషదర్శనాత్। ఇత్యేవం కారణైః శుద్ధాస్తేఽమృతత్వం హి భేజిరే॥

ఆభూతసంప్లవం స్థానమమృతత్వం హి భాష్యతే। త్రైలోక్యస్థితికాలోఽయమపునర్మార ఉచ్యత' ఇతి। నాగవీథ్యుత్తరం అశ్విన్యాదిత్రయోత్తరమ్। భూతారమ్భవివర్జనాత్ ప్రవృత్తిమార్గపరిత్యాగాత్। తృతీయమార్గేణ సహ ఫలైక్యం మాప్రసాఙ్క్షీదత ఆహ— ఆభూతసంప్లవమితి। తథా తత్రైవ 'ఊర్ధ్వోత్తరమృషిభ్యస్తు ధ్రువో యత్ర వ్యవస్థితః। ఏతద్విష్ణుపదం దివ్యం తృతీయం వ్యోమ్ని భాసురమ్॥ నిర్ధూతదోషపఙ్కానాం యతీనాం సంయతాత్మనామ్। స్థానం తత్పరమం విప్ర పుణ్యపాపపరిక్షయే॥ అపుణ్యపుణ్యోపరమే క్షీణాశేషార్తిహేతవః। యత్ర గత్వా న శోచన్తి తద్విష్ణోః పరమం పదమ్॥ దివీవ చక్షురాతతం యోగినాం తన్మయాత్మనామ్। వివేకజ్ఞానదృష్టం చ తద్విష్ణోః పరమం పద'మిత్యాది। ఇత్యపరా వ్యాఖ్యా॥ ఏవంవా॥ ఉపాసనాక్రమే హి ద్వౌ మార్గౌ దృశ్యేతే। వామమార్గో

దక్షిణమార్గశ్చేతి। తత్ర వామమార్గో నామ స్వస్వవర్ణాశ్రమవిహితాని యావన్తి కర్మాణి, శ్రౌతాన్యగ్ని హోత్రాదీని స్మార్తాన్యష్టకాదీని, తాన్త్రికాణి మన్త్రసిద్ధ్యాదీని, తేషు సర్వేషు యా యా దేవతాః ప్రధానభూతా అఙ్గభూతా వా తత్తత్స్థానే స్వోపాస్యామేవ దేవతాం సర్వత్ర భావయేత్। తత్తద్దేవతావాచకపదోత్తరం విశేష్యత్వేన స్వదేవతావాచకపదం సర్వమన్త్రేషు నిక్షిపేదిత్యాకారకః। ఈదృశే మార్గే దేవర్షిపితౄణామృణశోధనాభావజన్యం పాతకమ్। దక్షిణమార్గే తు శ్రౌతాదితత్తత్కర్మాఙ్గదేవతాస్థానే స్వోపాస్యదేవతైవ భావనీయేతి న నిర్బన్ధః అపితు తత్తద్దేవతావిషయకతన్త్రేషు యాని కర్మాణి విహితాని తదఙ్గత్వేనైవేతి సర్వకర్మణాముపరోధాభావాదస్మిన్మార్గే తాదృశం పాతకం నాస్తీతి ఝడితి మోక్షః। వామమార్గే తు విలమ్బితః। ఋణశోధనాభావేన కంచిత్కాలం ప్రతిబన్ధాత్। నచైవం సతి అనుష్ఠానతోఽపి కఠినే మోక్షాంశేఽపి విలమ్బితే సాధనే కథం శిష్టానాం వామమార్గే ప్రవృత్తిరితి వాచ్యమ్। ఐహికానాముచ్చావచఫలానామిహైవ జన్మని భోగలిప్సయా మోక్షే ఖల్వవిలమ్బస్య సోఢవ్యత్వాత్। భుక్తిముక్తిప్రదత్వేన వైషయికశిష్టానాం ప్రవృత్తిసంభవాత్। ఐహికభోగవిరక్తశిష్టానాం తు మోక్షే విలమ్బస్యాసోఢవ్యత్వాద్దక్షిణ ఏవ మార్గే ప్రవృత్తిరితి వివేకః। తదిదం సవిస్తరం నిరూపితం కాలికాపురాణే ‘సర్వత్ర దేవీమన్త్రేషు వైదికేష్వపి భైరవీమ్। త్రిపురాం చిన్తయేన్నిత్యం వేదమన్త్రేషు చ క్రమాత్॥ దేవనామసు సర్వేషు భైరవీతి పదం సదా। కుర్యాద్విశేషణం నిత్యం నోచ్చార్య నిర్విశేషణమ్॥ ఆపః పునన్తు పృథివీముక్త్వా త్రిపురభైరవీమ్। కుర్యాదాచమనం విప్రో ద్రుపదాయాం తథా చరేత్॥ ఇదంవిష్ణుర్భైరవస్తు విచక్రమ ఇతీరితమ్। మృదాలమ్భనకృత్యేషు మన్త్రమేతం నియోజయేత్॥ గాయత్రీం త్రిపురాద్యాం తు భైరవీముచ్చరఞ్ఛివామ్। మార్తణ్డభైరవాయేతి సూర్యాయార్ఘ్యం నివేదయేత్॥ ఉదుత్యం జాతవేదసం దేవం వహన్తి కేతవః। దృశే విశ్వాయ సూర్యం తు శేషే భైరవమీరయేత్॥ తర్పణాదౌ ప్రయుఞ్జీత తృప్యతాం బ్రహ్మ భైరవమ్। ఆవాహనే చ స్వపితౄన్భైరవానితి తర్పయేత్॥ తృప్యతాం భైరవి మాతః పితర్భైరవ తృప్యతామ్। ఆదౌ చ త్రిపురాం పూర్వం తర్పణేఽపి ప్రయోజయేత్॥ జ్యోతిష్టోమాశ్వమేధాదౌ యత్ర యత్ర ప్రపూజయేత్। తత్ర భైరవరూపేణ దేవీమపి చ భైరవీమ్॥ ఏవం తు వామ్యభావేన యజేత్త్రిపురభైరవీమ్। ఏషా వామేన మార్గేణ పూజ్యా దక్షిణతాం వినా॥ ఋషీన్దేవాన్పితౄంశ్చైవ మనుష్యాన్భూతసంచయాన్। యో యజేత్పఞ్చభిర్యజ్ఞైర్ఋణానాం పరిశోధనైః॥ విధివత్స్నానదానాభ్యాం సర్వం యద్విష్ణుపూజనమ్। క్రియతే సరహస్యం తు తద్దాక్షిణ్యమిహోచ్యతే॥ సర్వత్ర పితృదేవాదౌ యస్మాద్భవతి దక్షిణః। దేవీ చ దక్షిణా యస్మాత్తస్మాద్దక్షిణ ఉచ్యతే॥ యా దేవీ పూజ్యమానా తు దేవాదీనామశేషతః। యజ్ఞభాగాన్స్వయం భుఙ్క్తే సా వామా తు ప్రకీర్తితా॥ పూజకోఽపి భవేద్వామస్తన్మార్గే సతతం రతః। పఞ్చ యజ్ఞాన్న వా కుర్యాన్న కుర్యాద్వామపూజనే॥ అన్యస్య పూజాభాగం హి యతో గృహ్ణాతి వామికా। యః పూజయేద్వామ్యభావైర్న తస్య ఋణశోధనమ్॥ పితృదేవనరాదీనాం జాయతే తు కదాచన। సర్వత్ర త్రిపురాయోగస్తేన మార్గేణ గచ్ఛతః॥ యదా జాయేత ప్రాజ్ఞస్య తదా మోక్షమవాప్నుయాత్। చిరేణ లభతే మోక్షం వామేన త్రైపురో నరః॥ ఋణశోధనజైః పాపైరాక్రాన్తత్వేన భైరవః। ఇహలోకే సుఖైశ్వర్యయుక్తః సర్వత్ర వల్లభః॥ మదనోపమకాన్తేన

శరీరేణ విరాజితః। సరాష్ట్రకం చ రాజానం వశీకృత్య సమన్తతః॥ మోహయన్వనితాః సర్వాః కుర్వశ్చ మదవిహ్వలాః। సింహాన్వ్యాఘ్రాంస్తరక్షూంశ్చ భూతప్రేతపిశాచకాన్। వశీకుర్వన్విచరతి వాయువేగో హ్యవారితః॥ బాలాం వా త్రిపురాం దేవీం మధ్యాం వాప్యథ భైరవీమ్। యో యజేత్వరయా భక్త్యా పఞ్చబాణోపమః కృతీ॥ కామేశ్వరీం తు కామాఖ్యం పూజయేత్తు యథేచ్ఛయా। దాక్షిణ్యాదథవా వామ్యాత్సర్వథా సిద్ధిమాప్నుయాత్॥ మహామాయాం శారదాం చ శైలపుత్రీం తథైవ చ। యథాతథాప్రకారేణ దాక్షిణ్యేనైవ పూజయేత్॥ యో దాక్షిణ్యం వినా భావం మహామాయామిహార్చతి। స పాపః సర్వలోకేభ్యశ్చయుతో భవతి రోగధృక్॥ అన్యాస్తు శివదూత్యాద్యా యా దేవ్యః పూర్వమీరితాః। తా దాక్షిణ్యాద్వామతో వా పూజనీయాస్తు సాధకైః॥ కింతు యః పూజకో వామః సోఽన్యాశాపరిలోపకః। సర్వాశాపూరకో యస్మాద్దక్షిణస్తత ఉత్తమ' ఇతి। ఇతి వేతాలభైరవీ ప్రతి శివవచనమ్। ఏతత్పక్షే సవ్యాపసవ్యౌ చ తౌ మార్గౌ చేతి కర్మధారయః। తయోః స్థితా। మార్గద్వయేనాప్యుపాస్యేత్యర్థః। వామమార్గేణైవోపాస్యానాం త్రిపురభైరవ్యాదిదేవతానాం దక్షిణమార్గేణైవోపాస్యానాం శారదాదిదేవతానాముభయథాపి వికల్పేనోపాస్యానాం శివదూత్యాదిదేవతానాం చ పరమార్థదృష్ట్యా త్రిపురసున్దర్యభేద ఇతి యావత్। ఇత్యన్యా వ్యాఖ్యా॥ ॥ కిమత్ర 'సవ్యాపసవ్యసౌషుమ్నేష్వి'తి శివసూత్రే ప్రయోగాదిడాపిఙ్గలే సవ్యాపసవ్యే అర్థాత్సౌషుమ్నా ఏవ మార్గపదేన పరిశేషాదుచ్యత ఇత్యప్యన్యా వ్యాఖ్యా॥ ॥ అత్ర ద్వితీయవ్యాఖ్యానేఽపి మార్గపదేనైవ పారిశేష్యాల్లక్షణయా ధ్రువమార్గోపాదానే సతి త్రిత్రిపదకద్వన్ద్వసమాసరూపసవ్యాపసవ్యమార్గపదత్రయం ద్విపదకద్వన్ద్వగర్భకర్మధారయరూపం చైకపదమితి చతుర్ణాం పదానాం పునర్ద్వన్ద్వాపవాదైకశేషేణ వ్యాఖ్యాచతుష్టయసముచ్చయోఽవగన్తవ్యః॥ 'అథ య ఏతౌ పన్థానౌ న విదుస్తే కీటాః పతఙ్గా యదిదం దన్దశూక'మిత్యాదిశ్రుత్యుక్తరీత్యా యే మార్గద్వయభ్రష్టాః కష్టామాపదం ప్రాప్తాస్తేషామప్యాపదమనాయాసనామస్మరణాదిసాధనమాత్రేణ దయయా నివారయతీత్యాహ— సర్వాపదితి। సర్వా ఆపదో విశిష్య నితరాం వారయతి। తథాచ కూర్మపురాణే దేవీవాక్యమ్ 'యే తు సఙ్గాన్పరిత్యజ్య మామేకం శరణం గతాః। ఉపాసతే సదా భక్త్యా యోగమైశ్వరమాశ్రితాః॥ సర్వభూతదయావన్తః శాన్తా దాన్తా విమత్సరాః। అమానినో వుద్ధిమన్తస్తాపసాః సంయతవ్రతాః॥ మచ్చిత్తా మద్గతప్రాణా మజ్జ్ఞానకథనే రతాః। సంన్యాసిన్యో గృహస్థాశ్చ వనస్థా బ్రహ్మచారిణః॥ యే చోక్తైర్లక్షణైర్హీనా అపి మన్నామజాపకాః। తేషాం నిత్యాభియుక్తానామాపదాం పర్వతానపి। నాశయామితరాం జ్ఞానదీపేన నచిరాదిహే'తి। హరివంశేఽపి దేవీం ప్రతి విష్ణువాక్యమ్ 'నృణాం

స్వస్థా స్వభావమధురా ధీరా ధీరసమర్చితా॥౨౨౦॥

బన్ధం వధం రోధం పుత్రనాశం ధనక్షయ'మిత్యాదినా యత్పరమ్పరాముపన్యస్య 'ఆపత్సు నిఖిలాసు త్వం రక్ష స్యేవ న సంశయ' ఇత్యన్తమ్। వారాహేఽపి బ్రహ్మాదికృతదేవీస్తోత్రాన్తే 'శరణం త్వాం ప్రపద్యన్తే యే దేవి పరమేశ్వరి। న తేషామాపదః కాశ్చిజ్జాయన్తే క్వాపి సంకట' ఇత్యాది। అభియుక్తా అప్యాహుః 'ఆపది కిం కరణీయం స్మరణీయం చరణయుగలమమ్బాయాః। తత్స్మరణం కిం కురుతే బ్రహ్మాదీనపి చ కింకరీకురుతే' ఇతి॥

అథ పరిభాషాయాం సప్తత్రింశన్నామాని విభజతే॥ ఖేచరతా ద్విర్భవదా దేహే చైకా భవేద్దేవీ। భగణే చతుర్గుణా భూర్భవభాలశతేన గోమేదా॥౩౧॥ అత్రోత్తరార్ధ ఇవ పూర్వార్ధే నకారస్యాకథనాదేకపదోపాదానాచ్చ దశసంఖ్యాధిక్యే సిద్ధే తత్ర ప్రథమోపస్థితత్వాదేకాదశాక్షరం నామేతి సిధ్యతి॥౩౧॥

దుఃఖకృతచాఞ్చల్యాభావాత్స్వస్థా స్వస్మిన్నేవ స్థితా వా। 'స భగవః కస్మిన్ప్రతిష్ఠిత ఇతి స్వే మహిమ్నీతి హోవాచే'తి శ్రుతేః। స్వరిత్యవ్యయం స్వర్గవాచి। తత్ర తిష్ఠత్యధ్యక్షతయేతి వా। శోభనా అస్థా స్థిత్యభావో గతిర్యయా సా వా। ప్రభావాదేవోపాధిసంపర్కమన్తరేణైవ మధురా సర్వాభిలషణీయా। 'మధురం రసవత్స్వాదుప్రియేషు మధురోఽన్యవత్। మధురా శతపుష్పాయాం మధూలీనగరీభిదో'రితి విశ్వః। అతఏవ స్వ ఆత్మీయో భావోఽవస్థానం యస్యాం సా చ సా మధురాపురీ చేతి వా। మీనాక్షీనివాసశాలిహాలాస్యక్షేత్రనివాసేతి యావత్। యద్వా స్వస్యాత్మనో భాయాం ప్రతిభాయాం యేఽవమాః ప్రథమగణనీయాః। ఆత్మజ్ఞోత్తమా ఇతి యావత్। తేషాం ధురేవ ధురా। ధూరితి హలన్తాద్భాగురిమతేన టాప్। రథస్య ధూర్యథా సర్వోత్తమమఙ్గం తద్వదియమాత్మజ్ఞానవతాం నిర్వాహికేత్యర్థః। నచావమపదస్య నికృష్టపరత్వమేవేతి భ్రమితవ్యమ్। అవమోత్తమపదయోః ప్రథమచరమపరత్వేన ప్రయోగదర్శనాత్। 'అగ్నిరగ్రే ప్రథమో దేవతానాం సంయాతానాముత్తమో విష్ణురాసీ'దిత్యాగ్నావైష్ణవేష్టియాజ్యానువాక్యామన్త్రస్య సర్వదేవతాప్రథమచరమభూతయోరగ్నివిష్ణ్వోర్గ్రహణే ప్రత్యాహారన్యాయేన మధ్యస్థానామఖిలదేవతానాం గ్రహణం దీక్షణీయేష్టౌ సిధ్యతీతి ప్రతిపాదనపరస్య వ్యాఖ్యారూపే 'అగ్నిర్వై దేవానామవమో విష్ణుః పరమ' ఇతి బహ్వృచబ్రాహ్మణే ప్రథమపదస్యావమపదేన వ్యాఖ్యానదర్శనేన తయోః పర్యాయత్వసిద్ధేః। స్వభావాత్ప్రజ్ఞానం యే వమన్తి సృజన్తి సాధయన్తి తేషు ధూరుత్తమేతి వా। 'న నిర్ధారణే' ఇతి షష్ఠీసమాసనిషేధస్య న విరోధః। పురుషోత్తమ ఇత్యత్రేవ సప్తమీసమాసస్వీకారాత్। శోభనా అభావాః స్వభావాః। అభావేషు శోభనత్వవిశేషణాత్తత్ప్రతియోగినాం భావానామశోభనత్వముక్తం భవతి। తేన

రాగద్వేష, వైషమ్యనైర్ఘృణ్యాదిప్రాయోగికైరభావైర్మధురేతి వా। స్వేషు ఆత్మీయేషు భక్తేషు భావేన అవస్థానేన మధురా వా। స్వేషాం భావేన భక్త్యా మధు సత్ఫలం రాతీతి వా। 'చరన్వై మధు విన్దతీ'తి శ్రుతౌ తథైవ మధుపదస్య వ్యాఖ్యానదర్శనాత్। ఏవమభిప్రాయావతారః యోరపి భావప్రదార్థా యథాసంభవం యోజనీయాః। ధీరా పణ్డితా। ధైర్యవతీ వా। ధియమద్వైతబుద్ధిం రాతి దదాతీతి వా। 'ఈశ్వరానుగ్రహాదేవ పుంసామద్వైతవాసనే'తి స్మృతేః ధీప్రదా

చైతన్యార్ఘ్యసమారాధ్యా చైతన్యకుసుమప్రియా।

సదోదితా సదాతుష్టా తరుణాదిత్యపాటలా॥౨౨౦॥

దక్షిణాదక్షిణారాధ్యా దరస్మేరముఖామ్బుజా।

ఇరా దశమీతిథిర్యస్యాం వా। ధీరైః పణ్డితైః సమర్చితా। 'తం ధీరాసః కవయ ఉన్నయన్తీ'తి శ్రుతేః। అతఏవ కల్యాణచరణైః స్వీయం ధైర్యం ప్రకటీకృతమ్। 'పాతయ వా పాతాలే స్థాపయ వా నిఖిలలోకసామ్రాజ్యే। మాతస్తవ పదయుగులం నాహం ముఞ్చామి నైవ ముచ్చామీ'తి। ధీసంజ్ఞం జ్ఞానాభిన్నం రసమానన్దముద్దిశ్యార్చితా వా॥౨౨౦॥ చైతన్యం చిద్రూపం 'ఆత్మచైతన్యమాత్మే'తి శివసూత్రాత్ తదేవార్ఘ్యం పూజాయోగ్యం జలాది తేన సమ్యగారాధ్యా। నిరాధారాఖ్యాయాః పూజాయాశ్చిదభేదభావనారూపత్వాత్ 'జ్ఞానమర్ఘ్య'మితి భావనోపనిషచ్ఛ్రుతేః। ఉక్తంచ స్కాన్దే 'స్వానుభూత్యా స్వయం సాక్షాత్స్వాత్మభూతాం మహేశ్వరీమ్। పూజయేదాదరేణైవ పూజా సా పురుషార్థదే'తి। అథవా చైతన్యస్యాత్మనోఽర్ఘ్యేణ జ్ఞానేన స్వానుభూత్యేత్యర్థః। 'అర్ఘ్యః పూజావిధౌ మూల్యేఽప్యర్ఘ్యో విద్యాద్రుమూలయో'రితి విశ్వః। అర్ఘే సాధురిత్యర్థే యత్ప్రత్యయః। చాతుర్వర్ణ్యాదేరాకృతిగణత్వాద్వా స్వార్థే ష్యఞ్। ఆర్ఘ్యఇత్యేవ చ్ఛేదః। చైతన్యవాచకోఽర్ఘ్యో విద్యా స్త్రీదేవత్యో మనురితి వా। తేన భువనేశ్వరీమన్త్రేణ సమారాధ్యా। 'స్త్రీదేవతాస్తు విద్యాః స్యుర్మన్త్రాః పుందేవతా మతా' ఇతి వచనాత్। సూతసంహితాయాం 'జపిత్వా దశసాహస్రం మన్త్రం చైతన్యవాచకమ్। మహాపాతకసంఘైశ్చ ముచ్యతే పాతకాన్తరై'రితి శ్లోకే చైతన్యవాచకమన్త్రపదస్య భువనేశ్వరీమన్త్రపరత్వేన వ్యాఖ్యాతత్వాచ్చ। అథవా చేతనైవ చైతన్యం సంవిద్రూపో రసః 'చేతనా సంవిది ప్రోక్తా వాచ్యవత్ప్రాణిని స్మృతే'తి విశ్వః। స ఏవార్ఘ్యః పూజాద్రవ్యం విశేషార్ఘ్యపాత్రే పరిపూరణేన సంస్కారైః పూజాయోగ్యతామాపాదిత ఇతి యావత్। తేన

సమ్యక్తర్పణాదినారాధ్యా। 'సంవిదాసవయోర్మధ్యే సంవిదేవ గరీయసీ'తి రుద్రయామలాత్। తాన్త్రికైః కుణ్డగోలోద్భవపదేన వ్యవహ్రియమాణః పాఞ్చమికో రసో వా చైతన్యం ప్రాణిసంభవత్వాత్। చైతన్యం చిదేవ కుసుమం మహాఫలప్రసూతిత్వాత్, 'జడానాం చైతన్యస్తబకమకరన్దస్రుతిఝరీ'త్యాదౌ కుసుమత్వేన రూపకస్య కవిసంప్రదాయసిద్ధత్వాత్, తత్ప్రియం యస్యాః। ఉపలక్షణమేతత్పుష్పాష్టకస్య। 'అహింసా ప్రథమం పుష్పమిన్ద్రియాణాం చ నిగ్రహః। క్షాన్తిః పుష్పం దయాపుష్పం జ్ఞానపుష్పం పరం మతమ్। తపఃపుష్పం సత్యపుష్పం భావపుష్పమథాష్టమ'మిత్యభియుక్తోక్తేః సంవిదాదిపక్షద్వయమిహాప్యతిదేష్టవ్యమ్। తయోశ్చ కుసుమసద్భావాచ్చైతన్యస్య కుసుమమిత్యేవ పక్షద్వయేఽపి విగ్రహః। సదా మిత్యం ఉదితా ఉదయవతీ స్వప్రకాశత్వాత్। సత్సు సజ్జనేషు ఆసమన్తాదతిశయేనోదితా వా। ఏవమేవ సదాతుష్టేత్యస్య ద్వావర్థౌ। తరుణో మధ్యాహ్నకాలిక ఆదిత్యః సూర్యస్తద్వత్పాటలా శ్వేతరక్తా। నచ గౌరీ శ్యామేత్యాదిభిర్విరోధ ఉద్భావ్యః। మూర్తిభేదేన ధ్యానభేదేన వా వ్యవస్థోపపత్తేః। శ్రూయతే చ 'తద్యథా మహారజనం వాసో యథా పాణ్డ్వావికం యథేన్ద్రగోప' ఇతి। స్మర్యతే చ 'శాన్తా ధవలవర్ణాభా మోక్షధర్మప్రకల్పనే। స్త్రీవశ్యే రాజవశ్యే చ జనవశ్యే చ పాటలా। పీతా ధనస్య సంపత్తౌ కృష్ణా మారణకర్మణి। బభ్రుర్విద్వేషణే ప్రోక్తా శృఙ్గారే పాటలాకృతిః। సర్వవర్ణా సర్వలాభే ధ్యేయా జ్యోతిర్మయీ పర'మితి॥౨౨౧॥ దక్షిణయా దక్షిణైః కుశలైర్వారాధ్యా। దక్షిణైః పణ్డితైరదక్షిణైర్మూర్ఖైశ్చేతి వా। దక్షిణమార్గో

కౌలినీకేవలాఽనర్ఘ్యకైవల్యఫలదాయినీ॥౨౨౨॥

పాసకేన వామమార్గోపాసకేన చేతి వా యద్వా కేవలకర్మజిజ్ఞాసవో దక్షిణా ఇత్యుచ్యన్తే। 'విద్యయా తదారోహన్తి యత్ర కామాః పరాగతాః। న తత్ర దక్షిణా యన్తి నావిద్వాంసస్తపస్విన' ఇతి శ్రుతౌ తథా వ్యాఖ్యానదర్శనాత్ అదక్షిణా బ్రహ్మవిదః తాభ్యామారాధ్యా। 'చతుర్విధా భజన్తే మాం జనాః సుకృతినోఽర్జున। ఆర్తో జిజ్ఞాసురర్థార్థీ జ్ఞానీ చ భరతర్షభే'తి వచనాత్। దరగీపద్యథా తథా స్మేరం స్మితవన్ముఖామ్బుజం యస్యాః। ముఖమమ్బుజం యస్మింస్తన్ముఖామ్బుజం గ్రీవావృత్తం దరవత్ శఙ్ఖవత్స్మేరం శోభమానం ముఖామ్బుజం యస్యా ఇతి వా। కమ్బుకణ్ఠీతి యావత్। దరే భయకాలేఽపి స్మేరమేవ ముఖామ్బుజం యస్యా ఇతి వా। కల్పాన్తాదినైమిత్తికకాలేఽప్యన్యేషామేవ భయేన ముఖవైవర్ణ్యమ్। అమ్బాయాస్తు సర్వదా స్మేరమేవ ముఖమితి యావత్। దరే భక్తానామాదరవిషయే స్మేరం ప్రసన్నమితి వా। అత్రేదం బోధ్యమ్— ఏతచ్ఛ్లోకోత్తరార్ధే చత్వారి నామాని ప్రతీయన్తే। తత్ర తృతీయతిరిక్తాని

పునరుక్తాని త్రీణి భవన్తి। 'కులాఙ్గనా కులాన్తఃస్థా కౌలినీ కులయోగినీ। క్లీంకారీ కేవలా గుహ్యా కైవల్యపదదాయినీ'త్యత్ర త్రయాణాం వివృతత్వాత్। తత్పరిజిహీర్షయా చ ఛలాక్షరసూత్రకారైః కౌలినీకులయోగినీత్యస్యైకపదత్వం స్వీకృత్య ప్రకృతే చ కౌలినీత్యేకమవశిష్టమేకమితి నామద్వయమఙ్గీకృతమ్। యదుక్తం 'లృయ్లృద్లృఖ్లృరీడృకికోటపతీ। ఌయాయూటాట్టఖృరీడృకీకోరీయ్యాఫీ' ఇతి త్రయోదశాక్షరైః ఛాయా। అష్టాక్షరాణి త్రీణి నామానీత్యాదిరీత్యైకవింశతిర్నామాని 'సదాశివకుటుమ్బినీ'త్యారభ్య 'మానవతీ'త్యన్తాని తత్ర కథ్యన్తే। తత్ర కికో ఇత్యక్షరద్వయేన త్ర్యక్షరమేకం త్రయోదశాక్షరమేకమితి ద్వే నామనీ। కవర్గీయాద్యాక్షరకే ఇత్యర్థకేన ప్రకృతం నామద్వయం వర్ణ్యత ఇతి స్థితిః। అత్ర హి ఛలార్ణసూత్రాణాం దృష్టోపపత్తిమూలకతాయాః పూర్వమేవోక్తత్వాత్తద్భిర్నామభిర్నామత్రయకరణమపేక్ష్య నామచతుష్టయపరత్వేన పదచ్ఛేదవర్ణనస్య యుక్తతాం మన్వానైర్మూలకారైరస్మద్గురుచరణైరిహ షడక్షరమేకం నామావశిష్టమపరమితి ద్వే నామనీ స్వీకృత్య 'కౌలినీ కులయోగినీ'త్యత్రాపి ద్వే నామనీ స్వీకృతే। పౌనరుక్త్యపరిహారస్త్వస్మిన్పక్షేఽపి తుల్య ఏవ। నచైవం నామాధిక్యమ్। 'ప్రసవిత్రీ ప్రచణ్డాజ్ఞా ప్రతిష్ఠా ప్రకటాకృతి'రిత్యత్ర ఛలాక్షరసూత్రకారైః ప్రకటాకృతిరిత్యనయోర్నామద్వయస్వీకారేఽపి గురుచరణైరేకనామత్వస్వీకారేణ తదభావాదితి। తస్మాదిహ కౌలినీకేవలేత్యేకం నామ। నచైతత్పక్షే సమాసానుపపత్తిః। సమానాధికరణసమాసే 'పూర్వకాలైకసర్వజరత్పురాణనవకేవలాః సమానాధికరణేనే'తి నియమనాత్కేవలపదస్య పూర్వనిపాతాపత్తిః। బహువ్రీహౌ తు కౌలినీపదస్య పుంవద్భావాపత్తిరితి వాచ్యమ్। పరంజ్యోతిరిత్యాదావివ భిన్నపదయోరప్యేకనామత్వసంభవాత్। కౌలధర్మవతీ కేవలాఖ్యజ్ఞానవతీ చేత్యర్థః। ఈశ్వరజ్ఞానం కేవలపదవాచ్యమ్। జైనతన్త్రే తథాప్రయోగస్య బహుశో దర్శనాత్। సకలధర్మైర్విముక్తా వా కేవలా। సుఖదుఃఖవిముక్తా వా। 'తద్విముక్తస్తు కేవలీ'తి శివసూత్రే కేవలీతి సంజ్ఞాయా దర్శనాత్। 'సుఖాసుఖయోర్బహిర్మనన-'మితి పూర్వసూత్రోపాత్తసుఖదుఃఖయోస్తత్పదేన పరామర్శాత్। ప్రకృతే చ మత్వర్థీయస్యేనిప్రత్యయస్యాభావేఽపి తాదృశస్యాప్రత్యయస్య సువచత్వాత్। ఏకకృత్స్నిర్ణీతాఖ్యా అపి త్రయోఽర్థా ఇహ వర్ణనీయాః। తథాచ విశ్వః 'కేవలం జ్ఞానభేదే స్యాత్కేవలశ్చైకకృత్స్నయోః।

స్తోత్రప్రియా స్తుతిమతీ శ్రుతిసంస్తుతవైభవా।

మనస్వినీ మానవతీ మహేశీ మఙ్గలాకృతిః॥౨౨౩॥

నిర్ణీతే కేవలం చోక్తం కేవలః కుహనే క్వచి'దితి। వస్తుతః కేవలకౌలధర్మవతీత్యేవార్థః।
విశేషణవిశేష్యభావాదినా పరస్పరాన్వయఏవ భిన్నపదయోరేకనామత్వనియమాత్। అథవా
దత్తాభార్య ఇత్యత్ర దానక్రియానిమిత్తస్యాపి దత్తాపదస్య సంజ్ఞాత్వమంగీకృత్య
'సంజ్ఞాపూరణ్యోశ్చే'తి పుంవద్భావనిషేధ ఆశ్రీయతే వైయాకరణైస్తద్వదిహాపి కౌలినీప్రదస్యాపి
సంజ్ఞాత్వాత్ కౌలిన్యః కేవలా జ్ఞానవత్యో యయేతి బహువ్రీహిరపి సంభవతి। కౌలినీభిః కేవలా
నిర్ణీతేతి తృతీయాసమాసో వా। 'తృతీయా తత్కృతార్థేన గుణవచనేనే'తి సూత్రే
గుణోపసర్జనః। ద్రవ్యవచనపరత్వేన గుణవచనపదస్య వ్యాఖ్యానాత్। గుణముక్తవాన్
గుణవచనః। 'కృత్యల్యుటో బహుల'మితి భూతే కర్తరి ల్యుడితి నిర్ణయస్యాపి గుణత్వేన
తత్కర్మవాచినః కేవలపదస్యాపి గుణవచనత్వమ్। అనర్ఘ్యమమూల్యమపరిచ్ఛిన్నం
యత్కైవల్యాఖ్యం పదం పఞ్చమముక్తిరూపం తద్ధాతుం శీలమస్యాః। అనర్ఘ్యేతి దీర్ఘాన్తపాఠే
ఆసమన్తాద్వ్యాప్తం యత్కైవల్యమితి వా। న విద్యతే కైవల్యం యస్మాత్తదకైవల్యమీదృశం
యత్పదమితి వా వ్యాఖ్యేయమ్॥౨౨౨॥ స్తోత్రం లౌకికో గుణానువాదః షడ్విధః
'నమస్కారస్తథాశీశ్చ సిద్ధాన్తోక్తిః పరాక్రమః। విభూతిః ప్రార్థనా చేతి షడ్విధం స్తోత్రలక్షణ'
మిత్యభియుక్తోక్తేః 'త్రిజగద్వన్ద్యా స్వస్తిమతీ మిథ్యాజగదధిష్ఠానా।
భణ్డాసురేన్ద్రనిర్ముక్తశస్త్రప్రత్యస్త్రవర్షిణీ। ఇచ్ఛాశక్తిజ్ఞానశక్తిక్రియాశక్తిస్వరూపిణీ।
సామ్రాజ్యదాయినీ' ఇత్యాదినామరూపః। ప్రగీతమన్త్రసాధ్యకగుణినిష్ఠగుణాభిధానం వైదికం
స్తోత్రం వా ప్రియం యస్యాః। స్తోత్ర్యశ్చ తా ఆపశ్చ స్తోత్రయస్తాః ప్రియా యస్యా వా।
స్తోత్రీశబ్దస్య పుంవద్భావః। దేవా మనుష్యాః పితరోఽసురాశ్చాప్పదవాచ్యాః। 'తాని వా ఏతాని
చత్వార్యమ్భాంసీ'తి శ్రుతేః। 'పఞ్చమ్యామాహుతావాపః పురుషవచసో భవన్తీ'తి శ్రుతావపామేవ
మనుష్యాదిరూపతయా పరిణతత్వోక్తేశ్చ। 'ఆపో వా ఇదం సర్వ'మిత్యాదిశ్రుతేశ్చ। స్తుతిరస్యాం
కర్మతాసంబన్ధేనాస్తీతి। స్తుతిమతీ। స్తుత్యా మతిశ్చ ఈశ్చ యస్యా ఇతి వా। యత్స్తుత్యా
జ్ఞానైశ్వర్యే లభ్యేతే సేతి యావత్। శ్రుతిభిః సమ్యక్ స్తుతం పరిచితం వా వైభవం విభుత్వం
యస్యాః। 'సంస్తవః స్యాత్పరిచయ' ఇతి కోశః। శ్రుతిశబ్దశ్చతుఃసంఖ్యాపరో వా।
'యుగాబ్ధయోఽర్థాః శ్రుతయశ్చతస్ర' ఇతి ఛన్దఃసుధాకరాత్। తేన చతుర్ధా పరిచితం వైభవం
ఇతి విగ్రహః। 'శరీరపురుషశ్ఛన్దఃపురుషో వేదపురుషో మహాపురుష' ఇతి
బహ్వృచోపనిషదుక్తచతుర్వ్యూహస్వరూపేత్యర్థః। కూర్మపురాణేఽపి 'చతస్రః శక్తయో దేవ్యాః
స్వరూపత్వే వ్యవస్థితాః। అధిష్ఠానవశాత్తస్యాః శృణుధ్వం మునిపుంగవాః॥ శాన్తిర్విద్యా ప్రతిష్ఠా
చ నివృత్తిశ్చేతి తాః స్మృతాః। చతుర్వ్యూహస్తతో దేవః ప్రోచ్యతే పరమేశ్వరః। అనయా పరమో
దేవః స్వాత్మానన్దం సమశ్నుతే॥ చతుర్ష్వపి చ దేవేషు చతుర్మూర్తిర్మహేశ్వర' ఇతి।
మనోఽస్యాః స్వతన్త్రతయా తిష్ఠతి నతు పరాధీనవృత్తికత్వేనేతి మనస్వినీ।
'అస్మాయామేధాస్రజో వినిః'। మానశ్చిత్తసమున్నతిరాదరణం వా ప్రియాపరాధసూచికా చేష్టా
వా ప్రమాణం వా ప్రమితిర్వాస్యామస్తీతి మానవతీ। మహేశస్య స్త్రీ మహేశీ। ఉక్తంచ దేవీపురాణే
'మహాదేవాత్స-

విశ్వమాతా జగద్ధాత్రీ విశాలాక్షీ విరాగిణీ।
ప్రగల్భా పరమోదారా పరమోదా మనోమయీ॥౨౨౪॥

వ్యోమకేశీ విమానస్థా వజ్రిణీ వామకేశ్వరీ।

ముత్పన్నా మహద్భిర్యత ఆదృతా। మహేశస్య వధూర్యస్మాన్మహేశీ తేన సా స్మృతే'తి। మఙ్గలరూపా ఆకృతిర్యస్యాః॥౨౨౩॥ విశ్వస్య జగతో విష్ణోర్వా మాతా। 'సోమః ప్రవతే' ఇత్యుపక్రమ్య 'జనితోత విష్ణో'రితి శ్రుతేః। జగద్ధత్తే భూరూపేణేతి జగద్ధాత్రీ। ఉపమాతా వా పాలకత్వాత్। 'ఏష భూతపాల ఏష సేతుర్విధరణ ఏషాం లోకానామసంభేదాయే'తి కాణ్వశ్రుతేః। దేవీపురాణేఽపి 'యస్మాద్ధారయతే లోకాన్వృత్తిమేషాం దదాతి చ। ఢుధాఞ్ధారణే ధాతుర్జగద్ధాత్రీ మతా బుధై'రితి। విశాలే విస్తీర్ణే అక్షిణీ యస్యాః। సా వారాణసీపీఠాభిమానినీ। 'వారాణస్యాం విశాలాక్షీ'తి పాద్మాత్। విశాలశబ్దో బదరికాశ్రమవాచకోఽపి హిమవద్వృత్తిత్వసాధర్మ్యేణ నేపాలపీఠపరః। తస్య చ పీఠన్యాసప్రకరణే నేత్రస్థానే న్యాసో బ్రహ్మాణ్డపురాణాదౌ విహితః। తేన విశాలపీఠమేవాక్షిస్థానం యస్యా ఇతి వా। విరాగో వైరాగ్యమస్యా అస్తీతి విరాగిణీ। సృష్ట్యాదికర్మసు ప్రౌఢత్వాత్ప్రగల్భా। పరమా చ సోదారా చ మహతీ చ। దేశతః కాలతశ్చ మహత్త్వవతీత్యర్థః। 'ఉదారో దాతృమహతో'రిత్యమరః। 'ఆకాశవత్సర్వగతశ్చ నిత్య'ఇతి శ్రుతేః పరం ప్రకృష్టం మోదమానన్దమాసమన్తాద్రాతీతి వా। పరమాణ్యుదాని జలాని యస్మిన్స పరమోదః సముద్రః స చ ప్రకృతే భవసముద్రరూపః తస్యారా ఆయుధవిశేషో నాసికేతి వా। అకారప్రశ్లేషేణ అపగతా రమా యేషాం తేఽపరమా దరిద్రాస్తేభ్య ఉదారా ఐశ్వర్యప్రదేతి వా। పర ఉత్కృష్ట ఆమోదః పరిమలః కీర్తిరితి యావత్। ఆ సమన్తాన్మోదః సంతోషో వా యస్యాః। శుద్ధస్య బ్రహ్మణో మనఃస్థానీయత్వాన్మనోమయీ। తదుక్తం మహావాసిష్ఠరామాయణే "స భైరవశ్చిదాకాశః శివ ఇత్యభిధీయతే। అనన్యాం తస్య తాం విద్ధి స్పన్దశక్తిర్మనోమయీ'తి। మనఃప్రధానా వా మనోమయీ। 'మనసైవానుద్రష్టవ్యమ్' ఇతి శ్రుత్యా స్వజ్ఞానే జననీయే మనస ఏవ ప్రాధాన్యాత్॥౨౨౪॥ వ్యోమైవ కేశా యస్యా విరాడ్రూపాయాః। వ్యోమకేశస్య శివస్య స్త్రీ వా। వ్యోమైవాల్పం సద్వ్యోమకమ్। అల్పార్థే కన్ప్రత్యయః। తస్యేశీ తతోఽపి వ్యాపికా వా। వ్యోమకరూపస్యేశస్య స్త్రీ దిగ్రూపా వా। విమానో వ్యోమయానం తత్రస్థా దేవాస్తదభేదాదమ్బికాపి। విశేషేణ మానే ఆదరణే స్థా స్థితిర్యస్యా వా। విశిష్టా మా కాన్తిర్యస్య తద్విమం తాదృశం అనః శకటం కిరిచక్రాది రూపో రథస్తత్ర తిష్ఠతీతి

వా। విగతం మానం పరిమాణం యస్య తదపరిచ్ఛిన్నం బ్రహ్మ తన్నిష్ఠా వా। మానే పరిమాణే స్థా స్థితిః పరిమాణావచ్ఛిన్నతా విగతా యస్యా వా। విశిష్య మాతి నిష్కృష్య ప్రమాం జనయతీతి విమానో వేదస్తత్ర ప్రతిపాద్యతయా తిష్ఠతీతి వా। వృపసృష్ఠాన్మాతేః శానచి విమాన ఇతి రూపమ్। విశిష్టేషు వేదావిరుద్ధేషు మానేషు ప్రమాణేషు ధర్మబ్రహ్మరూపేణ తిష్ఠతీతి వా। విశిష్య మానం 'పురాణన్యాయమీమాంసే'త్యాదినా తద్వ్యక్తిత్వేన రూపేణ పరిగణనం యేషాం తేషు చతుర్దశస్వేవ విద్యాధర్మస్థానేషు తిష్ఠతీతి వా। తదిదముక్తం భగవతా జైమినినా 'శిష్టాకోపే విరుద్ధమితి చేన్న శాస్త్రపరిమాణత్వా'దితి।

కీర్తయేన్నామసాహస్రం పౌర్ణమాస్యాం విశేషతః॥౨౫౪॥

పౌర్ణమాస్యాం చన్ద్రబిమ్బే ధ్యాత్వా శ్రీలలితామ్బికామ్।

పరిత్యాజ్యేతి ద్యోతయన్నాహ— విశేషత ఇతి। యది చ నవమ్యాదితిథిషు జన్మనక్షత్రం సంక్రాన్తిః శుక్రవారశ్చ భవతి తదా తన్త్రేణ సకృదేవ నామసాహస్రపాఠ ఇత్యాదికం న్యాయవిద్భిరూహనీయమ్॥౨౫౪॥ ఇయతా ప్రబన్ధేన రహస్యతమత్వం లలితాప్రీతికరత్వం చేతి విశేషణద్వయం వివిచ్య ఇతోఽపి విస్తరేణ తదేవ విశేషణద్వయం వివేచయితుకామస్తయోః ప్రథమస్య శరీరఘటకేషు ఫలేషు రోగప్రశమనాదేః ప్రథమం నిర్దిష్టత్వాద్రోగరాశమనాదిచతుష్టయఫలకం కామ్యం ప్రయోగం ప్రథమమాహ ద్వాభ్యామ్— పౌర్ణమాస్యామితి। పౌర్ణమాసీశబ్దః శుక్లపక్షస్య చరమరాత్రిపరః 'దర్శాదృష్టే'త్యనువాకే తాదృశరాత్రిమానత్వేన పరిగణనాత్। తేనాస్మిన్ప్రయోగే రాత్రివ్యాపినీ తిథిర్గ్రహ్యేతి సిద్ధ్యతి। 'కర్మణో యస్య యః కాలస్తత్కాలవ్యాపినీ తిథి'రితి వచనాత్। 'యాం తిథిం సమనుప్రాప్య ఉదయం యాతి భాస్కరః। సా తిథిః సకలా జ్ఞేయా స్నానదానవ్రతాదిష్వి'తి వచనస్య 'ముహూర్తమాత్రసత్త్వేఽపి దినే గౌరీవ్రతం పరే' ఇత్యాదివిధ్యన్తరశేషత్వేన ప్రకృతే తదనుపయోగాత్ ఉభయత్రైకదేశవ్యాప్తౌ పరా। వస్తుతస్తు తత్తత్తిథినిత్యామన్త్రజపార్చాదౌ తాన్త్రికైరుదయకాలవ్యాపిన్యేవ తిథిర్గృహ్యతే। వచనమపి లిఖ్యతే 'తిథిరౌదయికీ గ్రాహ్యా తిథినిత్యార్చనాదిష్వి'తి। తేన యత్ర దివైవ పౌర్ణమాసీ సమాప్తా తస్యాస్తిథేశ్చన్ద్రాదేవత్యత్వాత్పౌర్ణమాసీత్వే సిద్ధే 'దర్శాదృష్టే'త్యనువాకస్యాపి తత్తద్దైవత్యతిథిసంబన్ధిరాత్రిమాత్రోద్దేశేన నామవిధానపరత్వేన తద్రాత్రేరేవ పౌర్ణమాసీసంజ్ఞోపపత్తేః, 'యాం తిథి'మితి వచనస్య

గౌరీవ్రతకాలవిధింప్రతీవేదృశవిధింప్రత్యపి శేషతాయాః సువచత్వాదౌదయిక్యేవ తిథిరిహ గ్రాహ్యా। ఉదయద్వయవ్యాపిత్వే తు దినద్వయమపి వైకల్పికః కాల ఏవ। తిథినిత్యార్చనే తథైవ స్వీకారాత్। అతఏవ యత్రోదయే చతుర్దశ్యల్పతరా తతః పౌర్ణమాసీ ప్రవృత్తా సతీ ఉదయాన్తరాత్పూర్వమేవ సమాప్యతే తత్ర తద్దిన ఏవ చిత్రార్చనవదయం ప్రయోగోఽపి కర్తవ్య ఇతి దిక్। చన్ద్రబిమ్బే చన్ద్రస్య పూర్ణమణ్డలే। తత్ర హి సాదాఖ్యైకా కలా సదాతనీ త్రిపురసున్దరీరూపా। అన్యాః పఞ్చదశకలా వృద్ధిహ్రాసభాగిన్యః। తాశ్చ కామేశ్వర్యాదిచిత్రాన్తతిథినిత్యాపఞ్చదశకస్వరూపాః। అతస్తాసాం పరిపూర్తౌ షోడశనిత్యాభిస్తత్కిరణదేవతాభిరణిమాదిభిశ్చ యోగాచ్చన్ద్రమణ్డలం ప్రత్యక్షశ్రీచక్రాత్మకం సంపద్యతే। అనేనైవాశయేన 'చన్ద్రమణ్డలమధ్యగే'త్యాదీని నామాని। అతఏవ శాలగ్రామబాణలిఙ్గాదౌ హరిహరయోరత్యన్తానవరతసాంనిధ్యప్రయుక్తావావాహనాభావవదిహాపి త్రిపురసున్దర్యాస్తథా సంనిధానాదావాహనం తన్ముద్రాశ్చ న ప్రదర్శ్యాః। ధ్యాత్వా పూర్వోక్తావయవవైశిష్ట్యేన సావరణత్వరూపలోకాతీతత్వేన చ విచిన్త్య। లలితామ్బికాపదేనైవకర్మణో నిర్దేశాత్తస్య చోక్తపాద్మవచనాద్యుక్తనిర్వచనానుసారేణ తత్రైవ పర్యవసానాత్। పఞ్చసంఖ్యైరుపచారైః గన్ధపుష్పధూపదీపనైవేద్యైః సంపూజ్య। 'తద్యోఽహం సోఽసౌ యోఽసౌ సోఽహం తత్త్వమేవ త్వమేవ తదిత్యాది శ్రుత్యుక్తరీత్యా పరస్పరప్రతియోగికత్వరూప-

పఞ్చోపచారైః సంపూజ్య పఠేన్నామసహస్రకమ్॥౨౫౫॥

సమ్యక్త్వేన స్వాత్మదేవతయోరైక్యం విభావ్యమ్। ఏతదేవ హ్యుపచారాన్ప్రతి ప్రధానమ్। 'అశ్వమేధసహస్రాణి వాజపేయశతాని చ। లలితాపూజనస్యైతే లక్షాంశేనాపి నో రాగాః॥ రా దాతా స మునిర్యష్టా స తపస్వీ స తీర్థగః। యః సదా పూజయేద్దేవీం గన్ధపుష్పానులేపనై'రితి పద్మపురాణీయే విధివాక్యే పూజాయాః ఫలసంయోగదర్శనాత్। ఉపచారాణాం తు ఫలవదఫలన్యాయేన తదఙ్గత్వమ్। అతఏవ 'గన్ధపుష్పానులేపనై'రితి 'పఞ్చోపచారై'రితి చ తృతీయా। యాని చ పాద్మ ఏవ 'గన్ధానులేపనం కృత్వా జ్యోతిష్టోమఫలం లభే'దిత్యాదీని తత్తదుపచారేషు ఫలశ్రవణాని తాని తు పర్ణతాన్యాయేనార్థవాదః। యాని తు 'చన్దనాగరుకర్పూరైః సూక్ష్మపిష్టైః సకుఙ్కుమైః। ఆలిప్య లలితాం లోకే కల్పకోటీర్వ్రహేన్నర' ఇత్యాదీని వచనాని తాని గోదోహనవదఙ్గాశ్రితగుణఫలసంబన్ధవిధానార్థాని। అథవా అన్తర్యాగబహిర్యాగౌ గృహస్థః సర్వదాచరే'దిత్యాదినా పూజాద్వైవిధ్యావగమాదైక్యభావనమన్తర్యాగ ఏవ। బాహ్యపూజా తు గన్ధపుష్పాదీనాం

నివేదనాత్మకో మానసః సంకల్ప ఏవ। తేషు గన్ధాదేః కరణత్వాదఙ్గత్వమ్। 'గన్ధాదీని నివేదయే'దిత్యాదౌ సక్తున్యాయేన వినియోగభఙ్గః। యన్త్రాదిషు గన్ధాదిప్రక్షేపా ఉపచారపదవాచ్యా నివేదనానామఙ్గమ్। తేషాం చ షోడశాదిసంఖ్యానాం సమప్రధానానాం యథావచనం సాహిత్యేన ఫలకరణత్వమిత్యాది యథాయథమూహ్యమ్। సర్వాసాం చ పూజానాం క్రమపూజా ప్రకృతిః। కామ్యనైమిత్తికాదిపూజాన్తరేషు తత ఏవ ధర్మాతిదేశః। ఇయం త్వపూర్వైవ పూజా। క్లృప్తోపకారాణాం పఞ్చోపచారాణాం ప్రాకృతాఙ్గానాం పునః శ్రవణేన గృహమేధీయన్యాయేన చోదకలోపాత్। ఏషూపచారేషు కరణమన్త్రస్తు 'శ్రీలలితామ్బికాయై నమ' ఇత్యేవంరూపః। 'విధిశబ్దస్య మన్త్రత్వ'మిత్యధికరణన్యాయేన కల్ప్యమానే నియమే వైధపదనియమాత్। యద్వా తృతీయకూటమేవ కరణమన్త్రః "విద్యాతృతీయఖణ్డేన కుర్యాత్సర్వోపచారకాని'తి తన్త్రరాజవచనాత్। నచాస్య ప్రకృతిప్రకరణే పాఠాత్క్రమపూజాఙ్గత్వేన చోదకవిరహితాయామపూర్వపూజాయాం కథం ప్రాప్తిరితి వాచ్యమ్। ప్రధానభూతాయాః పూజాయా అపూర్వత్వేఽపి తదఙ్గభూతోపచారాణాం ప్రాకృతోపచారవికృతిత్వాదితికర్తవ్యతాకాఙ్క్షాయాం నామాతిదేశస్యోపచారాఙ్గత్వేన ధర్మప్రాపకత్వే బాధకాభావాత్। కథమన్యథా గృహమేధీయేఽఽప్యాజ్యభాగాఙ్గయాజ్యానువాక్యామన్త్రాణాం ప్రాప్తిః సంగచ్ఛతే। అతఏవాపూర్వేఽప్యవభృథే సాఙ్గప్రధానార్థస్య ప్రాకృత హౌతృవరణస్యాజ్యభాగాఙ్గత్వేన ప్రాప్తిసంభవాత్ 'న హోతారం వృణీతే' ఇతి నిషేధో యుజ్యత ఇత్యుక్తం మిశ్రైః। ఏతేన నైవేద్యాఙ్గాచమనాదికమపి వ్యాఖ్యాతమ్। సంపూజ్యేతి ల్యప్రత్యయేన పూజనకరణకభావనాయాః పాఠకరణకభావనాఙ్గత్వం విధీయతే। పఠేదిత్యనేన తు పాఠకరణికా ప్రధానభావనా "వారవన్తీయమగ్నిష్టోమసామ కృత్వా పశుకామో హ్యేతేన యజేతే'తి వాక్యే భావనావిశిష్టభావనాన్తరవిధివత్పూజనకరణభావనారూపాఙ్గోత్తరకాలికేన నామసహస్రవతా పాఠేన రోగనాశాదిరూపమిష్టం భావయేదిత్యర్థః। అత్రచ ధ్యాత్వేతి పదస్య పునరన్వయాత్తత్రత్యక్త్వాప్రత్యయస్య 'ముఖం వ్యాదాయ స్వపితీ'త్యాదావివ సమానకాలికత్వార్థకతయా శత్రన్తే

స హి శీతనివృత్త్యర్థం హిమశైలం నిషేవతే॥౨౫౦॥

భక్తో యః కీర్తయన్నిత్యమిదం నామసహస్రకమ్।

తస్మై శ్రీలలితాదేవీ ప్రీతాభీష్టం ప్రయచ్ఛతి॥౨౫౧॥

వృశ్చికభయాత్పలాయమానస్య క్రుద్ధాశీవిషముఖే స్వాత్మగూహనాయ ప్రవృత్తివదుపహసనీయతాం నిదర్శనాలంకారేణ ధ్వనయన్నాహ— య ఇతి। అభీప్సతి పాపహానిముద్ధిశ్య ప్రాయశ్చిత్తాన్తరం కురుతే। నిషేవత ఇత్యస్య వా సేవితుమిచ్ఛతీత్యర్థః। వాక్యార్థయోరైక్యారోపానుగుణ్యాత్। అథవా ప్రాయశ్చిత్తాన్తరచికీర్షాయామేవ హిమవత్పర్వతసేవనైక్యారోపేణ ప్రాయశ్చిత్తక్రియాయాస్తు సదృశీ క్రియా నాస్త్యేవేతి తత్కర్తుర్మూర్ఖతాతిశయో ధ్వన్యః॥౨౫౦॥ నన్వేవం సతి ప్రాయశ్చిత్తశాస్త్రాణామానర్థక్యమిత్యాశఙ్కాం పరిహరన్ప్రీతివిశేషపరిమాణముపసంహరతి— భక్త ఇతి। భక్త ఉపాసకః। నిత్యం యావజ్జీవమ్। ఇదం పూర్వోక్తవితతిరూపక్రమవిశిష్టత్వేన బుద్ధిస్థమ్। ప్రీతా ప్రీతివిశేషయుక్తా సతీ। అభీష్టం ఉక్తపుణ్యరాశిజననపాపరాశినాశనోభయరూపమ్। అత్రేదం బోధ్యమ్— ఇదం విశేషాచ్ఛ్రేద్దేవ్యా ఇతి ప్రీతివిశేషజనకకర్మోపక్రమావసరే పాఠే చత్వారి విశేషణాన్యుల్లిఖితాని— ఉపాసకకర్తృకత్వం, సంపూర్ణస్తోత్రకర్మకత్వం, యావజ్జీవంక్రియమాణత్వం ప్రాతఃస్నానాదిప్రధానచతుష్టయసాహిత్యం చేతి। తాన్యేవ చాస్మిన్నుపసంహారలోకేఽపి పునః పరామృష్టాని। ఉపక్రమోపసంహారయోరైకరూప్యాదిమాని విశేషణాని వివక్షితాన్యేవ। అవివక్షాయాం ప్రమాణాభావాత్। తత్ర ప్రథమేన విశేషణేన ప్రాయశ్చిత్తశాస్త్రాణాం వైయర్థ్యం నిరస్తమ్। తేషామనుపాసకేషు సావకాశత్వేన తత్పరతయైవ వ్యవస్థోపపత్తేః। ద్వితీయేన త్వేకైకనామమాత్రపాఠేనాత్మానం కృతకృత్యంమన్యమానా నిరస్తాః। ఏకైకనామపాఠస్య పార్థక్యేన ప్రయోగస్య నిష్ప్రమాణత్వేన తస్యేదృశమహాఫలజనకత్వే మానాభావాత్। నచ 'నామ్నోఽప్యేకస్య కీర్తనా'దితి వచనమేవ రాజసూయాన్తర్గతావేష్టేరివ పృథక్ప్రయోగే మానాభావాత్। నచ 'నామైకమపి యః పఠేత్', 'నామ్నోఽప్యేకస్య కీర్తనాత్' ఇత్యాదీని ప్రకరణస్థాన్యేవ వచనాని పృథక్ప్రయోగే ప్రమాణమితి వాచ్యమ్। ఉపక్రమోపసంహారాభ్యామేకవాక్యత్వే సిద్ధే తన్మధ్యపఠితానామీదృశవచనానామవయవద్వారావయవిన్యేవ తాత్పర్యస్య జాతేష్టివాక్యమధ్యపఠితాష్టాకపాలాదివాక్యన్యాయేన సిద్ధేః। యత్రైకస్యాపి నామ్న ఏతావత్ఫలం కిము వక్తవ్యం తత్ర సంపూర్ణస్తోత్రస్య తావత్ఫలం భవతీతి కైముతికన్యాయేన స్తోత్రప్రశంసోపపత్తేః, అపిశబ్దస్వారస్యేన తథా ప్రతీతేశ్చ। యద్వా ఏకస్య నామ్న ఏతావత్ఫలమిత్యుక్తిరేతత్సహస్రగుణితస్య స్తోత్రఫలత్వసిద్ధ్యర్థా నతు పార్థక్యేన ఫలవత్త్వసిద్ధ్యర్థాపిః। ఉభయత్ర తాత్పర్యే వాక్యభేద ప్రసఙ్గాత్। అతఏవ 'ఏకం వృణీతే' ఇత్యాదేః 'త్రీన్వృణీతే' ఇత్యేతదుపపాదనార్థతాయాః స్వీకారాత్। ఏకాక్షరాదిషోడశాక్షరాన్తనామ్నాం తుల్యఫలకత్వాయోగాచ్చ। తథాత్వే ఇతరవైయర్థ్యాదిదోషాణాం స్పష్టత్వాత్। తృతీయేన తు విశేషణేనానియమేన కతిపయదివసపర్యన్తపాఠాదేవ తాదృశఫలలిప్సా నిరస్తా। 'జన్మమధ్యే సకృచ్చాపి య ఏవం

పఠతే సుధీ'రితి వచనస్యాప్యేకవాక్యమధ్యపఠితత్వేనాపిశబ్దస్వారస్యాచ్చోక్తరీత్యా ద్వయీ గతిరూహ్యా। చతుర్థేన విశేషణేనాగ్నేయాదీనాం షణ్ణాం పరస్పరసా-

అకీర్తయన్నిదం స్తోత్రం కథం భక్తో భవిష్యతి॥౨౫౨॥

నిత్యం సంకీర్తనాశక్తః కీర్తయేత్పుణ్యవాసరే।
సంక్రాన్తౌ విషువే చైవ స్వజన్మత్రితయేఽయనే॥౨౫౩॥

నవమ్యాం వా చతుర్దశ్యాం సితాయాం శుక్రవాసరే।

హిత్యాభావే ఫలానుత్పత్తివదిహాపి తథేతి సూచితమ్। ఇయాంస్తు విశేషః— ఆగ్నేయాదీనాం దర్శపూర్ణమాసవాక్యేన సహితానామేకఫలసాధనత్వావగమాదన్యతమాభావేఽపి ఫలోత్పత్తిరేవ న భవతి। ఇహ తు సహస్రనామపాఠాభావేఽప్యన్యేభ్యః ప్రధానేభ్యస్తత్తత్ఫలాన్యుత్పత్తుమర్హన్త్యేవ। నచ ప్రధానాన్తరసాహిత్యాభావమాత్రేణ సహస్రనామపాఠస్య నైష్ఫల్యం కథం సువచమితి వాచ్యమ్। ఈదృశప్రయోగజన్యఫలవిశేషస్య ప్రమాణాభావాదనుత్పత్తావపి నామస్మరణజన్యఫలాన్తరాణాం వచనాన్తరాదధిగతానాం సంభవేన నైష్ఫల్యాయోగాదితి దిక్॥౨౫౧॥ ఇదానీముపాస్తిశరీరఘటకత్వాదప్యేతదావశ్యకమిత్యాహార్ధేన—అకీర్తయన్నితి। ఉపాసకానాముపాస్యదేవతాప్రీతిజననమపేక్ష్య పురుషార్థాన్తరాభావాత్తజ్జనకకర్మణ్యనాదరే కథం భక్తతా అపితు న కథంచిదపీత్యర్థః। అయం భావః— 'చతుర్విధా భజన్తే మాం జనాః సుకృతినోఽర్జున। ఆర్తో జిజ్ఞాసురర్థార్థీ జ్ఞానీ చ భరతర్షభే'తి స్మృత్యుక్తానాం చతుర్విధానాం భక్తానాం మధ్యే ఆర్తానాం పాపనివృత్త్యర్థం, జిజ్ఞాసుభక్తానాం నిష్కామానామపి చిత్తశుద్ధ్యర్థం అర్థార్థిభక్తానామర్థసిద్ధ్యర్థం, జ్ఞానిభక్తానాం లోకసంగ్రహార్థం, కీర్తనస్యావశ్యకత్వాద్భజకతావచ్ఛేదకశరీరఘటకం నామకీర్తనమ్। తదిదం 'మహాపాతకినాం త్వార్తా'విత్యాద్యధికరణేషు భక్తిమీమాంసాభాష్యే స్పష్టమితి॥౨౫౨॥ ఇదానీముక్తవిశేషణచతుష్టయే తృతీయవిశేషణాశక్తాన్ప్రతి పంక్షాన్తరమనుకల్ప్యాహ ద్వాభ్యామ్— నిత్యమితి। పుణ్యవాసరే కపిలాషష్ఠ్యర్ధోదయోదిదివసే। వక్ష్యమాణసంక్రాన్త్యాదేరేవ వా సామాన్యేన కీర్తనమిదమ్। విషువే మేషతులారాశ్యోః

సూర్యప్రవేశదినే। స్వజన్మత్రితయే స్వస్య స్వభార్యాయాః స్వపుత్రస్య చ జన్మనక్షత్రేషు, స్వస్య జన్మకాలీనం నక్షత్రం తత్పూర్వపరనక్షత్రే ద్వే ఇత్యేవం త్రితయే వా, స్వస్య జన్మనక్షత్రమారభ్య గణనాయాం ప్రథమదశమైకోనవింశనక్షత్రత్రయదివసేషు వా, స్వజన్మదివసదీక్షాదివసపూర్ణాభిషేకదినత్రయే వా, ఏవం వ్యాఖ్యావైచిత్ర్యస్థలే యథాసంప్రదాయం వ్యవస్థా। 'తన్త్రాణాం బహురూపత్వాత్కర్తవ్యం గురుసంమత'మితి వచనాత్। అయనే కర్కమకరయోః సూర్యప్రవేశదినే। సంక్రాన్త్యైవ సిద్ధే విషువాయనయోర్గ్రహణం గోబలీవర్దన్యాయేన పుణ్యతరత్వద్యోతనేనాత్యావశ్యకతాద్యోతనాయ వా, తత్తత్సంక్రమణేభ్యః పూర్వం కతిపయైర్దివసైస్తత్తదయనం జ్యోతిఃశాస్త్రే ప్రసిద్ధం తదేవ వేహాయనపదేన వివక్షితమ్॥౨౪౩॥ నవమ్యాం వేతి వాకారోఽష్టమీసంగ్రహార్థః। సితాయామితి నవమ్యాదిషు తిసృష్వన్వేతి। చతుర్దశ్యామేవ వా శుక్లపక్షీయాయామిత్యర్థః। అత్ర చకారాద్యావజ్జీవం ప్రత్యహం కీర్తనాశక్తస్యైతేషు దివసేషు సముచ్చిత్య కీర్తనమ్। అత్రాప్యశక్తశ్చేదన్యతమం దివసం పరిత్యజేదితి ద్యోతనాయ వాకారః। అన్యతమస్య పరిత్యాగపక్షేఽపి పౌర్ణమాసీ న

కోటిం సౌవర్ణభారాణాం శ్రోత్రియేషు ద్విజన్మసు॥౨౪౩॥

యః కోటిం హయమేధానామాహరేద్గాఙ్గరోధసి।

ఆచరేత్కూపకోటీర్యో నిర్జలే మరుభూతలే॥౨౪౪॥

దుర్భిక్షే యః ప్రతిదినం కోటిబ్రాహ్మణభోజనమ్।

శ్రద్ధయా పరయా కుర్యాత్సహస్రపరివత్సరాన్॥౨౪౫॥

తత్పుణ్యం కోటిగుణితం లభేత్పుణ్యమనుత్తమమ్।

రహస్యనామసాహస్రే నామ్నోఽప్యేకస్య కీర్తనాత్॥౨౪౬॥

యద్యపి బృహస్పతిస్మృతౌ 'త్రీణ్యాహురతిదానాని గావః పృథ్వీ సరస్వతీ'త్యుక్తం, తథాపి తేష్వపి సువర్ణసాధ్యత్వాత్తద్దానస్యైవాధిక్యమభిప్రేత్యాహ— సౌవర్ణేతి। భారో నామ వింశతిస్తులాః। తులా నామ పలశతమ్। 'తులా స్త్రియాం పలశతం భారః స్యాద్వింశతిస్తులా' ఇతి కోశాత్। శ్రోత్రియేషు జన్మసంస్కారవిద్యాభిః సంస్కృతేషు। 'త్రిభిః శ్రోత్రియ ఉచ్యత' ఇతి బ్రహ్మవైవర్తాత్। దేశకాలపాత్రదేయశ్రద్ధాజ్ఞానగోపనానాం క్రియాస్వతిశయాధాయకత్వాత్ప్రతిధర్మం కానిచిదనుక్తాన్యపి యోజనీయాని। తతశ్చ కురుక్షేత్రే రవిగ్రహణే సత్పాత్రాయ శ్రద్ధాదిభిః సౌవర్ణభారకోటిదానం కోటిగుణితం చేదేకం పుణ్యమ్। అస్య సహస్రపరివత్సరసంబన్ధిదినసంఖ్యయా గుణనే తస్య పునర్జన్మకోటిభిర్గుణనేన జాతో రాశిస్తృతీయః॥౨౪౩॥ అథేష్టాపూర్తే ఆహ— 'తరతి బ్రహ్మహత్యాం' తరతి పాప్మానం యోఽశ్వమేధేన యజతే' ఇతి విహితః క్రతువిశేషో హయమేధః। గాఙ్గరోధసి గఙ్గాసంబన్ధిని తీరే। తతశ్చ గఙ్గాతీరే శ్రోత్రియైర్ఋత్విగ్భిః సహ సాఙ్గకోట్యశ్వమేధయజ్ఞజనితపుణ్యస్య పూర్వవద్దినసంఖ్యయా పునః కోటిసంఖ్యయా చ గుణనాజ్జాతో రాశిశ్చతుర్థః। కూపేతి వాపీతడాగాదేరుపలక్షణమ్। మరురితి దేశవిశేషస్య సంజ్ఞా। తేన న నిర్జల పదానర్థక్యమ్। తాదృశదేశే కూపాదికోటిఖననజనితపుణ్యస్య పూర్వవద్దినసంఖ్యయా జన్మకోటిసంఖ్యయా చ గుణనే జాతో రాశిః పఞ్చమః॥౨౪౪॥ దుర్లభా భిక్షా యస్మిన్స సకలో దేశోఽపి దుర్భిక్షః। తత్ర కోటిసంఖ్యానాముత్తమబ్రాహ్మణానాముత్తమషడ్రసోపేతభోజనదానేన జాతస్య పుణ్యస్య దినసంఖ్యయా పునః కోటిసంఖ్యయా చ గుణనాజ్జాతో రాశిః షష్ఠః। పరివత్సరానిత్యత్యన్తసంయోగే ద్వితీయా। ద్వాదశసహస్రవర్షేష్వనవరతమిత్యర్థః। సంవత్సరపరివత్సరేదావత్సరేద్వత్సరానువత్సరశబ్దానాం ప్రభవప్రమాథిఖరశోభనరాక్షసాదిద్వాదశద్వాదశవర్షవిశేషవాచిత్వేఽపి ప్రకృతే సామాన్యమాత్రోపలక్షకత్వాత్॥౨౪౫॥ తేషాం తీర్థస్నానశివప్రతిష్ఠాస్వర్ణదానేష్టాపూర్తబ్రహ్మభోజనోత్థానాం షణ్ణాం పుణ్యరాశీనాం యాః కోటయస్తాభిర్గుణితం పుణ్యముపస్థితత్వాత్తమేవ పుణ్యషట్కమహారాశిం లభేతేత్యర్థః। అయం భావః— షణ్ణామపి పుణ్యరాశీనామేకం మహారాశిం విభావ్య తం ద్విరావృత్తం కృత్వా స్థలద్వయే నిక్షిప్య తయోర్మధ్యే ఏకం రాశిం కోటిసంఖ్యయా గుణయిత్వా తజ్జన్యయా సంఖ్యయా పరం రాశిం గుణయేత్। తత్ర గుణస్య రాశేరేకసంఖ్యావచ్ఛిన్నత్వే తస్య గుణనం వ్యర్థమ్। అతః సంఖ్యాన్తరావచ్ఛిన్నత్వస్యావశ్యకత్వే సత్యుపస్థితత్వాత్కోటిరూపైవ సంఖ్యా గుణ్యా వాచ్యా। తతశ్చ ద్వావపి మహారాశీ ప్రాతిస్వికం

రహస్యనామసాహస్రే నామైకమపి యః పఠేత్।

తస్య పాపాని నశ్యన్తి మహాన్త్యపి న సంశయః॥౨౪౬॥

నిత్యకర్మాననుష్ఠానాన్నిషిద్ధకరణాదపి।
యత్పాపం జాయతే పుంసాం తత్సర్వం నశ్యతి ద్రుతమ్॥౨౪౮॥

బహునాత్ర కిముక్తేన శృణు త్వం కలశీసుత।
అత్రైకనామ్నో యా శక్తిః పాతకానాం నివర్తనే।
తన్నివర్త్యమఘం కర్తుం నాలం లోకాశ్చతుర్దశ॥౨౪౯॥

యస్త్యక్త్వా నామసాహస్రం పాపహానిమభీప్సతి।

కోటికోటిగుణితౌ కృత్వా జాతౌ సంఖ్యాపిణ్డౌ పునః పరస్పరం గుణయేదితి సిద్ధ్యతి। తేన చ తం మహారాశిం కోటిసంఖ్యయా గుణయిత్వా జాతం పిణ్డం పునః కోటిసంఖ్యయైవ గుణయేదితి ఫలతి। తం మహారాశిం సముద్రసంఖ్యయా గుణయేదితి తు నిష్కర్షః। సముద్రో నామ కోటిసంఖ్యాయాః కృతిసంజ్ఞకః సమద్విఘాతః। కోటిగుణితా కోటిరితి యావత్। తదుక్తం వాయుపురాణే—'సహస్రం తు సహస్రాణాం కోటీనాం దశధా పునః। గుణితం చేత్సముద్రం తం ప్రాహుః సంఖ్యావిదో జనా' ఇతి। ఇదం చ పుణ్యపదస్య గుణకస్థానే గుణస్థానే చేతి ద్విఃప్రయోగాల్లభ్యతే। పుణ్యకోట్యేతి వ్యత్యస్తానుక్తిబలాత్కోటిభిర్గుణితమితి బహువచనాన్తేన విగ్రహ ఇతి చ లభ్యతే। సర్వమిదం ఫలముపక్రమానుసారాత్సహస్రపాఠస్యైవేతి భ్రమో మాప్రసఞ్జీత్యత ఆహ— నామ్నోఽప్యేకస్యేతి॥౨౪౬॥ ఇదానీం పుణ్యరాశిజనకత్వవత్పాపరాశినాశకత్వమప్యేకైకస్య నామ్నః ఫలమిత్యాహ— అపిశబ్ద ఉపపాతకాదేః కైముతికన్యాయేన వాచకతయా వాచ్యతయా వా సముచ్చాయకః॥౨౪౭॥ తాని చ పాపాని యద్యపి 'విహితస్యాననుష్ఠానాన్నిన్దితస్య చ సేవనాత్। అనిగ్రహాచ్చేన్ద్రియాణాం నరః పతనమృచ్ఛతీ'తి స్మృతౌ నిమిత్తత్రైవిధ్యాత్త్రివిధాని ప్రతిపాద్యన్తే, తథాపీన్ద్రియనిగ్రహతదభావయోర్విహితప్రతిషిద్ధత్వాభ్యాం తజ్జన్యపాపానాముక్తవిధయోరేవాన్తర్భావ ఇత్యభిప్రేత్య ద్వైవిధ్యేనైవ గణయతి। తత్తద్వర్ణాశ్రమభేదేన శ్రుతిస్మృతితన్త్రేషు విహితాన్యకరణే ప్రత్యవాయఫలకాని సన్ధ్యావన్దనోపరాగస్నానాదీని నిత్యకర్మాణి। తేనైవ నైమిత్తికానామపి సంగ్రహాత్। కలఞ్జభక్షణాదీని నిషిద్ధాని। ద్రుతం ప్రాయశ్చిత్తాన్తరానపేక్షమ్॥౨౪౮॥ ఏతజ్జన్యపుణ్యరాశేరివైతన్నాశ్యపాపరాశేరపీయత్తా వృద్ధిమద్భిరేవోహ్యేత్యాశయేన శిష్యం

పునరపి సావధానీకుర్వన్నాహ సార్ధేన— కలశీతి। కలశీతి జాతిలక్షణో జీష్। తన్నివర్త్యం తయా శక్త్యా నాశ్యం అఘం పాపం నాలం న సమర్థాః లోకాః జనాః చతుర్దశ చతుర్దశభువనగతాః సమస్తభువనగతాః సమస్తాః ప్రాణినః ప్రతిక్షణమాసుప్తేరామృతేశ్చ కోటికోటిజన్మభిరుచ్చావచాని పాపాని కుర్వన్తి చేద్యావాన్పాపరాశిః స్యాత్తతోఽప్యనవధికోఽధిక ఏకైకనామ్నో నివర్త్యస్తస్య సహస్రగుణనేన సంపూర్ణస్తోత్రపాఠఫలత్వమిత్యూహ్యమితి భావః॥౨౪౯॥ యస్త్వవచ్ఛ్రీవిద్యోపాసక ఈదృశం పాపనాశనోపాయమనాదృత్య స్మార్తాని ప్రాయశ్చిత్తాని చికీర్షతి తస్యైతదనాదరణజన్యః పాపరాశిస్తైరప్యనపోద్య ఆపతతీతి

జపేన్నిత్యం ప్రయత్నేన లలితోపాస్తితత్పరః॥౨౩౮॥

ప్రాతః స్నాత్వా విధానేన సంధ్యాకర్మ సమాప్య చ।

పూజాగృహం తతో గత్వా చక్రరాజం సమర్చయేత్॥౨౩౯॥

విద్యాం జపేత్సహస్రం వా త్రిశతం శతమేవ వా।

రహస్యనామసాహస్రమిదం పశ్చాత్పఠేన్నరః॥౨౪౦॥

జన్మమధ్యే సకృచ్చాపి య ఏవం పఠతే సుధీః।

ప్రదత్వే సత్యల్పాయాససాధ్యత్వం సహస్రనామనవకేఽస్త్యేవ, లలితాప్రీతిప్రదత్వమపి గఙ్గాశ్యామలాదిప్రీతిజననద్వారా తత్రాస్త్యేవ పఞ్చమీస్తవరాజాదిలలితైకవిషయకస్తోత్రాన్తరేషు త్వవ్యాహతం లలితాప్రీతికరత్వమిత్యాశఙ్కానపాకుర్వన్క్రమప్రాప్తం ప్రీతిపదత్వం వివేచయతి— ఇదమితి। ఇతరస్తోత్రపఠనజన్యప్రీతిమపేక్ష్యైతజ్జన్యా ప్రీతిర్విశిష్టేత్యర్థః। తేన ప్రీతివిశేషజనకత్వే సతి రహస్యతమత్వమిహైవేతి భావః। ఏతేనాగ్నిహోత్రదర్శపూర్ణమాసజ్యోతిష్టోమవిశ్వజిదాదికర్మణామాయాసతారతమ్యసాధ్యానామేకజాతీయస్వర్గఫలకత్వాయోగేన స్వర్గేషు తరతమభావకల్పనేతి పూర్వతన్త్రసిద్ధన్యాయాదేవ దేవతాప్రీతావపి బహుభిః స్తోత్రైః ప్రాతిస్వికజనితాయాం

తారతమ్యసిద్ధేర్విశేషాదిత్యుక్తౌ కో విశేష ఇతి పరాస్తమ్। ఇతోఽప్యధికాయాససాధ్యకర్మాన్తరజనితాయాం దేవతాప్రీతావపి తేన న్యాయేనేతోఽపి ప్రీత్యాధిక్యప్రాప్తౌ తన్మాప్రసాఙ్క్షీదిత్యాశయేన విశేషపదోపాదానస్య సార్థక్యాత్। అతఏవ చ రహస్యతమత్వమప్యుపపద్యతే। తస్మాత్ప్రకృష్టేనాపి యజ్ఞేన లలితోపాసకో యావజ్జీవమిదం జపేదిత్యర్థః॥౨౩౮॥ జపకాలే విధిమాహ ద్వాభ్యామ్ — ప్రాతరిత్యాదిభ్యామ్। విధానేన వైదికతాన్త్రికోభయప్రకారేణ। కాకాక్షిన్యాయేనాస్య స్నానసంధ్యయోరన్వయః। పూజాగృహగమనం ద్వారపూజాద్యుపలక్షణమ్। చక్రరాజం శ్రీచక్రమ్। సమర్చయేదితి స్వార్థే ణిచ్। అశక్తౌ ప్రయోజకకర్తృపరో వా॥౨౩౯॥ విద్యాం పఞ్చదశీం షోడశీం వా। నతు స్త్రీదైవత్యమన్త్రసామాన్యమ్। సహస్రం వేత్యాదిష్వష్టోత్తరశతమితి శేషః। త్రిశతం శతత్రయం నతు త్ర్యుత్తరశతమ్। నాయం తుల్యబలో వికల్పః కింతు పూర్వాసంభవే పరోఽనుకల్ప ఇతి ద్యోతయితుమేవకారః। పశ్చాత్ విద్యాజపపుష్పాఞ్జలిదానయోర్మధ్యే। అతఏవ జప్త్వా పుష్పాఞ్జలిం దద్యాదితి కథితం తయోః పౌర్వాపర్య నావ్యవహితమ్, కింతు సహస్రనామపాఠేన వ్యవహితమేవ। వేదవేదికరణయోరివ శ్రుతాచమనేన వేదాధ్యయనస్నానయోరివ చ మీమాంసాధ్యయనేనేతి భావః। అత్ర ప్రాతః స్నాత్వేత్యాదిః సర్వోఽపి విధ్యన్తరప్రాప్తానువాదః। సహస్రనామపాఠే కాలమాత్రం తు విధేయమ్। అతఏవ జపపాఠయోర్న పరస్పరమఙ్గాఙ్గీభావోఽపి। ద్వయోరపి ప్రాతిస్వికవిధిభ్యాం ఫలవత్తయా సహస్రనామకీర్తనస్యాపి విధ్యన్తరేణైవ ఫలార్థతయాఽవగతత్వేన 'దర్శపూర్ణమాసాభ్యామిష్ట్వా సోమేన యజేతే'త్యాదావివ కాలార్థస్యైవ సంయోగస్య నిర్ణయాత్। స్నానాదిప్రధానపఞ్చకస్య క్రమ ఏవ వా వితతిరూపో విధేయః। తేనాన్యతమప్రధానాకరణేఽపి 'అనపాయో హి కాలస్యే'తి న్యాయేనాఽవైగుణ్యాత్ఫలానుత్పత్తిరపాస్తా॥౨౪౦॥ ప్రీతివిశేషస్యేతరవ్యావృత్తస్యోక్తం భావ్యత్వం విశేషజ్ఞానాదనవగతప్రాయమేవేత్యతో విశేషపదవాచ్యం పరిమాణమాహ సార్ధైరేకాదశభిః— జన్మమధ్య ఇత్యాదిభిః। ఉక్తప్రకారేణ జన్మమధ్యే సకృత్పఠితనామసహ-

తస్య పుణ్యఫలం వక్ష్యే శృణు త్వం కుమ్భసంభవ॥౨౪౧॥

గఙ్గాదిసర్వతీర్థేషు యః స్నాయాత్కోటిజన్మసు।

కోటిలిఙ్గప్రతిష్ఠాం తు యః కుర్యాదవిముక్తకే॥౨౪౨॥

కురుక్షేత్రే తు యో దద్యాత్కోటివారం రవిగ్రహే।

గ్రస్తాన్తర్గత స్యైకైకస్య నామ్నః కీర్తనాదయం వక్ష్యమాణః పుణ్యరాశిః స పునః సహస్రగుణితశ్చేత్సకృత్స్తోత్రపాఠస్య ఫలమ్। యావజ్జీవం క్రియమాణస్య స్తోత్రపాఠస్య యావత్య ఆవృత్తయః సంభవేయుస్తావద్వారం తత్ఫలం గుణయిత్వా తజ్జనికాయా దేవతాప్రీతేః పరిమాణం బుద్ధిమద్భిరూహనియమితి సముదాయార్థనిష్కర్షః। వక్ష్యమాణార్థస్య దురూహత్వాదేవ వక్ష్య ఇతి ప్రతిజ్ఞాపూర్వకం శృణ్విత్తి శిష్యస్య సావధానతాసంపాదనమ్॥౨౪౧॥ గఙ్గాదీత్యాదిపదేన పుష్కరాదేః పరిగ్రహః 'పుష్కరాద్యాని తీర్థానీ'త్యాదౌ పుష్కరస్యైవ సర్వతీర్థాదిత్వేన ప్రసిద్ధావపి తతోఽప్యాదిత్వేన గఙ్గాయా గ్రహణం తస్యాస్త్రిలోకగామిత్వేన గఙ్గాపదాదుపస్థితౌ తత్తల్లోకగతతీర్థానామపి సర్వపదేన సంగ్రహార్థమ్। అతఏవ గఙ్గాపదం భవిష్యోత్తరపురాణే తథైవ నిరూప్యతే 'యస్మాద్భగీరథో దేవి స్వర్గాద్ధాం త్వామిహానయత్। అతస్త్వం మునిభిః సర్వైర్గఙ్గేతి పరికీర్త్యసే' ఇతి। తీర్థాన్తరగ్రహణే తు భూలోకగతాన్యేవ సర్వతీర్థాని భాసేరన్। అత్ర ప్రతిదినం శ్రద్ధయా పరయా సహస్రపరివత్సరానిత్యేతత్పదచతుష్టయముత్తరత్ర పఠ్యమానం పూర్వత్ర సర్వత్రాన్వేతవ్యమ్। కోటిజన్మస్విత్తి తూత్తరత్ర సర్వత్రాపి। ఏవం త్రైలోక్యాన్తర్గతానాం నిఖిలతీర్థానాం మధ్యే ఏకస్మింస్తీర్థే ప్రతిదినం విధినా పరయా శ్రద్ధయా స్నానేన సహస్రపరివత్సరపూర్తిరీదృశమేకం జన్మ తాదృశకోటిజన్మపర్యన్తమేకతీర్థస్నానజనితం పుణ్యమ్। తథైవ సర్వతీర్థస్నానజనితపుణ్యానీత్యేషాం రాశిరేకః। 'ఏకస్మింస్థాపితే లిఙ్గే విశ్వం సంస్థాపితం భవే'దిత్యాదిభిర్వచనైరితరదేవప్రతిష్ఠామపేక్ష్య శివప్రతిష్ఠాయా ఆధిక్యం మన్వాన ఆహ— లిఙ్గేతి। కాశ్యాం తావత్కాశీవారాణస్యవిముక్తమన్తర్గృహం చేతి చత్వారి స్థానాని బృహజ్జాబాలాదావామ్నాతాని। తేషు పూర్వపూర్వస్యోత్తరోత్తరం వ్యాప్య పఞ్చకోశవత్ ఉత్తరోత్తరం పుణ్యవచ్చ। తేష్వన్తర్గృహమతీవోత్తమమ్। తద్ధి పరమశివస్య శరీరమేవ। శరీరశరీరిణోశ్చాభేదాన్నిత్యత్వాచ్చ 'అవిశబ్దేన పాపాని కథ్యన్తే ద్విజసత్తమ। తైర్ముక్తం న మయా వ్యక్తమవిముక్తమతః స్మృత'మితి లిఙ్గపురాణోక్తస్య ద్వివిధస్యాపి నిర్వచనస్యాన్తర్గృహ ఏవ ముఖ్యతయోపపత్తావపి తద్వ్యాపకస్థానవిశేషనిరూఢలక్షణయా ప్రయోగబాహుల్యాత్పణ్డితపామరసాధారణ్యేనాన్తర్గృహస్య ముఖ్యమవిముక్తత్వమితి జ్ఞానాభావాదజ్ఞాతం సదవిముక్తమన్తర్గృహమేవేతి జ్ఞాపయన్నాహ— అవిముక్తకే ఇతి। అజ్ఞాతార్థే కప్రత్యయః। అన్తర్గృహ ఇత్యర్థః। అన్తర్గృహ ఇత్యనుక్తిరుక్తనిర్వచనస్మారణేన పుణ్యాతిశయవత్త్వద్యోతనాయ। తతశ్చాన్తర్గృహే సహస్రపరివత్సరపర్యన్తం ప్రతిదినం పరయా శ్రద్ధయా కోటిలిఙ్గాని యః ప్రతిష్ఠాపయతి తదేకజన్మజనితం పుణ్యం తస్య కోటిసంఖ్యాగుణనేన జాతో రాశిర్ద్వితీయః॥౨౪౨॥ కరుణాకృష్ణో దేశస్తరన్తుకారన్తుకయోర్మధ్యవర్తీ కురుక్షేత్రమిత్యుచ్యతే। రవిగ్రహే సూర్యోపరాగే। 'సర్వత్ర సర్వదా సర్వం గృహ్ణన్ముచ్యేత కర్హిచిత్। ఉపరాగే కురుక్షేత్రే గృహ్ణన్విప్రో న ముచ్యతే' ఇత్యాదినా మహాభారతాదౌ తత్ర ప్రతిగ్రహీతుః ప్రాయశ్చిత్తాభావోక్త్యా ఫలానన్త్యం దానే।

ఇత్యేవం నామసాహస్రం కథితం తే ఘటోద్భవ ॥౨౩౪॥

రహస్యానాం రహస్యం చ లలితాప్రీతిదాయకమ్।
అనేన సదృశం స్తోత్రం న భూతం న భవిష్యతి ॥౨౩౫॥

సర్వరోగప్రశమనం సర్వసంపత్ప్రవర్ధనమ్।
సర్వాపమృత్యుశమనం కాలమృత్యునివారణమ్ ॥౨౩౬॥

మిత్యాదినా రోగనిరాసాదీని ఫలాని యేన క్రమేణ పూర్వం ప్రతిపాదితాని తేనైవ క్రమేణోత్తరత్ర తత్తత్ఫలకాః ప్రయోగా వక్ష్యన్త ఇత్యర్థః। యత్తు పూర్వం 'శ్రీమాతుః ప్రీతయే తస్మాదనిశం కీర్తయేదిద'మిత్యత్ర ప్రీతిరేవ భావ్యత్వేనోక్తా సాచ వివిధఫలజననద్వారత్వేన పూర్వతన్త్రే పూర్వస్యేవాస్య తన్త్రే దేవతాప్రీతేరేవ ద్వారత్వకల్పనసంభవాత్। అస్తు వా స్వాతన్త్ర్యేణ ప్రీతేరపి ఫలత్వమిత్యాశయః॥౩౮॥ ఏవం ప్రీతిఫలకీర్తనోపయోగి నామసహస్రం ప్రతిపాద్య తదుపసంహరన్ఫలాని వివేచయితుకామో భగవాన్హయగ్రీవాచార్య ఉత్తరం గ్రన్థసందర్భమారభతే-ఇత్యేవమిత్యాదినా। ఇతిశబ్దః సమాప్తివచనః సన్సహస్రసంఖ్యాయా అన్యూనానతిరిక్తతాం ధ్వనయతి। ఏవముక్తేన ప్రకారేణ యథావత్ప్రతిపాదితేన సరస్వతీగఙ్గాసహస్రనామాదౌ సహస్రసంఖ్యాపూర్తేరభావాదపార్థకో గౌణో వా సహస్రనామశబ్దో నాత్ర తథేతి ధ్వనితమ్। నామ్నాం సహస్రమేవ సాహస్రమ్। రాక్షసమానసాదివత్స్వార్థే తద్ధితః। ఘటోద్భవేత్యగస్త్యస్య సంబుద్ధిః॥౨౩౪॥ నను కూర్మపురాణాదౌ దేవీసహస్రనామాదికమప్యన్యూనానతిరిక్తసహస్రసంఖ్యాకమేవేత్యత ఆహ—రహస్యానామితి। రహస్యానాం న్యాసజపాదిరూపాణాం మధ్యే ఇతి నిర్ధారణే షష్ఠీ। తేన రహస్యమిత్యస్య రహస్యతమమిత్యర్థః। నను రహస్యతమాన్యపి గఙ్గాసహస్రనామాదీని స్కాన్దాదావుపలభ్యన్త ఏవేత్యత ఆహ—లలితేతి। తేషాం లలితాతోఽపకృష్టదేవతాప్రీతికరత్వేన సర్వోత్కృష్టదేవతాప్రీతికరమిదమేవేత్యర్థః। నన్వీదృశమపి కించిత్సంభావ్యేతేత్యత ఆహ-అనేనేతి। సదృశం రహస్యతమత్వే సతి లలితాప్రీతికరత్వరూపసాధారణధర్మవత్త్వరూపసాదృశ్యవత్। స్తోత్రం స్తోత్రాన్తరమ్। ఏకస్మిన్నుపమానోపమేయభావాభావాత్। న భూతం ఇతఃక్షణాత్పూర్వకాలే। న భవిష్యతి ఇతఉత్తరకాలే। భవిష్యతీతి శత్రన్తస్య సప్తమీ వా। వర్తమానక్షణస్య

తాదృశస్తోత్రోత్పత్త్యయోగ్యత్వాత్కాలత్రయాసంబన్ధాత్తాదృశమసదేవేతి భావః। అస్య విశేషణద్వయస్యాన్యత్రాసత్త్వప్రతిపాదనాయ విశేషణవివరణపర ఉత్తరః సర్వోఽపి గ్రన్థసందర్భః॥౨౩౫॥ తత్ర రహస్యతమత్వం వివేచయతి ద్వాభ్యామ్। 'ప్రయాసతారతమ్యాత్ఫలతారతమ్య'మితి న్యాయేన ఫలభూమసాధనే కష్టసాధ్యత్వస్య ప్రసిద్ధతమత్వాద్బహుఫలసాధనమప్యల్పాయాససాధ్యం కర్మ రహస్యతమమ్। తత్ర నామకీర్తనే ప్రయాసేయత్తాయాః స్పష్టత్వాత్ఫలభూమానమేవ వివృణోతి— సర్వరోగేతి। సర్వే రోగా అసాధ్యయాప్యాదిభేదభిన్నాః। దారిద్ర్యస్యాపి రోగతుల్యత్వేనోపస్థితత్వాత్తదభావనియతసంపద్వృద్ధేరపి ఫలత్వమాహ— సర్వసంపదితి। అథవా సంపదారోగ్యయోః పరస్పరాభావవ్యాప్యత్వాదారోగ్యే సతి దారిద్ర్యం స్యాదేవేతి శఙ్కామపాకుర్వన్నారోగ్యం సంపత్త్యా సముచ్చినోతి— సర్వసంపదితి। గజతురగసమృద్ధ్యాదిభేదాభిన్నానాం సంపదామిత్యర్థః। సర్వే అపమృత్యవః సర్పవ్యాఘ్రాదినిమిత్తకాః। అత్యల్పమిదముచ్యత ఇత్యాహ—

సర్వజ్వరార్తిశమనం దీర్ఘాయుష్యప్రదాయకమ్।

పుత్రప్రదమపుత్రాణాం పురుషార్థప్రదాయకమ్॥౨౩౭॥

ఇదం విశేషాచ్ఛ్రీదేవ్యాః స్తోత్రం ప్రీతివిధాయకమ్।

కాలేతి కాలే ఆయుఃపరిమాణపరిసమాప్తౌ। తేనాపమృత్యూనామాయుర్మధ్య ఏవ ప్రసక్తిర్వర్తితైలాదిసాచివ్యేఽపి చణ్డవాతాదికృతదీపనాశవదితి సూచితమ్॥౨౩౬॥ సర్వే జ్వరా ఐకాహికాదిసాంనిపాతికాన్తాస్తత ఆర్తిస్తత్ప్రయుక్తా శిరస్తోదాదిరూపా పీడా తేషాం శమనం నాశకమ్। అథవా సర్వేషాం యే రోగా ఇత్యాదిరీత్యా పదచతుష్టయం వ్యాఖ్యేయమ్। తేన జాతేష్ట్యాదివత్ఫలసాధనయోర్వైయధికరణ్యమపి సిద్ధ్యతి। తతశ్చాన్యనిష్ఫలోద్దేశేనాన్యస్యాపి సాధనే ప్రవృత్తిరిహ యుక్తేతి మన్తవ్యమ్। రోగైరేవ సిద్ధే జ్వరార్త్యోః పార్థక్యేన గ్రహణం గోబలీవర్దన్యాయేన। యద్వా వక్ష్యమాణకామ్యప్రయోగానుసారేణ పార్థక్యమ్। తత్ర రోగశాన్త్యాదిచతురవయవైకఫలకప్రయోగకథనోత్తరం తత్తదవయవమాత్రఫలకానాం ప్రయోగాణాం వక్ష్యమాణత్వాత్। అతఏవ దీర్ఘాయుష్యపదస్యాప్యయమర్థః సిద్ధ్యతి। దీర్ఘం పూర్ణం యత్ ఆయుషో భావ ఆయుష్యం దీర్ఘాయుష్ట్వం శతమానత్వం తస్య ప్రదాయకం తద్విఘాతకగ్రహవిషాదిబాధానిరాసకమితి।

యద్వా ఆయురేవాయుష్యం దీర్ఘశతమానాదధికమాయుష్యం యేభ్యస్తేషాం గుటికౌషధియోగసిద్ధ్యాదీనాం ప్రదాయకం తత్రాప్తికరాపూర్వసంపాదకమితి। తేన న కాలమృత్యునివారణేన గతార్థతా। అపుత్రాణాం పుత్రకామబద్ధానామ్। సపుత్రాణాం సిద్ధే ఇచ్ఛావిరహాదపుత్రేష్వేవ ప్రాయః పుత్రకామనాదర్శనాత్తథోక్తమ్। అతఏవైకపుత్రామృతప్రజాదీనాం వన్ధ్యాస్వేవ గణనా స్మృతిషు। తేన సపుత్రాణామపి పుత్రాన్తరేచ్ఛాయామత్రాధికారః। అపుత్రాణామపి పుత్రకామాభావే పుత్రకామప్రయోగే నాధికార ఇతి సిద్ధ్యతి। తేన చ తత్తత్కామనాయాస్తత్తత్ఫలప్రయోగాధికారితావచ్ఛేదకత్వం సూచితమ్। నచానేకఫలవిషయకసమూహాలమ్బనాత్మకకామనావతః 'సర్వప్రయోగేష్వధికారాత్తేన కః ప్రయోగః ప్రథమతోఽనుష్ఠేయ ఇత్యత్ర వినిగమనావిరహ ఇతి వాచ్యమ్। తన్త్రేణ సర్వఫలప్రదస్యైకస్యైవ ప్రయోగస్యానుష్ఠాతుం శక్యత్వాత్। నచైవం సతి 'తత్ర సర్వేఽవిశేషా'దితి చాతుర్థికాధికరణవిరోధః। తత్ర హి సర్వకామప్రదదర్శపూర్ణమాసజ్యోతిష్టోమాదేః సకృదనుష్ఠానేనైకమేవ ఫలం భవతీతి సిద్ధ్యన్తితత్వాదితి వాచ్యమ్। అల్పప్రదకర్మస్వేవ తదధికరణన్యాయానాం వ్యవస్థితత్వాత్। దేవతాప్రీతేస్తు లోకవిలక్షణత్వాత్। అతఏవోక్తం 'లోకాతీతా గుణాతీతా సర్వాతీతా శమాత్మికే'తి। కర్మస్వపీదృశన్యాయస్యర్ష్యన్తరైరఙ్గీకారాచ్చ। యదుక్తం హిరణ్యకేశిసూత్రే 'ఏకప్రయోగే సర్వాన్కామాన్కామయీత ప్రయోగపృథక్త్వే చైకైక'మితి। వైషయికకామనాసామాన్యాభావవతోఽప్యత్రాధికార ఇత్యాహ— పురుషార్థేతి। పురుషైర్బుద్ధిమద్భిరర్థ్యత ఇతి పురుషార్థో మోక్షః। నిష్కామోఽపి మోక్షఫలకప్రయోగేఽధిక్రియత ఇతి భావః। వస్తుతశ్చతుర్వర్గప్రదాయకమిత్యేవార్థః। సంకోచే మానాభావాత్। ఉక్తంచ పద్మపురాణే పుష్కరఖణ్డే ఆహ్నికప్రకరణే 'అతఃపరం చ దేవానామర్చనం కారయేద్బుధః। గణేశం పూజయేద్యస్తు విఘ్నస్తస్య న బాధతే। ఆరోగ్యార్థేఽర్చయేత్సూర్యం ధర్మమోక్షాయ మాధవమ్। శివం ధర్మార్థమోక్షాయ చతుర్వర్గాయ చణ్డికా'మితి॥౨౩౭॥ నను బహుఫల-

సాధ్వీ తత్త్వమతిర్ద్వేధా త్రేధా బుధో భిద్యాత్।

హంసవతీ చానర్థ్యేత్యర్థాన్తాదేకనామ్నైవ॥౩౫॥

శక్తిర్నిష్ఠాధామజ్యోతిఃపరపూర్వకం ద్విపదమ్।

శోభనసులభా సుగతిస్త్రిపదైకపదాని శేషాణి॥౩౬॥

సమాసవ్యాసాన్యతరరూపేణ నామ భేదయేదిత్యన్వయః। 'శోభనా సులభాగతి'రితి పదత్రయస్యైకనామత్వమ్। ఏవం 'కౌలినీ కేవలా, అజాజేత్రీ'త్యాదౌ సమాసరూపో యోగో ద్రష్టవ్యః। పదద్వయస్యాప్యేకనామత్వమ్ 'విశ్వేదేవాః అహిర్బుధ్న్యః నిధిరవ్యయ' ఇత్యాదౌ దృష్టమితి భావః॥౩౪॥ పౌనరుక్త్యపరిహారాయోపాయాన్తరమాహ। 'శాంకరీ శ్రీకరీ సాధ్వీ'త్యనేన పౌనరుక్త్యపరిహారాయ 'సంప్రదాయేశ్వరీ సాధ్వీ'త్యత్ర సాధు ఈ ఇతి ద్వేధా పదభేదః। 'తత్త్వాధికా తత్త్వమయీ'త్యనేన తత్పరిహారాయ 'తత్త్వాసనా తత్త్వమయీ'త్యత్ర తత్ త్వం అయీతి త్రేధా పదచ్ఛేదః। పౌనరుక్త్యాభావేఽపి పదభేదభ్రమనిరాసాయాహ—హంసేతి। ఆ అర్ధాన్తాత్ అర్ధసమాప్తిపర్యన్తం హంసవతీముఖ్యశక్తిసమన్వితేత్యేకం పదమ్। 'అనర్ఘ్యా కైవల్యపదదాయినీ'త్యత్ర తు 'క్లీంకారీ కేవలా గుహ్యా కైవల్యపదదాయినీ'త్యనేన పౌనరుక్త్యపరిహారోఽపి ఫలమ్। ఏతేన ఛలాక్షరసూత్రాణాం న్యాయమూలకత్వమేవేతి ప్రబలన్యాయేన క్వచిత్తదుక్తనియమాన్యథాత్వేఽపి న దోష ఇతి సూచితమ్। అతఏవ సామవేదిభిర్నిదానసూత్రాన్తర్గతచ్ఛన్దోవిచితిభాష్యే న్యాయవిరోధే ఛలాక్షరపాఠోఽనాదరణీయ ఇత్యుక్తం రథన్తరసామప్రకరణే। యత్ర తు కాన్తాపదే అకారయోగే వినిగమనావిరహః, యథా వా 'కైవల్యపదదాయినీ'త్యత్ర పదాన్తరయోగే సత్రన్యాయతో వికల్పప్రసక్తావపి ఛలాక్షరసూత్రప్రామాణ్యాత్ 'కల్పనారహితా కాష్ఠే'త్యత్రేవాఽకాన్తేతి పదచ్ఛేదః। 'కౌలినీ కేవలే'త్యత్రేవానర్ఘ్యపదస్యోత్తరప్రయోగ ఇతి స్వీకర్తుం యుక్తమ్। అవ్యవస్థితశాస్త్రార్థాయోగాదితి ద్రష్టవ్యమ్॥౩౫॥ అనేకపదాని నామాని సంగృహ్ణాతి। శక్త్యాదిపదచతుష్టయాత్పూర్వం తద్విశేషణత్వేన పరపదత్వేన పఠ్యతే। తేన సహ ద్విద్విపదాని తాని నామాని 'పరాశక్తిః పరానిష్ఠా' 'పరంజ్యోతిః పరంధామే'తి। 'కౌలినీ కేవలే'త్యాదౌ 'అజాజేత్రీ'తివత్సమాససంభవాన్న తత్ర పదద్వయావశ్యకతేతి భావః। 'శోభనాసులభాగతి'రిత్యత్ర తు త్రిపదం నామ। శేషాణ్యేకపదాని సమానాధికరణానేకవిభక్తిరహితానీత్యర్థః। తేన 'అశ్వారూఢాధిష్ఠితాశ్వకోటికోటిభిరావృతా'। 'మనోవాచామగోచరే'త్యాదౌ వ్యధికరణవిభక్తిద్వయసత్త్వేఽపి తయోర్నామభేదభ్రమానాధాయకత్వేన ద్విపదేషు తదాధాయకానామేవ గణనాద్వా న దోషః। 'పరాశక్తిరిత్యత్ర' 'శోభనాసులభాగతి'రిత్యత్ర చైకైకం పదమిత్యేవ సువచమితి తు పూర్వమేవోక్తమ్। నను 'పరంజ్యోతి'రితి వాక్యే ప్రాతిపదికసంజ్ఞాభావేన కథం నామత్వమ్। నచ 'ప్రజాపతేర్హృదయం' 'పారేగఙ్గమ్' 'మధ్యేమహాభారత'మిత్యాదేరివైకపదత్వమ్। తేషు ప్రథమపదాన్తే విభక్తిసరూపవర్ణమాత్రసత్త్వేన విభక్త్యన్తరాభావాత్। నచ 'పరంజ్యోతి'రిత్యాదౌ తథా సంభవతి। విశేష్యోత్తరవిభక్త్యన్యథాభావప్రయుక్తాన్యథాభావకవిభక్తవిశేషణపదకత్వాత్। నీలముత్పలమిత్యాదౌ తథాత్వే వాక్యత్వస్యైవ స్వీకారాత్। అతఏవ 'అహయేబుధ్నియాయస్వాహా'

నిధిరాత్మా దమ్భోలిః శేవధిరితి నామ పుంలిఙ్గమ్।
తద్బ్రహ్మధామ సాధుజ్యోతిః క్లీబేఽవ్యయం స్వధా స్వాహా॥౩౭॥

ఆవింశతితః సార్ధాన్నానాఫలసాధనత్వోక్తిః।
తస్య క్రమశో వివృతిః షట్చత్వారింశతా శ్లోకైః॥౩౮॥

'అహేవుధ్నియ మన్త్రం మే గోపాయ' ఇత్యాదౌ పదద్వయేఽపి విభక్తివ్యత్యాస ఇతి చేన్న। పారిభాషికప్రాతిపదికసంజ్ఞాయా అభావేఽపి సంభూయైకవ్యక్తివిశేష్యకబోధజనకపదత్వరూపస్య నామత్వస్యైవ సహస్రనామసంఖ్యాఘటకత్వేనాదోషాత్। వస్తుతస్తు జ్యోతిఃపదస్య ప్రాతిపదికత్వాత్తమాదాయైవ సంఖ్యాపూర్తిః పరంతు 'ఇఙ్ అధ్యయనే' ఇతి ధాతోరధిపూర్వస్యైవ ప్రయోగ ఇతి నియమవత్ జ్యోతిరాదీనామిహ సవిశేషణకానామేవ ప్రయోగ ఇత్యామ్నానవలాన్నియమః కల్ప్యతే। తథా నియమేఽపి ధాతుత్వస్యేఙ్మాత్ర ఇవ నామత్వస్య జ్యోతిఃపదమాత్రే పర్యాప్తిః। ‘అగ్నిం పవమానమావహ' 'అగ్నయే పవమానాయేద'మిత్యాది నైగమికప్రయోగవదిహాపి ‘పరంజ్యోతిస్తర్పయామి పరస్మైజ్యోతిషే స్వాహే'త్యాదయస్తర్పణహోమాదౌ ప్రయోగనియమాః। పరమితితు మాన్తభవ్యయమితి కేచిత్। తత్పక్షే తు న మధ్యే చతుర్థీ। కౌలినీకేవలేతి విశేష్యవిశేషణభావాపన్నపదద్వయపక్షేఽపి కేవలేత్యస్య యథాన్యాసం కౌలిన్యైకేవలాయై నమ ఇత్యాదిప్రయోగో న కేవలాయై కౌలిన్యా ఇత్యాదిః। ఆమ్నానవైపరీత్యే మానాభావాత్। ఏతేన విష్ణుసహస్రనామసు 'అనాదిర్భూర్భువోలక్ష్మీ'రిత్యత్ర భూర్భువరిత్యస్య భువోభూరిత్యన్వయేన భూమేర్జనక ఇత్యర్థకైకనామత్వపక్షే భూర్భువేనమ ఇతి వా భువోభువేనమ ఇతి వా మన్త్రప్రయోగః పరాస్తః। అనేనైవ న్యాయేన భువోభువేనమ ఇత్యాస్యైవ యుక్తత్వాదిత్యాదికమూహ్యమ్॥౩౬॥ ప్రసఙ్గాల్లిఙ్గభేదేన నామాని విభజ్య దర్శయతి। 'గుణనిధిః' 'ఆత్మా' ‘రోగపర్వతదమ్భోలిః' 'మహాలావణ్యశేవధి'రితి నామాని పుంలిఙ్గాని। తేన గుణనిధ్యై ఇత్యాదిః పాక్షికః ప్రయోగో న కార్యః। ఏవం మన్త్రార్థానుసంధానేఽపి ఫలభేదః। తదిత్యాదిపఞ్చ నామాని నపుంసకాని। శేషాణి స్త్రీలిఙ్గానీతి శేషః। త్వమితి పదమపి స్త్రీలిఙ్గమేవ। ‘అలిఙ్గే యుష్మదస్మదీ' ఇత్యస్య లిఙ్గకృతవైరూప్యాభావమాత్రపరత్వాత్। 'యుష్మదస్మత్షట్సంజ్ఞకాస్త్రిషు సరూపా' ఇతి వచనాన్తరానుగుణ్యాత్। స్వధాస్వాహేత్యనయోరవ్యయత్వాత్స్వధానమ ఇత్యాదిరేవ ప్రయోగః। 'ఖాన్దత్తే

ఇత్యాదిరూపేఽర్థే తు' స్వధాయై నమ ఇత్యాదిరేవ ప్రయోగః సువచ ఇత్యుక్తమ్ ॥౩౭॥ ఇతి భాస్కరరాయేణ కృతే సౌభాగ్యభాస్కరే। దశమేన శతేనాభూద్ధారిణ్యేకాదశీ కలా ॥౧౦౦౦॥

ఇతి శ్రీభాస్కరరాయవిరచితే లలితాసహస్రనామభాష్యే దశమశతకం

నామ్నైకాదశీ కలా ॥౧౧॥

అథ ఫలశ్రుతిశ్లోకానామర్థం సంగృహ్ణాతి పరిభాషాకారః॥ సార్ధషడశీతిశ్లోకాత్మకస్యోత్తరభాగస్య మధ్యే ప్రథమతః సార్ద్విశతిభిః శ్లోకైః సహస్రనామకీర్తనస్య బహువిధఫలసాధనత్వం ప్రతిపాద్యతే ఏవం ఫలభేదేన కీర్తనకరణకభావనాయా భేదాదితికర్తవ్యతాభేద ఉత్తరత్ర షట్చత్వారింశతా శ్లోకైః ప్రతిపాద్యతే। 'సర్వరోగప్రశమన'

పరిభాషాశేషః—

శ్రీమణిసద్రీంవివిధగుడదరాన్దైశ్చ పుష్టనాదాభ్యామ్।

తాశోచ్క్తా విరూపాక్షపఞ్చాశికాయామ్ 'ధూమావతీ తిరోధౌ భాస్వత్యవభాసనేఽధ్వనాం శక్తిః। క్షోభే స్పన్దా వ్యాప్తో విభ్వీ హ్లాదా తు పుష్టౌ మే॥ ధూమావతీ పృథివ్యాం హ్రాదాప్సు శుచౌ తు భాస్వతీ ప్రథతే। వాయౌ స్పన్దా విభ్వీ నభసి వ్యాప్తం జగత్తాభి'రితి। ఏవమియతి ప్రబన్ధే ప్రాథమికేన నామత్రయేణ జగతః సృష్టిస్థితిలయకర్తృత్వేన దేవతాం లక్షయిత్వా తిరోధానానుగ్రహయోరనన్తవిషయత్వాచ్చిదగ్నికుణ్డసంభూతేత్యారభ్యైతావత్పర్యన్తం తయోరేవ విషయం ప్రపఞ్చ్యేదృశపఞ్చకృత్యకర్త్రీ దేవతామసాధారణేన విశేష్యభూతేన నామ్నాం నిర్దిశతి— లలితామ్బికేతి। లలతేఽసౌ లలితా లలితా చ సామ్బికా చ లలితామ్బికేతి విగ్రహః। ఉక్తంచ పద్మపురాణే 'లోకానతీత్య లలతే లలితా తేన సోచ్యత' ఇతి। లోక్యన్త ఇతి లోకాః కిరణా ఆవరణదేవతాస్తానతిక్రమ్య తత్స్థానోపరితనబిన్దుస్థానే లలతేఽతితరాం శోభత ఇతి తదర్థః। 'శోభా విలాసో మాధుర్యం గామ్భీర్యం స్థైర్యతేజసీ। లాలిత్యం చ

తథౌదార్యమిత్యష్టౌ పౌరుషా గుణా' ఇత్యభియుక్తప్రసిద్ధం లలితత్వం 'లలితం రతిచేష్టిత' మితి కామశాస్త్రప్రసిద్ధం చ। 'సౌకుమార్యం తు లాలిత్య'మితి ప్రసిద్ధం చ తత్సర్వమస్యా అస్తీతి లలితా। ఉక్తంచ 'లలితేతి నామ యుక్తం తవ కిల దివ్యా నవానృతయః। ధనురైక్షవమస్త్రాణ్యపి కుసుమాని తథాఖిలం లలిత'మితి। 'లలితే సున్దర'మితి శబ్దార్ణవః। ఇదం చ ప్రయాగపీఠాధిపతేర్నామ। 'ప్రయాగే లలితాదేవీ'తి దేవీపీఠగణనప్రకరణే పాద్మవచనాత్। అత్రాన్తేఽప్యుచ్చార్యః ప్రణవః సచ పూర్వమేవ వ్యాఖ్యాతః వర్ణభేదేన వ్యవస్థాపి పూర్వమేవోక్తా న విస్మర్తవ్యా। అనయోశ్చాద్యన్తభూతయోర్ద్వయోః ప్రణవయోః సహస్రనామవాక్యార్థానన్వితార్థకత్వేఽపి న దోషః। తయోర్మాఙ్గల్యార్థమేవోచ్చారణాత్। 'ఓంకారశ్చాథశబ్దశ్చ ద్వావేతౌ బ్రహ్మణః పురా। కణ్ఠం భిత్త్వా వినిర్యాతౌ తేన మాఙ్గలికావుభా'వితి వచనాత్। 'స్రవత్యనోంకృతం పూర్వం పరస్తాచ్చ విశీర్యత' ఇతి వచనేన తదుచ్చారణే ప్రత్యవాయశ్రవణేన తదుచ్చారణస్యాదృష్టమాత్రౌపయికత్వాత్ అర్థజ్ఞానపూర్వకస్యైవోచ్చారణస్యాదృష్టోపయికత్వేనార్థవర్ణనస్యాప్యావశ్యకత్వాత్ నామసాహస్రస్యాప్యనేన న్యాయేనాదృష్టార్థత్వేఽపి పరస్పరవిశేష్యవిశేషణభావేనాకాఙ్క్షాయోగ్యతా సతిసద్భావే నాస్తీతి క్రియయాన్వయవర్ణనేన మహావాక్యార్థస్యైకస్య వర్ణయితుం శక్యత్వేన వైషమ్యాత్ ఈదృశవాక్యేష్వస్తీతి క్రియాపదాధ్యాహారస్యావశ్యకత్వాత్। తథాచ కాత్యాయనస్మరణమ్। 'అస్తిర్భవన్తీపరః ప్రథమపురుషేఽప్రయుజ్యమానోఽప్యస్తీ'తి। భవన్తీపర ఇత్యత్ర లట్పర ఇత్యర్థః। అస్తు వా ప్రణవయోరపి విశేషణతయా మహావాక్యార్థాన్వయిత్వం సమస్తవ్యస్తభేదేన పౌనరుక్త్యనిరాససంభవాత్। అతఏవ పరిభాషాయాం గదన్తమితి తకారస్య ప్రణవసాహిత్యేన షట్సంఖ్యాపరత్వమితి దిక్॥ అర్థమ్॥ [పర్యవసితం నామసహస్రమత్ర]

ఇదానీం పరిభాషామణ్డలే నామ్నాం శతకేష్వాదిభాగాన్సంగృహ్య ప్రదర్శయతి॥ ॥ శ్రీమాతా ౧, మణిపూరాన్తరుదితా ౨, సద్గతిప్రదా ౩, హ్రీంకారీ ౪, వివిధాకారా ౫, గుడాన్నప్రీతమానసా ౬, దరాన్దోలితదీర్ఘాక్షీ ౭, దేశకాలాపరిచ్ఛిన్నా ౮, పుష్ట ౯,

నామసు శతకారమ్భా న స్తోభో నాపి శబ్దపునరుక్తిః॥33॥

మతివరదాకాన్తాదావకారయోగేన రక్తవర్ణాదౌ।

ఆకారస్య క్వచన తు పదయోర్యోగేన భేదయేన్నామ॥3౪॥

నాదరూపిణీ ౧౦, ఏవం దశ నామాని ప్రథమాదిశతకారమ్భకాణి। అత్ర శ్రీమణ్యాదిశబ్దానాం శ్రీకణ్ఠార్ధశరీరిణీ మణిపూరాబ్జనిలయేత్యాదావతిప్రసక్తత్వేఽపి గణనాసాచివ్యేనైవ భ్రమో నిరస్తవ్యః। గణనోత్తరం హి శతకప్రత్యాసన్ననామస్వేవ హి సంశయో భవతి క్వచిత్। క్వచిత్పదచ్ఛేదసంశయప్రయుక్తో న విప్రకృష్టనామసు। అతఏవ హ్రీం ఇతి సబిన్దుకగ్రహణం హీమతీతి తత్సమీపవర్తినామనిరాసాయ। దరామిత్యుక్తిః 'దరహాసోజ్జ్వలన్ముఖీ'త్యస్య వ్యావర్తనాయేతి జ్ఞేయమ్। యత్తు కేచిత్ 'శ్రీమాతా మణిపూరాన్తరుదితా సద్గతిప్రదా। హ్రీంకారీ వివిధాకారా గుడాన్నప్రీతమానసా। దరాన్దోలితదీర్ఘాక్షీ సావిత్రీ రసశేవధిః। విజ్ఞానకలికా చేతి పదాన్యేతాన్యసంశయమ్। శతకాద్యాని నామానీత్యవధార్యాణి సూరిభిరితి లలితోపాఖ్యానస్థం వచనమితి లిఖన్తి, తస్య ప్రామాణికత్వేఽప్యుపాయసంగ్రహమాత్రతాత్పర్యకత్వేనోపాయాన్తరాదూషకత్వేన తన్నేయమ్। నిరర్థకః శబ్దః స్తోభః। సచ సహస్రనామాన్తరేషు పాదపూరణైకప్రయోజనకో యథోపలభ్యతే నాత్ర తథేత్యర్థః। నాపి శబ్దేతి। అర్థతస్తు యద్యపి పునరుక్తిః 'అమ్బా మాతాథ జననీ దేవేశీ సురనాయికే'త్యాదౌ దృశ్యతే తథాపి నాసౌ సహస్రనామసంఖ్యావిఘాతికా నామశబ్దస్య ప్రతిపాదకమాత్రే శక్తేస్తద్భేదమాత్రేణ పృథక్త్వనివేశిత్వస్యాభావ్యాయాః సంఖ్యాయా అనుపరోధాత్॥౩౩॥ నను శాబ్దతోఽపి పునరుక్తిరుపలభ్యత ఏవేత్యాశఙ్క్య పరిహరతి 'తుష్టిః పుష్టిర్మతిర్ధృతి'రిత్యనేన పౌనరుక్త్యపరిహారాయ 'స్వాహా స్వధాఽమతిర్మేధే' త్యత్రాకారస్య యోగేన ప్రశ్లేషేణామతిరితి పదచ్ఛేదః కర్తవ్యః। 'సదసత్క్షరమక్షర'మిత్యాదౌ విష్ణుసహస్రనామసు 'మూర్తామూర్తే'తి ప్రకృతనామస్వపి తస్య న్యాయస్య క్లృప్తత్వాత్। నహి సంనికృష్టపదద్వయ ఏవ తథా నియమ ఇత్యత్ర ప్రమాణమస్తి। పౌనరుక్త్యపరిహారాకాఙ్క్షాయా అవిశేషాదితి భావః। ఏవం 'వరదా వామనయనే'త్యనేన పౌనరుక్త్యాభావాయ 'విశ్వగర్భా స్వర్ణగర్భాఽవరదా వాగధీశ్వరీ'త్యత్రావరదేతి ఛేదః। 'కలావతీ కలాలాపా కాన్తా కాదమ్బరీప్రియా। కల్పనారహితా కాష్ఠా। కాన్తాకాన్తార్ధవిగ్రహే' త్యనయోరన్యతరస్మిన్కాన్తాపదేఽకారప్రశ్లేషః। ఆదిపదేన నిత్యతృప్తాదేః పరిగ్రహః। 'నిత్యతృప్తా భక్తనిధిః' 'మూర్తామూర్తా నిత్యతృప్తే'త్యత్ర తదావశ్యకత్వాత్। 'రక్తవర్ణా మాంసనిష్ఠే'త్యనేన పౌనరుక్త్యాత్ 'విశుద్ధచక్రనిలయాఽరక్తవర్ణా త్రిలోచనే'త్యత్రాప్యనేన న్యాయేనాకారప్రశ్లేషే ప్రాప్తేఽర్థానుగుణ్యాయ దీర్ఘాకారః ప్రశ్లేషణీయ ఇత్యాహ— రక్తవర్ణాదావాకారస్యేతి। ఆదినా 'సుముఖీ నలినీ సుభ్రూః శోభనా సురనాయికా। సువాసిన్యర్చనప్రీతాఽఽశోభనా శుద్ధమానసే'త్యనయోః శోభనా ఆశోభనేతి పదయోః పరిగ్రహః। నను తథాపి 'సుఖారాధ్యా శుభకరీ శోభనా సులభా గతి'రిత్యత్ర తృతీయవారం శ్రుతస్య శోభనపదస్య కా గతిరిత్యాశఙ్క్యాహ—క్వచనేతి। పదయోర్భిన్నత్వేన వర్ణయితుం శక్యయోరపి వ్యాయోగేన

అనఘాఽద్భుతచారిత్రా వాఞ్ఛితార్థప్రదాయినీ ॥౨౩౧॥

అభ్యాసాతిశయజ్ఞాతా షడధ్వాతీతరూపిణీ।
అవ్యాజకరుణామూర్తిరజ్ఞానధ్వాన్తదీపికా॥౨౩౨॥

యస్యాం సా త్రిగుణా। సత్త్వరజస్తమసామాశ్రయత్వేన సాంఖ్యసంమతా ప్రకృతిరితి యావత్। తదుక్తం వాయుపురాణే 'యోగేశ్వరీ శరీరాణి కరోతి వికరోతి చ। నానాకృతిక్రియారూపనామవృత్తిః స్వలీలయా। త్రిధా యద్వర్తతే లోకే తస్మాత్సా త్రిగుణోచ్యతే' ఇతి। విష్ణుపురాణేఽపి 'సర్వభూతేషు సర్వాత్మన్యా శక్తిరపరా తవ। గుణాశ్రయా నమస్తస్యై శాశ్వతాయై సురేశ్వరీ'తి। దేవీపురాణే తు త్రివిక్రమత్రిపథగాత్రిగుణాపదానాం పర్యాయతా ధ్వనితా। తదుక్తమ్ 'పదైస్త్రిభిర్బలిర్బద్ధః స్వర్గాదిత్రిపథాగ్రతా। ఉత్పత్తిస్థితినాశైశ్చ సత్త్వాద్యైస్త్రిగుణోచ్యతే' ఇతి। అమ్బా ఈదృశస్య గుణత్రయస్యాపి మాతా కారణభూతా। యత్తన్త్రేషు మన్త్రజీవ ఇత్యుచ్యతే। తథాచ తన్త్రరాజే 'తేజసాం శక్తిమూర్తీనాం ప్రపఞ్చస్యాపి కారణమ్। గుణత్రయమమీషాం చ యత్కారణముదాహృతమ్॥ తత్స్వరూపానుసంధానసిద్ధిః సమ్యక్త్వమీరితమ్। తన్మన్త్రవీర్యముద్దిష్టం మన్త్రాణాం జీవ ఈరితః' ఇతి। అవిశేషాత్సకలజగదమ్బా వా। త్రికోణం యోనిచక్రం గచ్ఛతీతి త్రికోణగా। అంహో దుఃఖవ్యసనాన్యఘాని న సన్తి యస్యాం సాఽనఘా। అద్భుతాన్యాశ్చర్యకరాణి చారిత్రాణి యస్యాః। అద్భుతేషు భూకమ్పాదిపూత్పాతేషు నిమిత్తేషు చరన్తీత్యద్భుతచారిణి దుష్టఫలాని తేభ్యస్త్రాయతే వా। వాఞ్ఛితార్థాన్ప్రదాతుం శీలమస్యాః॥౨౩౧॥ పునఃపునః 'ఆ సుప్తేరా మృతేః కాలం నయేద్వేదాన్తచిన్తయే'తి విహితేన బ్రహ్మాత్మైక్యానుసంధానావృత్త్యతిశయేన జ్ఞాతా। తథాచ వ్యాససూత్రం కపిలసూత్రం చ 'ఆవృత్తిరసకృదుపదేశా'దితి। ఉక్తంచ బ్రహ్మాణ్డే 'ధ్యానైకదృశ్యా జ్ఞానాఙ్గీ విద్యాత్మా హృదయాస్పదా। ఆత్మైక్యాద్వ్యక్తిమాయాతి చిరానుష్ఠానగౌరవా'దితి। అధ్వానః షట్—పదాధ్వా భువనాధ్వా వర్ణాధ్వా తత్త్వాధ్వా కలాధ్వా మన్త్రాధ్వా చేతి। తేషు త్రయో విమర్శాంశాస్త్రయః ప్రకాశాంశాః। తదుక్తం విరూపాక్షపఞ్చాశికాయామ్ 'అవిమర్శస్యైకార్ణః పదమన్త్రార్ణాత్మకస్త్రిధా భవతి। పురతత్త్వకలాత్మార్థో ధర్మిణ ఇత్థం ప్రకారస్యే'తి। తేచ జ్ఞానార్ణవే 'అస్మింశ్చక్రే షడధ్వానో వర్తన్తే వీరవన్దితే'త్యారభ్య 'ఏవం షడధ్వవిమలం శ్రీచక్రం పరిచిన్తయే'దిత్యన్తేన సలక్షణముక్తాః। దక్షిణామూర్తిసంహితాయామపి 'షడధ్వరూపమధునా శృణు యోగేశి సాంప్రత'మిత్యాదినా 'ఏవం షడధ్వభరితం శ్రీచక్రం పరిచిన్తయే'దిత్యన్తేనోక్తాస్తానతీతం

రూపమస్యాః। శైవవైష్ణవాదయః షడుపాసనామార్గాస్తానతీతం తేషామేతత్ప్రాప్తిసాధనత్వాత్తాదృశం రూపమస్యా ఇతి వా। ఉక్తంచ కులార్ణవే 'శైవవైష్ణవదౌర్గార్కగాణపత్యేన్దుసంభవైః। మన్త్రైర్విశుద్ధచిత్తస్య కులజ్ఞానం ప్రకాశతే' ఇతి। ఇన్దుసంభవం జైనదర్శనమ్। జన్మాన్తరే షడ్విధోపాసకస్య మిహజన్మని సున్దర్యుపాస్తిలాభ ఇతి తదర్థః। అవ్యాజా అనౌపధికీ కరుణా సైవ మూర్తిః స్వరూపం యస్యాః। 'జయతి కరుణా కాచిదరుణే'త్యభియుక్తోదర్శఅతఏవాహ — అజ్ఞానేతి। అజ్ఞానమేవ ధ్వాన్తమన్ధకారస్తస్య దీపికేవ నాశకత్వేధా'తేషామేవానుకమ్పార్థమహమజ్ఞానజం తమః। నాశయామ్యాత్మభావస్థో జ్ఞానదీపేన భాస్వతా' ౯.

ఆబాలగోపవిదితా సర్వానుల్లఙ్ఘ్యశాసనా।

శ్రీచక్రరాజనిలయా శ్రీమత్త్రిపురసున్దరీ॥౨౩౩॥

శ్రీశివాశివశక్త్యైక్యరూపిణీ లలితామ్బికా।

భగవద్వచనాత్॥౨౩౨॥ బాలాన్బ్రహ్మాదికాన్గోపయతీతి బాలగోపః, బాలశ్చాసౌ గోపశ్చ బాలగోపః। బాలగోపశ్చ బాలగోపశ్చ బాలగోపౌ తావభివ్యాప్య ఆబాలగోపం తాదృశేన విదితం జ్ఞానం యస్యాః సా। అత్రైకో బాలగోపశబ్దః సదాశివపరః కృష్ణావతారపరో వా। అన్యః పామరోపలక్షణమ్। హరిహరాదిపామరాన్తా యాం జానన్తీత్యర్థః। ఉక్తంచ స్కాన్దే 'తమహంప్రత్యయవ్యాజాత్సర్వే జానన్తి జన్తవ' ఇతి। నన్వేవం సతి 'అతిపరిచయాదవజ్ఞే'తి న్యాయాత్సర్వేషామనాదరణీయా స్యాదత ఆహ—సర్వేతి।
సర్వైర్బ్రహ్మవిష్ణ్వాదిభిరప్యుల్లఙ్ఘితుమతివర్తితుమయోగ్యమశక్యం శాసనం యస్యాః। తదుక్తమాచార్యభగవత్పాదైః 'జగత్సూతే ధాతా హరిరవతి రుద్రః క్షపయతి తిరస్కుర్వన్నేతత్స్వమపి వపురీశస్తిరయతి। సదా పూర్ణః సర్వం తదిదమనుగృహ్ణాతి చ శివస్తవాజ్ఞామాలమ్బ్య క్షణచలితయోర్భ్రూలతికయో'రితి। శ్రీచక్రరాజం బిన్దుత్రికోణాదిరూపం నిలయో వాసస్థానం యస్యాః। తదుక్తం 'శ్రీచక్రం శివయోర్వపు'రితి। శరీరే యథా జీవస్యావస్థానం తథా శ్రీచక్రే శివయోరితి తదర్థః। త్రిపురస్య పరశివస్య సున్దరీ భార్యా। శ్రీమతీ చ సా త్రిపురసున్దరీ చేతి తథా। అత్ర త్రీణి పురాణి బ్రహ్మవిష్ణుశివశరీరాణి యస్మిన్సః త్రిపురః పరశివః। తదుక్తం కాలికాపురాణే 'ప్రధానేచ్ఛావశాచ్ఛంభోః శరీరమభవత్త్రిధా। తత్రోర్ధ్వభాగః సంజాతః పఞ్చవక్త్రశ్చతుర్భుజః॥ పద్మకేసరగౌరాఙ్గః కాయో బ్రాహ్మో మహేశ్వరే।

తన్మధ్యభాగో నీలాభ్ర ఏకవక్త్రశ్చతుర్భుజః॥ శఙ్ఖచక్రగదాపద్మపాణిః కాయః స వైష్ణవః। అభవత్తదధోభాగే పఞ్చవక్త్రశ్చతుర్భుజః॥ స్ఫటికాభ్రమయః శుక్లః స కాయశ్చాన్ద్రశేఖరః। ఏవం త్రిభిః పురైర్యోగాత్త్రిపురః పరమః శివ' ఇతి॥౨౩౩॥ (శ్రీశివేత్యాదిరర్ధశ్లోక ఏవాయమ్)। శ్రీయుక్తా శివా శ్రీశివా। శివశక్త్యోరైక్యం సామరస్యమేవ రూపమస్యాః। ఉక్తంచ వాయుసంహితాయామ్ 'శివేచ్ఛయా పరా శక్తిః శివతత్త్వైకతాం గతా। తతః పరిస్ఫురత్యాదౌ సర్గే తైలం తిలాదివే'తి। అత్ర సామరస్యం సమరసతా పరమం సామ్యమత్యన్తాభేద ఏవ। తథాచోక్తం సౌరసంహితాయామ్ 'బ్రహ్మణోఽభిన్నశక్తిస్తు బ్రహ్మైవ ఖలు నాపరా। తథా సతి వృథా ప్రోక్తం శక్తిరిత్యవివేకిభిః। శక్తిశక్తిమతోర్విద్వన్భేదాభేదస్తు దుర్ఘట' ఇతి। వాసిష్ఠరామాయణేఽపి 'యథైకం పవనస్పన్దమేకమౌష్ణ్యానలౌ యథా। చిన్మాత్రం స్పన్దశక్తిశ్చ తథైవైకాత్మ సర్వదే'తి। శివచక్రాణాం శక్తిచక్రాణాం చైక్యం రూపమస్యా వా। తదుక్తం బ్రహ్మాణ్డపురాణే 'త్రికోణే వైన్దవం శ్లిష్టమష్టారేఽష్టదలామ్బుజ'మిత్యారభ్య 'శైవానాం రైవ శాక్తానాం చక్రాణాం చ పరస్పరమ్। అవినాభావసంబన్ధం యో జానాతి స చక్రణ్యాస్త్యన్తేన శివశక్త్యోరైక్యం యస్మిన్ప్రతిపాద్యం స హంసమన్త్రో రూపమస్యా వా। ఉక్తంచ 'సుముభవఖణ్డే 'శాన్తాన్తం శక్తిరస్యోక్తా తదన్తం బీజముచ్యతే। విద్యాశక్తిర్భవేద్బీజం మానవ ఏవ నచాన్యథా। తేనాయం పరమో మన్త్రః శివశక్త్యాత్మకః స్మృత' ఇతి। శుభవ్వేతివర్ణక్రమే శస్యాన్తే పకారస్తదన్తే సకారస్తదన్తే హకార ఇతి తదర్థః। రిత్యారశివస్య శక్తయో ధూమావత్యాట్యాః పఞ్చ। తాసామైక్యం సమష్టిరేవ రూపమస్యాః।

లోకాతీతా గుణాతీతా సర్వాతీతా శమాశ్రితా॥౨౨౮॥

వన్ధూకకుసుమప్రఖ్యా బాలా లీలావినోదినీ।

సంప్రవదన్తి తజ్జ్ఞాః॥ సంచ్ఛేదనైర్దహనతాడనపీడనైశ్చ గాత్రప్రహారదమనైర్వినికృన్తనైశ్చ। యస్యేహ రాగ ఉపయాతి న చానుకమ్పా ధ్యానం తు రౌద్రమితి తస్య వదన్తి సన్తః॥ సూత్రార్థమార్గణమహావ్రతభావనాని నిర్బన్ధమోక్షగమనాగతిహేతుచిన్తా। పఞ్చేన్ద్రియాద్యుపశమశ్చ దయా చ భూతే ధ్యానం తు ధన్యమితి తత్ప్రవదన్తి సన్తః॥ యస్యేన్ద్రియాణి విషయైర్న విచర్చితాని సంకల్పనాశనవికల్పవికాసయోగైః। తత్త్వైకనిష్ఠధృతియోగమృతాన్తరాత్మా ధ్యానం తు శుక్లమితి తత్ప్రవదన్తి సిద్ధాః' ఇతి। ఏతేషాం ఫలభేదోఽపి భవిష్యోత్తర ఏవ 'ఆర్తే తిర్యగధోగతిశ్చ నియతా ధ్యానే చ రౌద్రే సదా ధన్యా

దేవగతిః శుభం ఫలమథో శుక్రే చ జన్మక్షయః। తస్మాజ్జన్మరుజాపహే హితతరే సంసారనిర్వాహకే ధ్యానే శ్వేతతరే రజఃప్రమథనే కుర్యాత్ప్రయత్నం యుధ' ఇతి। తత్ర ధన్యాఖ్యధ్యానరూపేతి। ధర్మశీలత్వాద్ధర్మిణీ। ఆనన్దానుభవనిత్యత్వాదిధర్మాణాం విశేష్యభూతా వా। ధర్మం వర్ధయతీతి ధర్మవర్ధినీ। తదుక్తం వామనపురాణే 'జితేన్ద్రియత్వం శౌచం చ మాఙ్గల్యం భక్తిరేవ చ। శంకరే భాస్కరే దేవ్యాం ధర్మోఽయం మానుషః స్మృతః। ధ్యాతః సామ్బ ఇమాన్ధర్మాన్వృద్ధిం నయతి దేహినా'మితి 'వృధు ఛేదన' ఇతి ధాతోర్బ్రహ్మాధిష్ఠానకం ధర్మమాత్రం దృశ్యజాతం' ఛేదయతీతి వా। లోకానిన్ద్రలోకాదివిష్ణులోకాన్తానతీతాతిక్రమ్య మహాకైలాసాఖ్యే పరశివపురే స్థితా। పరశివపురస్య సర్వలోకాతీతత్వం శివధర్మోత్తరే అర్వాచీనాల్లోకాన్వర్ణయిత్వా 'జ్ఞేయం విష్ణుపదాదూర్ధ్వం దివ్యం శివపురం మహ'దిత్యారభ్య 'ఇత్యేతదపరం తుభ్యం ప్రోక్తం శివపురం మహత్। దేహినాం కర్మనిష్ఠానాం పునరావర్తనం స్మృత'మిత్యన్తేన కర్మతత్ప్రాప్యం శివపురం వర్ణయిత్వా 'ఊర్ధ్వం శివపురాజ్జ్ఞేయం స్థానత్రయమనుత్తమమ్। నిత్యం పరమశుద్ధం చ స్కన్దోమాశంకరాత్మక'మిత్యారభ్య 'యే సంప్రాప్తాః పరస్థానం ధ్యానయోగరతా నరాః। న తేషాం పునరావృత్తిర్ఘోరే సంసారసాగరే। సర్వజ్ఞాః సర్వగాః శుద్ధాః పరిపూర్ణా మహేశ్వరాః। శివతుల్యబలోపేతాః పరం శివపురం గతా'ఇత్యన్తమ్। లోకాఞ్జీవాన్వాఽతీతా। అతఏవ గుణానతీతా। సర్వమతీతా వా సర్వాఞ్శబ్దానతీతా వా। ఉక్తంచ జ్ఞానార్ణవే 'శబ్దాతీతం పరం బ్రహ్మ గణనారహితం సదా। ఆత్మస్వరూపం జానీహీ'తి। శమః ప్రపఞ్చోపశమ ఏవాత్మా స్వరూపం యస్యాః। 'ప్రపఞ్చోపశమం శివం శాన్తమద్వైతం చతుర్థం మన్యన్తే' ఇతి నృసింహతాపనీయే। శం సుఖమాత్మా యస్యా ఇతి వా॥౨౨౭॥ బన్ధూకో బన్ధుజీవకో వఙ్గదేశప్రసిద్ధో మహావృక్షస్తస్య కుసుమం పుష్పం తస్యేవ ప్రఖ్యా కాన్తిర్యస్యాః। అత్యారక్తతమా కాన్తిర్యస్యా వా। బాలా కుమారీ। 'త్వం కుమార ఉత వా కుమారీ'తి శ్రుతేః। త్రిపురాసిద్ధాన్తేఽపి 'బాలలీలావిశిష్టత్వాద్బాలేతి కథితా ప్రియే' ఇతి। లీలా ప్రాపఞ్చికీ క్రీడైవ వినోదో యస్యాః। పద్మరాజస్య భార్యా లీలాఖ్యా, యోగవాసిష్ఠే ప్రసిద్ధా తాం విశిష్య సత్కర్మసు నోదయతీతి వా। లీలాదేవ్యా తపసా సరస్వతీ తోషితా సా తుష్టా తస్యై జ్ఞానం తద్భర్తృజీవనం చ ప్రాదాదితి కథాయాం విస్తరేణ వర్ణనాత్। దేవీపురాణే నామనిర్వచనాధ్యాయే లక్ష్మీలాలనతో, లీలే'తి నిర్వచనదర్శనాల్లీలేత్యేతావన్మాత్రస్య భిన్ననామత్వం స్వీకృత్య

సుమఙ్గలీ సుఖకరీ సువేషాఢ్యా సువాసినీ॥౨౨౮॥

సువాసిన్యర్చనప్రీతాఽఽశోభనా శుద్ధమానసా।

బిన్దుతర్పణసంతుష్టా పూర్వజా త్రిపురామ్బికా॥౨౨౯॥

దశముద్రాసమారాధ్యా త్రిపురాశ్రీవశంకరీ।

జ్ఞానముద్రా జ్ఞానగమ్యా జ్ఞానజ్ఞేయస్వరూపిణీ॥౨౩౦॥

యోనిముద్రా త్రిఖణ్డేశీ త్రిగుణామ్బా త్రికోణగా।

బ్రహ్మజననీత్యనయోరేకనామత్వమిత్యపి సువచమ్। శోభనం మఙ్గలమస్యా ఇతి సువాసినీసంజ్ఞా। సంజ్ఞాత్వాదేవ 'కేవలమామకే'త్యాదినా జీప్। సుమఙ్గలీ 'సంజ్ఞాయా'మితి గౌరాద్యన్తర్గణసూత్రేణ జీష్ వా। శోభనం మఙ్గలం బ్రహ్మైవేతి వా। తదుక్తం విష్ణుపురాణే 'అశుభాని నిరాచ ష్టే తనోతి శుభసంతతిమ్। శ్రుతిమాత్రేణ యత్పుంసాం బ్రహ్మ తన్మఙ్గలం విదు'రితి। అత్రిస్మృతౌ తు 'ప్రశస్తాచరణం నిత్యమప్రశస్తవివర్జనమ్। ఏతద్ధి మఙ్గలం ప్రోక్తమృషిభిర్బ్రహ్మవాదిభి'రిత్యుక్తమ్। సుఖకర్తృత్వాత్సుఖకరీ। 'కృఞో హేత్వి'త్యాదినా తాచ్ఛీల్యే ణినిః। శోభనేన వేషేణాఢ్యా యుక్తా। సువాసినీ సార్వకాలం జీవత్పతికా। సువాసినీజనాభిన్నా వా॥౨౨౮॥ సువాసినీనామర్చనేన ప్రీతా। ఆశోభనేతి చతురక్షరం నామ। సమన్తతః సౌన్దర్యవతీ। శుద్ధం మానసం యస్యాః। బిన్దౌ సర్వానన్దమయే చక్రే బ్రాహ్మణాదివర్ణచతుష్టయకర్తృకేణ క్షీరాజ్యమధ్వాసవబిన్దుకరణకేన వా తర్పణేన సమ్యక్తుష్టా। 'బిన్దురిచ్ఛు'రితి నిపాతితబిన్దుపదవాచ్యజ్ఞాతౄణాం తర్పణేన తృప్త్యా సంతుష్టా వా। పూర్వం జాతా। 'ఇయమేవ సా యా ప్రథమా వ్యౌచ్ఛ'దితి 'అహమస్మి ప్రథమజా ఋత స్యే'తి శ్రుతేః। అబుద్ధిపూర్వకాయా ప్రథమా సృష్టిస్తద్రూపా వా। అష్టమచక్రాభిమానినీత్రిపురామ్బాఖ్యదేవతారూపా। త్రయాణాం పురాణామవస్థారూపాణామమ్బికా జనికా వా। త్రీణి పురాణి యస్య స జీవః। 'పురత్రయే క్రీడతి యశ్చ జీవ' ఇతి శ్రుతేః తజ్జననీ వా। యథాగ్నేః క్షుద్రా విస్ఫులిఙ్గా వ్యుచ్చరన్తీ'త్యాదిశ్రుతేః। 'వామాదీనాం పురాణాం తు జననీ త్రిపురామ్బికే'తి వచనసిద్ధా వా॥౨౨౯॥ సంక్షోభిణ్యాదిత్రిఖణ్డాన్తా దశ ముద్రాస్తాభిః కరణభూతాభిః సమ్యక్ నిత్యాహృదయోక్తవాసనానుగుణ్యేనారాధ్యా। పఞ్చమచక్రాధిష్ఠాత్రీ త్రిపురాశ్రీనామికా దేవీ తాం వశం కురుతే, సా వశంకరీ యస్యా ఇతి వా, 'తర్జన్యఙ్గుష్ఠయోగరూపజ్ఞానముద్రారూపా వా, జ్ఞానేన ముదం రాతీతి వా, జ్ఞానం చిదంశం ముదమానన్దాంశం ద్రావయత్యావృణోతీతి వా। జ్ఞానేన గమ్యా విషయః, జ్ఞానేన ప్రాప్యా వా। ఉక్తంచ కౌర్మే దేవ్యైవ 'యత్తు మే నిష్కలం రూపం చిన్మాత్రం కేవలం శివమ్। సర్వోపాధివినిర్ముక్తమనన్తమమృతం పరమ్॥ జ్ఞానేనైకేన తల్లభ్యం క్లేశేన పరమం పదమ్। జ్ఞానమేవ ప్రపశ్యన్తో మామేవ ప్రవిశన్తి తే' ఇతి। జ్ఞానజ్ఞేయే దృగ్దృశ్యే

స్వరూపమస్యాః॥౨౩౦॥ యోనౌ ముదం రాతి। నవమముద్రారూపా వా। యోనిరేవ ముద్రా ఆచ్ఛాదికా యస్య బిన్దోస్తద్రూపా వా। యద్వా గుదమేఢ్రాన్తరం యోనిరిత్యుచ్యతే। మన్త్రదోషనిరాసార్థస్తన్నప్రకారో గురుముఖైకవేద్యోఽస్తి, తద్రూపా వా। త్రిఖణ్డాఖ్యాయా దశమ్యా ముద్రాయా ఈమినీ। త్రయాణాం సోమసూర్యానలాఖ్యమన్త్రఖణ్డానామీశీ వా। త్రయో గుణా

పఞ్చయజ్ఞప్రియా పఞ్చప్రేతమఞ్చాధిశాయినీ॥౨౨౫॥

పఞ్చమీ పఞ్చభూతేశీ పఞ్చసంఖ్యోపచారిణీ।

వజ్రిణ ఇన్ద్రస్య స్త్రీ శచీరూపా వా। వజ్రధారిణీ వా। వజ్రాఖ్యైరత్నైర్భూషితా వా। 'మహద్భయం వజ్రముద్యత'మితి శ్రుతౌ వజ్రపదస్య బ్రహ్మపరత్వాపరిచ్ఛేదకత్వసంబన్ధేన తద్వతీ వా। వామకేశ్వరతన్త్రరూపా వామకస్య తన్త్రస్య ప్రతిపాద్యా వా। వామా వామమార్గరతాస్త ఏవ పఞ్చయజ్ఞవిలోపకత్వాత్కుత్సితా ఇతి వామకాః। వమన్తి జగత్స్రుజన్తీతి వా వామకా దక్షాద్యాస్తేషామీశ్వరీ వా। పఞ్చసంఖ్యాకా యజ్ఞాః పఞ్చయజ్ఞాః। మధ్యమపదలోపీ సమాసః। తేన న 'ద్విగో'రితి జీప్। తే ప్రియా యస్యాః। తే చ 'స ఏష యజ్ఞః పఞ్చవిధోఽగ్నిహోత్రం దర్శపూర్ణమాసౌ చాతుర్మాస్యాని పశుః సోమ' ఇతి శ్రుతౌ కథితాః, స్మృతిషు ప్రసిద్ధా దేవయజ్ఞబ్రహ్మయజ్ఞభూతయజ్ఞపితృయజ్ఞమనుష్యయజ్ఞా వా। పఞ్చరాత్రాగమే 'అభిగమనముపాదానమిజ్యాస్వాధ్యాయయోగ' ఇత్యుక్తా పఞ్చవిధా పూజా వా। కులాగమే 'కేవలో యామలో మిశ్రశ్చక్రయుగ్వీరసంకరః। ఇతి పఞ్చవిధా పూజే'త్యుక్తా వా। నిత్యాతన్త్రే 'హేతిభిర్మధ్యమాద్యం స్యాద్ద్వితీయం నవయోనిష్వి'త్యారభ్య 'ఇతి పఞ్చప్రకారార్చా ప్రోక్తా సర్వార్థసిద్ధిదే'త్యన్తేనోక్తా వా। బృహత్తన్త్రకౌముద్యాం తన్మూలకే మన్త్రమహోదధౌ చ 'ఆతురీసౌతకీదౌర్బోధీత్రాసీసాధనాభావనీ'తి కథితా వా। 'అగ్నిహోత్రే హూయమానా దుగ్ధాదిరూపా ఆపః సోమద్యుపృథివీపురుషయోషిద్రూపకుణ్డపఞ్చకే పునఃపునర్హూయన్తే తదా తా ఏవాపః శరీరభావం భజన్తీ'త్యుపనిషత్సు రంహత్యాద్యధికరణేషు చ స్పష్టోఽయం విషయః। త ఏతే పఞ్చయజ్ఞా వా। 'పచి విస్తార' ఇతి ధాతోర్విస్తారార్థే కవిధానాత్పఞ్చో విస్తృతో యజ్ఞో విశ్వసృజామయనాదిర్వా। సర్వేషామేతేషామేకశేషః। బ్రహ్మాదయశ్చత్వారః ప్రేతాః పాదాః। సదాశివాఖ్యః ప్రేతః ఫలకమేతాదృశం మఞ్చం పర్యఙ్కమధిశేతే। ఉక్తంచ భైరవయామలే బహురూపాష్టకప్రస్తారే చ 'శివాత్మకే మహామఞ్చే మహేశానోపబర్హణే। మృతకాశ్చ చతుష్పాదాః కశిపుశ్చ సదాశివః। తత్ర శేతే మహేశానీ మహాత్రిపురసున్దరీ'తి।

ఆచార్య భగవత్పాదైరప్యుక్తం 'గతాస్తే మఞ్చత్వం ద్రుహిణహరిరుద్రేశ్వరభృతః శివః స్వచ్ఛచ్ఛాయాఘటితకపటప్రచ్ఛదపట' ఇతి ॥౨౨౫॥ బ్రహ్మాదిషు పఞ్చసు పఞ్చమస్య సదాశివస్య స్త్రీ। సూతగీతాయాం తస్యాప్యమ్బాసహాయోక్తేః 'త్రిషు రుద్రో వరిష్ఠః స్యాత్తేషు మాయీ పరః శివః। మాయావిశిష్టాత్సర్వజ్ఞాత్సామ్బః సత్యాదిలక్షణః। సదాశివో వరిష్ఠః స్యాన్నాత్ర కార్యా విచారణే'తి। పఞ్చమీశబ్దో వారాహ్యాం నిరూఢో వా। సా చ యద్యపి బ్రాహ్మయాదిషు పఞ్చమీతి పఞ్చరత్నదేవతాసు చరమేతి పఞ్చకోశాదిచరమదేవతాస్వివ యౌగిక ఏవ స తస్యాం భాసతే తథాపి దక్షిణామూర్తిసంహితాయాం 'పూజయేత్పఞ్చమీసుతమ్। ఘటం స్పృష్ట్వా హృది ధ్యాత్వా పఞ్చమీం పరమేశ్వరీమ్। పఞ్చమీశకటం యస్తం త్రిషు లోకేషు దుర్లభమ్' ఇత్యాదౌ వారాహ్యామేవ బహుతరప్రయోగదర్శనాద్యోగరూఢోఽప్యవసేయః। మకారేషు పఞ్చమస్యానన్దరూపత్వాత్తద్రూపావా। తథాచ కల్పసూత్రమ్ 'ఆనన్దం బ్రహ్మణో రూపం తచ్చ దేహే వ్యవస్థితమ్। తస్యాభిష్యఞ్జకాః పఞ్చ మకారాస్తైరథార్చనం' గుప్త్యేత్యాది అతఏవ పఞ్చానాం మానాం మకారాణాం

శాశ్వతీ శాశ్వతైశ్వర్యా శర్మదా శంభుమోహినీ ॥౨౨౬॥

ధరా ధరసుతా ధన్యా ధర్మిణీ ధర్మవర్ధినీ।

సమాహారః। పఞ్చమీతి వా। తాని చ త్రైపురసూక్తే 'పరిస్రుతం చషమాద్యం ఫలం చే'త్యస్యామృచి ప్రసిద్ధాని। దానశుద్ధ్యాదయో గురుముఖాదవగన్తవ్యాః। 'పఞ్చమ్యామాహుతావాపః పురుషవచసో భవన్తీ'తి శ్రుతిప్రసిద్ధా యోషిత్ కుణ్డే రేతో హవిష ఆహుతిరుక్తయజ్ఞేషు పఞ్చమీ తద్రూపా వా। కైవల్యాఖ్యా పఞ్చమీ ముక్తిస్తదభిన్నా వా। పచసంఖ్యానాం భూతానాం పృథివ్యాదీనామీశీ। యద్వా పఞ్చధాభూతా పఞ్చప్రకారా జాతేతి వా। పఞ్చమహాభూతాత్మికా వా పఞ్చరత్నాత్మికా వా వైజయన్తీమాలా తదీశీ। ఉక్తంచ విష్ణుపురాణే 'పఞ్చరూపా తు యా మాలా వైజయన్తీ గదాభృతా। సా భూత హేతుసంఘాతా భూతమాలా భవేద్ద్విజే'తి। అత్ర పఞ్చరూపేతి పదం ముక్తామాణిక్యమరకతేన్ద్రనీలవజ్రసమానవర్ణేతి వ్యాచక్షతే। విష్ణురహస్యేఽపి 'పృథివ్యాం నీలసంజ్ఞానమద్భ్యో ముక్తాఫలాని చ। తేజసః కౌస్తుభో జాతో వాయోర్వైడూర్యసంజ్ఞకమ్।

పుష్కరాత్పుష్పరాగస్తు వైజయన్త్యా హరేరిమే' ఇతి। పఞ్చసంఖ్యా గన్ధపుష్పధూపదీపనైవేద్యాఖ్యా ఉపచారా అస్యాః॥

అథ పరిభాషాయామవశిష్టాని పఞ్చాశన్నామాని విభజతే॥ గుణగణరవిం ఖగేశం చతుర్ధ్వరన్తం చతుర్దృఢామోదమ్। గుణిహృది విభజభవాద్గురువర్గం చ నవచరణం గదన్తమితి॥౩౨॥ అత్ర ఇతిశబ్దః సహస్రసంఖ్యాసమాప్తిపరః। తదితరాణి నామాక్షరసంఖ్యాపరాణి। పక్షే భవాత్ పరశివమారభ్యాగురువర్గం నాథసమూహం స్వగురుపర్యన్తం విశిష్య భజేత్యర్థః। గుణగణైః సాక్షాద్రవిస్వరూపమ్। ఖగానాం దేవానామపీశం చతుర్విధక్లేశాన్ జరాయుజాదియోనిచతుష్టయజన్యాన్హరన్తమ్। చతుఃసంఖ్యా దృఢామోదధ్యానసుఖాః పురుషార్థా యస్మాత్తమ్। గుణశీలే హృది ఇతి అనేన ప్రకారేణ సహస్రనామాదిరూపేణ గదన్తముపదిశన్తమ్। నవచరణశబ్దో నామారమ్భే వ్యాఖ్యాతః॥౩౨॥

శశ్వత్ పౌనఃపున్యం తత్సంబన్ధినీ। పునఃపునరభ్యస్యమానేత్యర్థః। నిత్యా వా। 'శాశ్వతస్తు ధ్రువో నిత్య' ఇత్యమరః। 'తేషాం సిద్ధిః శాశ్వతీ నేతరేషా'మితి శ్రుతేః। శాశ్వతం నిత్యమైశ్వర్యం యస్యాః। యద్వా ఈకారప్రశ్లేషేణేశాః జగదీశాః పఞ్చప్రేతాస్తేష్వశ్వతాఽశ్వత్వం వాహనత్వం యేన తాదృశమైశ్వర్యం యస్యాః। పఞ్చప్రేతాసనారూఢేతి ఫలితార్థః। శర్మ సుఖం దత్తే, శం భావయతి భజతే వా శంభుః। మితద్ర్వాదిత్వాడ్డుప్రత్యయః। తస్య మోహినీతి వా। శంభుమోహినీ॥౨౨౬॥ ధరా పృథ్వీస్వరూపా సర్వస్య జగతో ధారణాద్వా। లకారస్వరూపా వా। 'లకారః పృథివీదేవీ సశైలవనకాననా। పఞ్చాశత్పీఠసంపన్నా సర్వతీర్థమయీ పరే'త్యాది జ్ఞానార్ణవే। ధరస్య హిమవత్పర్వతస్య సుతా। ధన్యా కృతార్థా ధనాయ హితా వా। ధనం లబ్ధీ వా। 'ధనగణం లబ్ధే'తి యత్ప్రత్యయః। 'మఙ్గలాపిఙ్గలాధన్యే'తి జ్యోతిః శాస్త్రప్రసిద్ధయోగినీవిశేషరూపా వా। యద్వా చరమకాలీనాశ్చిన్తా ఆర్తరౌద్రధన్యశుక్లభేదేన చతస్రో భవిష్యోత్తరపురాణే కథితా యథా 'రాజ్యోపభోగశయనాసనసాధనేషు స్త్రీగన్ధమాల్యమణివస్త్రవిభూషణేషు। ఇచ్ఛాభిలాషమతిమాత్రముదేతి మోహధ్యానం తదార్తమితి

సర్వే రోగాః ప్రణశ్యన్తి దీర్ఘమాయుశ్చ విన్దతి।

అయమాయుష్కరో నామ ప్రయోగః కల్పనోదితః॥౨౪౬॥

పర్యవసానాద్ధ్యాయన్నప్రేదితి సంప్రదాయః॥౨౫౫॥ ఇష్టం విశినష్టి— సర్వే రోగా ఇతి। నశ్యతిరిహ ధ్వంసప్రాగభావాదిసాధారణాభావమాత్రపరః। దీర్ఘాయుష్ట్వం అపమృత్యుకాలమృత్యుద్వయాభావౌ। చకారాత్సంపదాం గ్రహణమ్। తేన రోగసామాన్యాభావవిశిష్టసంపన్న చిరతరజీవిత్వం భావ్యం సిద్ధ్యతి। తేన రోగిణ ఇవ నీరోగస్యాపి రోగప్రాగభావపరిపాలనోద్దేశేనాస్మిన్ప్రయోగేఽధికారః సిద్ధః। సంకల్పవ్యవహారాదావుపయోగిత్వేన నామధేయం ప్రదర్శయతి—అయమాయుష్కర ఇతి। కరోతీతి కరః పచాద్యచ్। ఆయుషః కర ఆయుష్కరః। కస్కాదేరాకృతిగణత్వాద్విసర్గస్య షత్వమ్। నామేత్యవ్యయం సంజ్ఞాకృతప్రతిద్ధ్యర్థకమ్। కల్పనోదితః కల్పే కల్పసూత్రే పరశురామకృతే నోదితః సూచితః। కల్పసూత్రాణాం సర్వేషామితస్తతో విప్రకీర్ణపరశాఖాపఠితాఙ్గజాతోపసంహారేణ ప్రయోగవిధికల్పనార్థత్వాత్తత్ర నిత్యార్చాదికతిపయప్రయోగకథనేనేతరే ప్రయోగాస్తత్రానుక్తా అపి సూచితా ఏవేత్యర్థః। యద్వా కల్పసూత్రతుల్యేషు తన్త్రేషు నోదితః కణ్ఠరవేణోక్తః। అథవా కల్పనేన భావ్యకరణయోః కార్యకారణభావకల్పనేన ఉదితః సమర్థితః। యద్వా కల్పేఽపి ప్రలయకాలేఽపి నోదితో విహితః। ప్రలయావ్యవహితపూర్వకాలీనైః సాధకైరుత్తరత్ర సంఘాతమరణనిశ్చయేఽపి దీర్ఘాయుఃకామనయా కృతోఽయం ప్రయోగః ప్రలయకాలేఽపి త్రాస్యతీత్యర్థః। అథవా అయమాయుష్కర ఇత్యాకారకో నామ్నాం ప్రయోగః ప్రయుజ్యమానతా। వ్యవహార ఇతి యావత్। కల్పనయావయవశక్తికల్పనయా యోగరూఢికల్పనయా వోదిత ఉక్తః। తేన న్యాయతౌల్యాదుత్తరేఽపి ప్రయోగా జ్వరహరాదినామకా ఊహ్యాః। తత్ఫలం తు సంకల్పాదావుపయోగ ఇతి సిద్ధ్యతి॥ ॥ అథాస్య స్పష్టతరః ప్రయోగవిధిరుచ్యతే— చన్ద్రతారాదిబలవిశిష్టే ఉదయవ్యాపిపౌర్ణమాసీతిథావహన్యేవ యథాధికారం వైదికం తాన్త్రికం చ నైత్యకం కర్మ సమాప్యోపోషితః సాయాహ్నే పునః స్నాత్వా సాయంసంధ్యాం వైదికీం తాన్త్రికీం చ నిత్యపారాయణాన్తాం నిర్వర్త్య సమ్యగుదితే పూర్ణచన్ద్రే శుచౌ దేశే సమన్త్రకమాసనం ప్రసార్య పూర్వాభిముఖస్తస్మిన్నుపవిశ్యాచమ్య మూలేన ప్రాణానాయమ్య దేశకాలౌ సంకీర్త్య మమాన్యస్య వాముకశర్మణోఽముకగోత్రస్య నీరోగత్వసంపత్తిదీర్ఘాయుఃసిద్ధ్యర్థం శ్రీలలితాసహస్రనామస్తోత్రరూపమాలామన్త్రస్య సకృత్పఠనేనాయుష్కరం ప్రయోగమహం కరిష్య ఇతి సంకల్ప్య చన్ద్రమణ్డలం పశ్యన్నునిమీలితలోచన ఏవ తన్మధ్యే సాఙ్గాం సావరణాం సతిథినిత్యాం సగురుపఙ్క్తిం త్రిపురసున్దరీమవయవశో ధ్యాత్వా స్వాభిన్నాం విభావ్య సః 'శ్రీలలితామ్బికాయై నమః గన్ధాన్సమర్పయామి'త్యేవంరూపైర్మన్త్రైః ప్రత్యక్షాన్గన్ధపుష్పధూపదీపనైవేద్యోపచారాన్ప్రకృతివత్సలక్షణాన్నివేద్యానుక్తమపి తామ్బూలం సంప్రదాయవశాన్నివేద్య చన్ద్రమణ్డలే దేవీం పశ్యన్నేవ ప్రాథమికాన్పఞ్చాశచ్ఛ్లోకాన్పఠిత్వా ఋష్యాదిన్యాసత్రయం విధాయ ధ్యానశ్లోకం పఠిత్వా యథాధికారం ప్రణవముచ్చార్య సువ్యక్తాక్షరమర్థానుసంధానపురఃసరమత్వరన్సహస్రనామమన్త్రం శ్రీమాతేత్యాది

లలితామ్బికేత్యన్తం పఠిత్వాన్తే పునః ప్రణవముచ్చార్యర్ష్యాదిన్యాసత్రయం కృత్వోత్తరభాగం తథైవ పఠిత్వా జపం దేవీవామహస్తే జలక్షేపపురఃసరం గుహ్యాతిగుహ్యేతి

జ్వరార్తం శిరసి స్పృష్ట్వా పఠేన్నామసహస్రకమ్।
తత్క్షణాత్ప్రశమం యాతి శిరస్తోదో జ్వరోఽపి చ॥౨౫౭॥

సర్వవ్యాధినివృత్త్యర్థం స్పృష్ట్వా భస్మ జపేదిదమ్।
తద్భస్మధారణాదేవ నశ్యన్తి వ్యాధయః క్షణాత్॥౨౫౮॥

జలం సంమన్త్ర్య కుమ్భస్థం నామసాహస్రతో మునే।
అభిషిఞ్చేద్గ్రహగ్రస్తాన్గ్రహా నశ్యన్తి తత్క్షణాత్॥౨౫౯॥

సుధాసాగరమధ్యస్థాం ధ్యాత్వా శ్రీలలితామ్బికామ్।
యః పఠేన్నామసాహస్రం విషం తస్య వినశ్యతి॥౨౬౦॥

యథాలిఙ్గం సమర్ప్య దేవీం స్వాత్మత్వేన పరిణమయ్య చన్ద్రబిమ్బాద్భృష్టిమవతార్యాచమ్యోత్థాయ సామాయికాన్సంతర్ప్యాయమాయుష్కరః ప్రయోగః సాఙ్గో భవతు తేన చ త్రిపురసున్దరీ ప్రీయతామితి తదాశిషో గృహీత్వా స్వయమపి భుఞ్జీతేతి। నిత్యకర్మాణి కుర్వతామేవ నైమిత్తికేష్వధికారః। ఉభయాని కుర్వతామేవేదృశేషు కామ్యేష్వధికార ఇతి తు తన్త్రాన్తరసిద్ధోఽర్థో న విస్మర్తవ్యః। అస్య కర్మణ ఆవృత్తిరపి క్రియమాణా న దుష్యతీతి తూక్తమేవ ప్రాక్॥౨౫౬॥ ఏవం సర్వరోగప్రశమనమితి విశేషణచతుష్టయం వివిచ్య క్రమప్రాప్తం సర్వజ్వరార్తిశమనం ప్రయోగం వివేచయతి—జ్వరేణార్తం పీడితం స్పృష్ట్వా హస్తం దదాన ఏవ తత్క్షణాత్సద్యః శిరసస్తోదో వ్యథా। జ్వరప్రయుక్తపీడామాత్రోపలక్షణమిదమ్। ప్రయోగవిధిస్తు—జ్వరాఖ్యనిమిత్తోద్భవదివసే కృతాహ్నికః శుచౌ దేశే ఇత్యాదిసంకల్పాన్తం కుర్యాత్। సంకల్పే యథాలిఙ్గమూహః। జ్వరహరం ప్రయోగమితి నామోల్లేఖః। తతః స్వదక్షిణభాగే ఉదఙ్ముఖం జ్వరార్తం నివేశ్య

భస్మనా మన్త్రేణ వా స్నాపయిత్వా పూర్వభాగం పఠిత్వా జ్వరార్తస్య శిరసి హస్తం దత్త్వా తం తథైవ స్పృశన్నేవ మధ్యభాగం పఠిత్వా హస్తం నిష్కాస్యోత్తరభాగం పఠిత్వా బ్రాహ్మణభోజనాదికం కుర్యాత్। స్వార్థప్రయోగే తు స్వశిరస్యేవ హస్తదానమ్। యావత్ఫలోదయమావృత్తిరపి సంప్రదాయసిద్ధా, 'ఆవృత్తిరసకృదుపదేశాత్' ఇత్యధికరణన్యాయసిద్ధా చ। ఆవృత్తిపక్షే ప్రథమభాగం పఠిత్వా మధ్యభాగమేవ యథాసంకల్పమావర్త్య చరమభాగం పఠేదితి విశేషః। ఏవముత్తరత్ర ప్రయోగవిధిరూహ్యః॥౨౫౭॥ జ్వరాదిసాధారణ్యేన రోగమాత్రహరం ప్రయోగాన్తరమాహ— సర్వేతి। సర్వే చ తే వ్యాధయశ్చ సర్వేషాం వ్యాధయ ఇతి వా। స్పృష్ట్వా స్పృశన్నేవ। ఇదం నామసహస్రం తస్య మన్త్రితస్య భస్మనో ధారణాదేవ ఉద్ధూలనమాత్రాత్॥౨౫౮॥ అథ క్రమప్రాప్తే దీర్ఘాయుష్యప్రదాయకమిత్యత్రోక్తే గ్రహవిషబాధానాశనే ఉద్దిశ్య ద్వౌ ప్రయోగావాహ ద్వాభ్యామ్। సంమన్త్ర్య కుమ్భముఖే హస్తం క్షిపన్నేవ స్తోత్రం పఠిత్వా। మునే అగస్త్య। అభిషిఞ్చేత్స్నాపయేత్। మన్త్రితేనైవ జలేనేతి శేషః। గ్రహా బాలగ్రహాద్యాః పిశాచా దుష్టస్థానీయా నవగ్రహాశ్చ త్రైర్గస్తాన్। పీడయా ముమూర్షుకృతాన్॥౨౫౯॥ శ్రీపురం యత్రయత్రాస్తి తత్రతత్రైకః సుధాహ్రదోఽస్తి। సగుణబ్రహ్మోపాసకప్రాప్యాయామపరాజితాఖ్యనగర్యామరణ్యాఖ్యౌ ద్వౌ సుధాహ్రదౌ స్తః। బ్రహ్మరన్ధ్రేఽప్యేకోఽస్తి। తేషాం మధ్యే విద్యమానత్వేన యథాధికారం ధ్యాత్వా ధ్యాయన్మనసాభ్యర్చ్యేతి శేషః। విషం స్థావరజంగమోభయరూపమ్। అయం చ ప్రయోగః

వన్ధ్యానాం పుత్రలాభాయ నామసాహస్రమన్త్రితమ్।

నవనీతం ప్రదద్యాత్తు పుత్రలాభో భవేద్ధ్రువమ్॥౨౬౧॥

దేవ్యాః పాశేన సంబద్ధామాకృష్టామఙ్కుశేన చ।

ధ్యాత్వాభీష్టాం స్త్రియం రాత్రౌ పఠేన్నామసహస్రకమ్॥౨౬౨॥

ఆయాతి స్వసమీపం సా యద్యప్యన్తఃపురం గతా।

ప్రాయేణ న వ్యధికరణఫలకః॥౨౬౦॥ పుత్రప్రదమపుత్రాణామిత్యంశం క్రమప్రాప్తత్వాద్వివేచయతి— వన్ధ్యానామితి। అప్రజా-మృతప్రజా-స్త్రీప్రజా-కాకవన్ధ్యానాం

సంగ్రహాయ వన్ధ్యానామితి బహువచనమ్। పుత్రలాభాయేతి పుత్రశబ్దోఽపత్యమాత్రవచనః। 'పుమాంస ఏవ మే పుత్రా జాయేరన్ని'త్యత్ర పుమాంస ఇతి విశేషణస్వారస్యాత్। 'పౌత్రీ మాతామహస్తేనే'తి మనుస్మృతిప్రయోగాచ్చ। పుత్రీశబ్దాత్తద్ధితస్వీకారే పౌత్రేయీతి రూపాపత్తేః। అథవా పుత్రాశ్చ దుహితరశ్చేతి విగ్రహే 'భ్రాతృపుత్రౌ స్వసృదుహితృభ్యా'మిత్యేకశేషే పుత్రా ఇత్యేవ రూపం తేషాం లాభః పుత్రలాభస్తస్మై। తేన కన్యేచ్ఛూనామప్యస్మిన్ప్రయోగేఽధికారః। 'ప్రదద్యాత్ తమస్మై భక్షం ప్రయచ్ఛే'దిత్యత్ర వ్యవధారణకల్పనయా తేన యజేతేత్యర్థవదిహాపి వన్ధ్యా భక్షయేదిత్యర్థః। తేన వన్ధ్యాయా గురూపాస్తిలాభే స్వయమపి మన్త్రయిత్వా ప్రాశ్నీయాదితి సిద్ధ్యతి। పుత్రాణాం దుహితౄణాం చ లాభో ధ్రువం నిశ్చయేన భవేత్॥౨౮౧॥ ఇదానీం పురుషార్థప్రదాయకమితి విశేషణం క్రమప్రాప్తత్వాత్పఞ్చత్రింశద్భిః శ్లోకైర్వివేచయితుకామస్తదన్తర్గతే త్రివర్గే చరమస్యాపి పుత్రపదప్రయోగేణేహ ప్రథమం స్త్రీద్వారోపస్థితత్వాత్తత్ప్రాప్తిఫలకం వనితాకర్షణప్రయోగమాహ సార్ధేన— దేవ్యా ఇతి। అత్ర రాజ్ఞః పురుష ఇత్యాదావివ దేవ్యాః శబ్దమర్యాదయా గుణత్వేనాన్వయేఽప్యర్థతః ప్రాధాన్యాదభీప్సితాం స్త్రియం పాశేన సమ్యగ్బద్ధామఙ్కుశేన కర్షన్తీం దేవీం ధ్యాయన్పఠేదిత్యర్థః। మన్త్రజపమాత్రే తద్దేవతాధ్యానస్యావశ్యకత్వేన ప్రాప్తత్వాత్తదాశ్రయేణ గుణఫలసంబన్ధమాత్రవిధానార్థత్వాదస్య వాక్యస్య। నచ పఠనాశ్రయేణ పాశాకృష్టస్త్రీధ్యానరూపగుణః ఫలాయ విధీయతామితి వాచ్యమ్। తథాపి దేవీధ్యానస్య విధ్యన్తరప్రాప్తస్య నిరపవాదత్వేన ఫలాయ విధీయమానస్య ధ్యేయరూపగుణస్య విషయితాసంబన్ధేన ధ్యానాశ్రితస్యైవ సామఞ్జస్యాత్। ధ్యానపాఠయోరేకకాలీనత్వాదివిప్రకృష్టసంబన్ధస్యాప్రయోజనకత్వేనాశ్రయిభావసంబన్ధాయోగ్యత్వాత్। రాత్రౌ రాత్రిమభివ్యాప్య పఠేత్॥౨౮౨॥ అన్తఃపురం శుద్ధాన్తం గతా యద్యపి తథాపి తాదృశాదపి స్థలాత్సమీపమాయాతీత్యన్వయః। నన్వభీష్టా స్త్రీ కిమిహ స్వీయా పరకీయా వా। ఆద్యే యద్యప్యన్తఃపురం గతేతి విరుధ్యతే। తేన రాజమహిషీప్రతీతేః। నచ రాజకర్తృక ఏవాయం ప్రయోగోఽస్తు రాజసూయాదివాక్య ఇవాధికారివిశేషాశ్రయణాత్। తస్యాన్తఃపురే తు సాధ్యతాయా అభావేనాకార్షణవైయర్థ్యాచ్చ। నచ కౌతుకార్థం ప్రవృత్తిరస్తు। యద్యపీతి స్వారస్యేన దుఃసాధ్యతాప్రతీత్యా కుతుకినోఽధికారాభావప్రతీత్యా అకుతుకినోఽధికారాభావాప్రతీతేః। అన్యధర్మస్య విధివిహితత్వాయోగ ఇతి చేన్న। స్వస్త్రియా ఏవ బలాత్కారహరణాదినా

రాజకర్షణకామశ్చేద్రాజావసథదిఙ్ముఖః॥౨౮౩॥

త్రిరాత్రం యః పఠేదేతచ్ఛ్రీదేవీధ్యానతత్పరః।

స రాజా పారవశ్యేన తురంగం వా మతఙ్గజమ్ ॥౨౬౪॥

ఆరుహ్య యాతి నికటం దాసవత్ప్రణిపత్య చ।
తస్మై రాజ్యం చ కోశం చ దద్యాదేవ వశంగతః ॥౨౬౫॥

నిమిత్తేన దుఃసాధ్యతాయామేతద్విధిసార్థక్యాత్। అస్తిహి హనుగుణ్ఠపీఠమాహాత్మ్యే ఇతిహాసః— నారాయణాఖ్యస్య మునేః చన్ద్రవదనాఖ్యా భార్యా శక్రత్మజేన సేతురాజేనాపహృతా మునినా దేవీమారాధ్యైవ పునరానీతేతి। అథవా పరకాయాకర్షణస్య ధర్మావిరోధేనైవ ఫలాన్తరం కల్ప్యమ్। అస్తు వా సంభోగార్థమేవాకర్షణమ్। తథాపి తస్య భావనాయాం భావ్యత్వేనైవాన్వయాన్న విధేయత్వమ్। తదుక్తం తన్త్రవార్తికే 'ఫలాంశే భావనాయాశ్చ ప్రత్యయో న విధాయకః। వక్ష్యతే జైమినిశ్చాత్ర తస్య నిత్యార్థలక్షణే'తి విహితత్వాభావాచ్చ న పరకీయాభిలాషస్య ధర్మత్వమ్। తత్కరణీభూతే ప్రకృతిప్రయోగే తు శ్యేనయాగ ఇవ ధర్మత్వమ్। యాని తు 'సర్వాసామేవ యోషాణాం కౌలికః ప్రథమః పతి'రిత్యాదీని శ్యామారహస్యకారైర్లిఖితాని వచనాని తదర్థనిష్కర్షరీత్యా తు ధర్మత్వం గురుముఖాదేవావగన్తవ్యమ్॥ అత్ర త్రివర్గే మధ్యమస్య కామానన్తరముపస్థితత్వాత్తత్ఫలకేషు భూరిపు ప్రయోగేషు రాజాకర్షణమాహ సార్ధద్వయేన— రాజేతి। చేదిత్యనేనాకర్షణకామనాయాం సత్యాం తదుద్దేశేన ప్రయోగకరణ ఏవేదం ఫలం సిధ్యతి। ఉత్తరత్ర వక్ష్యమాణాని తు షట్కర్మాణి తత్తదుద్దేశేన ప్రయోగకరణేఽప్యానుషఙ్గికాణి సత్యకామస్యాపి సిధ్యన్తీతి సూచితమ్। రాజ్ఞ ఆవసథో గృహం స్వాసనస్థలాద్యస్యాం దిశి వర్తతే తదభిముఖ ఇత్యర్థః। సామాన్యవిధానాత్ప్రాగుదఙ్ముఖత్వయోః ప్రాప్తయోరయమపవాదః॥౨౬౩॥ త్రిరాత్రమిత్యత్యన్తసంయోగే ద్వితీయా। త్రిరాత్రపదం చాహోరాత్రపరమ్। త్రిరాత్రనాశౌచమిత్యాదౌ తథా దర్శనాత్। తేన నిత్యకర్మాపి సంకోచ్య లౌకికమప్యావశ్యకమాత్రమేవ కృత్వానవరతమిదం చతుర్వింశతిప్రహరపర్యన్తం పఠేదితి సిధ్యతి। అతఏవావృత్తిసంఖ్యాయా నియమః। శ్రీదేవీధ్యానే రాజానం పాశేన బధ్వాఙ్కుశేనాకర్షన్త్యాః పూర్వోపస్థితాయా దేవ్యా ధ్యానే తత్పర ఆసక్తః। నచైవం పూర్వ ప్రయోగేణ గతార్థతా। తత్రైకా యామచతుష్టయాత్మికా రాత్రిరేవ కాలః ప్రాఙ్ముఖోదఙ్ముఖత్వయోర్నియమశ్చ వైకల్పికః। అత్ర తు త్రయోఽహోరాత్రాః కాలః రాజగృహదిఙ్ముఖత్వనియమశ్చేతి విశేషతా। వస్తుతస్తు కాలత ఏవానయోర్వైలక్షణ్యమ్। ఆకృష్యమాణదిఙ్ముఖత్వస్యాకర్షణమాత్రే ఆవశ్యకతాయాస్తన్త్రాన్తరసిద్ధత్వాత్। తథాచ వామకేశ్వరతన్త్రే 'తదాశాభిముఖో భూత్వా త్రిపురీకృతవిగ్రహః। బధ్వా తు క్షోభిణీముద్రాం

విద్యామష్టశతం జపే'దిత్యారభ్య 'భ్రమన్తీం భావయేన్నారీం యోజనానాం శతైరపి' ఇత్యన్తమ్। నిత్యాతన్త్రేఽపి కురుకుల్లాపటలే 'విద్యాం త్రయోదశార్ణాం తు తద్దిగ్వక్త్రస్త్రిభిర్దినైః। స్త్రియమాకర్షయేదిత్యాది। జ్ఞానార్ణవేఽపి 'తదాశాభిముఖో భూత్వా స్వయం దేవీస్వరూపక' ఇత్యాది। ఏవం దక్షిణామూర్తిసంహితాదికముదాహార్యమ్। యో యేన మనసోద్దిష్టః స ఏవ రాజేత్యర్థః। చోరవదేకాకీ నాయాతీతి ద్యోతనాయ

రహస్యనామసాహస్రం యః కీర్తయతి నిత్యశః।

తన్ముఖాలోకమాత్రేణ ముహ్యేల్లోకత్రయం మునే॥౨౬౬॥

యస్త్విదం నామసాహస్రం సకృత్పఠతి భక్తిమాన్।

తస్య యే శత్రవస్తేషాం నిహన్తా శరభేశ్వరః॥౨౬౭॥

యో వాభిచారం కురుతే నామసాహస్రపాఠకే।

నివర్త్య తత్క్రియాం హన్యాత్తం వై ప్రత్యఙ్గిరా స్వయమ్॥౨౬౮॥

యే క్రూరదృష్ట్యా వీక్షన్తే నామసాహస్రపాఠకమ్।

తానన్ధాన్కురుతే క్షిప్రం స్వయం మార్తణ్డభైరవః॥౨౬౯॥

ధనం యో హరతే చోరైర్నామసాహస్రజాపినః।

యత్ర కుత్ర స్థితం వాపి క్షేత్రపాలో నిహన్తి తమ్॥౨౭౦॥

తురఙ్గం వేత్యాది। తస్మై ప్రయోక్త్రే వశంగతః తదాజ్ఞాపరవశః సన్॥౨౬౪॥౨౬౫॥ అథాకర్షణేన వశీకరణాదిషట్కర్మణాముపస్థితత్వాత్తత్ప్రయోగానాహ సప్తభిః— రహస్యేతి। నిత్యశః నిత్యకర్మావిరోధేన। యావజ్జీవమనవరతమ్। ముఖాలోకమాత్రేణేతి మాత్రపదేన మోహనోద్దేశ్యకత్వం ప్రయోగే వ్యావర్త్యతే। తేన సంకల్పే 'లోకత్రయమోహనార్థ'మిత్యుల్లేఖో న

కార్యః। ముహ్యేత్ వశంవదం భవేత్॥౨౬౬॥ ఇత
ఆరభ్యోత్తరోత్తరమల్పాయాసాన్ప్రయోగాన్వివక్షుస్తత్ర మారణమాహ— యస్త్వితి। సకృత్ప్రతి నిత్యశ ఇత్యనువర్త్య యావజ్జీవం ప్రతిదినమేకవారం పఠతి। శరభేశ్వరస్తదాఖ్యః శివస్యావతారః నృసింహావతారస్య విష్ణోరపనయనాయేతి లైఙ్గే కాలికాపురాణాదౌ చ ప్రసిద్ధమ్। నారసింహప్రయోగపరావర్తనాయ శరభసాలువాఖ్యమన్త్రప్రయోగాస్తన్త్రేషు ప్రసిద్ధతరాః। తేన విష్ణోరపి మారక ఇతి మారకేషూత్తమత్వాదిహ స ఏవాస్మిన్కర్మణి గృహీతః। తేనేదం ధ్వనితం భవతి— ఈదృశోఽపి వలవాన్దేవః ప్రస్థానాన్తరశీలోఽపి శ్రీవిద్యోపాసకేనైదంపర్యేణానుపాసితోఽప్యనేనావిదితోఽప్యేతచ్ఛత్రూపసంహారాయ స్వయమేవ యతతే। తస్మాత్తన్మాత్రోపాసకానపేక్ష్య లలితోపాసకస్య నిరవధికం మాహాత్మ్యమితి। అన్యథా 'తస్య యే శత్రవః సద్యో నశ్యన్తి స్వత ఏవ తే' ఇత్యేవ బ్రూయాత్। ఏవముత్తరత్రాపి ప్రత్యఙ్గిరాదిపఞ్చకగ్రహణే ధ్వనిర్విజ్ఞేయః॥౨౬౭॥ యో వేతి। అభిచారం అదృష్టద్వారకవైరిమరణసాధనక్రియాం శ్యేనయాగాదిరూపాం నివర్త్య పరావర్త్య। పరాఙ్ముఖీకృత్యేతి యావత్। ప్రత్యఙ్గిరా అథర్వణభద్రకాలీదేవతా। అథర్వణవేదమన్త్రకాణ్డే శౌనకశాఖాయాం ద్వాత్రింశదృచః। పిప్పలాదశాఖాయాం త్వష్టాచత్వారింశదృచస్తదీయా ఆమ్నాయన్తే। తత్ప్రయోగాశ్చ నారదతన్త్రే ప్రసిద్ధాః॥౨౬౮॥ క్రూరయా క్రోధరక్తయా దృష్ట్యా। మార్తణ్డభైరవో నామ శివస్యైవావతారః కర్ణాటకదేశే ప్రేమపురే జాతో మహారాష్ట్రదేశేఽతీవ విస్తృతో మైరాలతన్త్రే రుద్రయామలే యస్య మన్త్రాః ప్రయోగాశ్చ ప్రసిద్ధాః॥౨౬౯॥ యశ్చోరాణామధిపతిః। చోరైః కరణకారకైః। క్షేత్రపాలః దారుకాసురవధార్థం కాలికావతారోత్తరం తద్వధేఽపి తస్యాః కోపశాన్తిమజాతామాలోక్య శివ ఏవ బాలో భూత్వా తత్స్తనపానమిషేణ క్రోధాగ్నిం పపౌ। సోఽయం

విద్యాసు కురుతే వాదం యో విద్వాన్నామజాపినః।

తస్య వాక్స్తమ్భనం సద్యః కరోతి నకులీశ్వరీ॥౨౭౧॥

యో రాజా కురుతే వైరం నామసాహస్రజాపినః।

చతురఙ్గబలం తస్య దణ్డినీ సంహరేత్స్వయమ్॥౨౭౨॥

యః పఠేన్నామసాహస్రం షణ్మాసం భక్తిసంయుతః।

లక్ష్మీశ్చాఞ్చల్యరహితా సదా తిష్ఠతి తద్గృహే॥౨౭౩॥

మాసమేకం ప్రతిదినం త్రివారం యః పఠేన్నరః।
భారతీ తస్య జిహ్వాగ్రే రఙ్గే నృత్యతి నిత్యశః॥౨౭౪॥

యస్త్వేకవారం పఠతి పక్షమేకమతన్ద్రితః।
ముహ్యన్తి కామవశగా మృగాక్ష్యస్తస్య వీక్షణాత్॥౨౭౫॥

క్షేత్రపాలావతారో లైఙ్గే ప్రసిద్ధస్తన్మన్త్రాశ్చ తన్త్రేషు ధృతాః। తం చోరరాజం తన్నాశేన చోరాణాముచ్చాటనమర్థసిద్ధమితి॥౨౭౦॥ విద్యాసు చతుర్దశసు। వాదపదం జల్పవితణ్డయోరుపలక్షణమ్। ఋగ్వేదే ఆరణ్యకే నకులీవాగీశ్వర్యా మన్త్రః సమామ్నాతః। భగవతా పరశురామేణాపి కల్పసూత్ర ఉద్ధృతః। ప్రపఞ్చసారాదావేతస్య ప్రయోగాః ప్రసిద్ధాః॥౨౭౧॥ చతురఙ్గబలం హస్త్యశ్వరథపాదాతరూపం సైన్యమ్। దణ్డినీ దణ్డనాథా యా వారాహీతన్త్రేషు ప్రసిద్ధా। సంహరేత్ సైనికానాం పరస్పరవిద్వేషణేన కతిపయానాముచ్చాటనేన నాశనేన చ సంభూయైకకార్యకారిత్వాభావో బలసంహారస్తం కుర్యాత్। ఏవం షట్కర్మాణ్యుక్తాని। తాని చ 'శాన్తిర్వశ్యం స్తమ్భనం చ విద్వేషోచ్చాటమారణ'మితి శాబరచిన్తామణావుక్తాని। అత్రాన్యాన్యేవోచ్యన్తే పరంతు తేషాం యథాయథాన్యోన్యమన్తర్భావో ద్రష్టవ్యః। తదుక్తం తన్త్రరాజే 'రక్షా శాన్తిర్జయో లాభో నిగ్రహో నిధనం తథా। షట్కర్మాణి తదంశత్వాదన్యేషామపృథక్స్థితి'రితి। అన్తర్భావప్రకారస్తల్లక్షణాని చ విస్తరభయాన్నోచ్యన్తే తాని సౌభాగ్యరత్నాకరే త్రయోవింశే తరఙ్గే ద్రష్టవ్యాని॥౨౭౨॥ అథార్థప్రదావేవ ద్వౌ ప్రయోగావాహ ద్వాభ్యామ్— యః పఠేదితి। సకృదిత్యనువర్తతే। షణ్మాసపర్యన్తం ప్రత్యహం సకృద్యః పఠేత్తద్గృహే సదా యావజ్జీవం లక్ష్మీస్తిష్ఠతి। చాఞ్చల్యం హి లక్ష్మ్యాః స్వభావః। 'స్వభావో దురతిక్రమ' ఇతి హి ప్రసిద్ధిః। తాదృశమపి దోషం పరిత్యజేదిత్యర్థః॥౨౭౩॥ మాసమేకమితి షట్కాపవాదః। త్రివారమితి తు సకృదిత్యస్యాపవాదః। ఏకదైవ త్రిః పఠేత్సంధ్యాభేదేన వేత్యవిశేషః। భారతీ సరస్వతీ। అథవా భా ప్రతిభా రతిరభిరుచిరాస్థా చ। క్తిజన్తాన్ఙీషి రతీతి రూపమ్। జిహ్వాగ్రమేవ రఙ్గం నృత్యభూమిరితి రూపకం నృత్యాన్తరానుగుణ్యాయ। ఘోషణగుణనికాపూర్వావలోకనపాఠనాదికమనపేక్ష్యైవ సర్వా అపి విద్యా అవిస్మృతాస్తిష్ఠన్తి। అధ్యయనం త్వపేక్షితమేవ। విద్యాప్రాప్తౌ గురోరేవాసాధారణకారణత్వాదితి భావః॥౨౭౪॥ సింహావలోకనన్యాయేన పునః కామప్రదం ప్రయోగమాహ—

యః పఠేన్నామసాహస్రం జన్మమధ్యే సకృన్నరః।
తద్దృష్టిగోచరాః సర్వే ముచ్యన్తే సర్వకిల్బిషైః॥౨౭౬॥

యో వేత్తి నామసాహస్రం తస్మై దేయం ద్విజన్మనే।
అన్నం వస్త్రం ధనం ధాన్యం నాన్యేభ్యస్తు కదాచన॥౨౭౭॥

శ్రీమన్త్రరాజం యో వేత్తి శ్రీచక్రం యః సమర్చతి।
యః కీర్తయతి నామాని తం సత్పాత్రం విదుర్బుధాః॥౨౭౮॥

పక్షమితి మాసాపవాదః। ఏకవారమితి త్రిరావృత్తేః। అతన్ద్రితో నిద్రాప్రమీలాదిరహితః। ఇదం చ సర్వత్రాప్యావశ్యకమప్యస్మిన్ప్రయోగేఽత్యావశ్యకమితి ద్యోతనాయోక్తంతేన చ నిశీథేఽయం ప్రయోగ ఇత్యపి సూచితమ్। తస్య తత్కర్తృకాత్తత్కర్మకాద్వా। అత్ర మాత్రపదాభావేన సంకల్పే స్త్రీణాం వశీకరణార్థమిత్యుల్లేఖః కార్య ఇతి ధ్వన్యతే॥౨౭౫॥ ఏవమర్థకామావుక్త్వా ధర్మప్రదాన్ప్రయోగాన్బహుభిః ప్రకారైర్వక్తుముపక్రమమాణః ప్రథమప్రయత్నసాధ్యం ధర్మమాహ— య ఇతి। జన్మమధ్య ఇత్యనేన యావజ్జీవషణ్మాసైకమాసైకపక్షాణామపవాదః। ఏకవారమిత్యస్యైవానువృత్త్యా సిద్ధావపి మణ్డూకప్లుత్యా త్రివారపదానువృత్తిశఙ్కా మా ప్రసాఙ్క్షీదితి సకృదిత్యనేన ప్రతిప్రసవః। తద్దృష్టిగోచరాః తత్కర్తృకచాక్షుషప్రత్యక్షవిషయాః సర్వే ప్రాణిన ఇతి శేషః॥౨౭౬॥ అథ దానక్రియాసంప్రదానకారకనిష్ఠపాత్రతాశరీరఘటకత్వేన ధర్మప్రదత్వమాహ చతుర్భిః—య ఇతి। దేయమిత్యత్ర లలితోపాసకేనేతి శేషః। శ్రీదేవీప్రీతిమిచ్ఛతేత్యుత్తరగ్రన్థానుసారాత్। తేనానుపాసకేనాన్యేభ్యోఽపి దేయం సంప్రదానత్వావిశేషాదితి సిధ్యతి। 'ప్రవృత్తే శామ్భవీచక్రే సర్వే వర్ణా ద్విజాతయ' ఇతి కులార్ణవవచనేన బ్రాహ్మణధర్మాతిదేశో న శ్రుతిస్మృతిప్రాప్తసంప్రదానత్వవిషయః, అపితు యాగసమయేఽస్పృశ్యతాదిధర్మమాత్రపర ఇత్యాశయేనాహ— ద్విజన్మనఇతి। బ్రాహ్మణాయేత్యర్థః। అన్నమిత్యాదిదేయమాత్రోపలక్షణమ్। అన్యేభ్యః సహస్రనామస్వనాదరశీలేభ్య ఉపాసకాభాసబ్రాహ్మణేభ్యః కదాచన శ్రుతిస్మృతివిహితార్త్విజ్యశ్రాద్ధాదికాలేఽపి న దద్యాదిత్యర్థః। తత్రాప్యుపాస్తిపరా ఏవావశ్యకా ఇత్యాశయః॥౨౭౭॥ మన్త్రరాజం శ్రీవిద్యామ్। అత్ర త్రయాణాం సముచ్చయే సత్పాత్రతాం, అన్యతమాభావే తారతమ్యం త్రయాణామప్యభావే పాత్రత్వాభావశ్చేతి న్యాయత ఏవ సిధ్యతి।

తదయం నిష్కర్షః—సంప్రదానతావచ్ఛేదకానామేషాం త్రయాణాం విశేషణానాం మధ్యే ఏకైకవిశేషణకాస్త్రయో ద్విద్విశేషణకా అపి త్రయస్త్రివిశేషణక ఏకస్త్రయాభావవానన్య ఇత్యష్టవిధా బ్రాహ్మణాః ప్రస్తారరీత్యా భాసన్తే యద్యపి తథాపి చక్రరాజార్చకత్వస్య మన్త్రరాజవేత్తృత్వవ్యాప్యత్వేన తన్మన్త్రవిశేషకో న సంభావ్యతే। అతఏవ చ మన్త్రేతరవిశేషణద్వయమాత్రకోఽపి ఖపుష్పమేవ। తేన షాడ్విధ్యమేవ బ్రాహ్మణానామ్। తేషు త్రిగుణక ఉత్తమః, ద్విగుణకౌ మధ్యమౌ। తయోరపి మధ్యే మన్త్రవేత్తృత్వచక్రార్చకత్వరూపగుణద్వయశాలీనమపేక్ష్య మన్త్రవేత్తృత్వనామకీర్తనరూపగుణద్వయశాలీ శ్రేష్ఠః, ఏకగుణకౌ కనిష్ఠౌ। తయోరపి మధ్యే మన్త్రవేదనమాత్రగుణకో వరీయాన్। నామకీర్తనమాత్రగుణకః కనిష్ఠతరః। మన్త్రరాహిత్యే నామకీర్తనేఽధికారాభావేనానధికారినిష్ఠస్య గుణస్యాపి శూద్రాధీతవేదవాక్యన్యాయేనాప్రయోజకత్వాత్। అభావత్రయవాంస్తు నైవ పాత్రమితి వివేకః।

తస్మై దేయం ప్రయత్నేన శ్రీదేవీప్రీతిమిచ్ఛతా।

యః కీర్తయతి నామాని మన్త్రరాజం న వేత్తి యః॥౨౮౯॥

పశుతుల్యః స విజ్ఞేయస్తస్మై దత్తం నిరర్థకమ్।

పరీక్ష్య విద్యావిదుషస్తేభ్యో దద్యాద్విచక్షణః॥౨౯౦॥

శ్రీమన్త్రరాజసదృశో యథా మన్త్రో న విద్యతే।

॥౨౮౮॥ తస్మై సత్పాత్రాయ ప్రయత్నేనాపి తస్మా ఏవ దేయమ్। ఉత్తమాలాభే మధ్యమాయాపి దేయమిత్యాదిరర్థో న్యాయలబ్ధోఽపి విధిరేవ। తదుక్తం పులస్త్యస్మృతౌ 'అదృష్టార్థో విధిః ప్రోక్తో దృష్టార్థశ్చ ద్వితీయకః। ఉభయార్థస్తృతీయస్తు న్యాయమూలశ్చతుర్థక' ఇతి। ఇమమేవార్థం వదన్నాన్యేభ్యస్తు కదాచనేత్యంశం విశదయతి। 'న కీర్తయతి నామాని మన్త్రరాజం న వేత్తి యః। పశుతుల్యః స విజ్ఞేయస్తస్మై దత్తం నిరర్థకమ్' ఇతి। అత్రచ త్రిగుణత్రిగుణకాతిరిక్తాన్నప్యాప్తి య ఇత్యనేనోద్దిశ్య పశుతుల్యత్వం విధిత్సితం తేషాం చ త్రిగుణత్వావచ్ఛిన్నప్రతియోగితాభావవత్త్వేనానుగమః। ఏకగుణకద్విగుణకేష్వపి వ్యాసజ్యవృత్తిధర్మావచ్ఛిన్నప్రతియోగితాకస్య తస్య సులభత్వాత్।

సచాభావ ఉద్దేశ్యతావచ్ఛేదకః పూర్వార్ధేన నిరూపితః। తత్ర యద్యపి ద్వయోరేవ గుణయోరభావ ఉట్టఙ్కితః ప్రతీయతే తథాపి పాత్రలక్షణే త్రయాణాం విశేషణానాముపాదానాత్తదనుసారేణ పశులక్షణేఽపి త్రయాణామభావ ఏవ వివక్షితః, పరంతు వ్యాపకాభావేన వ్యాప్యాభావోఽర్థాయాత ఇత్యాశయేన చక్రరాజం నార్చతీత్యంశః కణ్ఠరవేణోక్తః। మన్త్రవేదనస్య చక్రార్చకత్వవ్యాపకత్వాత్॥౨౭౯॥ పశుతుల్య ఇతి పశుశ్చ పశుశ్చేతి విగ్రహేణైకశేషే తాభ్యాం తుల్య ఇతి సమాసః। తత్రైకః పశుశబ్దశ్చతుష్పాత్పరః। అన్యశ్చ నిరూఢలక్షణయా 'విద్యావిహీనః పశు'రితి ప్రసిద్ధపశుపరః। విద్యా చ శ్రీవిద్యైవ। తదుక్తం బ్రహ్మాణ్డపురాణ ఏవ 'న శిల్పాదిజ్ఞానయుక్తే విద్వచ్ఛబ్దః ప్రయుజ్యతే। మోక్షైకహేతువిద్యావాన్యః స విద్వానితీర్యతే। మోక్షైకహేతువిద్యా చ శ్రీవిద్యా నాత్ర సంశయః' ఇతి। తతశ్చోద్దిష్టానాం పఞ్చానాం మధ్యే త్రయాణాం విద్యావత్త్వేఽపి చక్రార్చననామకీర్తనయోరధికారసత్త్వేఽప్యకరణాద్విద్యమానాప్యవిద్యమానప్రాయైవ విద్యేతి తేషాం తాదృశపశుతుల్యతా। నామమాత్రపాఠినో భావత్రయవతశ్చ చతుష్పాత్పశుతుల్యతేతి వివేకః। తస్మై దత్తం తత్సంప్రదానకం దానమ్। భావే క్తః। నిరర్థకం అర్థరహితమ్। అర్థశబ్దస్తరతమభావాపన్నః ఫలవ్యక్తీరాచ ష్టే। తేన విశిష్టఫలాభావః ఫలసామాన్యాభావశ్చేతి పాత్రతారతమ్యేనాన్వయితవ్యమ్। ఏవముక్తార్థవైపరీత్యే దణ్డం నిపాత్యోపక్రాన్తం నిగమయత్యర్ధేన। తస్మాదితిశేషః। విద్యావిషయే విద్వత్త్వం నామ యాథాతథ్యేనోపాస్తిశాలిత్వమ్। తచ్చ లలితార్చననామకీర్తనసాహిత్యే సత్యేవ సంపద్యత ఇతి గుణత్రయశీలతాం పరీక్ష్య తేభ్యో దద్యాదిత్యర్థః। తేభ్య ఇతి పఞ్చమీ వా। తేషామేవ సత్పాత్రత్వాదన్యేషాం తదభావాత్పాత్ర ఏవం దానవిధానాదన్యత్ర తన్నిషేధాదితి హేతుభ్య ఇత్యర్థః। అస్మిన్పక్షే న శేషః పూరణీయః। విద్యావిదామేవ సంప్రదానత్వమితి నియమస్తు పరీక్షాయా దృష్టార్థత్వబలాదేవ సేత్స్యతి॥౨౮౦॥ త్రయాణాం చ గుణానాం పరస్పరముపమానోపమేయభావేనోపమానా-

దేవతా లలితాతుల్యా యథా నాస్తి ఘటోద్భవ॥౨౮౧॥

రహస్యనామసాహస్రతుల్యా నాస్తి తథా స్తుతిః।

లిఖిత్వా పుస్తకే యస్తు నామసాహస్రముత్తమమ్॥౨౮౨॥

సమర్చయేత్సదా భక్త్యా తస్య తుష్యతి సున్దరీ।

బహునాత్ర కిముక్తేన శృణు త్వం కుమ్భసంభవ॥౨౮౩॥

నానేన సదృశం స్తోత్రం సర్వతన్త్రేషు విద్యతే।

తస్మాదుపాసకో నిత్యం కీర్తయేదిదమాదరాత్॥౨౮౪॥

న్తరవిరహద్వారాత్యుత్తమత్వం ధ్వనయంస్తేషాం సత్వాత్రతావచ్ఛేదకతాయాం కథన్తాశఙ్కామపాకరోతి సార్ధేన। అత్ర యథాతథేత్యనయోర్వైపరీత్యేనాప్యన్వయో ద్రష్టవ్యః॥౨౮౧॥ ఇదానీమనుపాసకస్యాప్యేతోస్త్రం ధర్మప్రదమిత్యాహ। యస్తు యః కశ్చిదపి। ఉపాసకోఽనుపాసకో వేత్యర్థః। అనుపాసకస్య నామకీర్తనేఽధికారాభావేఽపి తత్పుస్తకార్చనేఽధికారస్య నిరాబాధత్వాత్॥౨౮౨॥ సదా యావజ్జీవం। తస్య అనుపాసకస్యాపి కిముతోపాసకస్యేతి భావః। యద్యప్యనేనైవ న్యాయేన పుస్తకార్చనేనాపి తుష్యతి కిముత కీర్తనేనేతి కైముతికన్యాయేన కీర్తన ఏవ తాత్పర్యమ్, తస్మాత్కీర్తయేదిత్యుత్తరత్రోపసంహారో యుజ్యత ఇతి సువచం, తథాపి 'స్వాధ్యాయోఽధ్యేతవ్య' ఇతి వచనేఽధ్యయనపదస్య గురుముఖోచ్చారణానూచ్చారణే శక్తత్వేఽపి తత్కరణకార్థజ్ఞానభావ్యకభావనావిధానపరత్వవదిహాపి నామాని కీర్తయేదితి విధేరప్యర్థజ్ఞానపర్యన్తతా నిర్వివాదా। తేన 'అప్యేకం నామ యో వేత్తి ధాత్వర్థనిగమాదిభిః। సోఽపి శ్రీలలితాలోకే కల్పకోటీర్వసేన్నర' ఇతి దేవీపురాణే, 'అనధీతమవిజ్ఞాతం నిగదేనైవ పఠ్యతే। అనగ్నావివ శుష్కైధో న తజ్జ్వలతి కర్హిచి'దితి స్మృత్యన్తరేషు చ వచనాన్యర్థజ్ఞానాజ్ఞానయోః ప్రశంసానిన్దాపరాణి సంగచ్ఛన్తే। అర్థజ్ఞానాన్తసామర్థ్యాభావే తు నిగదమాత్రపరాపి సా భావనా భవితుమర్హతి। 'ఆఖ్యాతానామర్థం బ్రువతాం శక్తిః సహకారిణీ'తి న్యాయాత్। అతఏవ 'యోఽర్థజ్ఞ ఇత్సకలం భద్రమశ్నుతే నాకమేతి జ్ఞానవిధూతపాప్మే'తి శ్రుతావర్థజ్ఞానప్రాప్యఫలే సకలత్వవిశేషణేన శబ్దజ్ఞానమాత్రేణాపి కించిద్వికలం ఫలమస్తీతి జ్ఞాపితమ్। తతశ్చ తుల్యన్యాయేన శబ్దపాఠేఽప్యసమర్థస్య పుస్తకసంగ్రహమాత్రమపి న్యాయలభ్యమ్। ఉచ్చారణస్య జన్మాన్తరే అర్థజ్ఞానప్రదత్వవత్ పుస్తకసంగ్రహస్యాభ్యుచ్చారణప్రదత్వం జన్మాన్తరే సంభవతీతి సువచమ్। అతఏవ తన్త్రరాజాదిష్వసంప్రదాయేనాఙ్గహీనాపి కృతోపాసనా జన్మాన్తరే సాఙ్గసంప్రదాయశుద్ధ్యై కల్పత ఇత్యుక్తమ్। తేన పుస్తకార్చనమాత్రమపి ధర్మ ఏవ। సచానుపాసకస్యాప్యనిషిద్ధత్వాజ్జన్మాన్తరే ఉపాసనాప్రాప్త్యర్థం కర్తవ్య ఏవ। ఉపాసకస్య తు నామపాఠేఽప్యసమర్థస్య నామ పఠేదితి విధేర్యావచ్ఛక్తిపరిపాలనాయావశ్యకతమ ఏవ। నచ 'కులపుస్తకాని గోపయే'దితి కల్పసూత్రోక్తవిధివిరోధాదనుపాసకస్య కథం పుస్తకార్చనేఽధికార ఇతి వాచ్యమ్। తస్యార్థః జ్ఞానవిదూషకదుర్జనపరత్వేన భావికోపాసనేచ్ఛుసజ్జనపరత్వాభావాత్। తథాసత్యదృష్టార్థతాపత్తేరిత్యన్యదేతత్।

ఉపాసకానాం తు నామపాఠశక్తానాం పుస్తకార్చనమాత్రం త్వావశ్యకమితి తు నిరాబాధమేవ। అయంచ న్యాయ ఏతదర్థజ్ఞానోపాయభూతభాష్యాధ్యయనేఽపి

ఏభిర్నామసహస్రైస్తు శ్రీచక్రం యోఽర్చయేత్సకృత్।
పద్మైర్వా తులసీపుష్పైః కహ్లారైర్వా కదమ్బకైః॥౨౮౫॥

చమ్పకైర్జాతికుసుమైర్మల్లికాకరవీరకైః।
ఉత్పలైర్విల్వపత్రైర్వా కున్దకేసరపాటలైః॥౨౮౬॥

అన్యైః సుగన్ధికుసుమైః కేతకీమాధవీముఖైః।
తస్య పుణ్యఫలం వక్తుం న శక్నోతి మహేశ్వరః॥౨౮౭॥

తుల్య ఇత్యాశయేన గ్రన్థాన్తేఽస్మాభిర్వక్ష్యతే। 'అమ్బ త్వత్పదయోః సమర్పితమిదం భాష్యం త్వయా కారితం త్వన్నామార్థవికాసకం తవ ముదే భూయాదథ త్వాం భజన్। యో నైనత్పరిశీలయేన్న చ పఠేద్యః పుస్తకస్యాపి వా సంగ్రాహం న కరోతి తస్య లలితోపాస్తిర్వృథా జాయతా'మితి। ఏవమనుపాసకానామపి రక్షకమ్, ఉపాసకాన్రక్షేదితి కిము వక్తవ్యమిత్యాశయేన మధ్య ఏవ నిగమయతి సార్ధేన॥౨౮౩॥౨౮౪॥ అథాత్యుత్కృష్టధర్మప్రదం పూర్వోక్తరాశిషట్కాదిక్రమేణ బుద్ధ్యాప్యపరిచ్ఛేద్యఫలకం యోగమాహ చతుర్భిః— ఏభిరితి। నామసాహస్రైరితి బహువచనం నామ్నాం ప్రత్యేకం కరణత్వద్యోతనాయ, లక్షపూజాదౌ పునఃపునరావృత్తిధ్వననార్థం చ। నామాని ప్రాతిపదికాని సహస్రం యేషు శ్రీమాత్రేనమ ఇత్యాదిలలితామ్బికాయైనమ ఇత్యన్తేషు చతుర్థీనమోన్తమన్త్రేషు తైర్నామసాహస్రైరితి వా। సంప్రదాయాచ్చ పుష్పప్రక్షేపావృత్తిః। తేన 'చతుర్లక్షాణుభిర్వ్యక్తం' 'చతుర్భిరభ్రిమాదత్తే' ఇత్యాదావివ సముచ్చయో మాభూత్। అత్ర పద్మకహ్లారోత్పలానాం పరస్పరవైలక్షణ్యమవాన్తరజాతిభేదేనోహ్యమ్। తులస్యాః పుష్పైః ఫుల్లమఞ్జరీభిః నతు తత్పత్రైః। సున్దరీవిషయే తులసీనిషేధస్యైతద్బలాదేవ పుష్పపరత్వౌచిత్యాత్। అతఏవ స్పష్టముక్తం నీలాతన్త్రే 'నానోపహారబలిభిర్నానాపుష్పైర్మనోరమైః। అపామార్గదలైర్బ్రాహ్మైస్తులసీదలవర్జితైః। పూజనీయా సదా భక్త్యా నృణాం శీఘ్రఫలాప్తయే'

ఇతి। యత్తు తత్రైవ 'దేవీపూజా సదా శస్తా జలజైః స్థలజైరపి। విహితైర్వా నిషిద్ధైర్వా భక్తియుక్తేన చేతసే'తి। తత్ర నిషిద్ధస్వీకారో భక్త్యావశ్యకత్వధ్వననాయ। 'పుష్పాణామప్యలాభే తు తత్పత్రైరర్చయేచ్ఛివా'మితి కాలీపురాణవచనం నిత్యకర్మపరమ్। కామ్యే కర్మణి ప్రతినిధ్యభావస్య షష్ఠాధికరణసిద్ధత్వాత్। సున్దరీవిషయే తులసీనిషేధస్యైతద్బలాదేవ పత్రపరత్వౌచిత్యాత్పత్రాన్తరపరం చ। పద్మాదిషు తు సుసదృశత్వాత్ పూరణాయ కహ్లారాదీనాం గ్రహణం యుజ్యతే। విష్ణునా నేత్రకమలస్య తత్పూరణార్థముపాదానస్య లిఙ్గపురాణే కథనాల్లిఙ్గాత్। కదమ్బకైః అవిశేషాద్ద్వివిధైరపి ॥౨౮౫॥ జాతికుసుమైరిత్యత్ర 'జ్యాపోః సంజ్ఞాచ్ఛన్దసోర్బహుల'మితి హ్రస్వః। జాతీ మాలతీ। మల్లికా విచకిలమ్। కరవీరం హయమారః। కున్దం మాధ్యమ్। కేసరం కాశ్మీరమ్। పాటలం శ్వేతరక్తం తిలపుష్పసదృశమ్ ॥౨౮౬॥ సుగన్ధిపదమహిఫేనాదిదుర్గన్ధికుసుమానామేవ నిరాసాయ। నిర్గన్ధానామపి జపాదీనాం రక్తానాం దేవీప్రియత్వాత్। 'గన్ధస్యేదుత్పూతిసుసురభిభ్య' ఇతి సమాసాన్తః। మాధవీ వాసన్తీ। ముఖపదేన పుంనాగవకులాదీనాం గ్రహణమ్। ఏతేషామప్యవాన్తరతారతమ్యమాదిత్యపురాణకాలికాపురాణయోర్ద్రష్టవ్యమ్। ఫేత్కారిణీతన్త్రే తు

సా వేత్తి లలితాదేవీ స్వచక్రార్చనజం ఫలమ్।

అన్యే కథం విజానీయుర్బ్రహ్మాద్యాః స్వల్పమేధసః ॥౨౮౮॥

ప్రతిమాసం పౌర్ణమాస్యామేభిర్నామసహస్రకైః।

రాత్రౌ యశ్చక్రరాజస్థామర్చయేత్పరదేవతామ్ ॥౨౮౯॥

స ఏవ లలితారూపస్తద్రూపా లలితా స్వయమ్।

విశేషః 'పుష్పం వా యది వా పత్రం ఫలం నేష్టమధోముఖమ్। దుఃఖదం తత్సమాఖ్యాతం యథోత్పన్నం తథార్పయేత్। అధోముఖార్పణం నేష్టం పుష్పాఞ్జలివిధిం వినా॥ లక్షపూజాదిషు పునః పుష్పమేకైకమర్పయేత్। సముదాయేన చేత్పూజా లక్షపుష్పార్పణం న తది'తి। అత్ర హి ద్వన్ద్వవత్తదపవాదకైకశేషోఽపి సాహిత్యార్థకః। 'ఏకాదశ ప్రయాజాన్యజతీ'త్యత్ర సహితేష్వేవైకాదశత్వస్య నివేశో న ప్రాతిస్వికమితి సిద్ధాన్తాత్। తతశ్చ

సుగన్ధికుసుమైరిత్యేకశేషవశాన్మల్లికాకరవీరయోః కేతకీమాధవ్యాదీనాం చ ద్వన్ద్వవశాచ్చ సముచ్చయేన కరణత్వం మా ప్రసాఙ్క్షీదితి తదపవాదాయ పూర్వశ్లోకయోర్వాకారః। సోఽపి చ ప్రతిపుష్పమన్వయితవ్య ఇతి ధ్వనయితుం ద్విస్త్రిః ప్రయుక్తః। తథాచ నిరపేక్షకరణతాబోధకతృతీయావిభక్తయోఽపి వ్రీహియవన్యాయేనానుగృహీతా భవన్తి। మహేశ్వరః పఞ్చప్రేతేషు చతుర్థః తస్యాప్యసర్వజ్ఞత్వాద్వక్తుమసామర్థ్యే పూర్వోక్తరాశిషట్కాదిగుణనోపాయేన మనుష్యాణాం జ్ఞాతుం వక్తుం చ సామర్థ్యాభావః కైముతికన్యాయేన సిద్ధ ఇతి ఫలస్యానవధికత్వధ్వనిః॥౨౮౭॥ అతఏవ సర్వజ్ఞైకపరిచ్ఛేద్యమిత్యాద్ధ— సేతి। బ్రహ్మాదీనామజ్ఞాతృత్వే పరికరాలంకారేణ హేతుగర్భం విశేషణమ్। స్వల్పమేధస ఇతి స్వల్పా మేధా ధారణాత్మికా బుద్ధిర్యేషాం తే। 'నిత్యమసిచ్ ప్రజామేధయో'రితి సమాసాన్తః। నను రాశిషట్కవేద్యఫలకం కఠినతరం ప్రయోగమపేక్ష్యాస్య పుష్పార్పణప్రయోగస్య సులభత్వేన తతోఽప్యనవధిఫలకత్వే కఠినతరప్రయోగే కస్యాపి ప్రవృత్త్యయోగాదననుష్ఠానలక్షణమప్రామాణ్యం ప్రసజ్యేతేతి చేత్ భ్రాన్తోఽసి। కఠినతరప్రయోగస్యానిశనిత్యాదిపదఘటితవిధిబోధ్యత్వేనాకరణే ప్రత్యవాయబోధనేన నిత్యత్వాత్। నిత్యాకరణే ఆయుష్కరాదిపుష్పార్పణాదికామ్యప్రయోగేష్వధికారాభావస్యోక్తత్వాత్। నిత్యస్యాపి వచనబలాత్కామ్యత్వం త్వగ్నిహోత్రాదిన్యాయేన న విరుద్ధమితి న ప్రవృత్తిపరాహతతా। అథ ప్రయోగవిధౌ విశేషః— 'చక్రార్చనారమ్భ ఏవాపరిమితపుణ్యప్రాప్త్యర్థమముకకుసుమైర్దేవీం పూజయిష్యామీతి సంకల్ప్య ఆసనపూజోత్తరం పూర్వభాగం పఠిత్వా న్యాసత్రయం కృత్వా ప్రణవముచ్చార్య ద్వితారాద్యైర్నామైశ్చతుర్థ్యన్తనామమన్త్రైః 'హ్రీంశ్రీంశ్రీమాత్రేనమః' ఇత్యాదిరూపైరేకైకం పుష్పమేకైకమన్త్రాన్తే యథోత్పన్నం తథా బిన్దౌ వినిక్షిప్య విజాతీయపుష్పామిశ్రణేన సజాతీయైరేవ సంఖ్యాం పూరయిత్వా తదన్తే ప్రణవముచ్చార్య న్యాసత్రయం కృత్వా ఫలశ్రుతిం పఠిత్వా పూజాశేషం సమాపయేది'తి॥౨౮౮॥ ఇత్థమియతా ప్రబన్ధేన త్రివర్గప్రదత్వముక్త్వా క్రమప్రాప్తం చతుర్థపురుషార్థప్రదాయకత్వమనేకధా దిదర్శయిషుః ప్రథమం కైవల్యాఖ్యపఞ్చమముక్తిప్రదం ప్రయోగమాహ ద్వాభ్యామ్— ప్రతీతి। ప్రతిపౌర్ణమాసీతి విహాయ ప్రతిమాసమిత్యుక్తిర్యావజ్జీవమిత్యర్థబోధాయ। తస్యాపి ప్రయోజనముత్తరత్ర యావజ్జీవార్థకప్రతిమాసపదానువృత్తిః। ఏభిః పూర్వోక్తాన్యతమైః కుసుమైః॥౨౮౯॥ సకృదర్చనస్య

న తయోర్విద్యతే భేదో భేదకృత్పాపకృద్భవేత్॥౨౯౦॥

మహానవమ్యాం యో భక్తః శ్రీదేవీం చక్రమధ్యగామ్।

లలితైకవేద్యఫలకత్వే పునఃపునరావృత్తార్చనస్య లలితైకరూపత్వం ఫలం న్యాయలబ్ధమేవాహ—స ఏవేతి। పరస్పరప్రతియోగికతాదాత్మ్యబోధనాయోద్దేశ్యవిధేయభావవైపరీత్యేనాప్యాహ—తద్రూపేతి। వాస్తవికభేదే సత్యప్యుపమేయోపమాలంకారేణాప్యేపోక్తిః సుసమర్థేతి భ్రమం నిరస్యతి—న తయోరితి। దేవీభక్తయోరిత్యర్థః। భేదః వాస్తవిక ఇతి శేషః। నాత్ర తృతీయసదృశవ్యవచ్ఛేదోఽపి తు తాదాత్మ్యమేవేతి భావః। వాస్తవ ఏవ భేదోఽస్త్విత్యాగ్రహిణం దణ్డయతి— భేదకృదితి। దేవీభక్తౌ పరస్పరప్రతియోగికసత్యభేదకృత్। మర్త్యామర్త్యత్వపూజ్యపూజకభావాదిరూపవిరుద్ధధర్మాధికరణత్వాదిభేదసాధకానుమానప్రయోక్తేత్యర్థః। అద్వైతప్రతిపాదకశాస్త్రవిరోధేన ప్రాణ్యఙ్గత్వహేతుకాశుచిత్వానుమానప్రయోక్తృవదుపహసనీయతామాహ— పాపకృదితి। హేత్వాభాసప్రయోగకృతత్వాచ్ఛాస్త్రవిరుద్ధత్వాచ్చ పాపిష్ఠ ఇత్యర్థః। మరణభ్రమోఽపి 'న తస్య ప్రాణా ఉత్క్రామన్త్యత్రైవ సమవలీయన్తే' ఇతి శ్రుత్యైవ నిరస్త ఇతి భావః॥౨౯౦॥

అథేతోఽపి సులభం చతుర్విధముక్తిఫలకం ప్రయోగమాహ మహానవమ్యామితి। యావజ్జీవార్థకం ప్రతిమాసపదం రాత్రిపదం చానువర్తనీయమ్। నవరాత్రస్య చరమదివసద్వయం మహానవమీత్యుచ్యతే। తచ్చ శివశక్తిసామరస్యరూపమ్। తత్ర సర్వజాతీయానాం దేవీపూజనేఽధికారః। తథాహి— నవరాత్రం ద్వివిధం, శారదం వాసన్తం చేతి। 'శరత్కాలే మహాపూజా క్రియతే యా చ వార్షికీ' ఇతి మార్కణ్డేయపురాణస్థవచనే వార్షికీతి పదస్య వర్షస్య వత్సరస్యాదౌ భవేతి సాంప్రదాయికైర్వ్యాఖ్యానాత్, చకారాదుభయోః సముచ్చయస్య స్వరసతోఽవగమాత్ చాతుర్మాసాఖ్యవర్షర్తౌ భవేతి వ్యాఖ్యాయాః శరదో వర్షర్తుత్వాపాదికతాయాః క్లిష్టత్వాత్, ప్రతివర్షం క్రియమాణేతి వ్యాఖ్యాయామపి విశేషణవైయర్థ్యాత్, 'వాసన్తే నవరాత్రేఽపి పూజయేద్రక్తదన్తికా'మితి రుద్రయామలే స్పష్టం నవరాత్రద్వైవిధ్యకథనాచ్చ। దేవీభాగవతే తృతీయస్కన్ధే కామబీజోపాసకం సుదర్శనం ప్రతి దేవీవాక్యమ్ 'శరత్కాలే మహాపూజా కర్తవ్యా మమ సర్వదా। నవరాత్రోత్సవం 'రాజన్విధివత్పరికల్పయ॥ చైత్రే చాశ్వయుజే మాసి త్వయా కార్యో మహోత్సవః। నవరాత్రే మహారాజ మమ ప్రీతివిధాయక' ఇత్యాది। సౌభాగ్యరత్నాకరే త్వాపాఢపౌపయోరపి నవరాత్రముక్తమ్। తత్ర శారదనవరాత్రస్యాష్టమీనవమ్యౌ మహాపూర్వే। తదుక్తం కాలికాపురాణే 'ఆశ్వినస్య తు శుక్లస్య యా భవేదష్టమీ తిథిః। మహాష్టమీతి సా ప్రోక్తా దేవ్యాః ప్రీతికరీ పరా॥ తతోఽను నవమీ యా స్యాత్సా మహానవమీ స్మృతా। సా తిథిః సర్వలోకానాం పూజనీయా శివప్రియే'తి। ధౌమ్యోఽపి 'ఆశ్వినే మాసి శుక్లే తు యా స్యాన్మూలేన చాష్టమీ। సా మహత్యష్టమీ జ్ఞేయా తత్ర దేవీ కృతాలయా'। బ్రహ్మాణ్డపురాణేఽపి "కన్యాసమాశ్రితే భానౌ యా స్యాన్మూలేన

చాష్టమీ। సా మహత్యష్టమీ జ్ఞేయా న ముగ్ధా నవమీయుతా'। మూలయోగోక్తిస్తు సంభవాభిప్రాయా। తేన పూర్వాషాఢాయుతాపి మహాష్టమ్యేవ। 'మూలఋక్షసమాయుక్తా పూజనీయా ప్రయత్నతః। మూల్యభావేఽపి కర్తవ్యా యది స్యాత్తోయసంయుతే'తి వచనాత్। తోయం పూర్వాషాఢా। అస్యా ఏవ నక్షత్రద్వయాన్యతరయోగే మహానవమీ-

అర్చయేన్నామసాహస్రైస్తస్య ముక్తిః కరే స్థితా॥౨౯౧॥

త్యపి సంజ్ఞాన్తరమ్। తదుక్తం నృసింహప్రాసాదే 'ఆశ్వయుక్శుక్లపక్షే తు యాష్టమీ మూలసంయుతా। పూర్వయాషాఢయా సార్ధమృక్షద్వయయుతాపి వా। సా మహానవమీ నామ త్రైలోక్యేఽపి సుదుర్లభే'తి। భవిష్యోత్తరేఽపి 'కన్యాగతే సవితరి శుక్లపక్షేఽష్టమీయుతా। మూలనక్షత్రసంయుక్తా సా మహానవమీ స్మృతే'తి। విశ్వరూపాచార్యైరపి 'ఆశ్వయుక్శుక్లపక్షే తు యాష్టమీ మూలసంయుతా। యది స్యాద్రవివిద్ధాపి సా మహానవమీ స్మృతే'తి। అత్రాష్టమీమూలాభ్యాం సంయుతా యా తిథిః సా మహానవమీతి వ్యాఖ్యయా నవమ్యేవ మహానవమీత్యర్థ ఇతి కేచిదితి యదుక్తం తద్భవిష్యోత్తరాదివచనవిరోధాదనాదేయమ్। సప్తమీవేధబోధకరవివిద్ధాపదస్య రవివాసరయుక్తేత్యర్థవర్ణనాపత్తేశ్చ। అనయోశ్చ పరస్పరవిద్ధత్వమపి ప్రశస్తమ్। తదుక్తం విష్ణుధర్మోత్తరే 'అష్టమ్యా నవమీ యుక్తా నవమ్యా చాష్టమీ యుతా। అర్ధనారీశ్వరప్రాయా ఉమామాహేశ్వరీ తిథి'రితి। భోజరాజీయేఽపి 'అష్టమ్యాం పూజ్యతే రుద్రో నవమ్యాం శక్తిరిజ్యతే। ఉమాయా నవమీ ప్రోక్తా హరస్య తిథిరష్టమీ। ద్వయోర్యోగే మహాపుణ్యా ఉమామాహేశ్వరీ తిథిః' ఇతి। తత్రైవ సప్తమీవేధాభావో నవమీవిద్ధాష్టమీగ్రహణే హేతురుక్తః। 'న దివా న నిశాపి చ విష్టిహతా నచ సప్తమిశల్యలవోపహతా। యదివాష్టమిశేషభవా నవమీ విబుధైరపి పూజ్యతమా నవమీ'తి। విష్ట్యా సప్తమిశల్యలవేన చోపహతా న కార్యా। అష్టమీశేషే నవమీ చేత్సురాణామపి పూజ్యా నవమీ చ న భవతీత్యర్థః। అయమేవ ప్రకారో వాసన్తనవరాత్రాష్టమీనవమ్యోర్నిర్ణయేఽపి నవరాత్రప్రదీపే తథాభిధానాత్। విశ్వరూపాచార్యైరపి నవరాత్రద్వయం ప్రక్రమ్య 'అష్టమీనవమీయుగ్మే శివక్షేత్రే మహోత్సవః। శివశక్త్యోః సామరస్యాత్పక్షయోరుభయోరపీ' త్యుక్తేః। శారదో వాసన్తశ్చేతి నవరాత్రస్య ద్వౌ పక్షౌ తయోరుభయోరపీతి తదర్థాత్। అష్టమ్యాం చ దేవీపూజోక్తా దేవీపురాణే 'ఆశ్వయుక్శుక్లనవమీ త్వష్టమీ మూలసంయుతా। సా మహానవమీ తస్యాం జగన్మాతరమర్చయేత్' ఇతి। నవమ్యాం చోక్తా భవిష్యోత్తరపురాణే 'నవమ్యాం శ్రీసమాయుక్తా దేవైః సర్వైః సుపూజితా। జఘాన మహిషం దుష్టమవధ్యం దేవతాదిభిః॥ లబ్ధ్వాభిషేకం వరదా శుక్లే చాశ్వయుజస్య తు। తస్మాత్సా తత్ర సంపూజ్యా నవమ్యాం చణ్డికా

బుద్ధైః॥ మహత్త్వం హి యతః ప్రాప్తా అత్ర దేవీ సరస్వతీ। అతోఽర్థం మహతీ ప్రోక్తా నవమీయం సదా బుధై'రితి। ఇయం చ పూజా నిశీథ ఏవ। 'ఆశ్వినే మాసి మేఘాన్తే మహిషాసురమర్దినీమ్। దేవీం చ పూజయిత్వా యే అర్ధరాత్రేఽష్టమీషు చే'తి దేవీపురాణాత్। శక్తిరహస్యేఽపి 'కన్యాసంస్థే రవావీశాం శుక్లాష్టమ్యాం ప్రపూజయేత్। సోపవాసో నిశార్ధే తు మహావిభవవిస్తరై'రితి। విశ్వరూపాచార్యైరపి 'అష్టమీరాత్రిమాసాద్య పూజాం గృహ్ణాతి పార్వతీ। నిశార్ధే పూజితా దేవీ వైష్ణవీ పాపనాశినీ। తస్మాత్సర్వప్రయత్నేన హ్యష్టమ్యాం నిశి పూజయే'దితి। యత్తు భవిష్యోత్తరే 'తత్రాష్టమ్యాం భద్రకాలీ దక్షయజ్ఞవినాశినీ। ప్రాదుర్భూతా మహాఘోరా యోగినీకోటిభిః సహ। అతోఽర్థం పూజనీయా సా తస్మిన్నహని మానవై'రితి వచనం తత్రాహఃపదమహోరాత్రపరమ్। ఏతద్బలాదష్టమ్యామహన్యేవ పూజనమితి త్వన్ధానాం ప్రలాపః। నవమ్యాం తు దివైవ పూజయేదిత్యప్యాహుః। ఇదంచ పూజాద్వయం ప్రత్యేకముత్పన్నమపి పరస్పరసాపేక్షమేవ ఫలజనకమ్। 'అష్టమ్యాం చ నవమ్యాం చ జగన్మాతరమమ్బికామ్।

యస్తు నామసహస్రేణ శుక్రవారే సమర్చయేత్।

చక్రరాజే మహాదేవీం తస్య పుణ్యఫలం శృణు॥౨౮౨॥

పూజయిత్వాశ్వినే మాసి విశోకో జాయతే నర' ఇతి భవిష్యోత్తరవచనేనైకప్రయోగతాసూచనాత్। 'అష్టమీనవమీయుగ్మే'ఇతి పూర్వోక్తవచనాచ్చ। అతఏవ నవరాత్రాత్కర్మాన్తరమిదమితి సిద్ధాన్తః। అస్యాం చ పూజాయాం సర్వజాతీయానామధికారః। తదుక్తమేతత్కర్మోపక్రమ ఏవ భవిష్యోత్తరే 'పూజనీయా జనైర్దేవీ స్థానేస్థానే పురేపురే। గృహేగృహే శక్తిపరైర్గ్రామేగ్రామే వనేవనే॥ స్నాతైః ప్రముదితైర్హృష్టైర్బ్రాహ్మణైః క్షత్రియైర్విశః। శూద్రైర్భక్తియుతైర్మ్లేచ్ఛైరన్యైశ్చ భువి మానవైః॥ స్త్రీభిశ్చ కురుశార్దూల తద్విధానమిదం శృణ్వి'త్యాది। శక్తిపరైశ్చణ్డీపరాయణైః। మ్లేచ్ఛైః శబరకిరాతపులిన్దాదిభిః। త్వన్యైరనులోమప్రతిలోమజైః। పరంతు స్వకులాచారమనురుధ్యైవ పూజయేత్। తదుక్తం వ్రతఖణ్డే 'యస్య యస్య హి యా దేవీ కులమార్గేణ సంస్థితా। తేన తేన చ సా పూజ్యా బలిగన్ధానులేపనైః॥ నైవేద్యైర్వివిధైశ్చైవ పూజయేత్కులమాతర'మితి। నన్వేవం నిర్ణీతాయామపి మహానవమ్యాం తస్య శబ్దస్య కాలపరత్వేన ప్రకృతవిధౌ కస్య కాలస్య మహానవమీపదేనోపాదానమ్। ఉక్తరీత్యాష్టమీనవమ్యోర్మహానవమీత్వాత్। యద్యపి దర్శపూర్ణమాసనవరాత్రాదిపదవత్కర్మపరోఽయం మహానవమీశబ్దస్తదాష్టమీనవమీపూజాద్వయస్యైకకర్మత్వేఽపి తస్య వాసన్తశారదభేదేన

ద్వైవిధ్యాత్ప్రకృతే కస్య కర్మణ ఉపాదానమ్। నచోభయోరప్యుపాదానమ్। ఏకధాధికరణే వైధపదస్యానియతానేకార్థపరతాయా నిరస్తత్వాదితి చేత్। అత్ర బ్రూమః— మహానవమీశబ్దస్య కర్మపరత్వే ఏకస్యైవాగ్ని హోత్రస్య
సాయంప్రాతర్భేదేనావృత్తివద్వసన్తశరద్భేదేనావృత్తిమాత్రాఙ్గీకారేణానేకార్థత్వాభావాత్। కాలపరత్వే తు చత్వారోఽపి కాలా ఇహ విధౌ గృహ్యన్తే। ఏకధాధికరణే హ్యనియతైకార్థకస్యైవ నిరాసో న పునర్నియతానేకార్థకస్యేత్యదోషాత్ కథమన్యథైకస్య మన్త్రస్యానేకార్థేషు వినియోగః। నచ విధిగతస్యైవ పదస్యానేకార్థతా న యుక్తేతి పరిభాషాస్తి। 'న కలఞ్జం భక్షయే'దితి విధివాక్యేఽపి కలఞ్జపదస్య బహుధా ఆన్త్రపరత్వేన భఙ్గాపరత్వేన కణ్ఠశోధకౌషధపరత్వేన చ వ్యాఖ్యానదర్శనాత్। తస్మాద్యావజ్జీవమేతేషు చతుర్ష్వపి దివసేషు చక్రమధ్యే బిన్దుస్థానం గచ్ఛతీతి తాదృశీం శ్రీదేవీం త్రిపురసున్దరీం యః కశ్చన భక్తః స్వస్వకులానుసారేణార్ధరాత్రే సహస్రనామభిః పూజయతి తస్య చతుర్విధాపి ముక్తిః కర ఏవ స్థితా। అతిసులభేత్యర్థః। తత్రైకదినేఽర్చకస్య సాలోక్యమాత్రం, దినద్వయే చేత్సారూప్యమపి, దినత్రయే చేత్సామీప్యమపి, చతుర్ష్వపి దివసేషు చేత్సాయుజ్యమితి తారతమ్యం తు న్యాయత ఏవ లభ్యత ఇతి వివిచ్య నోక్తమ్। అథవా అష్టమీనవమీతిథియుగ్మే క్రియమాణకర్మణ ఏకత్వేఽపి నవరాత్రచాతుర్విధ్యేన ముక్తిచాతుర్విధ్యం యోజ్యమితి దిక్॥౨౯౧॥ ఏవం పార్థక్యేన భోగమాత్రఫలకాన్మోక్షమాత్రఫలకాంశ్చ ప్రయోగానుక్త్వా భోగకైవల్యోభయఫలకం ప్రయోగమాహ—యస్తు నామేతి త్రిభిః। నామసహస్రేణేత్యేకం పదమ్। నామేతి ప్రసిద్ధ్యర్థకమవ్యయం వా। సహస్రపదమేవ ప్రకరణాన్నామసహస్రపరమిత్యపి సువచమ్।

సర్వాన్కామానవాప్యేహ సర్వసౌభాగ్యసంయుతః।

పుత్రపౌత్రాదిసంయుక్తో భుక్త్వా భోగాన్యథేప్సితాన్॥౨౯౩॥

అన్తే శ్రీలలితాదేవ్యాః సాయుజ్యమతిదుర్లభమ్।

ప్రార్థనీయం శివాద్యైశ్చ ప్రాప్నోత్యేవ న సంశయః॥౨౯౪॥

యః సహస్రం బ్రాహ్మణానామేభిర్నామసహస్రకైః।

సమర్చ్య భోజయేద్భక్త్యా పాయసాపూపషడ్రసైః॥౨౯౫॥

తస్మై ప్రీణాతి లలితా స్వసామ్రాజ్యం ప్రయచ్ఛతి।

శుక్రవారే ప్రతిశుక్రవారం యావజ్జీవార్థకపదానువృత్త్యా తథైవ పర్యవసానాత్॥౫౨॥ ఇహ భూలోక ఏవ। తేనైతజ్జన్యపుణ్యస్యాత్యుత్కటత్వం సూచితమ్। 'అత్యుత్కటైః పుణ్యపాపైరిహైవ ఫలమశ్నుత' ఇతి వచనాత్। సర్వైః సంతతిసంపత్త్యారోగ్యవిద్యాబలాదిరూపైః సౌభాగ్యైః సమ్యగ్యుతః। పుత్రపౌత్రాదీత్యత్రత్యాదిపదేన నప్త్రాదిబన్ధుభృత్యాప్తపరిగ్రహః। సర్వసౌభాగ్యపదేనైవ సిద్ధే పునరేతేషాం గ్రహణం భోగక్రియాంప్రతి సాహిత్యేన కర్తృత్వద్యోతనార్థమ్। పుత్రాదిభిః సహ భోగాన్భుక్త్వేత్యర్థః॥౫౩॥ అన్తే దేహపాతోత్తరమ్। దేవయానమార్గేణ గత్వేతి శేషః। సాయుజ్యాతిదుర్లభత్వవిశేషణత్వం కైవల్యత్వద్యోతకమ్। శివాద్యైః ప్రార్థనీయమితి తు బ్రహ్మణా సహ ముక్తిరితి ధ్వనయితుమ్। తథాచ కౌర్మే 'బ్రహ్మణా సహ తే సర్వే సంప్రాప్తే ప్రతిసంచరే। పరస్యాన్తే కృతాత్మానః ప్రవిశన్తి పరం పద'మితి। అత్ర పరస్యేతిశబ్దో బ్రహ్మాయుఃపరః। 'బ్రహ్మణః పూర్ణమాయుర్యద్వర్షాణాం శతకం మతమ్। తత్పరం నామ తస్యార్ధం పరార్ధమభిధీయత' ఇతి వచనాత్। ఏతదనుసారేణ ప్రకృతేఽప్యన్తపదస్య పరస్యాన్త ఇతి వ్యాఖ్యాపి యుజ్యతే। తావత్పర్యన్తం మోక్షే విలమ్బస్యాదోషత్వాత్। భోగమోక్షోభయఫలకే ప్రయోగే ఐహికభోగోత్తరమాముష్మికభోగస్యావశ్యకత్వాత్। అతఏవ భోగానితి పదమప్యైహికాముష్మికభోగద్వయపరం వ్యాఖ్యేయమ్। తాదృశద్వివిధభోగయోరేవ పుత్రాదిసాహిత్యం న పునర్మోక్షేఽపి స్వస్వరూపమాత్రావస్థానరూపే తస్మింస్తదసంభవాదితి మన్తవ్యమ్॥౫౪॥ ఇదానీమీదృశఫలాపేక్షయాధికస్యాభావాదస్మిన్నేవ ఫలే పూర్వస్మాదల్పదినసాధ్యం ప్రయోగాన్తరమాహ— యః సహస్రమితి ద్వాభ్యామ్। ఇహ యావజ్జీవపదాదేరనువృత్తిః। ఏవం యః కురుతే భక్త్యా జన్మమధ్యే సకృన్నర' ఇత్యాదిభిశ్చోదకతః ప్రాప్తైర్విధిభిరేవ నిరాకాఙ్క్షీకృతత్వాత్। బ్రాహ్మణానాం చ విద్యావిదుషామేవ నాన్యేషామ్। 'తదధీతే తద్వేదే'తి బ్రహ్మపదాదణి తథైవ సిద్ధేః। పాయసం పయోబహులమత్యల్పతణ్డులకం పరమాన్నమ్, అపూపాః పిష్టవికారాః పూరికాదయో బహువిధాః భోజనకుతూహలాదిసూదశాస్త్రీయగ్రన్థేషు వివిచ్య వర్ణితాః షట్సంఖ్యా రసా యేషు తైః సితానిమ్బ్వాదిభిస్తన్మిశ్రైతైరన్యైశ్చ పదార్థైః। తిక్తస్యాపి కారవేల్లఫలాదేర్భక్షణీయత్వాత్షడ్రసైరిత్యుక్తమ్॥౫౫॥ స్వస్య సామ్రాజ్యమత్యన్తాభేదః। కైవల్యమిత్యర్థః। ఇదం చ 'జగద్వ్యాపారవర్జం ప్రకరణాదసంనిహితత్వాచ్చే'త్యౌపనిషదానామధికరణమనురుధ్యోక్తమ్। వస్తుతస్తు సామ్రాజ్యశబ్దో జగద్వ్యాపారస్యైవ రూఢ్యాభిధాయకః తత్త్వదత్వమేవ చేహ వివక్షితం శ్రుతహానాశ్రుతకల్పనయోరభావాత్। అతఏవ పూర్వప్రయోగాదేతస్య ఫలాధిక్యమపి। విద్యావిదుషాం బ్రాహ్మణానాం సహస్రస్యాశీరాశేరీదృశమేవ హి ఫలం యోగ్యం భవతి। నచైవం సతి అనేకైర్భక్తైర్యౌగపద్యేనేదృశప్రయోగానుష్ఠానే సర్వేషామేకస్మిన్కాల ఏవ జగద్వ్యాపారే స్వాతన్త్ర్యస్యావశ్యకతయా పరస్పరవైమత్యాజ్జగద్విలోపాపత్తిరితి తదధికరణోక్తో దోషః

ప్రసజ్యేతేతి భేతవ్యమ్। సృజ్యమానప్రాణికర్మానుసారేణైవ భగవతః ప్రవృత్తిరితి త్రైరేవాఙ్గీకారాత్। అన్యథా వైషమ్యనైర్ఘృణ్యాపత్తేరపరిహార్యత్వాత్। తథాచ బ్రహ్మసూత్రమ్ 'వైషమ్యనైర్ఘృణ్యే న సాపేక్షత్వాత్తథాహి దర్శయతీ'తి। తతశ్చ కర్మానుసారేణ జాయమానా ప్రవృత్తిర్బహూనాం సమనస్కానామప్యేకరూపైవ సంభవేదితి న వైమత్యమ్। నచ పరస్పరేచ్ఛానుసారేణ వ్యాప్రియమాణానాం స్వాతన్త్ర్యభఙ్గః। స్వేచ్ఛానుసారిప్రవృత్తిమత్త్వరూపస్వాతన్త్ర్యస్య సర్వేష్వవిఘాతాత్। అతఏవ వాసిష్ఠరామాయణే కున్దదన్తోపాఖ్యానే మాథురాణామష్టానాం భ్రాతౄణాం సప్తద్వీపాయా ఏకస్యా ఏవ భువో యుగపదాధిపత్యమప్యావరలబ్ధం వర్ణితం సంగచ్ఛతే। సృజ్యమానప్రాణికర్మానుసారేణాపతత ఆర్థికస్యేచ్ఛాసంవాదస్య తదవిఘాతకత్వాత్। నచేశ్వరస్య స్వాభావికం జగత్సామ్రాజ్యం న శక్రాదిపదవత్కర్మజన్యమితి కథమన్యస్య స్వభావోఽన్యం గచ్ఛేదితి వాచ్యమ్। ఈశ్వరస్య స్వాభావికమప్యన్యస్య కర్మజన్యమిత్యఙ్గీకారే బాధకాభావాత్, సాలోక్యాదిఫలేషు తథా దృష్టత్వాచ్చ। ఏతేన నిత్యసిద్ధమీశ్వరం ప్రకృత్యైవ జగదుత్పత్త్యాదేరామ్నానాత్తన్త్రోపాసకానామసంనిహితత్వాన్న జగద్వ్యాపారకర్తృత్వం సంభవతీతి పరాస్తమ్। ఉపాసకానామధికారస్యాగన్తుకత్వేన నిత్యసిద్ధాధికారకథనప్రకరణే ప్రకృతత్వాత్సంనిహితత్వయోర్యుక్తత్వాత్। శ్రూయతే చోపాసకానాం సామ్రాజ్యమ్ 'ఆప్నోతి స్వారాజ్యమ్। సర్వేఽస్మై దేవా బలిమావహన్తి। తేషాం సర్వేషు లోకేషు కామచారో భవతీ' త్యాదిశ్రుతిషు। నచైతత్స్వావగ్రహసామ్రాజ్యపరం, సంకోచే మానాభావాత్। నచ 'ఆప్నోతి మనసస్పతి'మిత్యుత్తరశ్రుత్యేశ్వరస్య ప్రాప్తవ్యత్వేన పరిశేష ఏవ ప్రమాణమితి వాచ్యమ్। స్వారాజ్యరూపేశ్వరాసాధారణధర్మప్రాప్తౌ సత్యామభేదేన ధర్మిప్రాప్తిరేవ భవతీత్యాశయేన తస్యా అపిశ్రుతేరస్మదనుకూలత్వాత్। ఏవం 'వాక్పతిశ్చక్షుష్పతిః శ్రోత్రపతిర్విజ్ఞానపతిశ్చ భవతీ'త్యాదయః శ్రుతయః సర్వా అప్యత్రైవానుకూలా నౌపనిషదానామ్। స్పష్టమేవ చాథర్వణశౌనకశాఖీయా ఉపాసకస్య విశ్వసృష్ట్యాదివిధాయకత్వమామనన్తి 'సర్వం సర్వస్య జగతో విధాతా భర్తా విశ్వరూపత్వమేతీ'తి। అథ తాదృశ ఉపాసకధౌరేయ ఈశ్వరాద్భిద్యతే న వా। భవన్మతేఽపి సాయుజ్యాఖ్యాం చతుర్థీ ముక్తిం గతః కైవల్యాఖ్యాం పఞ్చమీం ముక్తిం ప్రేప్సుర్భిద్యతే న వా। నచాస్మన్మతే తస్య జగద్వ్యాపారాభావో న తత్సత్త్వాసత్త్వాభ్యాం భేద ఇతి వాచ్యమ్। అస్మన్మతే జగద్వ్యాపారవత్త్వేఽపి సమనస్కత్వాఽమనస్కత్వాభ్యాం భేదసంభవాత్। నచోక్తాథర్వణమన్త్రప్రథమార్ధర్చే 'పరిస్రుతా హవిషా యా విత్తేన ప్రసంకోచే గలితే వైమనస్క' ఇత్యత్ర విమనస్కత్వోక్తిరుపాసకస్యోచ్యత ఇతి వాచ్యమ్। సంకోచే ప్రగలితే సతీత్యుక్త్యా 'ఘృణా శఙ్కా భయం లజ్జే'త్యాదికులార్ణవోక్తపాశాష్టకస్య చిత్తవృత్తివిశేషరూపస్యానుదయప్రయుక్తత్వేన తదుక్తేర్గైణత్వాత్। యచ్చ 'భోగమాత్రసామ్యలిఙ్గాచ్చే'తిసూత్రే తైః శ్రుతిరుపన్యస్యతే 'స యథైతాం దేవతాం సర్వాణి భూతాన్యవన్త్యేవం హైవంవిదం సర్వాణి భూతాన్యవన్తి తే నో ఏత స్యై దేవతాయై సాయుజ్యం సలోకతాం జయతీ'తి, సాపి భేదవ్యపదేశపరా సత్యుక్తమర్థమేవ సాధయతి। కించ అధికారః సుఖసాధనం న వా। అన్యే-

న తస్య దుర్లభం వస్తు త్రిషు లోకేషు విద్యతే॥౨౯౬॥

సర్వలోకానాం స్వర్గాద్యధికారసాధనీభూతేషు కర్మసు ప్రవృత్త్యనాపత్తిః, ఆద్యే జగద్వ్యాపారస్యాప్యధికారత్వావిశేషేణ సుఖసాక్షాత్కారరూపభోగమాత్రసామ్యాదేవ లిఙ్గాన్నిరవగ్రహమేవైశ్వర్యముపాసకస్య సిద్ధ్యతీతి కథం తేన హేతునా తదభావః సాధ్యత ఇతి విచారయతరామ్। నచైకోఽధికారః కథం యుగపద్బహూనాముపకారాయ స్యాదితి వాచ్యమ్। సత్రయాగే ఏకస్యైవ ప్రక్షేపస్య బహుయజమానోపకారకత్వస్య ఏకస్యైవ బ్రహ్మలోకస్య యుగపదనేకోపాసకోపకారతాయాశ్చ దర్శనాత్। నచేయం షష్ఠీముక్తిరాపద్యేతేతి వాచ్యమ్। ఇష్టత్వాత్। యుక్తం చైతత్।
సాలోక్యదిసాయుజ్యాన్తముక్తిషూత్తరోత్తరోత్కర్షవత్తదుత్తరభూమికారూపత్వేన కైవల్యానన్తరపూర్వత్వేన చాస్యా న్యాయసిద్ధత్వాత్। నను పఞ్చవిధా ముక్తిరితి తాన్త్రికవ్యవహారస్య కా గతిరితి చేత్। సూతసంహితాదిషు 'ముక్తిశ్చతుర్విధా జ్ఞేయే'త్యాదివ్యవహారాణాం భవన్మతే యా గతిః సైవ కైవల్యసాయుజ్యయోః। అవాన్తరభేదావివక్షయేతి చేత్ సావగ్రహనిరవగ్రహయోరపి తదవివక్షయేతి తుల్యమ్। తస్మాత్సిద్ధముపాసకానాం సృష్టిస్థితిలయకర్తృత్వమ్। అతఏవ శైవతన్త్రే 'చిత్తస్థితివచ్ఛరీరకరణబాహ్యేష్వి'తి సూత్రే వార్తికకారైరుక్తమ్। 'ఏవం స్వానన్దరూపస్య శక్తిః స్వాతన్త్ర్యలక్షణా। యథేష్టం భావనిర్మాణకారణీభవతి స్ఫుట'మితి। 'స్థితిలయౌ' ఇతి సూత్రేఽప్యేవమ్। 'స్వశక్తిప్రచయో విశ్వ'మితి సూత్రేఽపి 'శక్తయోఽస్య జగత్సర్వం శక్తిమాంస్తు మహేశ్వరః। ఇత్యాగమదిశా విశ్వం స్వశక్తిప్రచయో యథా। శివస్య తత్సమస్యాపి తథాస్య పరయోగిన' ఇతి। తత్సర్వమభిప్రేత్యాహ—న తస్యేతి।
ఉపనిషదుక్తసర్వోత్తమోపాసనాశీలస్యాపి 'సంకల్పాదేవాస్య పితరః సముత్తిష్ఠన్తీ'త్యాద్యుచ్చావచఫలభోగినోఽప్యేకం దుర్లభం వస్తు జగత్సామ్రాజ్యం వేదాన్తినామాశాస్యమవశిష్యత ఏవ। అస్య తు తదపి సులభమేవేత్యర్థః।
అతఏవాతిరహస్యత్వాదేతదితికర్తవ్యతా నైతత్ప్రకరణే నిర్దిష్టా అపితు త్రిశతభోజనప్రకరణ ఏవ ధర్మాన్కథయిత్వా తేషామిహ వాచనికోఽతిదేశః కృతః। తదుక్తం తత్ప్రకరణ ఏవ బ్రహ్మాణ్డపురాణే 'రహస్యనామసాహస్రభోజనేఽప్యేవమేవ హి। ఆదౌ నిత్యాబలిం కుర్యాత్పశ్చాద్బ్రాహ్మణభోజన'మితి। అస్యార్థః— పూర్వం నిత్యాబలిత్రిశతభోజనాఖ్యకర్మణోర్యథా పౌర్వాపర్యముక్తం ఏవమేవ నిత్యాబలిసహస్రభోజనయోరపీతి।

అత్రేదం విచార్యతే— ఏవం హి బ్రహ్మాణ్డపురాణే స్మర్యతే 'మహాషోడశికారూపాన్విప్రానాదౌ తు భోజయే'దితి షోడశబ్రాహ్మణభోజనాత్మకం కర్మ విధాయ 'అభ్యక్తాన్గన్ధతైలేన స్నాతానుష్ణేన వారిణే'త్యాదినా చ తదితికర్తవ్యతాం ప్రతిపాద్య 'ఏవం నిత్యావలిం కుర్యాదాదౌ బ్రాహ్మణభోజన'మితి వచనేనాస్య కర్మణో నిత్యాబలిరితి సంజ్ఞాం ప్రదర్శ్య 'త్రిశతైర్నామభిః పశ్చాద్బ్రాహ్మణాన్క్రమశోఽర్చయే'దితి త్రిశతభోజనాఖ్యం కర్మాన్తరం విధాయ తత్పశ్చాత్ 'తైలాభ్యఙ్గాదికం దద్యాద్విభవే సతి భక్తిత' ఇత్యాదినా చోచ్చావచాన్యఙ్గాని విధాయ 'ఏవం యః కురుతే భక్త్యా జన్మమధ్యే సకృన్నరః। తస్యైవ జన్మ సఫలం ముక్తిస్తస్య కరే స్థితే'తి ఫలవిధిపూర్వకముపసంహృతమ్। తత్ర సంశయః కిం నిత్యాబలిత్రిశతభోజనే సమప్రధానే, ఉత త్రిశతభోజనస్య నిత్యాబలిరఙ్గమితి। యది సమప్రాధాన్యం తదా ప్రకృతౌ కాలార్థసంయోగమాత్రార్థకాదాదిపదాదనఙ్గస్య త్రిశతభోజనవికారే సహస్రభోజనే నిత్యాబలేరగ్నీషోమీయవికారేష్వాగ్నేయయాగస్యేవ నాతిదేశః। అఙ్గాఙ్గిభావే తు భవత్యతిదేశ ఇతి। తత్ర పూర్వపక్షః — శ్రుతిలిఙ్గాదేరఙ్గతాబోధకస్యాదర్శనాత్సమప్రాధాన్యమేవ ద్వయోర్వక్తవ్యమ్। నచ 'ఏవం నిత్యాబలిం కుర్యాదాదౌ బ్రాహ్మణభోజనమ్। త్రిశతైర్నామభిః పశ్చా'దితి పౌర్వాపర్యవిధానాత్ 'వాజపేయేనేష్ట్వా బృహస్పతిసవేన యజేతే'త్యత్రేవాఙ్గాఙ్గిభావసిద్ధిరితి వాచ్యమ్। వాజపేయస్య ఫలవత్త్వేన ప్రాధాన్యాత్తత్ప్రకరణే పఠితస్య బృహస్పతిసవస్య తదఙ్గత్వసంభవేఽపి ప్రకృతే ద్వయోరపి ఫలసంయోగాభావేన ప్రకరణినో నిశ్చయాభావేనాఙ్గాఙ్గిభావే వినిగమనావిరహాత్ విశ్వజిన్న్యాయేన ఫలకల్పనస్యోభయోరప్యాకాఙ్క్షావిశేషేణ తుల్యతయా 'దర్శపూర్ణమాసాభ్యామిష్ట్వా సోమేన యజేతే'తివత్కాలార్థస్యేవ సంయోగస్య సిద్ధేః। నచ 'ఏవం యః కురుతే భక్త్యే'తి వాక్యేన త్రిశతభోజనేన విధేరానన్తర్యాత్ఫలవత్త్వే బోధితే నిత్యాబలేః ఫలవదఫలన్యాయేన న ఆమనహోమానామివాఙ్గసిద్ధిరితి వాచ్యమ్। తత్ర హి 'వైశ్వదేవీం సాంగ్రహిణీం నిర్వపేద్గ్రామకామః' ఇత్యుత్పత్తి విధావేవ ఫలశ్రవణేన సాంగ్రహణ్యా ఆమనహోమాఙ్గిత్వసిద్ధావపి ప్రకృతే భిన్నవాక్యోపాత్తస్య ఫలస్యాకాఙ్క్షావశాద్వాక్యైకవాక్యతయాన్వయస్య వక్తవ్యతయోభయోరప్యాకాఙ్క్షావశాత్ఫలసంబన్ధసిద్ధేః। 'ఏవం యః కురుత' ఇత్యత్రైవంపదేనోభయోరనువాదసంభవాత్ ఆనన్తర్యస్యోభయాకాఙ్క్షాతో దుర్బలత్వాత్ వాచఃక్రమవర్తిత్వేనావర్జనీయత్వాచ్చ। అతఏవోక్తం 'ఆనన్తర్యమచోదనే'తి। కించ నిత్యాబలిప్రకరణే విహితానాం గన్ధతైలాభ్యఙ్గాదిపాయసఫలాదినివేదనాన్తానామఙ్గానామనువాదేన విభవపరత్వేన వ్యవస్థావిధిస్త్రిశతభోజనప్రకరణే శ్రూయమాణః పరో వాదసాపేక్ష ఇతి తన్నిర్వాహాయానయోః ప్రకృతివికృతిభావకల్పనయా నిత్యాబలిధర్మాణాం త్రిశతభోజనేఽతిదేశో వక్తవ్యః। తేన ప్రాకృతానాం కామేశ్వర్యాదినామ్నాం వైకృతైః కకారరూపాదినామభిః శరన్యాయేన బాధోఽపి సంగచ్ఛతే। అఙ్గస్య హి ప్రధానం ప్రతి ప్రకృతిత్వమసంభవి, భావనాయాం హి

భావ్యాన్వయోత్తరం కారణాన్వయస్తతః కథంభావాకాఙ్క్షాయాం ధర్మాణామన్వయ ఇతి భావ్యాన్వయాత్పాశ్చాత్యోఽఙ్గత్వనిర్ణయస్తతోఽపి పశ్చాదతిదేశః 'అఙ్గం సదతిదిశ్యత' ఇతి న్యాయాదితి స్థితిః। తతశ్చ త్రిశతభోజనకరణకభావనాయా భావ్యకరణయోరన్వయోత్తరం తృతీయక్షణే కథంభావాకాఙ్క్షాకాల ఏవ నిత్యాబలేరఙ్గత్వం వదతా భావ్యాకాఙ్క్షా వక్తవ్యా। తదుత్తరక్షణే పరస్పరాకాఙ్క్షాలక్షణేన ప్రకరణేనోభయోరఙ్గాఙ్గిభావే సిద్ధే త్రిశతభోజనభావనాయా నిరాకాఙ్క్షత్వాత్తతోఽపి పశ్చాత్తనానాం నిత్యాబల్యఙ్గానాం కథం ప్రధానేఽతిదేశసిద్ధిః। నహి ప్రత్యేకం స్వస్వవాక్యేంఽశత్రయపరిపూర్ణయోః పౌర్ణమాసీవైమృధయోరివ వాక్యాన్తరేణాఙ్గాఙ్గిభావబోధః, తాదృశవాక్యాదర్శనాత్, ప్రకరణాదఙ్గాఙ్గిభావస్య తూక్తరీత్యా సంభవాత్। నచ త్రిశతభోజనవికృతౌ సహస్రభోజనేఽతిదేశాలిఙ్గాదేవాఙ్గత్వసిద్ధిరితి వాచ్యమ్। లిఙ్గదర్శనమాత్రనిర్ణయస్యానిర్ణాయకత్వాత్। సహస్రభోజన ఇతి సప్తమ్యా 'తత్ర జయాన్జుహుయా'దితివదఙ్గిత్వబోధకతయాన్యత్ర ప్రధానస్యాపి నిత్యాబలేస్తావన్మాత్రం ప్రత్యేవాఙ్గత్వమితి బోధనేనాప్యతిదేశవాక్యోపపత్తేశ్చ। బృహస్పతిరావే తథా దర్శనాత్। ఇయాంస్తు విశేషః— తత్ర ప్రకరణాన్తరాద్భేదః। అత్రతు త్రిశతీప్రకరణ ఏవ దూరస్థానువాదేన ద్వాదశోపసత్త్వవన్నిత్యావలేరఙ్గత్వవిధానాత్ 'సంనిధౌ త్వవిభాగా'దితి న్యాయేన న భేద ఇతి। తస్మాన్నిత్యాబలిత్రిశత భోజనయోః సమప్రాధాన్యమేవేతి। సిద్ధాన్తస్తు— ఫలవిధివాక్యస్య నిత్యాబలివాక్యేన సహాన్వయస్తూభయాకాఙ్క్షామాత్రాద్వక్తవ్యః। త్రిశతభోజనవాక్యేన తు సహానన్తర్యేణోభయాకాఙ్క్షాయాం చేతి ఝుడితి తేనైవ సహాన్వయే నిత్యాబలేః ఫలవదఫలన్యాయేన ప్రధానోపకారకత్వేనైవ భావ్యాకాఙ్క్షానివృత్తౌ న ఫలవాక్యేనాన్వయ ఇతి ప్రకరణినిశ్చయో నిరాబాధః। ఏవంచ నామత్రిశతీప్రకరణే కామేశ్వర్యాదినామాన్తరాణాం ప్రయోగకథనస్యాసమఞ్జసతాపి నిరస్తా భవతి। నచ నిత్యాబలేస్త్రిశతభోజనంప్రతి ప్రకృతిత్వమప్యావశ్యకమ్। 'తైలాభ్యఙ్గాదికం దద్యాద్విభవే సతి భక్తిత' ఇతి వాక్యే తైలాభ్యఙ్గాదేరేవ త్రిశతభోజనాఙ్గత్వేన విధేయత్వాత్। 'అభ్యక్తాన్స్నాతతైలేనే'త్యాదివాక్యానాం త్వవాన్తరప్రకరణాన్నిత్యాబల్యఙ్గత్వేనైవ విధాయకతయా తదనువాదేన విభవపరత్వేన వ్యవస్థామాత్రవిధాయకత్వాఙ్గీకారే త్రిశతబ్రాహ్మణానాం తైలాభ్యఙ్గాదేరనాపత్తేః ప్రాపకాభావాత్ వ్యవస్థాయాః పురోవాదానుసారేణ నిత్యాబలావేవ సిద్ధేః। నచ చోదకతః ప్రాప్తిః ప్రకృతివికృతిభావస్యాధునాప్యసిద్ధేః। ఏతద్బలాదేవ సాధనే త్వన్యోన్యాశ్రయః। నచైవం విభవవాక్యేఽభ్యఙ్గవిధిస్తదనువాదేన వ్యవస్థావిధిశ్చేతి వాక్యభేదః। 'ఆఖ్యాతానామర్థం బ్రువతాం శక్తిః సహకారిణీ'తిన్యాయేన విభవే సత్యేవ తత్సామర్థ్యస్య న్యాయలభ్యతయా తదంశేఽనువాదాత్। కామ్యేఽపి యథాశక్త్యుపబన్ధస్య తాన్త్రికైః ఫలతారతమ్యవిధయా స్వీకారాత్। ప్రకృతివికృతిభావస్వీకారేఽపి వా న ప్రాకరణికమఙ్గత్వం బ్రూమః యేనోక్తరీత్యా విరోధ ఆపద్యేత। అపి త్వాదిపశ్చాద్వాక్యేనైవాఙ్గత్వం వైమృధపూర్ణమాసయోరివ విధీయతే ఇత్యదోషః। తస్మాన్నిత్యాబలిస్త్రిశతభోజనం ప్రత్యఙ్గమేవేతి। నచైవమతిదేశవాక్య ఏవమేవేత్యనేనైవ సర్వాఙ్గాతిదేశే సిద్ధే పునః 'ఆదౌ

నిత్యాబలిం కుర్యా'దితి వాక్యవైయర్థ్యమ్। ఏవంపదస్య సంనిహితతైలాభ్యఙ్గాదిసంనిపత్యోపకారకాఙ్గమాత్రపరత్వభ్రమనిరాసాయ తద్వివరణార్థత్వాదితి దిక్॥

అత్రాయం ప్రయోగవిధిః। ఆచమ్య ప్రాణానాయమ్య దేశకాలౌ సంకీర్త్య శ్రీమహాత్రిపురసున్దరీప్రీత్యర్థమముకసంఖ్యాకైర్దివసై రహస్యసహస్రనామభిః సహస్రబ్రాహ్మణాన్పూజయన్పూజయిష్యే తత్పూర్వాఙ్గత్వేన నిత్యాబలిం చ కరిష్య ఇతి సంకల్ప్య పుణ్యాహం వాచయిత్వా షోడశబ్రాహ్మణాన్నిమన్త్రయేత్। తేష్వాగతేషు పాదాన్ప్రక్షాల్య గన్ధతైలేనాభ్యజ్యోష్ణోదకైః స్నపయిత్వాసనేషూపవేశ్య తిలకేషు ధృతేషు ద్వితారాభిర్నమోన్తైః కామేశ్వర్యన్తైః కామేశ్వర్యాదిత్రిపురసున్దర్యన్తైశ్చతుర్థ్యన్తైర్నామభిర్జ్ఞాతేషు షోడశమన్త్రేష్వేకైకేన మన్త్రేణైకైకస్మిన్బ్రాహ్మణే ఏకైకాం తిథినిత్యామావాహ్య షోడశోపచారైః పదార్థానుసమయరీత్యా పూజయేత్। యథా ప్రథమబ్రాహ్మణే 'హ్రీంశ్రీంకామేశ్వర్యై నమః కామేశ్వరీం ప్రతిపత్తిథినిత్యామావాహయామి స్థాపయామి పూజయామి తర్పయామి నమ' ఇత్యక్షతాన్ శిరసి నిక్షిప్య ద్వితీయబ్రాహ్మణే 'హ్రీంశ్రీంభగమాలిన్యై నమః భగమాలినీం ద్వితీయాతిథినిత్యామావాహయామి స్థాపయామి పూజయామి తర్పయామి నమః' ఇత్యక్షతాన్నిక్షిప్య తృతీయాదిషోడశాన్తేష్వేవమేవ నిత్యక్లిన్నాం భేరుణ్డాం వహ్నివాసినీం వజ్రేశ్వరీం శివదూతీం త్వరితాం కులసున్దరీం నిత్యాం నీలపతాకాం విజయాం సర్వమఙ్గలాం జ్వాలామాలినీం చిత్రాం త్రిపురసున్దరీం చ ప్రాక్సంస్థముదక్సంస్థం వావాహ్య పునరనేనైవ ప్రవృత్తిక్రమేణాసనపాద్యార్ఘ్యాచమనస్నానాని కల్పయిత్వా వసనాభరణే ప్రత్యక్షే దత్త్వా సంస్కృతైః సహేతుకైః సంతర్ప్య గన్ధపుష్పధూపదీపాన్దత్త్వా సూపాపూపశర్కరాజ్యపాయసఫలాదిభిర్విశేషాన్నైర్భోజయిత్వా తామ్బూలదక్షిణానమస్కారప్రార్థనావిసర్జనాని కుర్యాత్। ఆసనాదిసర్వోపచారేష్వప్యాదౌ ద్వితారం తతస్తత్తన్మన్త్రస్తదన్తే తత్తన్నామాని చతుర్థీనమోన్తాని తత ఆసనం సమర్పయామినమ ఇత్యాకారకాః కరణమన్త్రా ఊహనీయాః। అత్ర తైలాభ్యఙ్గాదికమావశ్యకమ్। ఇతి నిత్యాబలిః॥ ॥ అథ ద్వితీయే తృతీయాదౌ వా దివసేఽప్యేవమేవ సహస్రం బ్రాహ్మణాన్పూజయేత్॥ హ్రీంశ్రీంశ్రీగాత్రేనమః। హ్రీంశ్రీంశ్రీమహారాజ్ఞ్యైనమః। ఇత్యాదయో మన్త్రాః। శ్రీమాతరమావాహయామీత్యాదిరావాహనే మన్త్రశేషః। ఆసనం సమర్పయామినమ ఇత్యాదయ ఆసనాదిషు యథాలిఙ్గం మన్త్రశేషాః। తైలాభ్యఙ్గాదికం విభవశాలినామావశ్యకం అన్యేషాం తు యథాశక్తీతి విశేషః। పూజారమ్భే పూర్వభాగస్య సమాప్తావుత్తరభాగస్య చ పాఠాదికం పూర్వవదేవ, పరన్తు పదార్థానుసమయోఽపి ప్రతిశతం ప్రతిపఞ్చాశద్వా ప్రకారాన్తరేణ వా। సౌకర్యాయ తర్పణాన్తాన్పుష్పాన్తాన్వోపచారాన్ప్రవృత్తిక్రమేణ దత్త్వా ధూపదీపాన్సహస్రేభ్యో దద్యాదిత్యపి యుజ్యతే। అశ్వప్రతిగ్రహనిమిత్తకవారుణచతుఃకపాలపురోడాశబాహుల్యే తథా దర్శనాత్। సహస్రసంఖ్యాకానాం బ్రాహ్మణానాం యుగపదలాభే తు లబ్ధమాత్రానేవ

తాన్బహుభిర్దినైర్భోజయన్సంఖ్యాం పూరయేత్। సంఖ్యాయాః పృథక్త్వనివేశిత్వావిరోధస్య సహస్రభోజనఖణ్డవ్యాఖ్యానేఽస్మాభిః సమర్థితత్వాత్ తత్సమాప్తిపర్యన్తం స్వయం నియమవాన్భవేత్। యత్తు ప్రకృతౌ స్మర్యతే 'శుక్లప్రతిపదారభ్య పౌర్ణమాస్యవధి క్రమాత్। దివసే దివసే విప్రా భోజ్యా వింశతిసంఖ్యయా। దశభిః పఞ్చభిర్వాపి త్రిభిరేకేన వా దినైః। త్రిశతషష్టిః శతం విప్రాః సంభోజ్యాస్త్రిశతం క్రమాది'తి తత్ర బ్రాహ్మణానాం త్రిశత్యా యుగపల్లాభేఽపి ప్రత్యహం వింశతిసంఖ్యానామేవ భోజనం ముఖ్యః కల్పః। పఞ్చదశ్యామేకైకాక్షరస్యైకైకతిథినిత్యాస్వరూపత్వేనైకైకాక్షరఘటితానాం వింశతివింశతినామ్నామపి తతద్దేవతాకత్వేన తత్తత్తిథావేవ తత్తద్దేవతాపూజనస్య యుక్తత్వాత్। పఞ్చదశదినపర్యన్తం స్వస్యావకాశాభావే సన్త్యన్యేఽనుకల్పాః। ఏవంచ సహస్రనామస్వక్షరక్రమాభావేన కతిపయేషాం తత్తత్తిథినిత్యాదేవతాకత్వే మానాభావేన ప్రాకృతముఖ్యకల్పే ప్రయోజకస్య తిథ్యక్షరదైవతైక్యస్య వికృతావభావాత్తత్ప్రయుక్తస్య పఞ్చదశభిరేవ దినైః కర్మసమాప్తిరూపస్య నియమస్యాతిదేశో న భవతి। అతఏవ సౌర్యే చరౌ కపాలప్రయోజకపురోడాశస్యాభావాన్న కపాలానామతిదేశః। తస్మాదిహ సతిసంభవే ప్రయోగవిధేర్విలమ్బాసహిష్ణుతయైకస్మిన్నేవాహని సహస్రభోజనం ముఖ్యః కల్పః। అనుకల్పేషు ప్రకృతౌ దశభిః పఞ్చభిరిత్యనేనైవ సిద్ధే త్రిశతషష్టిరితి పునర్వచనస్య న్యూనాధికసంఖ్యాపరిసంఖ్యార్థకత్వాత్ప్రత్యహం సమసంఖ్యా ఏవ బ్రాహ్మణా భోజయితవ్యా ఇత్యంశస్య విధిత్సితత్వావగమేనార్థికత్వాభావాదతిదేశే సిద్ధే త్రిదినపక్షస్య సాద్యస్క్రసారస్వతసత్రయోరగ్నిచయనస్యేవాసంభవాద్బాధః। శతబ్రాహ్మణానామప్యలాభే తు యథాసంభవం వింశతిదినాదిపక్షాః ప్రకృతావనుక్తా అపి న్యాయత ఏవోక్తనియమావిరోధేన లభ్యన్త ఇతి యథాయథం పూర్వోత్తరతన్త్రపారదృశ్వభిరూహనీయమ్। అత్ర బౌధాయనసూత్రోక్తసహస్రభోజనేతికర్తవ్యతా సముచ్చీయత ఇతి తు తద్వ్యాఖ్యాయామేవ నిర్ణీత-

నిష్కామః కీర్తయేద్యస్తు నామసాహస్రముత్తమమ్।

బ్రహ్మజ్ఞానమవాప్నోతి యేన ముచ్యేత వన్ధనాత్॥౨౯౭॥

ధనార్థీ ధనమాప్నోతి యశోర్థీ ప్రాప్నుయాద్యశః।

విద్యార్థీ చాప్నుయాద్విద్యాం నామసాహస్రకీర్తనాత్॥౨౯౮॥

నానేన సదృశం స్తోత్రం భోగమోక్షప్రదం మునే।

కీర్తనీయమిదం తస్మాద్భోగమోక్షార్థిభిర్నరైః॥౨౯౯॥

మస్మాభిః॥౨౯౬॥ ఏవం పఞ్చత్రింశతా శ్లోకైః పురుషార్థప్రదాయకత్వదర్శనేన రహస్యతమత్వవివేచనే సమాప్తే క్రమప్రాప్తం 'ఇదం విశేషాచ్ఛ్రీదేవ్యాః స్తోత్రం ప్రీతివిధాయక'మిత్యుక్తమర్థం వివేచయతి—నిష్కామ ఇతి। నిష్కామః విషయకామనారహితః। బ్రహ్మజ్ఞానం జీవబ్రహ్మణోర్భేదభ్రమనివర్తకం మహావాక్యజన్యమాత్మమాత్రవిషయకం నిర్వికల్పాఖ్యం చరమవృత్తిరూపమనుభవాత్మకం జ్ఞానం, యేన ప్రాప్తేన జ్ఞానేన బన్ధనాదనాదిసిద్ధాహన్తామమతాదిరూపవాసనాజాలాన్ముచ్యతే। అయం భావః— నామ కీర్తనస్య నిత్యప్రయోగారమ్భే ఉపాత్తదురితక్షయార్థమిత్యుల్లేఖస్య స్థానే యది శ్రీత్రిపురసున్దరీప్రీత్యర్థమిత్యుల్లిఖ్యేత తావత్రైవ బ్రహ్మజ్ఞానలాభ ఇతి। నచ కామనోల్లేఖే కథం నిష్కామప్రయోగతేతి వాచ్యమ్। విషయకామనోల్లేఖ ఏవ సకామత్వవ్యవహారాత్। అతఏవ శిష్టానాం శ్రీపరమేశ్వరప్రీత్యర్థమిత్యుల్లిఖితే కర్మణి నిష్కామత్వవ్యవహారః। దురితహరప్రయోగస్య త్వనేన ప్రసఙ్గాత్సిద్ధిః। 'శ్రీమాతుః ప్రీతయే నామసహస్రం యస్తు కీర్తయే'దిత్యనుక్త్వా 'నిష్కామ' ఇత్యుక్తేరీదృశప్రయోగశీలః కదాపి విషయకామప్రయోగం న కుర్యాదితి ధ్వననాయ। తదుక్తం 'నిత్యనైమిత్తికైరేవ కుర్వాణో దురితక్షయ'మితి॥౨౯౭॥ నను నిష్కామప్రయోగశీలస్యాపి ప్రమాదాదిభిః సకామప్రయోగే ప్రవృత్తౌ కిం స్యాదత ఆహ—ధనార్థీతి। విద్యార్థీ వేదశాస్త్రాద్యపరిమితవిద్యాకామః నతు శ్రీవిద్యాకామః। తత్ర్రాప్తేః పూర్వమన్త్రాధికారాభావేనానధికారిణా కృతస్యాపి ప్రయోగస్యాకృతత్వేన నిష్ఫలత్వాత్ ప్రత్యుతానర్థస్మరణాచ్చ। విషయకామనాసామాన్యాభావో హి నిష్కామత్వమ్। మధ్యే విషయకామనాయాః సకృదప్యుదయే తు నిష్కామత్వమేవ వ్యాహన్యేత। బుద్ధిచాఞ్చల్యేనోభయథాపి ప్రయోగకరణే తు నిష్కామప్రయోగోఽపి కామనాయామేవోపక్షీణ ఇతి తత్తత్ఫలాన్యేవాప్నోతి న బ్రహ్మజ్ఞానమితి భావః। అథవా విద్యాశబ్దో బ్రహ్మజ్ఞానపర ఏవ। అమ్బాప్రీత్యర్థమితివద్బ్రహ్మజ్ఞానప్రాప్త్యర్థమిత్యుల్లేఖేఽపి తల్లభ్యేత ఇత్యర్థః। ధనయశసోర్గ్రహణం తు దృష్టాన్తార్థమ్। యథా ధనార్థీ ధనమాప్నోతీత్యాదిరర్థః। ఏతేనోత్తరోత్తరోత్కృష్టఫలప్రయోగప్రస్తావే సర్వోత్తరప్రయోగానన్తరం ధనకామాదిప్రయోగకథనమసమఞ్జసమితి నిరస్తమ్॥౨౯౮॥ ఈదృశమిదం స్తోత్రం యం నిష్కామప్రయోగమారభ్య తతశ్చ్యుతోఽపి న ప్రత్యవైతి ప్రత్యుత యద్యదిచ్ఛతి తత్తదాప్నోత్యేవ। అతః కథమేతేన సదృశమన్యత్స్తోత్రం స్యాదిత్యత ఆహ—నానేనేతి। భోగప్రయోగాచ్చ్యుతస్య మోక్షం మోక్షప్రయోగాచ్చ్యుతస్య భోగముభయాపేక్షస్యోభయం తత్రాప్యాదౌ భోగం పశ్చాన్మోక్షం ప్రదదాతీత్యర్థః। బ్రహ్మణ్డపురాణేఽప్యుక్తమ్ 'తస్మాదశేషలోకానాం త్రిపురారాధనం వినా। న స్తో భోగాపవర్గౌ తు యౌగపద్యేన కుత్రచిత్॥ తన్మనాస్తద్గతప్రాణస్తద్యాజీ

చతురాశ్రమనిష్ఠైశ్చ కీర్తనీయమిదం సదా।
స్వధర్మసమనుష్ఠానవైకల్యపరిపూర్తయే॥౩౦౦॥

కలౌ పాపైకబహులే ధర్మానుష్ఠానవర్జితే।
నామానుకీర్తనం ముక్త్వా నృణాం నాన్యత్పరాయణమ్॥౩౦౧॥

తద్గతేహకః। తదాత్మైక్యేన కర్మాణి కుర్వన్ముక్తిమవాప్స్యతి। ఏతద్రహస్యమాఖ్యాతం సర్వేషాం హితకామ్యయే'తి। అథవా పూర్వశ్లోకస్య బ్రహ్మజ్ఞానప్రదత్వవ్యాఖ్యాపక్షే తత్సాధనవైరాగ్యప్రదత్వమనేన శ్లోకేనోచ్యతే। భోగేభ్యో విషయాభిలాషేభ్యో మోక్షో మోచనం తద్వాసనాత్యాగస్తం ప్రదదాతీత్యాదిరర్థః। ఉక్తంచాష్టావక్రగీతాయామ్ 'ముక్తిమిచ్ఛసి చేత్తాత విషయాన్విషవత్త్యజే'తి॥౨౯౯॥ కిం బహునా। తన్త్రోక్తకర్మసు భరాభావేన యే శ్రౌతస్మార్తకర్మస్వేవాతీవాచరణాదరణశీలాస్తేషామప్యేతదుపకారకమిత్యాహ— చతురేతి। బ్రహ్మచారిగృహస్థవానప్రస్థయతయస్తత్తదవాన్తరభేదాశ్చతురాశ్రమనిష్ఠాస్తైః స్వస్వధర్మాణాం సమ్యగ్యథాశాస్త్రమనుష్ఠానే క్రియమాణే యదవశ్యంభావి వైకల్యం వైగుణ్యం తస్య పరిపూర్తయే సమాధానాయేతి తాదర్థ్యే చతుర్థీ। చతురాశ్రమిణాం యాని యాని కర్మాణి శ్రుతిస్మృతివిహితాని తాని తాని సర్వాణి సర్వాఙ్గోపసంహారసమర్థస్యైవ ఫలప్రదాని। సర్వాఙ్గోపసంహారశ్చ ప్రాయేణాధునికానామశక్యతమః। తదిదమస్మాభిః ప్రదర్శితం శివస్తవే 'స్వామిన్నఙ్గేషు సర్వేష్వపి సువిరచితేష్వేవ కర్మాణి కించిత్తుచ్ఛం యచ్ఛన్తి నో చేన్నిరయదురవటే సంశయం వాసయన్తి। మన్త్రైర్యన్త్రార్థబోధాన్గురుకులనియమాన్దేశకాలార్థశోధాద్గాఢం గూఢం చ తత్త్వాత్కథమతికఠినోపేయుషీ శేముషీ నః' ఇతి। తతశ్చ దురవగాహాఙ్గలోపస్యావశ్యకతయా తజ్జనితపాపనిరాసద్వారా సాద్గుణ్యసంపాదనాయేదం సర్వేషామావశ్యకమితి భావః। ఉక్తంచ దేవీభాగవతే తృతీయస్కన్ధే దేవాన్ప్రతి భగవత్యా 'మన్నామోచ్చారణాత్సర్వే మఖేషు సకలేషు చ। సదా తృప్తాశ్చ సంతుష్టా భవిష్యధ్వం సురాః కిలే'తి। ఇత్థంచ సంయోగపృథక్త్వన్యాయేనాస్య క్రత్వర్థపురుషార్థోభయరూపతాసిద్ధిః॥౩౦౦॥

అథ పరిభాషాయాం వింశతిశ్లోకాన్వ్యాచష్టే॥ నామస్మరణావశ్యకతోక్తిః సార్ధత్రయోదశశ్లోకైః। ఉపసంహారః సార్ధైః పఞ్చభిరేకేన సూతోక్తిః॥౩౯॥ అత్ర చరమశ్లోకస్యైకస్య సూతోక్తిరూపతాకథనేన తతః పూర్వేషాం హయగ్రీవోక్తిరూపత్రైవేతి ద్యోతితమ్ 'దశభూః సార్ధనృపాలా' ఇతి వక్తృనిర్ణాయకశ్లోకే చరమస్థానే హయగ్రీవస్యైవ కథనాత్ తత్పరత ఏతదవధిపర్యన్తమన్యస్య కస్యాపి వక్తృత్వేన పరిగణనాభావాచ్చ। తత్రైవాధ్యుష్టమిత్యుక్తిస్తు పూర్వభాగాభిప్రాయేణేత్యవిరోధః॥౩౯॥ నన్వఙ్గలోపప్రతిసమాధానాయ ప్రాయశ్చిత్తాన్యపి తత్రతత్రైవ విహితానీతి తైరేవ సాద్గుణ్యసిద్ధౌ కిమనేన సహస్రనామస్తోత్రేణేత్యత ఆహ— కలావితి। పాపైకబహులే చతుష్పాదస్య ధర్మస్య పాదత్రయే పాపేన లుప్తే। ముక్త్వేతి వినార్థకమన్వయాన్తరమఖణ్డం నతు క్త్వాప్రత్యయాన్తమ్। మోచనకర్తృకక్రియాన్తరాభావేన తథాత్వాయోగాత్। స్థితానామితి శేషపూరణేనానయనక్రియయైవ వా సమాధేయమ్। నామాన్యనాదృత్య స్థితానాం స్వస్వసాఙ్గకర్మానుష్ఠానతః పతతామిత్యర్థః। అన్యత్ శ్రుతిస్మృతితన్త్రోదితం ప్రాయశ్చిత్తం న పరాయణం నాశ్రయః। న వైకల్యపరిపూరకమితి యావత్। నామానుకీర్తనం తు భవతి తథా। 'ప్రాయశ్చిత్తాన్యశేషాణి తపః కర్మాత్మకాని వై। యాని తేషామశేషాణాం కృష్ణానుస్మరణం పరమ్॥ యత్కృత్యం తన్న కృతం యదకృత్యం కృత్యవత్తదాచరితమ్। ఉభయోః ప్రాయశ్చిత్తం శివ తవ నామాక్షరద్వయం కథితమ్॥ కిమన్యేన మునిశ్రేష్ఠాః ప్రాయశ్చిత్తేన కర్మణా। ప్రాయశ్చిత్తమఘౌఘస్య దేవీనామానుకీర్తన'మిత్యాదివచనాత్। కించ అత్ర తృతీయవచనే ప్రాయశ్చిత్తస్య కర్మణేతి విశేషణేనైతత్సూచితమ్— ప్రాయశ్చిత్తానామపి కర్మవిశేషరూపత్వాత్తేషామపి సాఙ్గానామేవ ఫలజనకత్వం వాచ్యమ్। సాఙ్గతా తూక్తరీత్యా దుఃశకైవ। తత్రాపి ప్రాయశ్చిత్తాన్తరగవేషణేఽనవస్థా। నచ నామస్మరణస్యాపి ప్రాయశ్చిత్తరూపకర్మత్వావిశేషాత్సాఙ్గతాయై ప్రాయశ్చిత్తాన్తరగవేషణం తుల్యమితి వాచ్యమ్। దురవగాహాఙ్గాన్తరనిరపేక్షస్యైవ నామస్మరణమాత్రస్య పాపాపనోదకత్వాత్। తదుక్తం విష్ణుభాగవతే 'సాంకేత్యం పారిహాస్యం వా స్తోభం హేలనమేవ వా। వైకుణ్ఠనామగ్రహణమశేషాఘహరం విదు'రితి। సాంకేత్యం పుత్రాదినామ। స్తోభోఽర్థహీనః శబ్దః। శివరహస్యేఽపి 'అవశేనాపి యన్నామ్నః కీర్తనాన్ముచ్యతే నరః। స కథం న మహాదేవ సేవ్యతే బుద్ధిశాలిభి'రితి। దేవీభాగవతే తృతీయస్కన్ధే 'అస్పష్టమపి యన్నామ ప్రసఙ్గేనాపి భాషితమ్। దదాతి వాఞ్ఛితానర్థాన్దుర్లభానపి సర్వథే'తి। శక్తిరహస్యేఽపి 'మదాత్ప్రమాదాదున్మాదాద్దుస్వప్నాత్స్ఖలనాదపి। కథితం నామ తే గౌరి నృణాం పాపాపనుత్తయే' ఇతి। మదః సురాపానాదిజన్యః। ప్రమాదోఽనవధానతా। ఉన్మాదో భూతాద్యావేశః। ఉత్స్వప్నో నిద్రాదశాయామభిలాషః। స్ఖలనం కించిద్వక్తుం ప్రవృత్తస్య ముఖాత్తదతిరిక్తశబ్దనిఃసరణమ్। కించ అస్తి హి మహాభాష్యే ప్రసిద్ధః కూపఖానకన్యాయః— 'తృషానివృత్తిపఙ్కలేపనిరాసఫలకస్య కూపస్య ఖననేఽపి జాయేతే ఏవ తృషాపఙ్కలేపౌ, తావపి సిద్ధకూపే తజ్జన్యజలేన నశ్యత ఏవేతి రాజన్ జస్ పురుష సు ఇత్యాకారకాపశబ్దప్రయోగజన్యం పాతకం తజ్జన్యరాజపురుషేతి పరినిష్పన్నరూపప్రయోగేణ

నశ్యతీతి స్వీకారాత్'। తేన న్యాయేన ప్రకృతేఽపి నామస్మరణనాశ్యతావచ్ఛేదకపాపత్వావచ్ఛిన్నత్వావిశేషాన్నామస్మరణాఙ్గలోపజన్యపాతకస్యాపి తేనైవ నామస్మరణేన నాశ ఇతి నానవస్థా। అనేనైవాశయేన గ్రన్థాన్తేఽస్మాభిర్వక్ష్యతే 'తథాప్యన్తః సన్తః సదయహృదయానామమహిమాప్యపూర్వస్తస్మాన్మే న ఖలు ఖలపాపోభయభయ'మితి। అపూర్వః స్వాఙ్గలోపజనితపాతకనివర్తకరూపః పూర్వం ప్రాయశ్చిత్తాదికర్మసు క్వాప్యక్లృప్త ఇతి తదర్థః। నచ శ్రౌతస్మార్తాదిప్రాయశ్చిత్తసాఙ్గతాయై నామకీర్తనస్యోపయోగోస్త్వితి వాచ్యమ్। 'తద్ధేతోరేవాస్తు తద్ధేతుత్వం కిం తేనే'తి న్యాయవిరోధాత్। తదిదం సర్వముక్తమాస్మాకీనశివస్తవే 'వేధా వైధాపరాధానపి శివ బహుధా తాన్సమాధాతుమాధాత్ప్రాయశ్చిత్తాని విత్తాధిపజనసువిధేయాని వైషమ్యభాఞ్జి। కచ్చేఽపచ్ఛేదమాప్తే పునరపి యజనం పూర్ణయజ్ఞాన్తరాయే త్వేకాల్పాజ్యేన పూర్ణాహుతిరితి బహుశస్తత్త్వమేతన్న జానే॥ కృత్యస్యాకరణేఽప్యకృత్యకరణేఽప్యుక్తం పురాణాదిషు ప్రాయశ్చిత్తగణే పరం శివశివేత్యుచ్చారణం భక్తితః। కృత్వా కర్మ మహేశ తత్ప్రతిసమాధానాయ చేత్త్వత్స్మృతిః సాదావేవ కృతా న తారయతి కిం తస్మాత్త్యజామి క్రియాః' ఇతి। కర్మణః

లౌకికాద్వచనాన్ముఖ్యం విష్ణునామానుకీర్తనమ్।

విష్ణునామసహస్రాచ్చ శివనామైకముత్తమమ్॥౩౦౨॥

సమాధానాయ ప్రాయశ్చిత్తం తస్యాపి సమాధానాన్తరం ప్రతి సమాధానమిత్యర్థః। తస్మాన్నామానుకీర్తనమేవ పరాయణమితి భావః॥౩౦౧॥ నను నామకీర్తనసామాన్యస్య పాపక్షయజనకత్వే ప్రకృతే కిమాయాతమిత్యాశఙ్క్య సర్వేషాం పుణ్యవన్నామ్నామవిశేషేణ పాపనాశకత్వేఽపి తమోహరాణాం ఖద్యోతాగ్నిచన్ద్రసూర్యాదీనాం తేజసామివాస్తి తారతమ్యం తత్రైవైతదేవ సర్వాతిశాయీతి కథనాయ సారాలంకారేణ భూమికాభేదాన్వర్ణయతి— లౌకికాదితి। లౌకికాదిత్యధ్యుష్టైః ఘటపటాదిశబ్దప్రయోగేఽప్యస్త్యేవ పుణ్యమ్। 'ఏకః శబ్దః సమ్యగ్జ్ఞాతః సుష్ఠుప్రయుక్తః స్వర్గే లోకే కామధుగ్భవతీ'తి వచనాత్ తాదృశశబ్దసహస్రోచ్చారణమపేక్ష్య విక్రమార్కాదిపుణ్యశ్లోకమనుజవాచకస్యైకస్య శబ్దస్యోచ్చారణం విశిష్టఫలదమ్। ఉక్తంచ విష్ణుభాగవతే 'ధ్రువం బ్రహ్మఋషీన్సప్త పుణ్యశ్లోకాంశ్చ మానవాన్। ఉత్థాయాపరరాత్రాన్తే ప్రయతాః సుసమాహితాః। స్మరన్తి మమ రూపాణి ముచ్యన్తే తేంఽహసోఖిలా'దిత్యాది, తాదృశనామసహస్రకీర్తనమపేక్ష్యేతి లౌకికాద్వచనాదిత్యస్యార్థః। విష్ణునామేతి విష్ణూనాం నామేతి విగ్రహః। అనన్తసంఖ్యానాం

విష్ణూనాం మధ్యే యస్య కస్యచిదన్యతమస్యాపి నామ్నైకవచనాదేకమపీత్యర్థః। అనుకీర్తనమిత్యస్యానుకీర్త్యమానమిత్యర్థః। అనుస్మృతం కీర్తనం యస్యేతి విగ్రహాత్। ఇదంచ పదం శివనామాదిషూత్తరత్రాప్యనువర్తతే। శివానాం నామ రుద్రేశ్వరశివమహేశ్వరసదాశివానాం నామ। వాతులశుద్ధే తత్త్వభేదపటలే 'శివమేకం విజానీయాత్సాదాఖ్యం పఞ్చధా భవేత్। మహేశ్వరో మహాసేనః పఞ్చవింశతిభేదవా'నిత్యాదినాన్యత్ర చ తద్భేదా ఉక్తా అనుసంధేయాః। అయంభావః— విష్ణూనామానన్త్యేష్వేకైవ భూమికా। రుద్రాదీనాం తూత్తరోత్తరం భూమికా భిద్యన్తే। తాస్వప్యేకైకస్యాం రుద్రాదేరానన్త్యమేవేతి ద్యోతనాయ విష్ణుపదసమానయోగక్షేమగుణివాచకమ్। 'మహేశ్వరో మహాసేనః పఞ్చవింశతిభేదక' ఇత్యాదినాన్యత్ర చ తద్వ్యూహా ఉక్తా అనుసంధేయాః। రుద్రపదమనుక్త్వా సర్వానుస్యూతం శివపదం ప్రయుక్తమ్। తేన విష్ణునామ తతః పరం రుద్రనామ తతః పరమీశ్వరీనామేత్యాద్యా భూమికా ఉన్నేయాః। ఇయాంస్తు విశేషః। విష్ణూనాం తరతమభావాపన్నత్వేనానన్త్యాద్యథాకథంచిదపి తన్నామోచ్చారణం సమానఫలకమేవ। శివానాం తు తరతమభావేనాప్యానన్త్యాత్పరస్పరనామసాంకర్యాచ్చ తాదృశతాదృశభూమికాపదార్థానుసంధానపురఃసరం కీర్త్యమానం నామ తథాతథోత్తమమితి। అథవా విష్ణురప్యాదిత్యాదిగణాన్తర్గతత్వాదిరీత్యాప్యనన్తవిధ ఏవేతి తథాపి నామసంకరేఽర్థానుసంధానత ఏవ విశేషో వేదితవ్యః। తత్తదసాధారణశబ్దాస్తు యథాకథంచిత్కీర్త్యమానా అప్యుత్తమా ఏవ। అతఏవ పరశివే శివాదిశబ్దా ముఖ్యా ఇత్యుక్తం సూతసంహితాయామ్ 'నామాని సర్వాణి తు కల్పితాని 'స్వమాయయా నిత్యసుఖాత్మరూపే। తథాపి ముఖ్యాస్తు శివాదిశబ్దా భవన్తి సంకల్పనయా శివస్యే'తి। విష్ణునామభ్యో రుద్రాదినామ్నాముత్తమత్వమపి। తత్రైవ యమం ప్రతి శతానన్దమునేర్వాక్యమ్ 'శివరుద్రాదిశబ్దాన్ యో విశిష్టాన్వేద మానవః। నారాయణాదిశబ్దేభ్యస్తం త్వం పరిహర ప్రభు'మితి। పరాశరపురాణేఽపి 'దేవతాభ్యః సమస్తాభ్యః స్రష్టా బ్రహ్మా పరః స్మృతః। బ్రహ్మణశ్చ మహావిష్ణుర్వరిష్ఠః సర్వపాలకః। విష్ణోరపి పరః సాక్షాద్రుద్రః సంహారకారకః' ఇతి। సూతగీతాయామపి 'త్రిషు రుద్రో వరిష్ఠః స్యాత్తతో మాయీ పరః శివః। మాయావిశిష్టాత్సర్వజ్ఞాత్సామ్బః సత్యాదిలక్షణః॥ వరిష్ఠో మునయః సాక్షాచ్ఛివో నాత్ర విచారణా। శివాద్వరిష్ఠో నైవాస్తి మయా సత్యముదీరిత'మితి। అత్ర మాయీతిపదేనేశ్వరశివమహేశ్వరసదాశివా అభేదేన గృహీతాః॥ 'బ్రహ్మా విష్ణుశ్చ రుద్రశ్చ ఈశ్వరశ్చ సదాశివః। ఏతే పఞ్చ మహాప్రేతాః పాదమూలే వ్యవస్థితా' ఇతీశ్వరాద్భేదేన మధ్యే సదాశివస్య కీర్తనాత్। శివాత్మకే మహామఞ్చే మహేశానోపబర్హణే। అతిరమ్యతలే తత్ర కశిపుశ్చ సదాశివః॥ భృతకాశ్చ చతుష్పాదా మహేశశ్చ పతద్గ్రహః। తత్రాస్తే పరమేశానీ మహాత్రిపురసున్దరీ'తి భైరవయామలే కామేశ్వరాతిరిక్తానాం షణ్ణాం కీర్తనాత్। భృతకా భృత్యాః। ద్రుహిణహరిరుద్రేశ్వరా ఇతి తదర్థాత్ బహురూపాష్టకప్రస్తారాదిష్వప్యేవమేవ। సామ్బ ఇత్యస్య త్రిపురసున్దర్యభిన్నః కామేశ్వరశివోఽర్థః సత్యాదిలక్షణ ఇతి। తాని చ కౌర్మే 'సత్యం

సర్వగతం సూక్ష్మం కూటస్థమచలం ధ్రువమ్। యోగినస్తత్ప్రపశ్యన్తి మహాదేవ్యాః పరం పదమ్॥ ఆనన్దగం పరం బ్రహ్మ కేవలం నిష్కలం పరమ్। పరాత్పరతరం తత్త్వం శాశ్వతం శివమవ్యయమ్॥ అనన్తప్రకృతౌ లీనం దేవ్యాస్తత్పరమం పదమ్। శుభ్రం నిరఞ్జనం శుద్ధం నిర్గుణం ద్వైన్యవర్జితమ్॥ ఆత్మోపలబ్ధివిషయం దేవ్యాస్తత్పరమం పద'మితి। ఏవం స్థితేఽప్యేతేషాం నామతో రూపతశ్చావాన్తరభేదే తత్త్వత ఐక్యాన్నామ్నామపి సాంకర్యాత్తత్ప్రతిపాదకపురాణానాం పార్థక్యాభావాచ్చ శివనామ్నైకమిత్యేవోక్తమ్। అనేనైవాశయేన శక్తిరహస్యాదౌ 'చతుర్యుగసహస్రాణి బ్రహ్మణో దినముచ్యతే। పితామహసహస్రాణి విష్ణోరేకా ఘటీ మతా॥ విష్ణోర్ద్వాదశలక్షాణి నిమేషార్ధం మహేశితుః। దశకోట్యో మహేశానాం శ్రీమాతుస్త్రుటిరూపకా' ఇత్యాదౌ విష్ణుదేవ్యోర్మధ్యే మహేశ ఏవోక్తః। నను విష్ణోరుత్కర్షప్రతిపాదకాని వచనాని విష్ణుపురాణ-విష్ణుభాగవత-బృహన్నారదీయాదిషు భూయాంస్యేవ దృశ్యన్త ఇతిచేత్, సత్యం దృశ్యన్తే, పరంతు తాని పరత్వేన సహ తాత్త్వికైక్యాభిప్రాయేణేత్యవిరోధః। తదప్యుక్తం 'పరాశరోపపురాణే 'వైష్ణవేషు పురాణేషు యోఽపకర్షస్తు దృశ్యతే। రుద్రస్యాసౌ హరస్యాయం విభూతేరేవ కేవల'మితి। తథా సూతసంహితాయామ్ 'విష్ణుప్రజాపతీన్ద్రాణాముత్కర్షం శంకరాదపి। ప్రవదన్తీవ వాక్యాని శ్రౌతాని ప్రతిభాన్త్యపి॥ తాని తత్త్వాత్మనా తేషాముత్కర్షం ప్రవదన్తి హి। విష్ణుప్రజాపతీన్ద్రేభ్యోరుద్రస్యోత్కర్షమాస్తికాః॥ వదన్తి యాని వాక్యాని తాని సర్వాణి హే ద్విజాః। ప్రవదన్తి స్వరూపేణ తథా తత్త్వాత్మనాపి చ॥ నైవం విష్ణ్వాదిదేవానామితి తత్త్వవ్యవస్థితి'రితి। అత్ర రుద్రపదేన సాంబః కామేశ్వర ఉచ్యతే। విష్ణ్వాదిదేవనామిత్యాదిపదేన విష్ణుదేవ్యోర్మధ్యపాతినః సర్వేఽపి శివా ఉచ్యన్తే। తేషాం చేయత్తాతిరహస్యత్వాద్గురుముఖైకవేద్యా। నచైవం సతి విష్ణ్వాదేరవినాశిత్వబోధకవచనజాతవిరోధః। తస్యాపి తత్త్వదృష్ట్యైవ 'అహం మనురభవం సూర్యశ్చే'త్యాదివామదేవవచనవదుపపత్తేః। అస్మదాద్యపేక్షయా చిరతరజీవిత్వేన స్వరూపతోఽప్యుపపత్తేశ్చ। తదుక్తం మత్స్యపురాణే 'శతాయుః పురుషో యస్తు సోఽనన్తః స్వల్పజన్మనః। జీవతో యోఽమృతశ్చాగ్రే తస్మాత్సోఽమర ఉచ్యతే। అదృష్టజన్మనిధనేష్వేవం విష్ణ్వాదయో మతాః' ఇతి॥౩౦౨॥ ఏవం కామేశ్వరస్యాధిక్యే సిద్ధే

శివనామసహస్రాచ్చ దేవ్యా నామ్నైకముత్తమమ్।

దేవీనామసహస్రాణి కోటిశః సన్తి కుమ్భజ॥౩౦౩॥

తేషు ముఖ్యం దశవిధం నామసాహస్రముచ్యతే।

రహస్యనామసాహస్రమిదం శస్తం దశస్వపి॥౩౦౪॥

తదభేదాదేవ తచ్ఛక్తేర్దేవ్యాః పూర్వేభ్య ఉత్తమత్వం సిద్ధమేవ। పరస్పరమపి 'శక్త్యా వినా శివే సూక్ష్మే నామధామ న విద్యతే' ఇత్యాదితన్త్రవచనేషు 'శివః శక్త్యా యుక్తో యది భవతి శక్తః ప్రభవితు'మిత్యాదినా సౌన్దర్యలహర్యాం చ కథయితుం యుక్త్యైవ సర్వానుభవసిద్ధయా శివోత్కర్షస్య శక్తిమూలకత్వే సిద్ధే 'తద్ధేతోరేవాస్త్వి'తి న్యాయేనామ్బాయా ఏవ సర్వోత్తమత్వం సిద్ధ్యతీత్యాశయేనాహ—శివేతి। దేవ్యాస్త్రిపురసున్దర్యాః పరశివాభిన్నాయా నామేత్యసమస్తోక్తిర్దేవ్యానన్యభ్రమనిరాసాయ। తేన వాతులశుద్ధతన్త్రే 'శివస్య తు పరాశక్తిసహస్రాంశసముద్భవః। పరాశక్తేః సహస్రాంశాదాదిశక్తిసముద్భవః॥ ఆదిశక్తిసహస్రాంశాదిచ్ఛాశక్తిసముద్భవః। ఇచ్ఛాశక్తిసహస్రాంశాజ్జ్ఞానశక్తిసముద్భవః॥ జ్ఞానశక్తిసహస్రాంశాత్క్రియాశక్తిసముద్భవ' ఇత్యాదినోక్తానాం పరాశక్త్యాదీనాం నామగ్రహణమ్। దేవ్యాశ్చ సర్వోత్తమత్వం త్రైపురేషూపనిపత్కదమ్బేషు నివేదయన్ దేవతాయై మహత్యై ఇత్యేవాసకృద్వ్యవహారాచ్ఛివాద్యుత్పాదకత్వశ్రవణాచ్చ స్పష్టమేవ। కర్మకాణ్డేఽపి ప్రసఙ్గాద్దేవతాన్తరానువాదప్రసక్తౌ సత్యామన్యేషాం దేవానాం తత్తదసాధారణసంజ్ఞయైవానువాదప్రాయపాఠే 'మహత్యై వా ఏతద్దేవతాయై రూపం మహతీమేవ తద్దేవతాం ప్రీణాతీ'త్యాదివ్యవహారాచ్చ। రుద్రయామలేఽపి 'అనేకజన్మపుణ్యౌఘైర్దీక్షితో జాయతే నరః। తత్రాప్యనేకభాగ్యేన శివవిష్ణుపరాయణః॥ తత్రాప్యనేకపుణ్యౌఘైః శక్తిభావః ప్రజాయతే। మహోదయేన తత్రాపి సున్దరీభావతాం వ్రజేత్॥ తత్రాపి చ తురీయాఖ్యా భాగ్యైరన్తర్గతా భవేత్। నామసంకీర్తనం తస్యాస్తత్రాప్యతిసుదుర్లభమ్॥ తత్ర జన్మని సా నిత్యా ప్రసన్నా నామకీర్తనాత్। జీవన్ముక్తిర్భవేత్తత్ర కర్తవ్యం నావశిష్యతే' ఇతి। ఏవం స్మృతిష్వపి 'బ్రహ్మణో హృదయం విష్ణుర్విష్ణోరపి శివః స్మృతః। శివస్య హృదయం సంధ్యా తేనోపాస్యా ద్విజాతిభి'రితి కశ్యపాదివచనైః కౌర్మపాద్మస్కాన్దాదినిఖిలపురాణేషు చ తత్ర తత్ర దేవీకాలికాబ్రహ్మాణ్డమార్కణ్డేయాదిపురాణేషు బహుశః శక్తిరహస్యదేవీభాగవతతృతీయస్కన్ధాదిషు చైదంపర్యేణ సర్వత్ర జ్ఞానార్ణవకులార్ణవాదితన్త్రేషు త్వపరిమితతయా వర్ణితమితి తద్వేదితౄణాం స్పష్టమితి నేహ ప్రతన్యతే॥౩౦౩॥ తేషు కోటిషు దశవిధం 'ఏతే దశ స్తవా గఙ్గాశ్యాలకా బాలరాసభా' ఇత్యభియుక్తైః సంగృహీతప్రకారదశకవత్। అత్ర గఙ్గాద్యక్షరదశకం సహస్రనామదశకస్యాద్యాక్షరరూపమ్। 'మద్వయం భద్వయం చైవ బ్రత్రయం వచతుష్టయమ్। అనాపలిఙ్గకూస్కం చ పురాణాని పృథక్పృథ'గితి దేవీభాగవతస్థశ్లోక ఇవ 'నామైకదేశే నామగ్రహణ'మితి న్యాయసిద్ధమ్। చరకో భకారో హ్రస్వ ఏవ। దీర్ఘపాఠస్తు బహువచనప్రయుక్తః। తతశ్చ 'గఙ్గా భవానీ గాయత్రీ కాలీ లక్ష్మీః సరస్వతీ। రాజరాజేశ్వరీ బాలా శ్యామలా లలితా దశ' ఇతి తదర్థః। త్రిపురసున్దర్యా ఏవ తన్త్రభేదేన సహస్రనామదశకమస్తీత్యప్యాహుః। శస్తం

తస్మాత్సంకీర్తయేన్నిత్యం కలిదోషనివృత్తయే।
ముఖ్యం శ్రీమాతృనామేతి న జానన్తి విమోహితాః॥౩౦౫॥

విష్ణునామపరాః కేచిచ్ఛివనామపరాః పరే।

ప్రశస్తమ్॥౩౦౪॥ ఉపసంహరతి— తస్మాదితి। కలిప్రయుక్తో దోషః స్వస్వధర్మసమనుష్ఠానవైకల్యం తస్య నివృత్తయేఽఙ్గాదిపరిపూర్తయే। వైకల్యం చ నాఙ్గలోప ఏవ అపితు ప్రధానలోపేఽపి। ప్రధానవికల్పత్వావిశేషాత్, కలిప్రయుక్తదోషత్వావిశేషాచ్చ। సోఽపిచ ప్రాయేణాధునికానాం సర్వేషాం కర్మఠంమన్యానామపరిహరణీయ ఏవ। దేవతోద్దేశేన ద్రవ్యత్యాగరూపస్య యాగస్య మానససంకల్పవిశేషాత్మకత్వేనాగ్నయ ఇదం నమమేత్యాదిస్పష్టతరశబ్దాభిలాపమాత్రేణ తస్యా జాయమానత్వాత్। ఏవం సంధ్యావన్దనపదవాచ్యం ప్రధానం 'అసావాదిత్యో బ్రహ్మే'తి మన్త్రార్థానుసంధానమాదిత్యావచ్ఛిన్నచైతన్యస్య స్వాత్మచైతన్యేన సహాభేదభావనారూపమ్। తచ్చ శిష్టానాం రహస్యాభిజ్ఞానామపి కాదాచిత్కమేవ న సార్వత్రికమితి ప్రధానలోపః సర్వేషామపరిహార్యః। నచ తేషామఙ్గవైగుణ్యనిమిత్తకప్రాయశ్చిత్తానుష్ఠానేన సమాధానమ్। అఙ్గమాత్రలోప ఏవ తేషాం విధానాత్। ప్రధానలోపేతు పునః కరణమేవేతి సిద్ధాన్తాత్। ఇదంతు నామకీర్తనముభయస్మిన్నపి నిమిత్తే సమాధాయకమితి తతోఽప్యస్యోత్కర్షః సిద్ధః। నన్వేవం సతి ప్రాయశ్చిత్తశాస్త్రాణాం కర్మకాణ్డస్య చ వైయర్థ్యమిత్యాశఙ్క్యాహ— ముఖ్యేతి। మాయామోహితచిత్తానామల్పదేవతాస్వేవ మహత్త్వబుద్ధ్యుదయేన తత్తదుపాసనే ప్రవృత్తిః 'మాయోపనేత్రపరిగూహితనేత్రకస్య లేఖో మహానివ విభాతి యదల్పకోపి' ఇత్యస్మాభిః శివస్తవే కథనాత్। తతశ్చ తాదృశచేతోవృత్త్యానన్యాదృశ్యైవ పుంసో యత్రైవ రుచిస్తదుద్దేశేనైవ తాని శాస్త్రాణి ప్రవృత్తాని। దృశ్యతే చ లోకేఽపి కస్యచిత్స్థూలే గురుభూత ఏవోపాయే రుచిః కస్యచిల్లఘుభూత ఏవేతి। తతశ్చ తాదృశసమస్తజనానుజిఘృక్షయా తాని తాని శాస్త్రాణి భగవత్యైవ కృతానీతి నానర్థక్యమ్। సహస్రనామపాఠే ప్రణాడికయా రుచ్యుత్పాదకత్వాదపి సార్థక్యమితి తు గూఢోఽభిసంధిః। లఘూపాయే సత్యపి గురూపాయే జనానాం ప్రవృత్తిస్తు తత్తత్కర్మానుసారివ్యామోహాదేవేతి భావః॥౩౦౫॥ శ్రౌతస్మార్తకర్మస్వేవ రతానాం బహుజన్మభిస్తాదృశకర్మజన్యపుణ్యపరిపాకేన విష్ణునామసు ప్రీతిర్బహూనాం సంభవతీత్యాశయేనాహ— విష్ణ్వితి। తాదృశవిష్ణునామకీర్తనేన కతిపయైర్జన్మమిః

శివనామస్వపి కతిపయేషాం ప్రీతిః సంభవతీత్యాశయేనాహ— శివనామపరా ఇతి। శివస్య తు ద్విత్రిచతురాదిభూమికాభేదేన బహువిధత్వాత్తత్ర సతోఽపి పరస్పరతారతమ్యస్య దురవగాహత్వాద్బహుభిరపి జన్మభిః ప్రయత్నత ఉత్తరాం కక్షామధిరూఢా అపి మధ్య ఏవావతిష్ఠమానా భాసన్తే। శివకక్షే యత్తానిర్ణయస్య రహస్యత్వేనాప్రసిద్ధత్వాత్। అతో బహుతరజన్మభిర్బహుపుణ్యసంభారైశ్చ లభ్యత్వాద్రహస్యతరేషు దేవీనామసు ప్రీతిర్దుర్లభతరా పర్యవస్యతి। అతఏవోక్తం బ్రహ్మాణ్డపురాణే 'యస్య నో పశ్చిమం జన్మ యది వా శంకరః స్వయమ్। తేనైవ లభ్యతే విద్యా శ్రీమత్పఞ్చాదశాక్షరీ'తి। అత్ర శంకరాణాం క్రమేణాభేదానుసంధానరూపోపాసనయా చరమశంకరతాదాత్మ్యాపన్నో యది వా శంకర ఇత్యనేన కథ్యతే। తాదృశీ చ దశా దు-

న కశ్చిదపి లోకేషు లలితానామతత్పరః॥౩౦౬॥

యేనాన్యదేవతానామ కీర్తితం జన్మకోటిషు।

తస్యైవ భవతి శ్రద్ధా శ్రీదేవీనామకీర్తనే॥౩౦౭॥

చరమే జన్మని యథా శ్రీవిద్యోపాసకో భవేత్।

నామసాహస్రపాఠశ్చ తథా చరమజన్మని॥౩౦౮॥

యథైవ విరలా లోకే శ్రీవిద్యాచారవేదినః।

తథైవ విరలో గుహ్యనామసాహస్రపాఠకః॥౩౦౯॥

ర్లభతరైవ యాచ దుర్లభతరా సా ప్రాయేణావిద్యమానప్రాయైవేత్యాశయేనాహ— న కశ్చిదపీతి। లోకేషు మనుష్యేషు దేవేషు దానవాదిషు చ॥౩౦౬॥ ఇదానీం గూహితమభిప్రాయం స్ఫోటయతి—యేనేతి। అన్యాసాం విష్ణురుద్రేశ్వరాదీనాం దేవతానాం నామ ప్రాతిస్వికం జన్మకోటిషు యేన కీర్తితం తస్యైవ కక్షాక్రమేణోత్తరోత్తరదేవతాతాదాత్మ్యాచ్చరమశివతాదాత్మ్యాపన్నస్యైవ విరలతమస్య

కస్యచిత్పురుషధౌరేయస్య శ్రీదేవీనామకీర్తనవిషయకశ్రద్ధాఙ్కురోదయో నాన్యేషామితి భావః॥౩౦౭॥ నన్వీదృశదేవీనామకీర్తనవిశిష్టజన్మబాహుల్యే కింప్రాప్యమిత్యాశఙ్క్య జన్మాన్తరమేవాసంభవిత్వేన సదృష్టాన్తం నిరస్యతి— చరమ ఇతి। అస్మిన్నంశే ఉపమానాన్తరాభావాద్దేవీనామ్నో దేవీమన్త్ర ఏవోపమానమిత్యాశయేన యథా శ్రీవిద్యోపాసక ఇత్యుక్తమ్। ఉపాసకశబ్ద ఉపాస్తిపరః। శ్రీవిద్యేతి భిన్నపదమ్। గురుదేవతామన్త్రాత్మనామైక్యభావనాసిద్ధిమదభిప్రాయేణోపాసకపదం తస్యా విశేషణమ్। తాదృశ్యా ఏవ చరమే జన్మని లాభాత్ 'యస్య నో పశ్చిమం జన్మే'త్యాది బ్రహ్మాణ్డపురాణవచనాత్। అథవా నామసహస్రస్య పాఠో యస్మిన్నితి వ్యధికరణబహువ్రీహిణోత్తరపదమేవ వా పాఠకపరమ్। ఉపాసకపాఠయోరుపమానోపమేయతావచ్ఛేదకయోర్మన్త్రనామ్నోరప్యుపమానోపమేయభావః ఫలతి॥౩౦౮॥ శ్రీవిద్యామన్త్రమాత్రలాభో నోపాస్తిః తస్య సులభోపాయేన పుస్తకాదినాపి సంభవాత్, అపితు తద్విషయకబాహ్యాన్తరభేదభిన్నయావదాచారపరిజ్ఞానపూర్వకమనుష్ఠానమ్। తచ్చ విరలతరమ్। అతఏవోక్తం శక్తిరహస్యే 'కౌలికే గురవోఽనన్తాః' ఇతి। శ్రౌతస్మార్తాచారవిషయకగ్రన్థానాం బహూనాముపలమ్భేన తద్విషయకయావజ్జ్ఞానవతామపి పురుషాణాం బహూనాం లాభాదేకేనైవ గురుణా ద్విత్రైర్వా శిష్యమనోరథపూర్తిః। ఏతదాచారాస్తు సామస్త్యేన న క్వాపి గ్రన్థేషూపనిబధ్యన్తే। ఉపనిబన్ధే ప్రత్యుత యోగినీశాపామ్నానాత్। అతఏవోత్తరచతుఃశత్యాం 'కర్ణాత్కర్ణోపదేశేన సంప్రాప్తమవనీతల' ఇత్యుక్తం నతు పుస్తకాత్పుస్తకాన్తరమితి। తస్మాద్గురుముఖేభ్య ఏవ సమస్తాచారజ్ఞానలాభ ఇతి తదాశయః। ఏతదాశయేనైవ 'మధులుబ్ధో యథా భృఙ్గః పుష్పాత్పుష్పాన్తరం వ్రజేత్। జ్ఞానలుబ్ధస్తథా శిష్యో గురోర్గుర్వన్తరం శ్రయే'దిత్యభ్యనుజ్ఞా 'పూర్ణాభిషేకకర్తా యో గురుస్తస్యైవ పాదుకే'తి వ్యవస్థా చ సంగచ్ఛతే। తతశ్చ మన్త్రమాత్రస్య విరలత్వేఽపి స నాత్రోపమానమపితు యావదాచారవేదనమేవ తథా విరలతమత్వాదిత్యాశయేనోక్తమేవార్థం ద్రఢయతి— యద్వైవేతి। విరలా విరలతమా ఇత్యర్థః॥౩౦౯॥ ఏవం ప్రత్యేకం విరలానాం త్రయాణామేకత్ర మేలన-

మన్త్రరాజజపశ్చైవ చక్రరాజార్చనం తథా।

రహస్యనామపాఠశ్చ నాల్పస్య తపసః ఫలమ్॥౩౧౦॥

అపఠన్నామసాహస్రం ప్రీణయేద్యో మహేశ్వరీమ్।

స చక్షుషా వినా రూపం పశ్యేదేవ విమూఢధీః॥౩౧౧॥

రహస్యనామసాహస్రం త్యక్త్వా యః సిద్ధికాముకః।
స భోజనం వినా నూనం క్షున్నివృత్తిమభీప్సతి॥౩౧౨॥

యో భక్తో లలితాదేవ్యాః స నిత్యం కీర్తయేదిదమ్।
నాన్యథా ప్రీయతే దేవీ కల్పకోటిశతైరపి॥౩౧౩॥

తస్మాద్రహస్యనామాని శ్రీమాతుః ప్రయతః పఠేత్।
ఇతి తే కథితం స్తోత్రం రహస్యం కుమ్భసంభవ॥౩౧౪॥

నావిద్యావేదినే బ్రూయాన్నాభక్తాయ కదాచన।
యథైవ గోప్యా శ్రీవిద్యా తథా గోప్యమిదం మునే॥౩౧౫॥

పశుతుల్యేషు న బ్రూయాజ్జనేషు స్తోత్రముత్తమమ్।
యో దదాతి విమూఢాత్మా శ్రీవిద్యారహితాయ తు॥౩౧౬॥

తస్మై కుప్యన్తి యోగిన్యః సోఽనర్థః సుమహాన్స్మృతః।
రహస్యనామసాహస్రం తస్మాత్సంగోపయేదిదమ్॥౩౧౭॥

మతీవ దుర్లభమితి న్యాయసిద్ధమేవార్థమాహ—మన్త్రేతి। అపితు నిరవధికస్యేతి శేషః। నకారేణైవాయం సమాసో నాల్పస్యేతి నతు నఞ్॥౩౧౦॥ ఏవం దేవతాప్రీతికరత్వం సర్వకామపూరకత్వం చాస్యాన్వయముఖేనోక్త్వా వ్యతిరేకముఖేన నిదర్శనాలంకారాభ్యాం ద్రఢయతి—అపఠన్నితి ద్వాభ్యామ్। స్పష్టోఽర్థః॥౩౧౧॥౩౧౨॥ భక్తతావచ్ఛేదకమప్యేతదేవేత్యన్వయవ్యతిరేకాభ్యామాహ— య ఇతి। యో నిత్యం సంకీర్తయేత్స ఏవ భక్తో నాన్య ఇత్యర్థః। ‘యే యజమానాస్త ఏవ ఋత్విజ' ఇత్యత్రేవ

యత్తదోర్వైపరీత్యేనాన్వయః॥౩౧౩॥ నామసాహస్రపాఠవిధిం నిగమయంస్తత్ఫలకథనముపసంహరతి—తస్మాదితి। ప్రయతః శుచిః॥౩౧౪॥ ఉత్తరత్ర సంప్రదాయప్రవర్తనప్రకారం శిక్షయతి—నేతి। భక్తాయాపి విద్యావేదనరహితాయ తత్సహితాయాప్యభక్తాయ న బ్రూయాత్। తథా గోప్యం శ్రీవిద్యా యథా తదభావవతే న ప్రదర్శ్యతే తథేదం తద్గతేపి న ప్రదర్శ్యం కిముత తదభావవత ఇతి భావః॥౩౧౫॥ అతఏవ నిషేధత్యర్ధేన— పశ్వితి। పశవశ్చ ద్వివిధాః పూర్వముక్తాః। నిషేధోల్లఙ్ఘనే దణ్డమాహ—య ఇతి। యశ్చ గృహ్ణాతీతి చకారలభ్యోఽర్థః॥౩౧౬॥ తస్మై దాత్రే విద్యారహితాయ గ్రహీత్రే చ। 'క్రుధద్రుహేర్ష్యాసూయార్థానాం యంప్రతి కోప' ఇతి సంప్రదానసంజ్ఞా। గోపనీయతాముపసంహరత్యర్ధన— రహస్యేతి। రహస్యేత్యాదివిశేష్యం హేతుగర్భమ్। తేన పరికరాఙ్కురాలంకారః। తస్మాత్ అనధికారిణోర్దాతృగ్రహీత్రోరనర్థప్రదత్వాత్

స్వతన్త్రేణ మయా నోక్తం తవాపి కలశీభవ।

లలితాప్రేరణాదేవ మయోక్తం స్తోత్రముత్తమమ్॥౩౧౮॥

కీర్తనీయమిదం భక్త్యా కుమ్భయోనే నిరన్తరమ్।

తేన తుష్టా మహాదేవీ తవాభీష్టం ప్రదాస్యతి॥౩౧౯॥

సూత ఉవాచ।

ఇత్యుక్త్వా శ్రీహయగ్రీవో ధ్యాత్వా శ్రీలలితామ్బికామ్।

ఆనన్దమగ్నహృదయః సద్యః పులకితోఽభవత్॥౩౨౦॥

ఇతి శ్రీబ్రహ్మాణ్డపురాణే లలితోపాఖ్యానే హయగ్రీవాగస్త్యసంవాదే లలితాసహస్ర-

నామస్తోత్రం నామ షట్త్రింశోఽధ్యాయః॥౩౬॥

రహస్యత్వాచ్చ గోపయేదిత్యర్థః॥౩౧౭॥ నను యద్విద్యావతేఽపి గోప్యం తన్మహ్యం త్వయా కథం ప్రదర్శితమిత్యాశఙ్కమానమగస్త్యం సమాధత్తే హయగ్రీవః— స్వతన్త్రేణేతి। స్వతన్త్రేణ పరాప్రేరితేన। కలశీతి జాతిలక్షణో జీష్। తత్ప్రయోగశ్చ శ్లేషేణ దేవీపుత్రబోధనాయ। తదప్యుపాస్తిబలేన దేవీపుత్రభావపర్యన్తాం పదవీముపారూఢే వాత్సల్యేన లలితామ్బాప్రేరణావశ్యంభావధ్వననాయ। 'కలం శుకే కలో జీర్ణే కలో నాదేఽతిమఞ్జులే' ఇతి యాదవబలాత్కలే శుకే నాదే వా శేత ఇతి కలశీ దేవీ। సర్వోత్తమత్వాద్వా। 'సర్వోత్తమే చోత్తమాఙ్గే కుమ్భే చ కలశధ్వని'రితి రభసః। లలితాప్రేరణాదేవ తత్ప్రవర్తనాయా అనుల్లఙ్ఘనీయత్వాత్। అధికారివిషయ ఏవ తత్ప్రేరణస్య జాయమానత్వాచ్చ। తేనోపాసకాభాసాయైవ న ప్రదర్శ్యమితి భావః॥౩౧౮॥ త్వం తు నోపాసకాభాసోఽపితు పూర్ణోఽధికారీతి ధ్వననాయ ప్రవర్తయతి—కీర్తనీయమితి। త్వయేతి శేషః। నిరన్తరం అభేదానుసంధానపూర్వకమ్। నచాత్ర నామకీర్తనవిధిరసకృచ్ఛ్రూయమాణోఽభ్యాసాత్కర్మాణి భిన్ద్యాదేవేత్యేకస్యైవైతావన్తి ఫలానీతి వర్ణనమయుక్తమితి వాచ్యమ్। భావనాభేదమాత్రేణాపి తదుపపత్తేః, ఫలస్యానుపాదేయత్వేన తద్విశేషోద్దేశేన కర్మణ ఏవ పునఃపునర్విధానేఽప్యన్యపరత్వేన తాదృశస్య పునఃశ్రవణస్యాభ్యాసరూపత్వాభావాత్। 'అపః ప్రణయతీ'తి విధేరర్థవాదవైచిత్ర్యార్థం షడ్వారం శ్రవణేఽపి కర్మభేదానఙ్గీకారాత్। అనుపాదేయగుణసాచివ్యేఽప్యసంనిధేరభావేన ప్రకరణాన్తరస్యాపి శఙ్కితుమయోగాచ్చేతి దిక్॥౩౧౯॥ 'ప్రహృష్టో వచనం ప్రాహే'త్యాదినోపక్రాన్తమేకేన శ్లోకేనోపసంహరతి భగవాన్సూతః— ఇతీతి। ఆనన్దే స్వాత్మానన్దే మగ్నం విషయాన్తరసంచారరాహిత్యేన తదేకప్రవణం హృదయం చిత్తం యస్య సః। పులకా ఆనన్దజన్యరోమాఞ్చా అస్య సంజాతా ఇతి పులకితః। తారకాదిత్వాదితచ్॥౩౨౦॥

అథ పరిభాషాయాం స్వగ్రన్థముపసంహరతి—ఇతి పరిభాషామణ్డలముదితం నరసింహయజ్వనా విదుషా। సత్సంప్రదాయగమకం శివభక్తానన్దనాయ శివమ్॥౪౦॥ మణ్డలశబ్దశ్చత్వారింశత్సంఖ్యాత్మకసమూహపరః। విదుషా విద్యాష్టాదశకవిదా శ్రీవిద్యోపాసకేన చ శివయోర్భక్తానాం సత్సంప్రదాయం దుర్లభతరమన్వేషమాణానామానన్దనాయ। శివం మఙ్గలరూపమితి సర్వం శివమ్॥౪౦॥

ఇతి భాస్కరరాయేణ కృతే సౌభాగ్యభాస్కరే।

జాతా ఫలశ్రుతిః శ్లోకైః క్షమాఖ్యా ద్వాదశీ కలా॥౧౨॥

గ్రన్థకృత్ప్రశస్తిః।

శ్రీవిశ్వామిత్రవంశ్యః శివభజనపరో భారతీ సోమపీథీ
కాశ్యాం గమ్భీరరాజో బుధమణిరభవద్భాస్కరస్తస్య సూనుః।
మోదచ్ఛాయా(సంవం ౧౭౮౫)మితాయాం శరది శరదృతావాశ్వినే కాలయుక్తే
శుక్లే సౌమ్యే నవమ్యామతనుత లలితానామసాహస్రభాష్యమ్॥౧॥

శ్రుతిస్మృతిన్యాయపురాణసూత్రకోశాగమశ్రీగురుసంప్రదాయాత్।
నిశ్చిత్య నిర్మథ్య కృతాపి టీకా శోధ్యైవ సద్భిర్మయి హార్దవద్భిః॥౨॥

ప్రమాదో మేఽవశ్యం భవతి మతిమాన్ద్యాదలసతః
పదార్థన్యాయానామపి దురవగాహత్వనియమాత్।
పరం త్వన్తః సన్తః సదయహృదయా నామమహిమా-
ప్యపూర్వస్తస్మాన్మే న ఖలు ఖలపాపోభయభయమ్॥౩॥

అమ్బ త్వత్పదయోః సమర్పితమిదం భాష్యం త్వయా కారితం
త్వన్నామార్థవికాసకం తవ ముదే భూయాదథ త్వాం భజన్।
యో నైనత్పరిశీలయేన్న చ పఠేద్యః పుస్తకస్యాపి వా
సంగ్రాహం న కరోతి తస్య లలితే మాభూద్భవత్యాం మతిః॥౪॥

నామైకం మామనయన్నామసహస్రామ్బుధేః పరం పారమ్।
జలబిన్దుర్భవజలధేర్యేషాం తే మే జయన్తి గురుచరణాః॥౫॥

ఇతి శ్రీమత్పదవాక్యప్రమాణపారావారపారీణధురీణసర్వతన్త్రస్వతన్త్ర-శ్రీమద్గమ్భీ-
రరాయదీక్షితసూరిసూనునా భాసురేత్యుపాఖ్యేన భాసురానన్దనాథేతిదీక్షానా-
మశాలినా భాస్కరరాయేణ ప్రణీతం సౌభాగ్యభాస్కరాఖ్యం బ్రహ్మాణ్డ-

వేమూరీ దుర్గానాగేశ్వర రావుగారు స్మృతి గ్రన్థావలీ

పురాణీయశ్రీలలితారహస్యనామసహస్రభాష్యం సంపూర్ణమ్।

లలితా త్రిశతీ

లలితాత్రిశతీస్తోత్రం

॥ శ్రీలలితాత్రిశతీ పూర్వపీఠికా ॥

అగస్త్య ఉవాచ --

హయగ్రీవ దయాసిన్ధో భగవన్శిష్యవత్సల ।

త్వత్తః శ్రుతమశేషేణ శ్రోతవ్యం యద్యదస్తి తత్ ॥ ౧॥

రహస్య-నామ-సాహస్రమపి త్వత్తః శ్రుతం మయా ।

ఇతః పరం మే నాస్త్యేవ శ్రోతవ్యమితి నిశ్చయః ॥ ౨॥

తథాపి మమ చిత్తస్య పర్యాప్తిర్నైవ జాయతే ।

కార్త్స్న్యార్థః ప్రాప్య ఇత్యేవ శోచయిష్యామ్యహం ప్రభో ॥ ౩॥

కిమిదం కారణం బ్రూహి జ్ఞాతవ్యాంశోఽస్తి వా పునః ।

అస్తి చేన్మమ తద్బ్రూహి బ్రూహీత్యుక్త్వా ప్రణమ్య తమ్ ॥ ౪॥

సూత ఉవాచ -

సమాలలమ్బే తత్పాద యుగళం కలశోద్భవః ।

హయాననో భీతభీతః కిమిదం కిమిదం త్వితి ॥ ౫॥

ముఞ్చముఞ్చేతి తం చోక్త్వా చిన్తాక్రాన్తో బభూవ సః ।

చిరం విచార్య నిశ్చిన్వన్ వక్తవ్యం న మయేత్యసౌ ॥ ౬॥

తూష్ణీం స్థితః స్మరన్నాజ్ఞాం లలితామ్బాకృతాం పురా ।
ప్రణమ్య విప్రం స మునిస్తత్పాదావత్యజన్స్థితః ॥ ౭॥

వర్షత్రయావధి తథా గురుశిష్యౌ తథా స్థితౌ ।
తచ్ఛృణ్వన్తశ్చ పశ్యన్తః సర్వే లోకాః సువిస్మితాః ॥ ౮॥

తత్ర శ్రీలలితాదేవీ కామేశ్వరసమన్వితా ।
ప్రాదుర్భూతా హయగ్రీవం రహస్యేవమచోదయత్ ॥ ౯॥

శ్రీదేవీ ఉవాచ -
అశ్వాననావయోః ప్రీతిః శాస్త్రవిశ్వాసిని త్వయి ।
రాజ్యం దేయం శిరో దేయం న దేయా షోడశాక్షరీ ॥ ౧౦॥

స్వమాతృ-జారవత్ గోప్యా విద్యైషేత్యాగమా జగుః ।
తతోఽతిగోపనీయా మే సర్వపూర్తికరీ స్తుతిః ॥ ౧౧॥

మయా కామేశ్వరేణాపి కృతా సాఙ్గోపితా భృశమ్ ।
మదాజ్ఞయా వచోదేవ్యశ్చక్రురర్నామసహస్రకమ్ ॥ ౧౨॥

ఆవాభ్యాం కథితా ముఖ్యా సర్వపూర్తికరీ స్తుతిః ।
సర్వక్రియాణాం వైకల్యపూర్తిర్యజ్జపతో భవేత్ ॥ ౧౩॥

సర్వపూర్తికరం తస్మాదిదం నామ కృతం మయా ।
తద్బ్రూహి త్వమగస్త్యాయ పాత్రమేవ న సంశయః ॥ ౧౪॥

పత్న్యస్య లోపాముద్రాఖ్యా మాముపాస్తేఽతిభక్తితః ।
అయఞ్చ నితరాం భక్తస్తస్మాదస్య వదస్వ తత్ ॥ ౧౫ ॥

అముఞ్చమానస్త్వత్పాదౌ వర్షత్రయమసౌ స్థితః ।
ఏతజ్జ్ఞాతుమతో భక్త్యా హితమేవ నిదర్శనమ్ ॥ ౧౬ ॥

చిత్తపర్యాప్తిరేతస్య నాన్యథా సమ్భవిష్యతి ।
సర్వపూర్తికరం తస్మాదనుజ్ఞాతో మయా వద ॥ ౧౭ ॥

సూత ఉవాచ -
ఇత్యుక్త్వాఽన్తరధాదమ్బా కామేశ్వరసమన్వితా ।
అథోత్థాప్య హయగ్రీవః పాణిభ్యాం కుమ్భసమ్భవమ్ ॥ ౧౮ ॥

సంస్థాప్య నికటేవాచమువాచ భృశవిస్మితః ।
హయగ్రీవ ఉవాచ --
కృతార్థోఽసి కృతార్థోఽసి కృతార్థోఽసి ఘటోద్భవ ॥ ౧౯ ॥

త్వత్సమో లలితాభక్తో నాస్తి నాస్తి జగత్త్రయే ।
యేనాగస్త్య స్వయం దేవీ తవ వక్తవ్యమన్వశాత్ ॥ ౨౦ ॥

సచ్ఛిష్యేణ త్వయా చాహం దృష్టవానస్మి తాం శివామ్ ।
యతన్తే యద్దర్శనాయ బ్రహ్మవిష్ణ్వీశ-పూర్వకాః ॥ ౨౧ ॥

అతః పరం తే వక్ష్యామి సర్వపూర్తికరం స్తవమ్ ।

యస్య స్మరణమాత్రేణ పర్యాప్తిస్తే భవేద్ధృది ॥ ౨౨॥

రహస్యనామ-సాహస్రాదపి గుహ్యతమం మునే ।
ఆవశ్యకం తతోఽప్యేతల్లలితాం సముపాసితుమ్ ॥ ౨౩॥

తదహం సమ్ప్రవక్ష్యామి లలితామ్బానుశాసనాత్ ।
శ్రీమత్పఞ్చదశాక్షర్యాః కాదివర్ణాన్క్రమాన్ మునే ॥ ౨౪॥

పృథగ్వింశతి నామాని కథితాని ఘటోద్భవ ।
ఆహత్య నామ్నాం త్రిశతీ సర్వసమ్పూర్తికారిణీ ॥ ౨౫॥

రహస్యాతిరహస్యైషా గోపనీయా ప్రయత్నతః ।
తాం శృణుష్వ మహాభాగ సావధానేన చేతసా ॥ ౨౬॥

కేవలం నామబుద్ధిస్తే న కార్యా తేషు కుమ్భజ ।
మన్త్రాత్మకత్వమేతేషాం నామ్నాం నామాత్మతాపి చ ॥ ౨౭॥

తస్మాదేకాగ్ర-మనసా శ్రోతవ్యం చ త్వయా సదా ।
సూత ఉవాచ -
ఇత్యుక్త్వా తం హయగ్రీవః ప్రోచే నామశతత్రయమ్ ॥ ౨౮॥

॥ ఇతి శ్రీలలితాత్రిశతీస్తోత్రస్య పూర్వపీఠికా సమ్పూర్ణా ।
॥ న్యాసః ॥

అస్య శ్రీలలితాత్రిశతీ-స్తోత్ర-మహామన్త్రస్య భగవాన్ హయగ్రీవ ఋషిః,

అనుష్టుప్ఛన్దః, శ్రీలలితామహాత్రిపురసున్దరీ దేవతా,
ఐం బీజమ్, సౌః శక్తిః, క్లీం కీలకమ్,
మమ చతుర్విధ-ఫలపురుషార్థే జపే (వా) పారాయణే వినియోగః ॥

ఐం అఙ్గుష్ఠాభ్యాం నమః ।
క్లీం తర్జనీభ్యాం నమః ।
సౌః మధ్యమాభ్యాం నమః ।
ఐం అనామికాభ్యాం నమః ।
క్లీం కనిష్ఠికాభ్యాం నమః ।
సౌః కరతలకరపృష్ఠాభ్యాం నమః ॥

ఐం హృదయాయ నమః ।
క్లీం శిరసే స్వాహా ।
సౌః శిఖాయై వషట్ ।
ఐం కవచాయ హుమ్ ।
క్లీం నేత్రత్రయాయ వౌషట్ ।
సౌః అస్త్రాయ ఫట్ ।
భూర్భువస్సువరోమితి దిగ్బన్ధః ॥

॥ ధ్యానమ్ ॥

అతిమధుర-చాపహస్తామపరిమితామోద-బాణ-సౌభాగ్యామ్ ।
అరుణామతిశయకరుణామభినవ-కులసున్దరీం వన్దే ॥

॥ లం ఇత్యాది పఞ్చపూజా ॥

లం పృథివ్యాత్మికాయై శ్రీలలితామ్బికాయై గన్ధం సమర్పయామి ।
హం ఆకాశాత్మికాయై శ్రీలలితామ్బికాయై పుష్పైః పూజయామి ।
యం వాయ్వాత్మికాయై శ్రీలలితామ్బికాయై ధూపమాఘ్రాపయామి ।
రం వహ్న్యాత్మికాయై శ్రీలలితామ్బికాయై దీపం దర్శయామి ।
వం అమృతాత్మికాయై శ్రీలలితామ్బికాయై అమృతం మహానైవేద్యం నివేదయామి ।
సం సర్వాత్మికాయై శ్రీలలితామ్బికాయై సర్వోపచారపూజాం సమర్పయామి ॥

॥ అథ శ్రీలలితాత్రిశతీ స్తోత్రమ్ ॥

కకారరూపా కల్యాణీ కల్యాణగుణశాలినీ ।
కల్యాణశైలనిలయా కమనీయా కలావతీ ॥ ౧ ॥

కమలాక్షీ కల్మషఘ్నీ కరుణామృతసాగరా ।
కదమ్బ-కాననావాసా కదమ్బ- కుసుమప్రియా ॥ ౨ ॥

కన్దర్పవిద్యా కన్దర్ప-జనకాపాఙ్గవీక్షణా ।
కర్పూరవీటీ-సౌరభ్య-కల్లోలిత-కకుప్తటా ॥ ౩ ॥

కలిదోషహరా కఞ్జలోచనా కమ్రవిగ్రహా ।
కర్మాదిసాక్షిణీ కారయిత్రీ కర్మఫలప్రదా ॥ ౪ ॥

ఏకారరూపా చైకాక్షర్యేకానేకాక్షరాకృతిః ।
ఏతత్తదిత్యనిర్దేశ్యా చైకానన్దచిదాకృతిః ॥ ౫ ॥

ఏవమిత్యాగమాబోధ్యా చైకభక్తిమదర్చితా ।
ఏకాగ్రచిత్త-నిర్ధ్యాతా చైషణా-రహితాదృతా ॥ ౬ ॥

ఏలాసుగన్ధిచికురా చైనః కూటవినాశినీ ।
ఏకభోగా చైకరసా చైకైశ్వర్యప్రదాయినీ ॥ ౭ ॥

ఏకాతపత్ర-సామ్రాజ్యప్రదా చైకాన్తపూజితా ।
ఏధమానప్రభా చైజదనేకజగదీశ్వరీ ॥ ౮ ॥

ఏకవీరాది-సంసేవ్యా చైకప్రాభవ-శాలినీ ।
ఈకారరూపా చేశిత్రీ చేప్సితార్థ-ప్రదాయినీ ॥ ౯ ॥

ఈదృగిత్యవినిర్దేశ్యా చేశ్వరత్వ-విధాయినీ ।
ఈశానాది-బ్రహ్మమయీ చేశిత్వాద్యష్టసిద్ధిదా ॥ ౧౦ ॥

ఈక్షిత్రీక్షణ-సృష్టాణ్డకోటిరీశ్వరవల్లభా ।
ఈడితా చేశ్వరార్ధాఙ్గశరీరేశాధిదేవతా ॥ ౧౧ ॥

ఈశ్వరప్రేరణకరీ చేశతాణ్డవ-సాక్షిణీ ।
ఈశ్వరోత్సఙ్గనిలయా చేతిబాధా-వినాశినీ ॥ ౧౨ ॥

ఈహావిరాహితా చేశశక్తిరీషత్స్మితాననా ।
లకారరూపా లలితా లక్ష్మీవాణీనిషేవితా ॥ ౧౩ ॥

లాకినీ లలనారూపా లసద్దాడిమపాటలా ।

లలన్తికా-లసత్పాలా లలాటనయనార్చితా ॥ ౧౪॥

లక్షణోజ్జ్వల-దివ్యాఙ్గీ లక్షకోట్యణ్డ-నాయికా ।
లక్ష్యార్థా లక్షణాగమ్యా లబ్ధకామా లతాతనుః ॥ ౧౫॥

లలామరాజదలికా లమ్బిముక్తాలతాఞ్చితా ।
లమ్బోదరప్రసూర్లభ్యా లజ్జాఢ్యా లయవర్జితా ॥ ౧౬॥

హ్రీంకారరూపా హ్రీంకారనిలయా హ్రీంపదప్రియా ।
హ్రీంకారబీజా హ్రీంకారమన్త్రా హ్రీంకారలక్షణా ॥ ౧౭॥

హ్రీంకారజపసుప్రీతా హ్రీంమతీ హ్రీంవిభూషణా ।
హ్రీంశీలా హ్రీంపదారాధ్యా హ్రీంగర్భా హ్రీంపదాభిధా ॥ ౧౮॥

హ్రీంకారవాచ్యా హ్రీంకారపూజ్యా హ్రీంకారపీఠికా ।
హ్రీంకారవేద్యా హ్రీంకారచిన్త్యా హ్రీం హ్రీంశరీరిణీ ॥ ౧౯॥

హకారరూపా హలధృత్పూజితా హరిణేక్షణా ।
హరప్రియా హరారాధ్యా హరిబ్రహ్మేన్ద్రవన్దితా ॥ ౨౦॥

హయారూఢా-సేవితాఙ్ఘ్రిర్హయమేధ-సమర్చితా ।
హర్యక్షవాహనా హంసవాహనా హతదానవా ॥ ౨౧॥

హత్యాదిపాపశమనీ హరిదశ్వాదిసేవితా ।
హస్తికుమ్భోత్తుఙ్గకుచా హస్తికృత్తి-ప్రియాఙ్గనా ॥ ౨౨॥

హరిద్రాకుఙ్కుమాదిగ్ధా హర్యశ్వాద్యమరార్చితా ।
హరికేశసఖీ హాదివిద్యా హాలామదాలసా ॥ ౨౩॥ (హాలామదోల్లసా)
సకారరూపా సర్వజ్ఞా సర్వేశీ సర్వమఙ్గలా ।
సర్వకర్త్రీ సర్వభర్త్రీ సర్వహన్త్రీ సనాతనా ॥ ౨౪॥

సర్వానవద్యా సర్వాఙ్గసున్దరీ సర్వసాక్షిణీ ।
సర్వాత్మికా సర్వసౌఖ్యదాత్రీ సర్వవిమోహినీ ॥ ౨౫॥

సర్వాధారా సర్వగతా సర్వావగుణవర్జితా ।
సర్వారుణా సర్వమాతా సర్వభూషణభూషితా ॥ ౨౬॥

కకారార్థా కాలహన్త్రీ కామేశీ కామితార్థదా ।
కామసఞ్జీవినీ కల్యా కఠినస్తనమణ్డలా ॥ ౨౭॥

కరభోరుః కలానాథముఖీ కచజితామ్బుదా ।
కటాక్షస్యన్దికరుణా కపాలిప్రాణనాయికా ॥ ౨౮॥

కారుణ్యవిగ్రహా కాన్తా కాన్తిధూత-జపావలిః ।
కలాలాపా కమ్బుకణ్ఠీ కరనిర్జిత-పల్లవా ॥ ౨౯॥

కల్పవల్లీ-సమభుజా కస్తూరీ-తిలకాఞ్చితా ।
హకారార్థా హంసగతిర్హాటకాభరణోజ్జ్వలా ॥ ౩౦॥

హారహారి-కుచాభోగా హాకినీ హల్యవర్జితా ।

హరిత్పతి-సమారాధ్యా హఠాత్కార-హతాసురా ॥ ౩౧ ॥

హర్షప్రదా హవిర్భోక్త్రీ హార్ద-సన్తమసాపహా ।
హల్లీసలాస్యసన్తుష్టా హంసమన్త్రార్థ-రూపిణీ ॥ ౩౨ ॥

హానోపాదాన-నిర్ముక్తా హర్షిణీ హరిసోదరీ ।
హాహాహూహూ-ముఖస్తుత్యా హానివృద్ధి-వివర్జితా ॥ ౩౩ ॥

హయ్యఙ్గవీన-హృదయా హరిగోపారుణాంశుకా ।
లకారాఖ్యా లతాపూజ్యా లయస్థిత్యుద్భవేశ్వరీ ॥ ౩౪ ॥

లాస్యదర్శన-సన్తుష్టా లాభాలాభ-వివర్జితా ।
లఙ్ఘ్యేతరాజ్ఞా లావణ్య-శాలినీ లఘుసిద్ధిదా ॥ ౩౫ ॥

లాక్షారస-సవర్ణాభా లక్ష్మణాగ్రజ-పూజితా ।
లభ్యేతరా లబ్ధభక్తి-సులభా లాఙ్గలాయుధా ॥ ౩౬ ॥

లగ్నచామర-హస్త-శ్రీశారదా-పరివీజితా ।
లజ్జాపద-సమారాధ్యా లమ్పటా లకులేశ్వరీ ॥ ౩౭ ॥

లబ్ధమానా లబ్ధరసా లబ్ధసమ్పత్సమున్నతిః ।
హ్రీంకారిణీ హ్రీంకారాద్యా హ్రీంమధ్యా హ్రీంశిఖామణిః ॥ ౩౮ ॥

హ్రీంకార-కుణ్డాగ్నిశిఖా హ్రీంకార-శశిచన్ద్రికా ।
హ్రీంకార-భాస్కరరుచిర్హ్రీంకారామ్భోద-చఞ్చలా ॥ ౩౯ ॥

హ్రీంకారకన్దాఙ్కురికా హ్రీంకారైక-పరాయణా ।
హ్రీంకార-దీర్ఘికాహంసీ హ్రీంకారోద్యాన-కేకినీ ॥ ౪౦॥

హ్రీంకారారణ్య-హరిణీ హ్రీంకారావాల-వల్లరీ ।
హ్రీంకార-పఞ్జరశుకీ హ్రీంకారాఙ్గణ-దీపికా ॥ ౪౧॥

హ్రీంకార-కన్దరాసింహీ హ్రీంకారామ్భోజ-భృఙ్గికా ।
హ్రీంకారసుమనో-మాధ్వీ హ్రీంకార-తరుమఞ్జరీ ॥ ౪౨॥

సకారాఖ్యా సమరసా సకలాగమ-సంస్తుతా ।
సర్వవేదాన్త-తాత్పర్యభూమిః సదసదాశ్రయా ॥ ౪౩॥

సకలా సచ్చిదానన్దా సాధ్యా సద్గతిదాయినీ ।
సనకాది-మునిధ్యేయా సదాశివ-కుటుమ్బినీ ॥ ౪౪॥

సకాలాధిష్ఠానరూపా సత్యరూపా సమాకృతిః ।
సర్వప్రపఞ్చ-నిర్మాత్రీ సమానాధిక-వర్జితా ॥ ౪౫॥

సర్వోత్తుఙ్గా సఙ్గహీనా సగుణా సకలేష్టదా । (సకలేశ్వరీ)
కకారిణీ కావ్యలోలా కామేశ్వర-మనోహరా ॥ ౪౬॥

కామేశ్వర-ప్రాణనాడీ కామేశోత్సఙ్గ-వాసినీ ।
కామేశ్వరాలిఙ్గితాఙ్గీ కామేశ్వర-సుఖప్రదా ॥ ౪౭॥

కామేశ్వర-ప్రణయినీ కామేశ్వర-విలాసినీ ।
కామేశ్వర-తపఃసిద్ధిః కామేశ్వర-మనఃప్రియా ॥ ४८ ॥

కామేశ్వర-ప్రాణనాథా కామేశ్వర-విమోహినీ ।
కామేశ్వర-బ్రహ్మవిద్యా కామేశ్వర-గృహేశ్వరీ ॥ ४९ ॥

కామేశ్వరాహ్లాదకరీ కామేశ్వర-మహేశ్వరీ ।
కామేశ్వరీ కామకోటి-నిలయా కాఙ్క్షితార్థదా ॥ ५० ॥

లకారిణీ లబ్ధరూపా లబ్ధధీర్లబ్ధవాఞ్ఛితా ।
లబ్ధపాప-మనోదూరా లబ్ధాహఙ్కార-దుర్గమా ॥ ५१ ॥

లబ్ధశక్తిర్లబ్ధదేహా లబ్ధైశ్వర్య-సమున్నతిః ।
లబ్ధవృద్ధిర్లబ్ధలీలా లబ్ధయౌవన-శాలినీ ॥ ५२ ॥ (లబ్ధబుధిః)
లబ్ధాతిశయ-సర్వాఙ్గ-సౌన్దర్యా లబ్ధ-విభ్రమా ।
లబ్ధరాగా లబ్ధపతిర్లబ్ధనానాగమ-స్థితిః ॥ ५३ ॥ (లబ్ధగతి)
లబ్ధభోగా లబ్ధసుఖా లబ్ధహర్షాభిపూరితా । (పూజితా)
హ్రీంకారమూర్తిర్హ్రీంకార-సౌధశృఙ్గ-కపోతికా ॥ ५४ ॥

హ్రీంకార-దుగ్ధాబ్ధి-సుధా హ్రీంకార-కమలేన్దిరా ।
హ్రీంకార-మణిదీపార్చిర్హ్రీంకార-తరుశారికా ॥ ५५ ॥

హ్రీంకార-పేటకమణిర్హ్రీంకారదర్శ-బిమ్బితా ।
హ్రీంకార-కోశాసిలతా హ్రీంకారాస్థాన-నర్తకీ ॥ ५६ ॥

హ్రీంకార-శుక్తికా-ముక్తామణిర్హ్రీంకార-బోధితా ।
హ్రీంకారమయ-సౌవర్ణ-స్తమ్భ-విద్రుమ-పుత్రికా ॥ ౫౭ ॥

హ్రీంకార-వేదోపనిషద్ హ్రీంకారాధ్వర-దక్షిణా ।
హ్రీంకార-నన్దనారామ-నవకల్పక-వల్లరీ ॥ ౫౮ ॥

హ్రీంకార-హిమవద్గఙ్గా హ్రీంకారార్ణవ-కౌస్తుభా ।
హ్రీంకార-మన్త్రసర్వస్వా హ్రీంకారపర-సౌఖ్యదా ॥ ౫౯ ॥

॥ ఇతి శ్రీలలితాత్రిశతీస్తోత్రం సమ్పూర్ణమ్ ॥

॥ శ్రీలలితా త్రిశతీ ఉత్తరపీఠికా ॥

హయగ్రీవ ఉవాచ -
ఇత్యేవం తే మయాఖ్యాతం దేవ్యా నామశతత్రయమ్ ।
రహస్యాతిరహస్యత్వాద్గోపనీయం త్వయా మునే ॥ ౧ ॥

శివవర్ణాని నామాని శ్రీదేవ్యా కథితాని హి ।
శక్త్యక్షరాణి నామాని కామేశ-కథితాని చ ॥ ౨ ॥

ఉభయాక్షర-నామాని హ్యుభాభ్యాం కథితాని వై ।
తదన్యైర్గ్రథితం స్తోత్రమేతస్య సదృశం కిము ॥ 3 ॥

నానేన సదృశం స్తోత్రం శ్రీదేవీ-ప్రీతిదాయకమ్ ।
లోకత్రయేఽపి కల్యాణం సమ్భవేన్నాత్ర సంశయః ॥ ౪ ॥

సూత ఉవాచ -

ఇతి హయముఖగీతం స్తోత్రరాజం నిశమ్య

ప్రగలిత-కలుషోఽభూచ్చిత్త-పర్యాప్తిమేత్య ।

నిజగురుమథ నత్వా కుమ్భజన్మా తదుక్తం

పునరధిక-రహస్యం జ్ఞాతుమేవం జగాద ॥ ౫ ॥

అగస్త్య ఉవాచ --

అశ్వానన మహాభాగ రహస్యమపి మే వద ।

శివవర్ణాని కాన్యత్ర శక్తివర్ణాని కాని హి ॥ ౬ ॥

ఉభయోరపి వర్ణాని కాని వా వద దేశిక ।

ఇతి పృష్టః కుమ్భజేన హయగ్రీవోఽవదత్ పునః ॥ ౭ ॥

హయగ్రీవ ఉవాచ -

తవ గోప్యం కిమస్తీహ సాక్షాదమ్బానుశాసనాత్ ।

ఇదం త్వతిరహస్యం తే వక్ష్యామి శృణు కుమ్భజ ॥ ౮ ॥

ఏతద్విజ్ఞాన-మాత్రేణ శ్రీవిద్యా సిద్ధిదా భవేత్ ।

కత్రయం హద్వయం చైవ శైవో భాగః ప్రకీర్తితః ॥ ౯ ॥

శక్త్యక్షరాణి శేషాణి హ్రీంకార ఉభయాత్మకః ।

ఏవం విభాగమజ్ఞాత్వా యే విద్యాజప-శాలినః ॥ ౧౦ ॥

న తేషాం సిద్ధిదా విద్యా కల్పకోటి-శతైరపి ।

చతుర్భిః శివచక్రైశ్చ శక్తిచక్రైశ్చ పఞ్చభిః ॥ ౧౧॥

నవచక్రైశ్చ సంసిద్ధం శ్రీచక్రం శివయోర్వపుః ।
త్రికోణమష్టకోణం చ దశకోణద్వయం తథా ॥ ౧౨॥

చతుర్దశారం చైతాని శక్తిచక్రాణి పఞ్చ చ ।
బిన్దుశ్చాష్టదలం పద్మం పద్మం షోడశ-పత్రకమ్ ॥ ౧౩॥

చతురశ్రం చ చత్వారి శివచక్రాణ్యనుక్రమాత్ ।
త్రికోణే బైన్దవం శ్లిష్టం అష్టారేఽష్ట-దలామ్బుజమ్ ॥ ౧౪॥

దశారయోః షోడశారం భూగృహం భువనాశ్రకే ।
శైవానామపి శాక్తానాం చక్రాణాం చ పరస్పరమ్ ॥ ౧౫॥

అవినాభావ-సమ్బన్ధం యో జానాతి స చక్రవిత్ ।
త్రికోణరూపిణీ శక్తిర్బిన్దురూపపరః శివః ॥ ౧౬॥

అవినాభావ-సమ్బన్ధం తస్మాద్బిన్దు-త్రికోణయోః ।
ఏవం విభాగమజ్ఞాత్వా శ్రీచక్రం యః సమర్చయేత్ ॥ ౧౭॥

న తత్ఫలమవాప్నోతి లలితామ్బా న తుష్యతి ।
యే చ జానన్తి లోకేఽస్మిన్ శ్రీవిద్యా-చక్రవేదినః ॥ ౧౮॥

సామాన్య-వేదినః సర్వే విశేషజ్ఞోఽతిదుర్లభః ।
స్వయం విద్యా-విశేషజ్ఞో విశేషజ్ఞం సమర్చయేత్ ॥ ౧౯॥

తస్మై దేయం తతో గ్రాహ్యమశక్తస్తస్య దాపయేత్ ।
అన్ధం తమః ప్రవిశన్తి యేఽవిద్యాం సముపాసతే ॥ ౨౦॥

ఇతి శ్రుతిరపాహైతానవిద్యోపాసకాన్పునః ।
విద్యాన్యోపాసకానేవ నిన్దత్యారుణికీ శ్రుతిః ॥ ౨౧॥

అశ్రుతా సశ్రుతాసశ్చ యజ్వానో యేఽప్యయజ్వనః ।
స్వర్యన్తో నాపేక్షన్తే ఇన్ద్రమగ్నిఇ్చ యే విదుః ॥ ౨౨॥

సికతా ఇవ సంయన్తి రశ్మిభిః సముదీరితాః ।
అస్మాల్లోకాదముష్మాచ్చేత్యాహ చారణ్యక-శ్రుతిః ॥ ౨౩॥

యస్య నో పశ్చిమం జన్మ యది వా శఙ్కరః స్వయమ్ ।
తేనైవ లభ్యతే విద్యా శ్రీమత్పఇ్చదశాక్షరీ ॥ ౨౪॥

ఇతి మన్త్రేషు బహుధా విద్యాయా మహిమోచ్యతే ।
మోక్షైకహేతువిద్యా తు శ్రీవిద్యా నాత్ర సంశయః ॥ ౨౫॥

న శిల్పాది-జ్ఞానయుక్తే విద్వచ్ఛబ్దః ప్రయుజ్యతే ।
మోక్షైకహేతువిద్యా సా శ్రీవిద్యైవ న సంశయః ॥ ౨౬॥

తస్మాద్విద్యా-విదేవాత్ర విద్వాన్విద్వానితీర్యతే ।
స్వయం విద్యావిదే దద్యాత్ఖ్యాపయేత్తద్గుణాన్సుధీః ॥ ౨౭॥

స్వయంవిద్యా-రహస్యజ్ఞో విద్యా-మాహాత్మ్య-వేద్యపి
విద్యావిదం నార్చయేచ్చేత్కో వా తం పూజయేజ్జనః ॥ ౨౮॥

ప్రసఙ్గాదిదముక్తం తే ప్రకృతం శృణు కుమ్భజ ।
యః కీర్తయేత్సకృత్భక్త్యా దివ్య-నామశత-త్రయమ్ ॥ ౨౯॥

తస్య పుణ్యమహం వక్ష్యే శృణు త్వం కుమ్భసమ్భవ ।
రహస్యనామ-సాహస్రపాఠే యత్ఫలమీరితమ్ ॥ ౩౦॥

తత్ఫలం కోటిగుణితమేక-నామజపాద్భవేత్ ।
కామేశ్వరీ-కామేశాభ్యాం కృతం నామశతత్రయమ్ ॥ ౩౧॥

నాన్యేన తులయేదేతత్ స్తోత్రేణాన్య-కృతేన చ ।
శ్రియః పరమ్పరా యస్య భావి వా చోత్తరోత్తరమ్ ॥ ౩౨॥

తేనైవ లభ్యతే చైతత్పశ్చాచ్ఛ్రేయః పరీక్షయేత్ ।
అస్యా నామ్నాం త్రిశత్యాస్తు మహిమా కేన వర్ణ్యతే ॥ ౩౩॥

యా స్వయం శివయోర్వక్త్ర-పద్మాభ్యాం పరినిఃసృతా ।
నిత్యం షోడశ-సఙ్ఖ్యాకాన్విప్రానాదౌ తు భోజయేత్ ॥ ౩౪॥

అభ్యక్తాంస్తిల-తైలేన స్నాతానుష్ణేన వారిణా ।
అభ్యర్చ్య గన్ధపుష్పాద్యైః కామేశ్వర్యాది-నామభిః ॥ ౩౫॥

సూపాపూపైః శర్కరాద్యైః పాయసైః ఫలసంయుతైః ।

విద్యావిదో విశేషేణ భోజయేత్ షోడశ ద్విజాన్ ॥ ౩౬॥

ఏవం నిత్యార్చనం కుర్యాదాదౌ బ్రాహ్మణ-భోజనమ్ ।
త్రిశతీనామభిః పశ్చాద్బ్రాహ్మణాన్క్రమశోఽర్చయేత్ ॥ ౩౭॥

తైలాభ్యఙ్గాదికం దత్వా విభవే సతి భక్తితః ।
శుక్ల-ప్రతిపదారభ్య పౌర్ణమాస్యవధి క్రమాత్ ॥ ౩౮॥

దివసే దివసే విప్రా భోజ్యా వింశతి-సఙ్ఖ్యయా ।
దశభిః పఞ్చభిర్వాపి త్రిభిరేకేన వా దినైః ॥ ౩౯॥

త్రింశత్షష్టిః శతం విప్రాః సమ్భోజ్యాస్త్రిశతం క్రమాత్ ।
ఏవం యః కురుతే భక్త్యా జన్మమధ్యే సకృన్నరః ॥ ౪౦॥

తస్యైవ సఫలం జన్మ ముక్తిస్తస్య కరే స్థిరా ।
రహస్యనామ-సాహస్త్ర-భోజనేఽప్యేవమేవ హి ॥ ౪౧॥

ఆదౌ నిత్యబలిం కుర్యాత్-పశ్చాద్-బ్రాహ్మణభోజనమ్ ।
రహస్యనామ-సాహస్ర-మహిమా యో మయోదితః ॥ ౪౨॥

స శీకరాణురత్రైక-నామ్నో మహిమ-వారిధేః ।
వాగ్దేవీ-రచితే నామసాహస్రే యద్యదీరితమ్ ॥ ౪౩॥

తత్ఫలం కోటిగుణితం నామ్నోఽప్యేకస్య కీర్తనాత్ ।
ఏతదన్యైర్జపైః స్తోత్రైరర్చనైర్యత్ఫలం భవేత్ ॥ ౪౪॥

తత్ఫలం కోటిగుణితం భవేన్నామ-శతత్రయాత్ ।
వాగ్దేవీ-రచితే స్తోత్రే తాదృశో మహిమా యది ॥ ౪౫ ॥

సాక్షాత్కామేశ-కామేశీ-కృతేఽస్మిన్ గృహ్యతామితి ।
సకృత్ సఙ్కీర్తనాదేవ నామ్నామస్మిన్ శతత్రయే ॥ ౪౬ ॥

భవేచ్చిత్తస్య పర్యాప్తిర్న్యూనమన్యానపేక్షిణీ ।
న జ్ఞాతవ్యమితోఽప్యన్యన్-న జప్తవ్యం చ కుమ్భజ ॥ ౪౭ ॥

యద్యత్సాధ్యతమం కార్యం తత్తదర్థమిదం జపేత్ ।
తత్తత్ఫలమవాప్నోతి పశ్చాత్కార్యం పరీక్షయేత్ ॥ ౪౮ ॥

యే యే ప్రయోగాస్తన్త్రేషు తైస్తైర్యత్సాధ్యతే ఫలమ్ ।
తత్సర్వం సిద్ధ్యతి క్షిప్రం నామత్రిశత-కీర్తనాత్ ॥ ౪౯ ॥

ఆయుష్కరం పుష్టికరం పుత్రదం వశ్యకారకమ్ ।
విద్యాప్రదం కీర్తికరం సుకవిత్వ-ప్రదాయకమ్ ॥ ౫౦ ॥

సర్వసమ్పత్ప్రదం సర్వభోగదం సర్వసౌఖ్యదమ్ ।
సర్వాభీష్టప్రదం చైవ దేవ్యా నామశతత్రయమ్ ॥ ౫౧ ॥

ఏతజ్జపపరో భూయాన్నాన్యదిచ్ఛేత్ కదాచన ।
ఏతత్కీర్తనసన్తుష్టా శ్రీదేవీ లలితామ్బికా ॥ ౫౨ ॥

భక్తస్య యద్యదిష్టం స్యాత్తత్తత్ పూరయతే ధ్రువమ్ ।
తస్మాత్ కుమ్భోద్భవ మునే కీర్తయ త్వమిదం సదా ॥ ౫౩॥

నాపరం కిఞ్చిదపి తే బోద్ధవ్యమవశిష్యతే ।
ఇతి తే కథితం స్తోత్ర లలితా-ప్రీతిదాయకమ్ ॥ ౫౪॥

నావిద్యావేదినే బ్రూయాన్నాభక్తాయ కదాచన ।
న శఠాయ న దుష్టాయ నావిశ్వాసాయ కర్హిచిత్ ॥ ౫౬॥

యో బ్రూయాత్ త్రిశతీం నామ్నాం తస్యానర్థో మహాన్భవేత్ ।
ఇత్యాజ్ఞా శాఙ్కరీ ప్రోక్తా తస్మాద్గోప్యమిదం త్వయా ॥ ౫౭॥

లలితా-ప్రేరితేనైవ మయోక్తం స్తోత్రముత్తమమ్ ।
రహస్యనామ-సాహస్రాదపి గోప్యమిదం మునే ॥ ౫౮॥

సూత ఉవాచ -
ఏవముక్త్వా హయగ్రీవః కుమ్భజం తాపసోత్తమమ్ ।
స్తోత్రేణానేన లలితాం స్తుత్వా త్రిపురసున్దరీమ్ ॥

ఆనన్దలహరీ-మగ్నమానసః సమవర్తత ॥ ౫౯॥

॥ ఇతి శ్రీబ్రహ్మాణ్డపురాణే ఉత్తరాఖణ్డే శ్రీ హయగ్రీవాగస్త్య-సంవాదే
శ్రీలలితాత్రిశతీ-స్తోత్రకథనం సమ్పూర్ణమ్ ॥

శ్రీమూకపఞ్చశతీ

మాతా మరకతశ్యామా మాతఙ్గీ మదశాలినీ ।

కుర్యాత్ కటాక్షం కల్యాణీ కదమ్బవనవాసినీ ॥

॥ శ్రీః ॥

॥ శ్రీచన్ద్రమౌలీశ్వరాయ నమః ॥

॥ శ్రీకారణపరచిద్రూపాయై నమః ॥

శ్రీమూకమహాకవిప్రణీతా

॥ శ్రీః ॥

॥ శ్రీమూకపఞ్చశతీ ॥

శ్రీకామాక్షీపరదేవతాయాః పాదారవిన్దయోః

భక్తిభరేణ సమర్పితమ్ ॥

ఆర్యామేవ విభావయన్మనసి యః పాదారవిన్దం పురః

పశ్యన్నారభతే స్తుతిం స నియతం లబ్ధ్వా కటాక్షచ్ఛవిమ్ ।

కామాక్ష్యా మృదులస్మితాంశులహరీజ్యోత్స్నావయస్యాన్వితా-

మారోహత్యపవర్గసౌధవలభీమానన్దవీచీమయీమ్॥

[మన్దస్మిత ౧౦౧]

శ్రీమత్పరమహంసపరివ్రాజకాచార్యవర్య శ్రీకామకోటిపీఠాధీశ్వర-

జగద్గురు శ్రీమత్ చన్ద్రశేఖరేన్ద్రసరస్వతీ శ్రీపాదానాం

శ్రీముఖేన సమద్భాసితా

॥ శ్రీః ॥

॥ శ్రీచన్ద్రమౌలీశ్వర ॥

ముద్రా

స్వస్తి శ్రీమదఖిలభూమణ్డలాలంకార-త్రయస్త్రింశత్కోటి-
దేవతా సేవిత శ్రీకామాక్షీ దేవీసనాథ-శ్రీమదేకామ్రనాథ-
శ్రీమహాదేవీసనాథ-శ్రీహస్తిగిరినాథ-సాక్షాత్కారపరమ-
అధిష్ఠానసత్యవ్రతనామాఙ్కిత-కాఞ్చీదివ్యక్షేత్రే శారదా-
మఠసుస్థితానామ్, అతులితసుధారసమాధుర్యకమలాసనకామినీ-
ధమ్మిల్ల సమ్ఫుల్లమల్లికామాలికానిష్యన్దమకరన్దఝరీ-
సౌవస్తికవాఙ్నిగుమ్ఫవిజృమ్భణానన్దతున్దిలితమణీషి-
మణ్డలానామ్, అనవరతాద్వైతవిద్యావినోదరసికానామ్,
నిరన్తరాలంకృతీకృతశాన్తిదాన్తిభూమ్నామ్, సకలభువన-
చక్రప్రతిష్ఠాపక శ్రీచక్రప్రతిష్ఠావిఖ్యాతయశోఽలంకృతానామ్,
నిఖిలపాషణ్డషణ్డకణ్టకోద్ధాటనేన విశదీకృతవేదవేదాన్త-
మార్గషణ్మతప్రతిష్ఠాపకాచార్యాణామ్, శ్రీమత్పరమహంసపరివ్రాజక-
ఆచార్యవర్య-శ్రీజగద్గురు శ్రీమచ్ఛంకరభగవత్పాదాచార్యాణామ్
అధిష్ఠానే సింహాసనాభిషిక్త శ్రీమన్మహాదేవేన్ద్రసరస్వతీ-
సంయమీన్ద్రాణామ్, అన్తేవాసివర్య శ్రీమచ్చన్ద్రశేఖరేన్ద్రసరస్వతీ
శ్రీపాదైః ।

క్రియతే నారాయణస్మృతిః

తత్రభవాన్ మూక ఇతి సుప్రసిద్ధః మహాకవిశిరోమణిః
శ్రీకామాక్షీ దేవీకరుణాకటాక్షతరఙ్గితపుణ్యకవితారసపూరః

`మూకపఞ్చశతీ' ఇతి కర్తుర్నామ్నా ప్రసిద్ధమిమం లోకోత్తరం గ్రన్థం ప్రణీయ భూమణ్డలేఽనుత్తమం పుణ్యయశోవిశేషం శాశ్వతీం పరానన్దానుభూతిం చ లబ్ధవానితి సువిదితమేవ । స్తోత్రరత్నే చాస్మిన్ కాఞ్చీమధ్యగత కామకోటిపీఠాధిష్ఠాత్రీమ్ ఇన్దుమౌలేరైశ్వర్యరూపాం శ్రీకామాక్షీం పరదేవతామ్, ఆరూఢయౌవనాటోపా, తరుణిమసర్వస్వం, నిత్యతరుణీ, లావణ్యామృతతరఙ్గమాలా, విభ్రమసమవాయసారసన్నాహా, శృఙ్గారాద్వైతతన్త్రసిద్ధాన్తం, మీనధ్వజతన్త్రపరమతాత్పర్యం\, కన్దర్పసూతికాపాఙ్గీ, మనసిజసామ్రాజ్యగర్వబీజం, పుష్పాయుధవీర్యసరసపరిపాటీ, మదనాగమసమయదీక్షిత-కటాక్షా, కుసుమశరగర్వసమ్పత్కోశగృహమ్, అనఙ్గబ్రహ్మతత్త్వ-బోధసిరా, పఞ్చశరశాస్త్రబోధనపరమాచార్యదృష్టిపాతా ఇత్యాదిరూపేణ వర్ణయన్ పునః లావణ్యమృతపరకాష్ఠాభూతాం తామేవ పరదేవతాం, కారణపరచిద్రూపా, కైవల్యానన్దకన్దః, ఆమ్నాయరహస్యమ్, ఉపనిషదరవిన్దకుహరమధుధారా, వాఙ్మనోఽతీతా, ఆనన్దాద్వైతకన్దలీ, ముక్తిబీజమ్, ఆగమసల్లాపసారయాథార్థ్యం, బోధామృతవీచీ, అభిదాకృతిః, ఐకాత్మ్యప్రకృతిః, నిగమవచస్సిద్ధాన్తః, గురుమూర్తిః, ఇత్యేవం-రూపేణ సాక్షత్కుర్వన్ యౌవనశృఙ్గారాదివిషయరసానుభవ-సామగ్రీం జ్ఞానవైరాగ్యాదిబ్రహ్మానన్దానుభవసామగ్రీత్వేన సమ్పాదయన్ -

�శివ శివ పశ్యన్తి సమం శ్రీకామాక్షీకటాక్షితాః పురుషాః ।
విపినం భవనమమిత్రం మిత్రం లోష్టం చ యువతిబిమ్బోష్ఠమ్ ॥�

ఇతి పరదేవతానుగ్రహఫలీభూతాం పరవైరాగ్యకాష్ఠాం ప్రకటయతి ।

[ఆర్యా ౪౮]

పద్మపఞ్చశతకాత్మకేఽత్ర గ్రన్థే శతకానాం యా ఆనుపూర్వీ
తస్యామయం విశేషో దృశ్యతే । యథా కశ్చన శిశుః చక్షురాది
ఇన్ద్రియప్రాగల్భ్యావిర్భావాత్పూర్వం మనోవృత్తిమాత్రేణ కలయతి
స్వేప్సితమ్ ; ఏవమార్యాశతకే భక్తశిశోః మనః ప్రవృత్తిమ్
అమ్బికాయాః స్వరూపానుసన్ధానపటీయసీం సమ్పాదయతి
కవిపుఙ్గవః ; అయమాశయః -
అన్తరపి బహిరపి త్వం జన్తుతతేరన్తకాన్తకృదహన్తే ।
చిన్తితసన్తానవతాం సన్తతమపి తన్తనీషి మహిమానమ్ ॥
ఇతి శ్లోకేన సూచితః ॥ [ఆర్యా ౯౮]

ద్వితీయశతకే తావత్ యథా కిఞ్చిత్ప్రవృద్ధగ్రహణశక్తిః
బాలకః ఖాన్తికే విద్యమానస్య వస్తునః దర్శన-
స్పర్శనాదిభిః ఆహ్లాదమధిగచ్ఛతి తద్వత్ భక్తబాలకః
అత్యన్తమధోభాగే విద్యమానస్య స్వస్యాన్తికత్వేనైవ
జగన్మాతుః నిరన్తరధ్యానఫలీభూత పాదారవిన్ద దర్శన-
ఆనన్దమనుభవతీత్యయమాశయః -
మరాలీనాం యానాభ్యసనకలనామూలగురవే
దరిద్రాణాం త్రాణవ్యతికరసురోద్యానతరవే ।
తమస్కాణ్డప్రౌఢిప్రకటనతిరస్కారపటవే
జనోఽయం కామాక్ష్యాశ్చరణనలినాయ స్పృహయతే ॥
ఇతి శ్లోకేన సూచితః ॥ [పాదారవిన్ద 3]

యథా మనసః జ్ఞానేన్ద్రియాణాం చ స్ఫూర్త్యనన్తరమేవ
వాక్ప్రసరతి, తథైవ ఆర్యాపాదారవిన్దశతకయోరనన్తరం
స్వప్రేమాస్పదం వస్తు నిరర్గలం స్తోతుమారభతే -
"పాణ్డిత్యం పరమేశ్వరి స్తుతివిధౌ నైవాశ్రయన్తే గిరాం
వైరిఞ్చాన్యపి గుమ్ఫనాని విగలద్గర్వాణి శర్వాణి తే ।
స్తోతుం త్వాం పరిఫుల్లనీలనలినశ్యామాక్షి కామాక్షి మాం
వాచాలీకురుతే తథాపి నితరాం త్వత్పాదసేవాదరః ॥"
ఇతాదినా స్తుతిశతకేన । [స్తుతి ౧]

లౌకికావిద్యాదిషు కుశలః కశ్చన యథా లౌకికసమ్పదః
ప్రాప్తుర్మహో భవతి తద్వత్ పూర్వకృతస్తుతిఫలత్వేన భక్తః
అమ్బికాయాః కటాక్షవిశేషమధిగమ్య పరసంవిదనుభూత్య-
ఉచితతేజఃపుష్ట్యాదిపాత్రం భవతీత్యయమాశయః-
"అస్తం క్షణాన్నయతు మే పరితాపసూర్య-
మానన్దచన్ద్రమసమానయతాం ప్రకాశమ్ ।
కాలాన్ధకారసుషమాం కలయన్ దిగన్తే
కామాక్షి కోమలకటాక్షనిశాగమస్తే ॥"
ఇత్యాదిభిర్వర్ణనైః కటాక్షశతకే సూచితః ॥ [కటాక్ష ౬]

యథా లౌకికసమ్పత్సమ్పూర్ణః కశ్చన సమగ్రయౌవనః
లౌకికశృఙ్గారసుఖానుభవాయ పాత్రం భవతి, తద్వత్
దేవ్యాః పరమానుగ్రహపాత్రీభూతః తదీయమన్దస్మిత-
చన్ద్రికాసనాథః ఆనన్దచన్ద్ర ఇవ అలౌకిక-
నిరతిశయానన్దానుభవాత్మకః ప్రకాశత ఇతి

అమూమేవ భావప్రణాలికాం మహాకవిః స్వయమేవ
పఞ్చశతీపూర్తిమ్పద్యేన ఆవిష్కరోతి । యథా -
"ఆర్యామేవ విభావయన్మనసి యః పాదారవిన్దం పురః
పశ్యన్నారభతే స్తుతిం స నియతం లబ్ధ్వా కటాక్షచ్ఛవిమ్ ।
కామాక్ష్యా మృదులస్మితాంశులహరీజ్యోత్స్నావయస్యాన్వితా-
మారోహత్యపవర్గసౌధవలభీమానన్దవీచీమయీమ్ ॥"
ఇతి ।	[మన్దస్మిత ౧౦౧]

అస్యా లోకోత్తరాయాః స్తుతేః పఠనమాత్రేణ తత్క్షణే
మహాకవినాఽమునా అన్తతః పరదేవతయైవ వా
ఐకాత్మ్యమనుభవతీవ సాధకః ।
తదిదం గ్రన్థరత్నం ద్రావిడభాషామయార్థానువాద-
సహితమచిరాదేవ మహతా పరిశ్రమేణ భక్తిభరేణ
ముద్రాప్య శ్రీ కామాక్షీ దేవీ కుమ్భాభిషేక శుభ-
ముహూర్త ఏవ ఉపహారీకృతవతే, ముద్రాపణదివిషయే పరమం
సాహాయ్యమాచరితవద్భ్యః, తద్గ్రన్థపఠితృభ్యశ్చ
భక్తపుఙ్గవేభ్యః శ్రీకామాక్షీకటాక్షాః సముల్ల-
సన్త్వితాశాస్మహే॥

॥ ఇతి నారాయణస్మృతిః ॥

॥ ఆర్యాశతకమ్ ॥

కారణపరచిద్రూపా కాఞ్చీపురసీమ్ని కామపీఠగతా ।

కాచన విహరతి కరుణా కాశ్మీరస్తబకకోమలాఙ్గలతా ॥ ౧॥

కంచన కాఞ్చీనిలయం కరధృతకోదణ్డబాణసృణిపాశమ్ ।
కఠినస్తనభరనమ్రం కైవల్యానన్దకన్దమవలమ్బే ॥ ౨॥

చిన్తితఫలపరిపోషణచిన్తామణిరేవ కాఞ్చినిలయా మే ।
చిరతరసుచరితసులభా చిత్తం శిశిరయతు చిత్సుఖాధారా ॥ ౩॥

కుటిలకచం కఠినకుచం కున్దస్మితకాన్తి కుఙ్కుమచ్ఛాయమ్ ।
కురుతే విహృతిం కాఞ్చ్యాం కులపర్వతసార్వభౌమసర్వస్వమ్ ॥ ౪॥

పఞ్చశరశాస్త్రబోధనపరమాచార్యేణ దృష్టిపాతేన ।
కాఞ్చీసీమ్ని కుమారీ కాచన మోహయతి కామజేతారమ్ ॥ ౫॥

పరయా కాఞ్చీపురయా పర్వతపర్యాయపీనకుచభరయా ।
పరతన్త్రా వయమనయా పఙ్కజసబ్రహ్మచారిలోచనయా ॥ ౬॥

ఐశ్వర్యమిన్దుమౌలేరైకాత్మ్యప్రకృతి కాఞ్చిమధ్యగతమ్ ।
ఐన్దవకిశోరశేఖరమైదమ్పర్యం చకాస్తి నిగమానామ్ ॥ ౭॥

శ్రితకమ్పసీమానం శిథిలితపరమశివధైర్యమహిమానమ్ ।
కలయే పటలిమానం కంచన కఞ్చుకితభువనభూమానమ్ ॥ ౮॥

ఆదృతకాఞ్చీనిలయమాద్యామారూఢయౌవనాటోపామ్ ।
ఆగమవతంసకలికామానన్దాద్వైతకన్దలీం వన్దే ॥ ౯॥

తుఙ్గాభిరామకుచభరశృఙ్గారితమాశ్రయామి కాఞ్చిగతమ్ ।
గఙ్గాధరపరతన్త్రం శృఙ్గారాద్వైతతన్త్రసిద్ధాన్తమ్ ॥ ౧౦॥

కాఞ్చీరత్నవిభూషాం కామపి కన్దర్పసూతికాపాఙ్గీమ్ ।
పరమాం కలాముపాసే పరశివవామాఙ్కపీఠికాసీనామ్ ॥ ౧౧॥

కమ్పాతీచరాణాం కరుణాకోరకితదృష్టిపాతానామ్ ।
కేలీవనం మనో మే కేషాంచిద్భవతు చిద్విలాసానామ్ ॥ ౧౨॥

ఆమ్రతరుమూలవసతేరాదిమపురుషస్య నయనపీయూషమ్ ।
ఆరబ్ధయౌవనోత్సవమామ్నాయరహస్యమన్తరవలమ్బే ॥ ౧౩॥

అధికాఞ్చి పరమయోగిభిరాదిమపరపీఠసీమ్ని దృశ్యేన ।
అనుబద్ధం మమ మానసమరుణిమసర్వస్వసమ్ప్రదాయేన ॥ ౧౪॥

అఙ్కితశంకరదేహామఙ్కురితోరోజకఙ్కణాశ్లేషైః ।
అధికాఞ్చి నిత్యతరుణీమద్రాక్షం కాంచిదద్భుతాం బాలామ్ ॥ ౧౫॥

మధురధనుషా మహీధరజనుషా నన్దామి సురభిబాణజుషా ।
చిద్వపుషా కాఞ్చిపురే కేలిజుషా బన్ధుజీవకాన్తిముషా ॥ ౧౬॥

మధురస్మితేన రమతే మాంసలకుచభారమన్దగమనేన ।
మధ్యేకాఞ్చి మనో మే మనసిజసామ్రాజ్యగర్వబీజేన ॥ ౧౭॥

ధరణిమయీం తరణిమయీం పవనమయీం గగనదహనహోతృమయీమ్ ।
అమ్బుమయీమిన్దుమయీమమ్బామనుకమ్పమాదిమామీక్షే ॥ ౧౮ ॥

లీనస్థితి మునిహృదయే ధ్యానస్తిమితం తపస్యదుపకమ్పమ్ ।
పీనస్తనభరమీడే మీనధ్వజతన్త్రపరమతాత్పర్యమ్ ॥ ౧౯ ॥

శ్వేతా మన్థరహసితే శాతా మధ్యే చ వాఙ్మనోఽతీతా ।
శీతా లోచనపాతే స్ఫీతా కుచసీమ్ని శాశ్వతీ మాతా ॥ ౨౦ ॥

పురతః కదా న కరవై పురవైరివిమర్ధపులకితాఙ్గలతామ్ ।
పునతీం కాఞ్చీదేశం పుష్పాయుధవీర్యసరసపరిపాటీమ్ ॥ ౨౧ ॥

పుణ్యా కాఽపి పురన్ధ్రీ పుఙ్ఖితకన్దర్పసమ్పదా వపుషా ।
పులినచరీ కమ్పాయాః పురమథనం పులకనిచులితం కురుతే ॥ ౨౨ ॥

తనిమాద్వైతవలగ్నం తరుణారుణసమ్ప్రదాయతనులేఖమ్ ।
తటసీమని కమ్పాయాస్తరుణిమసర్వస్వమాద్యమద్రాక్షమ్ ॥ ౨౩ ॥

పౌష్టికకర్మవిపాకం పౌష్పశరం సవిధసీమ్ని కమ్పాయాః ।
అద్రాక్షమాత్తయౌవనమభ్యుదయం కంచిదర్ధశశిమౌలైః ॥ ౨౪ ॥

సంశ్రితకాఞ్చీదేశే సరసిజదౌర్భాగ్యజాగ్రదుత్తంసే ।
సంవిన్మయే విలీయే సారస్వతపురుషకారసామ్రాజ్యే ॥ ౨౫ ॥

మోదితమధుకరవిశిఖం స్వాదిమసముదాయసారకోదణ్డమ్ ।

ఆదృతకాఞ్చీఖేలనమాదిమమారుణ్యభేదమాకలయే ॥ ౨౬॥

ఉరరీకృతకాఞ్చిపురీముపనిషదరవిన్దకుహరమధుధారామ్ ।
ఉన్నమ్రస్తనకలశీముత్సవలహరీముపాస్మహే శమ్భోః ॥ ౨౭॥

ఏణశిశుదీర్ఘలోచనమేనఃపరిపన్థి సన్తతం భజతామ్ ।
ఏకామ్రనాథజీవితమేవమ్పదదూరమేకమవలమ్బే ॥ ౨౮॥

స్మయమానముఖం కాఞ్చీభయమానం కమపి దేవతాభేదమ్ ।
దయమానం వీక్ష్య ముహుర్వయమానన్దామృతామ్బుధౌ మగ్నాః ॥ ౨౯॥

కుతుకజుషి కాఞ్చిదేశే కుముదతపోరాశిపాకశేఖరితే ।
కురుతే మనోవిహారం కులగిరిపరిబృఢకులైకమణిదీపే ॥ ౩౦॥

వీక్షేమహి కాఞ్చిపురే విపులస్తనకలశగరిమపరవశితమ్ ।
విద్రుమసహచరదేహం విభ్రమసమవాయసారసన్నాహమ్ ॥ ౩౧॥

కురువిన్దగోత్రగాత్రం కూలచరం కమపి నౌమి కమ్పాయాః ।
కూలంకషకుచకుమ్భం కుసుమాయుధవీర్యసారసంరమ్భమ్ ॥ ౩౨॥

కుడూమలితకుచకిశోరైః కుర్వాణైః కాఞ్చిదేశసౌహార్దమ్ ।
కుఙ్కుమశోణైర్నిచితం కుశలపథం శమ్భుసుకృతసమ్భారైః ॥ ౩౩॥

అఙ్కితకచేన కేనచిదన్ధంకరణౌషధేన కమలానామ్ ।
అన్తఃపురేణ శమ్భోరలంక్రియా కాఽపి కల్ప్యతే కాఞ్చ్యామ్ ॥ ౩౪॥

ఊరీకరోమి సన్తతమూష్మలఫాలేన లలితం పుంసా ।
ఉపకమ్పముచితఖేలనముర్వీధరవంశసమ్పదున్మేషమ్ ॥ ౩౫ ॥

అఙ్కురితస్తనకోరకమఙ్కాలంకారమేకచూతపతేః ।
ఆలోకేమహి కోమలమాగమసంలాపసారయాథార్థ్యమ్ ॥ ౩౬ ॥

పుఞ్జితకరుణముదఞ్చితశిఞ్జితమణికాఞ్చి కిమపి కాఞ్చిపురే ।
మఞ్జరితమృదులహాసం పిఞ్జరతనురుచి పినాకిమూలధనమ్ ॥ ౩౭ ॥

లోలహృదయోఽస్తి శమ్భోర్లోచనయుగలేన లేహ్యమానాయామ్ ।
లలితపరమశివాయాం లావణ్యామృతతరఙ్గమాలాయామ్ ॥ ౩౮ ॥

మధుకరసహచరచికురైర్మదనాగమసమయదీక్షితకటాక్షైః ।
మణ్డితకమ్పాతీరైర్మఙ్గలకన్దైర్మమాస్తు సారూప్యమ్ ॥ ౩౯ ॥

వదనారవిన్దవక్షోవామాఙ్కతటీవశంవదీభూతా ।
పూరుషత్రితయే త్రేధా పురన్ధ్రిరూపా త్వమేవ కామాక్షి ॥ ౪౦ ॥

బాధాకరీం భవాబ్ధేరాధారాద్యమ్బుజేషు విచరన్తీమ్ ।
ఆధారీకృతకాఞ్చీ బోధామృతవీచిమేవ విమృశామః ॥ ౪౧ ॥

కలయామ్యన్తః శశధరకలయాఽఙ్కితమౌలిమమలచిద్వలయామ్ ।
అలయామాగమపీఠీనిలయాం వలయాఙ్కసున్దరీమమ్బామ్ ॥ ౪౨ ॥

శర్వాదిపరమసాధకగుర్వానీతాయ కామపీఠజుషే ।
సర్వాకృతయే శోణిమగర్వాయాస్మై సమర్ప్యతే హృదయమ్ ॥ ౪౩ ॥

సమయా సాన్ధ్యమయూఖైః సమయా బుద్ధయా సదైవ శీలితయా ।
ఉమయా కాఞ్చీరతయా న మయా లభ్యతే కిం ను తాదాత్మ్యమ్ ॥ ౪౪ ॥

జన్తోస్తవ పదపూజనసన్తోషతరఙ్గితస్య కామాక్షి ।
వన్ధో యది భవతి పునః సిన్ధోరమ్బుస్సు బమ్భ్రమీతి శిలా ॥ ౪౫ ॥

కుణ్డలి కుమారి కుటిలే చణ్డి చరాచరసవిత్రి చాముణ్డే ।
గుణిని గుహారిణి గుహ్యే గురుమూర్తే త్వాం నమామి కామాక్షి ॥ ౪౬ ॥

అభిదాకృతిర్భిదాకృతిరచిదాకృతిరపి చిదాకృతిర్మాతః ।
అనహన్తా త్వమహన్తా భ్రమయసి కామాక్షి శాశ్వతీ విశ్వమ్ ॥ ౪౭ ॥

శివ శివ పశ్యన్తి సమం శ్రీకామాక్షీకటాక్షితాః పురుషాః ।
విపినం భవనమమిత్రం మిత్రం లోష్టం చ యువతిబిమ్బోష్ఠమ్ ॥ ౪౮ ॥

కామపరిపన్థికామిని కామేశ్వరి కామపీఠమధ్యగతే ।
కామదుఘా భవ కమలే కామకలే కామకోటి కామాక్షి ॥ ౪౯ ॥

మధ్యేహృదయం మధ్యేనిటిలం మధ్యేశిరోఽపి వాస్తవ్యామ్ ।
చణ్డకరశక్రకార్ముకచన్ద్రసమాభాం నమామి కామాక్షీమ్ ॥ ౫౦ ॥

అధికాఞ్చి కేలిలోలైరఖిలాగమయన్త్రతన్త్రమయైః ।

అతిశీతం మమ మానసమసమశరద్రోహిజీవనోపాయైః ॥ ౫౧ ॥

నన్దతి మమ హృది కాచన మన్దిరయన్తా నిరన్తరం కాఞ్చీమ్ ।
ఇన్దురవిమణ్డలకుచా బిన్దువియన్నాదపరిణతా తరుణీ ॥ ౫౨ ॥

శమ్పాలతాసవర్ణం సమ్పాదయితుం భవజ్వరచికిత్సామ్ ।
లిమ్పామి మనసి కించన కమ్పాతటరోహి సిద్ధభైషజ్యమ్ ॥ ౫౩ ॥

అనుమితకుచకాఠిన్యామధివక్షఃపీఠమఙ్గజన్మరిపోః ।
ఆనన్దదాం భజే తామానఙ్గబ్రహ్మతత్వబోధసిరామ్ ॥ ౫౪ ॥

ఐక్షిషి పాశాఙ్కుశధరహస్తాన్తం విస్మయార్హవృత్తాన్తమ్ ।
అధికాఞ్చి నిగమవాచాం సిద్ధాన్తం శూలపాణిశుద్ధాన్తమ్ ॥ ౫౫ ॥

ఆహితవిలాసభఙ్గీమాబ్రహ్మస్తమ్బశిల్పకల్పనయా ।
ఆశ్రితకాఞ్చీమతులామాద్యాం విస్ఫూర్తిమాద్రియే విద్యామ్ ॥ ౫౬ ॥

మూకోఽపి జటిలదుర్గతిశోకోఽపి స్మరతి యః క్షణం భవతీమ్ ।
ఏకో భవతి స జన్తుర్లోకోత్తరకీర్తిరేవ కామాక్షి ॥ ౫౭ ॥

పఞ్చదశవర్ణరూపం కంచన కాఞ్చీవిహారధౌరేయమ్ ।
పఞ్చశరీయం శమ్భోర్వఞ్చనవైదగ్ధ్యమూలమవలమ్బే ॥ ౫౮ ॥

పరిణతిమతీం చతుర్ధా పదవీం సుధియాం సమేత్య సౌషుమ్నీమ్ ।
పఞ్చాశదర్ణకల్పితమదశిల్పాం త్వాం నమామి కామాక్షి ॥ ౫౯ ॥

ఆదిక్షన్మమ గురురాడాదిక్షాన్తాక్షరాత్మికాం విద్యామ్ ।
స్వాదిష్ఠచాపదణ్డాం నేదిష్ఠామేవ కామపీఠగతామ్ ॥ ౬౦॥

తుష్యామి హర్షితస్మరశాసనయా కాఞ్చిపురకృతాసనయా ।
స్వాసనయా సకలజగద్భాసనయా కలితశమ్బరాసనయా ॥ ౬౧॥

ప్రేమవతీ కమ్పాయాం స్థేమవతీ యతిమనస్సు భూమవతీ ।
సామవతీ నిత్యగిరా సోమవతీ శిరసి భాతి హైమవతీ ॥ ౬౨॥

కౌతుకినా కమ్పాయాం కౌసుమచాపేన కీలితేనాన్తః ।
కులదైవతేన మహతా కుడ్మలముద్రాం ధునోతు నఃప్రతిభా ॥ ౬౩॥

యూనా కేనాపి మిలద్దేహా స్వాహాసహాయతిలకేన ।
సహకారమూలదేశే సంవిద్రూపా కుటుమ్బినీ రమతే ॥ ౬౪॥

కుసుమశరగర్వసమ్పత్కోశగృహం భాతి కాఞ్చిదేశగతమ్ ।
స్థాపితమస్మిన్కథమపి గోపితమన్తర్మయా మనోరత్నమ్ ॥ ౬౫॥

దగ్ధషడధ్వారణ్యం దరదలితకుసుమ్భసమ్భృతారుణ్యమ్ ।
కలయే నవతారుణ్యం కమ్పాతటసీమ్ని కిమపి కారుణ్యమ్ ॥ ౬౬॥

అధికాఞ్చి వర్ధమానామతులాం కరవాణి పారణామక్ష్ణోః ।
ఆనన్దపాకభేదామరుణిమపరిణామగర్వపల్లవితామ్ ॥ ౬౭॥

బాణసృణిపాశకార్ముకపాణిమముం కమపి కామపీఠగతమ్ ।
ఏణధరకోణచూడం శోణిమపరిపాకభేదమాకలయే ॥ ౬౮ ॥

కిం వా ఫలతి మమాన్యైర్బిమ్బాధరచుమ్బిమన్దహాసముఖీ ।
సమ్బాధకరీ తమసామమ్బా జాగర్తి మనసి కామాక్షీ ॥ ౬౯ ॥

మఞ్చే సదాశివమయే పరిశివమయలలితపౌష్పపర్యఙ్కే ।
అధిచక్రమధ్యమాస్తే కామాక్షీ నామ కిమపి మమ భాగ్యమ్ ॥ ౭౦ ॥

రక్ష్యోఽస్మి కామపీఠీలాసికయా ఘనకృపామ్బురాశికయా ।
శ్రుతియువతికున్తలీమణిమాలికయా తుహినశైలబాలికయా ॥ ౭౧ ॥

లీయే పురహరజాయే మాయే తవ తరుణపల్లవచ్ఛాయే ।
చరణే చన్ద్రాభరణే కాఞ్చీశరణే నతార్తిసంహరణే ॥ ౭౨ ॥

మూర్తిమతి ముక్తిబీజే మూర్ధ్ని స్తబకితచకోరసామ్రాజ్యే ।
మోదితకమ్పాకూలే ముహుర్ముహుర్మనసి ముముదిషాఽస్మాకమ్ ॥ ౭౩ ॥

వేదమయీం నాదమయీం బిన్దుమయీం పరపదోద్యదిన్దుమయీమ్ ।
మన్త్రమయీం తన్త్రమయీం ప్రకృతిమయీం నౌమి విశ్వవికృతిమయీమ్ ॥ ౭౪ ॥

పురమథనపుణ్యకోటీ పుఞ్జితకవిలోకసూక్తిరసధాటీ ।
మనసి మమ కామకోటీ విహరతు కరుణావిపాకపరిపాటీ ॥ ౭౫ ॥

కుటిలం చటులం పృథులం మృదులం కచనయనజఘనచరణేషు ।

అవలోకితమవలమ్బితమధికమ్పాతటమమేయమస్మాభిః ॥ ౭౬॥

ప్రత్యఙ్ముఖ్యా దృష్ట్యా ప్రసాదదీపాఙ్కురేణ కామాక్ష్యాః ।
పశ్యామి నిస్తులమహో పచేలిమం కమపి పరశివోల్లాసమ్ ॥ ౭౭॥

విద్యే విధాతృవిషయే కాత్యాయని కాలి కామకోటికలే ।
భారతి భైరవి భద్రే శాకిని శామ్భవి శివే స్తువే భవతీమ్ ॥ ౭౮॥

మాలిని మహేశచాలిని కాఞ్చీఖేలిని విపక్షకాలిని తే ।
శూలిని విద్రుమశాలిని సురజనపాలిని కపాలిని నమోఽస్తు ॥ ౭౯॥

దేశిక ఇతి కిం శంకే తత్తాదృక్తవ ను తరుణిమోన్మేషః ।
కామాక్షి శూలపాణేః కామాగమసమయదీక్షాయామ్ ॥ ౮౦॥

వేతణ్డకుమ్భడమ్బరవైతణ్డికకుచభరార్తమధ్యాయ ।
కుఙ్కుమరుచే నమస్యాం శంకరనయనామృతాయ రచయామః ॥ ౮౧॥

అధికాఞ్చితమణికాఞ్చనకాఞ్చీమధికాఞ్చి కాంచిదద్రాక్షమ్ ।
అవనతజనానుకమ్పామనుకమ్పాకూలమస్మదనుకూలామ్ ॥ ౮౨॥

పరిచితకమ్పాతీరం పర్వతరాజన్యసుకృతసన్నాహమ్ ।
పరగురుకృపయా వీక్షే పరమశివోత్సఙ్గమఙ్గలాభరణమ్ ॥ ౮౩॥

దగ్ధమదనస్య శమ్భోః ప్రథీయసీం బ్రహ్మచర్యవైదగ్ధీమ్ ।
తవ దేవి తరుణిమశ్రీచతురిమపాకో న చక్షమే మాతః ॥ ౮౪॥

మదజలతమాలపత్రా వసనితపత్రా కరాదృతఖానిత్రా ।
విహరతి పులిన్దయోషా గుఞ్జాభూషా ఫణీన్ద్రకృతవేషా ॥ ౮౫ ॥

అఙ్కే శుకినీ గీతే కౌతుకినీ పరిసరే చ గాయకినీ ।
జయసి సవిధేఽమ్బ భైరవమణ్డలినీ శ్రవసి శఙ్ఖకుణ్డలినీ ॥ ౮౬ ॥

ప్రణతజనతాపవర్గా కృతబహుసర్గా ససింహసంసర్గా ।
కామాక్షి ముదితభర్గా హతరిపువర్గా త్వమేవ సా దుర్గా ॥ ౮౭ ॥

శ్రవణచలద్వేతణ్డా సమరోద్దణ్డా ధుతాసురశిఖణ్డా ।
దేవి కలితాన్త్రషణ్డా ధృతనరముణ్డా త్వమేవ చాముణ్డా ॥ ౮౮ ॥

ఉర్వీధరేన్ద్రకన్యే దర్వీభరితేన భక్తపూరేణ ।
గుర్వీమకించనార్తి ఖర్వీకురుషే త్వమేవ కామాక్షి ॥ ౮౯ ॥

తాడితరిపుపరిపీడనభయహరణ నిపుణహలముసలా ।
క్రోడపతిభీషణముఖీ క్రీడసి జగతి త్వమేవ కామాక్షి ॥ ౯౦ ॥

స్మరమథనవరణలోలా మన్మథహేలావిలాసమణిశాలా ।
కనకరుచిచౌర్యశీలా త్వమమ్బ బాలా కరాబ్జధృతమాలా ॥ ౯౧ ॥

విమలపటీ కమలకుటీ పుస్తకరుద్రాక్షశస్తహస్తపుటీ ।
కామాక్షి పక్ష్మలాక్షీ కలితవిపఞ్చీ విభాసి వైరిఞ్చీ ॥ ౯౨ ॥

కుఙ్కుమరుచిపిఙ్గమసృక్పఙ్కిలముణ్డాలిమణ్డితం మాతః ।
శ్రీకామాక్షి తదీయసఙ్గమకలామన్దీభవత్కౌతుకః
జయతి తవ రూపధేయం జపపటపుస్తకవరాభయకరాబ్జమ్ ॥ ౯౩॥

కనకమణికలితభూషాం కాలాయసకలహశీలకాన్తికలామ్ ।
కామాక్షి శీలయే త్వాం కపాలశూలాభిరామకరకమలామ్ ॥ ౯౪॥

లోహితిమపుఞ్జమధ్యే మోహితభువనే ముదా నిరీక్షన్తే ।
వదనం తవ కువయుగలం కాఞ్చీసీమాం చ కేఽపి కామాక్షి ॥ ౯౫॥

జలధిద్విగుణితహుతబహదిశాదినేశ్వరకలాశ్వినేయదలైః ।
నలినైర్మహేశి గచ్ఛసి సర్వోత్తరకరకమలదలమమలమ్ ॥ ౯౬॥

సత్కృతదేశికచరణాః సబీజనిర్బీజయోగనిశ్రేణ్యా ।
అపవర్గసౌధవలభీమారోహన్త్యమ్బ కేఽపి తవ కృపయా ॥ ౯౭॥

అన్తరపి బహిరపి త్వం జన్తుతతేరన్తకాన్తకృదహన్తే ।
చిన్తితసన్తానవతాం సన్తతమపి తన్తనీషి మహిమానమ్ ॥ ౯౮॥

కలమఞ్జులవాగనుమితగలపఞ్జరగతశుకగ్రహౌత్కణ్ఠ్యాత్ ।
అమ్బ రదనామ్బరం తే బిమ్బఫలం శమ్బరారిణా న్యస్తమ్ ॥ ౯౯॥

జయ జయ జగదమ్బ శివే జయ జయ కామాక్షి జయ జయాద్రిసుతే ।
జయ జయ మహేశదయితే జయ జయ చిద్గగనకౌముదీధారే ॥ ౧౦౦॥

ఆర్యాశతకం భక్త్యా పఠతామార్యాకటాక్షేణ ।
నిస్సరతి వదనకమలాద్వాణీ పీయూషధోరణీ దివ్యా ॥ ౧౦౧॥

ఆర్యాశతకం సమ్పూర్ణమ్ ॥

॥ పాదారవిన్దశతకమ్ ॥

మహిమ్నః పన్థానం మదనపరిపన్థిప్రణయిని
ప్రభుర్నిర్ణేతుం తే భవతి యతమానోఽపి కతమః ।
తథాపి శ్రీకాఞ్చీవిహృతిరసికే కోఽపి మనసో
విపాకస్త్వత్పాదస్తుతివిధిషు జల్పాకయతి మామ్ ॥ ౧॥

గలగ్రాహీ పౌరన్దరపురవనీపల్లవరుచాం
ధృతప్రాథమ్యానామరుణమహసామాదిమగురుః ।
సమిన్ధే బన్ధూకస్తబకసహయుధ్వా దిశి దిశి
ప్రసర్పన్కామాక్ష్యాశ్చరణకిరణానామరుణిమా ॥ ౨॥

మరాలీనాం యానాభ్యసనకలనామూలగురవే
దరిద్రాణాం త్రాణవ్యతికరసురోద్యానతరవే ।
తమస్కాణ్డప్రౌఢిప్రకటనతిరస్కారపటవే
జనోఽయం కామాక్ష్యాశ్చరణనలినాయ స్పృహయతే ॥ 3॥

వహన్తీ సైన్దూరీం సరణిమవనమ్రామరపురీ-
పురన్ధ్రీసీమన్తే కవికమలబాలార్కసుషమా ।

త్రయీసీమన్తిన్యాః స్తనతటనిచోలారుణపటీ
విభాన్తీ కామాక్ష్యాః పదనలినకాన్తిర్విజయతే ॥ ౪॥

ప్రణమ్రీభూతస్య ప్రణయకలహత్రస్తమనసః
స్మరారాతేశ్చూడావియతి గృహమేధీ హిమకరః ।
యయోః సాన్ధ్యాం కాన్తిం వహతి సుషమాభిశ్చరణయోః
తయోర్మే కామాక్ష్యా హృదయమపతన్ద్రం విహరతామ్ ॥ ౫॥

యయోః పీఠాయన్తే విబుధముకుటీనాం పటలికా
యయోః సౌధాయన్తే స్వయముదయభాజో భణితయః ।
యయోః దాసాయన్తే సరసిజభవాద్యాశ్చరణయోః
తయోర్మే కామాక్ష్యా దినమను వరీవర్తు హృదయమ్ ॥ ౬॥

నయన్తీ సంకోచం సరసిజరుచం దిక్పరిసరే
సృజన్తీ లౌహిత్యం నఖకిరణచన్ద్రార్ధఖచితా ।
కవీన్ద్రాణాం హృత్కైరవవికసనోద్యోగజననీ
స్ఫురన్తీ కామాక్ష్యాః చరణరుచిసన్ధ్యా విజయతే ॥ ౭॥

విరావైర్మాఞ్జీరైః కిమపి కథయన్తీవ మధురం
పురస్తాదానమ్రే పురవిజయిని స్మేరవదనే ।
వయస్యేవ ప్రౌఢా శిథిలయతి యా ప్రేమకలహ-
ప్రరోహం కామాక్ష్యాః చరణయుగలీ సా విజయతే ॥ ౮॥

సుపర్వస్త్రీలోలాలకపరిచితం షట్పదకులైః
స్ఫురల్లాక్షారాగం తరుణతరణిజ్యోతిరరుణైః ।

భృతం కాన్త్యమ్భోభిః విసృమరమరన్దైః సరసిజైః
విధత్తే కామాక్ష్యాః చరణయుగలం బన్ధుపదవీమ్ ॥ ౯॥

రజఃసంసర్గేఽపి స్థితమరజసామేవ హృదయే
పరం రక్తత్వేన స్థితమపి విరక్తైకశరణమ్ ।
అలభ్యం మన్దానాం దధదపి సదా మన్దగతితాం
విధత్తే కామాక్ష్యాః చరణయుగమాశ్చర్యలహరీమ్ ॥ ౧౦॥

జటాలా మఞ్జీరస్ఫురదరుణరత్నాంశునికరైః
నిషిదన్తీ మధ్యే నఖరుచిఝరీగాఙ్గపయసామ్ ।
జగత్త్రాణం కర్తుం జనని మమ కామాక్షి నియతం
తపశ్చర్యాం ధత్తే తవ చరణపాథోజయుగలీ ॥ ౧౧॥

తులాకోటిద్వన్ద్వక్కణితభణితాభీతివచసోః
వినమ్రం కామాక్షీ విసృమరమహఃపాటలితయోః ।
క్షణం విన్యాసేన క్షపితతమసోర్మే లలితయోః
పునీయాన్మూర్ధానం పురహరపురన్ధ్రీ చరణయోః ॥ ౧౨॥

భవాని ద్రుహ్యేతాం భవనిబిడితేభ్యో మమ ముహు-
స్తమోవ్యామోహేభ్యస్తవ జనని కామాక్షి చరణౌ ।
యయోర్లాక్షాబిన్దుస్ఫురణధరణాద్ధ్వర్జటిజటా-
కుటీరా శోణాఙ్కం వహతి వపురేణాఙ్కకలికా ॥ ౧౩॥

పవిత్రీకుర్యుర్నః పదతలభువః పాటలరుచః
పరాగాస్తే పాపప్రశమనధురీణాః పరశివే ।

కణం లబ్ధుం యేషాం నిజశిరసి కామాక్షి వివశా
వలన్తో వ్యాతన్వన్త్యహమహమికాం మాధవముఖాః ॥ ౧౪॥

బలాకామాలాభిర్నఖరుచిమయీభిః పరివృతే
వినమ్రస్వర్నారీవికచకచకాలామ్బుదకులే ।
స్ఫురన్తః కామాక్షి స్ఫుటదలితబన్ధూకసుహృద-
స్తటిల్లేఖాయన్తే తవ చరణపాథోజకిరణాః ॥ ౧౫॥

సరాగః సద్వేషః ప్రసృమరసరోజే ప్రతిదినం
నిసర్గాదాక్రామన్విబుధజనమూర్ధానమధికమ్ ।
కథంకారం మాతః కథయ పదపద్మస్తవ సతాం
నతానాం కామాక్షి ప్రకటయతి కైవల్యసరణిమ్ ॥ ౧౬॥

జపాలక్ష్మీశోణో జనితపరమజ్ఞాననలినీ-
వికాసవ్యాసఙ్గో విఫలితజగజ్జాడ్యగరిమా ।
మనఃపూర్వాద్రిం మే తిలకయతు కామాక్షి తరసా
తమస్కాణ్డద్రోహీ తవ చరణపాథోజరమణః ॥ ౧౭॥

నమస్కుర్మః ప్రేఙ్ఖన్మణికటకనీలోత్పలమహః-
పయోధౌ రిఙ్ఖద్భిర్నఖకిరణఫేనైర్ధవలితే ।
స్ఫుటం కుర్వాణాయ ప్రబలచలదౌర్వానలశిఖా-
వితర్కం కామాక్ష్యాః సతతమరుణిమ్నే చరణయోః ॥ ౧౮॥

శివే పాశాయేతామలఘుని తమఃకూపకుహరే
దినాధీశాయేతాం మమ హృదయపాథోజవిపినే ।

నభోమాసాయేతాం సరసకవితారీతిసరితి
త్వదీయౌ కామాక్షి ప్రసృతకిరణౌ దేవి చరణౌ ॥ ౧౯॥

నిషక్తం శ్రుత్యన్తే నయనమివ సద్వృత్తరుచిరైః
సమైర్జుష్టం శుద్ధైరధరమివ రమ్యైర్ద్విజగణైః ।
శివే వక్షోజన్మద్వితయమివ ముక్తాశ్రితముమే
త్వదీయం కామాక్షి ప్రణతశరణం నౌమి చరణమ్ ॥ ౨౦॥

నమస్యాసంసజ్జన్నముచిపరిపన్థిప్రణయినీ-
నిసర్గప్రేఙ్ఖోలత్కురలకులకాలాహిశబలే ।
నఖచ్ఛాయాదుగ్ధోదధిపయసి తే వైద్రుమరుచాం
ప్రచారం కామాక్షి ప్రచురయతి పాదాబ్జసుషమా ॥ ౨౧॥

కదా దూరీకర్తుం కటుదురితకాకోలజనితం
మహాన్తం సన్తాపం మదనపరిపన్థిప్రియతమే ।
క్షణాత్తే కామాక్షి త్రిభువనపరీతాపహరణే
పటీయాంసం లప్స్యే పదకమలసేవామృతరసమ్ ॥ ౨౨॥

యయోః సాన్ధ్యం రోచిః సతతమరుణిమ్నే స్పృహయతే
యయోశ్చాన్ద్రీ కాన్తిః పరిపతతి దృష్ట్వా నఖరుచిమ్ ।
యయోః పాకోద్రేకం పిపఠిషతి భక్త్యా కిసలయం
మ్రదిమ్నః కామాక్ష్యా మనసి చరణౌ తౌ తనుమహే ॥ ౨౩॥

జగన్నేదం నేదం పరమితి పరిత్యజ్య యతిభిః
కుశాగ్రీయస్వాన్తైః కుశలధిషణైః శాస్త్రసరణౌ ।

గవేష్యం కామాక్షి ధ్రువమకృతకానాం గిరిసుతే
గిరామైదమ్పర్యం తవ చరణపద్మం విజయతే ॥ ౨౪॥

కృతస్నానం శాస్త్రామృతసరసి కామాక్షి నితరాం
దధానం వైశద్యం కలితరసమానన్దసుధయా ।
అలంకారం భూమేర్మునిజనమనశ్చిన్మయమహా-
పయోధేరన్తస్స్థం తవ చరణరత్నం మృగయతే ॥ ౨౫॥

మనోగేహే మోహోద్భవతిమిరపూర్ణే మమ ముహుః
దరిద్రాణీకుర్వన్దినకరసహస్రాణి కిరణైః ।
విధత్తాం కామాక్షి ప్రసృమరతమోవఞ్చనచణః
క్షణార్ధం సాన్నిధ్యం చరణమణిదీపో జనని తే ॥ ౨౬॥

కవీనాం చేతోవన్నఖరరుచిసమ్పర్కి విబుధ-
స్రవన్తీస్రోతోవత్పటుముఖరితం హంసకరవైః ।
దినారమ్భశ్రీవన్నియతమరుణచ్ఛాయసుభగం
మదన్తః కామాక్ష్యాః స్ఫురతు పదపఙ్కేరుహయుగమ్ ॥ ౨౭॥

సదా కిం సమ్పర్కాత్ప్రకృతికఠినైర్నాకిముకుటైః
తటైర్నీహారాద్రేరధికమణునా యోగిమనసా ।
విభిన్తే సంమోహం శిశిరయతి భక్తానపి దృశామ్
అదృశ్యం కామాక్షి ప్రకటయతి తే పాదయుగలమ్ ॥ ౨౮॥

పవిత్రాభ్యామమ్బ ప్రకృతిమృదులాభ్యాం తవ శివే
పదాభ్యాం కామాక్షి ప్రసభమభిభూతైః సచకితైః ।

ప్రవాలైరమ్భోజైరపి చ వనవాసవ్రతదశాః
సదైవారభ్యన్తే పరిచరితనానాద్విజగణైః ॥ ౨౯॥

చిరాద్దృశ్యా హంసైః కథమపి సదా హంససులభం
నిరస్యన్తీ జాడ్యం నియతజడమధ్యైకశరణమ్ ।
అదోషవ్యాసఙ్గా సతతమపి దోషాప్తిమలినం
పయోజం కామాక్ష్యాః పరిహసతి పాదాబ్జయుగలీ ॥ ౩౦॥

సురాణామానన్దప్రబలనతయా మణ్డనతయా
నఖేన్దుజ్యోత్స్నాభిర్విసృమరతమఃఖణ్డనతయా ।
పయోజశ్రీద్వేషవ్రతరతతయా త్వచ్చరణయోః
విలాసః కామాక్షి ప్రకటయతి నైశాకరదశామ్ ॥ ౩౧॥

సితిమ్నా కాన్తీనాం నఖరజనుషాం పాదనలిన-
చ్ఛవీనాం శోణిమ్నా తవ జనని కామాక్షి నమనే ।
లభన్తే మన్దారగ్రథితనవబన్ధూకకుసుమ-
స్రజాం సామీచీన్యం సురపురపురన్ధ్రీకచభరాః ॥ ౩౨॥

స్ఫురన్మధ్యే శుద్ధే నఖకిరణదుగ్ధాబ్ధిపయసాం
వహన్నబ్జం చక్రం దరమపి చ లేఖాత్మకతయా ।
శ్రితో మాత్స్యం రూపం శ్రియమపి దధానో నిరుపమాం
త్రిధామా కామాక్ష్యాః పదనలిననామా విజయతే ॥ ౩౩॥

నఖశ్రీసన్నద్ధస్తబకనిచితః స్వైశ్చ కిరణైః
పిశఙ్గైః కామాక్షి ప్రకటితలసత్పల్లవరుచిః ।

సతాం గమ్యః శఙ్కే సకలఫలదాతా సురతరుః
త్వదీయః పాదోఽయం తుహినగిరిరాజన్యతనయే ॥ ౩౪॥

వషట్కుర్వన్మాఞ్జీరకలకలైః కర్మలహరీ-
హవీంషి ప్రొద్దణ్డం జ్వలతి పరమజ్ఞానదహనే ।
మహీయాన్కామాక్షి స్ఫుటమహసి జోహోతి సుధియాం
మనోవేద్యాం మాతస్తవ చరణయజ్వా గిరిసుతే ॥ ౩౫॥

మహామన్త్రం కించిన్మణికటకనాదైర్మృదు జపన్
క్షిపన్దిక్షు స్వచ్ఛం నఖరుచిమయం భాస్మనరజః ।
నతానాం కామాక్షి ప్రకృతిపటురచ్చాట్య మమతా-
పిశాచీం పాదోఽయం ప్రకటయతి తే మాన్త్రికదశామ్ ॥ ౩౬॥

ఉదీతే బోధేన్దౌ తమసి నితరాం జగ్మిషి దశాం
దరిద్రాం కామాక్షి ప్రకటమనురాగం విదధతీ ।
సితేనాచ్ఛాద్యాఙ్గం నఖరుచిపటేనాఙ్ఘ్రియుగలీ-
పురన్ధ్రీ తే మాతః స్వయమభిసరత్యేవ హృదయమ్ ॥ ౩౭॥

దినారమ్భః సమ్పన్నలినవిపినానామభినవో
వికాసో వాసన్తః సుకవిపికలోకస్య నియతః ।
ప్రదోషః కామాక్షి ప్రకటపరమజ్ఞానశశిన-
శ్చకాస్తి త్వత్పాదస్మరణమహిమా శైలతనయే ॥ ౩౮॥

ధృతచ్ఛాయం నిత్యం సరసిరుహమైత్రీపరిచితం
నిధానం దీప్తీనాం నిఖిలజగతాం బోధజనకమ్ ।

ముముక్షూణాం మార్గప్రథనపటు కామాక్షి పదవీం
పదం తే పాతఙ్గీం పరికలయతే పర్వతసుతే ॥ ౩౯॥

శనైస్తీర్త్వా మోహామ్బుధిమథ సమారోఢుమనసః
క్రమాత్కైవల్యాఖ్యాం సుకృతిసులభాం సౌధవలభీమ్ ।
లభన్తే నిఃశ్రేణీమివ ఝటితి కామాక్షి చరణం
పురశ్చర్యాభిస్తే పురమథనసీమన్తిని జనాః ॥ ౪౦॥

ప్రచణ్డార్తిక్షోభప్రమథనకృతే ప్రాతిభసరి-
త్ప్రవాహప్రోద్దణ్డీకరణజలదాయ ప్రణమతామ్ ।
ప్రదీపాయ ప్రౌఢే భవతమసి కామాక్షి చరణ-
ప్రసాదౌన్ముఖ్యాయ స్పృహయతి జనోఽయం జనని తే ॥ ౪౧॥

మరుద్భిః సంసేవ్యా సతతమపి చాఞ్చల్యరహితా
సదారుణ్యం యాన్తీ పరిణతిదరిద్రాణసుషమా ।
గుణోత్కర్షాన్మాఞ్జీరకకలకలైస్తర్జనపటుః
ప్రవాలం కామాక్ష్యాః పరిహసతి పాదాబ్జయుగలీ ॥ ౪౨॥

జగద్రక్షాదక్షా జలజరుచిశిక్షాపటుతరా
సమైర్నమ్యా రమ్యా సతతమభిగమ్యా బుధజనైః ।
ద్వయీ లీలాలోలా శ్రుతిషు సురపాలాదిముకుటీ-
తటీసీమాధామా తవ జనని కామాక్షి పదయోః ॥ ౪౩॥

గిరాం దూరౌ చోరౌ జడిమతిమిరాణాం కృతజగ-
త్పరిత్రాణౌ శోణౌ మునిహృదయలీలైకనిపుణౌ ।

నఖైః స్మేరౌ సారౌ నిగమవచసాం ఖణ్డితభవ-
గ్రహోన్మాదౌ పాదౌ తవ జనని కామాక్షి కలయే ॥ ౪౪॥

అవిశ్రాన్తం పఙ్కం యదపి కలయన్యావకమయం
నిరస్యన్కామాక్షి ప్రణమనజుషాం పఙ్కమఖిలమ్ ।
తులాకోటిద్వన్ద్వం దధదపి చ గచ్ఛన్నతులతాం
గిరాం మార్గం పాదో గిరివరసుతే లఙ్ఘయతి తే ॥ ౪౫॥

ప్రవాలం సవ్రీలం విపినవివరే వేపయతి యా
స్ఫురల్లీలం బాలాతపమధికబాలం వదతి యా ।
రుచిం సాన్ధ్యాం వన్ధ్యాం విరచయతి యా వర్ధయతు సా
శివం మే కామాక్ష్యాః పదనలినపాటల్యలహరీ ॥ ౪౬॥

కిరజ్జ్యోత్స్నారీతిం నఖముఖరుచా హంసమనసాం
వితన్వానః ప్రీతిం వికచతరుణామ్భోరుహరుచిః ।
ప్రకాశః శ్రీపాదస్తవ జనని కామాక్షి తనుతే
శరత్కాలప్రౌఢిం శశిశకలచూడప్రియతమే ॥ ౪౭॥

నఖాఙ్కురస్మేరద్యుతివిమలగఙ్గామ్భసి సుఖం
కృతస్నానం జ్ఞానామృతమమలమాస్వాద్య నియతమ్ ।
ఉదఞ్చన్మఞ్జీరస్ఫురణమణిదీపే మమ మనో
మనోజ్ఞే కామాక్ష్యాశ్చరణమణిహర్మ్యే విహరతామ్ ॥ ౪౮॥

భవామ్భోధౌ నౌకాం జడిమవిపినే పావకశిఖా-
మమర్త్యేన్ద్రాదీనామధిముకుటముత్తంసకలికామ్ ।

జగత్తాపే జ్యోత్స్నామకృతకవచఃపఞ్జరపుటే
శుకస్త్రీం కామాక్ష్యా మనసి కలయే పాదయుగలీమ్ ॥ ౪౯॥

పరత్మప్రాకాశ్యప్రతిఫలనచుఞ్చుః ప్రణమతాం
మనోజ్ఞస్త్వత్పాదో మణిముకురముద్రాం కలయతే ।
యదీయాం కామాక్షి ప్రకృతిమసృణాః శోధకదశాం
విధాతుం చేష్టన్తే బలరిపువధూటీకచభరాః ॥ ౫౦॥

అవిశ్రాన్తం తిష్ఠన్నకృతకవచఃకన్దరపుటీ-
కుటీరాన్తః ప్రౌఢం నఖరుచిసటాలీం ప్రకటయన్ ।
ప్రచణ్డం ఖణ్డత్వం నయతు మమ కామాక్షి తరసా
తమోవేతణ్డేన్ద్రం తవ చరణకణ్ఠీరవపతిః ॥ ౫౧॥

పురస్తాత్కామాక్షి ప్రచురరసమాఖణ్డలపురీ-
పురన్ధ్రీణాం లాస్యం తవ లలితమాలోక్య శనకైః ।
నఖశ్రీభిః స్మేరా బహు వితనుతే నూపురరవై-
శ్చమత్కృత్యా శఙ్కే చరణయుగలీ చాటురచనాః ॥ ౫౨॥

సరోజం నిన్దన్తీ నఖకిరణకర్పూరశిశిరా
నిషిక్తా మారారేర్ముకుటశశిరేఖాహిమజలైః ।
స్ఫురన్తీ కామాక్షి స్ఫుటరుచిమయే పల్లవచయే
తవాధత్తే మైత్రీం పథికసుదృశా పాదయుగలీ ॥ ౫౩॥

నతానాం సమ్పత్తేరనవరతమాకర్షణజపః
ప్రరోహత్సంసారప్రసరగరిమస్తమ్భనజపః ।

త్వదీయః కామాక్షి స్మరహరమనోమోహనజపః
పటీయాన్నః పాయాత్పదనలినమఞ్జీరనినదః ॥ ౫౪॥

వితన్వీథా నాథే మమ శిరసి కామాక్షి కృపయా
పదామ్భోజన్యాసం పశుపరిబృఢప్రాణదయితే ।
పిబన్తో యన్ముద్రాం ప్రకటముపకమ్పాపరిసరం
దృశా నానన్ద్యన్తే నలినభవనారాయణముఖాః ॥ ౫౫॥

ప్రణామోద్యద్బృన్దారముకుటమన్దారకలికా-
విలోలల్లోలమ్బప్రకరమయధూమప్రచురిమా ।
ప్రదీప్తః పాదాబ్జద్యుతివితతిపాటల్యలహరీ-
కృశానుః కామాక్ష్యా మమ దహతు సంసారవిపినమ్ ॥ ౫౬॥

వలక్షశ్రీరృక్షాధిపశిశుసదృక్షైస్తవ నఖైః
జిఘృక్షుర్దక్షత్వం సరసిరుహభిక్షుత్వకరణే ।
క్షణాన్మే కామాక్షి క్షపితభవసంక్షోభగరిమా
వచోవైచక్షణ్యం చరణయుగలీ పక్ష్మలయతాత్ ॥ ౫౭॥

సమన్తాత్కామాక్షి క్షతతిమిరసన్తానసుభగాన్
అనన్తాభిర్భాభిర్దినమను దిగన్తాన్విరచయన్ ।
అహన్తాయా హన్తా మమ జడిమదన్తావలహరిః
విభిన్తాం సన్తాపం తవ చరణచిన్తామణిరసౌ ॥ ౫౮॥

దధానో భాస్వత్తామమృతనిలయో లోహితవపుః
వినమ్రాణాం సౌమ్యో గురురపి కవిత్వం చ కలయన్ ।

గతౌ మన్దో గఙ్గాధరమహిషి కామాక్షి భజతాం
తమఃకేతుర్మాతస్తవ చరణపద్మో విజయతే ॥ ౫౯॥

నయన్తీం దాసత్వం నలినభవముఖ్యానసులభ-
ప్రదానాద్దీనానామమరతరుదౌర్భాగ్యజననీమ్ ।
జగజ్జన్మక్షేమక్షయవిధిషు కామాక్షి పదయో-
ర్ధురీణామీష్టే కరస్తవ భణితుమాహోపురుషికామ్ ॥ ౬౦॥

జనోఽయం సన్తప్తో జనని భవచణ్డాంశుకిరణైః
అలబ్ధ్వైకం శీతం కణమపి పరజ్ఞానపయసః ।
తమోమార్గే పాన్థస్తవ ఝటితి కామాక్షి శిశిరాం
పదామ్భోజచ్ఛాయాం పరమశివజాయే మృగయతే ॥ ౬౧॥

జయత్యమ్బ శ్రీమన్నఖకిరణచీనాంశుకమయం
వితానం బిభ్రాణే సురముకుటసంఘట్టమసృణే ।
నిజారుణ్యక్షౌమాస్తరణవతి కామాక్షి సులభా
బుధైః సంవిన్నారీ తవ చరణమాణిక్యభవనే ॥ ౬౨॥

ప్రతీమః కామాక్షి స్ఫురితతరుణాదిత్యకిరణ-
శ్రియో మూలద్రవ్యం తవ చరణమద్రీన్ద్రతనయే ।
సురేన్ద్రాశామాపూరయతి యదసౌ ధ్వాన్తమఖిలం
ధునీతే దిగ్భాగానపి చ మహసా పాటలయతే ॥ ౬౩॥

మహాభాష్యవ్యాఖ్యాపటుశయనమారోపయతి వా
స్మరవ్యాపారేర్ష్యాపిశుననిటిలం కారయతి వా ।

ద్విరేఫాణామధ్యాసయతి సతతం వాధివసతిం
ప్రణమ్రాన్కామాక్ష్యాః పదనలినమాహాత్మ్యగరిమా ॥ ౬౪॥

వివేకామ్భస్స్రోతస్స్నపనపరిపాటీశిశిరితే
సమీభూతే శాస్త్రస్మరణహలసంకర్షణవశాత్ ।
సతాం చేతఃక్షేత్రే వపతి తవ కామాక్షి చరణో
మహాసంవిత్సస్యప్రకరవరబీజం గిరిసుతే ॥ ౬౫॥

దధానో మన్దారస్తబకపరిపాటీం నఖరుచా
వహన్దీప్తాం శోణాఙ్గులిపటలచామ్పేయకలికామ్ ।
అశోకోల్లాసం నః ప్రచురయతు కామాక్షి చరణో
వికాసీ వాసన్తః సమయ ఇవ తే శర్వదయితే ॥ ౬౬॥

నఖాంశుప్రాచుర్యప్రసృమరమరాలాలిధవలః
స్ఫురన్మఞ్జీరోద్యన్మరకతమహశ్శైవలయుతః ।
భవత్యాః కామాక్షి స్ఫుటచరణపాటల్యకపటో
నదః శోణాభిఖ్యో నగపతితనూజే విజయతే ॥ ౬౭॥

ధునానం పఙ్కౌఘం పరమసులభం కణ్టకకులైః
వికాసవ్యాసఙ్గం విదధదపరాధీనమనిశమ్ ।
నఖేన్దుజ్యోత్స్నాభిర్విశదరుచి కామాక్షి నితరామ్
అసామాన్యం మన్యే సరసిజమిదం తే పదయుగమ్ ॥ ౬౮॥

కరీన్ద్రాయ ద్రుహ్యత్యలసగతిలీలాసు విమలైః
పయోజైర్మాత్సర్యం ప్రకటయతి కామం కలయతే ।

పదామ్భోజద్వన్ద్వం తవ తదపి కామాక్షి హృదయం
మునీనాం శాన్తానాం కథమనిశమస్మై స్పృహయతే ॥ ౯౯॥

నిరస్తా శోణిమ్నా చరణకిరణానాం తవ శివే
సమిన్ధానా సన్ధ్యారుచిరచలరాజన్యతనయే ।
అసామర్థ్యాదేనం పరిభవితుమేతత్సమరుచాం
సరోజానాం జానే ముకులయతి శోభాం ప్రతిదినమ్ ॥ ౨౦॥

ఉపాదిక్షద్దాక్ష్యం తవ చరణనామా గురురసౌ
మరాలానాం శఙ్కే మసృణగతిలాలిత్యసరణౌ ।
అతస్తే నిస్తన్ద్రం నియతమమునా సఖ్యపదవీం
ప్రపన్నం పాథోజం ప్రతి దధతి కామాక్షి కుతుకమ్ ॥ ౨౧॥

దధానైః సంసర్గం ప్రకృతిమలినైః షట్పదకులైః
ద్విజాధీశశ్లాఘావిధిషు విదధద్భిర్ముకులతామ్ ।
రజోమిశ్రైః పద్మైర్నియతమపి కామాక్షి పదయోః
విరోధస్తే యుక్తో విషమశరవైరిప్రియతమే ॥ ౨౨॥

కవిత్వశ్రీమిశ్రీకరణనిపుణౌ రక్షణచణౌ
విపన్నానాం శ్రీమన్నలినమసృణౌ శోణకిరణౌ ।
మునీన్ద్రాణామన్తఃకరణశరణౌ మన్దసరణౌ
మనోజ్ఞౌ కామాక్ష్యా దురితహరణౌ నౌమి చరణౌ ॥ ౨౩॥

పరస్మాత్సర్వస్మాదపి చ పరయోర్ముక్తికరయోః
నఖశ్రీభిర్జ్యోత్స్నాకలితతులయోస్తామ్రతలయోః ।

నిలీయే కామాక్ష్యా నిగమనుతయోర్నాకినతయోః
నిరస్తప్రోన్మీలన్నలినమదయోరేవ పదయోః ॥ ౭౪॥

స్వభావాదన్యోన్యం కిసలయమపీదం తవ పదం
మ్రదిమ్నా శోణిమ్నా భగవతి దధాతే సదృశతామ్ ।
వనే పూర్వస్యేచ్ఛా సతతమవనే కిం తు జగతాం
పరస్యేత్థం భేదః స్ఫురతి హృది కామాక్షి సుధియామ్ ॥ ౭౫॥

కథం వాచాలోఽపి ప్రకటమణిమఞ్జీరనినదైః
సదైవానన్దార్ద్రాన్విరచయతి వాచంయమజనాన్ ।
ప్రకృత్యా తే శోణచ్ఛవిరపి చ కామాక్షి చరణో
మనీషానైర్మల్యం కథమివ నృణాం మాంసలయతే ॥ ౭౬॥

చలత్తృష్ణావీచీపరిచలనపర్యాకులతయా
ముహుర్భ్రాన్తస్తాన్తః పరమశివవామాక్షి పరవాన్ ।
తితీర్షుః కామాక్షి ప్రచురతరకర్మామ్బుధిమముం
కదాహం లప్స్యే తే చరణమణిసేతుం గిరిసుతే ॥ ౭౭॥

విశుష్యన్త్యాం ప్రజ్ఞాసరితి దురితగ్రీష్మసమయ-
ప్రభావేణ క్షీణే సతి మమ మనఃకేకిని శుచా ।
త్వదీయః కామాక్షి స్ఫురితచరణామ్భోదమహిమా
నభోమాసాటోపం నగపతిసుతే కిం న కురుతే ॥ ౭౮॥

వినమ్రాణాం చేతోభవనవలభీసీమ్ని చరణ-
ప్రదీపే ప్రాకాశ్యం దధతి తవ నిర్ధూతతమసి ।

అసీమా కామాక్షి స్వయమలఘుదుష్కర్మలహరీ
విఘూర్ణన్తీ శాన్తిం శలభపరిపాటీవ భజతే ॥ ౭౯॥

విరాజన్తీ శుక్తిర్నఖకిరణముక్తామణితతేః
విపత్పాథోరాశౌ తరిరపి నరాణాం ప్రణమతామ్ ।
త్వదీయః కామాక్షి ధ్రువమలఘువహ్నిర్భవవనే
మునీనాం జ్ఞానాగ్నేరరణిరయమఙ్ఘ్రిర్విజయతే ॥ ౮౦॥

సమస్తైః సంసేవ్యః సతతమపి కామాక్షి విబుధైః
స్తుతో గన్ధర్వస్త్రీసులలితవిపఞ్చీకలరవైః ।
భవత్యా భిన్దానో భవగిరికులం జృమ్భితతమో-
బలద్రోహీ మాతశ్చరణపురుహూతో విజయతే ॥ ౮౧॥

వసన్తం భక్తానామపి మనసి నిత్యం పరిలసద్-
ఘనచ్ఛాయాపూర్ణం శుచిమపి నృణాం తాపశమనమ్ ।
నఖేన్దుజ్యోత్స్నాభిః శిశిరమపి పద్మోదయకరం
నమామః కామాక్ష్యాశ్చరణమధికాశ్చర్యకరణమ్ ॥ ౮౨॥

కవీన్ద్రాణాం నానాభణితిగుణచిత్రీకృతవచః-
ప్రపఞ్చవ్యాపారప్రకటనకలాకౌశలనిధిః ।
అధఃకుర్వన్నబ్జం సనకభృగుముఖ్యైర్మునిజనైః
నమస్యః కామాక్ష్యాశ్చరణపరమేష్ఠీ విజయతే ॥ ౮౩॥

భవత్యాః కామాక్షి స్ఫురితపదపఙ్కేరుహభువాం
పరాగాణాం పూరైః పరిహృతకలఙ్కవ్యతికరైః ।

నతానామామృష్టే హృదయముకురే నిర్మలరుచి
ప్రసన్నే నిశ్శేషం ప్రతిఫలతి విశ్వం గిరిసుతే ॥ ౮౪ ॥

తవ త్రస్తం పాదాత్కిసలయమరణ్యాన్తరమగాత్
పరం రేఖారూపం కమలమముమేవాశ్రితమభూత్ ।
జితానాం కామాక్షి ద్వితయమపి యుక్తం పరిభవే
విదేశే వాసో వా శరణగమనం వా నిజరిపోః ॥ ౮౫ ॥

గృహీత్వా యాథార్థ్యం నిగమవచసాం దేశికకృపా-
కటాక్షర్కజ్యోతిశ్శమితమమతాబన్ధతమసః ।
యతన్తే కామాక్షి ప్రతిదివసమన్తర్ద్రఢయితుం
త్వదీయం పాదాబ్జం సుకృతపరిపాకేన సుజనాః ॥ ౮౬ ॥

జడానామప్యమ్బ స్మరణసమయే తవచ్చరణయోః
భ్రమన్మన్థక్ష్మాభృద్ఘుముఘుమితసిన్ధుప్రతిభటాః ।
ప్రసన్నాః కామాక్షి ప్రసభమధరస్పన్దనకరా
భవన్తి స్వచ్ఛన్దం ప్రకృతిపరిపక్కా భణితయః ॥ ౮౭ ॥

వహన్నప్యశ్రాన్తం మధురనినదం హంసకమసౌ
తమేవాధః కర్తుం కిమివ యతతే కేలిగమనే ।
భవస్యైవానన్దం విదధదపి కామాక్షి చరణో
భవత్యాస్తద్ద్రోహం భగవతి కిమేవం వితనుతే ॥ ౮౮ ॥

యదత్యన్తం తామ్యత్యలసగతివార్తాస్వపి శివే
తదేతత్కామాక్షి ప్రకృతిమృదులం తే పదయుగమ్ ।

కిరీటైః సంఘట్టం కథమివ సురౌఘస్య సహతే
మునీన్ద్రాణామాస్తే మనసి చ కథం సూచినిశితే ॥ ౮౯॥

మనోరఙ్గే మత్కే విబుధజనసంమోదజననీ
సరాగవ్యాసఙ్గం సరసమృదుసంచారసుభగా ।
మనోజ్ఞా కామాక్షి ప్రకటయతు లాస్యప్రకరణం
రణన్మఞ్జీరా తే చరణయుగలీనర్తకవధూః ॥ ౯౦॥

పరిష్కుర్వన్మాతః పశుపతికపర్దం చరణరాట్
పరాచాం హృత్పద్మం పరమభణితీనాం చ మకుటమ్ ।
భవాఖ్యే పాథోధౌ పరిహరతు కామాక్షి మమతా-
పరాధీనత్వం మే పరిముషితపాథోజమహిమా ॥ ౯౧॥

ప్రసూనైః సమ్పర్కాదమరతరుణీకున్తలభవైః
అభీష్టానాం దానాదనిశమపి కామాక్షి నమతామ్ ।
స్వసఙ్గాత్కఙ్కేలిప్రసవజనకత్వేన చ శివే
త్రిధా ధత్తే వార్తాం సురభిరితి పాదో గిరిసుతే ॥ ౯౨॥

మహామోహస్తేనవ్యతికరభయాత్పాలయతి యో
వినిక్షిప్తం స్వస్మిన్నిజజనమనోరత్నమనిశమ్ ।
స రాగస్యోద్రేకాత్సతతమపి కామాక్షి తరసా
కిమేవం పాదోఽసౌ కిసలయరుచిం చోరయతి తే ॥ ౯౩॥

సదా స్వాదుంకారం విషయలహరీశాలికణికాం
సమాస్వాద్య శ్రాన్తం హృదయశుకపోతం జనని మే ।

కృపాజాలే ఫాలేక్షణమహిషి కామాక్షి రభసాత్
గృహీత్వా రున్ధీథారస్తవ పదయుగీపఞ్జరపుటే ॥ ౯౪॥

ధునానం కామాక్షి స్మరణలవమాత్రేణ జడిమ-
జ్వరప్రౌఢిం గూఢస్థితి నిగమనైకుఞ్జకుహరే ।
అలభ్యం సర్వేషాం కతిచన లభన్తే సుకృతినః
చిరాదన్విష్యన్తస్తవ చరణసిద్ధౌషధమిదమ్ ॥ ౯౫॥

రణన్మఞ్జీరాభ్యాం లలితగమనాభ్యాం సుకృతినాం
మనోవాస్తవ్యాభ్యాం మథితతిమిరాభ్యాం నఖరుచా ।
నిధేయాభ్యాం పత్యా నిజశిరసి కామాక్షి సతతం
నమస్తే పాదాభ్యాం నలినమృదులాభ్యాం గిరిసుతే ॥ ౯౬॥

సురాగే రాకేన్దుప్రతినిధిముఖే పర్వతసుతే
చిరాల్లభ్యే భక్త్యా శమధనజనానాం పరిషదా ।
మనోభృఙ్గో మత్కః పదకమలయుగ్మే జనని తే
ప్రకామం కామాక్షి త్రిపురహరవామాక్షి రమతామ్ ॥ ౯౭॥

శివే సంవిద్రూపే శశిశకలచూడప్రియతమే
శనైర్గత్యాగత్యా జితసురవరేభే గిరిసుతే ।
యతన్తే సన్తస్తే చరణనలినాలానయుగలే
సదా బద్ధం చిత్తప్రమదకరియూథం దృఢతరమ్ ॥ ౯౮॥

యశః సూతే మాతర్మధురకవితాం పక్ష్మలయతే
శ్రియం దత్తే చిత్తే కమపి పరిపాకం ప్రథయతే ।

సతాం పాశగ్రన్థిం శిథిలయతి కిం కిం న కురుతే
ప్రపన్నే కామాక్ష్యాః ప్రణతిపరిపాటీ చరణయోః ॥ ౯౯ ॥

మనీషాం మాహేన్ద్రీం కకుభమివ తే కామపి దశాం
ప్రధత్తే కామాక్ష్యాశ్చరణతరుణాదిత్యకిరణః ।
యదీయే సమ్పర్కే ధృతరసమరన్దా కవయతాం
పరీపాకం ధత్తే పరిమలవతీ సూక్తినలినీ ॥ ౧౦౦ ॥

పురా మారారాతిః పురమజయదమ్బ స్తవశతైః
ప్రసన్నాయాం సత్యాం త్వయి తుహినశైలేన్ద్రతనయే ।
అతస్తే కామాక్షి స్ఫురతు తరసా కాలసమయే
సమాయాతే మాతర్మమ మనసి పాదాబ్జయుగలమ్ ॥ ౧౦౧ ॥

పదద్వన్ద్వం మన్దం గతిషు నివసన్తం హృది సతాం
గిరామన్తే భ్రాన్తం కృతకరహితానాం పరిబృఢే ।
జనానామానన్దం జనని జనయన్తం ప్రణమతాం
త్వదీయం కామాక్షి ప్రతిదినమహం నౌమి విమలమ్ ॥ ౧౦౨ ॥

ఇదం యః కామాక్ష్యాశ్చరణనలినస్తోత్రశతకం
జపేన్నిత్యం భక్త్యా నిఖిలజగదాహ్లాదజనకమ్ ।
స విశ్వేషాం వన్ద్యః సకలకవిలోకైకతిలకః
చిరం భుక్త్వా భోగాన్పరిణమతి చిద్రూపకలయా ॥ ౧౦౩ ॥

పాదారవిన్దశతకం సమ్పూర్ణమ్ ॥

॥ స్తుతిశతకమ్ ॥

పాణ్డిత్యం పరమేశ్వరి స్తుతివిధౌ నైవాశ్రయన్తే గిరాం
వైరిఞ్చాన్యపి గుమ్ఫనాని విగలద్గర్వాణి శర్వాణి తే ।
స్తోతుం త్వాం పరిఫుల్లనీలనలినశ్యామాక్షి కామాక్షి మాం
వాచాలీకురుతే తథాపి నితరాం త్వత్పాదసేవాదరః ॥ ౧॥

తాపిఞ్ఛస్తబకత్విషే తనుభృతాం దారిద్ర్యముద్రాద్విషే
సంసారాఖ్యతమోముషే పురరిపోర్వామాఙ్కసీమాజుషే ।
కమ్పాతీరముపేయుషే కవయతాం జిహ్వాకుటీం జగ్ముషే
విశ్వత్రాణపుషే నమోఽస్తు సతతం తస్మై పరంజ్యోతిషే ॥ ౨॥

యే సన్ధ్యారుణయన్తి శంకరజటాకాన్తారచన్ద్రార్భకం
సిన్దూరన్తి చ యే పురన్దరవధూసీమన్తసీమాన్తరే ।
పుణ్యం యే పరిపక్కయన్తి భజతాం కాఞ్చీపురే మామమీ
పాయాసుః పరమేశ్వరప్రణయినీపాదోద్భవాః పాంసవః ॥ ౩॥

కామాడమ్బరపూరయా శశిరుచా కమ్రస్మితానాం త్విషా
కామారేరనురాగసిన్ధుమధికం కల్లోలితం తన్వతీ ।
కామాక్షీతి సమస్తసజ్జననుతా కల్యాణదాత్రీ నృణాం
కారుణ్యాకులమానసా భగవతీ కమ్పాతటే జృమ్భతే ॥ ౪॥

కామాక్షీణపరాక్రమప్రకటనం సమ్భావయన్తీ దృశా
శ్యామా క్షీరసహోదరస్మితరుచిప్రక్షాలితాశాన్తరా ।

కామాక్షీజనమౌలిభూషణమణిర్వాచాం పరా దేవతా
కామాక్షీతి విభాతి కాపి కరుణా కమ్పాతటిన్యాస్తటే ॥ ౫॥

శ్యామా కాచన చన్ద్రికా త్రిభువనే పుణ్యాత్మనామాననే
సీమాశూన్యకవిత్వవర్షజననీ యా కాపి కాదమ్బినీ ।
మారారాతిమనోవిమోహనవిధౌ కాచితత్తమఃకన్దలీ
కామాక్ష్యాః కరుణాకటాక్షలహరీ కామాయ మే కల్పతామ్ ॥ ౬॥

ప్రౌఢధ్వాన్తకదమ్బకే కుముదినీపుణ్యాంకురం దర్శయన్
జ్యోత్స్నాసంగమనేఽపి కోకమిథునం మిశ్రం సముద్భావయన్ ।
కాలిన్దీలహరీదశాం ప్రకటయన్కమ్రాం నభస్యద్భుతాం
కశ్చిన్నేత్రమహోత్సవో విజయతే కాఞ్చీపురే శూలినః ॥ ౭॥

తన్ద్రాహీనతమాలనీలసుషమైస్తారుణ్యలీలాగృహైః
తారానాథకిశోరలాఞ్ఛితకచైస్తామ్రారవిన్దేక్షణైః ।
మాతః సంశ్రయతాం మనో మనసిజప్రాగల్భ్యనాడిన్ధమైః
కమ్పాతీరచరైర్ఘనస్తనభరైః పుణ్యాఙ్కురైః శాంకరైః ॥ ౮॥

నిత్యం నిశ్చలతాముపేత్య మరుతాం రక్షావిధిం పుష్ణతీ
తేజస్సంచయపాటవేన కిరణానుష్ణద్యుతేర్ముష్ణతీ ।
కాఞ్చీమధ్యగతాపి దీప్తిజననీ విశ్వాన్తరే జృమ్భతే
కాచిచ్చిత్రమహో స్మృతాపి తమసాం నిర్వాపికా దీపికా ॥ ౯॥

కాన్తైః కేశరుచాం చయైర్భ్రమరితం మన్దస్మితైః పుష్పితం
కాన్త్యా పల్లవితం పదామ్బురుహయోర్నేత్రత్విషా పత్రితమ్ ।

కమ్పాతీరవనాన్తరం విదధతీ కల్యాణజన్మస్థలీ
కాఞ్చీమధ్యమహామణిర్విజయతే కాచిత్కృపాకన్దలీ ॥ ౧౦॥

రాకాచన్ద్రసమానకాన్తివదనా నాకాధిరాజస్తుతా
మూకానామపి కుర్వతీ సురధునీనీకాశవాగ్వైభవమ్ ।
శ్రీకాఞ్చీనగరీవిహారరసికా శోకాపహన్త్రీ సతామ్
ఏకా పుణ్యపరమ్పరా పశుపతేరాకారిణీ రాజతే ॥ ౧౧॥

జాతా శీతలశైలతః సుకృతినాం దృశ్యా పరం దేహినాం
లోకానాం క్షణమాత్రసంస్మరణతః సన్తాపవిచ్ఛేదినీ ।
ఆశ్చర్యం బహు ఖేలనం వితనుతే నైశ్చల్యమాబిభ్రతీ
కమ్పాయాస్తటసీమ్ని కాపి తటినీ కారుణ్యపాథోమయీ ॥ ౧౨॥

ఐక్యం యేన విరచ్యతే హరతనౌ దమ్బావపుమ్బావుకే
రేఖా యత్కచసీమ్ని శేఖరదశాం నైశాకరీ గాహతే ।
ఔన్నత్యం ముహురేతి యేన స మహాన్మేనాసఖః సానుమాన్
కమ్పాతీరవిహారిణా సశరణాస్తేనైవ ధామ్నా వయమ్ ॥ ౧౩॥

అక్ష్ణోశ్చ స్తనయోః శ్రియా శ్రవణయోర్బాహ్వోశ్చ మూలం స్పృశన్
ఉత్తంసేన ముఖేన చ ప్రతిదినం ద్రుహ్యన్పయోజన్మనే ।
మాధుర్యేణ గిరాం గతేన మృదునా హంసాఙ్గనాం హ్రేపయన్
కాఞ్చీసీమ్ని చకాస్తి కోఽపి కవితాసన్తానబీజాఙ్కురః ॥ ౧౪॥

ఖణ్డం చాన్ద్రమసం వతంసమనిశం కాఞ్చీపురే ఖేలనం
కాలాయశ్ఛవితస్కరీం తనురుచిం కర్ణజపే లోచనే ।

తారుణ్యోష్మనఖమ్పచం స్తనభరం జఙ్ఘాస్పృశం కున్తలం
భాగ్యం దేశికసంచితం మమ కదా సమ్పాదయేదమ్బికే ॥ ౧౫॥

తన్వానం నిజకేలిసౌధసరణిం నైసర్గికీణాం గిరాం
కేదారం కవిమల్లసూక్తిలహరీసస్యశ్రియాం శాశ్వతమ్ ।
అంహోవఞ్చనచుఞ్చు కించన భజే కాఞ్చీపురీమణ్డనం
పర్యాయచ్ఛవి పాకశాసనమణేః పౌష్పేషవం పౌరుషమ్ ॥ ౧౬॥

ఆలోకే ముఖపఙ్కజే చ దధతీ సౌధాకరీం చాతురీం
చూడాలంక్రియమాణపఙ్కజవనీవైరాగమప్రక్రియా ।
ముగ్ధస్మేరముఖీ ఘనస్తతనతటీమూర్చ్ఛాలమధ్యాఞ్చితా
కాఞ్చీసీమని కామినీ విజయతే కాచిజ్జగన్మోహినీ ॥ ౧౭॥

యస్మిన్నమ్బ భవత్కటాక్షరజనీ మన్దేఽపి మన్దస్మిత-
జ్యోత్స్నాసంస్నపితా భవత్యభిముఖీ తం ప్రత్యహో దేహినమ్ ।
ద్రక్షామాక్షికమాధురీమదభరవ్రీడాకరీ వైఖరీ
కామాక్షి స్వయమాతనోత్యభిసృతిం వామేక్షణేవ క్షణమ్ ॥ ౧౮॥

కాలిన్దీజలకాన్తయః స్మితరుచిస్వర్వాహినీపాథసి
ప్రౌఢధ్వాన్తరుచః స్ఫుటాధరమహోలౌహిత్యసన్ధ్యోదయే ।
మణికోపలకుణ్డలాంశుశిఖిని వ్యామిశ్రధూమశ్రియః
కల్యాణైకభువః కటాక్షసుషమాః కామాక్షి రాజన్తి తే ॥ ౧౯॥

కలకలరణత్కాఞ్చి కాఞ్చీవిభూషణమాలికా
కచభరలసచ్చన్ద్రా చన్ద్రావతంససధర్మిణీ ।

కవికులగిరః శ్రావంశ్రావం మిలత్పులకాంకురా
విరచితశిరఃకమ్పా కమ్పాతటే పరిశోభతే ॥ ౨౦॥

సరసవచసాం వీచీ నీచీభవన్మధుమాధురీ
భరితభువనా కీర్తిర్మూర్తిర్మనోభవజిత్వరీ ।
జనని మనసో యోగ్యం భోగ్యం నృణాం తవ జాయతే
కథమివ వినా కాఞ్చీభూషే కటాక్షతరఙ్గితమ్ ॥ ౨౧॥

భ్రమరితసరిత్కూలో నీలోత్పలప్రభయాఽఽభయా
నతజనతమఃఖణ్డీ తుణ్డీరసీమ్ని విజృమ్భతే ।
అచలతపసామేకః పాకః ప్రసూనశరాసన-
ప్రతిభటమనోహారీ నారీకులైకశిఖామణిః ॥ ౨౨॥

మధురవచసో మన్దస్మేరా మతఙ్గజగామినః
తరుణిమజుషస్తాపిచ్ఛాభాస్తమఃపరిపన్థినః ।
కుచభరనతాః కుర్యుర్భద్రం కురఙ్గవిలోచనాః
కలితకరుణాః కాఞ్చీభాజః కపాలిమహోత్సవాః ॥ ౨౩॥

కమలసుషమాక్ష్యారోహే విచక్షణవీక్షణాః
కుముదసుకృతక్రీడాచూడాలకున్తలబన్ధురాః ।
రుచిరరుచిభిస్తాపిచ్ఛశ్రీప్రపఞ్చనచుఞ్చవః
పురవిజయినః కమ్పాతీరే స్ఫురన్తి మనోరథాః ॥ ౨౪॥

కలితరతయః కాఞ్చీలీలావిధౌ కవిమణ్డలీ-
వచనలహరీవాసన్తీనాం వసన్తవిభూతయః ।

కుశలవిధయే భూయాసుర్మే కురఙ్గవిలోచనాః
కుసుమవిశిఖారాతేరక్ష్ణాం కుతూహలవిభ్రమాః ॥ ౨౫ ॥

కబలితతమస్కాణ్డాస్తుణ్డీరమణ్డలమణ్డనాః
సరసిజవనీసన్తానానామరున్తుదశేఖరాః ।
నయనసరణేర్నేదీయంసః కదా ను భవన్తి మే
తరుణజలదశ్యామాః శమ్భోస్తపఃఫలవిభ్రమాః ॥ ౨౬ ॥

అచరమమిషుం దీనం మీనధ్వజస్య ముఖశ్రియా
సరసిజభువో యానం మ్లానం గతేన చ మఞ్జునా ।
త్రిదశసదసామన్నం ఖిన్నం గిరా చ వితన్వతీ
తిలకయతి సా కమ్పాతీరం త్రిలోచనసున్దరీ ॥ ౨౭ ॥

జనని భువనే చఙ్క్రమ్యేఽహం కియన్తమనేహసం
కుపురుషకరభ్రష్టైర్దుష్టైర్ధనైరుదరమ్భరిః ।
తరుణకరుణే తన్ద్రాశూన్యే తరఙ్గయ లోచనే
నమతి మయి తే కించిత్కాఞ్చీపురీమణిదీపికే ॥ ౨౮ ॥

మునిజనమనఃపేటీరత్నం స్ఫురత్కరుణానటీ-
విహరణకలాగేహం కాఞ్చీపురీమణిభూషణమ్ ।
జగతి మహతో మోహవ్యాధేర్నృణాం పరమౌషధం
పురహరదృశాం సాఫల్యం మే పురః పరిజృమ్భతామ్ ॥ ౨౯ ॥

మునిజనమోధామ్నే ధామ్నే వచోమయజాహ్నవీ-
హిమగిరితటప్రాగ్భారాయాక్షరాయ పరాత్మనే ।

విహరణజుషే కాఞ్చీదేశే మహేశ్వరలోచన-
త్రితయసరసక్రీడాసౌధాఙ్గణాయ నమో నమః ॥ ౩౦॥

మరకతరుచాం ప్రత్యాదేశం మహేశ్వరచక్షుషామ్
అమృతలహరీపూరం పారం భవాఖ్యపయోనిధేః ।
సుచరితఫలం కాఞ్చీభాజో జనస్య పచేలిమం
హిమశిఖరిణో వంశస్యైకం వతంసముపాస్మహే ॥ ౩౧॥

ప్రణమనదినారమ్భే కమ్పానదీసఖి తావకే
సరసకవితోన్మేషః పూషా సతాం సముదఞ్చితః ।
ప్రతిభటమహాప్రౌఢప్రోద్యత్కవిత్వకుముద్వతీం
నయతి తరసా నిద్రాముద్రాం నగేశ్వరకన్యకే ॥ ౩౨॥

శమితజడిమారమ్భా కమ్పాతటీనికటేచరీ
నిహతదురితస్తోమా సోమార్ధముద్రితకున్తలా ।
ఫలితసుమనోవాఞ్ఛా పాఞ్చాయుధీ పరదేవతా
సఫలయతు మే నేత్రే గోత్రేశ్వరప్రియనన్దినీ ॥ ౩౩॥

మమ తు ధిషణా పీడ్యా జాడ్యాతిరేక కథం త్వయా
కుముదసుషమామైత్రీపాత్రీవతంసితకున్తలామ్ ।
జగతి శమితస్తమ్భాం కమ్పానదీనిలయామసౌ
శ్రియతి హి గలత్తన్ద్రా చన్ద్రావతంససధర్మిణీమ్ ॥ ౩౪॥

పరిమలపరీపాకోద్రేకం పయోముచి కాఞ్చనే
శిఖరిణి పునర్ద్వైధీభావం శశిన్యరుణాతపమ్ ।

అపి చ జనయన్కమ్బోర్లక్ష్మీమనమ్బుని కోఽప్యసౌ
కుసుమధనుషః కాఞ్చీదేశే చకాస్తి పరాక్రమః ॥ ౩౫ ॥

పురదమయితుర్వామోత్సఙ్గస్థలేన రసజ్ఞయా
సరసకవితాభాజా కాఞ్చీపురోదరసీమయా ।
తటపరిసరైర్నీహారాద్రేర్వచోభిరకృత్రిమైః
కిమివ న తులామస్మచ్చేతో మహేశ్వరి గాహతే ॥ ౩౬ ॥

నయనయుగలీమాస్మాకీనాం కదా ను ఫలేగ్రహీం
విదధతి గతౌ వ్యాకుర్వాణా గజేన్ద్రచమత్క్రియామ్ ।
మరతకరుచో మాహేశానా ఘనస్తననమ్రితాః
సుకృతవిభవాః ప్రాఞ్చః కాఞ్చీవతంసధురన్ధరాః ॥ ౩౭ ॥

మనసిజయశఃపారమ్పర్యం మరన్దఝరీసువాం
కవికులగిరాం కన్దం కమ్పానదీతటమణ్డనమ్ ।
మధురలలితం మత్కం చక్షుర్మనీషిమనోహరం
పురవిజయినః సర్వస్వం తత్పురస్కురుతే కదా ॥ ౩౮ ॥

శిథిలితతమోలీలాం నీలారవిన్దవిలోచనాం
దహనవిలసత్ఫాలాం శ్రీకామకోటిముపాస్మహే ।
కరధృతసచ్చూలాం కాలారిచిత్తహరాం పరాం
మనసిజకృపాలీలాం లోలాలకామలికేక్షణామ్ ॥ ౩౯ ॥

కలాలీలాశాలా కవికులవచఃకైరవవనీ-
శరజ్జ్యోత్స్నాధారా శశధరశిశుశ్లాఘ్యముకుటీ ।

పునీతే నః కమ్పాపులినతటసౌహార్దతరలా
కదా చక్షుర్మార్గం కనకగిరిధానుష్కమహిషీ ॥ ౪౦॥

నమః స్తాన్నమ్రేభ్యః స్తనగరిమగర్వేణ గురుణా
దధానేభ్యశ్చూడాభరణమమృతస్యన్ది శిశిరమ్ ।
సదా వాస్తవేభ్యః సువిధభువి కమ్పాఖ్యసరితే
యశోవ్యాపారేభ్యః సుకృతవిభవేభ్యో రతిపతేః ॥ ౪౧॥

అసూయన్తీ కాచిన్మరకతరుచో నాకిముకుటీ-
కదమ్బం చుమ్బన్తీ చరణనఖచన్ద్రాంశుపటలైః ।
తమోముద్రాం విద్రావయతు మమ కాఞ్చీర్నిలయనా
హరోత్సఙ్గశ్రీమన్మణిగృహమహాదీపకలికా ॥ ౪౨॥

అనాద్యన్తా కాచిత్సుజననయనానన్దజననీ
నిరున్ధానా కాన్తిం నిజరుచివిలాసైర్జలముచామ్ ।
స్మరారేస్తారల్యం మనసి జనయన్తీ స్వయమహో
గలత్కమ్పా శమ్పా పరిలసతి కమ్పాపరిసరే ॥ ౪౩॥

సుధాడిణ్డీరశ్రీః స్మితరుచిషు తుణ్డీరవిషయం
పరిష్కుర్వాణాసౌ పరిహసితనీలోత్పలరుచిః ।
స్తనాభ్యామానమ్రా స్తబకయతు మే కాఙ్క్షితతరుం
దృశామైశానీనాం సుకృతఫలపాణ్డిత్యగరిమా ॥ ౪౪॥

కృపాధారాద్రోణీ కృపణధిషణానాం ప్రణమతాం
నిహన్త్రీ సన్తాపం నిగమముకుటోత్తంసకలికా ।

పరా కాఞ్చీలీలాపరిచయవతీ పర్వతసుతా
గిరాం నీవీ దేవీ గిరిశపరతన్త్రా విజయతే ॥ ౪౫॥

కవిత్వశ్రీకన్దః సుకృతపరిపాటీ హిమగిరేః
విధాత్రీ విశ్వేషాం విషమశరవీరధ్వజపటీ ।
సఖీ కమ్పానద్యాః పదహసితపాథోజయుగలీ
పురాణో పాయాన్నః పురమథనసామ్రాజ్యపదవీ ॥ ౪౬॥

దరిద్రాణా మధ్యే దరదలితతాపిచ్ఛసుషమాః
స్తనాభోగక్కాన్తాస్తరుణహరిణాఙ్కాఙ్కితకచాః ।
హరాధీనా నానావిబుధముకుటీచుమ్బితపదాః
కదా కమ్పాతీరే కథయ విహరామో గిరిసుతే ॥ ౪౭॥

వరీవర్తు స్థేమా త్వయి మమ గిరాం దేవి మనసో
నరీనర్తు ప్రౌఢా వదనకమలే వాక్యలహరీ ।
చరీచర్తు ప్రజ్ఞాజనని జడిమానః పరజనే
సరీసర్తు స్వైరం జనని మయి కామాక్షి కరుణా ॥ ౪౮॥

క్షణాత్తే కామాక్షి భ్రమరసుషమాశిక్షణగురుః
కటాక్షవ్యాక్షేపో మమ భవతు మోక్షాయ విపదామ్ ।
నరీనర్తు స్వైరం వచనలహరీ నిర్జరపురీ-
సరిద్వీచీనీచీకరణపటురాస్యే మమ సదా ॥ ౪౯॥

పురస్తాన్మే భూయఃప్రశమనపరః స్తాన్మమ రుజాం
ప్రచారస్తే కమ్పాతటవిహృతిసమ్పాదిని దృశోః ।

ఇమాం యాచ్ఞామూరీకురు సపది దూరీకురు తమః-
పరీపాకం మత్కం సపది బుధలోకం చ నయ మామ్ ॥ ౫౦॥

ఉదఞ్చన్తీ కాఞ్చీనగరనిలయే త్వత్కరుణయా
సమృద్ధా వాగ్ధాటీ పరిహసితమాధ్వీ కవయతామ్ ।
ఉపాదత్తే మారప్రతిభటజటాజూటముకుటీ-
కుటీరోల్లాసిన్యాః శతమఖతటిన్యా జయపటీమ్ ॥ ౫౧॥

శ్రియం విద్యాం దద్యాజ్జనని నమతాం కీర్తిమమితాం
సుపుత్రాన్ ప్రాదత్తే తవ ఝుటితి కామాక్షి కరుణా ।
త్రిలోక్యామాధిక్యం త్రిపురపరిపన్థిప్రణయిని
ప్రణామస్త్వత్పాదే శమితదురితే కిం న కురుతే ॥ ౫౨॥

మనఃస్తమ్భం స్తమ్భం గమయదుపకమ్పం ప్రణమతాం
సదా లోలం నీలం చికురజితలోలమ్బనికరమ్ ।
గిరాం దూరం స్మేరం ధృతశశికిశోరం పశుపతేః
దృశాం యోగ్యం భోగ్యం తుహినగిరిభాగ్యం విజయతే ॥ ౫౩॥

ఘనశ్యామాన్కామాన్తకమహిషి కామాక్షి మధురాన్
దృశాం పాతానేతానమృతజలశీతాననుపమాన్ ।
భవోత్పాతే భీతే మయి వితర నాథే దృఢభవ-
న్మనశ్శోకే మూకే హిమగిరిపతాకే కరుణయా ॥ ౫౪॥

నతానాం మన్దానాం భవనిగలబన్ధాకులధియాం
మహాన్ధ్యాం రున్ధానామభిలషితసన్తానలతికామ్ ।

చరన్తీం కమ్పాయాస్తటభువి సవిత్రీం త్రిజగతాం
స్మరామస్తాం నిత్యం స్మరమథనజీవాతుకలికామ్ ॥ ೫೫ ॥

పరా విద్యా హృద్యాశ్రితమదనవిద్యా మరకత-
ప్రభానీలా లీలాపరవశితశూలాయుధమనాః ।
తమఃపూరం దూరం చరణనతపౌరన్దరపురీ-
మృగాక్షీ కామాక్షీ కమలతరలాక్షీ నయతు మే ॥ ೫೬ ॥

అహన్తాఖ్యా మత్కం కబలయతి హా హన్త హరిణీ
హఠాత్సంవిద్రూపం హరమహిషి సస్యాఙ్కురమసౌ ।
కటాక్షవ్యాక్షేపప్రకటహరిపాషాణపటలైః
ఇమాముచ్చైరుచ్చాటయ ఝటితి కామాక్షి కృపయా ॥ ೫೭ ॥

బుధే వా మూకే వా తవ పతతి యస్మిన్క్షణమసౌ
కటాక్షః కామాక్షి ప్రకటజడిమక్షోదపటిమా ।
కథంకారం నాస్మై కరముకులచూడాలముకుటా
నమోవాకం బ్రూయుర్నముచిపరిపన్థిప్రభృతయః ॥ ೫೮ ॥

ప్రతీచీం పశ్యామః ప్రకటరుచినీవారకమణి-
ప్రభాసధ్రీచీనాం ప్రదలితషడాధారకమలామ్ ।
చరన్తీం సౌషుమ్నే పథి పరపదేన్దుప్రవిగల-
త్సుధార్ద్రాం కామాక్షీం పరిణతపరంజ్యోతిరుదయామ్ ॥ ೫೯ ॥

జమ్భారాతిప్రభృతిముకుటీః పాదయోః పీఠయన్తీ
గుమ్ఫాన్వాచాం కవిజనకృతాన్స్వైరమారామయన్తీ ।

శమ్పాలక్ష్మీం మణిగణరుచాపాటలైః ప్రాపయన్తీ
కమ్పాతీరే కవిపరిషదాం జృమ్భతే భాగ్యసీమా ॥ ౬౦॥

చన్ద్రాపీడాం చతురవదనాం చఞ్చలాపాఙ్గలీలాం
కున్దస్మేరాం కుచభరనతాం కున్తలోద్ధూతభృఙ్గామ్ ।
మారారాతేర్మదనశిఖినం మాంసలం దీపయన్తీం
కామాక్షీం తాం కవికులగిరాం కల్పవల్లీముపాసే ॥ ౬౧॥

కాలామ్భోదప్రకరసుషమాం కాన్తిభిస్తిర్జయన్తీ
కల్యాణానాముదయసరణిః కల్పవల్లీ కవీనామ్ ।
కన్దర్పారేః ప్రియసహచరీ కల్మషాణాం నిహన్త్రీ
కాఞ్చీదేశం తిలకయతి సా కాపి కారుణ్యసీమా ॥ ౬౨॥

ఊరీకుర్వన్నురసిజతటే చాతురీం భూధరాణాం
పాథోజానాం నయనయుగలే పరిపన్థ్యం వితన్వన్ ।
కమ్పాతీరే విహరతి రుచా మోఘయన్మేఘశైలీం
కోకద్వేషం శిరసి కలయన్కోఽపి విద్యావిశేషః ॥ ౬౩॥

కాఞ్చీలీలాపరిచయవతీ కాపి తాపిచ్ఛలక్ష్మీః
జాడ్యారణ్యే హుతవహశిఖా జన్మభూమిః కృపాయాః ।
మాకన్దశ్రీర్మధురకవితాచాతురీ కోకిలానాం
మార్గే భూయాన్మమ నయనయోర్మాన్మథీ కాపి విద్యా ॥ ౬౪॥

సేతుర్మాతర్మరతకమయో భక్తిభాజాం భవాబ్ధౌ
లీలాలోలా కువలయమయీ మాన్మథీ వైజయన్తీ ।

కాఞ్చీభూషా పశుపతిదృశాం కాపి కాలాఞ్జనాలీ
మత్కం దుఃఖం శిథిలయతు తే మఞ్జులాపాఙ్గమాలా ॥ ౬౫॥

వ్యావృణ్వానాః కువలయదలప్రక్రియావైరముద్రాం
వ్యాకుర్వాణా మనసిజమహారాజసామ్రాజ్యలక్ష్మీమ్ ।
కాఞ్చీలీలావిహృతిరసికే కాఙ్క్షితం నః క్రియాసుః
బన్ధచ్ఛేదే తవ నియమినాం బద్ధదీక్షాః కటాక్షాః ॥ ౬౬॥

కాలామ్భోదే శశిరుచి దలం కైతకం దర్శయన్తీ
మధ్యేసౌదామిని మధులిహాం మాలికాం రాజయన్తీ ।
హంసారావం వికచకమలే మఞ్జుముల్లాసయన్తీ
కమ్పాతీరే విలసతి నవా కాపి కారుణ్యలక్ష్మీః ॥ ౬౭॥

చిత్రం చిత్రం నిజమృదుతయా భర్త్సయన్పల్లవాలీం
పుంసాం కామాన్భువి చ నియతం పూరయన్పుణ్యభాజామ్ ।
జాతః శైలాన్న తు జలనిధేః స్వైరసంచారశీలః
కాఞ్చీభూషా కలయతు శివం కోఽపి చిన్తామణిర్మే ॥ ౬౮॥

తామ్రామ్భోజం జలదనికటే తత్ర బన్ధూకపుష్పం
తస్మిన్మల్లీకుసుమసుషమాం తత్ర వీణానినాదమ్ ।
వ్యావృన్వానా సుకృతలహరీ కాపి కాఞ్చీనగర్యామ్
ఐశానీ సా కలయతితరామైన్ద్రజాలం విలాసమ్ ॥ ౬౯॥

ఆహారాంశం త్రిదశసదసామాశ్రయే చాతకానామ్
ఆకాశోపర్యపి చ కలయన్నాలయం తుఙ్గమేషామ్ ।

కమ్పాతీరే విహరతితరాం కామధేనుః కవీనాం
మన్దస్మేరో మదననిగమప్రక్రియాసమ్ప్రదాయః ॥ ౨౦॥

ఆర్ద్రీభూతైరవిరలకృపైరాత్తలీలావిలాసైః
ఆస్థాపూర్ణైరధికచపలైరఞ్చితామ్భోజశిల్పైః ।
కాన్తైర్లక్ష్మీలలితభవనైః కాన్తికైవల్యసారైః
కాశ్మల్యం నః కబలయతు సా కామకోటీ కటాక్షైః ॥ ౨౧॥

ఆధూన్వన్త్యై తరలనయనైరాఙ్గజీం వైజయన్తీమ్
ఆనన్దిన్యై నిజపదజుషామాత్తకాఞ్చీపురాయై ।
ఆస్మాకీనం హృదయమఖిలైరాగమానాం ప్రపఞ్చైః
ఆరాధ్యాయై స్పృహయతితరామదిమాయై జనన్యై ॥ ౨౨॥

దూరం వాచాం త్రిదశసదసాం దుఃఖసిన్ధోస్తరిత్రం
మోహక్ష్వేలక్షితిరుహవనే క్రూరధారం కుఠారమ్ ।
కమ్పాతీరప్రణయి కవిభిర్వర్ణితోద్యచ్చరిత్రం
శాన్త్యై సేవే సకలవిపదాం శాంకరం తత్కలత్రమ్ ॥ ౨౩॥

ఖణ్డీకృత్య ప్రకృతికుటిలం కల్మషం ప్రాతిభశ్రీ-
శుణ్డీరత్వం నిజపదజుషాం శూన్యతన్ద్రం దిశన్తీ ।
తుణ్డీరాఖ్యే మహతి విషయే స్వర్ణవృష్టిప్రదాత్రీ
చణ్డీ దేవీ కలయతి రతిం చన్ద్రచూడాలచూడే ॥ ౨౪॥

యేన ఖ్యాతో భవతి స గృహీ పూరుషో మేరుధన్వా
యద్దృక్కోణే మదననిగమప్రాభవం బోభవీతి ।

యత్రీవ్త్రైవ త్రిజగదధిపో జృమ్భతే కిమ్పచానః
కమ్పాతీరే స జయతి మహాన్కశ్చిదోజోవిశేషః ॥ ౭౫ ॥

ధన్యా ధన్యా గతిరిహ గిరాం దేవి కామాక్షి యన్మే
నిన్ద్యాం భిన్ద్యాత్సపది జడతాం కల్మషాదున్మిషన్తీమ్ ।
సాధ్వీ మాధ్వీరసమధురతాభఞ్జినీ మఞ్జురీతిః
వాణీవేణీ ఝటితి వృణుతాత్స్వర్ధునీస్పర్ధినీ మామ్ ॥ ౭౬ ॥

యస్యా వాటీ హృదయకమలం కౌసుమీ యోగభాజాం
యస్యాః పీఠీ సతతశిశిరా శీకరైర్మాకరన్దైః ।
యస్యాః పేటీ శ్రుతిపరిచలన్మౌలిరత్నస్య కాఞ్చీ
సా మే సోమాభరణమహిషీ సాధయేత్కాఙ్క్షితాని ॥ ౭౭ ॥

ఏకా మాతా సకలజగతామీయుషీ ధ్యానముద్రామ్
ఏకామ్రాధీశ్వరచరణయోరేకతానాం సమిన్ధే ।
తాటఙ్కోద్యన్మణిగణరుచా తామ్రకర్ణప్రదేశా
తారుణ్యశ్రీస్తబకితతనుస్తాపసీ కాపి బాలా ॥ ౭౮ ॥

దన్తాదన్తిప్రకటనకరీ దన్తిభిర్మన్దయానైః
మన్దారాణాం మదపరిణతిం మథ్నతీ మన్దహాసైః ।
అఙ్కూరాభ్యాం మనసిజతరోరఙ్కితోరాః కుచాభ్యా-
మన్తఃకాఞ్చి స్ఫురతి జగతామాదిమా కాపి మాతా ॥ ౭౯ ॥

త్రియమ్బకకుటుమ్బినీం త్రిపురసున్దరీమిన్దిరాం
పులిన్దపతిసున్దరీం త్రిపురభైరవీం భారతీమ్ ।

మతఙ్గకులనాయికాం మహిషమర్దనీం మాతృకాం
భణన్తి విబుధోత్తమా విహృతిమేవ కామాక్షి తే ॥ ౮౦॥

మహామునిమనోనటీ మహితరమ్యకమ్పాతటీ-
కుటీరకవిహారిణీ కుటిలబోధసంహారిణీ ।
సదా భవతు కామినీ సకలదేహినాం స్వామినీ
కృపాతిశయకింకరీ మమ విభూతయే శాంకరీ ॥ ౮౧॥

జడాః ప్రకృతినిర్ధనా జనవిలోచనారున్తుదా
నరా జనని వీక్షణం క్షణమవాప్య కామాక్షి తే ।
వచస్సు మధుమాధురీం ప్రకటయన్తి పౌరన్దరీ-
విభూతిషు విడమ్బనాం వపుషి మాన్మథీం ప్రక్రియామ్ ॥ ౮౨॥

ఘనస్తనతటస్ఫుటస్ఫురితకఞ్చులీచఞ్చలీ-
కృతత్రిపురశాసనా సుజనశీలితోపాసనా ।
దృశోః సరణిమశ్నుతే మమ కదా ను కాఞ్చీపురే
పరా పరమయోగినాం మనసి చిత్కలా పుష్కలా ॥ ౮౩॥

కవీన్ద్రహృదయేచరీ పరిగృహీతకాఞ్చీపురీ
నిరూఢకరుణాఝరీ నిఖిలలోకరక్షాకరీ ।
మనఃపథదవీయసీ మదనశాసనప్రేయసీ
మహాగుణగరీయసీ మమ దృశోఽస్తు నేదీయసీ ॥ ౮౪॥

ధనేన న రమామహే ఖలజనాన్న సేవామహే
న చాపలమయామహే భవభయాన్న దూయామహే ।

స్థిరాం తనుమహేతరాం మనసి కిం చ కాఞ్చీరత-
స్మరాన్తకకుటుమ్బినీచరణపల్లవోపాసనామ్ ॥ ౮౫ ॥

సురాః పరిజనా వపుర్మనసిజాయ వైరాయతే
త్రివిష్టపనితమ్బినీకుచతటీ చ కేలీగిరిః ।
గిరః సురభయో వయస్తరుణిమా దరిద్రస్య వా
కటాక్షసరణౌ క్షణం నిపతితస్య కామాక్షి తే ॥ ౮౬ ॥

పవిత్రయ జగత్త్రయీవిబుధబోధజీవాతుభిః
పురత్రయవిమర్దినః పులకకఞ్చులీదాయిభిః ।
భవక్షయవిచక్షణైర్వ్యసనమోక్షణైర్వీక్షణైః
నిరక్షరశిరోమణిం కరుణయైవ కామాక్షి మామ్ ॥ ౮౭ ॥

కదా కలితఖేలనాః కరుణయైవ కాఞ్చీపురే
కలాయముకులత్విషః శుభకదమ్బపూర్ణాఙ్కురాః ।
పయోధరభరాలసాః కవిజనేషు తే బన్ధురాః
పచేలిమకృపారసా పరిపతన్తి మార్గే దృశోః ॥ ౮౮ ॥

అశోధ్యమచలోద్భవం హృదయనన్దనం దేహినామ్
అనర్ఘమధికాఞ్చి తత్కిమపి రత్నముద్ద్యోతతే ।
అనేన సమలంకృతా జయతి శఙ్కరాఙ్కస్థలీ
కదాస్య మమ మానసం వ్రజతి పేటికావిభ్రమమ్ ॥ ౮౯ ॥

పరామృతఝరీప్లుతా జయతి నిత్యమన్తశ్చరీ
భువామపి బహిశ్చరీ పరమసంవిదేకాత్మికా ।

మహద్భిరపరోక్షితా సతతమేవ కాఞ్చీపురే
మమాన్వహమహంమతిర్మనసి భాతు మాహేశ్వరీ ॥ ౬౦॥

తమోవిపినధావినం సతతమేవ కాఞ్చీపురే
విహారరసికా పరా పరమసంవిదుర్వీరుహే ।
కటాక్షనిగలైర్దృఢం హృదయదుష్టదన్తావలం
చిరం నయతు మామకం త్రిపురవైరిసీమన్తినీ ॥ ౬౧॥

త్వమేవ సతి చణ్డికా త్వమసి దేవి చాముణ్డికా
త్వమేవ పరమాతృకా త్వమపి యోగినీరూపిణీ ।
త్వమేవ కిల శామ్భవీ త్వమసి కామకోటీ జయా
త్వమేవ విజయా త్వయి త్రిజగదమ్బ కిం బ్రూమహే ॥ ౬౨॥

పరే జనని పార్వతి ప్రణతపాలిని ప్రాతిభ-
ప్రదాత్రి పరమేశ్వరి త్రిజగదాశ్రితే శాశ్వతే ।
త్రియమ్బకకుటుమ్బిని త్రిపదసఙ్గిని త్రీక్షణే
త్రిశక్తిమయి వీక్షణం మయి నిధేహి కామాక్షి తే ॥ ౬౩॥

మనోమధుకరోత్సవం విదధతీ మనీషాజుషాం
స్వయమ్ప్రభవవైఖరీవిపినవీథికాలమ్బినీ ।
అహో శిశిరితా కృపామధురసేన కమ్రాతటే
చరాచరవిధాయినీ చలతి కాపి చిన్మఞ్జరీ ॥ ౬౪॥

కలావతి కలాభృతో ముకుటసీమ్ని లీలావతి
స్పృహావతి మహేశ్వరే భువనమోహనే భాస్వతి ।

ప్రభావతి రమే సదా మహితరూపశోభావతి
త్వరావతి పరే సతాం గురుకృపామ్బుధారావతి ॥ ౯౫॥

త్వయైవ జగదమ్బయా భువనమణ్డలం సూయతే
త్వయైవ కరుణార్ద్రయా తదపి రక్షణం నీయతే ।
త్వయైవ ఖరకోపయా నయనపావకే హూయతే
త్వయైవ కిల నిత్యయా జగతి సన్తతం స్థీయతే ॥ ౯౬॥

చరాచరజగన్మయీం సకలహృన్మయీం చిన్మయీం
గుణత్రయమయీం జగత్త్రయమయీం త్రిధామామయీమ్ ।
పరాపరమయీం సదా దశదిశాం నిశాహర్మయీం
పరాం సతతసన్మయీం మనసి చిన్మయీం శీలయే ॥ ౯౭॥

జయ జగదమ్బికే హరకుటుమ్బిని వక్త్రరుచా
జితశరదమ్బుజే ఘనవిడమ్బిని కేశరుచా ।
పరమవలమ్బనం కురు సదా పరరూపధరే
మమ గతసంవిదో జడిమడమ్బరతాణ్డవినః ॥ ౯౮॥

భువనజనని భూషాభూతచన్ద్రే నమస్తే
కలుషశమని కమ్పాతీరగేహే నమస్తే ।
నిఖిలనిగమవేద్యే నిత్యరూపే నమస్తే
పరశివమయి పాశచ్ఛేదహస్తే నమస్తే ॥ ౯౯॥

క్వణత్కాఞ్చీ కాఞ్చీపురమణివిపఞ్చీలయఝరీ-
శిరఃకమ్పా కమ్పావసతిరనుకమ్పాజలనిధిః ।

ఘనశ్యామా శ్యామా కఠినకుచసీమా మనసి మే
మృగాక్షీ కామాక్షీ హరనటనసాక్షీ విహరతాత్ ॥ ౧౦౦॥

సమరవిజయకోటీ సాధకానన్దధాటీ
మృదుగుణపరిపేటీ ముఖ్యకాదమ్బవాటీ ।
మునినుతపరిపాటీ మోహితాజాణ్డకోటీ
పరమశివవధూటీ పాతు మాం కామకోటీ ॥ ౧౦౧॥

ఇమం పరవరప్రదం ప్రకృతిపేశలం పావనం
పరాపరచిదాకృతిప్రకటనప్రదీపాయితమ్ ।
స్తవం పఠతి నిత్యదా మనసి భావయన్నమ్బికాం
జపైరలమలం మఖైరధికదేహసంశోషణైః ॥ ౧౦౨॥

స్తుతిశతకం సమ్పూర్ణమ్ ॥

॥ కటాక్షశతకమ్ ॥
మోహాన్ధకారనివహం వినిహన్తుమీడే
మూకాత్మనామపి మహాకవితావదాన్యాన్ ।
శ్రీకాఞ్చిదేశశిశిరీకృతిజాగరూకాన్
ఏకామ్రనాథతరుణీకరుణావలోకాన్ ॥ ౧॥

మాతర్జయన్తి మమతాగ్రహమోక్షణాని
మాహేన్ద్రనీలరుచిశిక్షణదక్షిణాని ।

కామాక్షి కల్పితజగత్త్రయరక్షణాని
త్వద్వీక్షణాని వరదానవిచక్షణాని ॥ ౨॥

ఆనఙ్గతన్త్రవిధిదర్శితకౌశలానామ్
ఆనన్దమన్దపరిఘూర్ణితమన్థరాణామ్ ।
తారల్యమమ్బ తవ తాడితకర్ణసీమ్నాం
కామాక్షి ఖేలతి కటాక్షనిరీక్షణానామ్ ॥ ౩॥

కల్లోలితేన కరుణారసవేల్లితేన
కల్మాషితేన కమనీయమృదుస్మితేన ।
మామఞ్చితేన తవ కించన కుఞ్చితేన
కామాక్షి తేన శిశిరీకురు వీక్షితేన ॥ ౪॥

సాహాయ్యకం గతవతీ ముహురర్జనస్య
మన్దస్మితస్య పరితోషితభీమచేతాః ।
కామాక్షి పాణ్డవచమూరివ తావకీనా
కర్ణాన్తికం చలతి హన్త కటాక్షలక్ష్మీః ॥ ౫॥

అస్తం క్షణాన్నయతు మే పరితాపసూర్యమ్
ఆనన్దచన్ద్రమసమానయతాం ప్రకాశమ్ ।
కాలాన్ధకారసుషుమాం కలయన్దిగన్తే
కామాక్షి కోమలకటాక్షనిశాగమస్తే ॥ ౬॥

తాటాఙ్కమౌక్తికరుచాఙ్కురదన్తకాన్తిః
కారుణ్యహస్తిపశిఖామణినాధిరూఢః ।

ఉన్మూలయత్వశుభపాదపమస్మదీయం
కామాక్షి తావకకటాక్షమతఙ్గజేతన్ద్రః ॥ ౭ ॥

ఛాయాభరణే జగతాం పరితాపహారీ
తాటఙ్కరత్నమణితల్లజపల్లవశ్రీః ।
కారుణ్యనామ వికిరన్మకరన్దజాలం
కామాక్షి రాజతి కటాక్షసురద్రుమస్తే ॥ ౮ ॥

సూర్యాశ్రయప్రణయినీ మణికుణ్డలాంశు-
లౌహిత్యకోకనదకాననమాననీయా ।
యాన్తీ తవ స్మరహరాననకాన్తిసిన్ధుం
కామాక్షి రాజతి కటాక్షకలిన్దకన్యా ॥ ౯ ॥

ప్రాప్నోతి యం సుకృతినం తవ పక్షపాతాత్
కామాక్షి వీక్షణవిలాసకలాపురన్ధ్రీ ।
సద్యస్తమేవ కిల ముక్తివధూర్వృణీతే
తస్మాన్నితాన్తమనయోరిదమైకమత్యమ్ ॥ ౧౦ ॥

యాన్తీ సదైవ మరుతామనుకూలభావం
భ్రూవల్లిశక్రధనురుల్లసితా రసార్ద్రా ।
కామాక్షి కౌతుకతరఙ్గితనీలకణ్ఠా
కాదమ్బినీవ తవ భాతి కటాక్షమాలా ॥ ౧౧ ॥

గఙ్గామ్బుసి స్మితమయే తపనాత్మజేవ
గఙ్గాధరోరసి నవోత్పలమాలికేవ ।

వక్త్రప్రభాసరసి శైవలమణ్డలీవ
కామాక్షి రాజతి కటాక్షరుచిచ్ఛటా తే ॥ ౧౨॥

సంస్కారతః కిమపి కన్దలితాన్ రసజ్ఞ-
కేదారసీమ్ని సుధియాముపభోగయోగ్యాన్ ।
కల్యాణసూక్తిలహరీకలమాంకురాన్నః
కామాక్షి పక్ష్మలయతు త్వదపాఙ్గమేఘః ॥ ౧౩॥

చాఞ్చల్యమేవ నియతం కలయన్ప్రకృత్యా
మాలిన్యభూః శ్రతిపథాక్రమజాగరూకః ।
కైవల్యమేవ కిము కల్పయతే నతానాం
కామాక్షి చిత్రమపి తే కరుణాకటాక్షః ॥ ౧౪॥

సంజీవనే జనని చూతశిలీముఖస్య
సంమోహనే శశికిశోరకశేఖరస్య ।
సంస్తమ్భనే చ మమతాగ్రహచేష్టితస్య
కామాక్షి వీక్షణకలా పరమౌషధం తే ॥ ౧౫॥

నీలోఽపి రాగమధికం జనయన్పురారేః
లోలోఽపి భక్తిమధికాం దృఢయన్నరాణామ్ ।
వక్రోఽపి దేవి నమతాం సమతాం వితన్వన్
కామాక్షి నృత్యతు మయి త్వదపాఙ్గపాతః ॥ ౧౬॥

కామద్రుహో హృదయయన్త్రణజాగరూకా
కామాక్షి చఞ్చలదృగఞ్చలమేఖలా తే ।

ఆశ్చర్యమమ్బ భజతాం ఝుటితి స్వకీయ-
సమ్పర్క ఏవ విధునోతి సమస్తబన్ధాన్ ॥ ౧౭॥

కుణ్ఠీకరోతు విపదం మమ కుఞ్చితభ్రూ-
చాపాఞ్చితః శ్రితవిదేహభవానురాగః ।
రక్షోపకారమనిశం జనయఞ్జగత్యాం
కామాక్షి రామ ఇవ తే కరుణాకటాక్షః ॥ ౧౮॥

శ్రీకామకోటి శివలోచనశోషితస్య
శృఙ్గారబీజవిభవస్య పునఃప్రరోహే ।
ప్రేమామ్బసార్ద్రమచిరాత్ప్రచురేణ శఙ్కే
కేదారమమ్బ తవ కేవలదృష్టిపాతమ్ ॥ ౧౯॥

మాహాత్మ్యశేవధిరసౌ తవ దుర్విలఙ్ఘ్య-
సంసారవిన్ధ్యగిరికుణ్ఠనకేలిచుఞ్చుః ।
ధైర్యామ్బుధిం పశుపతేశ్చులకీకరోతి
కామాక్షి వీక్షణవిజృమ్భణకుమ్భజన్మా ॥ ౨౦॥

పీయూషవర్షవశిశిరా స్ఫుటదుత్పలశ్రీ-
మైత్రీ నిసర్గమధురా కృతతారకాప్తిః ।
కామాక్షి సంశ్రితవతీ వపురష్టమూర్తేః
జ్యోత్స్నాయతే భగవతి త్వదపాఙ్గమాలా ॥ ౨౧॥

అమ్బ స్మరప్రతిభటస్య వపుర్మనోజ్ఞమ్
అమ్భోజకాననమివాఞ్చితకణ్టకాభమ్ ।

భృఙ్గీవ చుమ్బతి సదైవ సపక్షపాతా
కామాక్షి కోమలరుచిస్త్వదపాఙ్గమాలా ॥ ౨౨॥

కేశప్రభాపటలనీలవితానజాలే
కామాక్షి కుణ్డలమణిచ్ఛవిదీపశోభే ।
శఙ్కే కటాక్షరుచిరఙ్గతలే కృపాఖ్యా
శైలూషికా నటతి శంకరవల్లభే తే ॥ ౨౩॥

అత్యన్తశీతలమతన్ద్రయతు క్షణార్ధమ్
అస్తోకవిభ్రమమనఙ్గవిలాసకన్దమ్ ।
అల్పస్మితాదృతమపారకృపాప్రవాహమ్
అక్షిప్రరోహమచిరాన్మయి కామకోటి ॥ ౨౪॥

మన్దాక్షరాగతరలీకృతిపారతన్త్ర్యాత్
కామాక్షి మన్థరతరాం త్వదపాఙ్గడోలామ్ ।
ఆరుహ్య మన్దమతికౌతుకశాలి చక్షుః
ఆనన్దమేతి ముహురర్ధశశాఙ్కమౌలేః ॥ ౨౫॥

త్రైయమ్బకం త్రిపురసున్దరి హర్మ్యభూమి-
రఙ్గం విహారసరసీ కరుణాప్రవాహః ।
దాసాశ్చ వాసవముఖాః పరిపాలనీయం
కామాక్షి విశ్వమపి వీక్షణభూభృతస్తే ॥ ౨౬॥

వాగీశ్వరీ సహచరీ నియమేన లక్ష్మీః
భ్రూవల్లరీవశకరీ భువనాని గేహమ్ ।

రూపం త్రిలోకనయనామృతమమ్బ తేషాం
కామాక్షి యేషు తవ వీక్షణపారతన్త్రీ ॥ ౨౭॥

మాహేశ్వరం ఝటితి మానసమీనమమ్బ
కామాక్షి ధైర్యజలధౌ నితరాం నిమగ్నమ్ ।
జాలేన శృఙ్ఖలయతి త్వదపాఙ్గనామ్నా
విస్తారితేన విషమాయుధదాశకోఽసౌ ॥ ౨౮॥

ఉన్మథ్య బోధకమలాకారమమ్బ జాడ్య-
స్తమ్బేరమం మమ మనోవిపినే భ్రమన్తమ్ ।
కుణ్ఠీకురుష్వ తరసా కుటిలాగ్రసీమ్నా
కామాక్షి తావకకటాక్షమహాఙ్కుశేన ॥ ౨౯॥

ఉద్వేల్లితస్తబకితైర్లలితైర్విలాసైః
ఉత్థాయ దేవి తవ గాఢకటాక్షకుఞ్జాత్ ।
దూరం పలాయయతు మోహమృగీకులం మే
కామాక్షి స్తవరమనుగ్రహకేసరీన్ద్రః ॥ ౩౦॥

స్నేహాదృతాం విదలితోత్పలకన్తిచోరాం
జేతారమేవ జగదీశ్వరి జేతుకామః ।
మానోద్ధతో మకరకేతురసౌ ధునీతే
కామాక్షి తావకకటాక్షకృపాణవల్లీమ్ ॥ ౩౧॥

శ్రౌతీం వ్రజన్నపి సదా సరణిం మునీనాం
కామాక్షి సన్తతమపి స్మృతిమార్గగామీ ।

కౌటిల్యమమ్బ కథమస్థిరతాం చ ధత్తే
చౌర్యం చ పఙ్కజరుచాం త్వదపాఙ్గపాతః ॥ ౩౨ ॥

నిత్యం శ్రేతుః పరిచితౌ యతమానమేవ
నీలోత్పలం నిజసమీపనివాసలోలమ్ ।
ప్రీత్యైవ పాఠయతి వీక్షణదేశికేన్ద్రః
కామాక్షీ కిన్తు తవ కాలిమసమ్ప్రదాయమ్ ॥ ౩౩ ॥

భ్రాన్త్వా ముహుః స్తబకితస్మితఫేనరాశౌ
కామాక్షి వక్త్రరుచిసంచయవారిరాశౌ ।
ఆనన్దతి త్రిపురమర్దననేత్రలక్ష్మీః
ఆలమ్బ్య దేవి తవ మన్దమపాఙ్గసేతుమ్ ॥ ౩౪ ॥

శ్యామా తవ త్రిపురసున్దరి లోచనశ్రీః
కామాక్షి కన్దలితమేదురతారకాన్తిః ।
జ్యోత్స్నావతీ స్మితరుచాపి కథం తనోతి
స్పర్ధామహో కువలయైశ్చ తథా చకోరైః ॥ ౩౫ ॥

కాలాఞ్జనం చ తవ దేవి నిరీక్షణం చ
కామాక్షి సామ్యసరణిం సముపైతి కాన్త్యా ।
నిశ్శేషనేత్రసులభం జగతీషు పూర్వ-
మన్యత్త్రినేత్రసులభం తుహినాద్రికన్యే ॥ ౩౬ ॥

ధూమాఙ్కురో మకరకేతనపావకస్య
కామాక్షి నేత్రరుచినీలిమచాతురీ తే ।

అత్యన్తమద్భుతమిదం నయనత్రయస్య
హర్షోదయం జనయతే హరుణాఙ్కమౌలేః ॥౩౭॥

ఆరభ్యలేశసమయే తవ వీక్షణస్స
కామాక్షి మూకమపి వీక్షణమాత్రనమ్రమ్ ।
సర్వజ్ఞతా సకలలోకసమక్షమేవ
కీర్తిస్వయంవరణమాల్యవతీ వృణీతే ॥ ౩౮ ॥

కాలామ్బువాహ ఉవ తే పరితాపహారీ
కామాక్షి పుష్కరమధఃకురుతే కటాఖ్్ౕషః ।
పూర్వః పరం క్షణరుచా సముపైతి మైత్రీ-
మన్యస్తు స।తతరుచిం ప్రకటీకరోతి ॥ ౩౯ ॥

సూక్ష్మేఽపి దుర్గమతరేఽపి గురుప్రసాద-
సాహాయ్యకేన విచరన్నపవర్గమార్గే ।
సంసారపఙ్కనిచయే న పతత్యమూం తే
కామాక్షి గాఢమవలమ్బ్య కటాక్షయష్టిమ్ ॥ ౪౦ ॥

కామాక్షి సన్తతమసౌ హరినీలరత్న-
స్తమ్భే కటాక్షరుచిపుఞ్జమయే భవత్యాః ।
బద్ధోఽపి భక్తినిగలైర్మమ చిత్తహస్తీ
స్తమ్భం చ బన్ధమపి ముఞ్చతి హన్త చిత్రమ్ ॥ ౪౧ ॥

కామాక్షి కార్ష్ణ్యమపి సన్తతమఞ్జనం చ
బిభ్రన్నిసర్గతరలోఽపి భవత్కటాక్షః ।

వైమల్యమన్వహమనఞ్జనతా చ భూయః
స్థైర్యం చ భక్తహృదయాయ కథం దదాతి ॥ ౪౨॥

మన్దస్మితస్తబకితం మణికుణ్డలాంశు-
స్తోమప్రవాలరుచిరం శిశిరీకృతాశమ్ ।
కామాక్షి రాజతి కటాక్షరుచేః కదమ్బమ్
ఉద్యానమమ్బ కరుణాహరిణేక్షణాయాః ॥ ౪౩॥

కామాక్షి తావకకటాక్షమహేన్ద్రనీల-
సింహాసనం శ్రితవతో మకరధ్వజస్య ।
సామ్రాజ్యమఙ్గలవిధౌ మణికుణ్డలశ్రీః
నీరాజనోత్సవతరఙ్గితదీపమాలా ॥ ౪౪॥

మాతః క్షణం స్నపయ మాం తవ వీక్షితేన
మన్దాక్షితేన సుజనైరపరోక్షితేన ।
కామాక్షి కర్మతిమిరోత్కరభాస్కరేణ
శ్రేయస్కరేణ మధుపద్యుతితస్కరేణ ॥ ౪౫॥

ప్రేమాపగాపయసి మజ్జనమారచయ్య
యుక్తః స్మితాంశుకృతభస్మవిలేపనేన ।
కామాక్షి కుణ్డలమణిద్యుతిభిర్జటాలః
శ్రీకణ్ఠమేవ భజతే తవ దృష్టిపాతః ॥ ౪౬॥

కైవల్యదాయ కరుణారసకింకరాయ
కామాక్షి కన్దలితవిభ్రమశంకరాయ ।

ఆలోకనాయ తవ భక్తశివంకరాయ
మాతర్నమోఽస్తు పరతన్త్రితశంకరాయ ॥ ౪౭॥

సామ్రాజ్యమఙ్గలవిధౌ మకరధ్వజస్య
లోలాలకాలికృతతోరణమాల్యశోభే ।
కామేశ్వరి ప్రచలదుత్పలవైజయన్తీ-
చాతుర్యమేతి తవ చఞ్చలదృష్టిపాతః ॥ ౪౮॥

మార్గేణ మఞ్జుకచకాన్తితమోవృతేన
మన్దాయమానగమనా మదనాతురాసౌ ।
కామాక్షి దృష్టిరయతే తవ శంకరాయ
సంకేతభూమిమచిరాదభిసారికేవ ॥ ౪౯॥

వ్రీడనువృత్తిరమణీకృతసాహచర్యా
శైవాలితాం గలరుచా శశిశేఖరస్య ।
కామాక్షి కాన్తిసరసీం త్వదపాఙ్గలక్ష్మీః
మన్దం సమాశ్రయతి మజ్జనఖేలనాయ ॥ ౫౦॥

కాషాయమంశుకమివ ప్రకటం దధానో
మాణిక్యకుణ్డలరుచిం మమతావిరోధీ ।
శ్రుత్యన్తసీమని రతః సుతరాం చకాస్తి
కామాక్షి తావకకటాక్షయతీశ్వరోఽసౌ ॥ ౫౧॥

పాషాణ ఏవ హరినీలమణిర్దినేషు
ప్రమ్లానతాం కువలయం ప్రకటీకరోతి ।

నౌమిత్తికో జలదమేచకిమా తత స్తే
కామాక్షి శూన్యముపమనమపాఙ్గలక్ష్మ్యాః ॥ ౫౨ ॥

శృఙ్గారవిభ్రమవతీ సుతరాం సలజ్జా
నాసాగ్రమౌక్తికరుచా కృతమన్దహాసా ।
శ్యామా కటాక్షసుషమా తవ యుక్తమేతత్
కామాక్షి చుమ్బతి దిగమ్బరవక్త్రబిమ్బమ్ ॥ ౫౩ ॥

నీలోత్పలేన మధుపేన చ దృష్టిపాతః
కామాక్షి తుల్య ఇతి తే కథమామనన్తి ।
శైత్యేన నిన్దయతి యదన్వహమిన్దుపాదాన్
పాథోరుహేణ యదసౌ కలహాయతే చ ॥ ౫౪ ॥

ఓష్ఠప్రభాపటలవిద్రుమముద్రితే తే
భ్రూవల్లివీచిసుభగే ముఖకాన్తిసిన్ధౌ ।
కామాక్షి వారిభరపూరణలమ్బమాన-
కాలామ్బువాహసరణిం లభతే కటాక్షః ॥ ౫౫ ॥

మన్దస్మితైర్ధవలితా మణికుణ్డలాంశు-
సమ్పర్కలోహితరుచిస్త్వదపాఙ్గధారా ।
కామాక్షి మల్లికుసుమైర్నవపల్లవైశ్చ
నీలోత్పలైశ్చ రచితేవ విభాతి మాలా ॥ ౫౬ ॥

కామాక్షి శీతలకృపారసనిర్ఝరామ్బః-
సమ్పర్కపక్ష్మలరుచిస్త్వదపాఙ్గమాలా ।

గోభిః సదా పురరిపోరభిలష్యమాణా
దూర్వాకదమ్బకవిడమ్బనమాతనోతి ॥ ౫౭॥

హృత్పఙ్కజం మమ వికాసయతు ప్రముష్ణ-
న్నుల్లాసముత్పలరుచేస్తమసాం నిరోద్ధా ।
దోషానుషఙ్గజడతాం జగతాం ధునానః
కామాక్షి వీక్షణవిలాసదినోదయస్తే ॥ ౫౮॥

చక్షుర్విమోహయతి చన్ద్రవిభూషణస్య
కామాక్షి తావకకటాక్షతమఃప్రరోహః ।
ప్రత్యఙ్ముఖం తు నయనం స్తిమితం మునీనాం
ప్రాకాశ్యమేవ నయతీతి పరం విచిత్రమ్ ॥ ౫౯॥

కామాక్షి వీక్షణరుచా యుధి నిర్జితం తే
నీలోత్పలం నిరవశేషగతాభిమానమ్ ।
ఆగత్య తత్పరిసరం శ్రవణావతంస-
వ్యాజేన నూనమభయార్థనమాతనోతి ॥ ౬౦॥

ఆశ్చర్యమమ్బ మదనాభ్యుదయావలమ్బః
కామాక్షి చఞ్చలనిరీక్షణవిభ్రమస్తే ।
ధైర్యం విధూయ తనుతే హృది రాగబన్ధం
శమ్భోస్తదేవ విపరీతతయా మునీనామ్ ॥ ౬౧॥

జన్తోః సకృత్ప్రణమతో జగదీడ్యతాం చ
తేజస్వితాం చ నిశితాం చ మతిం సభాయామ్ ।

కామాక్షి మాక్షికఝురీమివ వైఖరీం చ
లక్ష్మీం చ పక్ష్మలయతి క్షణవీక్షణం తే ॥ ౬౨॥

కాదమ్బినీ కిమయతే న జలానుషఙ్గం
భృఙ్గావలీ కిమురరీకురుతే న పద్మమ్ ।
కిం వా కలిన్దతనయా సహతే న భఙ్గం
కామాక్షి నిశ్చయపదం న తవాక్షిలక్ష్మీః ॥ ౬౩॥

కాకోలపావకతృణీకరణేఽపి దక్షః
కామాక్షి బాలకసుధాకరశేఖరస్య ।
అత్యన్తశీతలతమోఽప్యనుపారతం తే
చిత్తం విమోహయతి చిత్రమయం కటాక్షః ॥ ౬౪॥

కార్పణ్యపూరపరివర్ధితమమ్బ మోహ-
కన్దోద్గతం భవమయం విషపాదపం మే ।
తుఙ్గం ఛినత్తు తుహినాద్రిసుతే భవత్యాః
కాఞ్చీపురేశ్వరి కటాక్షకుఠారధారా ॥ ౬౫॥

కామాక్షి ఘోరభవరోగచికిత్సనార్థ-
మభ్యర్థ్య దేశికకటాక్షభిషక్ప్రసాదాత్ ।
తత్రాపి దేవి లభతే సుకృతీ కదాచి-
దన్యస్య దుర్లభమపాఙ్గమహౌషధం తే ॥ ౬౬॥

కామాక్షి దేశికకృపాంకురమాశ్రయన్తో
నానాతపోనియమనాశితపాశబన్ధాః ।

వాసాలయం తవ కటాక్షమముం మహాన్తో
లబ్ధ్వా సుఖం సమాధియో విచరన్తి లోకే ॥ ౬౭॥

సాకూతసంలపితసమ్భృతముగ్ధహాసం
వ్రీడానురాగసహచారి విలోకనం తే ।
కామాక్షి కామపరిపన్థిని మారవీర-
సామ్రాజ్యవిభ్రమదశాం సఫలీకరోతి ॥ ౬౮॥

కామాక్షి విభ్రమబలైకనిధిర్విధాయ
భ్రూవల్లిచాపకుటిలీకృతిమేవ చిత్రమ్ ।
స్వాధీనతాం తవ నినాయ శశాఙ్కమౌలే-
రఙ్గార్ధరాజ్యసుఖలాభమపాఙ్గవీరః ॥ ౬౯॥

కామాంకురైకనిలయస్తవ దృష్టిపాతః
కామాక్షి భక్తమనసాం ప్రదదాతు కామాన్ ।
రాగాన్వితః స్వయమపి ప్రకటీకరోతి
వైరాగ్యమేవ కథమేష మహామునీనామ్ ॥ ౭౦॥

కాలామ్బువాహనివహైః కలహాయతే తే
కామాక్షి కాలిమమదేన సదా కటాక్షః ।
చిత్రం తథాపి నితరామముమేవ దృష్ట్వా
సోత్కణ్ఠ ఏవ రమతే కిల నీలకణ్ఠః ॥ ౭౧॥

కామాక్షి మన్మథరిపుం ప్రతి మారతాప-
మోహాన్ధకారజలదాగమనేన నృత్యన్ ।

దుష్కర్మకఞ్చుకికులం కబలీకరోతు
వ్యామిశ్రమేచకరుచిస్త్వదపాఙ్గకేకీ ॥ ౭౨॥

కామాక్షి మన్మథరిపోరవలోకనేషు
కాన్తం పయోజమివ తావకమక్షిపాతమ్ ।
ప్రేమాగమో దివసవద్వికచీకరోతి
లజ్జాభరో రజనివన్ముకులీకరోతి ॥ ౭౩॥

మూకో విరిఞ్చతి పరం పురుషః కురూపః
కన్దర్పతి త్రిదశరాజతి కిమ్పచానః ।
కామాక్షి కేవలముపక్రమకాల ఏవ
లీలాతరఙ్గితకటాక్షరుచః క్షణం తే ॥ ౭౪॥

నీలాలకా మధుకరన్తి మనోజ్ఞనాసా-
ముక్తారుచః ప్రకటకన్దబిసాఙ్కురన్తి ।
కారుణ్యమమ్బ మకరన్దతి కామకోటి
మన్యే తతః కమలమేవ విలోచనం తే ॥ ౭౫॥

ఆకాంక్ష్యమాణఫలదానవిచక్షణాయాః ।
కామాక్షి తావకకటాక్షకకామధేనోః ।
సమ్పర్క ఏవ కథమమ్బ విముక్తపాశ-
బన్ధాః స్ఫుటం తనుభృతః పశుతాం త్యజన్తి ॥ ౭౬॥

సంసారఘర్మపరితాపజుషాం నరాణాం
కామాక్షి శీతలతరాణి తవేక్షితాని ।

చన్ద్రాతపన్తి ఘనచన్దనకర్దమన్తి
ముక్తాగుణన్తి హిమవారిని షేచనన్తి ॥ ౭౭॥

ప్రేమామ్బురాశిసతతస్నపితాని చిత్రం
కామాక్షి తావకకటాక్షనిరీక్షణాని ।
సన్ధుక్షయన్తి ముహురిన్ధనరాశిరీత్యా
మారద్రుహో మనసి మన్మథచిత్రభానుమ్ ॥ ౭౮॥

కాలాఞ్జనప్రతిభటం కమనీయకాన్త్యా
కన్దర్పతన్త్రకలయా కలితానుభావమ్ ।
కాఞ్చీవిహారరసికే కలుషార్తిచోరం
కల్లోలయస్వ మయి తే కరుణాకటాక్షమ్ ॥ ౭౯॥

క్రాన్తేన మన్మథదేన విమోహ్యమాన-
స్వాన్తేన చూతతరుమూలగతస్య పుంసః ।
కాన్తేన కించిదవలోకయ లోచనస్య
ప్రాన్తేన మాం జనని కాఞ్చిపురీవిభూషే ॥ ౮౦॥

కామాక్షి కోఽపి సుజనాస్త్వదపాఙ్గసంగే
కణ్ఠేన కన్దలితకాలిమసమ్ప్రదాయాః ।
ఉత్తంసకల్పితచకోరకుటుమ్బపోషా
నక్తన్దివసప్రసవభూనయనా భవన్తి ॥ ౮౧॥

నీలోత్పలప్రసవకాన్తినిదర్శనేన
కారుణ్యవిభ్రమజుషా తవ వీక్షణేన ।

కామాక్షి కర్మజలధేః కలశీసుతేన
పాశత్రయాద్వయమమీ పరిమోచనీయాః ॥ ౮౨॥

అత్యన్తచఞ్చలమకృత్రిమమఞ్జనం కిం
ఝుంకారభఙ్గిరహితా కిము భృఙ్గమాలా ।
ధూమాఙ్కురః కిము హుతాశనసంగహీనః
కామాక్షి నేత్రరుచినీలిమకన్దలీ తే ॥ ౮౩॥

కామాక్షి నిత్యమయమఞ్జలిరస్తు ముక్తి-
బీజాయ విభ్రమమదోదయఘూర్ణితాయ ।
కన్దర్పదర్పపునరుద్భవసిద్ధిదాయ
కల్యాణదాయ తవ దేవి దృగఞ్చలాయ ॥ ౮౪॥

దర్పాఙ్కురో మకరకేతనవిభ్రమాణాం
నిన్దాఙ్కురో విదలితోత్పలచాతురీణామ్ ।
దీపాఙ్కురో భవతమిస్రకదమ్బకానాం
కామాక్షి పాలయతు మాం త్వదపాఙ్గపాతః ॥ ౮౫॥

కైవల్యదివ్యమణిరోహణపర్వతేభ్యః
కారుణ్యనిర్ఝరపయఃకృతమఞ్జనేభ్యః ।
కామాక్షి కింకరితశఙ్కరమానసేభ్య-
స్తేభ్యో నమోఽస్తు తవ వీక్షణవిభ్రమేభ్యః ॥ ౮౬॥

అలీప్రియ ఏవ నవముత్పలమమ్బ హీనా
మీనస్య వా సరణిరమ్బురుహాం చ కిం వా ।

దూరే మృగీదృగసమఞ్జసమఞ్జనం చ
కామాక్షి వీక్షణరుచౌ తవ తర్కయామః ॥ ౮౭॥

మిశ్రీభవద్గరలపఙ్కిలశఙ్కరోరస్-
సీమాఙ్గణే కిమపి రిఙ్ఖణమాదధానః ।
హేలావధూతలలితశ్రవణోత్పలోఽసౌ
కామాక్షి బాల ఇవ రాజతి తే కటాక్షః ॥ ౮౮॥

ప్రౌఢికరోతి విదుషాం నవసూక్తిధాటీ-
చూతాటవీషు బుధకోకిలలాల్యమానమ్ ।
మాధ్వీరసం పరిమలం చ నిరర్గలం తే
కామాక్షి వీక్షణవిలాసవసన్తలక్ష్మీః ॥ ౮౯॥

కూలంకషం వితనుతే కరుణామ్బువర్షీ
సారస్వతం సుకృతినః సులభం ప్రవాహమ్ ।
తుచ్ఛీకరోతి యమునామ్బుతరఙ్గభఙ్గీం
కామాక్షి కిం తవ కటాక్షమహామ్బువాహః ॥ ౯౦॥

జగర్తి దేవి కరుణాశుకసున్దరీ తే
తాటఙ్కరత్నరుచిదాడిమఖణ్డశోణే ।
కామాక్షి నిర్భరకటాక్షమరీచిపుఞ్జ-
మాహేన్ద్రనీలమణిపఞ్జరమధ్యభాగే ॥ ౯౧॥

కామాక్షి సత్కువలయస్య సగోత్రభావా-
దాక్రామతి శ్రుతిమసౌ తవ దృష్టిపాతః ।

కించ స్ఫుటం కుటిలతాం ప్రకటీకరోతి
భ్రూవల్లరీపరిచితస్య ఫలం కిమేతత్ ॥ ౯౨॥

ఏషా తవాక్షిసుషమా విషమాయుధస్య
నారాచవర్షలహరీ నగరాజకన్యే ।
శంకే కరోతి శతధా హృది ధైర్యముద్రాం
శ్రీకామకోటి యదసౌ శిశిరాంశుమౌలేః ॥ ౯౩॥

బాణేన పుష్పధనుషః పరికల్ప్యమాన-
త్రాణేన భక్తమనసాం కరుణాకరేణ ।
కోణేన కోమలదృశస్తవ కామకోటి
శోణేన శోషయ శివే మమ శోకసిన్ధుమ్ ॥ ౯౪॥

మారద్రుహా ముకుటసీమని లాల్యమానే
మన్దాకినీపయసి తే కుటిలం చరిష్ణుః ।
కామాక్షి కోపరభసాద్వలమానమీన-
సన్దేహమఙ్కురయతి క్షణమక్షిపాతః ॥ ౯౫॥

కామాక్షి సంవలితమౌక్తికకుణ్డలాంశు-
చఞ్చత్సితశ్రవణచామరచాతురీకః ।
స్తమ్భే నిరన్తరమపాఙ్గమయే భవత్యా
బద్ధశ్చకాస్తి మకరధ్వజమత్తహస్తీ ॥ ౯౬॥

యావత్కటాక్షరజనీసమయాగమస్తే
కామాక్షి తావదచిరాన్నమతాం నరాణామ్ ।

ఆవిర్భవత్యమృతదీధితిబిమ్బమమ్బ
సంవిన్మయం హృదయపూర్వగిరీన్ద్రశృఙ్గే ॥ ౯౭॥

కామాక్షి కల్పవిటపీవ భవత్కటాక్షో
దిత్సుః సమస్తవిభవం నమతాం నరాణామ్ ।
భృఙ్గస్య నీలనలినస్య చ కాన్తిసమ్ప-
త్సర్వస్వమేవ హరతీతి పరం విచిత్రమ్ ॥ ౯౮॥

అత్యన్తశీతలమనర్గలకర్మపాక-
కాకోలహారి సులభం సుమనోభిరేతత్ ।
పీయూషమేవ తవ వీక్షణమమ్బ కిన్తు
కామాక్షి నీలమిదమిత్యయమేవ భేదః ॥ ౯౯॥

అజ్ఞాతభక్తిరసమప్రసరద్వివేక-
మత్యన్తగర్వమనధీతసమస్తశాస్త్రమ్ ।
అప్రాప్తసత్యమసమీపగతం చ ముక్తేః
కామాక్షి నైవ తవ స్పృహయతి దృష్టిపాతః ॥ ౧౦౦॥

(కామాక్షి మామవతు తే కరుణాకటాక్షః)
పాతేన లోచనరుచేస్తవ కామకోటి
పోతేన పతకపయోధిభయాతురాణామ్ ।
పూతేన తేన నవకాఞ్చనకుణ్డలాంశు-
వీతేన శీతలయ భూధరకన్యకే మామ్ ॥ ౧౦౧॥

కటాక్షశతకం సమ్పూర్ణమ్ ॥

॥ మన్దస్మితశతకమ్ ॥

బధ్నీమో వయమఞ్జలిం ప్రతిదినం బన్ధచ్ఛిదే దేహినాం
కన్దర్పాగమతన్త్రమూలగురవే కల్యాణకేలీభువే ।
కామాక్ష్యా ఘనసారపుఞ్జరజసే కామద్రుహశ్చక్షుషాం
మన్దారస్తబకప్రభామదముషే మన్దస్మితజ్యోతిషే ॥ ౧॥

సధ్రీచే నవమల్లికాసుమనసాం నాసాగ్రముక్తామణే-
రాచార్యాయ మృణాలకాణ్డమహసాం నైసర్గికాయ ద్విషే ।
స్వర్ధున్యా సహ యుధ్వేన హిమరుచేరర్ధాసనాధ్యాసినే
కామాక్ష్యాః స్మితమఞ్జరీధవలిమాద్వైతాయ తస్మై నమః ॥ ౨॥

కర్పూరద్యుతిచాతురీమతితరామల్పీయసీం కుర్వతీ
దౌర్భాగ్యోదయమేవ సంవిదధతీ దౌషాకరీణాం త్విషామ్ ।
క్షుల్లానేవ మనోజ్ఞమల్లినికరాన్ఫుల్లానపి వ్యఞ్జతీ
కామాక్ష్యా మృదులస్మితాంశులహరీ కామప్రసూరస్తు మే ॥ ౩॥

యా పీనస్తనమణ్డలోపరి లసత్కర్పూరలేపాయతే
యా నీలేక్షణరాత్రికాన్తితతిషు జ్యోత్స్నాప్రరోహాయతే ।
యా సౌన్దర్యధునీతరఙ్గతతిషు వ్యాలోలహంసాయతే
కామాక్ష్యాః శిశిరీకరోతు హృదయం సా మే స్మితప్రాచురీ ॥ ౪॥

యేషాం గచ్ఛతి పూర్వపక్షసరణిం కౌముద్వతః శ్వేతిమా

యేషాం సన్తతమారురుక్షతి తులాకక్ష్యాం శరచ్చన్ద్రమాః ।
యేషామిచ్ఛతి కమ్బురప్యసులభామన్తేవసత్త్వక్రియాం
కామాక్ష్యా మమతాం హరన్తు మమ తే హాసత్విషామఙ్కురాః ॥ ౫ ॥

ఆశాసీమసు సన్తతం విదధతీ నైశాకరీం వ్యాక్రియాం
కాశానామభిమానభఙ్గకలనాకౌశల్యమాబిభ్రతీ ।
ఈశానేన విలోకితా సకుతుకం కామాక్షి తే కల్మష-
క్లేశాపాయకరీ చకాస్తి లహరీ మన్దస్మితజ్యోతిషామ్ ॥ ౬ ॥

ఆరూఢస్య సమున్నతస్తనతటీసామ్రాజ్యసింహాసనం
కన్దర్పస్య విభోర్జగత్త్రయప్రాకట్యముద్రానిధేః ।
యస్యాశ్చామరచాతురీం కలయతే రశ్మిచ్ఛటా చఞ్చలా
సా మన్దస్మితమఞ్జరీ భవతు నః కామాయ కామాక్షి తే ॥ ౭ ॥

శమ్భోర్యా పరిరమ్భసమ్భ్రమవిధౌ నైర్మల్యసీమానిధిః
గైర్వాణీవ తరఙ్గిణీ కృతమృదుస్యన్దాం కలిన్దాత్మజామ్ ।
కల్మాషీకురుతే కలఙ్కసుషమాం కణ్ఠస్థలీచుమ్బినీం
కామాక్ష్యాః స్మితకన్దలీ భవతు నః కల్యాణసన్దోహినీ ॥ ౮ ॥

జేతుం హారలతామివ స్తనతటీం సంజగ్ముషీ సన్తతం
గన్తుం నిర్మలతామివ ద్విగుణితాం మగ్నా కృపాస్రోతసి ।
లబ్ధుం విస్మయనీయతామివ హరం రాగాకులం కుర్వతీ
మఞ్జుస్తే స్మితమఞ్జరీ భవభయం మథ్నాతు కామాక్షి మే ॥ ౯ ॥

శ్వేతాపి ప్రకటం నిశాకరరుచాం మాలిన్యమాతన్వతీ

శీతాపి స్మరపావకం పశుపతేః సన్ధుక్షయన్తీ సదా ।
స్వాభావ్యాదధరాశ్రితాపి నమతాముచ్చైర్దిశన్తీ గతిం
కామాక్షి స్ఫుటమన్తరా స్ఫురతు నస్త్వన్మన్దహాసప్రభా ॥ ౧౦॥

వక్త్రశ్రీసరసీజలే తరలితభ్రూవల్లికల్లోలితే
కాలిమ్నా దధతీ కటాక్షజనుషా మాధువ్రతీం వ్యాపృతిమ్ ।
నిర్నిద్రామలపుణ్డరీకకుహనాపాణ్డిత్యమాబిభ్రతీ
కామాక్ష్యాః స్మితచాతురీ మమ మనః కాతర్యమున్మూలయేత్ ॥ ౧౧॥

నిత్యం బాధితబన్ధుజీవమధరం మైత్రీజుషం పల్లవైః
శుద్ధస్య ద్విజమణ్డలస్య చ తిరస్కర్తారమప్యాశ్రితా ।
యా వైమల్యవతీ సదైవ నమతాం చేతః పునీతేతరాం
కామాక్ష్యా హృదయం ప్రసాదయతు మే సా మన్దహాసప్రభా ॥ ౧౨॥

ద్రుహ్యన్తీ తమసే ముహుః కుముదినీసాహాయ్యమాబిభ్రతీ
యాన్తీ చన్ద్రకిశోరశేఖరవపుఃసౌధాఙ్గణే ప్రేఙ్ఖణమ్ ।
జ్ఞానామ్భోనిధివీచికాం సుమనసాం కూలంకషాం కుర్వతీ
కామాక్ష్యాః స్మితకౌముదీ హరతు మే సంసారతాపోదయమ్ ॥ ౧౩॥

కాశ్మీరద్రవధాతుకర్దమరుచా కల్మాషతాం బిభ్రతీ
హంసౌఘైరివ కుర్వతీ పరిచితిం హారీకృతైర్మౌక్తికైః ।
వక్షోజన్మతుషారశైలకటకే సంచారమాతన్వతీ
కామాక్ష్యా మృదులస్మితద్యుతిమయీ భాగీరథీ భాసతే ॥ ౧౪॥

కమ్బోర్వంశపరమ్పరా ఇవ కృపాసన్తానవల్లీభువః

సమ్ఫుల్లస్తబకా ఇవ ప్రసృమరా మూర్తాః ప్రసాదా ఇవ ।
వాక్పీయూషకణా ఇవ త్రిపథగాపర్యాయభేదా ఇవ
భ్రాజన్తే తవ మన్దహాసకిరణాః కాఞ్చీపురీనాయికే ॥ ౧౫ ॥

వక్షోజే ఘనసారపత్రరచనాభఙ్గీసపత్నాయితా
కణ్ఠే మౌక్తికహారయష్టికిరణవ్యాపారముద్రాయితా ।
ఓష్ఠశ్రీనికురుమ్బపల్లవపుటే ప్రేఙ్ఖత్ప్రసూనాయితా
కామాక్షి స్ఫురతాం మదీయహృదయే త్వన్మన్దహాసప్రభా ॥ ౧౬ ॥

యేషాం బిన్దురివోపరి ప్రచలితో నాసాగ్రముక్తామణిః
యేషాం దీన ఇవాధికణ్ఠమయతే హారః కరాలమ్బనమ్ ।
యేషాం బన్ధురివోష్ఠయోరరుణిమా ధత్తే స్వయం రఞ్జనం
కామాక్ష్యాః ప్రభవన్తు తే మమ శివోల్లాసాయ హాసాఙ్కురాః ॥ ౧౭ ॥

యా జాడ్యామ్బునిధిం క్షిణోతి భజతాం వైరాయతే కైరవైః
నిత్యం యాం నియమేన యా చ యతతే కర్తుం త్రిణేత్రోత్సవమ్ ।
బిమ్బం చాన్ద్రమసం చ వఞ్చయతి యా గర్వేణ సా తాదృశీ
కామాక్షి స్మితమఞ్జరీ తవ కథం జ్యోత్స్నేత్యసౌ కీర్త్యతే ॥ ౧౮ ॥

ఆరుఢా రభసాత్పురః పురరిపోరాశ్లేషణోపక్రమే
యా తే మాతరుపైతి దివ్యతటినీశఙ్కాకరీ తత్క్షణమ్ ।
ఓష్ఠౌ వేపయతి భ్రువౌ కుటిలయత్యానమ్రయత్యాననం
తాం వన్దే మృదుహాసపూరసుషమామేకామ్రనాథప్రియే ॥ ౧౯ ॥

వక్త్రేన్దోస్తవ చన్ద్రికా స్మితతతిర్వల్గు స్ఫురన్తీ సతాం

స్యాచ్చేద్యుక్తిమిదం చకోరమనసాం కామాక్షి కౌతూహలమ్ ।
ఏతచ్చిత్రమహర్నిశం యదధికామేషా రుచిం గాహతే
బిమ్బోష్ఠద్యుమణిప్రభాస్వపి చ యద్బిభ్బోకమాలమ్బతే ॥ ౨౦॥

సాదృశ్యం కలశామ్బుధేర్వహతి యత్కామాక్షి మన్దస్మితం
శోభామోష్ఠరుచామ్బ విద్రుమభవామేతాద్బిదాం బ్రూమహే ।
ఏకస్మాదుదితం పురా కిల పపౌ శర్వః పురాణః పుమాన్
ఏతన్మధ్యసముద్భవం రసయతే మాధుర్యరూపం రసమ్ ॥ ౨౧॥

ఉత్తుఙ్గస్తనకుమ్భశైలకటకే విస్తారికస్తూరికా-
పత్రశ్రీజుషి చఞ్చలాః స్మితరుచః కామాక్షి తే కోమలాః ।
సన్ధ్యాదీధితిరఞ్జితా ఇవ ముహుః సాన్ద్రాధరజ్యోతిషా
వ్యాలోలామలశారదాభ్రశకలవ్యాపారమాతన్వతే ॥ ౨౨॥

క్షీరం దూరత ఏవ తిష్ఠతు కథం వైమల్యమాత్రాదిదం
మాత స్తే సహపాఠవీథిమయతాం మన్దస్మితైర్మఞ్జులైః ।
కిం చేయం తు భిదాస్తి దోహనవశాదేకం తు సంజాయతే
కామాక్షి స్వయమర్థితం ప్రణమతామన్యత్తు దోదుహ్యతే ॥ ౨౩॥

కర్పూరైరమృతైర్జగజ్జనని తే కామాక్షి చన్ద్రాతపైః
ముక్తాహారగుణైర్మృణాలవలయైర్ముగ్ధస్మితశ్రీరియమ్ ।
శ్రీకాఞ్చీపురనాయికే సమతయా సంస్తూయతే సజ్జనైః
తత్తాదృఙ్మమ తాపశాన్తివిధయే కిం దేవి మన్దాయతే ॥ ౨౪॥

మధ్యేగర్భితమఞ్జువాక్యలహరీమాధ్వీఝరీశీతలా

మన్దారస్తబకాయతే జనని తే మన్దస్మితాంశుచ్ఛటా ।
యస్యా వర్ధయితుం ముహుర్వికసనం కామాక్షి కామద్రుహో
వల్గుర్వీక్షణవిభ్రమవ్యతికరో వాసన్తమాసాయతే ॥ ౨౫ ॥

బిమ్బోష్ఠద్యుతిపుఞ్జరఞ్జితరుచిస్త్వన్మన్దహాసచ్ఛటా ।
కల్యాణం గిరిసార్వభౌమతనయే కల్లోలయత్వాశు మే ।
ఫుల్లన్మల్లిపినద్ధహల్లకమయీ మాలేవ యా పేశలా
శ్రీకాఞ్చీశ్వరి మారమర్దితురురోమధ్యే ముహుర్లమ్బతే ॥ ౨౬ ॥

బిభ్రాణా శరదభ్రవిభ్రమదశాం విద్యోతమానాప్యసో
కామాక్షి స్మితమఞ్జరీ కిరతి తే కారుణ్యధారారసమ్ ।
ఆశ్చర్యం శిశిరీకరోతి జగతీశ్చాలోక్య చైనామహో
కామం ఖేలతి నీలకణ్ఠహృదయం కౌతూహలాన్దోలితమ్ ॥ ౨౭ ॥

ప్రేఙ్ఖత్ప్రౌఢకటాక్షకుఞ్జకుహరేష్వత్యచ్ఛగుచ్ఛాయితం
వక్త్రేన్దుచ్ఛవిసిన్ధువీచినిచయే ఫేనప్రతానాయితమ్ ।
నైరన్తర్యవిజృమ్భితస్తనతటే నైచోలపట్టాయితం
కాలుష్యం కబలీకరోతు మమ తే కామాక్షి మన్దస్మితమ్ ॥ ౨౮ ॥

పీయూషం తవ మన్థరస్మితమితి వ్యర్థైవ సాపప్రథా
కామాక్షి ధ్రువమీదృశం యది భవేదేతత్కథం వా శివే ।
మన్దారస్య కథాలవం న సహతే మథ్నాతి మన్దాకినీ-
మిన్దుం నిన్దతి కీర్తితేఽపి కలశీపాథోధిమీర్ష్యాయతే ॥ ౨౯ ॥

విశ్వేషాం నయనోత్సవం వితనుతాం విద్యోతతాం చన్ద్రమా

విఖ్యాతో మదనాన్తకేన ముకుటీమధ్యే చ సంమాన్యతామ్ ।
ఆః కిం జాతమనేన హాససుషమామాలోక్య కామాక్షి తే
కాలఙ్కీమవలమ్బతే ఖలు దశాం కల్మాషహీనోఽప్యసౌ ॥ ౩౦॥

చేతః శీతలయన్తు నః పశుపతేరానన్దజీవాతవో
నమ్రాణాం నయనాధ్వసీమసు శరచ్చన్ద్రాతపోపక్రమాః ।
సంసారాఖ్యసరోరుహాకరఖలీకారే తుషారోత్కరాః
కామాక్షి స్మరకీర్తిబీజనికరాస్త్వన్మన్దహాసాఙ్కురాః ॥ ౩౧॥

కర్మౌఘాఖ్యతమఃకచాకచికరాన్కామాక్షి సంచిన్తయే
త్వన్మన్దస్మితరోచిషాం త్రిభువనక్షేమంకరానఙ్కురాన్ ।
యే వక్త్రం శిశిరశ్రియో వికసితం చన్ద్రాతపామ్భోరుహ-
ద్వేషోద్ధేషోణచాతురీమివ తిరస్కర్తుం పరిష్కుర్వతే ॥ ౩౨॥

కుర్యుర్నః కులశైలరాజతనయే కూలంకషం మఙ్గలం
కున్దస్పర్ధనచుఞ్చవస్తవ శివే మన్దస్మితప్రక్రమాః ।
యే కామాక్షి సమస్తసాక్షినయనం సన్తోషయన్తీశ్వరం
కర్పూరప్రకరా ఇవ ప్రసృమరాః పుంసామసాధారణాః ॥ ౩౩॥

క్రమేణ స్నపయస్వ కర్మకుహనాచోరేణ మారాగమ-
వ్యాఖ్యాశిక్షణదీక్షితేన విదుషామక్షీణలక్ష్మీపుషా ।
కామాక్షి స్మితకన్దలేన కలుషస్ఫోటక్రియాచుఞ్చునా
కారుణ్యామృతవీచికావిహరణప్రాచుర్యధుర్యేణ మామ్ ॥ ౩౪॥

త్వన్మన్దస్మితకన్దలస్య నియతం కామాక్షి శఙ్కామహే

బిమ్బః కశ్చన నూతనః ప్రచలితో నైశాకరః శీకరః ।
కించ క్షీరపయోనిధిః ప్రతినిధిః స్వర్వాహినీవీచికా-
బిబ్వోకోఽపి విడమ్బ ఏవ కుహనా మల్లీమతల్లీరుచః ॥ ౩౫ ॥

దుష్కర్మార్కనిసర్గకర్కశమహస్సమ్పర్కతపతం మిల-
త్పఙ్కం శఙ్కరవల్లభే మమ మనః కాఞ్చీపురాలంక్రియే ।
అమ్బ త్వన్మృదులస్మితామృతరసే మఙ్క్త్వా విధూయ వ్యథా-
మానన్దోదయసౌధశృఙ్గపదవీమారోఢుమాకాఙ్క్షతి ॥ ౩౬ ॥

నమ్రాణాం నగరాజశేఖరసుతే నాకాలయానాం పురః
కామాక్షి త్వరయా విపత్ప్రశమేన కారుణ్యధారాః కిరన్ ।
ఆగచ్ఛన్తమనుగ్రహం ప్రకటయన్నానన్దబీజాని తే
నాసీరే మృదుహాస ఏవ తనుతే నాథే సుధాశీతలః ॥ ౩౭ ॥

కామాక్షి ప్రథమానవిభ్రమనిధిః కన్దర్పదర్పప్రసూః
ముగ్ధస్తే మృదుహాస ఏవ గిరిజే ముష్ణాతు మే కిల్బిషమ్ ।
యం ద్రష్టుం విహితే కరగ్రహ ఉమే శమ్భుస్త్రపామీలితం
స్వైరం కారయతి స్మ తాణ్డవవినోదానన్దినా తణ్డునా ॥ ౩౮ ॥

క్షుణ్ణం కేనచిదేవ ధీరమనసా కుత్రాపి నానాజనైః
కర్మగ్రన్థినియన్త్రితైరసుగమం కామాక్షి సామాన్యతః ।
ముగ్ధైర్ద్రష్టుమశక్యమేవ మనసా మూఢసయ మే మౌక్తికం
మార్గం దర్శయతు ప్రదీప ఇవ తే మన్దస్మితశ్రీరియమ్ ॥ ౩౯ ॥

జ్యోత్స్నాకాన్తిభిరేవ నిర్మలతరం నైశాకరం మణ్డలం

హంసైరేవ శరద్విలాససమయే వ్యాకోచమమ్భోరుహమ్ ।
స్వచ్ఛైరేవ వికస్వరైరుడుగుణైః కామాక్షి బిమ్బం దివః
పుణ్యైరేవ మృదుస్మితైస్తవ ముఖం పుష్ణాతి శోభాభరమ్ ॥ ४० ॥

మానగ్రన్థివిధున్తుదేన రభసాదాస్వాద్యమానే నవ-
ప్రేమాడమ్బరపూర్ణిమాహిమకరే కామాక్షి తే తత్క్షణమ్ ।
ఆలోక్య స్మితచన్ద్రికాం పునరిమామున్మీలనం జగ్ముషీం
చేతః శీలయతే చకోరచరితం చన్ద్రార్ధచూడామణేః ॥ ४१ ॥

కామాక్షి స్మితమఞ్జరీం తవ భజే యస్యాస్త్విషామఙ్కురా-
నాపీనస్తనపానలాలసతయా నిశ్శఙ్కమఙ్కేశయః ।
ఊర్ధ్వం వీక్ష్య వికర్షతి ప్రసృమరానుద్ధామయా శుణ్డయా
సూనుస్తే బిసశఙ్కయాశు కుహనాదన్తావలగ్రామణీః ॥ ४२ ॥

గాఢాశ్లేషవిమర్దసమ్భ్రమవశాదుద్దామముక్తాగుణ-
ప్రాలమ్బే కుచకుమ్భయోర్విగలితే దక్షద్విషో వక్షసి ।
యా సఖ్యేన పినహ్యతి ప్రచురయా భాసా తదీయాం దశాం
సా మే ఖేలతు కామకోటి హృదయే సాన్ద్రస్మితాంశుచ్ఛటా ॥ ४३ ॥

మన్దారే తవ మన్దరస్మితరుచాం మాత్సర్యమాలోక్యతే
కామాక్షి స్మరశాసనే చ నియతో రాగోదయో లక్ష్యతే ।
చాన్ద్రీషు ద్యుతిమఞ్జరీషు చ మహాన్ద్వేషాఙ్కురో దృశ్యతే
శుద్ధానాం కథమీదృశీ గిరిసుతేఽతిశుద్ధా దశా కథ్యతామ్ ॥ ४४ ॥

పీయూషం ఖలు పీయతే సురజనైర్దుగ్ధామ్బుధిర్మథ్యతే

మాహేశైశ్చ జటాకలాపనిగడైర్మన్దాకినీ నహ్యతే ।
శీతాంశుః పరిభూయతే చ తమసా తస్మాదనేతాదృశీ
కామాక్షి స్మితమఞ్జరీ తవ వచోవైదగ్ధ్యముల్లఙ్ఘతే ॥ ४५ ॥

ఆశఙ్కే తవ మన్దహాసలహరీమన్యాదృశీం చన్ద్రికా-
మేకామ్రేశకుటుమ్బిని ప్రతిపదం యస్యాః ప్రభాసంగమే ।
వక్షోజామ్బురుహే న తే రచయతః కాంచిద్దశాం కౌఙ్మలీ-
మాస్యామ్భోరుహమమ్బ కించ శనకైరాలమ్బతే ఫుల్లతామ్ ॥ ४६ ॥

ఆస్తీర్ణాధరకాన్తిపల్లవచయే పాతం ముహుర్జగ్ముషీ
మారద్రోహిణి కన్దలత్స్మరశరజ్వాలావలీర్వ్యఞ్జతీ ।
నిన్దన్తీ ఘనసారహారవలయజ్యోత్స్నామృణాలాని తే
కామాక్షి స్మితచాతురీ విరహిణీరీతిం జగాహేతరామ్ ॥ ४७ ॥

సూర్యాలోకవిధౌ వికాసమధికం యాన్తీ హరన్తీ తమ-
స్సన్దోహం నమతాం నిజస్మరణతో దోషాకరద్వేషిణీ ।
నిర్యాన్తీ వదనారవిన్దకుహరాన్నిర్ధూతజాడ్యా నృణాం
శ్రీకామాక్షి తవ స్మితద్యుతిమయీ చిత్రీయతే చన్ద్రికా ॥ ४८ ॥

కుణ్ఠీకుర్యురమీ కుబోధఘటనామస్మన్మనోమాథినీం
శ్రీకామాక్షి శివంకరాస్తవ శివే శ్రీమన్దహాసాఙ్కురాః ।
యే తన్వన్తి నిరన్తరం తరుణిమస్తమ్బేరమగ్రామణీ-
కుమ్భద్వన్ద్వవిడమ్బిని స్తనతటే ముక్తాకుథాడమ్బరమ్ ॥ ४९ ॥

ప్రేఙ్ఖన్తః శరదమ్బుదా ఇవ శనైః ప్రేమానిలైః ప్రేరితా

మజ్జన్తో మన్దనారికణ్ఠసుషమాసిన్ధౌ ముహుర్మన్థరమ్ ।
శ్రీకామాక్షి తవ స్మితాంశునికరాః శ్యామాయమానశ్రియో
నీలామ్భోధరనైపుణీం తత ఇతో నిర్నిద్రయన్త్యఞ్జసా ॥ ౫౦॥

వ్యాపారం చతురాననైకవిహృతౌ వ్యాకుర్వతీ కుర్వతీ
రుద్రాక్షగ్రహణం మహేశి సతతం వాగూర్మికల్లోలితా ।
ఉత్ఫుల్లం ధవలారవిన్దమధరీకృత్య స్ఫురన్తీ సదా
శ్రీకామాక్షి సరస్వతీ విజయతే త్వన్మన్దహాసప్రభా ॥ ౫౧॥

కర్పూరద్యుతితస్కరేణ మహసా కల్మాషయత్యాననం
శ్రీకాఞ్చీపురనాయికే పతిరివ శ్రీమన్దహాసోఽపి తే ।
ఆలిఙ్గత్యతిపీవరాం స్తనతటీం బిమ్బాధరం చుమ్బతి
ప్రౌఢం రాగభరం వ్యనక్తి మనసో ధైర్యం ధునీతేతరామ్ ॥ ౫౨॥

వైశద్యేన చ విశ్వతాపహరణక్రీడాపటీయస్తయా
పాణ్డిత్యేన పచేలిమేన జగతాం నేత్రోత్సవోత్పాదేన ।
కామాక్షి స్మితకన్దలైస్తవ తులామారోఢుముద్యోగినీ
జ్యోత్స్నాసౌ జలరాశిపోషణతయా దూష్యాం ప్రపన్నా దశామ్ ॥ ౫౩॥

లావణ్యామ్బుజినీమృణాలవలయైః శృఙ్గారగన్ధద్విప-
గ్రామణ్యః శ్రుతిచామరైస్తరుణిమస్వారాజ్యతేజోఙ్కురైః ।
ఆనన్దామృతసిన్ధువీచిపృషతైరాస్యాబ్జహంసైస్తవ
శ్రీకామాక్షి మథాన మన్దహసితైర్మత్కం మనఃకల్మషమ్ ॥ ౫౪॥

ఉత్తుఙ్గస్తనమణ్డలీపరిచలన్మాణిక్యహారచ్ఛటా-

చఞ్చచ్ఛోణిమపుఞ్జమధ్యసరణిం మాతః పరిష్కుర్వతీ ।
యా వైదగ్ధ్యముపైతి శంకరజటాకాన్తారవాటీపత-
త్స్వర్వాపీపయసః స్మితద్యుతిరసౌ కామాక్షి తే మఞ్జులా ॥ ౫౫ ॥

సన్నామైకజుషా జనేన సులభం సంసూచయన్తీ శనై-
రుత్తుఙ్గస్య చిరాదనుగ్రహతరోరుత్పత్స్యమానం ఫలమ్ ।
ప్రాథమ్యేన వికస్వరా కుసుమవత్ప్రాగల్భ్యమభ్యేయుషీ
కామాక్షి స్మితచాతురీ తవ మమ క్షేమంకరీ కల్పతామ్ ॥ ౫౬ ॥

ధానుష్కాగ్రసరస్య లోలకుటిలభ్రూలేఖయా బిభ్రతో
లీలాలోకశిలీముఖం నవవయస్సామ్రాజ్యలక్ష్మీపుషః ।
జేతుం మన్మథమర్దినం జనని తే కామాక్షి హాసః స్వయం
వల్గుర్విభ్రమభూభృతో వితనుతే సేనాపతిప్రక్రియామ్ ॥ ౫౭ ॥

యన్నాకమ్పత కాలకూటకబలీకారే చుచుమ్బే న యద్-
గ్లాన్యా చక్షుషి రూషితానలశిఖే రుద్రస్య తత్తాదృశమ్ ।
చేతో యత్ప్రసభం స్మరజ్వరశిఖిజ్వాలేన లేలిహ్యతే
తత్కామాక్షి తవ స్మితాంశుకలికాహేలాభవం ప్రాభవమ్ ॥ ౫౮ ॥

సమ్భిన్నేవ సుపర్వలోకతటినీ వీచీచయైర్యామునైః
సంమిశ్రేవ శశాఙ్కదీప్తిలహరీ నీలైర్మహానీరదైః ।
కామాక్షి స్ఫురితా తవ స్మితరుచిః కాలాఞ్జనస్పర్ధినా
కాలిమ్నా కచరోచిషాం వ్యతికరే కాంచిద్దశామశ్నుతే ॥ ౫౯ ॥

జానీమో జగదీశ్వరప్రణయిని త్వన్మన్దహాసప్రభాం

శ్రీకామాక్షి సరోజినీమభినవామేషా యతః సర్వదా ।
ఆస్యేన్దోరవలోకేన పశుపతేరభ్యేతి సమ్ఫుల్లతాం
తన్ద్రాలుస్తదభావ ఏవ తనుతే తద్వ్యైపరీత్యక్రమమ్ ॥ ౬౦॥

యాన్తీ లోహితిమానమభ్రతటినీ ధాతుచ్ఛటాకర్దమైః
భాన్తీ బాలగభస్తిమాలికిరణైర్మేఘావలీ శారదీ ।
బిమ్బోష్ఠద్యుతిపుఞ్జచుమ్బనకలాశోణాయమానేన తే
కామాక్షి స్మితరోచిషా సమదశామారోఢుమాకాఙ్క్షతే ॥ ౬౧॥

శ్రీకామాక్షి ముఖేన్దుభూషణమిదం మన్దస్మితం తావకం
నేత్రానన్దకరం తథా హిమకరో గచ్ఛేద్యథా తిగ్మతామ్ ।
శీతం దేవి తథా యథా హిమజలం సన్తాపముద్రాస్పదం
శ్వేతం కించ తథా యథా మలినతాం ధత్తే చ ముక్తామణిః ॥ ౬౨॥

త్వన్మన్దస్మితమఞ్జరీం ప్రసృమరాం కామాక్షి చన్ద్రాతపం
సన్తః సన్తతమామనన్త్యమలతా తల్లక్షణం లక్ష్యతే ।
అస్మాకం న ధునోతి తాపకమధికం ధూనోతి నాభ్యన్తరం
ధ్వాన్తం తత్ఖలు దుఃఖినో వయమిదం కేనేతి నో విద్మహే ॥ ౬౩॥

నమ్రస్య ప్రణయప్రరూఢకలహచ్ఛేదాయ పాదాబ్జయోః
మన్దం చన్ద్రకిశోరశేఖరమణేః కామాక్షి రాగేణ తే ।
బన్ధూకప్రసవశ్రియం జితవతో బంహీయసీం తాదృశీం
బిమ్బోష్ఠస్య రుచిం నిరస్య హసితజ్యోత్స్నా వయస్యాయతే ॥ ౬౪॥

ముక్తానాం పరిమోచనం విదధతస్తత్ప్రీతినిష్పాదినీ

భూయో దూరత ఏవ ధూతమరుతస్తత్పాలనం తన్వతీ ।
ఉద్భూతస్య జలాన్తరాదవిరతం తద్దూరతాం జగ్ముషీ
కామాక్షి స్మితమఞ్జరీ తవ కథం కమ్బోస్తులామశ్నుతే ॥ ౬౫ ॥

శ్రీకామాక్షి తవ స్మితద్యుతిఝరీవైదగ్ధ్యలీలాయితం
పశ్యన్తోఽపి నిరన్తరం సువిమలంమన్యా జగన్మణ్డలే ।
లోకం హాసయితుం కిమర్థమనిశం ప్రాకాశ్యమాతన్వతే
మన్దాక్షం విరహయ్య మఙ్గలతరం మన్దారచన్ద్రాదయః ॥ ౬౬ ॥

క్షీరాబ్ధేరపి శైలరాజతనయే త్వన్మన్దహాసస్య చ
శ్రీకామాక్షి వలక్షిమోదయనిధేః కించిద్భిదాం బ్రూమహే ।
ఏకస్మై పురుషాయ దేవి స దదౌ లక్ష్మీం కదాచిత్పురా
సర్వేభ్యోఽపి దదాత్యసౌ తు సతతం లక్ష్మీం చ వాగీశ్వరీమ్ ॥ ౬౭ ॥

శ్రీకాఞ్చీపురరత్నదీపకలికే తాన్యేవ మేనాత్మజే
చాకోరాణి కులాని దేవి సుతరాం ధన్యాని మన్యామహే ।
కమ్పాతీరకుటుమ్బచంక్రమకలాచుఞ్చూని చఞ్చూపుటైః
నిత్యం యాని తవ స్మితేన్దుమహసామాస్వాదమాతన్వతే ॥ ౬౮ ॥

శైత్యప్రక్రమమాశ్రితోఽపి నమతాం జాడ్యప్రథాం ధూనయన్
నైర్మల్యం పరమం గతోఽపి గిరిశం రాగాకులం చారయన్ ।
లీలాలాపపురస్సరోఽపి సతతం వాచంయమాన్ప్రీణయన్
కామాక్షి స్మితరోచిషాం తవ సముల్లాసః కథం వర్ణ్యతే ॥ ౬౯ ॥

శ్రోణీచఞ్చలమేఖలాముఖరితం లీలాగతం మన్థరం

భ్రూవల్లీచలనం కటాక్షవలనం మన్దాక్షవీక్షాచణమ్ ।
యద్వైదగ్ధ్యముఖేన మన్మథరిపుం సంమోహయన్త్యఞ్జసా
శ్రీకామాక్షి తవ స్మితాయ సతతం తస్మై నమస్కుర్మహే ॥ ౨౦॥

శ్రీకామాక్షి మనోజ్ఞమన్దహసితజ్యోతిప్ప్రరోహే తవ
స్ఫీతశ్వేతిమసార్వభౌమసరణిప్రాగల్భ్యమభ్యేయుషి ।
చన్ద్రోఽయం యువరాజతాం కలయతే చేటీధురం చన్ద్రికా
శుద్ధా సా చ సుధాఝురీ సహచరీసాధర్మ్యమాలమ్బతే ॥ ౨౧॥

జ్యోత్స్నా కిం తనుతే ఫలం తనుమతామౌష్ణ్యప్రశాన్తిం వినా
త్వన్మన్దస్మితరోచిషా తనుమతాం కామాక్షి రోచిష్ణునా ।
సన్తాపో వినివార్యతే నవవయఃప్రాచుర్యమఙ్కూర్యతే
సౌన్దర్యం పరిపూర్యతే జగతి సా కీర్తిశ్చ సంచార్యతే ॥ ౨౨॥

వైమల్యం కుముదశ్రియాం హిమరుచః కాన్త్యైవ సన్ధుక్ష్యతే
జ్యోత్స్నారోచిరపి ప్రదోషసమయం ప్రాప్యైవ సమ్పద్యతే ।
స్వచ్ఛత్వం నవమౌక్తికస్య పరమం సంస్కారతో దృశ్యతే
కామాక్ష్యాః స్మితదీధితేర్విశదిమా నైసర్గికో భాసతే ॥ ౨౩॥

ప్రాకాశ్యం పరమేశ్వరప్రణయిని త్వన్మన్దహాసశ్రియః
శ్రీకామాక్షి మమ క్షిణోతు మమతావైచక్షణీమక్షయామ్ ।
యద్భీత్యేవ నిలీయతే హిమకరో మేఘోదరే శుక్తికా-
గర్భే మౌక్తికమణ్డలీ చ సరసీమధ్యే మృణాలీ చ సా ॥ ౨౪॥

హేరమ్బే చ గుహే హర్షభరితం వాత్సల్యమఙ్కూరయత్

మారద్రోహిణి పూరుషే సహభువం ప్రేమాఙ్కురం వ్యఞ్జయత్ ।
ఆనమ్రేషు జనేషు పూర్ణకరుణావైదగ్ధ్యముత్తాలయత్
కామాక్షి స్మితమఞ్జసా తవ కథంకారం మయా కథ్యతే ॥ ౭౫॥

సంక్రుద్ధద్విజరాజకోఽప్యవిరతం కుర్వన్ద్విజైః సంగమం
వాణీపద్ధతిదూరగోఽపి సతతం తత్సాహచర్యం వహన్ ।
అశ్రాన్తం పశుదుర్లభోఽపి కలయన్పత్యౌ పశూనాం రతిం
శ్రీకామాక్షి తవ స్మితామృతరసస్యన్దో మయి స్పన్దతామ్ ॥ ౭౬॥

శ్రీకామాక్షి మహేశ్వరే నిరుపమప్రేమాఙ్కురప్రక్రమమ్ం
నిత్యం యః ప్రకటీకరోతి సహజామున్నిద్రయన్మాధురీమ్ ।
తత్తాదృక్తవ మన్దహాసమహిమా మాతః కథం మానితాం
తన్మూర్ధ్నా సురనిమ్నగాం చ కలికామిన్దోశ్చ తాం నిన్దతి ॥ ౭౭॥

యే మాధుర్యవిహారమణ్టపభువో యే శైత్యముద్రాకరా
యే వైశద్యదశావిశేషసుభగాస్తే మన్దహాసాఙ్కురాః ।
కామాక్ష్యాః సహజం గుణత్రయమిదం పర్యాయతః కుర్వతాం
వాణీగుమ్ఫనడమ్బరే చ హృదయే కీర్తిప్రరోహే చ మే ॥ ౭౮॥

కామాక్ష్యా మృదులస్మితాంశునికరా దక్షాన్తకే వీక్షణే
మన్దాక్షగ్రహిలా హిమద్యుతిమయూఖాక్షేపదీక్షాఙ్కురాః ।
దాక్ష్యం పక్ష్మలయన్తు మాక్షికగుడద్రాక్షాభవం వాక్షు మే
సూక్ష్మం మోక్షపథం నిరీక్షితుమపి ప్రక్షాలయేయుర్మనః ॥ ౭౯॥

జాత్యా శీతశీతలాని మధురాణ్యేతాని పూతాని తే

గాఙ్గానీవ పయాంసి దేవి పటలాన్యల్పస్మితజ్యోతిషామ్ ।
ఏనఃపఙ్కపరమ్పరామలినితామేకామ్రనాథప్రియే
ప్రజ్ఞానాత్సుతరాం మదీయధిషణాం ప్రక్షాలయన్తు క్షణాత్ ॥ ౮౦॥

అశ్రాన్తం పరతన్త్రితః పశుపతిస్త్వన్మన్దహాసాఙ్కురైః
శ్రీకామాక్షి తదీయవర్ణసమతాసఙ్గేన శఙ్కామహే ।
ఇన్దుం నాకధునీం చ శేఖరయతే మాలాం చ ధత్తే నవైః
వైకుణ్ఠైరవకుణ్ఠనం చ కురుతే ధూలీచయైర్భాస్మనైః ॥ ౮౧॥

శ్రీకాఞ్చీపురదేవతే మృదువచస్సౌరభ్యముద్రాస్పదం
ప్రౌఢప్రేమలతానవీనకుసుమం మన్దస్మితం తావకమ్ ।
మన్దం కన్దలతి ప్రియస్య వదనాలోకే సమాభాషణే
శ్లక్ష్ణే కుఙ్మలతి ప్రరూఢపులకే చాశ్లేషణే ఫుల్లతి ॥ ౮౨॥

కిం త్రైస్రోతసమమ్బికే పరిణతం స్రోతశ్చతుర్థం నవం
పీయూషస్య సమస్తతాపహరణం కింవా ద్వితీయం వపుః ।
కింస్విత్త్వన్నికటం గతం మధురిమాభ్యాసాయ గవ్యం పయః
శ్రీకాఞ్చీపురనాయకప్రియతమే మన్దస్మితం తావకమ్ ॥ ౮౩॥

భూషా వక్త్రసరోరుహస్య సహజా వాచాం సఖీ శాశ్వతీ
నీవీ విభ్రమసన్తతేః పశుపతేః సౌధీ దృశాం పారణా ।
జీవాతుర్మదనశ్రియః శశిరుచేరుచ్చాటనీ దేవతా
శ్రీకామాక్షి గిరామభూమిమయతే హాసప్రభామఞ్జరీ ॥ ౮౪॥

సూతిః శ్వేతిమకన్దలస్య వసతిః శృఙ్గారసారశ్రియః

పూర్తిః సూక్తిఝరీరసస్య లహరీ కారుణ్యపాథోనిధేః ।
వాటీ కాచన కౌసుమీ మధురిమస్వారాజ్యలక్ష్మ్యాస్తవ
శ్రీకామాక్షి మమాస్తు మఙ్గలకరీ హాసప్రభాచాతురీ ॥ ౮౫॥

జన్తూనాం జనిదుఃఖమృత్యులహరీసన్తాపనం కృన్తతః
ప్రౌఢానుగ్రహపూర్ణశీతలరుచో నిత్యోదయం బిభ్రతః ।
శ్రీకామాక్షి విసృత్వరా ఇవ కరా హాసాఙ్కురాస్తే హఠా-
దాలోకేన నిహన్యురన్ధతమసస్తోమస్య మే సన్తతిమ్ ॥ ౮౬॥

ఉత్తుఙ్గస్తనమణ్డలస్య విలసల్లావణ్యలీలానటీ-
రఙ్గస్య స్ఫుటమూర్ధ్వసీమని ముహుః ప్రాకాశ్యమభ్యేయుషీ ।
శ్రీకామాక్షి తవ స్మితద్యుతితతిర్బిమ్బోష్ఠకాన్త్యఙ్కురైః
చిత్రాం విద్రుమముద్రితాం వితనుతే మౌక్తీం వితానశ్రియమ్ ॥ ౮౭॥

స్వాభావ్యాత్తవ వక్త్రమేవ లలితం సన్తోషసమ్పాదనం
శమ్భోః కిం పునరఞ్చితస్మితరుచః పాణ్డిత్యపాత్రీకృతమ్ ।
అమ్భోజం స్వత ఏవ సర్వజగతాం చక్షుఃప్రియమ్భావుకం
కామాక్షి స్ఫురితే శరద్వికసితే కీదృగ్విధం భ్రాజతే ॥ ౮౮॥

పుమ్భిర్నిర్మలమానసైర్విదధతే మైత్రీం దృఢం నిర్మలాం
లబ్ధ్వా కర్మలయం చ నిర్మలతరాం కీర్తిం లభన్తేతరామ్ ।
సూక్తిం పక్ష్మలయన్తి నిర్మలతమాం యత్తావకాః సేవకాః
తత్కామాక్షి తవ స్మితస్య కలయా నైర్మల్యసీమానిధేః ॥ ౮౯॥

ఆకర్షన్నయనాని నాకిసదసాం శైత్యేన సంస్తమ్భయ-

న్నిన్దుం కించ విమోహయన్పశుపతిం విశ్వార్తిముచ్చాటయన్ ।
హింసత్సంసృతిడమ్బరం తవ శివే హాసాహ్వయో మాన్త్రికః
శ్రీకామాక్షి మదీయమానసతమోవిద్వేషణే చేష్టతామ్ ॥ ౯౦॥

క్షేపీయః క్షపయన్తు కల్మషభయాన్యస్మాకమల్పస్మిత-
జ్యోతిర్మణ్డలచంక్రమాస్తవ శివే కామాక్షి రోచిష్ణవః ।
పీడాకర్మఠకర్మఘర్మసమయవ్యాపారతాపానల-
శ్రీపాతా నవహర్షవర్షణసుధాస్రోతస్వినీశీకరాః ॥ ౯౧॥

శ్రీకామాక్షి తవ స్మితైన్దవమహఃపూరే పరిమ్పూర్జతి
ప్రౌఢాం వారిధిచాతురీం కలయతే భక్తాత్మనాం ప్రాతిభమ్ ।
దౌర్గత్యప్రసరాస్తమఃపటలికాసాధర్మ్యమాబిభ్రతే
సర్వం కైరవసాహచర్యపదవీరీతిం విధత్తే పరమ్ ॥ ౯౨॥

మన్దారాదిషు మన్మథారిమహిషి ప్రాకాశ్యరీతిం నిజాం
కాదాచిత్కతయా విశఙ్క్య బహుశో వైశద్యముద్రాగుణః ।
సాతత్యేన తవ స్మితే వితనుతే స్వైరాసనావాసనామ్ ॥ ౯౩॥

ఇన్ధానే భవవీతిహోత్రనివహే కర్మోఘచణ్డానిల-
ప్రౌఢిమ్నా బహులీకృతే నిపతితం సన్తాపచిన్తాకులమ్ ।
మాతర్మాం పరిషిఞ్చ కించిదమలైః పీయూషవర్షైరివ
శ్రీకామాక్షి తవ స్మితద్యుతికణైః శైశిర్యలీలాకరైః ॥ ౯౪॥

భాషాయా రసనాగ్రఖేలనజుషః శృఙ్గారముద్రాసఖీ-
లీలాజాతరతేః సుఖేన నియమస్నానాయ మేనాత్మజే ।

శ్రీకామాక్షి సుధామయీవ శిశిరా స్రోతస్వినీ తావకీ
గాఢానన్దతరఙ్గితా విజయతే హాసప్రభాచాతురీ ॥ ౯౫॥

సన్తాపం విరలీకరోతు సకలం కామాక్షి మచ్చేతనా
మజ్జన్తీ మధురస్మితామరధునీకల్లోలజాలేషు తే ।
నైరన్తర్యముపేత్య మన్మథమరుల్లోలేషు యేషు స్ఫుటం
ప్రేమేన్దుః ప్రతిబిమ్బితో వితనుతే కౌతూహలం ధూర్జటేః ॥ ౯౬॥

చేతఃక్షీరపయోధిమన్థరచలద్రాగాఖ్యమన్థాచల-
క్షోభవ్యాపృతిసమ్భవాం జనని తే మన్దస్మితశ్రీసుధామ్ ।
స్వాదంస్వాదముదీతకౌతుకరసా నేత్రత్రయీ శాంకరీ
శ్రీకామాక్షి నిరన్తరం పరిణమత్యానన్దవీచీమయీ ॥ ౯౭॥

ఆలోకే తవ పఞ్చసాయకరిపోరుద్దామకౌతూహల-
ప్రేఙ్ఖన్మారుతఘట్టనప్రచలితాదానన్దదుగ్ధామ్బుధేః ।
కాచిద్వీచిరుదఞ్చతి ప్రతినవా సంవిత్ప్రరోహాత్మికా
తాం కామాక్షి కవీశ్వరాః స్మితమితి వ్యాకుర్వతే సర్వదా ॥ ౯౮॥

సూక్తిః శీలయతే కిమద్రితనయే మన్దస్మితాత్తే ముహుః
మాధుర్యాగమసమ్ప్రదాయమథవా సూక్తేర్ను మన్దస్మితమ్ ।
ఇత్థం కామపి గాహతే మమ మనః సన్దేహమార్గభ్రమిం
శ్రీకామాక్షి న పారమార్థ్యసరణిస్ఫూర్తౌ నిధత్తే పదమ్ ॥ ౯౯॥

క్రీడాలోలకృపాసరోరుహముఖీసౌధాఙ్గణేభ్యః కవి-
శ్రేణీవాక్పరిపాటికామృతఝరీసూతీగృహేభ్యః శివే ।

నిర్వాణాఙ్కురసార్వభౌమపదవీసింహాసనేభ్యస్తవ
శ్రీకామాక్షి మనోజ్ఞమన్దహసితజ్యోతిష్కణేభ్యో నమః ॥ ౧౦౦॥

ఆర్యామేవ విభావయన్మనసి యః పాదారవిన్దం పురః
పశ్యన్నారభతే స్తుతిం స నియతం లబ్ధ్వా కటాక్షచ్ఛవిమ్ ।
కామాక్ష్యా మృదులస్మితాంశులహరీజ్యోత్స్నావయస్యాన్వితామ్
ఆరోహత్యపవర్గసౌధవలభీమానన్దవీచీమయీమ్ ॥ ౧౦౧॥

మన్దస్మితశతకం సమ్పూర్ణమ్ ॥
శ్రీ మూకపఞ్చశతీ సమ్పూర్ణా ॥
॥ ఓం తత్ సత్ ॥

సమ్పూర్ణోఽయం గ్రన్థః।